

TARTALOM.

I. Értekezések és leírások.

	Lap
<i>Balásy Dénes</i> : Udvarhelymegyei babonák	53
<i>Bellosics Bálint</i> : Dodola. (Adatok az esőcsináláshoz)	418
<i>Bezsán Miklós</i> : Néphit és népszokások a karasmenti románoknál	423
<i>Csáky Elek</i> : Somogy megye lengyeltóti járásának néprajzi viszonyai	227
<i>Csáky János</i> : A „pütkösi király” választása Ugocsában	226
<i>Demeter Dénes</i> : Udvarhelyi népmondák	240
— — Csallóközi és fejérmegyei népmondák	242
<i>Elekes Sándor</i> : Gernyeszegi babonák és népszokások	49
<i>Furkas Lajos</i> : A „kállai kettős”	288
<i>Gál Kálmán</i> : Temetési szokások a Nyárad mellett	222
— — Határkerülés és husvéti öntözés a Nyárad vidékén	301
— — Lakodalmi szokások a Nyárad mellett	401
<i>Gönczy Ferencz</i> : Göcseji népszokások	320
<i>Herrmann Antal dr.</i> : Adalékok az idővarázsláshoz Magyarországon	198
<i>Hunföldi Lehel</i> : Ethnológiánk áprilisi hajtásai	141
<i>Istvánffy Gyula</i> : Paláz. babonák és gyermekjátékok	108
<i>Jakab József</i> : Rákóczy leánya	307
— — Szatmármegyei babonák	309, 410
<i>Jankó János dr.</i> : A székely ház	18
<i>Külmány Lajos</i> : A magyar halászek vízi ellenségei	102
<i>Kolumbán Samu</i> : Haller „Hármas Istóriájának” egyik meséje székely köntösben	71
— — A hódáthiaki népszokásai	119,
— — Adatok az udvarhelymegyei székely néphithez	298
— — Hőtfalusi csángó babonák	398
<i>Kovács Bálint</i> : A zágoni nép szokásai és babonái	396
<i>Kovács János</i> : A cigányok Szegeden	187, 280,
<i>Kristály Balázs</i> : A lidércz a székely néphitben	105
— — A esíki székelyek időjölésai	118
— — Székely népmonda a Katustaváról	239
<i>Lázár István</i> : Néprajzi adatok Alsó-Fehérmegyéből	304
<i>Léhóczky Tivadar</i> : Régi ruthén puskaportartók	37
<i>Löndner Ernő</i> : Magyar népdal-könyvből	178
<i>Medveczky Soma</i> : Liptói tót népszokások	440
<i>Melich János</i> : Cseh-szláv ethnografiai kiállítás Prágában	277
<i>Munkácsi Bernát dr.</i> : Török eredetű-e a magyar nemzet?	1
— — Farkaseskü a régi magyaroknál	73
— — A magyar nemzet törökségéhez	83
— — A török műveltség hatáskora	135
— — Ad „Magnam Hungariam”	140
— — Az „ugor” népnevezet eredete	349
<i>Nagy Géza</i> : A székely írás eredete	269
<i>Nemes Mihály</i> : A talaborvölgyi ruthén nép lakodalmi szokásai	429
<i>Pongor István (ifj.)</i> : A debreczeni „nyeregből való lóhajtásról”	219

	Lap
<i>Rechnitzer Ignác</i> : A hajdumegyei pásztor chronomantiája	406
— — Hajdumegyei gyermekjátékok	407
<i>Sajóvölgyi G. Péter</i> : A dorgmai vesszőipar	393
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : A költészet eredetéről	77
<i>Szentkereszty Tivadár</i> : Nyitramegyei népmondák	416
<i>Wagner Aladár</i> : Népszokások Nagy-Bakónak vidékén	313
<i>Versényi György</i> : Felvidéki népmondák	123, 230
<i>Wlislockiné Dörfler Fanni</i> : Templom és templomi szerek a magyar néphitben	40
— — Kakas, tyúk és tojás a magyar néphitben	205
<i>Zolnai Gyula dr.</i> : A kevélység kifejezései a magyar nyelvben	92
<i>Zsuzsák Antal</i> : A máramarosmegyei Nagy-Ág-völgy ruthén népének hiedelmeiből	436

II. Ismertetések és bírálatok.

<i>Balassa József dr.</i> : Magyar népmesék dán nyelven	133
<i>Csopey László dr.</i> : Žite i slovo. I. évf. Szerkeszti: Franko István	447
<i>Herrmann Antal dr.</i> : Findura Imre: „Rimaszombat története“	70
— — Krausz S. Friedrich: „Am Urquell“	133
— — Magyarországi néprajzi könyvészet 1893—94	244
— — Beiträge zur Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte von Tirol. 1894.	335
— — Müller Willibald: Beiträge zur Volkskunde der Deutschen in Mähren	336
— — Gönczy Ferencz: Muraköz és népe	443
<i>Jankó János dr.</i> : Tagányi Károly: A földközösség története Magyarországon	55
<i>Melich János</i> : Český Lid. I. évf. Szerk.: dr. Lubor Niederle és dr. Čenek Zibrt	444
<i>Munkácsi Bernát dr.</i> : Fiók Károly: Az árjak és ugorok érintkezései	65
— — Néhány szó Fiók Károly „Östörténet és kritika“ című cikkére	448
X. Y.: A magyar népköltészet és gyűjtői	134

III. Társulati és muzeumi hivatalos ügyek.

Jelentések a M. N. Muzeum Néprajzi Osztályának állapotáról	74, 348
A Magyarországi Néprajzi Társaság 1895. közgyűlése	257, 341
A Magyarországi Néprajzi Társaság újabb könyvtári gyarapodása	344

IV. Apróságok.

<i>Gál Kálmán</i> : Esőcsinálás. Fehértemplomban	268
— — Czigány gyász a délvídeken	345
<i>M. B.</i> : Egy „szellemes“ hadtörténeti fölfedezés	75
— — A „magyar“ nemzetnév	76
— — Kolozsvári gombák	346, 452
— — A régi magyar „turul“ madárnév	452
— — Egy regös ének bevezetése	452
<i>Márton József</i> : Ráolvasás megigézés ellen	268
<i>Veres Endre</i> : Baba-Dokia a ruthének és huzulok földjén	345

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI: Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

VI. évf.

1895. jan.—febr.

1. szám.

Török eredetü-e a magyar nemzet?*

Nemcsak a társadalom, hanem a tudomány terén is örök-életűek — az előítéletek.

Midőn a magyar ethnologia és összehasonlító nyelvészet tudományos irányának képviselői Vámbéry nagy zajjal előtört török-magyar származtatási theoriája ellen fölléptek: egy pillanatig sem áltatták magukat azon reménnyel, hogy elfogulatlanságot és szakérdeklődést föltételező bizonyításaik az úgynevezett „nagy közönséget“ meg fogják hódítani. Nem a tudományos, tárgyi igazság ismeretének vágya, hanem hajlandóságok és érdekek vezetik első sorban a nagy közönséget itéletében. Az új elmélet a tudományos álláspont jelentéktelen éjszaki néptöredékei helyett a közép-ázsiai pusztaság dicső harczos faját, a hatalmas Ozmán és világygöző Szulejmán népét tette meg a magyarság őseinek és rokonnainak: mi természetesebb tehát, mint hogy a származás fényében mindig örömet tetszelgő szellemi kiskoruságnak „nemzeti érzülete“ igen hízelegve találta magát e jeles „hazafias“ eszmétől s hogy a „reá kényszerített, de soha vérebe nem fogadott“ régi nézetnek lidércnyomásától egyszerre fölszabadulva egész áradatában a hirlapi cikkeknek tüntetett és ujjongott mellette. Egészen gyakori és könnyen érthető jelenség ez ethnologiai kérdésekben: ime a mi román szomszédaink is éppen úgy esküsznek mindennap fölhánytorgatott „döre elfogúltságuk“-ban a Romulustól való egyenes származásra s éppen úgy tartják „hazaáruló“-nak a Roesler, Hunfalvy, Réthy s más tudósoktól képviselt ethnologiai irány követőjét, mint a hogy a mi atyánkfiai nyelvtudományunk ujjá alapítóját az ötvenes években az osztrák kormány megvesztegetett bérenczének mondogatták, ki „a magyar nemzet hitelének lerontására“ vállalkozott a finn rokonság hirdetésével.

A nagyhangú s minden további gondolkodás és megbíralás nélkül hamarosan megállapodott „közvélemény“-nyel szemben tudósaink a „török-ugor háború“ idejében harczba sem bocsátkoztak. Teljesen beérték azzal, hogy a szakközönség szűkebb köreiben s a

* Felolvastatott a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1895. febr. 4-iki ülésén.

nekik szánt folyóiratokban kifejtették észrevételeiket s rámutattak, hogy V. „Magyarok Eredete“ című könyve tudományos módszer és tudományos megbízhatóság híján való, hogy vezérlő eszméje nem a tiszta (akár kellemes, akár kellemetlen) igazság keresése, hanem a nemzeti előítéletnek és ábrándoknak való kedveskedés¹, hogy nagyon számít olvasóinak tájékozatlanságára és hiszékenységére, amennyiben tudván tudva a helyest és igazat lépten-nyomon ferdíti, illetőleg célja szempontjából előnyösen megváltoztatja az ítélet alapjául szolgálható adatokat.

Ha azonban nép- és nyelvtudósaink nem is voltak valami nagy bizalommal az iránt, hogy a török-magyar rokonsági theoria értékéről való felfogásuk egyhamar a köztudatba hatolhat: arról viszont teljes mértékben meg voltak győződve, hogy a jövőnek ama szakembere, ki elfogulatlan lélekkel és tanulásra való készséggel fogja újból feladatául kitűzni a magyar nemzet és nyelv eredete kérdésének előbbrevitelét, — hogy az kiváló figyelemmel fogja majd méltatni az ő ez irányban tett észrevételeiket s hogy ezek döntő súlylyal fognak számba jönni amaz út meghatározásában, melyen a további kutatás haladni fog.

Mint az eddigi fejlemények tanusítják, az ő bizalmuk e tekintetben is hiú volt.

Fényes s a tudomány terén is köztiszteletben és elismerésben álló név, a Kun Géza grófé jelzi szerzőjét a „*Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima*“ című jeles műnek. A legszélesebb körű ismeretek alapján egész teljességében van itt összehordva és egybeállítva minden legcsekélyebb adat, mely a magyarok honfoglalás előtti történetének

¹ Ez a célzat még némileg leplezve van a mű előszavában, mely előzőleg a műben magában hirdetett eszméktől így szól: „mindig és mindenütt szorosán tudományos meggyőződés volt, melyet követtem; nem pedig azon kicsinyes és gyermekes nemzeti hiúság, a melylyel Magyarországon hajdan a soha pontosan meg nem határozott ázsiai rokonságot a finn-ugornál többre becsülték“ (VII. l.). Azonban egész nyíltsággal és világossággal jelentkezik. „A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet“ című bírálati válaszában következő végsoraiban: „Reményem, hogy honfitársaim ezután is óvatosak lesznek, s a fölszentelt nemzeti hagyományból eredő s a józan belátás által helybenhagyott nézetöket nem áldozzák föl agyrémeket teremtő theoreticus tudósoknak; mert amint az ethnica eredet kérdésében a magyar nép hite és meggyőződése triumphál, úgy a nyelv mivoltának meghatározásában is az ő ítélete lesz érvényes. Egyik a másikat fogja kiegészíteni; a modern tudomány vívmányaira alapított, elfogulatlan nézetek pedig nem engednek helyet az olyan eljárásnak, mely . . . a nemzeti hagyományok vezérlő fáklyáinak eloltása által az őstörténelmet minden fényétől megfosztani törekedett.“ (65. l.)

megvilágítására vezethet. S ime ez a munka is általában és részleteiben a török-magyar származási elmélet alapjára helyezkedik, sőt úgy látszik ezt már annyira megdönthetetlennek tartja, hogy a magyar őstörténet kérdései közt külön beható tárgyalásra sem szorúl többé. A magyarok mint egyik „turcica tribus“ (16., 17. ll.) hagyják el Altaj-melléki ősi hazájukat, azután sorba érintve az osztjákokat, vogulokat és permi népeket hosszabb és rövidebb tartamú állomásokkal eljutnak „Magna Hungariá“-ba, Baskiria vidékére. Abulghazi nyomán megtudjuk közelebről, hogy azon török törzs, melyből a magyarok elei kiváltak az ujugurok voltak,¹ mi szépen egybehangzik Vámbérynak azon „világosan bebizonyított“ felfogásával, hogy „a magyar nyelv az ujugur, altaji és kirgiz, nem pedig a nyugati török nyelv-járásokkal áll közelebbi rokonságban“.² E mellett a magyar nyelv ugor elemei a vogulok és osztjákok közelében való tartózkodás s a velük való külső érintkezés eredményei.³

A tudós főnemesnek ezt az álláspontját azonban még némileg érthetjük. Az ő előszeretete a török-magyar rokonság iránt régibb keletű Vámbérynak e tárgyra vonatkozó könyvénel s a nyelvészvilágnak különösen ismeretes a „Codex Cumanicus“-kiadásnak jegyzeteiből, melyekben a *hág-, jut-, fúr-, hét-* s más efféle szavak a tudományos közfelfogás ellenére a törökségből vannak, magyarázva ép úgy mint a „Relationum Hungarorum“ műben az *ijj* és *tegez*⁴ szemben a mégis ugor eredetűnek elismert *nyil* szóval (179.

¹ „Abulghazi auctor XVII. saec. vestigia antiquiorum scriptorum persequens, orta inter Jugurum (s ez alatt az ujugur-ok értendők) diversas tribus discordia unam eorum partem ad flumen *Irtis* emigrasse dicit. Hi Jugures probabiliter Hungarorum majores erant“ (27. l.).

² „Lingua hungarica, uti Vámbéry clare demonstravit, cum dialectis turcicis uigurica, altaica, kirgizica propiore jungitur affinitate, quam cum dialectis occidentalibus“ (25. l.). Egész saját-szerűen ugyane lapon a magyarok Altaj-vidéki tartózkodásának igazolására hivatkozás történik az osztják nyelvnek is ugyanily „propior affinitas“-ára („longae Hungarorum cohabitationis in regione transaltaica cum Ostjaciis locupletissimus testis: propior linguae ostj. affinitas cum hungarica“), miből az következhetnék, hogy az osztják is valami török „ujgur, altaji, vagy kirgiz“-féle nyelv.

³ „Hungari . . . longius tempus in vicinia Vogulum Ostjatorum egisse videntur, quia in lingua eorum multivaria commercii cum iis populis vestigia exstant“ (65. l.).

⁴ A magy. *tegez* = török *tikiš* szóegyeztetésjöhísemű átvétel Vámb. könyvéből, melyben kétszer is található Radloffra való hivatkozással: „*tegeš* = *tegez*.“ De mint már Budenz reá figyelmeztet az illető helyen *tegüş* legkevésbé sem „*tegez*“, hanem „napf“: „*as kujundu tegüşkü* wird speise in den napf geworfen“ (Radl. III, 1.).

1.). Ha tehát Kuun Géza gróf a magyar nemzet eredetének kérdésében a török elmélethez csatlakozott, ezzel csak hű maradt régi elővéleményéhez, a nyelvrokonság megítélésénél követett elvét alkalmazta a néprokonság kérdésére. Az ő eljárását ha nem is tudjuk tudományosan igazolni, de legalább pszichológiai alapon érthetjük.

Amit azonban nem értünk s mi méltán költethi föl legnagyobb fokban csodálkozásunkat az, hogy a magyar nemzet török származása mellett vetette latba ítélete tekintélyét, egy másik jeles nevű tudósunk is, kit pedig hazánkban a szigorú történeti kritika képviselőjének szoktunk tartani s kiről éppen séggel nem gondolhatjuk, hogy valami elővéleménytől lett volna befolyásolva, jelesen Marczali Henrik. Növeli az ő ítélete jelentőségét a hely is, melyben nyilvánosság elé került, mely t. i. nem más, mint hazai történetiróink egyesült nagy vállalkozása, a Szilágyi Sándor szerkesztése alatt megjelenő „A Magyar Nemzet Története“ című érdemes munka. Nemcsak nemzeti érdekű magasztos tárgyánál, hanem népszerű s mindemellett tudományos írásmódjánál fogva is hivatva van e mű, hogy minden művelt magyar ház könyvtárának dísze legyen, melynek tanításai — s közöttük a török-magyar származási elmélet is — bizonyára a legszélesebb körben fognak elterjedni s hosszú koron át alapjai lesznek az iskolai történetoktatásnak is.

De ha így áll a dolog, ha őstörténetünk legkiválóbb buvárai egyértelműleg nyilatkoztatják kutatásaik végeredményekép, hogy a magyar nemzet török eredetű: ezen eredménnyel igen komoly számot kell vetniök mindama szakok munkásainak, melyeknek alapját, illetőleg kiinduló pontját éppen a jelzett fontos kérdés eldöntése határozza meg. Ha a magyar nemzet tényleg török eredetű s ugor elemeit csak vándorlásai közben vette magába úgy mint később a szlávsgot, németséget s egyéb nemzetbeli elemeket: akkor bizvást keresztvonalást húzhatunk *összehasonlító magyar nyelvtudományunknak* immár majdnem fél százados egész munkássága felett s még ideje korán meg kell változtatnia irányát az összehasonlító nyelvészet útmutatásai nyomán haladni kezdő *magyar néprajznak*, sőt okulnia kell belőle első lépéseiben jelentkező *magyar anthropológiánknak* is.

Mindenesetre igen érdemes és szükséges feladat, hogy közelebbről szemügyre vegyük amaz okokat, melyeken az őstörténe-

tünk főkérdésében történettudósainktól kimondott döntő ítélet alapúl.

*

A „Magyar Nemzet Történeté“-nek előadása szerint (35. l.):

Ethnographiailag úgy mint nyelvészeti szempontból igen nagy nehézséggel jár a magyar elhelyezése, beosztása. Itt csak a történeti anyag mutathat biztos utat. Mert a magyar történeti események alapján vált külön nemzetté.

Az arab írók, egyetértve a görögökkel, török fajnak tartják a magyart. Pedig a honfoglalás előtti időben a művelt népek közül csakis a mohamedán és a görög ismerte közvetlen tapasztalásból, szomszédságból a nemzetet. Mindegyik azt is nagyon jól tudta, mi a török, mi nem az. És ha Dzshánának utazási jelentéseken alapuló művét kétséges értékűnek mondanók is, teljes és döntő súlylyal bírnak Leó császárnak, a magyarok szövetségésének, és fiának Konstantinosnak, ki alatt a magyarok eljutottak Konstantinápolyig, és ki annyi magyart látott magánál, sehol nem ingadozó nyilatkozatai. Török eredetűek, és csak a törökből magyarázhatók a legrégebb megmaradt magyar nevek, mint Árpád, Zoltán, Gejza és mások. De Magyarország még keresztény korában is Törökországnak neveztetik. Szent koronánk alsó része 1075 körül készült Konstantinápolyban. Gejza király arczképe körül és a felirat van: Turkia hű királya.

Igen valószínű, hogy a magyar a törökség keleti törzsnének egy ágát foglalja magában. Már történetének igen régi szakában érintkeznie kellett perzsa vagy iráni műveltségű népekkel. Oly szavak, mik nélkül a magyart nem is igen képzelhetjük el, csakis a perzsából vagy az ahhoz közel álló nyelvekből értelmezhetők. Mindez arra mutat, hogy a magyarok útja az Altáj felől nyugotra hosszas volt, és nem ment északibb vonalon, mint a Kaspi tó mentén és a Kaukázus közelében.

A magyar nemzet törökségét, a történeti tanuságok mellett, a mai nyelv elemei is megerősítik. A baromtenyésztésre, hadra, nomád életre vonatkozó szavak, valamint a legtöbb gabonanem neve török, még pedig régi török eredetű, és törökségük nem vezethető vissza a későbbi oszmán befolyásra, hanem, mint már kiemeltük, épen a keleti bélyeget viseli magán.

Másrészt a nyelvészet kétségtelenné tette, hogy nyelvünk egész alkatában, de szókincsünk nagyobb része is a finnugorhoz tartozik.

Ha a magyar csakugyan az Ural folyó és déli Oroszország felől vándorolt be, mérhetetlen időközön át érintkeznie kellett az ugor népekkel. Ez az érintkezés nem szorított kereskedelemre vagy háborúra, mint a szlávokkal vagy irániakkal. Az érintkezésnek állandónak kellett lenni, minőt csak az együtt lakás nyújt. Egy hatalmasabb nomád néphez, természet szerint, csatlakoznak mindenütt a szervezetet, tán hazát vesztett népromok. Épen hatalma által nyer szövetségéseket és alattvalókat. A kozárok közelében való huzamos tartózkodás alatt kellett

végbemennie annak a történeti ténynek, hogy a turk magyar-összeolvadt valamely számra nézve túlnyomó ugor törzsszel. A túlnyomó számot azért kell feltételeznünk, mert csakis ez magyarázza meg, hogy a politikailag szervezetlenebb résznek nyelve kerekedett fölül, úgy mint a szlávok nyelve elnyelte a bolgárt, az angol-százoké a francia normant, a románoké a frankot, longobardot és góthot.

E tényről, melyet a nyelvészeti kutatás magában véve is bizonyossá tesz, egyenes historiai adatunk is van, mely bizonyos időhöz és környezetehz köti a bizonyára sok emberöltőnyi koron át végbe menő folyamatot.

„Tudni való, hogy a kabar nevezetűek a kozárok neméből származnak. Megtörtént, hogy pártosság tört ki, és belső háború ütött ki köztük, de az uralom győzött, és a pártosok közül némelyeket levágatott. Mások azonban elmenekültek és a turkokhoz jöttek a besenyők mai földjére; ¹ ott tanyáztak és nagyon összebarátkoztak velök, és kabaroknak neveztettek. Ők aztán megtanították a turkokat a kozárok nyelvére, és mai napig is azon beszélnek, de a mellett birják a turkok másik nyelvét is.“²

Nem más ez, mint a nyelvi vegyülésnek magyarázata. Meg van adva az idő és alkalom: a magyaroknak a kozárok körében való tartózkodása. A kozár és turk nyelv tehát mindenesetre annyira különbözött egymástól, hogy a különbséget az idegen is észrevette; a kozár nyelv tehát nem volt turk nyelv. Akár úgy magyarázzuk a dolgot, hogy a kozárok ugor alattvalói csatlakoztak a magyarokhoz, akár pedig úgy, hogy a kozárok magok voltak ugorok, magát a dolgot kétségbe vonni nem igen lehet. Mivel pedig a kabar tanította meg a turkot nyelvére, világos, hogy a turk nyelv azelőtt más, azaz igazán turk, török volt.

Ezekben tán kimondtuk a tudományos világot annyira érdeklő és foglalkoztató magyar nyelvkérdésnek lényegét és legvalóbbszínű, mert történetileg is igazolható, megfejtését. A magyar nyelvet már a X. században keverék nyelvnek tartották, turk és kozár, vagyis ugor elemekből.

Ha ezen tárgyalás lényeges tételeit kivonjuk, azokat a következő pontokban foglalhatjuk össze:

1. „Csak a történeti anyag mutathat biztos utat“, nem pedig a nyelvészet, vagy ethnographia a magyar nemzet „elhelyezése és beosztása“ tárgyában a népcsaládok között.

2. A magyar nemzet török eredetű, „a törökség keleti törzsének egy ágát foglalja magában“. Ennek bizonyítékai: a) hogy „az arab írók egyetértve a görögökkel török fajnak tartják a magyart“; — b) hogy „csak törökből magyarázhatók a legrégebb megmaradt magyar nevek“. — c) „A magyar nemzet törökségét a mai nyelv elemei is megerősítik“; — s ezekhez csatlakozik mint negyedik bizonyíték M. könyvének egy másik helyéről (15. l.): d) „A régi magyarságnak

¹ Azaz Etelközbe.

² Konstant. Porph. 39. fej.

életmódja, foglalkozása, erkölce teljesen megegyező a töröktatár pusztai harcra kész népeivel s lényegesen különbözik a részben letelepedett, részben meg halász és vadász ugor népektől“.

3. A magyarok az Altaj hegység felől elvonulva még *mint tiszta turk nép érik a Kaspi tó mellékét* és jutnak az iráni műveltség hatáskörébe.

4. Az Ural vidékén és „*csakis itt lehetett kezdő helye*“ (15. l.) a *turk-magyar nép érintkezésének az ugor népekkel*, mely nyugatabbra a kozárok közelében oly fokú volt, hogy „*a turk-magyar összeolvadt valamely számra nézve túlnyomó ugor törzsszel*“. Ennek bizonyítékai: a) azon szerzőtől is elismert „*kétségtelen*“ tény, „*hogy nyelvünk egész alkatában, de szókincsünk nagyobb része is a finn-ugorhoz tartozik*“, melylyel szemben azonban alább mégis csak arra lyukad ki a dolog, hogy a magyarok nyelve „*keverék nyelv turk és kozár, vagyis ugor elemekből*“; b) Const. adata a turk-magyarokétól eltérő, tehát *ugor nyelvű kabarok, illetőleg kazarak beolvadásáról*.

Ha ezen tételeken végig tekintünk, egyszerűben felötlük a magyarok eredetét illető vitákban járatos szemlélő előtt, hogy mindannyia szerepel mint állítás, vagy bizonyíték már Vámbéry könyvében kivéve azt, mely Const. adatára vonatkozik s melyben M. eltérő álláspontot foglal el. Mig t. i. Vámbéry nem tulajdonít a kabar beolvadásnak valami különös jelentőséget a magyar nyelv rejtvényének megoldásában s a kabarokat csak amolyan, a magyar nyelv történetére nem valami kiváló hatású nomád török nyelvű népnek tekinti, mint a később szintén beolvadt kúnokat és besenyőket: M. itt látja legfontosabb történeti okmányát a magyar nép és nyelv keletkezésének hasonlóan Klaproth-hoz és Casselhez, kik a magyar nyelv ugor elemeit szintén a kabarok révén magyarázták.

Egy másik feltűnő jelenség, hogy ezen egy Constantinus-féle adatot kivéve valamennyi egyéb bizonyíték, melylyel M. a magyar nemzet ethnologiai főkérdésében ítélkezik nyelvészeti és néprajzi természetű. Nyelvi tények a török eredet erősségei közül: a bizanci írók *turk nevezete*, a *régi magyar személynevek*, a *török kulturszavak* s az ugarságot megelőző *iráni elemek*; néprajzi pedig a *török-magyar közösség az ethnikai jellemvonásokban*. Ez a körülmény éles ellentétben áll azon határozottsággal, melylyel M. fejtegetéseinek bevezetésében kijelenti, hogy a magyar nemzet eredetének kutatásában „*csak a történeti anyag mutathat biztos utat*“;

ellenben nyelvészeti és ethnographiai szempontból ez „igen nagy nehézséggel jár.“

Azonban, mint kiemeltük, M. nézetének támogatására egy *történeti* erősségre is hivatkozik, jelesen arra, hogy a Biborban született császár tudósítása szerint a magyarok közé beolvadó kabarok megtanították a turkokat a maguk különböző nyelvére, melynek a magyar nyelv mai alakja után ítélve szerinte csakis *ugornak* kellett lennie, úgy hogy ez a tudósítás adja meg „a magyar nyelvkérdésnek legvalóbbszínű, mert történetileg is igazolható megfejtését“. Hát ez a fölfogás nagy meglepetés számunkra. Valóban azt hittük immár, hogy Hunfalvy, Vámbéry és Kún G. gróf egy eredményű kutatásai után immár megoldott kérdés a kazarak nemzetisége és nyelve; mert ha magukban véve nem is döntő jelentőségűek a kozár *πεχ* (= török *beg*, *bek*), *χakhan* (= török *χaghan*, *χān*) méltóságnevek, vagy oly világos értelmű tulajdonnevek, mint *Σαρκελ* városnév (= „*ἀσπρον ὄσπιτιον*“ = csuvas *šor*, *šurē* „fehér“ + *kil* „ház“), *Khatun* (= tör. *khatun* „asszony“), *Severgelin* (= tör. *sever* „szerető“ *gelin* „jegyes, menyasszony“) stb. női személynévek, mégis nagy bizonyító erőt nyernek az által, hogy arab és bizancki írók egyértelműen vallják, hogy „a bolgárok nyelve hasonló a kozárokéhoz, hogy e két nyelv egy és ugyanaz“ (Ibn Haukal); amennyiben t. i. a bolgárok nyelvéről bizonyos, hogy *török* volt. A legcsekélyebb adatunk sincs arra, hogy a kozárok, illetőleg kabarok ugorok voltak; de még föltéve, hogy azok voltak is, aránytalanul csekélyebb számuk és politikai alárendelt szerepük semmiképen sem teheti érthetővé, hogy általuk vált volna az ősi turk-magyar nyelv — mint M. is elismeri — „egész alkatában, de szókincsének is nagyobb részében finn-ugorra“. Ellenkezik ezzel a Julián szerzetes történeti hitelűnek igazolt nagy magyarországi útjáról szóló tudósítás is, mely szerint t. i. ő a maga magyar nyelvén, mely körülbelül egyazon volt a Halotti Beszédével, értekezhetett a volgavidéki magyar néppel. Ha a magyar nyelv ugor jellegét csak az Etelközbe menekült kabarok révén nyerte volna, Julián semmiképen sem beszélhetett volna hazájának egész mivolta szerint ugor nyelvén nemének ősi turk nyelven beszélő elszakadt ágával, melynek különválása mindenesetre régebb korú az etelközi hazánál.

Ily módon *történeti* alapon mozogva megint csak sötétségbe borúl látóhatárunk a magyarok eredetét kutató nyomozásainkban s ismét csak első sorban az összehasonlító nyelvészet kicsinyelt

értékű fáklya fényére vagyunk utalva, ha utunkon egyáltalában tovább haladni akarunk. Azonban ha Constantinus kabar tudósítása csalóka fénynek bizonyult is, a magyarok turk eredetét nem kell mindjárt ezért feladnunk; könnyen megmenthetjük ez elméletet, ha az ugor érintkezést kissé régibb korra helyezzük. M. föl is veszi, hogy ennek „kezdő helye“ az Ural volt, de „*csakis itt*“ az ugor rabszolgák hazája vidékén s nem valahol előbb indult meg a faj- és nyelvkeveredés folyama fokozatos rovására az egyre összebb szoruló úri török elemnek. E szerint az urali tanyázás kora előtt, vagyis a magyar nép „történetének azon igen régi korszakában“, midőn az Altaj hegység és Kaspi tó közötti pusztaságokon vándorolt s itt az *iráni műveltség* hatása érte, a magyarnak még tiszta turk nyelvű népnék kellett vala lennie. Ez ellen azonban világosan tanúskodnak a magyar nyelv iráni elemeinek terén tett újabb kutatásaink, melyek azt igazolják, hogy a magyar-iráni elemek tetemes részben közösen meg vannak a magyar és ugor nyelvekben (l. pl. *ház, név, ár, mező, száz, méz, hét, ravasz, szarv, arany, méh* stb. egyezéseit Ethnogr. V. 177—78 ll.), ellenben nincsenek meg közösen a magyar és török nyelvekben s ami kérdésünk szemponyjából még fontosabb, hogy a hangváltozások nem a magyar-török, hanem a magyar-ugor hangmegfeleléseket tükrözik. Így pl. ismeretes sajtóság, hogy szóközépi ugor egyszerű *m* a magyarban *v*-re változik (pl. *jov, jó*: vog. *jamés*; *szív*: vog. *sim*; *fűv., fű*: vog. *pum*), ellenben a török szóközépi egyszerű *m* megmarad a magyarban is *m*-nek (pl. *homok*: jakut *kumax*; *gyümölcs*: tör. *jimiš*; *szomak*: tör. *sumak*; szóvégén is, pl. *gyalom, gyom, korom*: tatár *jilim*, csuv. *šom*, tör. *kurum*). Ha most azt nézzük, hogy az iráni (összét) *nām, nām* (zend *naman*) „név“ szó milyen alakot öltött a magyarban, akkor a *név* alak nem azt igazolja, hogy az iráni szó a törökséggel, hanem hogy az ugarsággal való közösségből való, amint csakis az ugarságban van elterjedve (vog. *nām, nam* stb.) s általában nincs meg a törökségben (köztörök „név“ szó: *at*). Csakis magyar-ugor és nem magyar-török analog hangmegfelelések alapján magyarázható a szókezdő sibilans elenyészése a magy. *arany* szóban (vog. *sarui* stb., zend *zaranja*), valamint a szóvégi hangváltozás a magy. *méh* „biene“ szóban (votj. zürj. *muš, mord. mākš* stb.; zend *makhšī*). Ha a magyar nyelv turk lett volna, midőn az iráni hatás érte, a magyar-iráni elemek bizonyára a törökséggel, nem pedig az ugarsággal való közösség jellegét mutatnák.

Azonban még vannak egyéb nyelvészeti bizonyítékok is a magyar nyelv s ennek következtében a magyar fajnak is eredeti töröksége mellett. „A magyar nemzet törökséget a mai nyelv elemei is megerősítik. A baromtenyésztésre, hadra, nomád életre vonatkozó szavak, valamint a legtöbb gabonanem neve török, még pedig régi török eredetű.“ Ezen állításnak utórésze, hogy t. i. a magyarban baromtenyésztésre, hadra és földművelésre¹ sok szavunk van a törökségből teljesen igaz, ellenben a belőlük vont következtetés, hogy a magasabb műveltségi állapot e kifejezései a magyar nemzet török eredetére valami világot vetnének, teljesen téves. Általában köztudomású igazság, hogy kulturszavak a nyelv eredeti minőségére semminemű bizonyító erővel nem bírnak; mert ezek a műveltség-fogalmakkal együtt legkönnyebben vándorolnak a kulturhatás iránya szerint egyik nyelvből a másikba. A görög nyelvnek sok műveltség-szava sémi eredetű, a görög nagy mértékben hatott a latinra, ez a németre, ez a szlávra, ez a magyarra, ez a ruthénra és így tovább; sok ilyen szó egész világ-körutat tesz meg; jellegükből tehát éppen semmi következtetést nem vonhatunk azon népek származására, melyeknek nyelvében előfordúlnak. Nem mondhatjuk, hogy a magyar akár szláv, akár német, akár olasz eredetű, noha a kulturszók mennyisége e nyelvekből sokszorososan több, mint a törökségből. Az egyszerűbb s régibb műveltségi állapot szavai a magyarban ugor eredetűek s ez igen érdekesen mutatkozik olyan esetekben, melyekben egyazon fogalomkörből török szavaink is vannak: a primitív *nyíl*, *íj* és *tegez* fegyverzetnemek pl. ugor eredetűek, ellenben a *buzogány*, *dsidsa*, *csákány*, *balta* török eredetűek; az egyszerű *háló* ugor, a fejlettebb *gyalom* szerkezet török származású; az *ág* (mint halászszerszám) ugor, ellenben a tökéletesebb *horog*, *szigony* török; hasonlóképpen viszonylanak egymáshoz a könnyebb s elemibb *fest-*, *ró-* fogalmak ugor s más részről a művészből *ír*, *betű*, *kép* fogalmak török kifejezései. Azon körülmény, hogy a magyar nyelv török elemei számra nézve is jelentéktelen arányban állanak az ugor elemekhez s hogy általában egy fejlettebb műveltségi állapotnak csak néhány fogalomkörére vonatkoznak kizárja annak lehetőségét, hogy ők alkossák a magyar nyelv eredeti törzsökét szemben az ugorsággal, melyből a nyelvszerkezet, az igék, számnevek, viszonzások és a primitív kultúra szavai valók. A magyar

¹ Ilyenek: *eke*, *szérű*, *szór*, *öröl*, *sarló*, *tarló*, *kéve*, *kepe*, *gügyü*, *boglya*, *búza*, *árpa*, *borsó*, *kender*, *szősz*, *csepű*.

nyelv, mint újabban Vámbéry is beismeri, *ugor nyelv*; török elemei a *jövevényszók* világos jellegét viselik magukon s így csak azt tanúsíthatják, hogy az ugor-magyar nép vándorlásai folyamán egy török nép műveltségátása alá került, de nem azt, hogy a magyar nyelv valaha török volt s ép oly kevéssé szolgálhatnak annak bizonyosságául, hogy a magyar nép valaha török volt.

Nagyrabecsült bizonyosság a magyar nemzet török származása mellett, hogy „török eredetűek s *csak* a törökből magyarázhatók a legrégebb megmaradt *magyar nevek*, mint Árpád, Zoltán, Gejza stb.“ Nem is szólva e mondás tudományos hiteléről, általánosan ismeretes és nálunk is unos-úntig ismételve tárgyalt tény, hogy nevek még jelentéktelenebb bizonyítékok valamely nép eredetéhez, mint a kulturszók (l. erre nézve legutóbb Ethnogr. V. 279); hiszen ha ezek után indulhatnánk mindjárt a példakép idézett *Zoltán*-ból (mely név különben Constantinusnál: *Σάλτας*, régi íróinknál: *Solt* s ma is így mint helységnév) az következniek, hogy a magyarok arabok voltak, mert Vámbéry szerint az arab *sultán* szóval azonos; s hasonlóképp mondhatnók az *Aludár* és *Levente* után hogy perzsák, *László*, *Bogomér* után hogy szlávok s a régi magyar *Ruben*, *Mojsa* nevekből ítélve, hogy zsidók voltak. Azután meg minők azok a híres névmagyarázatok! *Géza* (régí írások szerint: *Goviso*, *Guotso*, *Dewix* stb.: l. Nagy Géza: Turul IX, 121.) = török *jajçi* „ijjas“, *Árpád* = tör. *arpajdi* „jósolt, álmokat fejtett.“ Méltán kérdeztetnők pl. az utóbbinál, hogy miért nem *árpa* + diminutiv *d*, mint Kuun Géza gr. hiszi (Relat. Hung. 211. l.) ad analogiam: *Borsod*, *Búzád*, vagy miért nem a finn *arpa* „sors, sortilegium“ + dim *d*, mint Hunfalvy kuriozumkép ajánlja (Ugor v. törökeredetű-e a m. nemzet? 24. l.), végül talán lehetne szanszkrit *ara* „gyors“ + *pāda* „láb“ s ekkor a szó a „gyorslábú Acchilles“-re emlékeztethetne. Valóban csodálatos az a bátorság, melylyel hazánk szigorú kritikájáról híres történésze Vámbéry után ismétli, hogy ezek a régi magyar nevek „*csak a törökből magyarázhatók*“, mikor van egy csomó név, melyet egyenesen *lehetetlenség* a törökből akár Vámbéry *methodusa* szerint is magyarázni, egyszerűen azért mivel olyan szókezdőjük van, mely török nyelvekben régi eredeti szókon elő nem fordul. Ilyenek az *l*-es kezdetű *Lél* (Lehel), *Liunt*, *Lebed*, vagy a *Nyék* törzsnév, vagy a *v*, *f*, kezdetű *Vujk*, *Vatha*, *Falics*. A török ember a *limun* „czitrom“ helyett *ilimun*-t, a tatár az arabs *vakt* „idő“ helyett *baçét*-ot kénytelen mondani: ha a magyar uralkodó osztály török volt, honnan

kerülnek hozzá ezek a török szempontból nehéz kiejtésű szavak? A török nyelvből semmi esetre sem.

A bizonyítékoknak ilyen szétfoszlása után mi jelentősége van a magyar nemzet eredetének meghatározása szempontjából a minden részről egyaránt elismert magyar-kozár, vagy magyar-bolgár néprajzi, illetőleg kulturális egységnek, minő egység hajdan úgy mint ma a legkülömbözőbb népeket fűzhetett együvé?! S minő értéke van, ha a görög nép előtt a magyarok éppen ezen kulturegység alapján mint *Τούρκοι* tetszetek!? Vajjon nem nevez-e ma is népünk minden embert töröknek, aki csak turbánt visel, lett légyen az arab, szerecsen vagy bosnyák? Ha a szlávok a magyarokat, kik fölöttük uralkodtak s kikkel állandó és benső érintkezéseik voltak, *ongry, ugri* (ószlov. *agrin, vagrin*, lengyel *wegry*, orosz *vengerec*), a gót Jornandes s más írók *hun-ugur, un-ugur*, a nyugatiak *unger, ungri* néven nevezik: mi különös nyomossága van annak, hogy a tőlük távol lakó s csak egyesekkel érintkezett byzancziak közt valami külső ok folytán a *turk* elnevezés kapott lábra, mely névvel egyébként a kozárokat is illették (l. Kuun G. gr. Relat. Hung. 119. 1.)?! Ha a byzancziak olyan jól és közléről ismerik vala kezdettől fogva a magyarokat, miért nem nevezik őket nemzeti *magyar (mažar)* nevükön, mint az arab írók s miért van az, hogy Constantinus egymás mellett beszél *Μάζαροι* és *Τούρκοι*-ról, mintha ezek külön népek volnának (l. u. o. 12. 1.)?! Találóan alkalmazza Hunfalvy P. az oly sokra becsült *Τούρκοι*-argumentum semmiségének igazolására éppen magának Vámbérynak idézetét, mely szerint „a XII. és XIII. században a mozlím világ Európát s lakóit csakis a *frends*, vagy *efrends* gyűjtőnéven ismerte, mely tudvalevőleg a Nagy-Károly alatti frank birodalomra vonatkozó reminiscentiából vette eredetét. . . . Így állhatott a dolog Constantinus és Leo idejében is a törökökre nézve s ez lehet egyedüli oka annak, hogy az akkoriban még ismeretlen magyarok az őket megillető (?) *turk* nevet nyerték“ (Magy. Ered. 145. 1.). Bizony csakis az, hogy még ismeretlenek voltak s hogy az életmód némi egyezésénél fogva a magyarok hasonlóknak tetszettek a törökökhöz: s nem a nyelv, vagy faj fölismert töröksége lehetett oka, hogy a bizanczi írók a „*turk*“ gyűjtőnevet alkalmazták reájuk.

Nemcsak a történet nagyhírű nemzeteinél, hanem gyakran a legjelentéktelenebb, primitív kulturfokon álló népeknél is azt deríti

ki a történeti, anthropologiai, vagy nyelvi elemzés, hogy több apró nép-, vagy törzscsoport egyesüléséből keletkezett. E tekintetben a népek fejlődése hasonló a folyamok gyarapodásához; de valamint itten mindig ki lehet mutatni, hogy melyik a főfolyó és melyik a mellékág: úgy a népek történetében is rendesen föl ismerjük, melyik a törzsökös faj s melyik a beolvadott, melyik egyedi vonásai maradtak fenn az egyesülés után s melyiké enyésztek el. Ha még oly kicsiny ugor népeknél is, mint a vogulok és osztjások, világosan igazolják az anthropologiai vizsgálatok, hogy ugor és mongoloid (szamojéd) nép törzscsoportok egyesülése, mennyivel bizonyosabban állítható ilyes a magyarokról, kik délebbre, a népvándorlás országútjában laktak. Kétségtelennek vehető, hogy az a népalakulási folyamat, melynek jelenségei a történeti korban a kabarok, szlávok, kúnok, bessenyők stb. népek beolvadásai jóval korábban megindult a magyar nép európai szereplésénél. Az összehasonlító nyelvtudomány különösen két ilyen jelentősebb népbeolvadásra veti tanúlsága fényét. Az egyik valószínűleg valamely *bolgár* törzsé volt abban a korban, midőn a bolgárok még nem vonultak fel a Volga és Káma mellékére, hanem az Ural és Kaspi tenger közti területen honoló magyaroktól délnyugatra laktak. Ezen bolgár-féle nép földműveléssel és baromtenyésztéssel foglalkozott s tőle valók nagyobb részben a magyar nyelv török elemei. A másik — s ennél nem bizonyos, hogy beolvadása külön, vagy az előbb jelzett bolgár néppel kapcsolatosan ment-e végbe — egy *mongol*-féle törzsé, talán a hún néparadat egyik töredékeé lehetett, melynek t. i. nyomai szintén világosan föl ismerhetők nyelvünkben. Mindezen vegyületekkel szemben a magyar nép megtartotta egyediségének legsajátosabb és legbecsesebb tényezőjét, *eredeti ugor nyelvet*, mely a benne található számos és különböző forrású vendégszó mellett a szakértő előtt egy pillanatra sem tűnhetik „keveréknyelvnek“, mint Vámbéry és követői vitatják. A magyar nyelv jellege határozott, szerkezete meg nem bomlott, erős, mint a fajé, mely ajkán hordozza. Valamint a magyar faj nem omlott össze történetének másfél évezredes és oly nehéz viszontagságai alatt, úgy nem omlott össze nyelvének ősi szerkezete sem, el nem fajúlt, meg nem romlott annyi és oly erős idegen nyelvi és műveltségi áramlatok hatása alatt. Eltekintve néhány újabb keletű analogikus esettől elmondhatjuk, hogy nincsen a magyarban idegen, különösen török és szláv eredetű képző, vagy rag; megtartotta eredeti jelle-

mét a mondattan is, melynek leghívebb mása a vogulban tükrözik. De aránylag épségben maradt a szókincsnek is eredeti jellege, melynek meghonosodott idegen (török, szláv, olasz) elemei közt alig van több mint 15—20 ige, illetőleg viszonzszó. Minthogy az ellenkezőre tudományos hitelű történeti, vagy anthropologiai bizonyítékunk nincsen: a magyar népet ezen határozottan ugor nyelve miatt ugor eredetűnek kell elismernünk épen úgy, mint germán eredetűeknek tartjuk ilyen származású nyelvük miatt a németeket, vagy amint ugyanily alapon szláv népnek mondjuk a lengyeleket. Nem változtatna e tényen még azon körülmény sem, ha valónak bizonyúlna az a különben semminemű elfogadható alappal nem igazolt sejtélem, hogy a régi magyaroknál az *uralkodó osztály* török volt; mert az uralkodó család, vagy osztály töröksége igen kevésbé változtathatta meg magának a népnek ugor faji és nyelvi tulajdonságait. Az orosz szláv nép, habár hatalmának megalapítói és nemzeti nevének ősi viselői normannok voltak (v. ö. finn *ruotsi*: „svéd“) s a bolgárt sem lehet török eredetű népnek neveznünk, habár tudjuk, hogy e nevet politikailag jelentékeny, de számra nézve csekély és hamosan beolvadt török hódítóiktól nyerték. A török vezérség fölvételére a magyar nép ethnikai viszonyainak és történetének megértése szempontjából semmi különös szükség fönn nem forog. Csak elfogultság és szándékos rövidlátás mondhatja azt, hogy a magyar mint ugor nép képtelen lett volna arra a nevezetes szerepre, melylyel a történet színpadán megjelenik. Hiszen nem török, hanem ugor eredetűek a *ló, nyereg, lengyel, fék* szók s a „*másod füves, harmad füves ló*“ kifejezések (vog. *kit pum lū, χūrēm pum lū*): a lovas életmód legfőbb műszavai. S a háborúra vonatkozó műszók közt a *had* (= vog. *χānt*), *nyíl, íj, tegez* ugor, valamint a *kard, fejsze, vért, vár* iráni eredete szintén nem arról tesznek tanúságot, hogy a magyar a harciasság és fegyverforgatás megtanulásában a törökségre szorult volna, hanem „hogy a hunnok, valamint a nyomukba tóduló török népek már harcedzett, kész hadi népet találtak bennük“, melylyel amint erről már más alkalommal bővebben nyilatkoztam, (l. Ethnographia V. 175—6 l.) „érdemesnek és czélszerűnek találták a szövetekezést, illetőleg a barátságos viszony biztosítását.“

Igen téves úton jár az, ki kiindulva abból az okos megnyugvásból, melylyel a vogulok és osztjákok sok százados küzdelem után beletörődtek mai helyzetükbe s amúgy is csekély számuk

mellett nem igyekeznek lázongásokkal és fölkelésekkel is gyorsítani végleges elpusztulásukat — mindjárt arra következtet, hogy ez az állapot mindig így volt. Mert valamint Herman Ottónak a magyar halászatról írt nagybecsű munkája s az ahhoz fűzött nyelvészeti megjegyzések után nem lehet immár kétség a felől, hogy az őshazabeli magyar *köznépnek* története régibb korszakaiban meg-egyezett nagyjában életmódja nyugatszibériai rokonaink mai életmódjával, amennyiben t. i. a halászat és vadászat amazoknak is legkedveltebb foglalatosságai közé tartozott: úgy bizonyos, hogy a rokon ugor törzsek *előkeldőinek* hajlandóságai és törekvései közt sem volt valami nagy eltérés. Egy tekintet a vogulok és osztjakok hagyományos epikai költészetére, világosan tünteti elénk, hogy e népeknek is volt *hőskora*, mely a kiváló s rátermett férfiak dicső hadi tettei: vitézi mérközések, kalandos háborúk és ádáz bosszúharcok közt folyt le olyformán, amint ezt, természetesen a viszonyok szerint fejlettebb fokban, a régi magyarokról is megírva találjuk.

Mindezek az észrevételek pedig legalább alapjukban nem merőben új dolgok és nem fölfedezések. Nem is pusztán — mint mondogatni szokták — „egyoldalú finnisták“ nézetei, hogy őstörténetünk buvárai ezzel menthetnék számbavételük elmulasztását. Behatoltak azok komolyabb történetíróink körébe is, kiknek egyik kiváló képviselője igen meggyőzően mutatja ki éppen az itt fejtegetett nézetek értelmében a Vámbéry-féle elmélet vélt erősségeinek tarthatatlanságát. Méltó, hogy itt újra elénk kerüljenek azok a nevezetes, tanulságos szavak. Ezek szerint:

„Egyes család-, személy-, vagy népnevek keveset bizonyítanak egy egész nép nyelve felől.“ Már „Jordanes így szól: Mindenki tudja, hogy a nemzetek szokása többféle nevet használni: így a rómaiak macedón neveket, a görögök rómaiakat; a szarmaták a góthoktól vettek gyakran kölcsön, a góthok a hunnoktól“. Ami pedig „az egyes törzseket“ illeti, ezek „nemcsak hogy átveszik a neveket szomszédjaiktól, hanem e szomszédok magok is rájok ruházzák a másutt divatos nép- vagy méltóság-neveket. Ki ne tudná, hogy a középkori írók alig ismerik a mongol nevet, mindig csak a tatárt emlegetik, pedig ez csak bizonyos, hogy a mongol volt ott a fő, a tatár csak a meghódított nép. Még világosabb példa a következő. Midőn a germán népek betelepédtek a római birodalomba, föl-vették a román nyelvet, de a személynevek megmaradtak germánoknak. Így midőn a normannok meghódították Angliát és déli Italiát, ők már románok voltak, de fejedelmeik és uraik neve még majdnem tisztán germán. Ha más emléktünk nem volna felőlük, mint a Vilmos, Henrik, Gottfrid, Gilbert, Tankred, Bohemund, Robert, a Mathilde, Rosamunda, Gertrud és más ily nevek, csak nem jönne senki azon gondolatra, hogy itt román néppel van

dolgunak. Ez gondolkodóba ejthet a személyneveket illetőleg, különösen oly népnél mint a magyar, mely bevándorlása előtt hazájába már több civilisáltabb népnek (a kozárnak, perzsának, byzanczinak) hatása alatt állott. Ebből tehát az következik, hogy az ethnologiai viszonyokra nagyobb figyelmet kell fordítani. Nem tartjuk magunkat e tárgyban valami nagyon illetékeseknek, de megvalljuk, hogy reánk majdnem mind az, a mit Vámbéry a középzásiai török jellemzésére nézve elmond, azt a benyomást tette, hogy az *ép úgy állhat a mongolokról, sőt talán még finn-ugor törzsekről is, mint a törökökről*. Egy szóval majdnem teljes hiányát látjuk azon sajátságok kitüntetésének, melyek a török-tatár népet, a nomád harcziás barbárok közt külön egységgé teszik. A míg pedig ennek híjában vagyunk, *nem látunk semmi okot, miért sorozzuk a magyarokat a törökökhöz*, miért nem inkább a mongolokhoz.“ . . . „Ethnographiai tekintetben tehát talán kimutatja Vámbéry műve, hogy a magyarok nem lehettek finn-ugorok, de semmikép sem mutatja ki azt, hogy épen a török-tatár törzshöz tartoznak.“

Ugyanitt olvassuk a magyar nyelv „keverék“ voltának nézetére, a következőket:

„Sok példája van ugyan annak, hogy egy-egy nép elhagyta nyelvét, de arra nincs példa, hogy valamely nyelv szelleme, egész lényegének alapja különböző két nyelvből állott volna össze. Az mindig egységes. Az angol nyelvben mennyi a román szó, de azért az mégis germán szellemű nyelv. Az oláh nyelv mennyi különböző nyelvhatásnak viseli nyomát, de azért az mégis román. Itt nem a szókincs dönt. Épen a magyar volna tehát oly unicum, hogy annak grammatikája finn-ugor, nyelve meg műveltsége pedig török?“

Csodálkozik a szerző rajta, hogy a Vámbéry-féle szóegyeztetések szerint: „az *iv* szó a törökkel rokon, a *nyíl* szó a finnel . . . A *tél* és *tavas* ugor, a *nyár* és *ősz* török származásra mutat s fölteszi „a kérdést: meg lehet-e az a nyelv, melyben megvan az *iv* szó a *nyíl* nélkül, vagy megfordítva? Elképzelhetjük-e“ — így szól — „hogy egy nyelv megteremti a *tél* és *tavas* szavakat és máshonnan veszi kölcsön a *nyárt* és *ősz*t? Ezek a kifejezések bizonyára minden nyelvnek immanens részei, melyek nélkül azt elképzelni nem lehet.“

Ime így nyilatkozik egy történetíró azon légvár oszlopairól, melyet Marczali a tudomány fényében ragyogtatva igazságként mutat be a tájékozatlan és eligazodást kereső közönségnek; pedig a kitől ez a helyes kritikai érzékre valló, igazságos ítélet származik, az nem más, mint éppen maga — Marczali Henrik (l. „Vámbéry műve a magyarok eredetéről“ czimű értekezését a Budapesti szemle 1883. évfolyamában: 461—467 és 312. ll.).

Álmélkodva állunk meg e jelenség előtt s kutatva keressük

a benne mutatkozó rejtély kulcsát, s megtaláljuk ezt egy tudományos viszonyainkra igen találó megjegyzésben, melyet ugyancsak a Vámbéry könyvének megjelenése alkalmából mondtak. E szerint „történeti tekintetben igen hiányosnak kell mondanunk e művet. Szomorú jele ez is históriai tudományunk alacsony állásának, mely annak következése, hogy a legtöbb kutató vagy író csak saját tárgyával törődik, és nem tartja szükségesnek tekintetbe venni azt, a mi tétlen már történt. Így legjobb esetben is, többen végeznek ugyanazt a munkát, pedig haladás csak az által volna elérhető, ha fölhasználjuk és tovább visszük egymás kutatásának eredményeit. Ideje volna már szakítani a régi dilettantizmussal és magunkévá tenni a modern civilisatio azon jelszavát, hogy közös, de megosztott munkától függ minden haladás. Különben történeti tudományunk, ép úgy mint szellemi életünk többi tényezője, a folytonos újra kezdés szomorú sorsára lesz kárhóztatva.“

S aki ezt a nagy igazságot kimondotta, az nem más, mint szintén Marczali Henrik, ki azonban a magyarok eredetéről szóló részében legutóbbi munkájának nemcsak hogy másoknak, hanem önmagának ide vonatkozó régibb tanulmányait sem méltatta kellő figyelemre s ezzel elősegítője lett egy balvéleménynek, mely kedvez az előítéletnek és hiúságnak, ellenben megakasztja egy feladatait komoly buzgalommal teljesítő, kiválóan hazai érdekű tudományág eredményeinek elismerését és meggyökeresését a nemzeti köztudatban.

Munkácsi Bernát.

TÁRGYI NÉPRAJZ.

A székely ház.

— Huszka könyve és néhány más adat. —

Egy könyv fekszik előttem, melynek megjelenését én is, és az ethnographia minden munkása régóta várva-vártuk. Huszka Józsefnek „A Székelyház” című könyve ez, melyet a szerző Háromszék- és Csikmegyék, a Székely-Egyesület, valamint a nagyméltóságú m. k. kereskedelmi ministerium segélyezésével adott ki. A pompás kiállítású mű 85 szövegábrával, 37 fénynyomatú és 3 színes táblával a székelykapuk leltára. A könyv, melynek kiállítása a „pesti könyvnyomda részvénytársaság”-ot dicséri, 1895-dik évre jelent meg s ára 9 frt. Irt hozzá egy függelék is Fiók Károly „az árjak és ugorok érintkezéséről”, melynek megbirálása nyelvészek feladata.

Huszka könyve tehát megjelent s szívből üdvözljük. Négy fejezete van; az első „bevezetés” czímen Attila házával foglalkozik, a második a kapu, a harmadik a ház leírásával, a negyedik a székely ház és kapu eredetével. A második és harmadik rész előtt a bírálat elnémul; az oly pragmaticus, hogy csak a szerző látásának helyességéről kell meggyőződünk, s egy pillantás a gyönyörű rajzokra és fénynyomatokra itt minden kétséget kizár. A „bevezetés” szerencsétlen, mintha nem is Huszka írta volna, de egy kimentí, hogy a befejező „Eredet” című részben önmagát kijavítja. Az eredetről szóló fejezet, a mennyiben hypothesiseket tartalmaz, lehet bírálat tárgya; de ehhez a bíralathoz alap kell, s ez az alap az egész magyarországi népies építkezés tökéletes ismerése.

Magam ugyan az egész magyarországi népies építkezést nem ismerem, de az elmúlt 1894. évben a kiállítás érdekében épen ebből a szempontból beutazni az ország huszonhat vármegyéjét alkalmam volt; az én ismereteim még sem érik el azt az alapot, hogy Huszka könyvét megbirálhatnám, s épen azért, mikor e könyvvel foglalkozom, csakis ismertetésére szorítkozom; befejezésül azonban uti jegyzeteimnek néhány adatát fogom egybe állítani, melyek a bíralati alapot szélesbíthetik, Huszka adatait más szempontokból is megvilágíthatják és kiegészíthetik.

A mi tisztán az eredet kérdésének megoldására adott hypothesiseket illeti, Huszka azokat egy okolja meg a tárgyi ethnographia összehasonlító módszerével s annyira „ad oculos demonstrat“, hogy ma ellene adatot nem igen hozhatunk fel. Egész bizonyító eljárása meggyőző, mert az adatokból a legfrapansabbul igazolókat választja ki, józanságát a látszat nem téveszti meg, a kétes adatokkal szemben szigorúan óvatos s logikája helyes. Könyve pedig mindenekelőtt magyar s minden ízében önálló s ez önállóságot megőrzi felfogásában is, s nem engedi magát abban megingatni még a külföldi mütörténet vitáival szemben sem.

A mű befejezett egész; de azért egy másik nagy munkának ez csak három fejezete. Mikor a könyvet elolvastam, azt kérdeztem: hol van a székely gazdasági és melléképületek leírása, hol van az eredeti székely berendezés leírása? Felelni is tudok reá: Huszka József íróasztalának fiókjában. Aki leírta a házat és kaput *így*, az már leírta a többit is mind. Huszkatól ezt kéri, követeli a tudomány. Talán irodalmi viszonyaink még nem szegényesek annyira, hogy ezeknek a becses kincseknek közlésére módot ne találjon s talán szabad azt is elárulnom, hogy Huszka ezt a módot már félig-meddig meg is találta. Nemzeti kötelességünk a közlést lehetővé tenni, mert nemzeti kincseink megmentéséről van szó, s tegye meg az ügy érdekében minden egyes a magáét, hogy elmondhassuk, hogy az egész nemzet is megtette a magáét.

I.

Mindenekelőtt egy hálátlan dolgot kell elvégeznem: a bevezetést ismertetnem; hálátlan azért, mert ez az egész fejezet merőben ellenkezik Huszka józan, logikus és felette óvatos szellemével, mely a munka többi részeiben nyilvánul. — E bevezetésben Huszka közli Priszkosz Rhetornak adatait Attila hun házáról, eredeti görög szövegben, pontos és jó magyar fordításban s felhasználja arra, hogy következetesen Attila házának főbb jellemeire. Ime a három legfontosabb: „Amig mi így beszélgettünk, a házbeliek közül hozzánk jött egy ember és kinyitotta a *kerítés kaput*“, mondja Priszkosz. „Az Attila udvarára tehát *nagy kapu* vezetett, melynek szárnyai voltak és *befelé* nyitak s nem *kifelé*, mint a görögöké“, következteti abból Huszka. Már pedig az ő leglényegesebb állítása, hogy a kapuk befelé nyitak, egyáltalában nem következik Priszkosznak Huszkatól közlött egyetlen idézetéből sem. — Priszkosz azt mondja, hogy Attila laka a mellett, hogy magasabb volt a többinél, még magasabb helyen is állott. Huszka e „magasabb hely“-ből „*mesterséges magasabb alapozást*“ következtet, az pedig abból egyáltalán nem következik. Miért ne volna az a magasabb hely inkább természetes domb, miért inkább mesterséges alapozás. Priszkosz azon kifejezéseiből, hogy Attila igazságot osztani „*kijött lakából*“ s „*megállott lakása előtt*“ nem következik azon az 5. lapon még csak gyanítás, a 6. lapon már határozott követ-

keztetés formájában eléadott állítása, hogy Attila háza elején *tor-nác* vagy *eresz* is volt. — Így következtetni nem szabad. A szerzők rendesen a bevezetést írják meg utóljára; de ez a bevezetés rám úgy hat, mintha az egész munka megírása előtt íródott volna, s mindenesetre előbb mint az „Eredet“-ről szóló utolsó fejezet, melyben különben az adatok higgadt és komoly mérlegelése után következtetéseiben körültekintő óvatossággal szigorú logikája a 76. lapon már annak elismerésére kényszeríti, hogy az Attila-udvar kapujának „alakjáról, fájdalom, mit sem tudunk“, míg a házra nézve a 67. lapon vallja, hogy „oly kicsit őriztek meg róla az egykoruak, hogy az összehasonlítás alig lehetséges.“ S tényleg Huszka sehol sem hasonlítja többé a hun házat sem a székelyhez, sem a kínaihoz, mint azt a bevezetésben teszi és ez az ő bevezetésének önkritikája. Ezzel a 67. és 76. lapokról vett igaz bírálattal ebben a kérdésben mi is felretehetjük az öreg Priszkoszt, ebben ő fel nem világosít bennünket s áttérhetek, mint azt Huszka teszi a székelykapuk ismertetésére, mi igazi gyönyörűség nekem.

A székely *kaput* három függélyesen álló négyszegű gerenda — a kapufélfák, kapuzábék — s az ezeket felül összekötő vízszintes gerenda képezik. Ez utóbbi fölött emelkedik a 3—4 ^{sz}koról által tartott galambbug két-háromszor zsindeyből álló s teljesen a kontyos háztető mintája szerint készült tetővel. — A középső függélyes kapuzábé a kis és nagy kaput választja el egymástól. A kis kaput egy rövid vízszintes gerenda választja el a két oszlop közt fennmaradó felső ablaktértől. A kapu ívét mindkét kapunál két rézsütös kötőgerendából vágják ki, de olykor annak képzésében p. o. patkóíves kapuknál, a függélyes kapuoszlopok is részt vesznek. — A nagykapu ívének legmagasabb pontjáról középen mindig egy kettes jobbra-balra elhajló csiga nyúlik le az ívbe, míg a kapuív sima vonalát valószínűleg szerkezeti eredetű, vízszintesen álló, körhengeralakú pálczatagok élénkítik. A kapuk osztályozásának alapjául már most egyrészt a díszítés, másrészt a kis kapu fölötti ablaktér ornamentális felhasználása szolgál s ezek szerint négy főcsoportot különböztethetünk meg, melyek részben geographiai elterjedésükben is jól határolt alakoknak látszanak.

Az első csoport kapuinál az ablaktér betöltött sík felület, tele lapos relief díszszel, néha címerrel vagy jelvényekkel, s ornamentális formáit tekintve három alcsoportra oszlik, a multszázadbeli renaissance díszítésű, az udvarhelyi és az oszlopos kapukra.

Az első alcsoportba tehát főleg a mult századból, kis részben a jelen század elejéről való kapuk tartoznak, melyek ablaktere egészen be van töltve díszítéssel, s ezeknél épen az ékítmények mindent betöltő sokasága és kellemes hajlása a meglepő. Ezeknél a kapufélfákat hullámosan feltörő indák díszítik róluk lelógó leve-

lekkal és virágokkal; e volutás inda aztán az ide tartozó kapuknál állandó; néhol háromszoros lóherlevelek, másutt háromlevelű virágokkal, ismét másutt tulipánszerű harang virágokkal, majd határozottan magyar renaissance jellegű rózsabimbókkal és liliomokkal. Az indák kezdete is változó, néha a földből látszanak felfutni, majd pálmás virágból, majd pálmából törnek elő; majd — s ez osztrák hatás — egy kétfejű sassal kezdődnek, melyen egy tulipánt tartó női alak áll, s ennek fejéből nő ki a leveles-virágos inda; néhol ez indák nagyon is renaissance palmettákból végződnek, majd a magyar szűrőn, subán nagyon is ismeretes s a szasszanida virágokkal rokon nagy virágban van. A nagykapu keresztalkotása mögötti háromszögterben szüntén virágdísz, egy székely liliom, egy szívből kiinduló kettős szár kis tulipántokkal, egy gránát alma vagy egy nagy rózsza van. Az ablaktér változatos díszítések helye; egy esetben a nap és hold van ábrázolva, emezt egy szirén tartja s medve harap belé, amazon egy krokodilus nyugszik, lehet ez családi címert vagy mythologiai vonatkozás; máskor a díszítés két egymásnak hegyével fordított, virággal és levéllel gazdagon kitöltött szívalakból áll; majd csak lecsüngő levéldísz után, majd rácsos és csak a kapufélfának díszé utalja e csoportba, végül — s ez tán a legegyszerűbb — csak részüit rakott deszkamozzaikból áll minden faragott ornamentum nélkül. Egy kéz művének látszik az a két kapu, melyek egyikénél a kapufélfákk behajló indái közül almafa nő ki, míg a másikonál az almafa helyét koszorú foglalja el. Olyiknak általános hatása egyenesen csücsíves, egy másik keresztgerendáinak levelei középkori reminiscenciák. Egyben pedig a csavartnyelű virágkapitélben egy új díszítő elemnek a kapufélfák oszlopának nyomát látjuk. Ezt a csoportot tehát, melynek tagjai 1751—1801 (?) eső időből valók s melyek különösen Háromszék- és Udvarhely megyékből származnak, a volutás inda, a magyar szűrőkön és subákon ismétlődő virágok jellemzik igen erős renaissance hatásokkal.

Az udvarhelyi kapuk a díszítő elemek jellegzetes ismétlődésével s ezeknek a névben jelzett geographiai határoeltságával tűnnek ki. A kapulábaknak van egy alsó, 1—1½ m. magas s fent karnieszes párkány által elválasztott lábazatuk; ennek díszítése mindig egy köralakú rozetta, melyet két oldalt lehajló olaj- vagy babérszorú körít; a koszorú felső közepéből két széles lapos inda tör fölfelé három csigás kanyarodással közrefogván tulipán, csillag és akantus alakú domború formákat. A kapulábak felső felén 2—3 sor volutás inda tör fölfelé, hogy fent tulipánban végződjék; e tulipán fölött kivétel nélkül minden esetben egy teljesen szabadon álló palmetta van. A kiskapu ablakterét mindig két szál lehajló babérral koszorúzott képráma foglalja el, melynek alsó középszélén ülő palmettájából szimmetrikus indázat indul jobbra-balra közrefogva majd egy nagy rozettát, majd címert, majd mesterségi jelvényeket, eszközöket. A kapuk lapos relief díszé

mindig festett. Mult századbeli ugyan nincs köztük egyse, de a század elejéről valók már oly tökéletesek, oly typosusak, hogy idáig csak évszázados fejlődés útján juthatott, s a faragó egyéni felfogása még a ma készülő példányokon is alig változtat, annyira hozzá van szokva az ősi formákhoz. E csoport kapuinál tehát kiváló jellemű a babérmagok s mindenek felett a magasan elhelyezett pálma.

Az oszlopos kapuk minden egyéb díszüket tekintve az udvarhelyi kapukhoz tartoznak, de ezeknél már a kapulábak indázata közé egy oszlop illeszkedik s ennek felső végén van az udvarhelyieket annyira jellemző pálmadisz. Az oszlop mindig edényből tör elő, s az oszlopnak ugy fejezete mint lábazata egyenlően csigás képzésű; e csigát azonban sokszor fenn is lenn is csavarmentes gyaluforgács-, szij- vagy szalagtekercs helyettesíti. Néme-lyeken idegen hatás nyomai látszanak, majd az oszlop szárára rokokó szellemben rácsavart szalag alakjában, majd egyes renaissance formákban. Legrégibb e fajta kapunk 1815-ből ismeretes, s főfészkük Udvarhelymegye s ez annál feltűnőbb, mert a többi megyében csak némi oszlopszerű alakításokra akadhatni, de kifejlett igazi oszlop egy sincs. Ennél a csoportnál tehát mint kiváló díszítő elemet a pálmás oszlopot s ennek egyenlően csigásképzésű lábazatát és fejezetét kell kiemelnünk.

A kapuk második főcsoportjában az ablaktér egy nagy vagy több apróbb kerek ablakkal van kitöltve; ez alak ugyan már rácsszerű, de e nyílásokat gerendák alkotják, míg a rácsozat kivágott deszkából, vagy esztergályozott lécből kerül elő. Legrégibb példánya, mely egyszersmind Huszka kapugyűjteményének legöregebb tagja, 1733-ból (Dálnok, Háromszék m.) való; ablakterében hat nagy kerek lyuk van; vannak négy lyukuak is, így Lisznyón és Derzsen, míg az egy nagy kerekablakú kapuk a Sövidéket jellemzik. E kapuk díszeit képezik az egész kapu felületén rendszeresen alkalmazott kiálló, nagy gerezdelt faszögek, továbbá a kötél vagy szíjfonás, a fa- és bőrkivágást utánzó csipkézetek, az ívfeletti háromszögben pedig körzővel alkotott hatlevelű, majd csavartszirmú rozetták. A korszellem nagyfokú érvényesülését bizonyítja egy 1862-ből való székelykereszturi kapu, mely bőrkivágásos díszítéseivel s a közbe szurkált virágszál, tulipán díszével a festett butoroknak a hatvanas években szokásos modorát, az oszlopfejek két oldalán lelógó csipkézett sallang a lószerszámdísz, a felette kétfelé lelógó fonott hosszukás gomb ugyancsak a hatvanas évek zsinóros divatját, végül a kis kapu és kerek ablak közt a két oszlop összekötése a mentőkötő csatot utánozza.

A kapuk harmadik főcsoportjába a leginkább Csikban divatos rácisos ablakterű kapuk sorakoznak. Az ív lapos, meglehetősen tökéletlen, de divatos félkörös lóherés szalagdísz övezi körül; megvan a legyezőalakú pálma is, mely mindig fölfelé álló. Az ablaktér rácsozata igen sokféle, egyszer esztergályozott lécekből

áll, renaissance hatású és eredetű, másszor a rács faragása eses (S), majd nyolczküllős csillagszerű kivágást és csillagot mutat, majd — s ez a leggyakoribb a Csikban — nagyobb körök és kisebb liliomszerű lyukak, majd nagyobb körök és a köztük keletkező négyszögek váltakozása. Diszjūl használják a négyzetek sorát minden oldalukon kimetszett félkörrel. A renaissance-on kívül barokk hatásra is találunk, így az ív mögötti háromszög diszítésében; s ezenkívül ismétlődik a szögfejes és a kötélrelief dísz. Igen nevezetes dísz maga a mozgatható nagy ajtó, melyek függélyes deszkáinak felső vége legfelül kis csappal díszített kört mutat keskeny nyak felett. A kapufélfák mentén nem ritkán karnieszes kivágott magas dísz fut végig, a melynek eredete a csúcsíves építészet formái közt keresendő. E kapuk közül a legrégibb 1777-ből maradt fenn, s noha egy-egy előfordul Udvarhely- és Háromszék megyében is, magára Csikmegyére oly jellemző fellépésű, hogy az „udvarhelyi“ kapukkal szemben bátran nevezhetnők „csiki“ kapuknak.

Végül a székely sóvidék kapui dísz tekintetében nagyon is különböznek már a törzsökös székely kapuktól. A régi alakokból csak néhány régi módra stilizált virágalak marad meg, ellenben megjelenik a díszítéseken a szöllőfürt, mely pedig sem Udvarhely egyéb vidékein, sem Háromszék- és Csikmegyékben nincs elterjedve. A szőlőfürt ábrázolása sem régi, s a legrégibb sem a Sóvidékről, hanem a Csikból Menaságról ismeretes 1811-ből; előfordul ugyan még egy ugyanonnan való 1813-iki kapun is, de ennél közvetlen az edény szájánál, az inda kezdetén, a pálma öt levelét, e kiválóan ősi székelydísz találjuk. A Sóvidék kapui egyébként többnyire csak kis kapuk, a nagy kapu felett hiányzik nemcsak az ív, de a vízszintes gerenda, a kapu friesze, és csak a szabadon álló kapuoszlopok kopjaszerű végződése bír némi érdekl. A korondi kapukon bemélyített festett növénydísz találjuk cserépből vagy körből kiindulva; az elemek: tulipán, gyöngyvirág, rózsza, margitvirág és szegfű, mely azonban mindenesetre a szokásos pálmából fejlett. Említésre méltó még a kétoldali növénydísz felső végei között ábrázolt patkóalak is, mely valószínűleg a barokk kagylóból fejlett, noha Huszka szerint lehet ősi asszir vagy föniki forma is. A székely sóvidék kapui tehát modern alakok, melyek nem tekintve a kapu alakját és ablaknyílását, a székely festett butorok naturalisztikus díszeit alkalmazzák s azzal a modorral tűnnek ki, hogy festett díszeket nem kidomborítják, hanem bemélyítik.

S most a kapun át lépünk az udvarba s lássuk a házat. A székely ember a maga portájának egyik oldalába építi lakását, a másikba, szemben az előbbivel, gazdaságát. A ház faház, de mindig kőalapon, hogy házát a völgyek fenekén összetorlódó vizek ellen védje, mert a székely, mint igazi siklakó, csak a völgyek fenekén települ meg s gémes kutat — ezt az igazi alföldi speczialitást — használ. A ház fenyőboronából saroksásfák nélkül van összeróva,

melyet beléceznak s betapasztják. A ház alaprajzának törzstypusa egy sorjában elhelyezett három helyiséget mutat, melyek közül a két szélső szélesebb, míg a közbülső keskenyebb, miáltal a három helyiség közt egy nyitott négyszegű tér, a székely eresz támad, mely egyik főjellemme a székely háznak. A két nagy szobának hátsó részén egy-egy hálófülke van, amelybe egy mintegy 2 m. széles ajtótlan nyílásán a falnak jutunk. A középső helyiség a kamra. Mindhárom helyiségnek külön ajtaja van, mindhárom az ereszből nyílik. Ablak a nagy szobákban 3—3 var, egy a fülkében, kettő pedig az ajtóval szemköztes sarok két oldalán. Az egész házban mindenütt csak gerendás födés, bolthajtásosnak nyoma sem. Az eresz kiegészítő része a tornác, mely a ház elején végig nyúlik, sőt sokszor még a háznak utzára néző vége előtt is folytatódik. E tornác azonban nem teljesen nyitott, hanem az eresz előtt mintegy négy oszlopnyra a földtől a tetőig kivágott deszkarácsossal borított, melyből azonban ma már sok helyütt csak az eresz előtti két oszlop közt marad fent egy keskeny rácsszalag. A székely ház teteje majdnem kizárólag az igen magas kétoldalú kontyfödél, mely mellett újabban a csonka kontyfödél is sűrűn lép fel, de a német eredetű oromzatos nyeregtető soha sem fordul elő. A háznak kéménye nincs s csak a tető síkjában, mintegy félmagasságban levő szelelő réseken vagy a házvégeken a konty-sík felső csúcsain levő füstlyukakon száll ki a füst. A fedő anyag fa, zsindely vagy száldeszka, az óláké és istállóké zsup, a sütők és góréké cserépszindely. Ajtó- és ablaknyílások négyszegűek. A tornácoszlop karsu, kettős kapitéljüknek gömbös vagy bojtos alsó része van, de sok bennük a renaissance reminiscencia. A gerendákat nem díszítik. A vakolatból készült díszek közt nevezetes az olaj és babér alkalmazása.

Keressük már most a székely kapú és székely ház sajátosság elemeinek eredetét. Ha leszámítjuk azokat az elemeket, melyeknek középkori, renaissance, csúcsíves, rokokó, barokk vagy egész modern eredetére esetről-esetre ráutaltunk, marad az elemek egy oly sorozata, melyeket a nyugati műtörténet sem nem ismer, sem meg nem magyaráz. — Ott van először a *kettős indásszár*. Huszka egymás mellé állítja az udvarhelyi kapufélfá reliefjének és a taghi bosztani kapu sziklába vésett reliefes falpilléreinek rajzát; a kettős indásszár, rajta a hármassal levél tökéletesen hű egyezést mutat, a taghi bosztani emlék pedig kétségkívül szaszanidakori; modern másclásról itt szó sem lehet, noha a szaszanida emlékek már a század elején ismeretesebbek voltak, mert a formák egyszerűsítése, a lényegesnek meghagyása, a fölösleges elejtése, s az egésznek mai alaku kifejeződése csakis hosszú természetes fejlődés útján történhetett. — Ott van továbbá a kapu két oldalán *pálmát hordó oszlop*, melynek hasonmását az európai művészetben ismét hasztalan keressük. Huszka ismét oda állítja a székely kapu pálmája mellé Szárgon király, korszabadi palotájának haremajtáját

a kapu előtti aranyos pálmával, s a kapufélfá előtt a pálmát hordó oszlop kétségtelen s hogy itt nincs másolásról szó, elég megjegyeznünk, hogy Place előtt a kapufélfák pálmás oszlopáról az asszirologia meg nem emlékezik s hogy Place műve 1867-ben jelent meg. — Ott van a székely kapufélfá oszlopának fejezetén és lábuzatán az *egyenlően csigás képzés*, melynek legközelebbi példája Babylonban a szipparai táblácskán látható, mely Számásznak a napistennek bemutatott áldozatot ábrázol a nap, a hold és a csillagok képével; láttuk a *napot* és *holdat* a székely kapu ablakterében is: Kun Géza kutatásaiból tudjuk már, hogy őseink tűzimádók voltak. — Ott van az oszlopos kapuknál hangsúlyozott *csaváros forgácsa az oszlopoknak*, mely nem a renaissance jön csiga utánzata, hanem valami lelógó, felkunkorodó tekeres, valami egészen új és különböző alak, melynek csak ideája rokon a renaissance kifejtett csigáiéval; ez nem egyszerűsítés, nem visszatejlődés, mert a csigáknak ehhez hasonló átalakulásáról a műtörténet nem tud, hanem ez igenis a persepolisi oszlopféjek tekeresdisze, amolyan felszegzett gyaluforgács, melyet a szakértők eddig hasztalan próbáltak a görög csigával össze kötni, s tény az, hogy a székely és persepolisi csiga közelebb állanak egymáshoz, mint bármelyik a görög-jónhoz. — Ott vannak *népies hímzéseinken* ezerszer ismétlődő *virágalkajai* kapufélfáinknak, melyekkel a szasszanida virágok csaknem teljesen azonosak s melyekkel, mint a láncszem, kötik össze az árpádkori sírleletek ezüst díszjeinek szasszanida virágai. — Ott van magának a *székely és asszir pálmának meglepő egyezése* részletek, beosztás és elrendezés tekintetében és másolásról itt sem lehet szó, hiszen az egész asszirologia Rawlinsonnak mosszuli küldetésével kezdődik 1842-ben, s a mienkkel egyező valódi assyr pálma is akkor került Európába Kujundcsikból. — S végül ott van a csiki rácsos kapuk kapcsán felemlített azon dísz, hogy az ajtó függélyes deszkáinak felső vége *kis csappal díszített kört* mutat, mely egyszersmind az arab-perzsa építészet sajátos díszje a tető nélküli párkányzatok szabad végzésére.

A székely kapunak azonban nemcsak ezen díszítő elemei, de egész constructiója is a keletre utal bennünket; a nagy kapú, mint új építészeti elem Perzsiában épen a szasszanida korban jelentkezik először, s ez Huszka szerint valószínűleg *szkitha-török-tatár eredetű*, mert csak Közép-Azsia e népeinek megjelentével válik általánossá Azsia nyugotán; díszítő momentumába aztán felvette az asszir bélyeget, mintegy hosszas és békés szomszédság vagy érintkezés bizonyítékát a pálma alakjában, melyet azóta csak a székely őrzött meg kapuin, mert a perzsa, török és arab kapukról az arab befolyás azt letörölte, mely körülmény úgy a pálma átvételére, mint a székely-asszir szomszédságra korhatározó értékű lehet.

Nem kevésbé utalnak bennünket keletre a székely ház jel-

lemző tulajdonságai is. Hozzánk legközelebb a khinainak építenek gerendás, oszloptornáczos, nagy tetejű faházat és boltíves kapukat, úgy mint a székelyek; a székely ház alaprajzi elrendezésének szigorú szimmetriája, a ház elejének közepén levő főbejárat, az oszlopos tornácz, mely egészen elvész a mindent uráló nagy tető alatt, teljesen azonos a kínai építéssel alapelemével, a „t'ing“-gel; egyiknek sincs orma, teteje mindegyiknek kontyos s mindegyiknek csak az eleje tornáczos. — Noha az eresz otthonos Kínában, de nem látszik bennszülöttnek, mint aminő Perzsiában, a régiben és modernben egyaránt; minden perzsa házban ott van a tálár vagy iwan (-eresz), a mint megvolt már Persepolisban, Xerxes és Dárius palotáiban, a hol az még csak az asszír kapu, s amint megvolt már Persepolistól Ktesiphonig, ahol az már perzsa eresz; mert a ktesiphoni palota talárja az asszír kapu és a perzsa eresznek egy épületben való egyesítése. — De míg az eresz kimutatható az egész régi és modern Perzsiában, az eresz előtti tornáczot már másutt kell keresnünk; Indiának északi részében, a független Nepálban találjuk azt, hogy úgy az eresz, mint a tornácz máig is megvan ott, mint ősi tradicionális alakítás. Végül a ház ereszének elrácsozása, a székely ház ezen igazán magában álló sajátága, a régi háremrendszerre vihető vissza, a régire mondom, mert hiszen az új törökséggel erdélyi megtelepedése óta a székelynek soha sem volt dolga.

Ime ezek az adatok, külön-külön csoportosítva, leírók és összehasonlítókat, s lássuk most, hogy világítja meg velük Huszka könyvének végszávaiban a székely ház és kapu eredetét:

„Ezek folytán nem zárkozhatunk el azon elég fontos művelődéstörténeti tény felismerése elől, hogy nemzetünk a Kaukázus tájain, vagy még elébb középzásiai vándorlása idején részben mint letelepült a nép, a *szasszanida persa műveltség* szoros kötelékébe lépett, hosszabb ideig, talán századokig e műveltség hatása alatt élt és élvezte nyújtott előnyeit és művészi gyönyöreit. Továbbá el kell ismernünk, hogy a székelység, ha nem is Attila hátramaradt roncsa, mindenesetre a bejövő magyarságnak legönállóbb s talán egyik legműveltebb ága volt, mely a Kaukázus fölötti őshaza talán legdélibb, tában bővelkedő részét foglalta el s mint határozottan letelepült népesség a házépítésben elég magas fokú művészetet fejtett ki.

„Ha már most a székely ház eredetét, kutatásaink alapján, meg akarók határozni, csak annyit mondhatnánk bizonyosat, hogy az *nem európai*, hogy azt *Ázsiából* hozták őseink. Hogy Ázsia keletén, délvidékén vagy nyugotán fejtett-e ki házunk őshalakja, noha tipikus vonásai itt is ott is fellelhetők, ma még eldönthetetlen. A helyre nézve elfogadható föltevés, hogy Kína, India, Perzsia között Turkesztán vagy az őshazák Baktéria tájain — időre nézve a szasszanida perzsák uralkodása alatt általánosan használt lehetett az háztípus, melynek ma már igazában csak a székely ház a képviselője magas kontytetőzetével, ereszével, tornáczával és pálmás, dúsan díszített kapujával.“

II.

Néhány adatot kívánok a következőkben felsorolni, melyek kivált képen a székely kapuk, a székely eresz és tornácz földrajzi elterjedésére a hazában vonatkoznak.

A székely kapuk elterjedéséről Huszka megjegyzi egy helyen (a 72. lapon), hogy azok Kinától Pozsonyig általános elterjedésűek. A hazán kívüli elterjedésnek általa felsorolt adatait a jelenből és multból fentebb regisztráltam; szándékosan nem érintettem azonban Huszkanak azon adatait, melyek a székely kapunak hazánkban a székely földön kívüli elterjedésére vonatkoznak, hogy összefüggésbe hozhassam azokat a magam adataival. Huszka mindössze még négy helyről említi fel a székely kapú honosságát, az Erdélyi Érczhegységéből, Nyitra- és Zólyom megyéből s Horvátországból; de ez korántsem elég, mert a székely kapú épen határozott és kifejelett típusos jellegénél fogva ethnographiáknak oly fontos kérdése, hogy annak pontos földrajzi elterjedését legalább hazánkban meg kell ismernünk s e tekintetben a hiteles negatív adatok sorozata is értékes.

Huszka műve a székelyföldből Udvarhely-, Csík- és Háromszék-vármegyékre terjeszkedik ki. Erdélyből ezenkívül még csak az Erdélyi Érczhegységet, tehát Alsó-Fehérmegyét említi mint olyant, hol a székely kapú még el van terjedve.

Adataim közül az első csoport közvetlenül Csíkvármegyéhez csatlakozik. Csiki utam után, mely alkalommal a megyét egész délkelet-északnyugati hosszában átszeltem Székely-Udvarhelytől Csíkszeredáig, onnan Tusnádig és vissza, majd fel Gyergyó-Ditráig, utamat a Maros völgyén folytattam s Gyergyó-Ditró és Oláh-Toplicza közt elhagyván Csík vármegye területét, Maros-Torda vm. területére léptem. Oláh-Topliczáról a Maros mentén Göde-Mesterháza, Palota, Ratosnya, Déda, Kövesd, Monosfalu, Disznajó, Vécs,-Falfalu községeket érintettem s így Maros-Torda vármegyéből a felső-régeni járásnak, hogy úgy mondjam, tengelyét követtem elejétől végig szekéren. Az útvonal az oláhság tömegén megy keresztül; ennek az oláh területnek déli határa körülbelül azzal a vonallal vág egybe, mely Oláh-Topliczától kezdve Mező-Havas csucsán keresztül a Görgény folyó mentén húzódik le Szász-Régeig, míg észak felé közvetlenül érintkezik azzal a tömeges oláhsággal, mely Besztercze-Naszód vármegyét lakja s Mármarosban a ruthénségig terjed. Az érintett községek mai lakossága 13894 lélek, ebből 4490 magyar és 8786 oláh (a többi német és egyéb), és ezen az oláhság közé beékelt útvonalon a székely kapu, a székely eresz, a székely ház utca felőli végére is kiterjeszkedő tornácza, sőt még a régi ereszrács felső szalagcsökevénye is faluról-falura kimutatható, még pedig úgy a magyar (székely), mint az oláh lakosságnál. S amennyiben a felső régeni járás többi községei ugyancsak útvonalom mentén helyezkednek az úttól jobbra és balra a felsorolt községek közé beiktatva, részben a Maros ugyanazon, részben túlsó vagyis déli illetve keleti partján, s a mennyiben az említett székely jellegek még az oly tisztán oláh falvakban is, mint a minők a felsoroltak közül Monosfalu és Maros-Kövesd — mindegyik csak 1—1 magyar lakossal — előfordulnak, a

jelzett észlelet, mint eredmény az egész felsőrégeni járásra, melynek 28685 lakosából 7228 magyar, 18725 oláh, általánosítható.

Szász-Régennél megszűnnek adataim Maros-Torda megyére nézve, de a megszokadt fonal folytatódik Torda-Aranyos megyében. A régi Aranyosszékek a kutatás eredménye a jelenre nézve negatív; galambbugos székely kaput ott csakis Tordán és Kocsárdon láttam, amott hármát, emitt kettőt, a többi 21 aranyosszéki faluban összesen hármát. Ha azonban figyelembe veszem azon feljegyzéseimet, melyek különösen Tordáról és az Aranyosszék peremén levő falvakból származnak, hinnem kell, hogy régenté e század első felében a galambbugos kapuk sokkal nagyobb és általánosabb elterjedésnek örvendettek, mint ma, s hozzá kell tennem, hogy e díszes kapuk lemaradására nézve semmi biztos adatot sem tudtam beszerezni. (Lásd Jankó: Torda, Aranyosszék, Toroczkó. 1893. 97. l.) Hasonló negatív eredmény áll előttünk a szokásaiban számtalan székely reminiszenciát feltüntető kolozsmegyei magyar Kalotaszegen is, melynek 34 falujában egyetlen székely kapura sem akadtam, ellenben a kopjafákra emlékeztető sírfejfákat, magyarosan festett virágokkal ékített kis kapnikat rajzban is közöltem; az elsők különösen a körösvölgyi Felszegre vannak geographiailag izolálva, míg az utóbbiak kiváló helye M.-Léta és Sarvásár. (Lásd Jankó: Kalotaszeg, 1892. V. és VI. tábla s 66. és 165. lapokon.) Kimutattam, hogy a Kaloszeg és volt Aranyosszék közti területen jobbra oláh lakosság közt sem fent a havasban, Bántffy-Hunyadtól kiindulva Bökény, Merergyó, Balcesce, Béles, Marisel s Reketeu, sem a Hideg-Szamos völgyében, sem Hideg-Szamostól Kis-Fenes, Szent-László, O.- és M.-Léta, A. Bánya, A.-Jára és Szurduk közégekén át Borévig a székely kapu nincs meg; ellenben kimutattam azt a szoros alaki rokonságot is, mely az Aranyosszéken a székely kapu közvetlen nyomában fellépő aranyosszéki hétléczes és kalotaszegi ötlevelű kapuk közt van a gyönyörű szent-lászlói hat keskenylevelű alakkal együtt, melyek semmikép sem illenek be a székely kapuk kaputáblái közé, de mint ez a következőkből mindjárt kitűnik, semmi esetre sem oláh eredetűek, hanem igen is erősen emlékeztetnek a biharmegyei alföldi magyarság leveles kapuihoz (lásd az „Aranyosvidék“ 1893. évi utolsó számaát és az „Ethnographia“ 1894. I. 68., 69. lapjait.) Az Aranyos mentén, Tordáról felfelé menet, elhajtva a borévi hid mellett, honnan a toroczkói völgy nyílik, melyben a székely kapu szintén nem honos, egyszerre vége van a székely Aranyosszéknek s ismét oláh területen vagyunk; már Vidalynál kezdődik a székely kapuváz s innen nem is hagy el fel az Aranyosmentén egész a forrásokig, még pedig kezdetben Alsó-Szolcsvánál a kalotaszegi kaputáblával, leveles kapuval kombinálva, majd Brezesttől mindinkább emelkedő kaputáblákkal, míg Muncseltől kezdve teljesen székelyes alakban, csiki típusban, rácsos ablaktérrel. Ez az alak kisért bennünket fel Topánfalváig, innen északi és nyugoti irányban Albák és Vid-

rág, tehát a mócság főfészkeig, majd tovább Abrudbánya és Verespatakig s onnan le Zalatnán át újból, az Ompoly völgye mentén a Maros völgyéig Gyula-Fehérvárig, honnét kelet felé adataim újból megszakadnak. Ezzel tehát a székely kapu jellemző előfordulása Torda-Aranyos és Alsó-Fehér megyékben meg van állapítva, a mint ezt már 1893-ban közöltem, a mint ezt Moldován Torda-Aranyos megyére 1894-ben (Erdélyi Múzeum, 1894. 415. l.) s Huszka 1896-ban az Erdélyi Érczhegység név alatt Alsó-Fehérmegyére nézve újból meg is erősítette. A székely kapu elterjedését Torda-Aranyos oláhjainál én az eloláhosodott székelységnek, Moldován csak egyszerűen székely hatásnak, Alsó-Fehér oláhjainál Huszka a beolvadt székely vérenek tulajdonítjuk s így mind hárman székely eredetűnek tartjuk.

Adataim legközelebb Hunyad megyében mutatják ki a székely kaput. A Hátszeg völgyében Baiest, Ohaha de sub piatra, Alsó- és Felső-Szálláspatak, Macsesd, Fejérvíz, Galac és Puj községekben sűrűn fordul elő, magán Bajesten egyenesen tömegesen, sőt egy localis typus alakjában, a mennyiben a három függélyes kapufélfát három négyszögletes kőoszlop helyettesíti, s ezen nyugszik a felső vízszintes gerenda, a kapu friesze, a galambbúggal. A Hátszeg völgye felsőbb részeiben azonban, valamint aztán a Zsilvölgyében Petrozsénytól Lupény, F.-Borbatény, Urikány és Hobicsey falvakon keresztül Kimpulunyáig sehol sem akadtam a székely kapura, valamint a Déváról az Erdőhátságba vivő uton, tehát Szántóhalmán, Kereszturon, Al-Pestesén, Vajda-Hunyadon, Govasdián és Limpérten sem. — A Hátszeg völgy felsorolt székelykapus községeinek lakói ma mind oláhok, de ennek az oláhságnak egyrésze eloláhosodott egyházi nemesekből áll, akik család nevükön kívül még a bennszülött oláhságtól teljesen eltérő costume-jökben is megőrizték magyar eredetük emlékeit s így itt a székely kapu meghonosodása — úgy látszik — hasonló körülményeknek tudható be, mint Alsó-Fehér és Torda-Aranyos vármegyékben.

Attérve Magyarországra az Erdély és Magyarország közti nagy hegytömeg vízválasztó főgerincze határa egyszersmind a székely kapuk elterjedésének. E gerincztől nyugatra csak itt-ott s nem ritkán csak csökevényes nyomokra akadtam. Egy a kiállítás igazgatóságkoz érkezett hivatalos jelentés adataiból látom, hogy szorványosan Krassó-Szörényben is el van terjedve; magam megtaláltam a hunyadmegyei Kristyór és Baszarabásza községekben, majd Biharban Kristyor din josu és Kerpenyéten s hiteles adatom van még Rézbányára is. A mint azonban az Alföldre jutunk, a székely kapuknak nyoma vész.

A nagy magyar alföldön a székely kapu nyomaira nem akadtam s mert e kérdésben a negatív adatok is értékesek, felsorolom egyenkint azon vármegyéket, melyekben utazásaim alapján szerzett tapasztalataim szerint a székely kapu nincs meg: Bács-Bodrog, Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun, Borsod, Jász-Nagy-Kun-Szolnok,

Hajdu, Szabolcs, Csongrád, Békés, Bihar (alföldi része), Csanád, Arad (alföldi része), Torontál és Temes s így a Duna-Tisza köze, a Maros-Tisza-Duna köze, Maros-Körös-Tisza köze, vagyis az alföld túlnyomó nagy része. És ez a negatív eredmény igen fontos.

Az északi magyar felvidéken Huszka a székely kaput Zólyom és Nyitra megyéből jegyzi fel; ezekhez fűzhetem a felvidékre vonatkozólag még Thuróczmegyét (Viczkó, Znió-Váralja) és Sárosmegyét is, melynek a hegyek közé elrejtett kisebb falvaiban (p. o. Mocsolya, Jernye) a székely kapuk szintén kimutathatók. Nyitránál és Zólyomnál a székely kapuk fellépését betelepült és beolvadt székely vérnek tulajdonítja Huszka; Thurócz- és Sárosmegyében van példa a magyarság eltótosodására, s amennyiben a történelem itt székelységről aligha tud, a székely kaput magyar eredetűnek kell tartanom. Nógrádban székely kapú nincs.

Háttra van még hazánk egy nagy területe, a Dunántúl. Nos tehát itt Veszprém, Fejér-, Vas- és Somogy megyékben a székely kapuknak nyomára sem akadtam. Annál jobban meglepett azonban a székely kapunak a zalamegyei Göcsejben való előfordulása. Göcsej középpontjában Novában, valamint ettől délre az előttem leggöcsejesebbeknek feltüntetett falvakban, mint Zebeczkén, Karácsonfán még nem akadtam reá, de Nova és Zala-Egerszeg közt, mely város már maga is a Göcsej egy darabja, különösen pedig Paizsszegtől Teskándig, tehát a „szegek országa“-ban (Paizsszeg Győröfiszeg, Vörösszeg, Gergátszeg, Barabásszeg, Kereseszeg, Gombosszeg, Vargaszeg, Paraszaszeg, Kustánszeg, Pálfiszeg, Rózsásszeg), de magán Teskándon is többszörösen rátaláltam. Ezzel az adattal egyelőre Huszkanak csakis azon adatát állíthatom párhuzamba, mely szerint a székely kapú Horvátországban is el van terjedve.

Látjuk tehát, hogy a székely kapú *három területi csoportban* van elterjedve: Csík, Háromszék, Udvarhely, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Alsó-Fehér, Hunyad megyékben Erdélyben; Nyitra, Thurócz, Zólyom és Sáros megyékben a felvidéken; Zalában és Horvátországban a Dunántúl. Nincs meg biztos adatok szerint, mint láttuk Kolosban, az Alföldön és a Dunántúl négy megyéjében. Látjuk, hogy a székely kapu előfordul, székelyeknél, magyaroknál és a nemzetiségekénél is, az oláhnál és tótnál, de ezen esetekben a közvetlen székely vagy magyar hatás történetileg is igazolható.

És ezen a ponton jutottunk oda, hogy immár a székely ház másik kiváló jellemének az eresznek földrajzi elterjedésével kell foglalkoznunk.

Mindenekelőtt az ereszt sokkal pontosabban kell meghatároznom, és az ereszszel párhuzamban fellépő mellékkörülményeket, melyek azonban az eresznek egyenesen feltételei, megjelölnöm, mert Huszka ezek ethnographiai értékét és jelentőségét fel nem ismerte s ebből folyólag némely a székely, magyar és svajczi házak közti

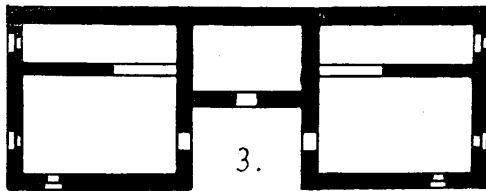
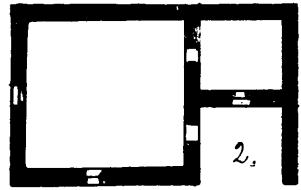
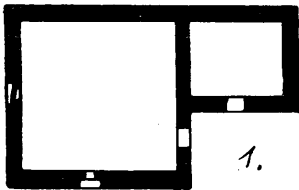
hasonlóságok alapján a magyarországi népies építkezés eredetének egész kérdését az összekuszálás veszedelmének tette ki.

Huszka szövege szerint az eresznek az a kiválóan fontos jelleme, hogy mindenek előtt nyitott és szabad s hogy több ajtó nyílik belőle (51. l.); az általa typosokul kiválasztott s ilyeneként közlött alaprajzok szerint az ereszt három oldalról a ház három helyisége zárja körül, míg a tornácra néző negyedik oldal nyitott. A székely beosztás lényege, s ezt már nem mondja Huszka, az eresznek a fent elősorolt két feltételéhez azonban egy harmadikat is fűz; miután ugyanis a sütő külön a házzal szemben fekvő épület, az ereszt mögötti helyiség soha sem konyha, hanem vagy kamra, vagy az egyik szoba fülkéje. Huszka a sütőről az 50. lapon szól, de a sütő és az ereszt ezen jelzett, ugyszólván egymást kizáró viszonyát nem hangsúlyozza s csak egy más kérdés kapcsán az 55. lapon mond annyit, hogy „az ereszt, illetve pitvar megetti éléskamra konyhává alakult még székelyföldön is az urasabb házaknál.“

Már a könyv elolvasása után, de még csiki utazásom előtt a Huszka által közlött alaprajzon feltüntetett alak, melynél az ereszt hátulról egy kamra (vagy fülke) két oldalt két szoba veszi körül, feltűnt nekem, mert Huszka könyve nem adott felvilágosítást arról, hogy az ereszt elve, melynek fontosságát ő annyira felismerte s annyira hangsúlyozza, mikép érvényesül egy egyszerűbb építkezési alaknál, a mikor t. i. kicsiny vagy szegény a család s csak egy szobája s kamrája van. Huszka könyvének ide vonatkozó azon szavai (51. l.), hogy: „gyakran az egyik oldal hiányzik, máskor a hálófülke nincs meg, néha még az éléskamrára sem akadunk, de az ereszt mindig és minden háznál kivétel nélkül megvan“ nem világosítanak fel arról, hogy az eresztnek két oldala marad-e nyitva, a mi a legtermészetesebb feltevés, ha a ház egyik oldala vagyis egyik szobája hiányzik, vagy másképen s hogyan van gondoskodva az ereszt elvének épségben tartásáról.

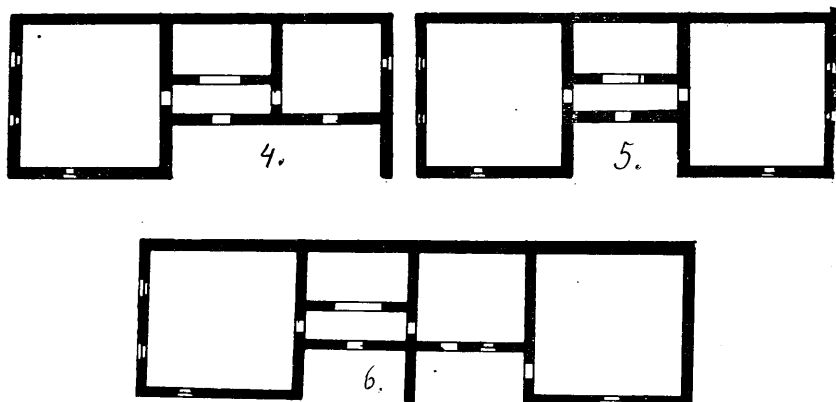
Beutazván Csikot, az egyszerű alakot az ereszt elvének tökéletes keresztülvitelével oly formában találtam meg, mely kétségkívül eredetibb, őszibb, tehát a genetikus morfológiában is primitívebb, s melyet szívesen láttam volna Huszka könyvében leírva és lerajzolva, annál is inkább, mert ő e formát kétségtelenül ismeri, sőt az 51. lapról közlött pár sor leírásakor is bizonyára az lebegett szemei előtt. Ezen alaknál a ház áll egy szobából, és egy kamrából, mely utóbbi jóval keskenyebb mint a szoba. Ha csak ennyit mondom — és Huszka is csak ennyit mond — ebből az 1. számú alaprajzot szerkeszthetem ki; mely esetnek azonban semmi jelentősége nincs s előfordul az országban, (közöltem az Aranyosszékről is, Kalotaszegről is) mindenütt, mint primitív építkezéseknél előforduló nyitott végű tornác. De ez az alak azért nevezetes, mert a Csikban nem fordul elő s egyben rávezet az egyenértékű eresztalakra; a Csikban ugyanis a kamra hátsó végfalát az építőmester

kihúzza a ház elejének fővonaláig úgy, mint az a 2. számú alaprajzon látható, miáltal az ereszt a szoba, a kamra és egy fal veszi körül három oldalról, míg a negyedik oldal nyitott marad, az egész ereszt pedig a ház tetője alá kerül, s mely így tényleg nem más mint a székely ereszt. Már most igazi székely jellemet ez eresztnek azonkívül, hogy csak egy oldalán nyitott, hogy belőle több ajtó nyílik, még az is ad, hogy ha valamely családnak nagyobb helyiségre van szüksége, a következő harmadik helyiség, vagyis a második szoba ismét oly széles lesz, mint az első, vagyis az ereszt a maga eredeti alakjában és nagyságában megmarad (lásd a 3. ábrát). Végül az ereszt igazi jellemet meghatározó negyedik körülmény az, melyet ily határozott alakban Huszka nem tüntet fel, hogy az ereszt háttérét képező helyiség mindig kamra vagy az egyik szoba fülkéje, de nem konyha.

Ezen feltételek kiváló jelentősége azonnal szembejön, ha az ellenkező eseteket megvizsgáljuk. Az első esetben a második szoba ugyanolyan keskeny volna, mint a kamra, s az eresztfal megőriztetvén, az a harmadik helyiség végére tolatnék úgy, mint az a 4. ábrán látható; ilyen eset van az országban elég sok, hogy csak egyet mondjak, p. o. a kun építkezésnél Pest és Jász-Nagy-Kun-Szolnokmegyékben, de ezekben az esetekben a középső helyiség kivétel nélkül megszűnik kamra lenni, az mindig pítvaros konyha, a nyújtott ereszt nem más, mint $\frac{2}{3}$ tornác, és a szobáknak nincs erre, hanem csakis a konyhára ajtjuk, mely egyedül nyílik a tornácra. — A második esetben az ereszt megmarad eredeti alakjában és nagyságában; ilyen eset is van, kimutattam és leírtam a Kalotaszeg és Aranyosszék leírásában is, de ezeknél is kivétel nélkül a középső helyiség ismét konyha, s ez az ereszt nem ereszt, mert csak egy ajtó nyílik belőle a pitaros konyhába s mert mögötte

kamra nincs; ez pedig, a mint az 5. ábra mutatja, nem más, mint a 4. ábra, csakhogy a harmadik helyiség szélesebbnek vétetett, mint ezen, s noha az eresz alakja és nagysága a székely eresznek megfelelő, de eredeténél fogva nem más, mint egy reducált tornác. — A harmadik eset illusztrálására egy balatonfőkajári ház alaprajzát mutatom be, mely könnyen tévedésbe ejt. Mintha csak ereszes oldalával egymáshoz ragasztott ház állna előttünk! Ennek a háznak két első helyisége a tornáczfalal együtt volt a régi, az eredeti épület; azért mondok tornáczfalat, mert a tornácz mögötti helyiség nem kamra, hanem pitvaros konyha; a család nagyobbodván, a legény asszonyt hozott a házhoz s építék a harmadik szobát a kis tornáczfalnak, mint a két családot elválasztó falnak meghagyásával; az új párral a gazdaság is, melyet a legény szüleivel együtt folytatott, jobban menván, utoljára épült a negyedik helyiség, mint az összes gazdasági szerek számára való kamra (lásd a 6. ábrát).

Ime ezek a példák igazolják, hogy a nyílt eresz, háttérében kamrával (vagy fülkével), több ajtóval, s továbbépítkezés esetén az eresz nagságának s jellemének meghagyásával s a tovább épített résznek az első szobáéval megegyező szélességével csakis a székelynél fordul elő; hazánk többi részeiben ez elő nem fordul, legalább az általam felsorolt megyékben nem, kivéve — Zala-megyét. A zalamegyei Göcsejben Paizszegtől Teskándig, sőt még Zala-Egerszegnek Teskandra vivő utcájában is több példányban láttam a tiszta székely ereszt, és így ez az adat teljesen összhangban áll a székelykapunak ugyanezen területen való s már említett előfordulásával.

Előadván a székely eresz négy sarkalatos feltételét és hogy három feltétel ellenkezője mily mellékkörülményekkel párhuzamban lép fel az országban, csak a nagyediket vagy inkább a legelső: az eresz nyíltságát nem érintettem meg. És ez nemcsak a legelső, de legfontosabb, mert összefügg a német és magyar épít-

kezésnek kérdésével. Már most úgy a székely építkezés igaz jellemének megállapítására, mint a magyarországi népies építkezésre vonatkozó adataink megítélésében rendkívül élesen körül kell írunk azon különbségeket, melyek a székely és a német építkezések közt vannak, mert ennek meghatározásán fordul meg annak a kérdésnek felelete, hogy a magyar építkezés székely-e vagy német. Huszka e kérdést érinti, de nem lát elég tisztán, s az egyes tényezők ethnographiai értékét nem ismeri fel kellően, fejlődéstani jelentőségét nem ítéli meg helyesen. Huszka az 54. és 55. lapokon e kérdésről így ír:

„Az eresz tehát az előadottak szerint keletre visz bennünket, oda, a hová a kapu. De az ereszszel aztán valószínűleg el is intéztük a keleti szalakat a ház beosztását illetőleg. Az ereszből jobbra-balra egy-egy szobába juthatunk, melynek kiegészítő részei a belőle nyíló keskenyebb hálófülkék. Ezt az elrendezést, természetesen a nyitott eresz helyett ajtós pitvarral, megtaláljuk Svájcban is. Ernst Gladbach közöl egy ház alaprajzot Steinemből (Urkanton) a svájci faépítészetéről írott művének 23. lapján. Az ott közölt alaprajz, mint típus jelenik meg előttünk s így a székely szobák elrendezése egyezik a svájci tyussal. Ezt az elrendezést találjuk egész Magyarországon pitvarral és jobbról-balról levő szobákkal, azonban az eresz, illetve a pitvar megéti éleškamra konyhává alakult még székelyöldön is az urasabb házaknál. Így van ez az országban mindenütt, így van ez Svájcban is. Azért nem tulajdoníthatunk nagy fontosságot a székely és a svájci ház alaprajz-hasonlóságának, mert úgy látszik, ez a beosztás olyannyira praktikus, hogy itt és ott minden egyébb összeköttetés nélkül rájöttek az emberek, mint a leghelyesebb és igényeiknek legmegfelelőbb beosztásra. Ha pedig az eresz ősiségét nézzük, akkor a svájczival szemben a székely házá az elsőség, mert a fallal elzárt és csak ajtóval vagy ablakkal világított előtér vagy pitvar későbbi alak, ha egyáltalán készült valaha nyitott oldallal is, mint a székely eresz.“

A székely építkezésből a német svájci építkezésbe való átmenet igen kevésből áll az alaprajz szempontjából, de e keveset annál kiválóbb figyelemmel kell vizsgálnunk. A különbség kettőből áll; az egyik az, hogy a nyitott eresz falat kapván előlről is zárt ereszszé vagyis pitvarrá alakul át, a másik az, hogy a pitvar mögötti helyiség konyhává alakul; amaz azt jelenti, hogy a három helyisből álló lakásnak, melynek eddig három (vagy két) ajtaja szolgá kilt a szabadba, ezentúl csak egy ajtaja vezet oda; emez pedig azt jelenti, hogy az eddig a házon kívül, rendesen azzal szemben elhelyezett „sütő“ beolvad a házba. Ez pedig két oly fontos különbség, hogy a mint egy székely ház ily értelemben átalakult, megszűnt székely lenni, alaprajzában az német. Amíg tehát Huszka a hasonlóságot emeli ki, én épen a különbségre helyezek súlyt. Huszka a székelyeknél e német forma fellépését természetes alakfejlődés eredményének tartja, mi az alak praktikus voltából s az ősz (székely) alakhoz való közelállásból folyik; én azt hiszem, a székelységnél a pitvaros-konyhás házalak nem természetes fejlődés eredménye, hanem átvétel, hiszen a székelyek azt könnyen eltanulhatták a szomszédos szászoktól, kiknek ugyanazon pitvaros berendezésük van, s hogy ez így van, épen Huszka azon megjegyzéséből tűnik ki, hogy ez ma még csak az urasabb

házaknál van így. Abban teljesen igaza van, hogy az eresz ősi, mint a pitvar, de éppen azon mellékkörülmények, melyek a székely ereszszel kapcsolatosan s mindig azzal együtt lépnek fel, oly jelentőségűek, hogy én Huszkával szemben a székely és svájci házalaprajzok közt nem egy jelentéktelen hasonlóságot, hanem igen is egy oly nagy különbséget látok, mely engem annak a határozott véleménynek kijelentésére kényszerít, hogy a mint a a kamrás eresz kizárólag székely, úgy a konyhás pitvar kizárólag német.

És ezzel egyszerre egészen másként világíthatunk be a magyarországi népies építkezésünkbe. Tény az, hogy a hazánkba letelepedett németiség ma is ezen pitvaros-konyhás alaprajz szerint épít, a szepesi ép úgy, mint az erdélyi szász s mint a torontáli, temesi s végül az egész túl a dunai németiség; ez utóbbiban egyes példám van arra, a miért Huszka Svájcig megy a Gladbach könyve nyomán; a pitvar, e mögött a konyha, tőle jobbra-balra egy-egy szoba, melynek kiegészítő része a belőle nyíló keskenyebb hálófülke nemcsak a németiség veszprémi vonalán p. o. Város-Löd, Kis-Lödön, hanem az innen a zalai balatonparti magyarság közé vagy kétszáz évvel ezelőtt elszakadt s ott el is magyarosodott németek két falujában Örvényes és Aszófön máig is változatlan ősi alakban van meg. S ezt az építkezést (a hálófülkék nélkül) vette át a magyar az egész alföldön, a szerb, a vend a bolgár az egész országban, a tót, ruthén és oláh a városokban, s városok, kulturális góczok közelében.

E német és székely építkezésen kívül a hazában vannak még eredeti más építkezések is. Így a bolgár áthozta ősi építkezését, s noha letelepedésekor már a házformát is megkapta a német kormányzattól, melyben építkeznie kell, a külső német alakkal a maga eredeti ősi alaprajzát egyeztette össze, illetve mentette meg. Végül van még ezekből a házakból, de a részletekre itt nem terjeszkedem ki, mindenki megtalálja azt Czirbusznak a délmagyarországi bolgárokról írt derék monografiájában. A mőcznál egy nem székely és nem német typus önállóan, természetes úton, átvétel nélkül fejtett ki, s ez annak érdekesebb, mert alkalmunk van a fejlődés legprimitívabb állapotától, minden átmeneti alakot megfigyelni a legkifejlettebb niócz házig; s ez a körülmény bizonyítja a typus önálló fejlődését; ennek részleteire sem terjeszkedem ki, felsoroltam azokat az „Ethnographiá“-ban és az „Aranyosvidék“-ben. — A kiállítási igazgatóságához beküldött fényképgyűjtemény alapján körülbelül hasonló fog állani a tót és ruthén elrejtettebb falvak vagy inkább völgyek építkezéséről, melyek localis typusainak s annak a foknak megállapítása, melybe népies építkezésük máig eljutott, még a jövő feladata.

Huszka a székely háza egyik kiváló jelleméül hozza fel azt hogy a tornác még a háznak az utcára néző végfala elé is kiterjeszkedik. Ezt a tornácot, melyet rövidség okáért homloktor-

nácznak nevezek, nem találtam sehol a fent elősorolt megyék közül a következőkben: Kolos, Torda-Aranyos, Alsó-Fehér, Hunyad, Krassó-Szörény, Temes, Torontál, Arad, Csanád, Csongrád, Békés, Bihar, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Pest, Bács-Bodrog, Fejér, Veszprém, Vas, Sáros, Nyitra, Thurócz, Nógrád, Borsod-ban; megtaláltam Erdélyben Maros-Tordában, a mi természetes, mert ez is a székelységhez tartozik, megtaláltam azonban még a Dunántul is két vármegyében Somogy és Zalamegyékben. Somogyban a legmagyarabb részben, Csököl, Visonta, Csokona és a szomszédos községekben ez mindennütt megvan, de Csökölben kiválóan typosos kifejlődésű. Zalában pedig megvan az a Göcsejben, és pedig nemcsak a „szegek országá“-ban, hanem Zebeczkén, Karácsonfán, Nován is. S a zalamegyei ezen adat fontosságában csak nyer, ha az előbbi észleletekkel állítjuk párhuzamba. — Láttuk, hogy az alföldi megyék túlnyomó részében ez a homloktornác nincs meg; annál jobban meglepett, mikor Szabolcs vármegye nyírségi részeiben Anaracson, a tiszta homloktornácot multszázadbeli házakon több példányban klasszikus kifejlődésű tisztaságban megtaláltam, s mikor meghallottam, hogy ez az építkezés régen itt általános volt.

A székely ház egy más kiváló jelleme a kontyos tető. Ez az erdélyi megyékben mindennütt meg van; de az alföldi építkezésben nem typosos fellépésű, a német oromfal vagy tűzfal, ha minden disztis nélkül is, ott vakít a napfényben a házvégeken. De a Dunántul három vármegyéjében Vasban, Zalában és Somogyban meg van. Vasban ugyan még a két végtetőnek van egy keskeny deszkalapja is, de a tetőnek felső fele megmarad; Zalában a Göcsej déli részében a tetőnek mintegy $\frac{2}{3}$ -a marad meg, de az északi részben, a szegek országában s Teskandon tiszta kontyos fedél ül az ereszes házon. Somogyban tisztán kontyos fedél csak Csökölön van, a többi helyeken már átmeneti alakok lépnek fel a német-építkezés felé. A kontyos fedél különben előfordul az országban több helyütt is a hires tardi (borsodi) ház teteje is kontyos, de ennek jelentősége csak akkor van, ha a többi ősi jellegekkel együtt fordul elő.

Mindezekből látjuk, hogy a székely ház jellemeinek egyes töredékei az országban több helyütt is felmerülnek. Ezek közül kiválóan fontos a székely kapunak az ország három teljesen elkülönülő vidékén való fellépése; Erdélyben az oláhoknál előforduló kapuk székely eredetét a történet igazolja; Nyitra és Zólyomból e történeti adatokat nem ismerem, Huszka azokat nem közli; Thuróczra és Sárosra nézve pedig nem székely, hanem magyar népnek eltótosodásáról lehet szó; a kapu kérdése Felső-Magyarországra nézve tehát ma még alig tisztázható. — Egészen sajátos azonban az, hogy a székely ház egynehány kiváló jelleme a kis Göcsej körül tömörül; meg van a székely kapu a „szegek“-ben és Teskandon, meg van a székely eresz, még Zala-Egerszegen is, a „szegek“-ben és Teskandon is; ugyanott meg van a kontyos tető és meg a

homloktornác is; s hogy régebben mindezek nagyobb összefüggő területen is meg voltak, bizonyítják az általam közlött somogyi és a Huszka által közlött horvátországi adatok. A székely jellegnek e göcseji tömörülése már csak azért is érdekes, mert ismeretes, hogy a regősök szokása napjainkig csak a székelységben és a Göcsejben maradt fenn s mert ismeretes az a rokonság is, melyben a nyelvészek Göcsejt és a székelységet összefűzik.

Dr. Jankó János.

Régi ruthén puskapor-tartók.

A ruthén parasztvadász lövő készletét még most is a régi, forradalom előtti időkben divatozott egyszerű modor szerint tartja egyszerű kis kopott bőrtarisznyájában, melyben önmaga készítette sima szarutartóban van elhelyezve puskapora; sörétkészlete pedig egy vászonzacskóban elkülönítve. A municzió mellett ott szokott rendszeren heverni sótartója, csontsípja és tülökje, melyekkel az őzeket, szarvasokat és császármadarakat csalogatja.

A sótartók és tülkök néha vonalakkal s virágokkal s itt-ott, gyarló állatképekkel vannak díszítve, melyek nem sokkal különbek azoknál, melyeket barlangokban őskori csontokon fölfedeznek. A puskapor-tartók a szarvak hegyéből készülnek; vannak azonban ilyenek mellett régi divatú, *szarvasagancsból* készített puskaportartók is, melyek most már kimentek a használatból s legfeljebb ereklyekül őriztetnek. Hosszú évek óta foglalkozom e ritkaságok gyűjtésével; de összesen csupán tíz darabra tudtam szert tenni belőlük, melyek sajátos díszítményeik miatt különösen fölhívják a tárgyi néprajz iránt érdeklődők figyelmét.

Ugy látszik, hogy hazánk felső hegyes vidékein divatoztak egykor e sajátos alaku puskapor-tartók, melyeket a falusi vadászok szarvasagancsból maguk oly módon készítettek, hogy a szarvat ott fűrészelték el, hol az két ágra nyúló legvastagabb bogot képezett, úgy hogy a tartó három águ lett. Ezt belül egészen kivágták, a két alsó szárát csontlemezzel befedték, felső szárát pedig, mely nyílásul szolgált, rézlemezből, vagy csontból készült fedővel látták el oly módon, hogy abba egy 4—5 cm. magas és 1 $\frac{1}{2}$ cm. átmérőjű kiálló csövet illesztettek, mely egy emberfejalakú lapos lemezzel volt kívülről elzárható. Ez agancsrészekről azután a falusi művész az érdes felületet levakarta s üveggel vagy más éles eszközzel simára gyalulta, aztán piros vagy sárga színnel befestette s megfényesítette, úgy hogy felülete a legszebb elefántcsontéhoz lett hasonlónak. Erre azután különféle vonalakat, virágokat, leveleket, köröket és állatokat karczolván, a műnek tetszetős és csinos alakot

adott; felső végére pedig két karikát vagy négyszögű sodronycsatot illesztett be a végből, hogy arra zsinórt vagy vállszíjat erősíthessen.

A gyűjteményekben levő ily löportartók magassága 11—20

1.
1671-ből.

2. Pintye Gregor-féle
1710-ből.

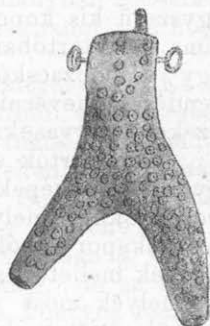
3.

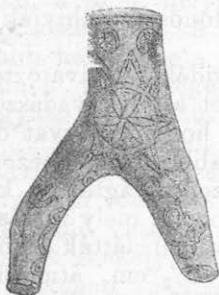
4.

5.

6.

7.

8.

9.

centiméter közt változik, a bognál 2—9 cm. vastagok és lent a kinyújtott két ágánál 5—12 cm. szélesek.

Régiségükre vall az, hogy az egyik az 1671. s egy másikon az 1729. év van bevésve. Az egyiknek érdekességet kölcsönöz még

az, hogy a mult század első tizedében *Pintye Gregor* máramarosi híres rabló tulajdona volt, mely néhány év előtt birtokomba került Nedeczey Ferencz munkácsi birtokostól, ki azt a máramarosi *Móricz*-iaktól kapta. Eszerint az ottani *oláh puskások* és parasztvadászok is foglalkoztak ily művek készítésével.

Ezen Pintye-féle puskaportartónak (l. 2. sz.) sajátosság czifrázata van. Fent a nyakánál valamint a balszárán is egyenes és hullámos vonalak vonulnak végig, míg a jobb szárán két helyen körzövel bevéssett négy-négy egymásba font hatágú kör látszik. A bognál 9 félkör s feljebb egy hat küllös kör szolgál díszítésül.

Az 1671. évszámmal ellátott puskaportartó (l. 1. sz.) közepén szintén egy nagy, körzövel bekarcsolt hat küllös karika szolgál fődíszül, mely körül vékony hosszú hajlott száron virágszerű körök s a két ág belső oldalain egy-egy szarvas idomtalan alakjai látszanak.

Az 1729-ki évszámmal ellátott (l. 3. sz.) puskapor-tartó közepén szintén egy díszes nagy kör van bekarcsolva s annak belseje apróbb körökkel kitöltve, aminthogy a szárain és nyaka körül is ily apró körökből formált virágszerű csoportok látszanak.

A 4-ik számú hullámos levelesággal van négy helyen ékítve. A bog közepén egy hat küllös nagy kör van bekarcsolva. A jobb száron keskenyebb és a balon szélesebb sávoly vonul, melyen fejjér és fekete félkoczkák díszlenek. A nyakán két szalagszerű véset közt Cyrill-betűk olvashatók.

Az 5-ik darabon mindjárt felülről egy tulipánvirágszerű rózsalak van bekarcsolva, melyről négy levél csüng lefelé. Azután egy sávoly következik, melyről három bimbószerű virág lóg le. Oldalain levelek vonulnak le s a szár jobb oldalán egy kutyától üldözött nyúl; a másikon pedig egy idomtalan süveges ember látszik.

A 6-ik és tizedik darab kizárólag körzövel bekarcsolt apró körökkel van ékítve, míg a 7. és 9-iken *tulipán virágokkal* is.

A hetedikén ugyanígy van egy hat küllös kör a közepén bevésve, melynek közei pontokkal vannak kitöltve. A kört háromszögek veszik körül csillagszerűen. Fent a nyakán két kisebb kör, a két ágon pedig három-három van bekarcsolva, mely utóbbiak hullámos szalaggal vannak összefoglalva. Az ágak külső oldalain vastag száron *nyílt liliomok* díszlenek.

A 9-ik puskaportartó, mely 14 cm. magas és 10 cm. széles, elüt az agancsosok alakjától, mert ez lapos és 3 cm. vastagságú; de ornamentikája sajátzerű, lévén a közepén egy nyolcz ágú kettős vonalú keretben egy nyolcz levélből alakított virág, melyet pontok környeznek. A háromszögekből vékony szárú tulipánok nyúlnak ki fel- és lefelé, míg alul egy férfi és egy futó szarvas alakja látszik.

A 8-ik két ágú agaucsból készült puskaportartó egyszerű. A közepén egy hat küllös kör van bekarcsolva. Ugyan ez látszik

jobb ágán is, mind a két ágán pedig egy leveles ág vonul végig. A tartó többi részét rendetlenül bevéssett háromszögecskék foglalják el, minden szimmetria nélkül.

Valamennyinél feltűnő az, hogy a mesterek körzőkkel dolgoztak s leginkább köröket alkalmaztak diszítésül. A többi alakok csekély ügyességre vallanak . . .

Napjainkban a ruthén pórok nem igen foglalkoznak már ily apró tárgyak készítésével. Akadnak ugyan köztök egyes ácsok, kik igen diszes feszületeket, ajtófélfákat és házfedél-czifrázatokat tudnak készíteni, valamint oláh cigányok, kik erdős vidékeken barangolnak és fából kanalakat, teknőket s megrendelésre czifra vízmerítő poharakat faragcsálnak; de szaruból és agancsból senki sem metsz többé puskapor tartókat. Az ily nemű, mindinkább ritkábbakká váló eszközök maholnap végkép eltűnnek — talán még az emberek emlékezéséből is.

Lehoczky Tivadar.

Templom és templomszerek a magyar néphitben.

A templom és templomi szerek igen gyakori elemei a magyar néphitnek, melynek idevágó adatai annál inkább méltók figyelmünkre, minthogy minden valószínűség szerint sok maradványát tartalmazza a kereszténységet megelőző vallásos állapotoknak. A következőkben különböző szempontok szerint csoportosítva közlöm gyűjtéseimnek ezen körbe tartozó anyagát.

Fejérmegyei néphit szerint haragos emberrel szentelt vizet kell itatni.

Ha valaki virágvasárnap barkaszenteléskor három szentelt barkát megeszik, abban az esztendőben nem kap *hideglelést*. (Versényi a körmöczbányai reáltanoda 1892. évi értesítőjében 29. l.). Azon időtájtban, mikor a hidegrázás szokott az emberre jönni nem szabad haza menni, sem leülni, hanem a szabadban járkálni s legalább öt feszület előtt imádkozni. (Ethnogr. III. köt. 117. l.)

Ha a *görcsös ember* lábát, kezét olyan húrral kötik meg, melyen a templomban muzsikáltak, meggyógyul. (Versényi 28. l.)

Ha pünkösd reggelén az ember a harang kötelével kenegeti torkát, azon évben nem fájul meg a toroka. Ezt az erdélyi anyák kisdedeiknél alkalmazták a *difteritisz* ellen. *Torokfájás* ellen virágvasárnap szentelt barkának három szemét rágás nélkül le kell nyelni; s aki lenyeli torokfájás nem lesz. (Varga 182. l. Ethnogr.

II. köt. 201. l.). Aki egy szentelt tormát lenyel rágás nélkül, egész esztendőben nem lesz *torokgyíkja*. Aki eszik a szentelt sóból, okos lesz. (Versényi 35. l.). Akinek *dereka fáj*, az menjen el három hajnalban a templomhoz, ott imádkozzon öt „Miatyánk“-ot és öt üdvözetet s dörzsölje aztán a templom négy sarkához a hátát s mondja: akkor fájjon az én hátam, mikor ismét ide dörzsölöm (Kálmány III. köt. 159. l.).

Szilágyságban azt mondják: Urnapkor szedd össze a körmenetnél használt koszorúkat, zöldágakat, virágbokrétákat s füstöld meg vele a *nyavalyatöröst*, meggyógyúl (Versényi 40. l. és Ethnogr. II. 202.).

Sárgaság ellen vesz az ember a sárgaságban szenvedőhöz hasonló keresztnevű ember fejéről kilencz férget, ezt egy almába belesütve beadja a betegnek. Azután egy ugyancsak hasonló keresztnevű ember ganájából egy darabkát beletesz az ember egy keményre főtt tojás sárgájának a helyére; a tojást kis zacskóba varrva titokban az oltárterítő alá teszi, hogy egy barát három misét mondjon fölötte, s ekkor a tojást a beteg kösse a nyakába s viselje ott kilencz napig (Varga 142. l.).

Ha Nagyszombaton valaki egy templomba megy, melyben még sohasem volt, s ott szentelt vízbe mártva kezét végig törli az arcán s aztán kebelébe rejti: arczáról mind odamegy a *szeplő*. (Versényi 34. l.). Ugyancsak Nagyszombaton, mikor a harangok megszólalnak, jó megmosdani, mert akkor nem lesz *szeplős* az ember s szerencsés lesz (Versényi 34. l.). Kinek *szeplője* van, mossa meg arcát a szabadban akkor, a mikor újévben legelsőt harangoznak, az által elmúlik: ezt hiszik Kalotaszegen. (Herrmann Antal. „Szilveszteri magyar néphiedelem“ 1893. XI/31. „Pesti Hirlap“).

Ha nagypenteken a passió alatt pénzt lát az ember gurulni, fogja meg hamar a fejét. Ahány hajszálat betakar, annyi darab megáll s az övé lesz, de ugyanannyi *haja* ki is hull. (Versényi 31. l.). Passió alatt nem jó az embernek kezét fejére tenni, mert megkopaszodik (Versényi 31. l.).

Kolozsban azt hiszik, ha Urnapkor a nélkül, hogy kétszer meg mosdott volna, megy valaki a templomba, egész a jövő Urnapig *fogfájós* lesz (Versényi 40. l.). Az ember dobja kihúzott fogát a templom valamelyik szögletébe, s nem fog többé fogfájásban szenvedni. Körmenet-processió alkalmával a mozgárgyukból kilőtt fa fogfájás ellen jó, azzal kell piszkálni a fájós fogat, akkor nem fáj (Kálmány „Szeged népe“ I. 111. l.).

Ha a szarvasmarha *szája fáj*, a templom kulcsát kell szájában megforgatni. Templomban talált vasról jó az ellős *állatokat* itatni, akkor könnyen és szép magzatot szülnek. Ha az ember baltenyerét felhasítja s a sebbe egy szentelt ostyát tesz s azt a sebbe beforni hagyja, sértetlen lesz.

Ha valaki *nehezen hal* meg, a papnak valamelyik egyházi ruháját vagy a templom kulcsát teszik párnája alá. Ha áldozó

csütörtökön az áldozásnál kiesik az ostya az ember szájából, nem-sokára meghal és a pokolba jut. (Versényi 39. l.)

A ki újév első déli harangozáskor megmosdik, egész évben tiszta és *egészséges* lesz. Akit pedig az időben megvernek vagy megszidnak egész éven át nem kap verést vagy szidást. (Herrmann Antal „Szilveszteri magyar néphiedelem.“ 1893. XI/31. „Pesti Hirlap.“) Nagypénteken a katolikusoknál a templomi örök-tűzet kioltják. Másnap a templom mellett tavaly szentelt barkát csiholt tűzzel meggyujtanak s arra galyakat tesznek. Ennél gyujtják meg a gyertyát s aztán vele a lámpát. Azt hiszik, hogy ekkor baj nem érheti a házat. Ezt a szokást *Judás égetésnek* hívják. (Versényi 33 l.)

A legtöbb *szerelmi babona* összeköttetésben áll a templommal vagy templomi szerekekkel.

Ha a kalotaszegi leány a templomban egy *tűt* talál, ingéből kibont egy czérnaszálát és azt ezzel a talált tüvel az általa szeretett legény ruhájába varrja; akkor a legény is szerelmes lesz belé; ugyanezt teszi az asszony férje ruhájával, hogy az hozzá hűtlen ne lehessen. Augusztusban, mikor a nap az oroszlán jegye alatt van, „tányericzát“ kell szedni s azt a templom ajtajába tenni; akkor azok az asszonyok, kik a férjüket nem szeretik, nem bírnak kijönni (Kálmány II. 108. l.). Ha a lány neki tetsző legény ruhája alá fordítva előbb kötöt kötött s aztán nagy mise alatt communiokor, erősen a megigézendő legény szeméibe néz, az által a legényt megigézi.

A Bácskában néhol nemcsak a szerb, de a magyar menyasszony is *esketésre* néhány szem gabonát visz magával, s azt a templomban elhullatja, hogy házas életében inséget ne szenvedjen. Sok helyt azt tartják, hogyha a menyasszony ruhája esketése alkalmával a templomban valamibe beleakad, vagy ha ez alkalommal a menyasszony megbotlik, nem sokáig fogja élvezni a házas életet. Aki esketéskor tüsszent, annak sok bajt fog okozni hitestársa. Kis-Kun-Halason a katolikusoknál szokás, hogy mikor az esküvőre mennek, a vőférfi a jegykendőt egy hosszú rüdra felkötve viszi, melynek hegyes végére aranyporral behintett alma van tűzve. Ezt az almát, midőn az esküvőről visszatérnek, szentelt vízzel meglocsolva, otthon ketté vágják s egyik felét a vőlegény, másikat a menyasszony eszi meg. (Éthnogr. I. 390. l.) Ha esketésre megy a menyasszony ekkor hóna alatt egy kis pálinkás üveget vigyen, s abból urának másnap inni adjon, ez esetben ura hűséges marad (Kármán 61. l.).

Az első rórátéra való harangozáskor magyar néphiedelem szerint, a férjhez menendő leány a harang köteléből három kis darabot igyekszik szakítani, s azt a hajfonó pántlikájába varrja, s a hajában viseli, hogy farsang alatt sok kérője legyen. („Advent.“ Wlislöcki Henrik. „Pesti Hirlap“ 1893. XII/17.) *Luczanapján* ostort kezdenek a lányok fenni s azon mindennap egy darabkát fonnak, ezt az ostort karácsony éjjelén templomba viszik, s a melyik legényt

megcsapja a lány ezen ostorral, az a legény őt feleségül veszi. (Kálmány II. 107. l.) Ha valaki Luczanaptól karácsony estig talpa alatt egy hatost hord a bal csipőjében, aztán azzal alkuvás nélkül viaszgyertyát vesz s elmegy az éjjeli misére: világa mellett meglátja jövendőbelijét. („Karácsony a magyar néphiedelemben.“ Herrmann A. „Pesti Hirlap“ 1893. XII/24.) Ha valaki Luczanaptól karácsony estig bal csipőjében talpa alatt egy hatost hord, akkor azzal alkuvás nélkül viaszgyertyát vesz s elmegy az éjjeli misére: annak világa mellett meglátja jövendőbelijét (Versényi 10. l.).

Rutén és magyaroktól lakott helységeken a leány Miklós nap estéjén felmegegy a templomba, még pedig egyedül, és három ut a harangra, hogy azzal kérőt hívjon magának („Miklós napja“ Herrmann A. „Pesti Hirlap“ 1893. XII/6.).

A leány első rórátétól az utolsóig minden harangcsendüléskor egy forgácsot vigyen be s a szoba egyik szegelyébe tegye le. Ezeket a tűzhelyen utolsó nap 12 órakor gyujtsa meg, csináljon mellette hét tojásból rántottát. Nézze meg, ki jön el, hogy megegye, az veszi el (Versényi 11. l.). Alföldi katolikus helyeken, ha rórátéra harangoznak, czukrot vagy mézet eszik a lány, hogy édes legyen a nyelve és így mielőbb férjét édesgessen magához („Pesti Hirlap.“ 1893. XII/17.). Ha a leány szeretete meghűlt a legény iránt, ez az első róráté harangozáskor a temetőhöz megy s egy keresztesetlen gyermek sírjáról három marék földet dob feje felett hátra, akkor újra fölelevenedik a lány szerelme. („Pesti Hirlap“ 1893. XII/17.). Sok helyt az eladó lány készít Luczaszéket, s ha karácsonyi éjjeli mise alatt rálép, meglátja jövendőbeli férjét, ki az oltár előtt állva int neki. Ha aztán kijön a templomból, dobja el rögtön a Luczaszéket, különben szétépik a boszorkányok jövendőbelijét, mielőtt elvenné („Lucza-napja“ Herrmann A. „Pesti Hirlap“ 1893. XII/13.).

A leány karácsony éjjeli misére való harangozáskor fölsepri a házat, a szemetet keletnek fordulva szórja ki s füttyent a kutyának, merről a kutyaugatás hallszik, arra lakik, aki őt elveszi (Kálmány I. 112. l.). Néhol szokás, hogy a leány éjjeli misére egy rakás czédulát visz magával, mindegyikére egy férfinév van írva. Urfelmutatáskor kihúz egy czédulát, s a minő név van rajta, olyan nevű lesz a férje („Karácsony a magyar néphiedelemben“ „Pesti Hirlap“ 1893. XII/24. Herrmann A. Versényi 12. l.) Vagy egy almát visz a lány magával a misére. Mikor a templomba lép, beléharap, aztán hátranéz, aki utána megy, az veszi el (Versényi 12. l.). Tornán azt hiszik, hogyha az ember éjjeli misére való harangozáskor kisepri a házat, a szemetet kiviszi a szabadba s reá áll, hallani fogja az angyalok énekét (Herrmann A. „Pesti Hirlap“ 1893. XII/24.) Tornán mikor éjjeli misére megy a lány, mise után megeszik egy pisztrángot, de semmit sem iszik rá; álmában meg fogja látni jövendőbelijét. Ugyanezt éri el, ha mise után a kútnál megmosdik, de nem

tűrölközik meg. (Versényi 13. l.) Tornán éjféli miséről kijövet a leány, markával szentelt vizet vesz a szájába, haza megy, otthon egy darab cserepen bekovácsol vele, feje alá teszi. Almában hajnalkor felkölti valaki, hogy dagasszon be; az lesz az ura. (Versényi 13. l. és Herrmann A. 1893. XII/24. „Pesti Hirlap“.)

Mikor karácsonyeste éjféli misére az elsőt harangozzák, a lány kimegy a tyúkólhoz, megzörgeti az oldalát, ha kakas szólal meg, abban az évben férjhez megy (Versényi 11–12. l.). Éjféli misére menet a lány az első férfitől, akivel találkozik, megkérdezi nevét, olyan nevű lesz, a jövendőbelije. Mire aztán halat eszik, de semmit sem iszik rá. Almában aztán meglátja leendő férjét (Herrmann A. „Pesti Hirlap“ 1893. XII/24.). Némely lány egyes vidéken Luczanaptól karácsony böjttéig mindennap beléharap egy almába s aztán visszateszi a zsebébe, végül az alma csutkáját elviszi az éjféli misére, s haza menve, megeszi; a kapú előtt felnéz a háztetőre, ott olyasvalamit lát, amiből jövendőbelijére vagy általában jövendőjére nézve következtetéseket vonhat (Versényi 10. l.). Megláthatja jövendőbelijét a lány, ha éjféli misére való harangozáskor beletekint a kutba. Mikor éjféli misére harangoznak, kimegy a lány a tyúkólhoz, megzörgeti, ha kakas szólal meg, abban az évben férjhez megy (Herrmann A. „Pesti Hirlap“ 1893. XII/24.). A lányok karácsony éjszakán csikmákat visznek a templomba, beleteszik a szentelt vizek tartóba, hogy a hány csíkon van mák, annyi kérőjük legyen. Visszajövet a vizek tartóba nyúlnak csikot húzni, a hány mák van a csíkon, annyi kérőjük lesz (Kálmány I. 112 l.). Esztendő utolsó napján a kálvinista asszonyok, a kiknek eladó lányuk van, a harangköteléből lopva levágnak egy darabot, kiveszik egyik ágát s a leány hajába fonják. Ez által a lányt hamarabb elviszik férjhez. A lányok pedig kijöve a templomból, föl-szaladnak egy szilvafára és három nevet kiáltanak pl.: „Jóska meg János meg Pista! Engöm vögyetök è!“ A három közül azután az egyik leginkább az, a kinek a nevét először kiáltják, elveszi a leányt (Ethnogr. I. 308. l.). Újév napján harangozáskor a leány apró czédulákra legény neveket ír. A czédulákat összehajtogatva galuskákba teszi és főzi, a mely galuska leghamarább feljön a víz-színére, az foglalja magában azt a legény nevet, aki az ura lesz („Ethnogr.“ II. 359. l.). Karácsonykor utolsó harangütéssel éjjel 12 órakor, ha valaki jövendő sorsát akarja látni, tudni, menjen keresztútra s onnan nézzen vissza. (Pucz 49. l.) Erdély néhány vidékén húshagyó éjjelen a leány egy husdarabkát köt a templom kerítéséhez; ha másnap virradtig onnan eltűnt, jövő húshagyóig a lány férjhez megy (Wlislocki H. „Hushagyó“ 1894. II/6. „Pesti Hirlap.“).

Szt.-György nap éjjelen a *boszorkányok* gyűlést tartanak, s úgy lehet kihallgatni őket, ha valaki pemetére ül, kiáll a keresztútra s maga körül bűvös kört von szentelt krétával (Versényi 37. l.). A boszorkányok mindent megrontani igyekezték Márk

evangelista napján (Szt.-György után való nap) megszentelik a vetéseket, hogy a bűbajos erőt elvegyék róluk (Vers. 37.). Ha egy férfi husvét első napján fokhagymát teszen a zsebébe, s a templomba megy, megismeri a boszorkányokat; mert azok fején nagy szarvakat lát (u. ott 35).

Van olyan „bűbajos“ a kocsisok között, a ki éjnek idején kimegy a keresztútra, ott szentelt krétával egy „rótát“ (kört) csinál a porba, annak közepére ülve, bevárja az ördögök és boszorkányok jöttét, a kiktől bátran kiállott ijesztésük után kap olyan ostort, melylyel „akár minő rosz lovat, még félig döglöttet is, képes lesz messze útra elhajtani“ (Ethnogr. III. 353. l.).

Számos erdélyi magyar helyen azt tartják, hogy róráté templomozás alatt be kell zárni minden ajtót, ablakot; különösen pedig az ólat, mert ilyenkor a boszorkányok állati alakot öltve, a rendkívüli időben történő harangozás elöl emberi és állati tanyákba huzódnak és ott kárt okoznak. Főleg a teheneket szokták advent idejében megrontani; ezért az adventbeli első róráté-harangozáskor a tehén homlokáról, hátáról és farkahegyéről egy kis szórt vágnak le, s azt az istálló küszöbe alá belől elássák, hogy a tehén, mely ezen a küszöbön ki- s bejár sok tejet adjon és a boszorkányok ne tudják megrontani. A ki útközben hallja ezen harangozást, vessen keresztet magára és míg a templomozás tart, ne nézzen hátra, bárki is szólítja nevén. Ha visszatekint, könnyen megtörténhetik, hogy a boszorkányok megvakítják vagy megnémítják (Whislocki H. „Pesti Hirlap“ 1893. XII. 17. sz.). Ha éjfélkor az éjféli mise alkalmával az ember a templomban a tülyukon keresztül néz, ez esetben a boszorkányokat láthatja (Kármán 60). S ha valaki Lucza-naptól kezdve karácsonyig dolgozik egy széken, úgy hogy minden nap csinál rajta valamit és azután a karácsonyi éjféli misénél a templomban ráül, meglátja a falu és a vidék boszorkányait. De ha készítéskor valami hibát követett el, akkor életével lakol, mert a templomból jövet széttépik a boszorkányok (Herrmann A. „Lucza-napja“ „Pesti Hirlap“ 1893. XII. 13. sz. és Versényi 18. l.).

A Szilágyságban szentelt bárkából tesznek az eresz alá gonosz szellem ellen (Ethnogr. II. 204). Ha Lucza-naptól karácsonyig mindennap egy fácskát teszünk el s vele éjféli harangozáskor zsirt melegítünk, a boszorkányok megjelennek a kéményben s kiabálni fognak, hogy hagyjuk el a tüzelést, mert nagyon éget. Torna vidékén azt mondják, hogy az így eltett fával akkor, a mikor éjféli misére harmadszor harangoznak, tüzet kell rakni a pitvarban s a mennyi boszorkány van a faluban, mind oda gyúl sütkörészni (Versényi 18. l.).

Az állati alakot öltött bűbajosoknak nagyon nehéz ártani. Hiába üti-veri őket az ember bármivel; hanem ha sikerül aztán

„szentelt madzaggal“ megkötözni őket a kocsikerék küllőjéhez vagy a boronához, sérthetlenségüket elvesztik s elbánhat velük bárki is kénye-kedve szerint (Ethnogr. III. 352. l.).

Ha valaki a *passió* alatt a szentelt barkából egy keresztet csinál s azt otthon felszegezi a pajta ajtajára : a tehen tejét nem birják majd elvenni. Sok helyen a szentelt barkát a mestergerenda mellé teszik, mert különben a boszorkányok megrontják a tehenet (Versényi 29. l.).

Háromszéken, ha a tehen tejét elvették, kilencz házból kilencz hót szenet, meg a haranglábból egy kis darabkát levágnak s mindezt haza viszik; az illető aztán ismét visszamegy a templomba és levág a harangkötéltől egy darabkát; mindezeket vízbe téve, a tehénnek adják inni. Ha ezt a vizet megissza, ismét megjö a teje (Ethnogr. II. 358). Mikor Nagypénteken a harang vagy a kerepelő megszólal, beütnek keményen egy nagy szöveget a padlóba. Csak az a boszorkány veheti el a tehen tejét, a ki azt a szeget fogával kihuzza (Versényi 32.). Templomban talált szeget verjen az ember az ól gerendájába, hogy a boszorkányok ne mehessenek az ólba.

Néhol azt hiszik, hogy vannak olyan bűvös asszonyok, kik viaszból emberi alakot formálva, annak egy bizonyos ember nevét adják és az oltár leple alá teszik. Ha aztán a pap egy halotti misét olvas e lepel fölött, az illető ember csakhamar meghal (v. ö. Kármán 144. l.).

Nehéz idő ellen majdnem minden magyar faluban megszokták húzni a harangot. Hogy az isten nyila le ne üssön, az asztalt, melyen már a „szentség“ rajta volt, felfordítják (Kálmány I. 115. l.). Szilágyban, ha dörög az ég, szentelt barkával füstölik a szobát vagy tömjénnel, veszedelem ellen (Ethnogr. II. 208. l.). A haza vitt szentelt barkából nehéz idő alkalmával, ha száz szemet a tűzbe dobnak, nem csap a mennykő a házba (Versényi 29. l.). Sok helyt azt hiszik, hogy a ki Szt.-György napkor a déli harangozást ülve hallgatja, azt az évben a villám sujtja. Sok helyen az a hit járja, ha szent ostyát tart valaki a ládájában, akkor nem éghet le a háza (Varga „Babonák könyve“ 24. l.). Ha a templomban gyermek sír, megváltozik az idő, ha kutya fut be a templomba, a jelenlevők közül valaki csakhamar meghal vagy kalotaszegi nép hiedelem szerint, jég veri el a határt, ha gazdája meg nem veri az illető kutyát. Ha templomozás közben villámlik és mennydörög, a templomban levők közül valaki nem rég szörnyű bűnt követett el. A melyik házban templomozás közben tűz üt ki, ott valamikor nagy bűnt követtek el Isten ellen. Ha villám csap a templomba, azt valamelyik ember megszenteltetlennítette.

Ha a gólyák a torony körül repdesnek, ez esetben nem-sokára tűz támad (Kármán 68. l.). A meggyulladt ház, vagy az égő kazal azonnal elalszik, vagy legalább sebesen eloltható, ha a tűzbe egy háromszor megszentelt kenyeret vetünk (Kármán 68. l.).

Régenten a nagy szárazságot azzal akarták megszüntetni s az esőt elővarázsolni, hogy némely halottnak szájába, sőt néha még az oktan állatokéba is szentelt ostyát tettek (Kármán 144. l.).

Virágvasárnapkor szentelt barkát tesznek az alföldön a *méhkasok* alá, a mikor azokat tavaszkor a legelőszőr teszik ki a szabadba: azt hiszik, hogy akkor a méhek sok mézet gyűjtenek és jól rajoznak. Hogy a *méhek* sok mézet gyűjtsenek, karácsony éjjeli prédikációra tiszta búzát kell vinni, onnan kijövet belőle minden kas alá kell tenni (Ethnogr. II. 20. l.). Ha templomból szedett port tesz az ember a méhkas alá, idegen méhek nem lopják el a mézet. Ha egy husvétkor megszentelt csontot négyfelé vágnak s a kert vagy mező négy sarkán elássák, soha többé oda vakondok nem jön (Versényi.). Néhol szentelt barkát porrá égetnek és a vetőmag közé vegyítik, hogy jó termés legyen. Ha husvétkor szentelt sőt teszünk a tésztába, a kenyér jó lesz. Böven termő az a gyümölcsfa, mely alá virágvasárnapkor a templomból kisöpört szemétből raknak. Templom tornyán fogott denevér bőréből olyan pénzzacskót lehet készíteni, melyből a pénz sohse fogy ki. Somogy-megyében azt tartják, hogy abból a házból az egerek mind elköltöznének, a honnan egyet a templom kerítése mellé dob az ember. A hétfalusi csángók azt hiszik, hog a házból úgy lehet elűzni a poloskákat, ha néhányat tarisnyába rak az ember és azt holdfogytakor templomkerítése mellé elássá. Néhol a poloskás butorokat egy év előtt szentelt barkával füstölik ki. Az egereket a házból ki lehet kergetni, ha a háziasszony husvétkor délelőtti összeharangozáskor a háznak minden kulcsát összeköti, azokkal a pinczébe lemegy s ott a kulcsesomóval addig zörög, míg a harangozás tart; ez esetben az egerek a házat elhagyják (107. l. Kármán). Mikor Nagyszombaton a harangok megszólalnak, a gazdasszonyok az egész házat összefutkossák kulcsokkal és kolompokkal kezökben, folyvást azt mondván: „Kigyók, békák tisztuljatok, mert megszólaltak a harangok!” Ezzel elkergetik a kártékony állatokat a háztól. Néhol csak söpörni kell a ház előtt, ettől is elpusztúlnak a békák (Versényi 34. l.). Nagyszombaton, mikor a harangok megszólalnak a rosz bográcsot verve ezt kiabálják:

Kényók, békák szala'gyatok!

Mögszólaltak a harangok.

(Kálmány „Szeged népe“ I. 104. l.) Ha sok *légy* van a szobában, kendővel kihajtják, aztán hamuvá égetett szenteltbarkát az ablakban és az ajtó küszöbén háromszor keresztalakban elszórnak; többé nem jönnek vissza a legyek (Versényi 29. l.). Egy új házba vagy lakásba egy fészületet vagy egy szent képet, e mellett sőt, kenyeret és egy régi seprűt kell bevinni (Kármán 107. l.). Ha a szobát a templom seprűjével seprik, ez szerencsét hoz a házba (Kármán 107. l.). Ha az asszony havi vérét a templom padozatára hullatja,

sokáig tartó vérfolyása lesz. Nevezetes nagypénteken a „Pilátus-verés”. Némely helyütt pl. Décsen vagy Tamásiban (Tolnamegye) a suhanczok a kath. templomban egy deszkára Pilátust ábrázoló emberi alakot rajzolnak s Nagyszerdán, Nagycsütörtökön, Nagypénteken templomozás után azt verik. Más helyütt pl. Máramarosban e napokon a deszkát körül hordozzák s úgy verik. Aztán megégetik s a port, miután a pap felszentelte; szétosztják s talizmánul keblökben tartják egy kis zacskóba kötve. (Versényi 32. l.)

Egy gyertyát kell a templomba mise alatt égetni, aztán a gyertya-maradékból szűz leány által új gyertyát kell készíttetni, ennek lángja, a mely oldalon elalszik, arról felől van a *kincs* (Ethnogr. I. 248. l.). A kinskereső virgácsát, a mikor útra indul, szentelt vízzel locsolja le (Ethnogr. I. 248. l.). *Kincscsel* telt barlang virágvasárnap, mikor a pap a „passiót” olvasni kezdi, megnyílik, s mikor az olvasást elvégzi, ismét bezáródik (Versényi 29. l.). Ha virágvasárnapkor fellobban a tűz, imádságos könyvet, vagy valami szent tárgyat dobnak rá s ott marad a *kincs*. (Ü. o.)

Szilágyságban, ha hetedik gyermek hét éves korában megvakarja két hüvelyk ujjának a körmit kristály üveggel, azután megkeni szentelt olajjal, s a körmököt egymás mellé téve azon át merőn néz a földre, megmondja, hol van a *kincs* (Ethnogr. II. 208. l.). A burokban szülött ember ezen burkot az oltár leple alá teszi, hogy fölötte szent mise olvastassék, s aztán ezt a burkot magával hordja, hogy fegyver rajta ne fogjon (Pucz 98. l.). Délvidéki magyar helyeken azt tartják, hogy a ki a karácsonyi éjjeli mise alkalmával szándéktalanul legelőször érkezik templomba, annak azon esztendőben lesznek legszebb borjai és bárányai és azon évben marhái is minden bajtól és betegségtől menten maradnak (v. ö. Kármán 144. l.).

Pappal, ha találkoznak, gombostűt kell utána dobni; különben szerencsétlenség áll az illető előtt (Ethnogr. II. 207. l.).

Ha szombat esti harangozások a harangok nagyon sírnak, rövid időn meghal valaki (Ethnogr. II. 363. l.). Háromszéken, ha temetés alkalmával a harangok nagyon sírnak, meghal az, a kit a halott legjobban szeretett (Ethnogr. II. 362.). Ha éppen akkor harangoznak a templomban, mikor az óra abban üt, csakhamar meghal valaki a községben (Kármán J. A babonáról Kardos tanító és Mihály gazda; Zombor 1877. 57. l.). Ki a templomban felejt valamit, hamar meghal (121. l. Kármán). Ha valaki akkor fürdik, mikor delet harangoznak, ekkor könnyen meghalhat (Kármán 57. l.) Ha a házban a szentelt víztartó leesik a falról, szerencsétlenség éri a háztájt.

Midőn a székely ember valamely szomszéd helységnek véd-szentje napján búcsura megy, sokért vissza nem tekintene és csak azért nem, mert azt hiszi, hogyha visszatekint, nem nyer búcsut.

Általános elterjedt hit, hogy ügyelni kell, nehogy valaki éjjeli misére 11 órakor menjen a templomba, mert akkor a halottak

miséznek ott. Egyszer egy asszony egyedül volt otthon, elaludt, s 11 órakor felébredve, azt hitte, hogy 12. Elment a templomba, a hol csodálkozva látta sok ismerősét, kik már rég elhaltak. Mindjárt tudta, hogy hányadán van a dolog s kifelé indult. A halottak utána. Ekkor egy láthatatlan lény, az ő orángyala, azt sugta fülébe: „dobj le hamar felső ruhádat!“ Úgy is tett. Mikor a rendes misére bementek, a ruhadarabot izzé-porrá tépve találták (Versényi 16. l.). A baáni (Trencsénm.) róm. kath. templom alatt pedig van egy óriási sárkány, mely a templomot éjféli mise alatt bizonyos magasságig felemeli (u. o.). Torna vidékén azt mondják, mikor az éjféli misére harmadszor beharangoznak: söpörd ki a házat, a szemetet szedd rá a söprőre, menj ki vele a szemétdombra s tedd a söprőt a lábad alá, ott állj meg s hallani fogod az angyalokat az égben (u. o.).

Wislockiné Dörfler Fanni.

Gernyeszegi babonák és népszokások.¹

1. **Keresztelő.** A viselős nő, mint a palóczoknál tiszteletben áll. Az úgynevezett „ujságok“-ból (enni és inni valók) megkínálják, ne hogy „megkivánja“. Ha a várandós nő lebetegedett, a közeli rokonok szoktak enni és inni valót küldeni mindaddig, míg betegágyát elhagyhatja. A gyermek ritkán marad 2 héten túl kereszteletlen. Igyekeznek megkeresztelni, mivel azt tartják, hogy a kereszteletlenül elhalt gyermekek eszik meg a holdat holdfogytakor. Keresztelő előtt hívnak az anya ohaja szerint kereszt-szülőket, s ezekkel határozzák el a gyermek nevét. A legtöbb gyermeket (fiút) Istvánnak vagy Jánosnak keresztelnek. Gyakori nevek ezek: Péter, Mihály, Sándor és Jóska (József). Leánynevek: Anikó (Anna), Mariskó (Mária), Penzsi (Erzsi), Juliska. A keresztelés dija: fiúért egy kakas egy kenyér, lányért egy tyúk egy kenyér. Ezt a szülők fizetik. A keresztanya egy uj 10 krost ad a kicsike részére a szülőknek, azzal az óhajtással, hogy az esküvőjére 2 ökröt vehessen belőle. E pénzdarabot ereklyeként őrzik s a legnagyobb nyomorban is megtartják. Sokan varázserőt tulajdonítanak neki.

2. **Házasság.** A házasulandó ifjú a község tehetősebb gazdái közül felkér egyet *kérőnek*. A vőlegény kérőjével ünnepi ruhába öltözve megy választottja házához, hol a kérő előadva óhajtását,

¹ *Gernyeszeg* Maros-Torda megye egyik községe. Fekszik a Maros balpartján. Középpont Maros-Vásárhely és Szász-Régen között. Szép és gazdag, úgy a falu mint vidéke. Lakói magyarok háromnegyed, románok egynegyed részben. Mindnyájan magyarul beszélnek, s a románok ruhája is ugyanaz, mint a magyaroké.

feleletre szólítják a lányt. A kérés után következő első kedd estvéjén megtartják a „kézfogót“ lehetőleg családi körben. Itt döntenek el, kiket hívnak vőfélyeknek, nyoszolyólányoknak. Utóbbiaknak kötelességük a vőfélyek „hivogató pálcájára“ szalagokat és kalapjukra bokrétát vásárolni.

A kézfogó után egy héttel „kikérdezésre“ mennek a paphoz. A kikérdezés után a pap 3 egymásután következő vasárnap kihirdeti eljegyzésüket a templomban. A harmadik vasárnap délutánján esküsznek meg a papi háznál vagy a templomban. A nászmenet a menyasszonyos házból indul ki. Elöl megy a menyasszony a nyoszolyólányokkal, utána a vőlegény a két vőfélyel, a násznagyasszony az örömannyakkal, a násznagy az örömapákkal, a rokonok és a vendégek. Az esketésnél a menyasszony és a násznagyasszony az első padba ülnek – ha az esketés a templomban folyik le – és a vőlegénynek pénzzel kell menyasszonyát násznagyasszonyától kiváltania. Ez *alku* szerint megy. A vőlegény megkínálja a násznagyasszonyt 1 krral, utóbbi fejét rázva elutasítja. Ekkor egy 10 krajczárossal próbál szerencsét. Érré is tagadó választ kap. A harmadik ajánlatnál egy ezüst forintost nyújt oda, mire átveszi menyasszonyát. Mindez egyetlen szó nélkül történik.

Az esküvőt követi a nászlakoma. A vendégeket rá a vőfélyek hívják, az új pár kijelölése szerint. A vőfélyek kötelessége az ételek felhordása is. Minden tál feladásánál, egy verset mondanak, mellyel az illető ételnemet kínálják és dicsőítik. E versek nem saját termelésük, de javítást tesznek rajta – jobban mondva alkalmazzák a helyi viszonyokhoz, – sőt néha egészen átalakítják. Így pl. a következő vers a Pető Gergely „vőfély könyv“-ében tehát eredetiben így van :

„Itt hozok sülteket számtalan sokfélét,
Azért köszörülje kiki jól meg kését,
Hogy el ne csorbítsa a tányérja szélét,
Huzza kend meg more rekedt hegedűjét. Éljen!“

„Nincs párja étkek közt a jó pecsenyének,
Mert ez vidámságot okoz az elmének,
Ős atyáink miért voltak olyan vének?
Miért? Mert borral s pecsenyével éltek! Éljen!“

Az ide-való nép mondja így :

„Sültet hazak itten, künn hagytam a levit,
Ígya meg mindenki ríjja a hegy levit.
Huzzad ríjja „Elek“ a rossz hegedűdet,
Malaczat kapsz hagyha a kacza megrühed. Ijjen!“

„Itelbe nincs párja a jó pecsenyének,
Mind a fiúk között a szálas leginynek.
A dédnagyapáink azir vótak vének,
Mir? Mer barral s pecsenyev' iltek. Ijjen!“

Ételek a nászszakomán: Rizskásaleves jó sűrűn, sóbafőtt burgonyaszószsal, töltött káposzta málékása-töltelékkel. Ha a pap ott van, neki, a násznagynak és a fiatal párnak egy-egy felszalagozott kakast (sülve) adnak, a többi vendégnek marha pecsenyét. Végezetre egy rakás kürtös-kalácsot cálólnak fel. Isznak bort, de leginkább mézes pálinkát, mivel kevésbé bortermő ez a vidék.

A vőfélyeket fáradozásaikért a menyasszony egy-egy csókkal jutalmazza. Hasonlóképen a vőlegény a nyoszolyólányokat.

A meghívott vendégek a nászszakomára menve ajándékokat visznek a menyasszonynak. Ez ajándék legtöbbször asztalnemű, konyha és evőeszközből áll. E tárgyakat nem adják a menyasszony vagy hozzátartozói kezébe, hanem a terített asztal közepén felállított „termőág“-ra teszik.

Ha a vacsora készen van, a násznagyasszony „asztalba ül“. Ez a jel, mire mindenki a szokásos sorrendben helyet foglal. Asztalfőn ül az ünnepelt pár, két oldalt a koszorúslányok, utánok a násznagy és násznagyasszony, a családtagok, idegenek és az asztal végén az ünnepelt pár szülei. Ha az esketőpap ott van, a násznagy helyén ül. Ha az örömapák vagy anyák közül valamelyik már régebb idő óta is halott, azért az ő helyét feuntartják s ugy veszik mintha jelen volna.

A vőlegény és menyasszonynak éjfélután ott lehet hagyniok a társaságot, ugy azonban, hogy észre ne vegyék. Megszökésüket a vőfélyek elősegíteni, a koszorúslányok megakadályozni igyekeznek. A vendégsereg, ha a fiatal pár eltűnik is, nyugodtan mulat reggelig.

3. Temetés. A temetést akkor mondják díszesnek, ha az „búcsuzató“-val megy végbe. Bevonják ebbe a közelebbi, távolabbi rokonokat, ismerősöket, sőt néha kedves állatait, s hosszabb időn át használt munkaeszközeit is a halottnak. A búcsuzatót legtöbbször verses alakban mondják.

A halottas házhoz sokan szoktak összegyűlni a „virasztóba“, hol esznek, isznak és dióba kártyáznak. — Temetés után halotti tort ülnek vagy a háznál, vagy ugy hogy a temetőbe visznek ki pálinkát és kenyeret, és azzal kínálják meg a résztvevőket.

A halottal egy szobában keveset ülnek. Éjjel bezárják az ajtót s a virasztók más szobában ülnek. A tort nem ott tartják.

Ha leány halottja van a községnek, a halott szülei a tetemet menyasszonyi ruhába öltöztetik (fehér, házi vászon-ruha, kifésült haj, mirtusz-koszorú). A temetőbe leánytársai viszik a halottat szintén fehér ruhában, hátraeresztett hajjal. Az ilyen halottat az egész ifjuság szokta kíséni.

Híven lemásolva ide csatolok egy néhány siriratot.

1.	és baj viváomat im-	S jaz örök életnek
Péjafutáomat im-	már végbe vittem	ajtajához értem.
már elvégeztem-	Világi éltemnek.	Az én végbúcsumat
	Végére érkeztem	Vészem már töletek.

2.

„Itt az holtak me-
zején e gyász-
sirba nyug-
szam én mejik
az én halmam
it sirkeresztem
megtanit
rózsa nyillik
mellete kit az hiv-
ség ültete.
Szakaszz eggye
t s emlékezz hogy é
ltünknek Vége-
lesz. lakadalma
m hejébe taram¹
jöt el tserébe.
Vajda István-
ifjabb élt 24 éve
ket. Megholt-
agustus 1 jén
1882 be.“

3.

„Itt nyugszik az-
Urban boldo-
gult már tsak
néhaji Szabó-
Mihály Ki is élt 33
éveket, páros éve
ket szeretet nője
Szotyori Annával
10-et töltöt meg
holt 1885 ba jun
ius 11 kén:

Éltem napjaim
vigan és jó kedv
el nem gondol
ván éltem, ij gyá-
szos végével-
mikor nem is
véltém lepet . meg,
a halál mely ifjat és
vénet egyaránt le
kaszál.“

4.

„Nékem is nem
régén szabad
volt szeretnem-

s ime most
szivem-engem
földbe téssen
végyen-rolam-
minden példát
én voltam
szerentsétlen
és bús már
tsak néhaji-
Farkas Anna-
ki élttem 28 év
vet meg-holt
Október 4ik
én.“

5.

„D O M S²

Áj meg u-tonjáro.
tekintse sirfára-
a ki egész éltét
használta mun-
kára már most
Porba fek-szik
szorgalmatos
tagja 5 Árvámat-
s nőmet a nagy ur
gondozza ked-ves
rokonnyai és hű ba-
rátyvai emeltéke
sírját em-lékülő
néki.“

6.

„Ha valaha
ere térsz
s e te-mető
kerbe érsz-
ne szánd
Fáracságodat
kerezsd fel a
Siromat
Melyik azén
halmamit
az én sir-
fám-meg
ta-nit
Meghalt Vajda
Péter a Jánosé.“

7.

„Uram életemnek³
Végét adá immár
Fogad-hozzad
lelkem mer ré-
gen készen vár.
Az én atyáimnál
nem vagyok na-
gyob kár, kik
velled a menyben
vigadoznak
im már.“ stb.

8.

„Elnéggy ked-
ves-Gyermek
Szüleid ölé-
Ből-kiknek
sűrű-zápor
hul érted sze-
méből fo-
Gad el hű-
séges utolsó
csókjait s bo-
tsásd meg Is-
tenünk ár-
tat-lan vét
kejit 1872.
Biró Pendszi
nyugszik it.“

9.

„Isten ho-
zzátok
szüleim
s engem-
dajkált
nevelőim
isten fi-
zesse meg
néktek a
mi jót ve-
lem tette
tek élt
Vajda Julia⁴
4 holna
pot meg
holt már-
czijus 15-én“

¹ halotti tor.

² Debet omnibus mori semel.

³ Ref. egyházi ének. Ezeket gyakran találni sirfákon.

⁴ Juliánna.

10.

1869

D O M S

Halovány fényel
 Uszkál a nap a ba
 rna Felhők mege
 t Sötét fátyol
 boritya-bé a tsi
 lagos kék eget-
 vándorut tyát
 lépésbe-lépés
 ét kettőztetve.
 fut és-és egy te
 mető kerbe jut
 voltam Molnar
 Erzsébet, Beöthe Fe
 rentznek nője ki

is élt 50 éveket páros
 életet 33 töltöt meg holt
 folyó hó 11ikén.

Szeptember
 28adikán “
 12.

11.

„—= 1880 =—

Csak most
 nyilott ki
 életem vi
 -rága már
 a mérges
 halál leis
 Szakasztota
 én voltam
 Duka kata
 éltem 2 év-
 vet és 4
 honapot
 meg hal-
 tam

„mint-egy kis
 viola-mezők
 ben-és kertek
 ben-úgy illatoz
 tam Szüleim Szi
 vekben. de. mi
 vel. a fő. ker
 tész . jobban . Sze
 retett . menyei
 virágok . közé tett: .
 engemet: — én Voltam
 Szotyori János-andr.
 ásé. éltem-
 egy-é
 vet. meg.holt
 juli-us-ben. 1886-ba“

A siremlékeket mind tölgyfából készítik, mivel alkalmas
 köveket e célra a község környékén nem találnak.

Elekes Sándor.

Udvarhely-megyei babonák.

Ha valaki *Szt.-György napja* és *Pünkösöd napja* között künn a
 mezőn *gyíkot* foghat meg a kezével, azután torkát, állát, nyakát
 tenyerével simogatva megdörzsöli: akkor azt mindennemű torok-
 gyík, golyva és gégebaj elkerüli abban az esztendőben.

Nagypéntek napján, ha ruhádat kiterítgeted a *napra*, hogy a
 nagypénteki szél megfujdogálja: ruhádat kerülni fogja a moly,
 magad is jó egészségben éledgélisz abban az évben.

Szentgyörgy napra virradólag a kapulábak tetejére azért szoktak
 egy-egy vadrózsa ágat feltűzni, hogy a *szépasszonyok* vagy *boszor-
 kányok* kerüljék el azt a háztájat abban az esztendőben.

Karácsonyra virradólag az éjjéli nagy misén, ha visszatekin-
 tesz ültödből mikor csengetés közben az Úr testét felmutatja a
 pap az oltár előtt: te meglátod a templomban lévő *boszorkányokat*,
 a kik épen szemben néznek veled és fejükön valamiféle különös
 csudálatos jel látható.

Meglehet ismerni a *boszorkányokat* olyatén módon is, hogy ha
hűshagyó kedden este a vecsernyére méssz, oda magaddal viszed
 azt a pálczikára tűzött *rongydarabot*, a melylyel zsirba mártogatva
 a fánkot vagy kürtös kalácsot lepcsőgtetni szoktad sütés közben.

Ha akkor a templomban körül nézel és vigyázkodol: meglátod a boszorkányokat.

A *boszorkányok* úgy *viszik el* a tehén tejét — mikor az rug, dőf és nincs a tögyében tej — hogy a tehént este kézzel megtapogatják, körüljárják, hátát ütögetik s azután megfejjik; mire a tehén több tejet nem ad aztán. Hogy a tehénnek a teje visszajöjjön, menj ki az erdőre, ott vágj le egy keresetlen mogyorófa-bokrot, annak egyik ágából csinálj egy szöveget, furd meg az istállónak küszöbét, a hol a tehén van, azután verd belé azt a faszöveget: akkor a tehén teje visszajön oda. Minden fejsze ütésre, minél erősebb, annál inkább nagyot jajdul az a boszorkány, a ki a tehén tejét elvitte.

„Mig az uram verte a szöveget az istálló küszöbbe. addig lestem-néztem én azt a vén asszonyt, kire gyanakodtunk, hogy a tehén tejét elvitte; de bizony az nem jajgatott.“ (Az elbeszélő megjegyzése).

Mikor a tehén tögye megdagad eléfelé, vagy pedig a monyét azt megmarja, az ellen te keress friss vakand-turást és kerekítsd meg annak földjéből a tehén tögyét, füstöld meg a tehént szentelt pálmaággal és tömjénnel, gyújts szentelt gyertyát meg mellette és ilyenén gyógyítás után a tehén tögye jobban lesz és meggyógyul.

Én nem hiszek a *boszorkányokban*, nem is láttam soha — beszéli egy asszony nekem — de annyi bizonyos, hogy mikor szekéren egyszer Csikből jöttem, Határpataknál egy kis kutya a lovak lábához vetődött, ott jött, ott futkosott folyvást. Engemet belső elfogódás, lelki feszültség járt által, félelmemben semmire sem gondolhattam, mig egyszer egy felsóhajtásomra: *Uram Jézus, mi lehet ez?! —* eltűnt a kis kutya. Ez az egy eset, ez már szent igaz. A kutya nem jóféle jelenség volt, azt szentül hiszem, így volt.

Ha *gyermekágybeli asszonyt* látogat meg valaki, mikor a házba lép, a hol a szoptató asszony van, *álmot vet*, azaz egy kis ruhadarabot, foszlányt vagy szörmét tép le magáról és ott hagyja a házban azért, hogy a beteg asszonymnak a tejét el ne vigye, magának pedig tej ne gyűljön a csecsébe (már legyen az férfi, vagy fehérnép). A kinek tej gyülemlik a csecsébe, az bizonyosan valamely gyermekágyas asszony tejét hozta el.

Mikor nyáron a *sértésnek* köldökét vagy hátulját *nyű lepi* meg, akkor jó ha a nyűves sertés hátából egy pár sörtét kihúzol és azt egy fácskára, ennek hasított végébe feltűzöd, azután a fácskát így a kéménybe dugod a füstre. A sertés erre a nyűvet bizonyosan elhullatja. Elhullatja akkor is, ha a kihuzott sörtét az istállónak gerezdjébe dugod, hogy a szél fujja azt: „*a ki téged kihúz innen, az kapja meg a nyűvet.*“ — ezt mondod. Elmulik a nyű akkor is, ha a kihuzott sörtét egy kis belindek fű alá dugod, a belindeket kövel lenyomtatod, miközben azt mondod: „Te

beléndek, kitisztítsd a disznóból a nyüvet, mert ha nem. én még a földet is, a hol vagy, elpusztítom." Ez bizonyosan használ.

Mikor nyáron vihar közeledik, széllel, záporral, jéggel, akkor *meg kell húzni a harangokat*: összehúzni, hogy a jég kimélje meg a határt az elveréstől és az Isten távoztassa el az esős időt a község fölül. Esős idő alatt igen ajánlatos *szentelt gyertyát gyújtani* és kitenni a ház asztalára, hogy a mennykő be ne csapjon.

Balásy Dénes.

A földközösség Magyarországon.

A magyar tudományok azon művelői, kik a néprajzi kutatások körül csoportosulnak, hogy hazánk népét megismerjék és ismer- tessék, különösen két irányban működnek; az egyik csoport a jelenlegi népesség életviszonyainak adatait vagy az azokat meg- világító tárgyakat gyűjtögeti több buzgalommal, mint rendszerrel, hivatalból vagy passióból; a másik a mult emlékeit szólaltatja meg s a nyelvészeti és történeti kritika segítségével őstörténetünk képeinek részleteit igyekszik összeböngészni. S a munkásság e két művelt iránya önkénytelenül rámutat arra a harmadikra, melyet eddig parlagon hagytak s néhány igazán kicsiny dolgozatot kivéve¹, irodalmunkban alig tárgyaltak. Hiányzik ethnographiánk- ban a mult és jelen közti kapcsolat, mely őstörténetünknek, első betelepedésünknek korából feljegyzett ethnographiai jelenségek kifejlődését vagy kimulását állapítaná meg időben és térben vagy viszont a jelen tényeiből kiindulva visszafelé nyomozná szokásaink népeletünk első eredeteit nyomról-nyomra, korról-korra. S itt még a legelső feladatok is megoldatlanok: Hunfalvy Pál Magyarország ethnographiája és az Országos Statisztikai Hivatalnak az utolsó népszámlálás alapján álló kimutatása közt a nemzetiségi viszonyokra nézve kapcsolat nincs s míg a nemzetiségek első megtelepedésének történetét ismerjük, további elterjedésükről, kifejlődésükről, még pedig nem történeti, hanem néprajzi szempontból, feldolgozó munkáink nincsenek. A tárgyi ethnographiának egyetlen fejezete az, melyben e hézag, úgy a hogy, ki van töltve s ez a: halászat, melynek feldolgozását Herman Ottónak és Munkácsi Bernátnak

¹ L. e folyóirat „Adalékok a magyar összehasonlító és történeti néprajzhoz“ című tavalyi rovatát.

köszönhetjük. (Herman O.: „A magyar halászat könyve“, és Munkácsi B. „Ethnographia“ 1893. 165. 261. s kk. lapokon). Az anthropológiában még sajátosabbak a viszonyok: Török Aurél dr. csak az imént ismertette III. Béla király koponyáját, melyről, mint tiszta magyar koponyáról úgy nyilatkozott, hogy abban egy előttünk teljesen ismeretlen tyussal van dolgunk („Ethnographia“, 1894. 130. l.) hol a kapcsolat a III. Béla király koponyájának alakja és a mi magyar anthropologiai szervezetünk közt? Folytathatnám e kérdéseket, a magyar ethnographia problémáit, de ez is elég arra, hogy belássuk, a magyar minden oly munkát, mely hazai ethnographiánk jelenét az őstörténetet nyomon követő multtal összekapcsolja, mennyire fontos. Történéseink feladata ez nagyrésztben, s hogy ők ebben az irányban tényleg eredménnyel dolgozhatnak, fényesen bizonyítja az a kis füzet, melylyel e cikkben foglalkozni akarunk.

Immár egész könyvtárra terjed az, mit alig egy század óta az ethnographiai és sociologiai irodalomban a földközösségről írtak; különösen azóta, hogy a földközösség intézményét, még mint élő szervezetet fedezték fel Oroszországban a „mir“ rendszerben, melyről az angol *Mackenzie Wallace*-nak Oroszországról szóló magyarra is lefordított könyvében remek fejezetet olvashattunk, mind többen foglalkoztak francia, német és angol írók a földközösséggel, mely csakhamar az emberiség egyik legprimitívebb intézménye gyanánt állt elénk. Magyarországról a földközösség 1883-ig teljesen ismeretlen volt; ebben az évben mutatta azt ki *Teutsch Frigyes* az erdélyi százazokról 1395-től kezdve fel a XVIII. század végéig. Dolgozata azonban egy nem nagyon elterjedt folyóiratban jelenvén meg, igazi értékére csak most ébredünk, hogy az alább ismertetett munkácska figyelmünket arra egyenesen felhívja. *Teutsch* püspök e dolgozata után 10 teljes évnek kellett elmulnia, míg végre a földközösséget Magyarországból nemcsak a százságról mutatták ki, hanem mint az egész magyarságnak s az egész Magyarország csaknem minden nemzetiségének általánosan közös tulajdonát a multban.

A kis füzet címe: *A földközösség története Magyarországon*. Szerzője: *Tagányi Károly*. Megjelent egy szintén kevésbé ismert folyóiratunkban: A „Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle“ 4.—5. számában (s külön lenyomatban is) s nyolczadrét 42 lapra terjed. A következő sorokban e kiválóan fontos dolgozatot kivonatosan ismertetem, csakis az eredményekre szorítkozom s az ezeket igazoló egész óriási történelmi anyagot, melyet *Tagányi* dolgozatában alapúl használ azzal a megjegyzéssel mellőzöm, hogy az a kritikailag legmegbízhatóbb anyag, melynek történelmi hiteléhez kétség nem fér. *Tagányi* dolgozatának főérdeme, hogy a földközösséget úgyszólván a mától kezdve mutatja ki visszafelé a magyarság magyarországi letelepedéséig s e kérdésben a jelen ethnographiája és az őstörténet közt létrehozza a szerves kapcsolatot s mindezt

történelmi alapon, történelmi adatokkal — de végig az ethnographiai jelentőség éles szemmeltartásával.

*

Tagányi értekezésének kiinduló pontja a jelenlegi állapot. A kor azon általános törekvése elől, hogy a földbirtok tulajdona mentül korlátlanabbá és személyesebbé váljék, a jobbágyság eltörlése után Magyarország sem térhetett ki, s ezt akarja végrehajtani a: tagosítás. Ámde ma még a hazában óriási a tagosítatlan birtok (különösen Erdélyben); az ilyen tagosítatlan birtok csupa vékony és hosszú földszalagból áll s az egy birtoktesthez tartozó szántóföldek és kaszálók sokszor 10—20—30—40 stb. darabban fekszenek szanaszét a határban s darabjuk néhol $\frac{1}{2}$ holdnál is kisebb. A mennyiben az egyes földszalagoknál (parcelláknál) mindenütt bizonyos szabályszerűség észlelhető s a mennyiben legtöbb esetben épen jobbágybirtokról van szó, tehát olyanokéról, kik a felett egyáltalában alig rendelkezhettek, minden magyarázat helyett tényként kell elfogadnunk, hogy e szétdarabolt földtestek a jobbágyság eltörlése pillanatában így maradtak ránk apáinkról. A minthogy tényleg így is találjuk meg azokat a Mária Theresia-féle urbariumokban is, még pedig nem mint az urbarium művét, hanem mint annál sokkal régibbet, mert az úrbériség nem tagosított, hanem telekegységet hozott létre, mely mellett a jobbágy telkekhez tartozó határbeli földek (külső illetmények) helye mindenütt a régiben maradt.

De hát miért volt szükség magára az urbériség rendezésre? És az ezen kérdésre adott felelet pontosan körülírja és kétségtelen hitelességgel állapítja meg magát a földközösséget. Erre a kérdésre felel a rendezésre kiküldött biztosok legfelsőbb utasításában az I. fejezet 2. cikkének 5. pontjához adott azon magyarázat, hogy az országban itt ott a jobbágytelkekhez nincsenek állandó szántóföldek és rétek kiszakasztva, hanem azok minden esztendőben felosztás alá kerülnek; továbbá a II. fejezet 3. cikkének 9. pontja azt mondja, hogy azon esetben, ha valahol a jobbágyok állandóul kihatított földekkel és rétekekkel nem bírnának, hanem azokat évről-évre sorshuzás útján szokták volna megosztani, akkor a birtokosoknak az utolsó osztás alkalmával kinek-kinek jutott földeket kelljen összeírni. Mária Theresia korában tehát az urbériség rendezésére azért volt szükség, mert az ország egy részében a földközösség uralkodott s ott az egyéni tulajdon merőben ismeretlen volt.

Tagányi ezek után összeállítja mindazon megyék, városok és falvak jegyzékét, hol az Országos Levéltár teljes hitélű adatai szerint az urbériség rendezése előtt a jobbágybirtokokon s több helyen a köznemesek birtokain is a földközösség uralkodott, vagyis ahol a belső telken kívül (ahol t. i. a lakóház s egyéb épületek és kert állott) más egyéni tulajdont nem ismertek, megjegyezvén mindenütt, hogy a földközösség hol, minő sajátságos viszonyok

közt mily formákban nyert kifejezést. A földrajzi elterjedésre vonatkozó adatokat a régi megyei fölosztás szerint összefoglalva, látjuk, hogy a földközösség Magyarországon a mohácsi vésztől az urbériség rendezéséig, tehát átlag a mult század végéig, a következő vármegyékben bizonyítható be okmányilag: Abauj, Zemplén, Bereg, Szabolcs, Hajdu, Borsod, Heves, Külső-Szolnok, Bihar, Nagy-Kunság, Békés, Arad, Csanád, Csongrád, Bács-Bodrogh, Baranya, Tolna, Fehér, Győr, Komárom és Pest vármegyékben. — Daczára annak, hogy a földközösség e nyilvánvalóan összefüggő nagy területe nagyjából az ország azon részével vág egybe, mely a mohácsi vész után másfél évszázig török hódoltság volt, a magyar földközösség és a török hódoltság közt semmiféle bensőbb viszony nincs, a mint ez önkénytelenül feltételezhetőnek látszik a fent jelzett területi egyezésből s legjobban bizonyítja ezt az, hogy a földközösség egész Erdélyben, ahol tudvalevőleg egy pár évet és egy kis területet kivéve, soha török hódítás nem volt, mindenütt okmányilag kimutatható, amint ezt a százságról már Teutsch megtette, s a mint ezt a székelyekről: Maros-, Három-, Csik-, Gyergyó-, Kászón- és Aranyosszékről, a székely városokról (Maros-Vásárhely), majd Fogaras, Hunyad, Felső-Fejér, Alsó-Fejér, Küküllő, Torda, Kolos, Doboka és Belső-Szolnok megyékről, nem különben Vajda-Hunyad, Déva, Torda, Erzsébetváros, Kolozsakna és Deés városokról, sőt végül az Erdélyhez tartozott részekről (partium) is, mint Kővárvidék, Közép-Szolnok, Zaránd-, Krászna- és Mámarosról Tagányi is megtette. S ha a földközösségnek a mohácsi vész után ennyire általános elterjedése többé kétséget nem szenved, bizonyos, hogy a magyarországi és erdélyi földközösség gyökerei időrendben még hátrább a középkorba is be-nyomulnak.

Mielőtt azonban a magyar földközösség nyomaira áttérnenk, ismertetnünk kell a földközösség három főalakját, a *nomád földközösséget*, az *első foglalást* és a *nyilas osztást*, mely háromnak elég hű képét kapjuk a mohácsi vész utáni adatokból, melyek szerint akkor még mindhárom általános elterjedésű volt az országban. A legősibb ezek közül a nomád földközösség, le- későbbi eredetű s így legtovább fennmaradt volt a nyilas osztás.

A nyilasosztást Tagányi így írja le:

„A földközösség lényege mindenütt ugyanaz: a *község határa közös tulajdon* s annak használatához a község minden tagjának egyenlő joga van, vagyis: mindenkinek egyenlő nagy, egyenlő távol s egyenlő mennyiségű földet kell kapnia. Mivel azonban a legtöbb határban igen különböző földek vannak, eléb azokat a különféle talajok minémüése és fekvése szerint osztályozni kell. Ezen osztályzat szerint aztán a határt a különböző nagyságú (a jobb földek: kisebb, a rosszabbak: nagyobb) táblákra, az egyes táblákat pedig annyi egyenlő részre darabolják, a hányan azokra igényt tartanak. Az összes tábláknak egy-egy ilyen része együttvéve képez egy-egy nyilat, mely tehát 30—40—50 stb. darabban fekszik széjjel szórva a határban. Az ily módon összeállított nyilak közt történt meg a sorshuzás, a sorsra bízván, kinek

melyik nyíl jusson, miért is a földközösség ezen módját nyilas osztásnak nevezzük.“

Egy más helyütt a nyilas osztás műszavait Tagányi így állítja össze :

„Az évi felosztás általában sorshuzással történt, a mit a régi magyar nyelv „nyílvetés“ „nyílvonás“ néven ismert, miért is adataink a kisorsolt részt egyszerűen „nyíl“-nak „nyilas“-nak, magát az egész sorsolás alá eső földet pedig „nyílföld“-nek, vagy mivel az a falué volt: „*falu nyílföldé*“-nek, „*falu osztásföldé*“-nek, a kapott részt pedig „*falu nyilá*“-nak nevezik, melyek nagysága természetesen minden határban, sőt legtöbbször minden esztendőben más és más volt.“

A nyílvetés vagy nyílvonás egy 1800-ból való magyar-alkói (Kolozs megye, Kalotaszeg) tanuvallomás alapján így folyt le :

„A magyar-alkói communitás hány telket bíró gazdákból áll: azon közönséges terrenumokat annyi egyenlő darabra szaggatják. Mindenik darabra nyílczédulát készítenek, és azon czédulákat valami edényben beteszik; ki-ki a communitás tagjai közül húz belőle s kinek melyiket mutatja az általa kihúzott nyílczédula: azon esztendőben annak a nyílnak veszi hasznát, és így cselekesznek más esztendőben is.“

A földközösség második formája az első foglalás jogán alapult; meg volt ez különösen a nagy határoknál s meg volt a nyilas osztással együtt is úgy, hogy a közelebbi és jobb földeket nyilas osztás után sorsolták ki, míg a többin a község bármely tagja az első foglalás jogával élhetett. Az ilyen kifejezések: *agri tempore coepti incolatus particulari interventa occupatione usantur*“, — „ubi quantum cui placet ibi arare potest“ — „kiki annyi földet fogott el, amennyi tetszett“, de ha három évig műveletlenül hagyta, „ha más elébb beléakaszthatta az ekéjét, nála nélkül maradt“, stb., ezen kifejezések, azt hisszük, az első foglalás jogát elég világosan bizonyítják.

A földközösség harmadik formája a nomád földközösség (*Gomme*: költözködő földközösség; *Hanssen*: gyepföld vagy legelőgazdaság); ebben fordulóknak nincsenek, hanem a művelés évről-évre a határnak más és más részére költözik s egészen tanyaszerű lesz. Ezt a gazdálkodást a példa legjobban világítja meg. Balmaz-Ujvárosban (1785-ből) minden esztendőben „*gyepet*“ osztottak, melyet először kölessel, majd buzával, árpával minden gazda addig vetett, míg megtermette az életet, azután pedig kaszálta minden ember addig a maga földjét, míg meggyepesedett. Valódi rablógazdaság: mert a földet a kimerülésig kiszívták, s nomádgazdaság: mert minden évben újabb-újabb földet kaptak a határ más és más részében. — Debreczenben (1571-ből) fordulóknak nincsenek s minden hetedik esztendőben oszták ki a földet, az 1. évben kölest és kukoriczát, a 2.-ban tavaszit, a 3. és 4.-ben őszi gabonát, az 5. és 6.-ban árpát vagy zabot vetettek, míg csak a föld ki nem merült, aztán új határrészbe mentek s a kimerült földet pihenni hagyták

12—15 évig. Balmaz-Ujvárosban csak osztás volt. Debreczenben ez már nyilvánással házankint történt s innen ered „a ház után való földek“ kifejezés is.

Ezek után áttérhetünk a középkori adatokra, melyeknek azonban elsőben a saját külön magyar terminus technicusait kell megértenünk, minthogy ezek adják az adatokhoz a kulcsot. Ily műszó három van: *fyu*, *fyunoztas* és *fyuketel*. Egy 1297-ben kelt oklevélben (Hazai Okmánytár V. k. 85. 86. l.) ez áll a *fyunoztas*-ról: a veszprémi káptalan fentartja jogát, „hogy a kik egyházunk jobbágjai közül a mi földeket, szőlőket vagy egyéb más jogokat ős időktől fogva elegyesleg (mixtin quod vulgo *Fyunoztas*-dicitur), amit köznyelven *Fyunoztas*-nak hívnak, ezentúl a jövőben is ugyanígy birhassák.“ E szerint tehát mixtim-*fyunoztas*, mai nyelven elegyesleg, elegyesen, vegyesen; ennek pedig határozott gazdasági jelentése van, mert elegyesen birni földeket csak tagosítatlan állapotban lehet, midőn az egy birtoktesthez tartozó földek mások földel közt szétszórva, összekeverve fekszenek s ilyen értelemben fordul az elő 1658-ban (Sárd), 1700-ban (Sepsi-Szent-György), 1713-ban (Küküllő), továbbá a középkorból az Anjoukori Okmánytárban (I. 503.), az Árpádkori Uj Okmánytárban (IX. 502.), a Hazai Okmánytárban (VIII. 152.) stb.

Hogyan jut tehát a *fyunoztas* az elegyes értelemez?

„Azt már tudjuk, hogy a határ évenkénti ideiglenes felosztásánál mindenki minden táblából egyenlő részt kapott. Ámde e részek egyenlőségét külsőképen is megjelölni s addig is, amíg azok művelés alatt állottak, valami-kép biztosítani kellett. Az oroszok e célra leginkább mélyen szántott baráz-dákkal jelölik meg az ilyen parcellákat. De azért néhol itt is, Németország-ban és Angliában pedig régen majdnem általánosan a parcellák közt bizonyos 1—2 stb. lépés szélességben egy semleges gypszalagot (Grasrain vagy Tründelschlag, angolul bynch vagy balk) hagytak közbe oly módon, hogy a szántásnál fölszántatlanul hagyták. A kisorsolt részek tehát addig, amíg művelés alatt voltak, csupa füvel benőtt megyékkel voltak egymástól elválasztva és megkülönböztetve.“

Ezek szerint tehát a *fyunoztas* nem *fyunosztás*nak olvasandó, mint azt a Magyar Nyelvtörténeti Szótár teszi, hanem *fün* vagy *füvönosztás*nak, s ez esetben a *fü* itt az egyesek ideiglenes birtok-jogát képviseli ellentétben az egy tagban levő s állandó határ-jelekkel (kövekkel, fákkal, dombokkal, árkokkal, de nem könnyen felszántható gypszalagokkal: füvel) megkülönböztetett birtokok örökös tulajdon jogával. A *füvönosztás* a középkori hatóságoknak valóságos műszava volt, melyet latinra a *herba* szóval fordítottak s mely a XV. századtól visszafelé a földközösség kifejezésére sűrűn fordul elő. Ennek származékai az ily kifejezések: „*herbali*,“ — *erballi distincione*,“ — „*erballiter divisa*,“ — „*mediantibus erballibus divisionibus*“ stb. stb., melyek jelentőségét eddig nem ismerték, s melyeket az oklevélközlők erőszakos átírásokkal igyekeztek megmagyarázni. S ezek után a M. Nyelvt. Szótár által egyszerűen mellőzött *fyuketel* (funiculus) sem az osztásra használt *fükötelet*,

hanem az osztáskor kapott nyilat jelenti, mely bizonyos számú szétszórtan fekvő hold földet „in idea“ a kötelnek kötelék értelmében kötött együvé. A walesi földközösségnél 12 ily hold együtt szintén egy „tie“-t köteléket tett ki.

E kulcsesal kezünkben az oklevelek adataiból kiviláglik, hogy a földközösség nemcsak a középkorba nyulik be, hanem hogy mennél régibb korba megyünk vissza, annál nagyobb elterjedésű vala az hazánkban. Így a mohácsi vésztől visszafelé számítva a XV. században Pozsony s Zala; a XIV. században Vas, Hunyad, Hont, Szatmár, Veszprém, Ung, Sáros, Krassó, Temes, Somogy, Liptó; a XIII. században a tatárjárás után Szepes, Esztergom, Zólyom, Bars, Nógrád, Gömör; a XII. században a tatárjárás előtt Nyitra, Mosony, Thurócz és Sopron megyékben találjuk első nyomát a földközösségnek, tehát annak még a XII. század elején az egész országban általánosan elterjedve kellett lennie.

Ennek a XII. századbeli földközösségnek a képe egészen zajátásos; a közös birtoklás olyan általános, a mint azt Tagányi egész sereg adataival bizonyítja, hogy az egész nemzet, az ország legkülönbözőbb rendű és rangu osztályai, főrangúak, kis nemesek, egyházi testületek, udvarnokok, lovászok, halászok, szakácsok, vadászok, solymárok, kanászok, igriczek, várnemesek, várjobbágyok, várszolgák stb., mindezek egymással és mindenféle rangban és állásban fölfelé és lefelé a földközösség alapján álló faluközösségek kötelékei közt teljesen össze-vissza voltak keveredve az egyéni tulajdont nem ismerve s a határt közösen élve. S erre akkor szükség volt, mert az akkori gyér népesség és tökehiány mellett az emberek a földet csakis közös erővel mivelhették. Az ilyen községek tehát a legkülönbözőbb elemekből a földnek közös használatára összeállott társaságok (consortium, societas) voltak.

De már ez az állapot fejlődés és átmenet volt. Az ezen kort megelőző két században azonban a viszonyok még kezdetlegesebbek voltak, s míg a XII. század földközösségének vázolt képe a földnek már valamelyes értéket ad, a magyar történet 2 első századaiban a földnek értéke annyira nem volt, hogy a birtokjog nem a földön, hanem a személyen alapult; az adománylevelekben a királyok csak szolgákat adományoznak s elég volt akkor a falu és szolga nevét tudni, földet ugys osztott neki a község. Ebben a korban még a község képe is ősbibb volt; az emberek még az egy közös őstől való leszármazás alapján csoportosultak községekké s ezeket nem a föld, hanem a vérrokonság köteléke fűzte szorosra. Kevés lévén a nép és sok a föld, a nomádföldközösség legősibb alakja divott akkor még általánosan s az óriási határookban a művelés az egész család — falu — földközösségi kötelék népével együtt egyik helyről a másikra vándorolt.

És itt érinti a történelem az őstörténetet!

„A föld semmi sem volt — mondja végsoraiban Tagányi — az ember volt minden, de nem az egyén, hanem az egy őstől leszármazóknak kompakt

zárt testületei. Hiszen maga a magyar király is sokáig csak a magyarok királyának czímezi magát pecsétein és okleveleiben és nem Magyarország királyának. Mert hogy mi volt akkor még az ország, azt *e* szónak eredete mutatja meg igazán. Nyelvészeink kimutatták, hogy az ország nem más mint urság. De ez a szó a lengyelbe is átment s a lengyel „ország“ szó annyi, mint Begleitung, Gefolge, tehát az ország eredetileg nem volt más, mint az urnak: a királynak kísérete. És csakugyan XII. és XI. századbéli királyainkat mindig így találjuk: a maguk comeseitől ispánjaitól — úgyszólván — cselédeitől körülvéve. Ezen, saját udvari embereikből emelkednek ki lassankint a nádorispán, országbíró s a többiek az első országos méltóságokká. S hol a nemzet? Maga *e* szó eredete mutatja, hogy akkor még csak nemzetiségek voltak: a honfoglalók utódai, kik a közös leszármazás szerint kisebb-nagyobb zárt csoportokra voltak tagolva és földközösségben éltek.“

*

Midőn Tagányi úrnak a fennebbieken ismertetett kiváló dolgozatát végig olvastam, eszembe jutott néhány adat erdélyi kutatásaimból, melyek további megvilágítást is engednek a földközösség viszonyainak megismerésébe. A Kalotaszegről, valamint Torda, Aranyosszék, Toroczkóról közölt tanulmányaimban a határ-elnevezések egybegyűjtésénél s az anyag csoportosításánál már akkor 1892-ben és 1893-ban önként kivált egy-egy csoport, melyek nyilván a különböző egymást követő felosztásoknak nyomait árulták el.

Igy a „Kalotaszeg magyar népe“ című könyvem 29. lapján ezeket írom:

„A különböző egymást követő felosztásoknak szintén nyomára akadunk a határelnevezésekben; ilyen a *nyil*, mely a földnek nyilakkal való felosztásából maradt meg s mely mint határelnevezés egyedül is előfordul (Türe, Inaktelke), de van számos jelzős összetétele is a nagyság (Kisnyilas: Magyaró Kereke, M.-Bikal, Nagynyilas: Mákó), alak (Hosszúnyil: Inaktelke, Egeres), fekvés (Berekalji nyilak: Magyar-Bikal, Lokinyil: Nagy-Kapus), birtokos (Bakosnyil Nagy-Kapus), a rajta termő növény (Sásnyil: Nagy-Kapus, Kendernyil: Bogártelke) vagy geológiai természete szerint (Köves nyil: Nagy-Kapus). Ide tartozik a *ház után járó* vagy *való föld* (Darócz, Nagy-Kapus), az *ujföldre*, felhasználásuk szerint elnevezve (Ujerdő: Bogártelke, Uj föld: Nagy-Kapus) és a *telek* (M.-Bikal, Sztána, Nagy-Kapu, Jegenye stb.) és összetételei.“

A „Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar népe“ című könyvem 26. lapján pedig a következők állanak:

„A különböző felosztások nyomai a határ nevekben: *Nyil*: Csegez, Nyilak: Csegez, A.- és F.-Szt.-Mihályfalva, Kurtanyil: Kövend, Pápiatanyil: Aranyos-Polyán, Katonanyil: Bágyon, Zsellérek nyila: Kövend, *Körösztályok*: Sinfalva, *Faluosztályok*: Szt.-Mihályfalva. *Szabadföld*: Torda, Aranyos-Polyán, A. és F.-Szent-Mihályfalva.“

Íme ezek a határelnevezések Tagányi megvilágítása után egytől-egyig a régi magyar földközösség utolsó s talán legmaradandóbb nyomai, s ha ezekhez egybeállítjuk a Nyelvörben közölt Helynevek anyagából az idevágókat, úgy már a helynevek nyomán is a földközösség intézményének óriási, általános, országos elterjedését látjuk magunk előtt.

S ez egy okkal több arra, hogy a határnevek gyűjtésében ezentúl még pontosabbak, még figyelmesebbek legyünk.

Ugy Tagányi történeti adatai, mint az én helynévi gyűjtéseim szerint a *nyil* szó a földközösség előttünk ismert alakjaiban egy darab földet jelent. A *nyilvetés, nyilvonás* — legalább a közlött magyar-alkai tanuvallomás nyomán — is azt jelenti, hogy valakinek sorshuzás útján ez vagy ama nyil(föld) vettett vagy vonatott ki. A sorshuzás maga mivel történt? ez a kérdés a tárgyi ethnographiát is érdekelné. A magyar-alkai vallomás szerint a gazdák neveivel beírt papirok tétettek egy edénybe; de hát akkor, mikor az írás az országban nem volt általános, sőt mikor az egyáltalában nem volt elterjedve? Azt hiszem, az a darab föld soha sem kapta volna a nyil nevet, ha kisorsolása nem nyillal történt volna. Ismeretes dolog, hogy a nyilaknak meg van a saját jelölésük, melyről a tulajdonos ráismer a magáéra (l. Herman Ottó: Az északi madárhegyek tájáról, 1893. 68. l. és Ethnologisches Notizblatt, 1894. 42—44. l.) s bizonyára ilyféle nyilakkal történt a föld első kisorsolása.

Eféle feltevésnek nem adnék hely egyáltalában, ha véletlenül nem akadok a nyil huzásra mint ugyanezen elnevezéssel Magyarország maig is valósággal élő szokásra. Dr. Kovács Gyula, a kereskedelmi muzeum aligazgatója, a közgazdaságtan egyetemi m. tanára, tehát teljesen szavahihető ember figyelmeztetett arra, hogy mikor ő 10 éven át Szirák községben Borsodmegyében földbirtokos volt, birtokából évről-évre kiadott vagy 10 holdat 2 sajó-ecsegi embernek, kik a bérletért felelősek voltak. E két ember aztán szerzett még a bérlethez 8 pajtást, s akkor annak eldöntésére, hogy melyik holdat ki művelje, nyilat huztak. A nyilhuzás czeremoniájáról Kovács úr már nem tudott felvilágosítást adni; magam azonban Szirákon azt az értesítést nyertem, hogy az ily nyilhuzásoknál vesszöböl vágott pálczikákat használnak, kiki rárója a magáéra a maga jegyét, bedobják valamennyit egy kendőbe s onnan húzzák ki egymásután; a kiét először húzzák ki, azé az előre megállapított sorrendben az első hold és így tovább.¹ Ez maga a földközösség és annak legősibb szokása; a nyilvetés mely esetben a nyil itt már nem földet, hanem igazán nyilat jelent!

A földközösség nyoma azonban nemcsak határelnevezéseinkben s még ma élő szokásunkban mutatható ki, hanem, úgylátszik meg van az még ma is, itt-ott, az országban. Így Nyitramegye privigyei járásában Gajdel német községben találtam azt meg a maga eredeti formájában azzal a különbséggel, hogy itt a közös föld nem az egész határ, hanem csak egy mintegy kétszáz holdas

¹ Ha t. olvasóink közül talán némelyek ehhez hasonló szokást az ország más vidékein is ismernének, szívesen vennék, ha ezt velünk közölnék s esetleg a sorshuzásra használt eszközöket (pálczikákat stb.) az eredeti jeggyel és annak magyarozatával ellátva a M. N. Muzeum Néprajzi Osztálya számára beküldenék.

rét, melyet a gajdeliek „Freundschaftswiese“-nek neveznek. A mennyiben e „Freundschaftswiese“ egy hivatalos vizsgálat tárgyát is képezte 1890-ben, a privilegyei főszolgabíró Modrányi Iván szives volt a vizsgálati iratokat nekem megmutatni, s ezek közül az 518/90. számú s 1890. május 18-án kelt iratból az említett közös földről, a földközösség formájáról, jogi természetéről a következőket közlöm: „Az úgynevezett Freundschaftswiese a gajdeli határban oly terület, melyben csupán csak egyes régi családok a részesek; ezen jog évszázados, s mintán az a jogosult családok leányágaira is kiterjedt hosszú évek során át, az ma már családi névhez nem is köthető. A Freundschaftswiese élvezete s így a terhek is teljesen elütők egymástól, sőt az élvezés jogosultsága s a terhek nagysága is évenként változó; épen azért lehetetlen egyszer s mindenkorra kulcsot állapítani meg, mely szerint a föld kiosztásánál évről-évre el lehetne járni. Minthogy pedig az sem bizonyos, hogy a múlt évben birtokolt részletet a folyó vagy a jövő évben is egy és ugyanazon egyén birtokolja, az adófizetés mérve is változik a föld osztályozásához képest. Innen következik az, hogy ezen százakat meghaladó és különböző nagyságú s különböző egységekből csoportosított földterületet évenként újból és újból kell felvenni s azzal aztán a jogosultság és fizetési kötelezettség is a legkülömbözőképen változik. Ezen munkálatot eddig Zimmermann József bíró és Steinhübl György (Sternkukker) szakták kidolgozni, s habár erre külön képviselőtestületi határozattal utasítva soha sem voltak, sem pedig munkálatukat a képviselőtestületnek jóváhagyás céljából be nem terjesztették: az ellen soha senki sem tiltakozott, abba mindig mindenki szó nélkül belényugodott. Mennyiben arányos e kivetés, azt felülvizsgálni csak mérnöknek lehetne, mert azt a felek maguk sem tudják s bennök az általános vélelem amúgy is az, hogy Gajdelen ehhez e két férfiún kívül ma már más úgy sem ért.“ Ime tiszta példája a vérbeli (családi) rokonsággal összefüggő földközösségnek, mely utóbb a családtagok szaporodásával annyira felaprózik, hogy a felosztás mértékét, sorrendjét csak egy-két ember tudja, míg végül a családi közösségből a vérrokonság feledésével a földközösség kötelékében egyesülő közösség alakul ki! Ez nem más, mint a földközösség maga — napjainkig fennmaradva, mert noha az idézett okmány 1890-ben kelt, én Gajdelt 1895. januárban látogattam meg s akkor a „Freundschaftswiese“ szervezete változatlanul fennállónak mondatott.

Dr. Jankó János.

Az árjak és ugorok érintkezései.

Fiók Károly az ind irodalom remekeinek hivatott magyar fordítója és ismertetője megelégtelte egy időre a múzsák rózsás berkeit s széles turista kedvében neki indult annak a zord, rögös kietlennek, melynek nyelvi kutatás a neve s nem is ennek könynyebben járható tájékára vette útját, hanem éppen a legtávolabb esőre és legborongósabbra, hova a hír szava nem hatol s a madár el nem szárnyal. A legkülömbözőbb szakismeretek bőségétől duzzad általvetője; velük ugyancsak messzire volna képes eljutni; ha szerencsétlenségre nem hiányoznék kezéből ép a legszükségesebb úti eszköz, a kritikai módszer támasztóbotja s ha e helyett egy fölös cikket nem hozott volna magával a költészet világából: a képzelet illuziófelleget, mely aranyos képeket varázsol a lelkesült tekintet elé ősi dicsőségről, indiai ugor királyokról, magyar-szanszkritt műveltségátsárról, holott a prózai szem ezekben csak ürességeket és légbuborékokat képes fölismerni.

Huszka József, tárgyi néprajzunk jeles kutatója fönt bővebben méltatott nagyszabású munkájában kiderítette, hogy a székely ház ornamentikája világos nyomait viseli magán, annak az árja-ugor műveltségátsárról, melyről e folyóirat tavalyi évfolyamában több szempontból volt alkalmas tüzetesen szólni. Vizsgálódásának ezen eredménye meglepően egyezik az összehasonlító nyelvészet azon tanúságtételével, hogy a magy. ház s vele együtt valószínűleg az eredetileg „udvar“ jelentésű magy. kert (székely „baromkert“ = barom számára bekerített hely) is iráni eredetű (l. Ethn. V. 177. és 172. ll.), miből természetesen érthető, sőt némileg eleve is elvárható azon jelenség, hogy az átjött szóval átjött légyen annak fogalma, illetőleg ennek tárgyi jellege is. A kisszerű, prózai nyelvészet ezen rövid, de azért elég jelentős magyarázatnál alig mondhat többet a néprajzi észlelethez; legfeljebb még csak azt a szerény véleményt fűzheti hozzá, hogy a „ház“ tekintetében igen régi korban (az időszámításunkat megelőző évszázadokban) kellett történnie az árja, illetőleg szorosabban meghatározva iráni kulturátsárról; mert kümben alig volna érthető, hogy az azt kifejező iráni szó elterjedt az összes ugor nyelvekbe, még pedig olyan jellemzeten hangváltozásokkal, minők rendesen csak régi, főkép közös eredetű ugor szókon jelentkeznek (pl. éjsz. vog. *kvol*, votj. *kwa*, zürj. *ko*).

Másként világít a költői nyelvészet fennen lobogó fáklója. „Egy nagy, régi történeti igazságot“ emel ez ki a „feledő mult tengeréből és állít a látás szemhatárára“, hogy t. i. az ugorok

„specialiter a hindu árákkal, a mai kelet India lakóival közvetlenül“ érintkeztek két egymástól nagyon távoleső időszakban. Az egyik „ős érintkezés, mivel a két népnek és legközelebbi törzsrokonainak még az őshazában való tartózkodása alatt, tehát az egyes törzseknek megosztása, kiválása előtt folyt le“ (4. l.). A másik az „indoskytha hódoltság“-nak körülbelül fél évezredre terjedt korszaka a Kr. előtti II. századtól kezdve. Szorosabban meghatározva az ősi érintkezés ideje a „Rigvéda szerkesztését, tehát a Kr. e. 2000 évet megelőzte; csak így érthető meg, hogy ugor (értsd: vogul, osztják és magyar) kifejezések jönnek elő már az árák legrégibb védei dalaiban“ (29. l.) „Könnyű megállapítani az ugor-árja őshaza helyét is, mely a Jaxartes két partján terült el.“ „A délnek húzódó hindukkal együtt ment az ugoroknak roppant tömege is... Ez ugorok aztán... megtelepedtek Kabul vidékén és a Pendsáb folyamközein. Egész északnyugoti India úgy tekinthető, mint ugorok letelepedő helye“ (u. o.). Az indoskytha királyok érmei „félreismerhetetlenül ugor királyoknak feliratos pénzei“ (4. l.). „Az indo-skythák (értsd: ugorok), kiknek utódai a jat-ok, bírják ma is Pendsabot, ... éppen azon nyelveket vitték oda vissza és tartották fent bizonyosan sok változással mai napig, melyeknek kellett ott azelőtt is az ősvándorlók ajakán élni. Maga a jat név, e népfajok maig viselt neve az ugorok nevének (jaht = népek) prakritos alakja“ (30. l.). Szédületes nagy dolgok! Ha meggondoljuk, hogy az Indiát hódító szkyltha-ugorok közt, mint a tárgyalás folyamán kiderül, magyarok is szerepelnek, sőt egyik dinasztának *Kada-fi* neve is tiszta magyar: valóban nevezetes eseménynek kell elismernünk e fölfedezéseket, melyek méltók az ezredéves állam ünnepéhez s bizonyára vigaszául szolgálnak a megdicsőült költőnek menyei lakában, kinek tárgyalan immár egykor elzengett panasza: „Ősi dicsőségünk hol késel az éji homályban?!“ Mert a „bús feledékenység koszorúttalan alakja“ nem lebeg többé rajta.

De mi, a szkepszis emberei, vizsgáljuk meg közelebbről az alapokat, melyeken e „nagy történeti igazságok“ nyugszanak.

Ezek között a legfőbb az a felfogás, hogy a szkylthák ugorok. Ezen fölfedezésre szerzőnk az ind-szkytha érmei feliratainak fejtegetése közben jutott, melyekben t. i. „kulcsot“ talált a „szkythák kilétének újból és új alapon való megvizsgálásához.“ Ezen „kulcs“-nak alkalmazását legelsőben is a Herodotosz tulajdonnevein mutatja be.

Sajátságosak ezek a tulajdonnevek, valamint általában az egész szkyltha kérdés! Ha külföldi tudósok vizsgálják: a szkylthák irániak, vagy szlávok; ha Vámbéry nézi a problémát, az derül ki, hogy törökök; ha Nagy Géza, az hogy akkádok, vagy általában altaji fajbeliek; ha Fiók Károly, az hogy ugorok. Mindegyik nézet-

iránynak van valami igaza: Müllenhoff tanulmánya után nem vonható többé kétségbe, hogy a szkytha tulajdonnevek közt sok az iráni eredetű, míg viszont Nagy Géza azt helyezte teljes világosságba, hogy a szkythák néprajzi tulajdonságai az altaji népfajokéval egyeznek. Ezekkel szemben áll az új elmélet, mely kizárólagosan egész ethnikumával az *ugorság* számára vitatja a szkythákat. Vajjon találunk e vélemény támaszai közt is olyanokat, melyeknek tudományos hitele a kritika próbaköve alatt el nem oszlik?

A $\Sigma\kappa\upsilon\theta$ -ης „szkytha“ szó előrsze F. szerint = osztj. *khu* „ember“ (tkp. „férfi“) + *-t* plur. képző, úgy hogy a népnév alapértelme, mint sok más esetben is: „emberek“. A σ a szó elején „*sigma prostheticum*“, mint $\Sigma\mu\acute{\epsilon}\rho\delta\iota\varsigma$ = perzsa *Bardija*, $\Sigma\alpha\lambda\mu\upsilon\tau\acute{\iota}\zeta\eta\varsigma$ = magy. *Álmos*. Az, hogy a szkytha név az osztják nyelvből magyarázható, arra vet világot, hogy e nép „szűkebb értelemben az osztjákokat, tágabb értelemben pedig . . . az ugor népeket jelenté“ (12. l.).

A $\Sigma\kappa\acute{o}\lambda\omicron\tau\omicron\iota$ = déli vogul *khq̄ls* ember „halandó“ + plur. *-t*. A szókezdetre a σ hangátvetés útján került: „*sigma metatheticum*.“

Ἀριμαστοί Herodotosz szerint = $\acute{\alpha}\rho\mu\iota\alpha$ „egy“ (ἕν) + $\sigma\tau\omicron\upsilon$ „szem“ (ὄφθαλμός); F. szerint = *ari*, mely „ugor nyelven“ „nagy“ jelentésű + éjsz. vog. *sampā* „szemű“, tehát alaptértelme szerint: „nagyszemű.“ Baj az, hogy F. nem egészen pontosan írja ki a *ari* (tdk. *ari'* tő: *ary-*) jelentését, mely Budenz MÜgsz. szerint (852. l.): „viel, zu viel, reichlich“, v. ö. éjsz. osztj. *arat* „anzahl, menge“ (Ahlqu.), déli osztj. *ar* „viel“ (Castrén), úgy hogy e szerint az arimaszpok éppen ellenkezőleg Herodotosz és Aristeas tanúságával „*sok szeműek*“ lehettek.

Külömben az igazi szkytha szó az „egyszemű“-re: Ἐξαμπατος = déli vog. *āk* „egy“ + éjsz. vog. *sampā* „szemű“. Ennél azonban megint az a nehézség, hogy Her. nem is népnévnek, hanem „*iget*“-nek jelzi, melyben egy keserű forrásvíz fakad s azt fűzi hozzá, hogy szkytha nyelven értelme: „*szent utak*“ (ἱεραὶ ὁδοί). Sebaj! Szerzőnk könnyen megtalálja „kulcsával“ a dolog nyitját: Her. „miért, miért nem, *jegyzeteit összeavarta*.“ — „Ezzel hát *tisztában vagyunk!*“ (13. l.) mondja e magyarázathoz önelégülten.

Az Ὀϊόρπατα Her. szerint: „férj-ölő“ = F. szerint osztj. *ūr*, *ūrt*, „*ūr*“ + éjsz. vog. *pat-* „esni.“ A végzet ugyanaz, mint a *sak-a*, *saur-mat-a* népnevekben és az *Artim-pas-a* mythikus névben.

Ezek a szkythák *ugorságá*-nak Herodotosznál letéteményezett alapjai. Ha valaki tamáskodik tudományos értékükben, talán megteheti, ha az indo-szkytha királyok érmei feliratainak ugor megfejtéseiről szerez tudomást.

A görög felirat: $\text{Μαυου, Αζου, Οοημο}$. A két elsőnek előrsze a vogul *mā* „föld“ és *ās* „anya“, az utolsó szó = osztják *ouχ* „fő“ + *ima* „asszony“, tehát „király-asszony“. Legfontosabb szó az érmeiken: Καδφαεε , melynek változatai mint királynevek: Καδφαιηεε , Καδφιλζου . Ezekben világosan fölismerszik a magy. *Kada-fi* szó,

melynek előrésze a *kat-ona*, *had* s az Ibn Rosztehnél előforduló magyar *kende* méltóságnév változata.

Hasonló szerencsével sikerül egész sereg más tulajdonnév magyarázata. *Saka* a szkythák perzsa neve Her. szerint = vog. *saw-* „szenved“ + *a* particip. képző; olyanforma kifejezés, mint „szegény legény“. Benne van ez a szó a *masszagéta* és *thyssagéta* népnevekben, melyeknek előrésze vog. *mā* „föld“ és *tū, tūr* „tó“: *síkföldi* és *tómelléki szakák*. A Rigvéda *Gandhāri* népe = vog. *χᾶnt* „had“ + *ari* „sok“; változata Her. *Κατιαροι* szkytha törzse. A *Kaspi-tó* neve = vog. *kāspā* „kedvű“, t. i. mivel ama tó vize „kedves, jó ízű“. A *turáni* szó a vog. *tūr* „tó“ után alapértelme szerint: „tómelléki“ (t. i. Kaspi-tó melléki).

Abból, hogy a *Kada-fi* jelzetű érmeiken a név előtt jelzőkép a *Κοζολα* szó szerepel: az következik, hogy ez a nemzetség *kozár* volt. Amde minthogy a *Kada-fi* utórésze magyar szó, „kénytelenek“ vagyunk azon ténybe is belenyugodni, hogy „a *kozár nyelv szintén a déli ugor*“ (magyar) „*nyelvéghoz tartozott*, sőt hogy az indoskytha korban még magyarok és kozárok egy és ugyanazon néptörzs kötelékében együtt éltek“. Ehhez képest *Σαρκελ* városnév többé nem török, hanem tiszta magyar szó = *Szár-hely* (50, 51). A „*kozár-magyar nyelv és nemzet iker testvériségének*“ ellene mond ugyan Constant. Porphyrog., ki szerint a kazar eredetű kabarok megtanulták a turkok (magyarok) különböző nyelvét. De hát ilyen ellenmondás szót sem érdemel.

Van-e ki még kétkedik a fölfedezett „nagy történeti igazságban“?!

Komolyabb számba jöhet ezeknél F. munkájának az a része, melyben az árja-ugor érintkezés szorosan vett *nyelvi* nyomait tárgyalja. Ezekhez külföldi tudósok mellett nálunk is járultak egyesek becses adalékokkal, u. m. Mátyás Flórián, Fogarasi, Hunfalvy, Vámbéry, Kuun Géza gr. és magam is e feladattal tüzetesebben foglalkozó tavalyi tanulmányaimban (Ethn. V.). Ezekhez F. műve néhány elfogadható új szóegyeztetést csatol, minők: magy. *ostor* (vog. *āštēr*): zend *ashtra*, szkr. *astrā* „ösztőke, ostor“ | *szekér* = szkr. *śakata* | *csirke*: afghán *čirk* „tyúk“ | vog. *osztj. vōt* „szél“ = zend *vāta* | *osztj. kamēñ* „froh“ = szkr. *kāma* | *votják kar-* „csinálni“: szkr. *kar-* | *osztj. ram* „nyugalom“: szkr. *rāma* (töve: *ram-* „pihen, élvez“) | *kozár isa* (méltóságnév): szkr. *iṣa* „uralkodó“ (töve: *iṣ-* „uralkodik“) | vog. *āsint-* „bizni“: v. ő. szkr. *āsis, āśansā* „remény, bizalom, áldás“. Efféle szók átvételének megmagyarázására F. „kereskedelmi érintkezést, *kulturhatást*“ elégtelennek tart, pedig a szláv és német hatásnak több mint 1000–1000 vendégszóban mutatkozó jelensége szintén csak „*kulturhatás*“.

Figyelemre méltó az az észrevétel, hogy „*korsó* szavunk teljesen a szkr. *kalāśa* mása“, mi ugyan így nem áll, mert a magy.

szó az ószlov. *krěcagъ*, szerb *krěag*, orosz *korčag* „korsó“ szókban fennmaradt török *korčak* mása (v. ö. altajitátár *khur'duk*, *khurčukh*, mong. *khurče* „tömlő“); de a szkr. szó az árja-török érintkezés alapján függhet össze a *korsó* másaival, melynek több adalékára más helyt volt alkalmam utalni (Nyelvtud. Közl. XXIV. 405—8. ll.). A védák *ēni* „nöstény szarvas“ szó is nem az osztj. *ēne vōje* „jávör“ (tkp. „nagy állat“) kifejezéssel, hanem a magy. *ünő* (szarvas-ünő), csuvas *inā*, török *ināk* másaival állhat ugyanily alapon kapcsolatban. Az ugor nyelvek viszonyhatásának nyomát véli F. fölismerni a szkr. *ēka* „egy“ szóban, mely szerinte = vogul *ākuv* „egy“ (ez utóbbi = osztj. *it*, *i* „egy“ + *kwē* dimin. képző); pedig nyilván egybetartoznak vele a következő árja szók: szkr. *aēva* „unus“, óper. *aiva*, pehlevi *ēvak*, parsi *ēv*, *yak*, baludsi *yak*, kurd *ek*, *yek* id. A szkr. *bhēka* „béka“ F. véleménye szerint az ősmagyarból való átvétel az indoskytha korban; pedig a magy. *béka* nem is ősmagyar, hanem török jövevényszó (tör. *baka*, mong. *bakha*; l. Nytud. Közl. XVIII. 78. l.) s e mellett hangutánzó, mit a votj. *ābāk* szón kívül éppen a F.-tól idézett szkr. *bhākabhakāyate* „kuruttyol“ is igazol (magyarúl is hangja: *brekeke*). A pamiri *tor*, *tur* „torok“ egyezése az ugyanily értelmű ugor *tur* szóval szintén ez alapon magyarázható; Budenz is hangutánzónak tartja az ugor alapszót (MÜgsz. 245. l.). „Egyenesen a magyarból“ jutott volna ez összetéba az *asszony*, *achszin* szó, ámde Hübschmann bár nem a biztosság érzetével az összetét *āšsin* „herrin“ szót a zend *γši-* „herrschen“ igéből származtatja. Döntő a kérdésben a votják nyelv *kāšno* „asszony“ adata, mely semmiképpen sem azonosítható a török *ak sin* „fehér alak“ szószervezetével, melylyen Vámbéry és Fiók a magyar *asszony*-t magyarázzák (l. Ethnog. V. 136. l.). Az összetét *yex*, *ix* „eis, hagel“ új perzsa *yax* ugor származása is vajmi kétes, midőn zend alak *aēya*. Az ugor nyelvek némi viszonyhatását az árjakra magam is valószínűnek tartom (l. a vog. *vāntērt*, magy. *vidra* és árja *udra* viszonyára nézve kifejezett nézetemet Ethnogr. IV. 177—78); de ezt F. adataival igazolva nem látom, valamint azt sem, hogy az árja-ugor érintkezés oly igen-igen régen, 2000 évvel Kr. előtt történhetett. A Rigvéda *Ogana*, *Yadu*, *Turvaça*, *Pani* népneveinek vélt egybetartozása az ugorokéval ezen állításhoz még igen bizonytalan értékű alap.

Az árja-ugor érintkezés mindenestre egyik legérdekesebb fejezete nyelvünk történetének, melynek kiváló jelentősége van a magyar műveltség-történet és néprajz szempontjából is, minthogy kétségtelen, hogy az árja népektől indultak ki a kultúra fényének első sugarai népünkre és törzsrokonainkra, valamint bizonyos az is, hogy ez nagy régen, jóval a török érintkezés kora előtt ment végbe (l. erről Ethn. V. 17—18 és 176—180 ll.). De éppen ezen régiség miatt még sok e téren a homályosság, mely különös óvatosságra intheti a kutatót s kerülésére az afféle etymologiai játé-

koknak, minőt pl. a mi egyébnemű munkássága után nagyrabecszült költőnyelvészünk üz, midőn egy családba fogva a magy. *tenger* szót az *ördöng*-gel, *teringetté*-vel és *tömerdek*-kel együtt rokonítja a vogul-osztják *töröm*, török-mongol *tañri*, *teñere* „ég; isten“ s e mellett a török *teñiz* „tenger“ szókkal, hogy a *Temerinda* szkytha mithologiai név, *Tomiris* masszagéta királynév, továbbá a szanszkritt *tāmara* „víz“ és *tarānga* „hullám“ szavak ugor eredete igazolva legyen.

Munkácsi Bernát.

Rima-Szombat szabadalmas város története. Irta *Findura Imre*. Második teljesen átdolgozott és bővített kiadás. A szöveg közé nyomott ábrákkal. Budapest, 1894. 312 lap.

Mikor e munkát néprajzi szempontból néhány sorban ismertetni akarom, két általánosabb megjegyzést kívánok hozzáfűzni. Most éljük a megyei és városi monografiák korát. A törvényhatóságok és községek sietnek, hogy — néha nagy mulasztásokat pótolva — a millennium idejére számot adjanak multjokról. Sok derék és hasznos munka készül ez alkalomból, de sajnos, nem mindegyik tartja szem előtt a Történelmi Társaságnak Tagányi kidolgozta szakszerű tájékoztatóját, s talán nem is akad mindenikre egész hivatott ember; mert most jó keletje van a hazai historikusnak. Még jó, hogy nem kéri a kiállítás elhalasztását, mint a festők, a kik nem tudnak eleget tenni a sok megrendelésnek. Mintha egy ezer év történetét 1—2 év alatt meg lehetne festeni, vagy meg lehetne írni.

Arra szeretnők figyelemztetni monografusainkat, midőn megírják bizonyos hely vagy terület multját, jelenét, legyenek kellő tekintettel a lakosság belső, házi történelmére is és használják fel azokat a titkos családi levéltárakat, melyek a nép lelkében, hagyományaiban, életében rejlenek. Szóval foglalkozzanak szerető gonddal és behatóan a néprajzi viszonyok alakulásával is. Kutatásaikban, tanulmányaikban bizonyára számos erre vonatkozó becses adatra, érdekes nyomokra találnak; ne mellőzzék ezeket tudományos nagyralátásból, hanem mensék meg népségeink belső kulturtörténete számára. Munkájuk ezzel nem fog veszteni tudományos értékéből, sőt bizonyos lokális élnék szint kap, mely alkalmas arra, hogy emelje kedveltségét és népszerűségét a maga vidékén. Igaz, hogy ha monografusaink erre is ki akarják terjesztetni figyelmüket, nem lehet meglegedniök azzal, ha az országos levéltárat bujják s legfeljebb megforgatják kissé a megyei leveles kamrák fasciculusait — hanem kissé körül kell nézniök az illető vidéken, megfordulniök népük között. De azt gondolom, ez nem ártana a történelmi tekintetben sem. Wer den dichter will verstehen, muss in dichters lande gehen. Külömben nem volna felesleges egyszer alaposan értekezni a történelem és néprajz közötti kapcsolatról, melyet a történetírás modern iránya mind jobban tekintetbe vesz.

Egy másik észrevételünk már meglevő történeti egyediratainkra vonatkozik. Habár többnyire csak mellékesen és nem rendszeresen tárgyalva, számos ilyen monografiákban sok és értékes néprajzi anyag és adat van. Kívánatos volna ennek az összefoglaló rendszeres feldolgozása. De ajánlható az is, hogy a kik bizonyos vidék népéletével foglalkoznak, megfigyelve, gyűjtve, kutatva és írva, azok vegyék tekintetbe a meglevő irodalmat, különösen az illető monografiáknak ide tartozó adatait. Igaz, hogy néprajzi repertoriumunk nincs. De épen ennek a megalkotásához járulhatnak hozzá ha számba vennék — a mihez a centrális általános rendszerezőnek alig van alkalma és ideje — a vidéki sajtónak ebbeli igen számos és néha értékes közleményeit. Készítenének könyvészeti kimutatást vidékük néprajzáról: sokat használnának ezzel a maguk specialis tanulmányának, de az általános-

nak is. A német irodalom majdnem minden német vidékről tud felmutatni részletes bibliográfiát.

A czímbebeli könyv ismertetésének már csak azon okból is eszembe jutottak az itt elmondottak, mert noha a szerzőt — mint sok érdekes és becses néprajzi anyagnak (kivált a palóczságra vonatkozóan) gyűjtőjét és közlőjét ismerjük e könyvében mégis aránylag kevés az ethnografiai vonatkozás. Menti ezt némileg, hogy szerző nem akarta ezekkel is bővíteni a maga költségén kiadott könyv terjedelmét. De azt gondolom, inkább egy-két kevésbé fontos történeti szakasz maradhatott volna el ennek a kedvéért, hiszen némelynek az előadása így is talán kissé tulságosan népszerűsítő és kevésbé kritikai.

Érdekesebb néprajzi vonatkozást találunk a következőkben: Bálvánkö (13. l.). Az „Ethnographiai Adatok“ fejezetében (19—25.) csak az Ukkon poharára, a „kötés“-re és cserge-fürdőre találunk adatokat. Az ottani régi német tájszólást a dobsinaival mondja egyezőnek (30. l.). A tatárok hizlalta asszonyok mondája (54. l.) az „Építkezési viszonyok“ fejezetében 99—103.) is van néprajzi érdekű. „István mester babonás könyve“ (121—124) szintén minket érdeklő fejezet; itt igazán kívánatos lett volna a mai állapot behatóbb feltüntetése. A szabatkai népmonda (145. l.) és az ottani kinczsásás (148. l.) Tompa Mihály szülőházának rajza (157. l.) jó képét mutatja azon vidék jellemző régi faépítkezésének. A protestánsok egyházi életében is számos néprajzi momentum van (162. l.), ép úgy a II. Rákóczy Ferencz kiadta áruczikk szabályzatban (157—191.) és III. Károly kiváltságlevelében (197. l.).

Szerző elismerésünket érdemli azért a kevésért is, a mit nekünk ethnografusoknak nyújtott. Óhajtanók, hogy bővebben földolgozná ez adatokat.

Herrmann Antal.

ADALÉKOK A MAGYAR TÖRT. ÉS ÖSSZEH. NÉPRAJZHOZ

Haller „Hármas Istória“-jának egyik meséje székely köntösben.

A „Hármas Istória“ a székelynép olvasni tudó öregebbje előtt maig is egyik legkedveltebb népkönyv, egy-egy nyűtt-kopott darabját akkora féltékenységgel őrzik, hogy egy szenvedélyes régikönyv-gyűjtőnek is becsületére válnék. Így aztán nem csoda, hogy annak különösen a középső részéből, a „Példabeszédek“-ből egyik-másik a nép között elterjedt s kisebb-nagyobb mértékben átalakulva bár, maig is él.

Jelen alkalommal az ilyen eredetű székely mesék közül mutatok be egyet; aztán összehasonlítom röviden Haller-féle hasonmásával, hogy az egy eredet annál kétségtelenebbé váljék. A mese, melyet *Udvarh. megyében. Olaszteleken* jegyeztem fel ez:

Hogy járt a cigány a magyar komájával halászni

Eccer égy cigány s a magyar komája elmétek halászni; odahalásztak egész álló nap, de' az egér farkincája nem sok, még akkora halat sem fogtak. Mán az este es elkövetközött vót s ők mégis halásztak, hátha legalább kástolóba fognának valamit. Kárba veszőtt mindén ügyeközetik, mêt halat még látni sem láttak, nem hogy fogtak vóna.

Félbe és hatták a halászsást s mentek, hogy keressenek háló hëjjet. mët úgy elméntek vót, hogy immán haza sem tudtak menni éjijere. Mentikben a bokrok között száraz ágat kerezsgéltek, miből legalább égy kicsi silákot tegyenek, mët zekét nem vittek vót, s az ing kezdött egy kicsidég fázni.

A mind kerezsgélnek, hát éccér égy bokorba mégvakkán valami, nézik, mi a, s hát egy küsdég verőmalacka. Bëzzég megörvendöttek-é neki, mët ojan rég nem éttek vót, hogy azt tudták, hogy beszédnél egyébre nem és való a szájik. — Jó tüzet vágta, mégpërgélték s mégstütték szép pirosan a malackát. De mikor készen vót, mindakettő kételkődött, megérdöml-é neki fogni vaj nem?

Eccér a magyar megszólal s elkezdögi: Koma! ha eszt a falás malacot ketten ésszük meg, meg sem kottyán égyiknek és; még rosszabb, mintha eszt sem ettük vóna. Én aszt gondoltam, többet ér, ha csak égyik ésszi meg, a legalább jóllakik vélle s belölünk nem kell mindakettőnek ehözni. Alugyunk mindaketten égyet s mikor félëbredünk, az égye még a malacot, ki szëbbet ámodik.

A cigánnak teccött az ajánlat, gondolta magában, majt mond ő a bolond magyarnak ojan álmát, hogy még az apja sem hallott ojant. S abba a hiszömbbe, hogy biztoson ő eszi meg a malacot, osztán még el és vót fáradva, égy szempillantás alatt úgy elalutt, mind a nyul. Eszt várta csak a magyar, éccéribé fogta a malacot s mégette mind, az utóssó falásig, osztán lefeküött ő és s elalutt.

Réggelfelé a cigán félëbrett, mët félkötötte az ehözés; felkötötte a magyart és, mikor látta, hogy magára nem ébred fél.

A magyar alig tutta mégállani hogy ne kacagja a cigányt, de valahogy megtartóztatta magát s kérdözte:

— Nohát mit ámadtál, koma?

— Jáj! én erőssen szépöt ámatam, mët aszt láttam ámamba, hogy asz égből égy-nagy hosszu lajtorja nyólott le a földre s azson asz angylakák járkáltak fél s alá. Engömöt és mind hívogattak, s addig s addig, hogy én és félmentem asz égbe s ott asz úr Jézus-Krisztusnál vacsoráltam.

— Éppen láttam, hogy félmentél s vacsorához ültél. Aszt gondoltam, ojan jó sorsból nem és jössz többet vissza s én bizon mindégy béaló falásig mégéttem égyedül a malacot.

Eleget kábálódott a cigány, hogy bár a füléből hagyott vóna égy kicsit neki, de utajára és még kellett elégögyék a sémmivel s még ő kérte a magyart, ne szójjon sënkinék a faluba, mët akkor ott nem lész neki maradása, annyit csufolkodnak vélle.

Haller 106. sz. *pëldabeszéde*, melynek czime:

„Vigyázni kell az ördög mesterségére“, rövidre fogva így hangzik:

Régente hárman utnak indultak, utiköltségük csak égy czipó volt; mit ha 3 felé osztanak égy sem elégedhetik meg vele. Elhatározták, hogy lefekszenek s a ki szëbb álmot lát, azé lesz a czipó. Mikor a többi elaludt, égy, ki ezt a tanácsot adta, felkelt s megette a czipót. A végén az égyik az égből lenyuló lajtorját látta álmában, melyen angyalok jártak le s tel s azok felvitték az ő lelkét is az égbe, hol a szt. háromságot és égyéb szép dolgokat látott, miket az emberi elme meg nem foghat. A másíknak álmában az ördögök kinzó szerszámokkal kihúzták a lelkét és berekesztették a pokolba. A harmadíknak az angyal megmutatta az égyiket a mennyégben igen nagy bőség közepette, a más t a pokolban szintén bővölködve kenyérbén és borban. Minthogy pedig úgy értesült az angyaltól, hogy társait többé nem fogja látni, az angyal biztatására megette a czipót, míg ók aludtak.

A két mese egybevetéséből azonnal kitünik, hogy lényegesebb sajátságaira teljesen megegyeznek s a mi különbség van köztük, az a mesék lényegéhez kevésbé tartozik és inkább céljukkal függ össze. Először is lássuk röviden az egyezést:

1. Mindkét mesében egy közös ételféle tárgy van, mely kevés arra, hogy a mese-hősök mindnyájan megérjék vele. 2. Ezen itt is ott is úgy segítenek, hogy az egyik hős furfanggal magának kaparintja a szóban lévő tárgyat (malaczat, czipót). 3. Eszköz ehhez mindenütt a rászédettek elaltatása, hogy ki szebbet álmodik, az lakjék jól. 4. Teljesen megegyezik mindkét mesében az egyik hoppon maradt hős álma is: az égi lajtorja az angyalokkal; és 5. nagyon hasonló a végen a rászédő mentsége is.

A különbségek között a legfőbb az, hogy Hallernél egy harmadik hős is van, ki magát a pokolba álmodja, míg a székely mese csak 2 hőst szerepeltet. További különbségek, hogy a székely mese megmondja, mi a magyar és cigány utra kelésének a célja, míg a más erről: hőse céljáról hallgat; a székely mesében a cigány a maga lábán testestül felmegy az égbe és ott vacsorál, míg amabban az angyalok viszik fel, de csak a lelkét az illetőnek és az nem eszik, hanem emberi elmének megfoghatlan dolgokat lát. Ha ezt a pontot vizsgáljuk, két ellenmondást veszünk észre *Haller példabeszédében*: 1. olyan dolgokat láttat hőse lelkével, miket az emberi elme meg nem foghat s miket az álmodó lelke mégis megfog és jórészt el is sorol; 2. csupán a lélek van a mennyben s mégis evés-ivásban találja azt az angyal kíséretében megjelenő hős, ki a czipót megette, holott tudvalevő, hogy a lélek nem eszik és nem iszik.

Mindezek a különbségek könnyen megmagyarázhatók, ha számba vesszük, hogy a Haller-féle példa a kereszténység magasztalását célozza, a székely mese pedig a magyar szellemi kiválóságát illusztrálja a cigány együgyűsége mellett. Ehhez képest az első a keresztény vallás szellemében csodás, mistikus tartalmu, a más egészen reális valósíúséggel van eléadva, semmi olyan nincs benne, mi az észszerűséggel ellenkeznék. Ilyen értelemben fogva fel a dolgot, érthető az is, hogy a székely meséből ki van hagyva a máskülönben amonnan is elmaradható 3-ik személy.

Nem szükséges tovább is megmagyarázgatnom, hogy a székely mese kétségtelenül a Haller-féléből alakult, az szolgált ennek alapjául. Az meg tudvalevőleg a római *Gestáktól* van fordítva, hogy a *Gesták* elbeszéléseinek a tárgyai honnan kerültek, általában az is ismeretes. Erdemes volna, most már külön ennek a mesének a vándorlását, mig hozzánk került, pontosan kimutatni.

Kolumbán Samu.

Farkaseskü a régi magyaroknál.

A vogulok *medveesküjével* összefüggő jelenségeknek tárgyalása kapcsán több körülmény azon fölvételre vezetett, hogy „a régi magyarok ép úgy mint a vogulok, osztjákok s több más rokon nép tiszteletből, avagy babonás félelemből nem vették ajkaira a *medve*, *farkas* és *szarvas* neveit. Sőt talán” — így vélekedtem — a medve-, avagy farkaseskünek megmaradt is nyoma

ezen ismeretes átokmondásban: *egyen meg a fias fene* (értsd: kölykös fenevad), vagy *rágjon meg a fészkes fene*. Hasonló káromkodások előttem ismeretlenek a szomszéd német és szláv nyelvekből s az alliteráció is (*fias fene, fészkes fene*) bizonyítja a magyar szólásnak régi eredetét" (Hunfalvy-album 131. l.).

E sejtelennek érdekes igazolását tartalmazza az a levél, melyet a bajor püspökök a 900. évben IX. János pápához küldöttek s melyben a morva szlávoktól reájuk rótt ama vád ellen védekeznek, mintha ők *„egy értelemben a magyarokkal megszegették volna a katolikus hitet és kutyára, vagy farkasra s más iszonyatos és pogány dolgokra tettek volna esküt s kötöttek volna egyezséget: valamint, hogy pénzt adtak volna nekik a végből, hogy Italiába menjenek (nos prefati Schlaui criminabantur cum Ungaris fidem catholicam violasse, et per canem, seu lupum, aliasque nefandissimas et ethnicas res sacramenta et pacem egisse, atque ut in Italiam transirent, pecuniam dedisse).“* Hogy itt kétségtelenül magyar szokásra történik hivatkozás, kitűnik a levél folytatásának azon részéből, melyben a püspökök vádlóik ellen fordulnak s azt mondják róluk, hogy *„éppen ők maguk (t. i. a szláv urak) voltak azok, kik a nekünk hamisan tulajdonított dolgot elkövették; ők voltak, kik a magyarok nagy sokaságát magukhoz vették s az ő szokásuk szeszint átkeresztényeiknek fejét teljességgel lenyírták* és reánk keresztyénekre uszították (ipsi enim crimen, quod nobis falso semel factum imposuerunt, multis annis peregerunt. Ipsi multitudinem Ungarorum non modicum ad se sumserunt, et more eorum capita suorum pseudochristianorum penitus detonsuerunt et super nos christianos immiserunt)“.

Most már érthetjük, miért jár oly könnyen bizonykodásnál a magyar ember szájára az ismeretes szólás: *„azt egye meg a fene, aki megvette“*. Ez voltaképpen a régi farkaseskü szokásos szólamának jelentősége veszett, elfajult maradványa.

Munkácsi Bernát.

HIVATALOS ÜGYEK.

Jelentések a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról.

Dr. Jankó János, m. n. muzeumi segédőr és a Néprajzi Osztály vezetője a lefolyt három hó munkásságáról a következőket jelenti:

Az 1894. október 1-től december 31-ig terjedő évnegyedről.

„Rendezés és felállítás alá kerültek a következő gyűjtemények: a finn gyűjtemény, melyet részint Vikár Béla úr, részint a finn néprajzi múzeum útján szereztünk be; a Pápai-féle nem vogul-osztják töredéke, mely szamojéd, tunguz, tatár és orosz tárgyakkól áll; azon lapp gyűjtemény, mely 1893-ban a városligeti állatkertben mutogatott lapp karavántól vétetett, jobbára fatárgyak; a M. T. Akadémia ajándékát képező Reguly-féle hagyatéék Oroszországból; a helsingforsi múzeum útján megszerzett észt gyűjtemény; továbbá a Herman Ottó úr által egybegyűjtött norvég halászati gyűjtemény s

végül azon halászati gyűjtemény, melyet boldogult Xántus János úr Voloscában és Fiume környékén állított össze. Elkészült továbbá a magyar gyűjtemények első hatszekerényének új leltára és czédula-katalogusa. Deczember 7-től 19-ig pedig a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter ő nagyméltóságának megbízásából a Fenichel-féle gyűjtemények ügyében a külföldön jártam, melyről részletes jelentésemet a .tek. Igazgatóságának annak idején betesztemettem “

„A gyűjtemények szaporulatát a következő számok tüntetik fel. Ma leltározva van 6841 tárgy, ideiglenesen leltározva 3346, van tehát összesen 10187 tárgy, mi az elmúlt 3 hó alatt 192 tárgy szaporulatot mutat. Ebből 31 norvég, 36 észti, 43 finn, 11 magyar tárgy és 71 magyar fénykép. Vétetett a dotatióból 161 tárgy, ajándékozott Herman Ottó úr 31 tárgyat. A könyvtár áll 144 műből s így a múlt évnegyedben kimutatott 118 művel szemben 26 művel gyarapodott, melyek a dotatióból vétettek“.

APRÓSÁGOK

Egy „szellemes“ hadtörténeti felfedezés. Marczali tanítása nyomán ma már országszerte tudják honfiaink, hogy Árpádék magyarjainál „a cserzett és feldolgozott bőr nemcsak öltözetnek, hanem vértnek is szolgált“ (Magy. Nemz. Tört. 40. l.). Hogy mik ezen kategorice kimondott állításnak tudományos alapjai arról kettőt tudunk meg. Az egyik, hogy amint egy olasz tudósítás reánk hagyta „még Nagy-Lajos korában is bőrpánczélt viseltek a magyar katonák“. A másik — s itt találjuk meg az előbbi mondat „is“-ének magyarázatát — hogy „a pánczélnak a törökben saut a neve és Vámbéry igen szellemesen kimutatja, hogy a magyar szűcs eredeti értelmében nem más, mint bőrpánczél-készítő“. Hogy történeti kritika mellett miként lehet minden további igazolás nélkül az Anjou-korbéli hadi felszerelésre vonatkozó leírást egyszerűen átvenni a hontoglalás korára, azt nehezen érthetjük általában, de különösen a jelen esetben, midőn ugyancsak Marczali könyvéből olvashatjuk az egykorú Leo bizanczi császár sokkal hitelesebb tudósítását a felől, hogy „nemcsak ők magok (t. i. a magyar harcosok) vannak vértelve, hanem az előkelők lova is elől vassal van fedve“ (50. l.). Tekintve, hogy Marczali több egyéb pontban is fölöttébb való bizalommal fogadja tudományos készpénznek Vámbéry „szellemes“ okoskodásait, azt kell hinnünk, hogy jelen esetben sem más, mint ez vesztegette meg ítéletét. Pedig ha már nem a sautói és szűcs hangrendi eltérése, az mégis mint magyarul tudó embernek felkölthette volna gyanúját, hogy hiszen a szűcs nem timár, vagy szíjgyártó, hogy cserzett bőrből mindenféle holmikát készítsen, hanem köztudomás szerint olyan mesterember,

ki prémes, bundás, egy szóval szőrös bőrökből ruhákat készít. Megírtam volt már régen (Nyelvtud. közl. XXI. 128.) a Vámbéry-féle *sautči, seütči* „pánczéljós“ (ebből: *saut, seüt* „pánczél“) = magy. *szücs* szóegyeztetés ellenében, melyben éppen a legfontosabb *seüt* és *seütči* adatok igazolhatatlanok, hogy magy. *szücs* = anatri-csuvas *šewés, szabó, ruhaszabó*, virjal-csuvas *süze, sülé* id., mely szó a csuv. *šälä-, šülä-* „varrni“ (= tatár *züjlä-, ill. jüjlä-* „varrni“, altaji tatár *jölö-* „hozzáilleszteni“) igének szabályos („varró“ jelentésű) nomen agentise (a csuvas-*š-, -še* = török-*çi* képzővel, melynek ilyen hangzású eredetibb alakja még híven jelentkezik a magy. *szücs* végzetében). „Természetes, hogy a kaczagányos és kalpagos ösöknék“, valamint a kisebbbrangú szürös és bekecses atyafiaknak“ nem posztóból, hanem állati bőrökből varrtak ruhákat a szabóik s hogy éppen ezen minőségben maradt meg a *szücs*-nek is a jelentése“.

A „magyar“ nemzetnév eredetére nézve történetíróinknál az a vélemény uralkodik, hogy nem más, mint a Constantinusnál említett *Megyeri* törzs nevének átvitele az egész nemzetre. „Konstantinos“ — így adja elő e nézetet Marczali — „a második törzset említi *Megyeri* név alatt. Ismeretes, minő súlyt helyeznek azok a népek, alol a törzsszerkezet még él, a törzsek egymásutánjára, hogy úgy mondjuk anciennitására. Lebedias, kit a görög császár első vajdának nevez, kétségtelenül a Nyéki törzsnek volt vajdája. És minthogy ő a maga után való vajdát. Álmost ajánlja, világos, hogy ez, valamint Árpád is, a második, a *Megyeri* törzsnek állott élén. *A fejedelmi törzs neve származott át az egész nemzetre*“ (Magy. Nemz. Tört. 45. l.). Hasonlóképpen tanítja Baróti, hogy a második „*Megyeri* törzsnek lehetett feje Árpád s így magyarázható, hogy *a fejedelmi törzs neve utóbb az egész nemzetre ruháztatott*“ (Baróti-Szalay: Magy. Nemz. Tört. 85. l.). Ezen magában véve nem valószínűtlen s több biztos analogiával igazolható felfogás ellen a következő körülmények szólanak: 1) a magashangú *megyeri* alakból nem fejlődhetett a *mogyeri, magyar*; ellenben a hangrendi egyezkedés törvénye szerint egész természetes a *mogyeri* dialektikus elváltozása *megyeri*-vé; — 2) *megyeri* mint az egész magyar nép neve sehonnas sem igazolható; — 3) már Árpád kora előtt való időkből van említve, a magyar nép neveként Constantinusnál (De admin. imp. 37. fej.) Μαζάροι, Dsaiháninál, illetőleg az utána író Ibn-Rósztehnél *moğarije* s az Altaj-, Káma- és Kaukázusvidéki *Ma'djar, Mažar* helynevek is Árpád koránál régebben elszakadt magyar néptörödékektől valók. A *megyeri* törzsnév szemben a *mogyeri* népnévvel alkalmasan valamely kiváló törzsfő *Megyer* nevéből származtatható, mely valamely régebbi korban hangozhatott bár *Mogyer*-nek is (v. ö. Theophanesnél Μουαγέρις hún király nevét 528-ból). Magának a *mogyeri* népnévnek eredetére nézve l. Ethnogr. I. 290. l.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MUZEUM
ÉRTESITŐJE.

SZERKESZTI

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT

—→: **Megjelenik minden páros számú hónap elején.** :←—

A társaságot illető pénzek s a folyóirat szétküldésére vonatkozó fölszólások *dr. Zolnai Gyula* pénztároshoz (Budapest, V. ker. gimnázium) intézendők, minden egyébféle küldemény *dr. Munkácsi Bernát* ügyvivő alelnökhöz és szerkesztőhöz (Budapest, Zerge-uca 27. sz.).

Ára egy évre 3 frt. — A tagoknak a tagdíj fejében jár.

BUDAPEST

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Fölhívás a népismeret barátaihoz.

A Magyarországi Néprajzi Társaság nevében mély tisztelettel fordulunk a népismeret barátaihoz, különösen pedig hazánk *lelkészeihez, tanáraihoz, tanítóihoz és jegyzőihöz* a végből, hogy országszerte megfigyelve a vidékükbeli népelet jelenségeit, azoknak rendszeres leírásával és közlésével hozzájárulni szíveskedjenek ama nemzeti érdekű nagy feladat munkájához, melynek művelését társaságunk életelezéljálul kitűzte.

Világra szóló ünnepet készül íme megünnepelni nemzetünk. Fényes alkotások, a tudomány, művészet és ipar remekei fogják hirdetni az ezeréves állam fejlődését s haladásának eredményeit. Azonban a sok nagy mű közt hiába fogjuk keresni azt a kiválóan alkalomszerűt, melyből a tudni vágyó tájékozást meríthetne, hogy tulajdonképpen minő is az a magyar faj, mely annyi viszontagság között dicsőséggel fönntartotta ezt az államot s minők az országát lakó többi népek: melyek az ő sajátos tulajdonságai, mikép alakult életmódjuk és szellemük világa. Mindennek megismerésére egy gyűjteményes munkára sem fogunk utalhatni, mely az e tárgyhoz tartozó anyagot legalább a jövő kutatás számára minden oldalról egybeehordta volna.

Pedig a *hazai néprajz* megteremtése úgy szólván *becsületügye* nemzeti tudományosságunknak. Kitől várhatja el a külföld, ha nem éppen tőlünk, fajunknak, országunk népeinek és viszonyaiknak ismertetését; nemzeti egyéniségünknek kitől remélhetjük megbecsülését, ha tudományának elhanyagolásával önmagunk sem tudjuk azt kellőleg megbecsülni?!

A Magyarországi Néprajzi Társaság immár hatodik esztendeje fáradozik nehéz viszonyai közepett buzgalommal az e részről reá háruló kötelesség teljesítésén. De ahhoz, hogy tevékenységét a kívánatos siker koszorúzza, éppenséggel nem elég egy-két munkásnak akár mily nagy fokú egykezete. Az egész ország népelete összes jelenségeinek csak úgy remélhetjük alapos átbúvárlását, ha minden vidékre külön szakember, külön megfigyelő vállalkozik, más szóval, ha hazánkban a néprajzi anyag egybeszerzésére is ugyanolyan tevékenység indul meg, minő mintegy harmadfél évtizeddel ezelőtt a magyar tájbeszédék adatainak egybegyűjtése érdekében kezdődött, mely tevékenység tudvalegőleg már eddig is több igen kiváló tudományos munkában termette meg méltó gyümölcseit.

Amiben néprajzunk anyaggyűjtői minden bővebb szakismeret nélkül is szolgálatára lehetnek a tudományos kutatásnak, az egyszerű, szabatos leírása az állapotoknak a következő szempontokat illetőleg:

1. Tárgyi néprajz: ennek keretében a *la ás ház, udvar, kapu stb., butorok, ruházat, ételek, népies szerszámok* a halászat, vadászat, baromtenyésztés, földművelés és háziipar terén, továbbá a *házi ipar* termékei mindenütt tekintettel egyszersmind a *népművészetre* és a különös *nyelvi kifejezésekre*.

2. Népszokások *születés, házasság, halál és temetkezés*, úgy szintén *ünnepek, népmulatságok* (fonóka, kalácsa, szüret, aratás, disznótör, táncz, társasjátékok, házfölszentelések stb. alkalmából, továbbá hagyományos szokások a *joggyakorlat* kormányzat, igazságszolgáltatás, birtoklás, örökösödés stb. terén.

3. Néphit s a belőle folyó cselekedetek: *regék, mondák, babonák, babonás szertartások, varázslás, szellemi lények* ördög, boszorkány, garabonczás, lidércz, tündér stb. felől való hit, a *természet jelenségeinek hagyományos népies magyarázatai* pl. a világ keletkezéséről, vízözönről, hegyekről, holdról, napról, emberi bajokról való felfogás stb.), *káromkodások, esküdözések, mithikus tartalmú népies elnevezések* különösen növényeknél, állatoknál s természeti jelenségeknél.

Az ily tárgyú néprajzi anyaggyűjtéseket a Magyarországi Néprajzi Társaság szívesen közli folyóiratában s nyomtatott ívenként legalább 20 frttal díjazza. A gyűjtésre vállalkozók szíveskedjenek ebbeli szándékukat a *Magyarországi Néprajzi Társaság elnökségének* (Budapest, Zerge-uccza 27. sz. bejelenteni, a hova a közlemények is küldendők.)

Kérésünket a népismeret barátainak ismételten kegyes indulatában ajánlván vagyunk a

Magyarországi Néprajzi Társaság elnöksége.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI: Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

VI. évf.

1895. márcz.—ápr.

2. szám.

A költészet eredetéről.

Az emberiség mélységes multjába irányított őstörténelmi kutatás az összehasonlító nyelvészet teleskopján keresi a legtávolabb eső nyomokat. Így derítik fel a különféle világrészekbe szórt népfajok rokonságát, szétválása idejét és egymásutánját, műveltségének eredetét és viszonylagos fokát. Mivel pedig a kutató észnek ez még mindig nem a véghatár, a nyelvtan és összök körületein tul, a vadnépek kezdetleges műveltségéből levont analogiáknak és a faji kiválás biológiai törvényeinek logikus alkalmazásával rekonstruálni törekszik az összehasonlító nyelvészet látókörén messze túleső multat, el egészen az ember földi életének pirkadó hajnaláig. A mérhetlen messzeségben a népek nagy körvonalai már elmosódnak, csak az ősemler fogalma marad meg. de ehhez aztán minden leszármazóját hozzákapcsolja a véghatárig felnyuló genealógia, amely élő utódok történetében nem ismer megszakadást.

A csodás leszármazást nyomon kíséző szellemi élet kútfejenél az érzelem, képzelem és gondolkodás megnyilatkozásának első formáit szokás kutatni, mert ezek a már eléggé megállapodott szervezet termeléseí lévén, sokkal konkrétabb és maradandóbb tulajdonná lettek, mint a soha pontosan ki nem fürkészhető legrégibb tartalom. A biológiai rekonstrukciókban pedig az emberi beszéd első formája együttesen jelenik meg az énekével, ami annyit jelent, hogy a naiv költészet természetes létrejöttének első nyomait is itt a ködös végeken kell keresnünk.

Darwin, ki a természeti jelenségek okszerűségén kutatott visszafelé, az éneklés adományát is gyakorlati czéllal magyarázza és kimondja, „hogy a hangszerek eredetileg a fajfentartáshoz való viszonyban használtattak és tökéletesedtek.“ Minden olyan állat, mely akaratlago hangot adni tud, az alsó rangú rovartól fel az emberi faj szomszédságáig, az ivarok kölcsönös ingerlése és elbájolása végett énekel: valószínű tehát, „hogy az ember törzsszülői is, mielőtt a kölcsönös szerelmet egymásnak artikulált hangon kifejezhették volna, előbb zenei hangokkal és rhythmusokkal törekedtek egymást elbájolni.“ Sőt ő nemcsak a szerelem első tolmácsolását, hanem minden egyéb hevület, például a féltékenység, versengés és dicsőség hatalmas szenvedélyének megnyilatkozásait is rhythmikus természetűnek tekinti, mert szerinte a pathetikus

beszéd rhythmusai és kadenciái mind a legősibb zenei képességből származtak. Bizonyítékul felhossa az afrikai négert, a ki ingerült állapotában énekre fakad, a megtámadott énekelve felel s a társasága is, mintha a zenének árvice érintené, vele egyetértve kardalban morog. Az utazók gyakran emlegetik, hogy a forró Afrika ezen egyszerű fiai rögtönzött énekekkel fogadják őket, Elisa *Kent-Kanet* ismét a sarki eszkimók üdvözölték egy olyan karénekekkel, amelynek sokszor ismételt szövege csak annyi volt: „Óh, nagy főnök!” S hogy az ilyen kitörések később bevett szokássá is válhattak, igen szépen bizonyítja az, hogy a japániak, kik a conservatív Chinától kölcsönözték minden régi szokásukat, követségek alkalmával még sokáig énekelve társalogtak.

Mivel tehát az artikulált beszéd, mint magasabb fokú öntudatos művészet, egyike az emberiség legkésőbbben megszerzett tulajdonának, s minthogy a zenei hangok és rhythmusok az állatok sorában lefelé messze ki vannak fejlődve: *Darwin* az ember zenei képességének olyan forma származását, mintha az a szenvedély nélkül való beszédben használt hangokból alakult volna ki, teljesen ellentmondónak tartja a fejlődés elég világos elvével.

A beszéd és ének származásának e rendjét különben már *Darwin* előtt a multszázadi gondolkodók is többször vitatták, midőn *Rousseau* hatása alatt állva az emberiség gyermekkorának képét akarták tudományosan megállapítani. *Blacklock* azt állította, hogy az első beszéd tisztán zenei természetű volt. A németeknél *Herder* ugyanilyen elméletnek volt az apostola, midőn a legősibb éneklő természetéről (singende Natur) beszélt. Újabban *Bergh* és *W. Scherer* hirdették először *Darwin* eredményeit eszthétikai és poétikai szempontokból. Nem hiányoztak viszont azok sem, a kik a fentiekkel homlokegyenest ellenkező eredményre jutottak. A mult században *Diderot*, a jelenben *Herbert Spencer* voltak tekintélyes képviselői annak a nézetnek, hogy a zenei előadás későbbi kifejlődéséhez a felingerült beszédben használt kadenciák szolgáltattak alapot. A hozzájuk csatlakozók közt *Helmholtz* ment legtovább, a ki szerint a rhythmikus beszéd, vagy recitativós lett volna a legelső zenei jelenség.

A fokozott testi és lelki izgalmak kifejezésére használt hangszerveknek a vérkeringést gyorsító testmozgás táncz és szabályos kézlejtés alakjában segédkezett. *Darwin* a tánczot a fajokból kiváló ember első művészetei közé számította, mert az indulatok ösztönyszerű szolgálatában a műveltség minden fokán és minden emberfajtánál megtalálta. Mikor a nubiaiak dalait jegyezni kezdték, a hangjegyek közé már a melodiát szabályzó rhythmikus kézcsattogtatást és lábjártatást is be kellett venni. Az abessziniaiak papjai a hálaadó ének kíséretéül mindig tánczot járnak, míg a sötét afrikai négerek, a csendes oceán szigetlakói s az amerikai vörös bőrűek mind a vallásos éneket, mind a világi dalt mozgással kísérik. Az arab népköltészetben külön evező és vízmeregető

dalokat találunk s a kevés zenei érzékkel bíró chinai nép leg-szabályosabb dallamai szintén a testmozgás ütemeire szervezvék. Mikor Menelaos Telemachost az Odysseában megvendégeli, az énekszóra lejtő groteszk-tánczosok még tótágast is állnak a mulateozók előtt. A zsidók történetében pedig elég az aranyborju körül dorbézoló tánczára és gajdolására gondolnunk.

Ha az ének és táncz ősi egységére nálunk példa merül fel, a magyar közmondás ma már azt jegyzi meg rá, hogy — „eb fujja, kutya járja“. Körülbelül minden nép így gondolkodott, mikor a művelődés már annyi kényelmet nyújtott neki, hogy az ős hagyomány nyers volta terhére eshetett. Ezért fejlődött ki aztán az énekmondók külön rendje, ezért szerkesztette Mercur a lantot, mikor az egyiptomi békateknőben megbotlott és a rászáradt izomrost hangot adott, s ezért lesték el a folyamok és tavak partján legeltető pásztorok, hogy a nádtörzsből nemcsak a szélnék lehet zenei hangokat kicsalni, hanem az embernek is. Egy szóval létrejött a hangszer s aztán a lábdobogást, kézcsattogtatást helyettesíthette az abroncsra és üstre feszített irha, vagy a még jobban csattogó falap és kölemez; a nádból összerótt pánsíp és elmésen kifeszített állatbél-rostok pedig helyettesíthették már magát az éneket is. Az ilyen feltalálást később istenségeknek szokták tulajdonítani, ami azt jelenti, hogy a hangszer már régen megvolt, mikor a mythológiákat benépesítették. Miért ne? Hisz egy özönvíz előtti leletben rénszarvas csontjából és agancsából készült fuvolákat találtak, ami a barlanglakók magas foku hangszerművészetéről tanuskodik. *Narayan*, a több ezer éves hindu szent könyvek zeneelméletének írója pedig az ének, lantolás és táncz mesterségét együttesen tanítja. Az India egében tánczoló asparázok és lótoszszemü szüzek sem énekelnek már, hanem kíséretül zenét játszanak. A Memphis melletti piramisok falképén külön hárfásokat, énekes nőket és tánczosokat találunk egy társaságban. Ugyanilyen jelenet van egy Thebe melletti sír falán is. A ninivei királyi palota egyik vésete Sanncherib unokájának fogadtatását ábrázolja s a tánczosoknak itt is külön zenésze van. A homeri himnuszok Apollójának szintén külön kar énekel, mikor lanttal kezében tánczra kel. *Hesiodusnál* a kényelmes isteni lantosnak már karnagyi szerepe van, amennyiben a múzsák énekét vezeti.

A fejlődés törvényszerű sorrendjében a hangszer első megszerkesztői és kezelői már tudatos művészei voltak annak a sokkal ősbibb hagyománynak, amelyet az éneklő és tánczoló elsődleges ember, mint a lelki és testi hevületek természetes kitöréseinek öntudatlan rabja, ösztönszerűleg, vagy mondjuk fizikai következetességgel létre hozott. A naiv költészet csecsemőkorának ez a legősibb kövülete pedig nem más, mint a nyelv kötött formája, verses alakja. Az egyidejű tartalom végleg elveszett, mert a felizgult lélek képzetéinek összetételét, az énekhangok összeszerkesztését, a testmozgás formáit és egymásutánját nem ismerjük. Az

ének szövegének és dallamának együttes, tánczcal és hangszerrel kísért előadása azonban olyan formai sajátságokat hozott létre, amelyeknek már a kezdet kezdetén jelentkezni kellett, amelyek a további gyakorlatban alakultak ugyan, de lényegökben nem változtak soha. Az így hagyományozott költői forma a beszéd természetétől ki nem fejlődhetett volna, mert nem nyelvtani, hanem minden ízében zenei sajáttság. Ez a költői forma a rhythmus, vagyis az ihlett beszédnek szabályos tagoltsága, ami végelemzésében nem más, mint a beszédnek zenével való együttzengője, resonatora. Benne van az ének, táncz és hangszeri előadás változatainak természetes időmérete, üteme, és benne van az éneklésnek és táncznak azon tagoltsága is, melyet az éneklőszervek működése és a végtagok mozgatása, a lélekzetvétel és a mozgás nyugpontjai okoztak. Amazt a poetika is ütemnek, ezt pedig soroknak és sormetszeteknek nevezi.

E mellett a melléktermény mellett a fő, a lényeg már eleve is a tartalom volt, de ez a szellemi rész az emberi lélek kaleidoszkopjában minden kis érintésre változott. A hagyomány a tiszta lírai hangulatnak és a még múlandóbb naiv zenei termelésnek mindig mostohája volt. A kettő ős közösségét a népköltészet még ma is ápolja, sőt *Plato* és *Aristoteles* éles elméleteiben is egy fogalom gyanánt szerepel. Ezért nehéz aztán bennök a sokkal későbbi epikai költés első csiréit megtalálni s faji kiválását megállapítani. A görög elméletírók idejében már olyan rhapszodok és aödök ápolták a hivatásszerű énekmondást, akik a dallamot külön lantolták el és csak azután pergették le a recitativ előadott epikai dalt. Az előadás a megromlott formája a mellett bizonyít, hogy az epikai dal létrejöttével a tartalom tolakodott előtérbe. Sőt arra is elég példa van, hogy a lírai költés zenei resonatora is rögtön megbomlott ott, ahol ugyancsak a tartalom lett a fő. Így a *Védák* negyedfél ezer éves himnuszainak, *Pindar* ódáinak és *Dávid* zsoltárainak, már olyan zürzavaros rhythmusa van, hogy azt megállapítani teljes lehetetlenség, helyreállítani pedig esztelen törekvés.

A bomladozás valódi okát messze a ránk átszármazott legrégibb nyomok mögött kell keresnünk. A szellemi gyarapodás rendjét kutató biológusokkal föltételezzük, hogy az érzések világa mellett idővel a képzelemé és gyarapodni kezdett. Az embernek ki kellett valamit eszelnie az érzékei alá eső természeti jelenségek magyarázatára. Ezt a munkásságot a fölébredt képzelőtehetség, kíváncsiság és csodálkozás első termékének szokás tekinteni. Az ok után fürkésző naiv értelem kezdetben csak annyit tudott kideríteni, hogy a mit keres, az láthatatlan. A nyilvánulásaikban folyton kísérő erőkből lettek aztán a szellemek. Az így teremtet második világ gyorsan népesedett, mert a zabolátlan képzelemnek lavina természete van, a míg a vele nyomon járó értelem annyira naiv, hogy neki a munkásságban csak szolgál szerepe jut. És ez

a munkásság minden ízében költői volt, mivel pedig az általa bolygatott erők természetök szerint cselekvényben jutottak kifejezésre, az újabb irányba terelt szellemi munka is csak cselekvő költészetet eredményezhetett.

A létért való küzdelemben örökké foglalkoztatott lélekre először az értelmek démona nehezedett. A vad népek hitének tárgya egészen napjainkig a legfőbb rossz maradt, az indus világnézet tiszta világfájdalom, — s hogy egyebet ne is említsünk — az ó testamentom nagy allegoriája az első emberpár elkárhozását hirdeti. Könnyen elképzelhető tehát, hogy azok az erők, melyeket a mythoszok lassu kijegedése előtt élő ember szenvedései okának tekintett, nemcsak képzelmét, hanem érzéseit is élénken foglalkoztatták. Az így keletkezett lelki munkásság aztán nagyon közel esett ahhoz a másikhoz, mely eredetileg tiszta érzés volt és kifejezésre énekekben jutott. Ez a közelség hozta létre a keletkező epika lírai előadását, kötött alakját. Mivel azonban itt a képzeleti rész volt a lényeg, a zenei elem idővel jelentőségét veszítette, kivált a pusztá epikai tartalom, mint ahogy a lírai éneklésből is kivált a tiszta zene. Az énekmondók hangszer-kisérethez folyamodtak, az éneklést pedig recitativóvá torzították. A naiv költés szintén oldozgatni kezdte a hagyományos koloncot s idővel létrehozta a mondák és mesék prózai műfaját. Természetük szerint kései képződmény mind a kettő. A mondákat az ember feletti mythosz elkülönülése hozta létre, de a határ még fölismerhetlen maradt, míg a szellemvilág viszonyban volt a hívők földi életével. A szakadást mindenütt a fejlettebb idegen és új vallások bevétele hozta létre, a korábbi állapotok nyoma pedig a hagyomány conservatív formai örökségében maradt meg, a mit a naiv költészetben gyökerező eposz is eléggé bizonyít, mert a cselekvényét még a keresztény középkorban is ember feletti erők vezették. Ilyen emlékek tekinthető az is, hogy a hagyományos versforma rendszeren egy-egy kényelmes epikai sorra szokott összezsugorodni. A kantilénák ismétléséből származó versszak csak a lírában és az erősen lírai és ugyancsak kurta lélekzetű epikai dalokban maradt meg. A balladának is csak a neve származott az olasz táncdalból; maga nem más, mint a hagyományszerűleg unalmasan recitált epikai dal időrabló dallamának és szövegének, elterült zenei és tartalmi részének összetörése, kurtítása, tömése. A kényelmi szempont legteljesebben a nép meséiben érvényesült, amit a naiv költés e kései műfaji képződményében nem is csodálhatunk. Itt a tartalom csupa hitel nélküli képzelet, csupa poézis, tértől, időtől felszabadult világ, amely a képzelgő érzéseit nem izgatja fel, tehát a rhythmusképző idegekhez sincs semmi köze. A nép maga is csak a zabolátlan képzelem jóleső csapongásának tartja és nem is sejti, hogy a sok hagyományos badarság azoknak a mythikus vallásoknak romjaiból épült, amelyeket sok évezred előtt mindenki azzal a naiv hittel fogadott lelkébe, mint ma a mesemondóra hallgató gyerek.

A kései utódok közt csak a kutató tudós ámul el, mikor látja, hogy az ősi tévedések dogmáinak ólomsúlyától megszabadult képzelem olyan ősiséggel űz játékot, amely a költészet történetét a paleontologusok csodás rekonstrukcióival hozzá kapcsolatba. Ilyenek például a mesék óriásai, borsszem vitézei, sárkányai, lidércei, kigyói és egyéb szörnyetegei. Ezek vezetik vissza a kutatót azokra a folyamvidékekre, ahol a mastodonok és mammutok mesés nagyságu bordáit és lábszárcsontjait mosta ki az ár, azokhoz a mocsarakhoz, amelyekből ichthyosaurusok és ramphorinthusok megkövesült tetemei kerültek elő, vagy a távoli tengerpartokhoz, ahol az uszó jéghegyekből özönvizelőtti állatszörnyek olvadtak ki, és a rengetegekbe rejtett sziklaüregekhez, ahol megtalálták az emberi táplálék legrégebb csontgarmadait. Az élénk fantáziával megvert ősoket ezekre a buja, dúvadas vidékekre hajtotta a létért való küzdelem s a kihalt állatok csontjaiból itt teremtették ők meg az élő óriást, az ételmaradványokból a földalatti törpét, a paleontologia szárnyas gyikjaiból és hulló-óriásai-ból pedig szakasztott másukat, a sárkányokat.

A hagyománynak ekképen bizonyítható régiségét és megtartó erejét csak úgy tudjuk megérteni, ha meggondoljuk, hogy az izgalmakban és az izgalmak kifejezésében lévő gyönyör már eleve megszülte a gyönyörkeltés mesterségét is. Az éneklő elsőleges embernek rá kellett jönnie, hogy az érzés kifejezésének ismétlése újra földézi a neki megfelelő érzéseket. Ez az ismétlés pedig már teljesen fedi a hagyományozás fogalmát. A rhythmussal rögzített dal, dallam, tánczfigura és a belső formákkal összenőtt prózai termelés ilyenén való továbbadása idővel valóságos mesterséggé fejlődött és megteremtette az énekmondók, tánczosok és zenészek külön osztályait. A kereseti forrássá tett ösköltészet így már nem a régi volt; méhében hordta a műköltészetet, mert a hegedősök és regösök megélhetéséhez okvetlen hozzátartozott, hogy ne csak a hagyományt ápolják, hanem újsággal is ajánlják magukat. Ez az oka, hogy a régi mesterség középkori örököseit W. Scherer vándor journalistáknak nevezi. Az újság ingerével, vagy az előadás eredetiségével ható költészet pedig tudatos, egyéni művészetet föltételez. A hagyományos eszközökkel piacra vitt holmi tehát annak a szellemi munkásságnak csiráit rejtette magában, amelynek idővel a mai értelemben vett szépirodalom lett a letéteményese.

Sebestyén Gyula dr.

A magyar nemzet törökségéhez.

A Budapesti Szemle márcziusi füzetében Marczali Henrik igazolni törekszik a magyar nemzet eredetének kérdésében elfoglalt ismeretes álláspontját szemben azon kétségekkel, melyeket ennek tudományos értékére nézve e folyóirat mult számában volt alkalmam fejtegetni. Ószinte sajnálatomra szolgál, hogy a nyujtott magyarázatok csak újabb megerősítésére alkalmasak azon már jelzett felfogásomnak, hogy nagyérdemű történettudósunk a jelen esetben nem járt el azon gondos körültekintéssel és lelkiismeretes kritikával, mely egyébként oly kiválóan jellemző vonása munkásságának.

Különös bizalma fölszólalásának meggyőző erejéhez és eredményességéhez, úgy látszik, önönmagának sincsen. Előre is „terméketlennek“ itéli az e tárgyra vonatkozó vitát, melybe belebocsátkozni „sem ideje, sem kedve.“ Nagy okunk van föltenni, hogy ezen kitérést a nézetek tisztázása elől talán még nagyobb jelentőséggel mint e megemlített körülmények, tanácsossá tette egy elhallgatott harmadik ok is, jelesen a *biztosság* érzetének hiánya a hirdetett tan helyességére vonatkozólag. Mert hiába, nem rejtőzhetik el a hegyen épült város s az igazság napja — ha valakinek hatalmában van azt földeríteni — bizony diadalmasan keresztül hatol a maga fényével a borongós „kedv“ és kényeskedő „idő“ akadályain is. Nekünk mindenesetre nagy baj, hogy jeles nevű ellenfelünk ily hatalom birtokában könnyen lenyűgözni enged magát a visszariasztó ellenhatásoktól; mert megvonva tőlünk a török-magyar származási elmélet igazának napját, arra utal bennünket, hogy — mint egykor a Kalevfiak, midőn Pohjolának zord asszonya elragadta egük világát — továbbra is a sötétségben vakoskodjunk s kínos bizonytalanság közepett vergődjünk a helyes megismerés és tévedés kuszált ösvényein.

Könyörtelenül azon aggodalmak iránt, melyek bennünket a szóban forgó elmélet alapjainak szilárdsága tekintetében bizalmatlanná tettek, M. — hogy parlamenti nyelven fejezzük ki magunkat — csupán „személyes kérdésben nyilatkozik“; a mennyiben t. i. azt véli, hogy 1883-ban kifejezett teljesen kifogástalan ítéleteire való hivatkozással ellenmondásokat akarok „szemére vetni“ tudományos nézetei közt. Ezzel szemben ő szükségesnek tartja reám való czélzással azon „fontos irodalmi elv“ hangoztatását, mely szerint „tudományos kérdésekkel foglalkozó embertől megkövetelik a jóhiszeműség és tudományos lelkiismeretesség, hogy folytonos kritikával kíséresse a maga nézetét, csak úgy mint a másét és ne restelje bevallani, hogy tévedett.“ Csodálkozik rajta, hogy „ily természetes jog és kötelesség teljesítésének félremagyarázása lehetséges“ s azzal fejt meg e rejtelmet, hogy „csak nagy buzgóságomban vettem el a sulykot.“ — Óh nem, jó uram! Nagyon alap-

talánul ítélkezik fölöttem. Mert bármily alantas színvonalú legyen is szerény munkásságom és irodalmi felfogásom, azon a fokon mégis túl van, hogy ily nagy hangon tartott elemi oktatásra szorúlna. Ha igen tisztelt ellenfelem csak fuó figyelemre is méltatta volna egynémely dolgozatomat, észrevehette volna hogy — a mint ez már tanulmányaim tárgyának természetéből következik — vajmi sűrűn nyer bennük alkalmazást a „sapientis est mutare sententiam in melius“ elve, sőt akadt volna nem egy ízben olyan esetre is, hogy már a közölt értekezés végéhez van odafüggesztve egyes benne fejtegetett nézetnek szükségesnek fölismert változtatása, illetőleg helyreigazítása (l. pl. Ethnogr. V. 140. és IV. 310. ll). Méltán alkalmazhatom ennél fogva a M. „irodalmi elv-tisztázásában“ rejló kicsinyléssel szemben az ő saját észrevételét, midőn t. i. ítélkezésének tárgya felől való tájékozatlanságával magyarázom, hogy „a sulykot annyira elvethette“. Még jellemzőbben talán, mint gáncsában, nyilatkozik meg ez ama hajszálnyi alap nélkül reám pazarolt dicséretében, mely szerint én bizonyos „*zürjén* és *osztják*“ nyelvemlékek gyűjtése és kiadása körül“ szereztem volna magamnak „kiváló érdemeket.“ Ehhez az akribiához még csak az a kádenczia rímel, hogy M. egy komoly tudományos munkában a „Magyar Nemzet Történetében“ (21. l.) a „csuvas“ népre a zszurnalisták szellemes „csuvasz“ (ad analogiam: *kuvasz*) orthographiáját alkalmazza.

Távol állott tőlem mindenkor az a gondolat, hogy pusztán tudományos nézetváltozásért — hacsak az nem merő ötletből, illetőleg helyes megokolás nélkül történt — bárkinek is szemrehányást tegyek, vagy azt kellő fokban ne méltányoljam. A mit M. ilyen eljárás-kép velem szemben fölhoz, az csak félremagyarázása ama hivatkozásomnak, hogy „íme az én észrevételeim a török-magyar származási elmélet gyöngeségeire vonatkozólag nem merőben új dolgok és nem fölfedezések; nem is pusztán — mint mondogatni szokták — „egyoldalú finnisták“ nézetei, hogy östörténetünk bűvarai ezzel menthetnék számbavételük elmulasztását; hanem behatoltak azok komolyabb történetíróink körébe is, kiknek egyik kiváló képviselője igen meggyőzően mutatja ki épen az itt fejtegetett nézetek értelmében a Vámbéry-féle elmélet vélt erősségeinek tarthatatlanságát.“ Egy szóval sincs itt érintve újabb nézetváltozás; mert ezt az idézett pontokra nézve komolyabb történetírónknál föl sem tehetem s nem hiszem M. felől sem. Az ő józan logikája és e részben való tárgyismerete egy pillanatig sem hagyott kétségben a felől, hogy a mint 1883-ban kifejezetten vallotta, úgy vallja M. ma is meggyőződéssel, hogy „*egy-egy család-, személy-, vagy népnevek keveset bizonyítanak egy egész nép nyelve felől*“, hogy „*nemcsak hogy átvesszik egyes törzsek a neveket szomszédjaiktól, hanem e szomszédok maguk is reájuk ruházzák a másutt divatos nép-, vagy méltóságneveket*“, hogy „*sok példája van ugyan annak, hogy egy-egy nép elhagyta nyelvét; de arra nincs példa, hogy valamely nyelv szelleme, egész lényegének alapja különböző két nyelvből állott volna össze.*“ Mindezek nem

oly nézetek, melyek visszavonhatók s czáfolásukra bizonyára M. sem gondol; de ha mindemellett a „Magyar Nemzet Történetében“ következtetéseket épít a magyar nemzet eredetének szempontjából arra, hogy „*török eredetűek a legrégebb megmaradt magyar nevek, mint Árpád, Zoltán, Gejza és mások*“; továbbá, hogy a görög írók *turknak* nevezik a magyart s a nyelvtudomány határozott állásfoglalásával is szemben török-ugor „*keveréknyelvnek*“ hirdeti a magyart, a mint ezt állítólag már Konstantinosz ilyenül fölismerte, hát ez már nem ártatlan nézetváltozás, hanem enyhén szólva a tudományos morálba ütköző vétség, mely nem törődve a lelkiismeretesség követelményeivel tudatosan mellőzi a helyesebb meggyőződést egy népszerűbb eszme és az előítélet érdekében. Az ilyen fajta vétséghez képest még igen tiszteletre méltó az elfogultság is, melyből legalább a jóhiszeműség s a meggyőződéshez való hűség nem hiányzik.

Szerénykedve írja Marczali: „Lehet, hogy 1883-ban tévedtem, lehet hogy most, lehet, hogy mind a kétszer, de talán szabad volt azt hinnem, hogy tizenkét év alatt tanultam valamit, ha pedig tanultam, az eredménynek meg kell látszania újabb munkámon, hacsak azt, amit megírtam, nem tartom megdönthetetlen igazságnak. *Ez pedig az írói hűség legszomorúbb, minden további tudományos fejlődést kizáró kinövése volna.*“ Hogy miben áll ez az előhaladás a tanulmányban, azt pusztán a két korbéli mű egyazon tárgyú fejezeteinek összehasonlításából bajosan volnánk képesek megállapítani, de szerencsére maga szerzőjük jön segítségünkre fölvilágosításával.

„Kötelességem megmondani“ — így ír — „miben mentem tovább most, mint 1883-ban. . . Akkor ezeket írtam: Sok példája van ugyan annak, hogy egy-egy nép elhagyta nyelvét, de arra nincs példa, hogy valamely nyelv szelleme, egész lényegének alapja, különböző két nyelvből állott volna össze. *Az mindig egységes.* Az angol nyelvben mennyi a román szó, de azért az mégis germán szellemű nyelv. Az oláh nyelv mennyi különböző nyelvhathásnak viseli nyomát, de azért az mégis román. *Itt nem a szókincs dönt.* Eppen a magyar volna tehát oly unicum, hogy annak grammatikája finn-ugor, nyelve meg műveltsége pedig török. — 1894-ben pedig megírtam: a nyelvészet kétségtelenné tette, hogy nyelvünk egész alkatában, de szókincsünk nagy része is a finn-ugorhoz tartozik.“

Ha jól szemébe nézünk ennek a két nyilatkozatnak, melyben a 12 év tanulmányának eredményét, az előhaladást van állítólag módunkban észlelhetni, azt vesszük észre, hogy az utóbbi voltaképp csak positive és világosabban mondja ki ugyanazt, amit az első negative és hallgatagon fejez ki. Az 1883-iki textus szerint nincs keverék nyelv, a magyar sem az s nem a szókincs (hanem értsd: a grammatika) dönt, ez pedig finn-ugor. S 1894-ben is kétségtelen, hogy „nyelvünk egész alkatában finn-ugor.“ No pusztán ezért a stilusváltozatért kár oly fennen hangoztatni a 12 évi tanulmányt, melynek ha meg nem látszik eredménye, „az írói hűség legszomorúbb kinövése“ volna.

Egyébként nincs okunk nagyon örvendezni ennek az immár 12 év után positive is kifejezett engedménynek; mert egy másik lapon, mind fentebb is érintettük, hamarosan vissza is lesz vonva, habár egyelőre csak hallgatólag. „*Konstantinosz adata . . . bizonyossá teszi, hogy a magyar nyelvet már a X. században keveréknyelvnek tartották. Ez a nyelvelegyedés folyamának nem definitiója, hanem ami sokkal értékesebb leírása, megfigyelése . . . kifejezett tény, mely a maga valóságával durván széttépi a legfinomabban szőtt okoskodásokat, rendszerezéseket, ha ellenkeznek vele.*“ Tehát mégis csak *keveréknyelv* a magyar; Konstantinosz „megfigyelte, leírta“ elegyedését, a mint ez jóval kora előtt Etelközben végbement, tapasztalta mint enyésztek el a kabar-ugor nyelváradatban lassankint az ősi török igék, számnevek, nyelvszerkezet, míg végre csak az *alma, kőrte, buza, árpa, oroszlán, teve*-féle szók maradtak meg az ősi nyelvállapot maradványaként mint kiemelkedő szirtek hirdetve „a magyar nemzet törökségét“. E „kifejezett tény“ durván széttépi a legfinomabban szőtt okoskodásokat, melyeket az összehasonlító nyelvtudomány a magyar nyelv ugor eredetére nézve kieszelt.

Igazá van Marczalinak abban, hogy „valóban úgy áll a dolog, hogy érvelésének, okoskodásának alapja 1883. óta *változatlan* maradt; akkor is Konstantinosz adatát tartotta legfontosabbnak a magyar nemzet eredetének fejtegetésénél; most is azt tartja“. A nyelvész ethnologus csodálkozva áll meg már eleve is e felfogás vizsgálatánál s meg nem értheti, hogy miként lehet az oly büszkén emlegett történeti kritika mellett még fölteni is, hogy a IX—X. századbéli görög császárok szeme láttára alakult volna nemzetté az a magyar nép, melynek nyelvében az a zend kort (Kr. e. IV—VI. század) megelőző iráni jövevényszók találhatók, melyről arab írók régebbi időkről szólva, mint hatalmas népről írnak s melynek nyomait keleten a Kaukázus fölött és a Volga tájékán ősrégi helynevek hirdetik. Hiszen ha láthattak is a görög császárok valami népbeolvadást a már is hét törzsből álló, tehát valószínűleg nem jelentéktelen számú magyarságba, az csak nem lehetett külömb, mint később a kúnoké, bessenyöké és szlávoké, melyek pedig ha gyarapították is a nemzettestet, magát annak jellegét lényegesen meg nem változtatták.

De hát mik is azok a fontos történeti vallomások a bizanci császárok könyveiben, melyek történetiróink szemét annyira elbűvölik, hogy tőle a magyar nemzet eredetének kérdését illető egyéb kutatások eredményeire ügyet sem vethetnek?

Két ilyen vallomást emel ki Marczali. Az egyik Konstantinosz azon tudósítása, hogy a magyarokba beolvadt kabarok „*megettantották a turkokat a kozárok nyelvére és mai napig is beszélnek azon; de tuadják a turkok másik nyelvét is.*“ Ez szerinte, mint már fentebb is érintettük, „a nyelvelegyedés folyamának nem definitiója, hanem ami sokkal értékesebb leírása, megfigyelése, mely „bizonyossá teszi, hogy a magyar nyelvet már a X. században *keveréknyelvnek* tar-

tották.“ Pedig dehogy ezt „teszi bizonyossá!“ Rendes észjárás mellett nem lehet ez adatból többet kiolvasni, mint azt, hogy a beolvadó csekély számú kabaroknak nyelvét megtanulta a magyarságnak velük érintkező része s beszélt a maga rendes magyar nyelve mellett valahogy kozárul is, úgy mint beszél ma némely székely falu oláhul is a nélkül, hogy ezért magyar nyelvét oláhmagyar keveréknek kelljen tartanunk. Nem tulajdonít ez adatnak jelentőséget Kuun Géza gr. sem, kit pedig nem érhet a „finn-ugor elfogultság“ vádja. Szerinte (Relat. Hung. 122. l.): „Allegatam sententiam, qua Chazaros Turcarum et suum proprium idioma uno eodemque tempore locutos esse putat, *parum credibilem arbitror*, singuli enim plurimarum linguarum periti esse possunt, sed *totum populum usquam polyglottum fuisse vehementer dubito*. Ex verbis Constantini potius id argumentari debemus, elementa linguae chazaricae hungaricam penetrasse *Kabarosque propria dialecto neglecto Hungarorum linguam accepisse*.“ Hasonlóképpen ítél Vámbéry is, kit pedig szintén nem igen lehet a „finn-ugor elfogultság“ gyanújába fogunk. „Nyelvészeti és ethnikai lehetetlenség lenne — így ír (Magy. Ered. 161. l.) — „hogy a nép összeségének nyolczadrésze (mert ez volt a kabarok számbeli viszonya) a tudvalevőleg minden tekintetben mérvadó magyarok fölött oly nagy erkölcsi felsőbbiséggel bírt volna, hogy a többi hét nyolczadrészt saját nyelvére taníthatta, még pedig úgy, hogy a nép mindkét nyelvet egyaránt használta volna, mind ezt Konstantin jelenti. Két külön álló habár rokon, de egybe nem olvadt nyelvnek használata valamely népnél általánossá sohasem válhatik s a jelen esetben bizonyára csak a magyar nép ama töredékére terjedhetett ki, mely a magyar-török nyelvet beszélte és a kabarok befogadása után a kabar-török nyelvet is megtanulta.“ Tehát még sem lehet olyan „brutális tény“ az a Konstantinoszba belemagyarozott „nyelvekeveredés“, különösen, ha hozzá gondoljuk Marczalinak azon monstruosus felfogását, hogy éppen ezen jelentéktelen kabar beolvadásból származott légyen mai magyar nyelvünknek „egész alkotásában és szókincse nagy részében“ is „kétségtelennek“ elismert finn-ugor jellege.

Még nagyobb jelentőséget tulajdonít M. a bizanci irók azon másik adatának, mely szerint a magyarok náluk Τοῦροί név alatt szerepelnek. Egész hévvel és nagy apparatussal vitatja e mellett, hogy tudták ám Bölcs Leo és Konstantinosz, kik voltak azok a magyarok, hadakoztak ellenük s vendégeskedtek velük s bizonyosan nem nevezték volna őket turkoknak, ha nem ismerték volna törököknek. Mintha bizony a *turk* nevezet éppen a tudós császároktól, ezeknek összehasonlító nyelvészeti kutatásai alapján keletkezett volna! Nem tűnik fel kiváló történetíróknak ezzel szemben, hogy ugyanakkor a szláv és nyugati irók *ugri*, *ungari* néven nevezik a magyarokat. Mivel bizonyít a *turk* többet mint az *ugor* nevezet, vagy talán a görögök jobban ismerték a magyarság ethnikumát, mint a szlávok, kik közé magukat a magyarok beékeltek s kik

fölött emezek az arab írók szerint sokkal régebben, mintsem a görögökkel megismerkedtek, uralkodtak?! M. a lomtárba küldi a neki kényelmetlen, bár igen találó Vámbéry-féle frendsi-argumentot; de hát olyan ritka jelenség-e előtte a népnevek cseréje?! Nem hallotta-e, hogy az oroszok a *tótót vengerec*-nek, azaz magyar-nak nevezik?! Nem tudja, hogy a *czigány* a francziáknál *bohème* s hogy az orosz egy normann törzs nevezete?! Ha az eredet kérdésében kiválóan kompetens tudomány, az összehasonlító nyelvészet, a magyar nyelvet ugor származásának bizonyítja s a benne található török elemeket külső ethnikai érintkezésből eredő jövevényszóknak, vajjon nincs-e ezzel a legvilágosabban megmagyarázva, hogy milyen okból kaphatott lábra a görögöknél a *turk* nevezet?! Csak a Budapesti Szemle olvasóinak írhatja M., hogy a bizancziak „*egyedül csak a magyart nevezik következetesen töröknek*“; mert minden szakértő tudja, hogy a VI. századbéli Theophanes a kozárokat is turkoknak nevezi az általánosabb ethnikai nevet alkalmazva a még nem eléggé ismert törzsnevezet helyett oly formán, mintha ma a magyar ember a *bajort*, vagy *szászt* nem ezen, hanem közös *német* névén jelzi. Helyesen magyarázza ugyan ilyen módon a magyarok *turk* nevezetének okát Vámbéry, ki szerint „a bizancziak a Pontus országának éjszakkéleti meg éjszakknyugati részein már korábbi idők óta megtelepült török népeket a khazarok, bolgárok és patzinakiták nevével sorolják föl, ellenben a történet színpadán csak ujonnan föllépett magyarokat, minthogy a szorosabb ethnikai közeletet nem ismerték a „törökök“ általános nevével jelölték. (Magy. Ered. 145. l.). Kuun Géza gr. is ethnikai félreismerés, illetőleg névátvitel alapján értelmezi a bizancziak *turk* szavát (Relat. Hung. 121. l.): „Hungaros in Lebedia cum Kabaris unitos eam ob causam Byzantini Turcas vocaverunt, quia Kabari chazaricae erant originis, Chazari autem tunc temporis alias Turcarum gentes potentia praecellentes nonnunquam *xx' žoγiv* Turcae dicti sunt.“ Nincs e tudósoknak semmi különös okuk az ő általános felfogásuk alapján, hogy M. kifejezése szerint a *Τοῦρο*: „kényelmetlen adatának megerőtlenítését kíséreljék“; mert ha volna benne erő, bizony felhasználnák azt kellőképp az ő dédelgetett s amúgy is vérszegény török-magyar származási elméletük ápolására.

M. önelégülten végzi be érveléseit a következő kijelentéssel: „A Konstantinosz hitelessége ellen intézett támadásnak tehát tudományos erőt nem tulajdoníthatunk. Nem is foglalkozhatunk az értekező úr további fejtegetéseivel e tárgy felől; mert ha *alapjok megdőlt*, megdőlt vele a többi is.“ Ez ellen két észrevételem van: 1. hogy soha eszem ágába sem jutott „*Konstantinosz hitelességét*“ támadni, hanem csak az ő adataira épített ferde következtetéseket; — 2. hogy az én fejtegetéseimnek nem Konstantinosz az *alapja*, hogy annak esetlegesen megdőltével a nyelvkuatáson épülő sokkal világosabb tanúbizonyosságok is megdőljenek.

Ellenben fordítva áll a dolog. Marczali okoskodásának, mint

maga is elismeri, igen is „alapja“ Konstantinosz s ha erre vonatkozó nézetei tudományos szempontból értéktelennek bizonyúlnak — mihez pedig az elfogulatlan előtt talán már alig férhet kétség — bizony vele dől az egész híres töröksége is a magyar nemzetnek. Nekem úgy tetszik, mintha minden önvédelem mellett — amit igen természetesen érthetünk — már is mutatkoznék ennek érzete M. előadásában. Végző láncszeme következtéseinek így alakul: „Megmarad a maga rideg brutalitásában a *népkeveredés ténye*.“ E tételben igen okosan el van hallgatva, hogy miként képzeli szerzője ezt a mindnyájunktól kétségtelennek vallott „népkeveredést“, nem ismétli többé azt a bizonyára immár saját igaz meggyőződésével és belátásával sem szorosan egybehangzó állítást, hogy az ősidőktől fogva török-eredetű és török nyelvű magyar népbe a kabar hozta volna be azt az ugor ethnikai jelleget, melyben — főképpen nyelve után ítélve — népünk a biztosabb történeti tudás kezdetkorában jelentkezik. Így már tényleg „kezet foghatunk közös alapon“; mert az, hogy a IX. századbéli bizanci császárok idejében és hozzátéhetjük sok századdal, sőt talán egész évezreddel előbb is általánosságban szólva „népkeveredés“ által gyarapult az eredetileg ugor törzsökü magyar nemzet, — az tényleg „áll mint a kőszikla és megengedi, sőt kötelességünkkel teszi, hogy reá építsünk; azt nem lehet“ (amiut senki nem is akarja és meg sem kísérelte) „szógyökökkel elcsiszolni, sem hipotézisekkel szétrobbantani.“ A „népkeveredés“ tényének fölfogásában tökéletesen egyek vagyunk.

Méltatlanul illet M. azzal a gyanúsítással, hogy a magyar ethnikum töröksége tekintetében „*előítélet uralkodik rajtam*.“ Sajnálatomra szolgál, hogy M. nem veszi tudomásul azt a sok fáradságot, melylyel immár több mint egy évtizede a magyar ethnikum s főképpen a nyelv *török elemeinek* földerítésén munkálkodom s melynek eredményei a „Török kölcsönszók“ (Nyelvőr XI.), „Adalékok a magyar nyelv török elemeihez“ (uo. XIII.), „Újabb adalékok a magyar nyelv török elemeihez“ (Nyelvtud. Közl. XX. és XXI.), továbbá sok részletükben az „Idegen (leginkább török) elemek a votják nyelvben“ (uo. XVIII.), „Ősi török-árja nyelvérrintkezés“ (uo. XXIV.), „A magyar népies halászat műnyelve“ (Éthnogr. IV.), „Az ugorok legrégebb történeti emlékezete“, „A magyar fémnevek őstörténeti váilomásai“ (uo. V.) s több egyéb dolgozatom. Az utóbb említett értekezésekben M. különösen láthatja, hogy mint igyekszem, a menyüre szerény irodalmi eszközeink mellett lehetséges, a magyarban létező török ethnikum mivoltát, különös jellegét és korát meghatározni. M. is hivatkozik reá, hogy én megengedek bolgár (s ezenkívül kozár, besenyő, kún) sőt mongol és hán egybeolvadást is; de nemcsak hogy megengedem, hanem ha eszközt találok rá, szívesen bizonyítom is nem egy esetben (mint pl. az *erő, sőre síma, sarló* szavakat illetőleg) „elhódítva“ a bizonyítékot az ugorságtól. E tanulmányok, melyekben az összehordott anyag — s ezt szerénytelenség nélkül is szá-

bad állítanom — tetemesen több, mint a menüivel Vámbéri „Magyarok Eredete“ című műve e részbeli ismereteinket valóságban gyarapította, természetesen mélyebb bepillantást engedtek számomra a magyar-török viszonyba s lehetővé tették annak világos megkülönböztetését, hogy melyik a magyar ethnikum fejlődésében a fő- s melyik a mellékfolyam, melyik az eredeti s melyik a csatlakozott ág.

Rendületlen bizalmam, hogy valamint a magyar nyelv eredetének kérdésében nagyot haladtunk az e század elején Fessleről kiadott „*Ekel vor dem Finnismus*“ s a még csak nem is régiben hangoztatott „*halzsírszagu atyafisag*“ jelszavai óta, melyekkel szemben t. i. már nemcsak Marczali, hanem Vámbéri is elismerte e téren a komoly tudományos kutatás eredményeit: úgy fog mihamar eloszlani a Vámbéritől előidézett fogalomzavar köde a magyar nemzet eredetének kérdésében is. Elősegíti ezt a mindenütt nyilatkozó készség és szükségérzet a tanulásra, melylyel szemben különösen nyelvész-ethnologusainkra vár nagy feladat. Tagadhatatlan, hogy módszeres nyelvészeink még nem teljesítették az ethnologiai irányban reájuk háramló köteleességet; még *műveltségzavaink* sincsenek rendszeresen e szempontból átvizsgálva s hiányoznak a kellő előmunkálatok, a szükséges segédismereteknél fogva szintén leginkább nyelvész-munkások művelésére szoruló s kiválóan ethnologiai érdekű *összehasonlító néprajz* tekintetében is, melyekhez pedig főkép oroszországi kiadványokban tömérdek anyag áll immár rendelkezésre. Ily körülmények között jóformán nem csoda, ha mindenféle hibás nézetek és előítéletek kaphatnak lábra.

Ez az utóbbi volt tulajdonkép főoka fölszólalásomnak. Semmikép sem áltattam én magamat avval, hogy érveléseimre Marczali — bár nem tartom nézetét elfogultságból fakadónak — hamarosan megváltoztatja, illetőleg visszavonja hallomás szerint 10,000 példányban kinyomtatott tanításait. Attól sem sokat tartottam, hogy mivel ő a magyar nemzetet török eredetűnek s nyelvét Konstantinosz magyarázata alapján keveréknek tartja, melynek alapelemét a benne található török szókinés alkotja, — hogy ennek nyomán nyelvésztanáraink az egyetemen mindjárt az *ökröt, borjút* magyarazzák majd a magyar nyelv ősi alkatrészének, ellenben ezeket: *fej, szem, szív, vér, lélek* s a nyelvszerkezetet jövevénynek, vagy utólagos hozzáelegyedésnek. Hanem igen is tartottam attól s tartok tőle most is, hogy ama 10,000 példányból e hibás felfogás behatol majd minden rendű tankönyvünkbe s évtizedek munkájának sem lesz módjában azt onnan kiküszöbölni s behatol majd a milleniaris ünnepek alkalmából a gyorsan sült bölcseséget áruoló ujságczikkékbe, melyekben aztán alapja lesz mindenféle badar ítéletnek és következtetésnek. Ezért mertem minden becslésem mellett is nyíltan kimondani Marczalival szemben, hogy „*elősegítője lett egy balvéleménynek, mely kedvez az előítéletnek és hiúságnak, ellenben megakasztja egy földadatait komoly buzgalommal teljesítő, kiválóan*

hazai érdekű tudományág eredményeinek elismerését és meggyökerezését a nemzeti köztudatban“.

M. ezzel szemben azt írja, hogy „egyáltalában nincs jogom ezt felőle állítani.“ Nohát, hogy mennyire volt jogom, annak igazolására álljon itt egy kis részlet abból a kommentárból, melyet vitánkhoz a „Hét“ című hetilap fűzött.

E szellemes ujságunk — mely magas műveltségében Budenzünk elhunytakor azt írta olvasóinak „Helsingfors“-ra, Finnország fővárosára gondolva, hogy „Upsalában“ leng a gyászszászló — most egyéb bölcs megjegyzések kapcsán így nyilatkozik:

„Mi laikusok, kikben voltaképp minden tudományos ok nélkül él a finn elmélettel való hűzódózás (mely különben nemzeti tulajdonság), mi örvendünk, hogy ezentúl Marczali Henrikre is hivatkozhatunk, mint erősségünkre, a Szikszayban (!). A tudósok végezzék el a maguk dolgát. Nekünk, szittyáknak diadal, hogy nem lehet bennünket többé nagy fensőséggel fitymálni, mikor megvalljuk, hogy a szívünk a török atyafisághoz húz. A Marczali Henrik becsületes és erős szava, hála istennek, egymaga elég, hogy a finn teoria bebizonyított és vitát sem tűrő voltának egyszersmindenkorra véget vessen.“ — (Vajjon nem tartottak-e a „Hét“-ék Te-deumot a török győzelem örömeire?!)

Palágyi Lajos, ifjú költőnk pedig hallván harangozni (vagy talán nem is hallván) a felől, hogy az eredet kérdésében a szakértők közt is ingadozás van, előszedi a század elejéről való reminiscentiát s így zengedez „A Magyar Nyelvhez“ (Magyar Szalon 1895. évf. 1280. l.):

„Zord egyedüliségben élsz
Nyelv, melynek nincsen párja,
Rokontalan, testvértelen,
Egész világtól idegen,
Dicső, magasztos, árva!“

S a kedves bérczes houban, kincses Kolozsvárban Szádeczky Lajos, jeles nevű történettudósunk, az „Erdélyi Múzeum“ szerkesztője, mint valami becses tudományos vívmányt első helyen ritkított sorú nagy betűkkel közli Bálint Gábornak, a kolozsvári tudományegyetem magyar (altaji) összehasonlító nyelvészeti tanáranak következő expektorációját:

„Én tőlem lehet akárki finn-cseremis, vagy csuvas-török-tatár a maga szakálára;“ (ö. t. i. csak Dsingisz-khán népében talál méltó ösöket s megveti a finnisták csuvasait Vámbéry töröktatárjaival egyetemben) „de nem a magyar nemzetnek, történetének és nyelvének rovására. A ki ezt akarja tenni, menjen és kérjen eme dib-dáb népektől kenyeret! És most azon reménynyel zárom be ez ismertető bevezetést“, (a mongol császárság történetéről lehetett volna előbb szó) „hogy a mélyen tisztelt hallgatóságból senki sem lesz, aki ezután ne szánakozzék azokon, kik a magyar nemzetnek finn-yugra, vagy török-tatár águ voltát vitató iratokat a magyar nemzet pénzéből fizetik és kinyomatják, mert annak annyi alapja sincs, mint volna olyan vitának, hogy a gorillamajom orangutang-e vagy csimpanz?“

Hát ime ezen és ilyen nézetek elősegítéséért esik méltán súlyos beszámítás alá Marczali tudományos vétsége.

Munkácsi Bernát, 117

A kevélység kifejezései a magyar nyelvben.

Egy pillantás a nép gondolkodása világába változatos és tanulságos képet tár föl előttünk. Ha kiválasztunk egy fogalmat s megfigyeljük a kifejezésnek ama számtalan módjait, melyeket valamely nép e fogalom megnevezésében kifejtett: a szemléleteknek egész sokasága, a fölfogásnak legkülönbözőbb, legsajátosabb változatai ötlenek szemünkbe. Különösen az elvont dolgok megnevezésében találkozunk a szemléletek és fölfogásmódok nagy gazdagságával, a mit épen e dolgok természetéből lehet legegyszerűbben megmagyaráznunk.

Az elvont fogalmak konkrét dolgok tulajdonságának, cselekvésének vagy állapotának lévén kifejezői, a tulajdonságok, cselekvések és állapotok megjelenésének számtalan módja szerint, a szemléltre tett benyomások sokféleségénél fogva igen különböző kiinduló pontokat szolgáltatnak a kifejezésükre törekvő nyelvszellemnek. Másrészt, minthogy az elvont dolgokat konkrét dolgok képébe szereti öltöztetni képzeletünk, a konkrét képek pedig, melyek a kifejezendő fogalommal hasonlatba vagy viszonyba hozhatók, tekintélyes számmal kínálkoznak: a nyelvszellem e gazdag választékból bőven találhat módot és anyagot elvont fogalmainak sokféle megérzékítésére. Innen van, hogy míg *asztal, szék* vagy hasonló fogalmakra egy-egy, vagy legjobb esetben is igen kevés elnevezés van rendes használatban, addig, hogy csak egy példát említsek, a *butaság* fogalmának egész kis szótárát lehet nyelvünkéből kimutatnunk.¹

Megkísértjük ezúttal ama szemléleteknek egybevető fejtegetését, melyeket népünk szelleme egy érdekes ethikai fogalomnak, a kevélységnek elnevezésében kifejezésre juttatott. E példa elég tanulságot fog szolgáltatni nyelvésznek és ethnologusnak a népszellem működésének egyik irányára, a fogalom-nevezésnek érdekes és változatos módjaira nézve. Annyival kevésbé lesz talán e kísérletünk fölösleges, mert nyelvünknek eddigelé csaknem kizárólag grammatikai és physiologiai oldala szolgált bűvárlat tárgyául, néppsychologiai tanulságai igen csekély mértékben foglalkoztatták kutatóiukat.

A lelki tulajdonságok kifejezésében a nyelv leginkább azon szemléletekből indul ki, a melyeket a kifejezendő tulajdonságnak külső, testi nyilvánulásaiból szerezhettek. Ezek közül is azon jelenségeket használjuk föl legtöbbször, a melyek legszembeesőbbek és legáltalánosabbak. Ezt bizonyítják a kevélységnek kifejezésére szolgáló magyar szók és kifejezések is.

Legföltűnőbb és legáltalánosabb jelensége a lélek kevélysége-

¹ L. Bánóczy József cikkét: *A butaság synonymikája* (Magy. Nyelvőr, VII. 368), melyben 323 szó van e fogalomra összegyűjtve.

gének a test tartásában, különösen a fej hordozásában nyilvánul. A beszéd hangjában például ritkábban van alkalmunk a kevélységet észlelhetni, mint a testnek állandó tartásában, mely akkor is beszél s elárulja bensőnkét, midőn a száj hallgat.

Innen van, hogy a kevélység kifejezésére szolgáló legközössebb szavaink ebből a szemléletből, a test általános viseletének jellemzéséből veszik eredetüket. Ily eredetű a *gög* szó, mely a *gégé*-vel voltaképen azonos.¹ A gögös ember hátraszegi nyakát, minek következtében a nyak előrésze (a mit a nép ma *gégé*-nek s régebben *gög*-nek is nevezett) kifeszül s föltünőbb lesz. Hogy a *gög* szó, melyet ma csak ethikai értelemben, a kevélység kifejezésére használnak, eredetileg szintén géget jelentett, kitűnik Heltai Krónikájának azon helyéből, a hol a megbénult s gutaütött Kinizsirről azt mondja, hogy jelekkel tudatta a királylyal harcra készségét: „Mutata Törökország felé, hogy a király bosszút akarna állani a törökeken, miért hogy olyan rablást műveltenek és úgy pusztították volna az országot; az *gögét* is (v. i. *gégéjét* is) *mutató* a királynak, a val ezt jelentvén, hogy a kereszténység mellett még fejét is kész volna elveszteni“ (199. l.)² Magát a kevély ember *gög*-jének, v. i. *gégéjének* tartását egész világosan fejezi ki Faludinak e mondata: „Ezerféleképen visszálni haját, festeni orcáját, kiülő *göggel* (v. i. kiülő, kifeszített *gégével*), felgombolt ajakkal, reszkető lábbal lépcselni taval *kevélység* volt, ma házasságarulás“ (l. Nyelvtört. Szót.).

Mármost érdekesek azon szólások, a melyek az eredeti guttur, kehle jelentésű *gög*-nek a ‚superbia‘ jelentésre való átmenetét szemléltetik. Ilyenek a régi nyelvből idézhető eme kifejezések: „Te magadat melly *nagy göggel* kezded ottan tartani, melly fel kezdesz látni“; „*nagy göggel* fönyven beszélnek“; „bízván karja erejében, *nagy göggel* előáll“ (Ny. Szót.) Mindezekben a *gög* szót még eredeti guttur jelentéssel is érthetjük. A belőle származott *gögös* melléknevet is kezdetben bizonyára ilyen eredeti (kidülledt *gögü*) értelemmel használták. a mit még érezhetni is e régi idézetben: „Gögös nyakkal jártanak“ (Ny. Szót.).

A *gög*, *gége* szóval jelentésileg rokon a madarokról használt *begy* testrésznév, a mennyiben a bárzsingnak zseb- vagy zacskó-forma tágulatát jelenti, a mely a nyak végén jelentkezik. S azt találjuk, hogy ezt a *begy* szót szintén fölhasználta nyelvünk a kevélység kifejezésére. E testrésznévből ered a *begyes* szó, mely szintén *gögöst* jelent. („*Begyes* ember: homo superbus, et inflatus

¹ A *gégé*-e végső hangja nyilván nem egyéb, mint a testrészneveken általános 3. szem. birtokosrag (vö. *zuz-a*, régen *zúz* stb). A *gög* és *gégé*-e hangszínbeli viszonya pedig olyan mint pl. a *bög* és *béget* vagy az *idő* és *idén* szavaké, melyeknek utóbb említett alakjai szintén az eredetibb illabialis *é-t* mutatják, míg változataikon már labialis *ö-t* találunk.

² Vö. Szarvas Gábor fejtegetését a *dédget* szóról, melyet a *gög*-gel és származékaival egy eredetűnek tart, Nyr. XVIII. 147.

moraliter. *Begyeskedik*: superbít. (Kassai: Szókönyv I. 274.) Mankónál még együtt találjuk a *begyes* és *gögös* synonym kifejezéseket: „*Begyesen* és *gögösen* futkározó Mátyás“ (l. Ny. Szót.). Csúzinál pedig a fölfuvalkodottságot még egészen szemléletesen találjuk kifejezve: „A mit mondott vala Moyses amaz nyakas és majd mindenkor bálványozó *tele-bögyös* Israel fölől“ (uo.). Hasouló szemléletes kifejezés Illeinel: *lebocsátja bögyit*, am. elbizza magát (Nyr. VIII. 137.).

Rokon eredetűek a régebbi írónknál gyakori *püpos*, *püposág*, *püposkodik* kifejezések (l. Ny. Szót.), melyek a kidudorodást, kidülledést jelentő *püp* szóból származnak; pl. Pázmánynál: „Inkább akarnak nagyon *püposkodni*, hogysem alázatosságban maradni,“ stb.

Mindezen eddig tárgyalt „kevély“ jelentésű szavaink testrésznevekből származnak. Szintén testrésznevekből valók a következő, már ritkább szók is, ú. m.

Mellyeskedik, egy nyelvtörténeti adatban olvassuk: „Ugyancsak *melyeskedett*“, am. hánytavetette magát (Nyr. IX. 521. l.; a Ny. Szótár nem ismeri). E kifejezés alapjával teljesen azonos fölfogásból ered a német *sich brüsten*, a *brust* mell szóból. A szemlélet e kifejezésekben a gögös ember kifeszített melltartásán alapszik.

Szemöldökös, „gögös“ értelemmel fordul elő a NySzótár két idézetében. Eredetét megérthetjük abból a kifejezésből, a melyet sok egyéb, ezen fogalomra vonatkozó szók és szólások közt Dugonics hoz föl *Példabeszédek és jeles mondások* (Szeged, 1820.) cz. munkájában: *Föl szömöldök*. (II. 56.) A gögös ember ugyanis fejét magasan tartja, szemét fönn jártatja s így szemöldökét is a rendszernél magasabba emeli, mint szintén Dugonics mondja: *Emelgeti a' szömöldökét* (uo. II. 61.).

A kevélységet kifejező szólások közül testrésznevek szerepelnek a következőkben, a melyek mind a fejtartás különféle jellemző módjait emelik ki: „Fel tette *fejét*“ (Dugonics Példab. II. 60.). „Földön lába, égen feje“ (uo. II. 63.). „Fen hordozza a fejét, mint az a' kutya a' szálláson, melynek a' tejes fazékon ütötték meg az orrát“ (uo. II. 65.). „Félre teszi *kontyát*“ (uo. II. 66.). „Fél *szemét* se veti másra“ (uo. II. 65.). „*Emelgeti a' szömöldökét*“ (uo. II. 61.; vö. föntebb *szemöldökös*). „Fel tartja az *orrát*“ (uo. II. 59.). „Fel dunderította kis *orrát*“ (uo. II. 65.). „Nagyra tartja az *orrát*“ (uo. II. 60.). „Nagy fel horgya az *órát*“ (am. orrát, mondják Debreczenben, Nyr. III. 424.). „Föl pittyeszti *ujukát*“ (Dugonics id. m. II. 69.). *Csomó van a fültövénel* (szegedi szólás, Nyr. I. 272.).

Egyéb emberi testrésznevek közül a *máj* szerepel különösen, pl. „Arra büszke *mája*“ (Arany: Toldi II. é.); azonban ennek rendszerint fölpuffadását szokta a népies szemlélet kifejezésre juttatni (l. alább).

A nép gúnyos hajlama gyakran állati testrészeket sem állal a gögös ember jellemzésére használni. Így találjuk a következő kifejezésekben: „Föl áll *tarajja*“ (Dugonics II. 56.), a mint a latin is mondja: *cristas erigit*. „Tarajosan beszél“ (uo. II. 60.).

„Noha keresztyénység nagy fenn tartja *tollát*“ (szombatos énekben, l. Beöthy: Irodalomtört⁶. I. 281.). „Senki tollat, *szarvat* ne emeljen nagy egyebek felet ne kevéledgyék“ (Madarász: Evang. 143.). „Szarva nőtt“ (Dugonics II. 69.). „Nagy a' kajla szarva“ (uo. II. 60.). „Högyös a' szarva; vigyázz: meg öklel“ (uo. II. 61.).

Igen nagy szerepet játszik a kevélység kifejezésében a gögös embernek ama jellemző, kifeszült testtartása, mely a szemlélőben a fölfu vó dotság benyomását teszi. Innen erednek a következő közönséges kifejezések: *fölfuvalkodott* (v. i. a ki mintegy fölfúttá magát), *fölfuvalkodottság*; — *pöffeszkedő*, *pöffeszkedés* (a szó nem egyéb mint a közönségesebb *puffad*, *fölpuffad* szónak magas hangú párja). E szemlélet nyilatkozik ezen kevésbbé⁷ elterjedt kifejezésekben is: *pöffedez*, *pöffedezés* (Nagy Szótár); — *duzmadoz*, *duzmadozás* (uo.), mely a *duzzad*, *földduzzad* szókkal áll etymologiai összefüggésben; — *dagály*, *dagályos*, *dagályosság*, a mely szók régebben szintén a kevélység kifejezői voltak (l. Nyelvtört. Szót.), míg ma kizárólag stilisztikai fogalmat (bombast) jelentenek s csak kevés vidéken használatosak régi ‚superbia, superbus‘ jelentésükben (l. Szinnyei: Tájzsót.). Ugyane szemléletet fejezik ki a következő, részben hasonlatokat tartalmazó szólások is: „Fel puffasztotta magát, mint a' pölhös béka“ (Dugonics id. munk. II. 61.). „Fel fúttá hasát“ (uo.), s ezzel hasonlatba állíthatók a kevélyekre is alkalmazott eme kifejezések: „Elő hasú menyecske“ (uo. II. 67.); „Elő hasú Gárdián“ (uo. II. 57.). Továbbá: „Bőrébe is alig fér“ (uo. II. 69.). „Föl hójagzott, mint a' sovány lángas“¹ (uo.). „Fel költtebb a' kovásznál“ (uo. II. 67.). „Fel fúttá pofáját“ (uo. II. 60.). „Magát fel-dúzó“ (Kassai: Szókönyv I. 403. l. *büszke* alatt), a kihalt *dúz* igéből (l. Nyelvtört. Szót.), a *duzzad*, *duzmadoz* stb. alapszavából. „Ösötök, a kire büszkén puffad májatok“ (Arany: Elveszett alkotm. VII. é.). „Szíve a szerencsén hólyaggá fuvódott“ (Arany: Toldi Estéje II. é.). „Hizott Csóri mája“ (Arany: Nagyidai cigányok III. é.). Hasonló szemlélet eredményei a latin *inflatus* a *flo* főni igéből, a német *aufgeblasen* s a finn *pöyhkä* vagy *pöyhkä* kifejezések.

Jelentékeny szerepe van a kevélység kifejezésében a gögös ember tekintetének, nézése módjának. Ezen a szemléleten alapúlnak a következő szók és szólások: *Fönn-lát*, *fönn-látó*, régi kifejezései a kevélységnek (l. Nyelvtört. Szót.). „Te magadat melly nagy göggel kezded ottan tartani, melly *fel* kezdesz *látni*“ (Bornemisza: Prédikációk 397.). „Csillagokat *spéktől* (népnyelvi kifejezés, Nyr. V. 473.). „Nagyra *lát*“ (nép, uo. I. 272.). „Nem *nézi* mi mászik, ha' [am. hanem] mi repül“ (Szeged vidéki szólás, uo. III. 365.). „E gazdag úr miként gögösködik, mint *nézi le* a szegényt“ (Petöfi: E gazdag úr...). „Fél szemét *se veti másra*“

¹ Lepény-forma sütemény, melyet a kenyér bevetése előtt a lángnál sütnek, midőn t. i. a kemenze fül, tehát még láng van benne (Nagy Szótár).

(Dugonics id. m. II. 65.). — E magasban járó tekintetnek tovább fejtései a következő hyperbolikus szólások: „El éri talán a csillagot is“ (uo. II. 58.). „Ő hajtya a' Göncöl' szekerét“ (uo.) „Ő vezeti a' kaszást“, t. i. a kaszás csillagot (uo. II. 60.). „Ő ültette a' fias tyúkot“ (uo. II. 62.).

A mily jellemző a test tartása s a nézés, ép oly szembetünő és kirívó a gögös embernek járása is. Ezt juttatják különbözőképen kifejezésre a következő szólások, ú. m.: *Hányja veti magát*, régi szólásmód a kevélykedés kifejezésére (l. Nyelvtört. Szót.); „maga veti ember“, „magát hányó, vető“ (Kassai: Szókönyv I. 403.); *hánnyaveti* (nép, Nyr. VIII. 377.); „tojáson jár“ (nép, uo. V. 474.); „nem is éri talpa a' földet, úgy lép“ (Dugonics id. m. II. 55.); „nem is porzik utánna“ (uo.). A módos, hetyke járást még egy német eredetű névvel is kifejezi a régi nyelv, sőt több helyen a mai nép is: *gangos*, a német *gang* szóból. pl. „A leányok nevelésében nagy gondviséletlenség vagy on, mert tsinnyosgatás, ruha-tzifrázás, *gangoson* lépés azaz kevélységre-való tanítás minden nevelések“ (Pázmány, l. Nyelvtört. Szót.; vö. Szinnyei: Tájszót.). A németben a ló járásáról vett metaphorával azt is mondják a kevélyről: *hochtrabend*. A járás következményét emeli ki e szólás: „Ugyan porzik utánna“ (Dugonics id. m. II. 58.).

A gögös ember hangjának, beszédmódjának jellemzéséből indulnak ki a következő szók és szólások. *Hangas* (v. i. hangos), Szolnok-Dobokában kevélyt, fölfuvalkodottat jelent (Szinnyei: Tájszót.), míg egyéb vidékeken a bolondost, féleszűt nevezik így, a ki t. i. folyton nagy hangon beszél. A *hangas*-nak kevély jelentését megmagyarázza Dugonicsnak következő szólásmódja: „Hangos a' szava, mint a' nagy harangnak“ (id. m. II. 57.). Hasonló kifejezések: „Mindent nyelve harangjára köt“ (uo. II. 55.). „Pattog: mint a' száraz fenyő“ (uo. II. 61.). „Fennjenn dörgő, fönnjenn szóló“ (Kassai: Szókönyv I. 403.). A gögös ember jellemző beszédmódját fejezik ki a következő szólások: *foghegyről, fél vállról, lóhátról beszél*; „csak *várrul* felelget“ (Dugonics id. m. II. 66.); — megannyi hü szemléletes kifejezések. Ide való a szitkozódásnak e kiemelése is: „Erősen fűjja az adtát“, v. i. káromkodik (uo. II. 61.). „Köböllel méri a' szitkot“ (uo.)

Ezeken kívül a gögös ember megjelenésének egyéb jellemző sajátosságait is fölhasználja a népszellem a kevélység kifejezésére különböző szólásokban. Ilyenek: „De felhorgya a pipáját“ (Nyr. V. 31.). „Csipőjén keze, szeméten szeme“[†] (Dugonics id. m. II. 64.). „Félre tette csákóját“ (uo. II. 56.). „Új sejem kendő a' nyakán“ (uo. II. 66.). „Fél húzta a' piros csizmat“ (uo. II. 67.), a fekete csizma ugyanis egyszerű mindennapi öltözet. „Fél húzta a' bakancsot“ (uo. II. 66.). Ez utóbbi példákban az ünnepesebb, czifrázkodóbb öltözetben látja a nép a kevélység nyilvánulását s

† A szólás második felének vonatkozása nem világos.

ugyane fölfogás adja magyarázatát a szolnok dobokai *festamas*, *festomos* tájszónak is (Nyr. XI. 93.), a melyet a latin *festum* „ünnep” szóból kell származtatnunk.¹ A czipfrázkodó öltözködést veszik alapúl a kevélységnek következő kifejezései is, u. m. a *nyalka*, a mennyiben „arrogans” értelemmel is használják (Wagner: Phraseologia), és *piperés*, *piperéskedik* (Nyelvtört. Szót.), a *pipere* szóból. Ide való ez a szólás: „Föl kötötte a’ Telekes bocskort” (Dugonics id. m. II. 62.), a *telekes bocskor* ugyanis szintén nem minden napi lábbelit jelenthetett a régieknél (vö. Nyelvtört. Szót.).

A merev, feszes magatartást szemlélteti a *peczkes* szó, a melyet a kevélység kifejezésére szintén használnak; a gögös ember ugyanis „úgy áll és jár, kel, mintha tagjait peczkekkel feszítették volna ki” (Nagy Szótár). Ezzel rokon fölfogást mutat a *hegyes* és a vele egy tőből eredő *hetyke* azaz *hegyke* elnevezés is. A *hegyes* szót kevély értelemmel a nép széltében használja (Szinnyei: Tájszót.). Az irodalmi *hetyke* szó pedig nem egyéb mint a *hegy* szónak kiejtés folytán elhomályosult kicsinyítő alakja: *hegy-ke*, a mint régi íróink s részben a maiak is írják.²

A lovas emberről vannak véve a kevélység kifejezésére használt következő szólások: „Föl ült a’ paripára” (Dugonics id. m. II. 62.). „Hánytatta kényes paripáját” (uo.). „Jól megeresztette a’ kantárt” (uo. II. 58.). Ezekkel rokon: „Fel kapott a kocsira” (uo. II. 70.).

A kevélység egyik fő motivumából, a gazdagságból indul ki a Dugonicsnál előforduló *dúzsás* azaz *dúskás* szó (II. 67.), mely nem egyéb mint a *dús* (am. gazdag) származéka.

A kevélységgel együtt járó egyik tulajdonság a kényesség, a melyet a kevélység kifejezésére szintén fölhasznál a nyelv. Így igen gyakori maga a *kényes* szó is, kevély értelemmel. Pl. „Pedig mely *kényesen*, feszesen, begyesen Járnak az uracskák végig a Partesen?” (Csokonai: Dorottya III. é.). „Alattok a lovak tomboltak, prüsszögtek, *Kényesen* rázták szép sörényes fejüket” (Petöfi: János vitéz).³ E tulajdonságot emelik ki a következő szólások is: „Orrán a’ legyet se türheti el” (Dugonics id. m. II. 59.). „Még a’ bolha csipést se szenvedheti” (uo.). „Semmi sem fér fogára” (uo. II. 61.).

Ismét más jellemző cselekvések szolgálnak fogalmunk kifejezésére a következő szólásokban: „Fen köp” (Dugonics II. 72.). „Pöki a’ markát” (uo. II. 55.). „Gangossan pödörgeti kajla bajúszát” (uo.).

Másokkal szemben való viselkedését emelik ki a

¹ Kalmár Elek magyarázata, Nyelvtud. Közl. XXII. 513. A régi nyelvben csupán a *festom* főnév fordul elő „iactatio, prahleriei” értelemmel (Nyelvtört. Szót.).

² A kicsinyítő képző használata e szóban egybevethető a kevélység synonymikájához tartozó *bíszke* és *nyalka* szók diminutív alakjaival.

³ L. még több példát Lehr Toldi-kommentárjában, 392. l.

gögös embernek következő szólásaink: „Nem szólhatni vele“ (Dugonics II. 70.). „Nem beszélhetni vele gyalog“ (uo. II. 61.; vö. főntebb *lőhátról beszél*). „Alig lehet megszóllítani“ (uo. II. 68.). „Hatot kérde, egyre se felel“ (uo. II. 70.). „Reád se néz, ha melletted el megyen“ (uo.). „Száz Pap se parancsol néki“ (uo. II. 58.). „Se vége, se széle parancsainak“ (uo. II. 61.). „Se Péterre, se Pálra nem hajt“ (uo. II. 69.). „Se hete, se szava; még is parancsol“ (uo. II. 68.). „Mindennek bajuszszát ő akarja pödöríteni“ (uo. II. 66.). „Meg nem férhec vele egy padon“ (uo. II. 65.). „Óriásként támadgya meg az eget is“ (uo. II. 63.). „Mindenbe bele kötölődzik“ (uo. II. 59.). „Mindennel szembe száll“ (uo.) „Ő az első minden korcsmában“ (uo. II. 65.). „Megmutatta kicsoda és micsoda“ (uo. II. 59.).

Már az eddig elősorolt kifejezésekben is több példáját láttuk a gögös ember felsőbbésre való törekvésének, különösen a fej tartásában, a tekintetben. E szemlélet az alapja számos kifejezésnek, a melyek részint egyszerűen valamely „felsőt“ jelentő alapszóból származnak, részint valamely megfelelő hasonlatból indulnak ki. A latin *superbus*, *superbia* pl. a *super* szóból ered, a görög ὑψος; a ὑπέρ-rel van rokonságban. A francia *haut* és *hautain* a latin *altus* „magas“-ból, az *altier* az olasz *altiero*-ból származik, a mely szintén csak az *altus* származéka (Brachet: Dictionnaire étymologique). A latin *sublatus* eredetileg magasat, emelkedettet jelent s a fenhéjázó, gögös emberről is használatos. Így a magyarban is *följebbező*-nek nevezték régen a kevélyt, s a *fennyen* és *fennyel* határozó szókat szintén „superbe“ értelemmel használták. (Nyelvtört. szót.). E szemléletből származnak a következő szólások is: „Fellyebb akar hágni és gögelködni“ (Heltai Meséi 61. l.). „Fölső polezra vágyol“ (Wagner: Phraseologia, *arrogans* alatt). A következő költői példában a madárról vett hasonlatot látunk:

Kevés fél a kevélytől s lenézi annyi más,
A büszkeség szülötte, Frithiof, bukás.
Láttam sokat, ki *fentszállt*, s ma — társa mankó †
Szerencsét megcsap a szél, vetést a zimankó.

(Györy Vilmos: Frithiof-monda, 13. l.)

A madárról vett hasonlat az alapja a kevélykedés egy közönséges kifejezésének, a *fenhéjázás*-nak. E kifejezés bizonyára a héja madár fönn lebegését állítja a kevély emberrel hasonlatba s a *héja*-nak olyan származéka, mint *kigyózik* (azaz kigyó módra csavarog) a *kigyó* szóból.¹ E származtatást igazolják a következő példák: „Szemével ne *héjázzon* magosabban“ (Illeiből, Nyr. VIII.

¹ Vö. Szarvas Gábor észrevételét, Budapesti Szemle 1892. évf. deczemberi füz. 423. l. Megengedhetjük, hogy a *fenhéjázás* eredetileg más etymonból is kiindulhatott (vö. Nagyszigethi véleményét, uo. októberi füz. 119. l.), a *fenhéjázás*-ra való alakváltozás azonban minden bizonynyal a héjáról való hasonlat következménye.

136.). „Ne héjzz magasra“ (Ncgáll Kempis-fordításában, 5. l.). „A madár, ha fölötte [Kasperek kútja fölött] elröpül, martaléka az igézetnek; körben héjzlik mindig lejobb s lejobb örvényelve, míg bele esik, elpárolog mint a füst“ (Jósika: Második Rákóczy Ferencz, IV. 112.). Más madárról, a páváról vett hasonlat szolgál alapúl ezen kifejezésre: „Nem páváskodhatott cifra köntösében“ (Budapesti Hirlap, VI. 19.). E madárral a kevély embert egyébként is közönséges dolog egybehasonlítni: „Kevély mint a páva“ (Dugonics II. 64.). Állatról vett hasonlatok még: „Büszke mint a' paripa“ (uo. I. 214.). „Úgy sétál mint Kunok' ebe a' homokon“ (uo. II. 64.). „Bolhábúl lett tetű, nagy gögösen sétál“ (uo.). „Ő a' ludak között a' hattyú“ (uo. II. 68.). „Ő a' csorda között a' bika“ (uo.). Ide tartoznak a féket bontó állatról vett eme szólások is: „El szakasztotta a' kötő féket“ (uo. II. 58.). „Ki törte a' járom szaget“ (uo.). Valamint a ludak életéből vett eme szólásmód: „Ő verte el a' gúnárt; hangosan gágog“ (uo. II. 61.); e kép a gúnáron diadalmaskodó nőstényről van véve.

Személyekről vett hasonlaton alapúlnak a következő szólások: „Borbély legény“ (Dugonics II. 55.), minthogy — a mint Dugonics megjegyzi — „ezeket tartották régenten a' többi mester legények között leg csinosabbaknak és leg pallérozattabbnak.“ „Inasbúl lett legény.“ „Parasztbúl lett Tanácsnok.“ „Köz katonábúl lett Tiszt“ (uo. II. 67.). Ilyenek még: „Büszke, mint az újonc katona. Büszke, mint a tudatlan ügyész“ (uo. I. 214.). „Büszke, mint a' pajkos deák. Büszke, mint a' gazdag leány“ (uo. I. 215.). „A' Biró kocsissa nem kevélyebb nálla“ (uo. II. 59.). „Mint ha ő lenne a' kis király“ (uo. II. 68.). „Kevély, mint Barátoknál az orgona huzó“ (uo. II. 69.).

Élettelen tárgyról vett hasonlat Faludinál: „Ki szenvedhetné annak a felfútt tömlőnek büdös büszkeségét?“ (l. Budenz-Album 192. l.). Ehhez hasonló a latin *lecythus* szó használata, mely 'korsót, hasas üveget' jelent s kevély beszédre is alkalmazható (l. Pápai Páriz szótára, Bod-felé kiad.). Más hasonlatok: „Fönn úszik, mint a tök. Fen járkál, mint a vízi buborék“ (Dugonics id. m. II. 56.). „Eső után nőtt gomba; benne a' féreg“ (uo. II. 64.). Egyéb ilyen hasonlatból származó kifejezéseket már föntebb említettünk ¹

A kevély embernek gondolkodása, önmagáról való hiedelme szintén számos kifejezésnek és szólásnak ad alapot. Ilyenek a következők. *Nagyot alít, nagyot alítás*, v. i. nagyot vél, t. i. magáról; régi kifejezés (Nyelvtört. Szót.), mely a székely földön ma is hallható (Szinnyei: Tájsszót., *alít*-nál). „*Mugok alító szömöldökös emberek*“ (Geleji Katona: Titkok titka 6. l.). *Rátartó, rátartó*, közönséges kifejezések. *Magát rátartó* (Kassai: Szókönyv I. 403.). *Magatartó* (Thibaut francia-magyar szótárában *prude* alatt;

¹ L. még alább az önhittség szólásai közt.

más szótárak nem ismerik). *Magát nagyra tartja*, általános kifejezés. *Nagy-akaró* (Nyelvtört. Szót.). *Magahitt, magahittség* (uo.). *Önhitt, önhittség*, az előbbinek mai változata. *Elhítte magát* (Dugonics II. 64.). Rokon ezekkel a német *eingebildet, einbildung, Elbizott, elbizakodott*, közönséges kifejezések. *Magát elbizó* (Kassai: Szókönyv I. 403.). *Nagyra van vele* (l. Lehr Toldi-komment. 46. l.). *Nagyravágyó*: arrogans (Wagner: Phraseologia). *Hetvenkedő*, általános kifejezés. *Kérkedékeny*: arrogans (Wagner: Phraseol.); a *kérkedés* kifejezéssel egyébként is rokon a latin *arrogans*, minthogy a *kérést* jelentő *rogo*-ból származik. *Nagyzás, maga-nagyzás* (Nyelvtört. Szót.). „Szemöldökös és *magoknuok jennyen tetsző* emberek“ (Debreczeni Ember Pál: Garizim és Ebal, 19. l.) — Ide valók a következő szólások is: „Tudgya, mit végeztek az égbe“ (Dugonics II. 70.). „Minden embert lába' kapcájának tart“ (uo. II. 61.). „Előtte a' Bíró is csak fity“ (uo. II. 65.). „Előtte mák szem a' högy is“ (uo. II. 59.). „A szent Háromság után első személy“ (uo. II. 67.). „Nincs mássa széles e' világon“ (uo. II. 59.). „Övé a' világ“ (uo.). „Semmi tartalékja“ v. i. semmitől sem tart (uo. II. 58.). „Ügy reá tartya magát, mint az olajos korsó a' szegen“ (uo.). „Ügy reá tartya magát, mint az olajos korsó a' szegen“ (uo.). „Ügy reá tartya magát, mint a' pénzes szatyor“ (uo.). „Ügy reá tartya magát, mint a' pénzes malac“ (uo. II. 65.). — Metonymikusan a büszkeség okát, alapját emelik ki a következő szólások: „Kazalban szénája“ (Dugonics II. 58.). „El adta búzáját“ (uo. II. 56.). „Mintha a tied volna a diófaig“ (Wagner: Phraseol. *arrogans* alatt).

A megvetésnek és gúnynak szintén van szerepe a kevélység kifejezéseiben s velük voltaképen az eddigi példákban is már sűrűn találkozunk. Ily eredetű a *büszke* szó, mely, mint Szarvas Gábor kimutatta, a *büz* főnév származéka (l. Nyelvőr XVI. 555.). A büszkeséget a *büdös* jelzővel kapcsolatban láttuk Faludinak főnebb is idézett mondatában: „Ki szenvedhetné annak a felfútt tömlőnek *büdös büszkeségét*“. Lehr is a *nagyra van vele* kifejezést így magyarázza: „Nemtelen paraszt gögöt, *büdös büszkeséget* fejez ki“ (Toldi-kommentár, 46. l.). A megvető fölfogást, a melyből a *büszke* szó eredetét veszi, érdekesen tükrözi még Pázmánynak következő mondata: „*Nagy büzzel*, nagy füstel, nagy pompával voltak előttem egyebek ebben a te mostani állapotban“ (Prédikációk 88. l.). — A *dölyf, dölyfös* és régen *dölyye*, ugyancsak Szarvas Gábor nyomozása szerint, nem egyebek, mint a német *dölle, tölle* (tollheit, unverständ, hebetudo, stupiditas) szónak átalakulásai (l. Nyelvőr XIX. 101.), s e megvető fölfogásra lehet magát a német *stolz*-ot is visszavinni, a mennyiben valószínűleg a latin *stultus*, olasz *stolto*, esztelen, balga' szónak átvétele. Gúnyos szóhasználat fejthette ki a népnyelvben a kevélységnek ezt a kifejezését *böcsködik* (l. Szinnyei: Tájszót.), a melylyel teljesen analog eredetű a francia *prude*, a latin *prudens* származéka (Brachet id. m.).

Végül még egyes köznapri vagy történeti eseményre való

allusiók is szerepelnek néha a kevélység kifejezéseiben. Ilyenek Dugonicsnál: „Föl tötte az Orbán' süvegjét“ (id. m. II. 65.). „Reá tarta magát mint a' Kompoldi kisaszszony“ (uo. II. 57.). „Ki ugrott a' Rigó mezőre“ (uo. II. 62.). A két előbbi határozott személyek tetteire vezeti vissza Dugonics, s ezekhez hasonlók más és más esethez és személyhez fűződve csaknem minden vidéken hallhatók. Az utolsót a rigómezei ütközettel hozza kapcsolatba, a mennyiben „a' kevélyek és kérkedők magokról szokták mondani: hogy kész volna a' Rigó mezőre is ugratni.“

Hogy a kevélység e synonymikáját lehetőleg teljessé tegyük, föl kell legalább egyszerűen sorolnunk azon kifejezéseket és szólásokat is, melyek ismeretlen etymonból erednek, vagy világosan meg nem magyarázhatók. Ezek a következők:

csebeskedik (l. Nyelvtört. Szót.) | *délczeg*, vö.: „Lova kevélykedvén a rajta ülővel, Hortyog, tánczol, kapál, nyerit délczeg fővel. Gögösen megy elől mint fővezér lova“ (Csokonai: Dorottya I. é.) | *fenkely* (l. Kassai: Szókönyv I. 403.) | *garánczki*, am. magavető, hányaveti (Brassó, Nyelvőr XXI. 478.) | *görnyet*, mint székely szót említi Kassai (Szókönyv I. 403.) | *iczki-viczki*, am. magavető, kevély (Nyelvőr IX. 236.) | *kajfas*, *kajfos*, mint tájszó szerepel Ballagi német-magyar szótárában | *kevély*, etymonjának eredeti jelentése ismeretlen (vö. Budeuz: Magyar-Ugor Szótár) | *magravetés*: „Kötelessége annak a nagy magravetés“. am. a kevélység (Veszprém m., Nyelvőr III. 466.) | *nagy garral* l. Nyelvtört. Szót. | *nagy hentesen*, am. nagyralátó hetykeséggel, magahánytorgatólag (Kúnszentmárton, Nyelvőr II. 475.) | *negédes*, régi szó | *pípes*, *pípeség*, *pípeskedik*, l. Nyelvtört. Szót. | *pökhendi*, am. dölyfös (Tata vidékén, Nyelvőr V. 474.).

Homályos vonatkozású szólások Dugonicsból: „Fel hágott az ugorka fára“ (II. 55.). „Fel ugrott a' pócra, talpra is állította magát“ (uo.). „Minden csinyját a' karó' högyére ki teszi“ (II. 56.). „El ugrotta a' száz tíu hosszát“ (II. 58.). „Leplén kívül a' lába“ (II. 61.). „Szent Gellér högyi táncos“ (II. 62.). „Parittyá szájábúí hánya a' galacsint“ (II. 65.). „Érti a' madár szót“ (II. 69.).

Nem áltarjuk magunkat azzal, hogy a fölvett erkölcsi fogalomnak nyelvünkben található minden kifejezését elősoroltuk volna, de azt hisszük, e hézagos kép is érdekes világot vethet a nyelv pszichikai oldalára, már pedig egy francia philologus találó megjegyzése szerint a nyelvben más elemek is vannak, mint szók és törvények, melyek szerint a szók egymás mellé sorakoznak; sőt ép a szók jelentése alatt és a szófordulatokban lakozik a fajnak szelleme.¹

Zolnai Gyula.

¹ René Dounic, l. Philologiai Közlöny XIX. 58.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A magyar halászok vízi ellenségei.

A vizen látható tünemények a benne előforduló jelenségek nálunk is, mint más népek hitében, cselekvő lényekkel vannak összekötve. Ez alkalommal néhány idevonatkozó kevésbé ismert hiedelmet kívánunk bemutatni, minek különös érdeket adhat az körülmény, hogy a tudomány útmutatásaként őseinknek kezdetben a halászat vala egyik főfoglalkozásuk, minélfogva itt véljük fellelhetni a legkezdetlegesebb felfogást a víz gonosz lakóiról.

Halász nép a halakat fogva, a víz gazdagságát pusztítja, mit a víz őrző birtokosai a nép felfogása szerint minden kárpótlás nélkül annál kevésbé engedhetnek meg, mivel a víz egyszerű használatáért, a vízhordásért is áldozatot követelnek. Hajdan a vízhordásért a *Víz-Őrzőjének*, másként *Vízi Sárkánynak* hagyományaink szerint embert, illetőleg állatot hoztak áldozatul; ma a Tiszából vizet merítők egy keveset visszalötytöntenek engesztelésül a víz elvételéért, hogy a *Varázs* ne ártson. Ha a kiengesztelést elmulasztja a halász, bajba jön, miről nem is felejtkeznek meg a tápaiak, mikor azt mondják, hogy minden vizen járó embernek kell valamit dobní a vízbe (tudniillik áldozatul) hogy szerencsétlen ne legyen, különben belehal. Bajba kerül a halász továbbá, ha üzöbe veszi, megbántja a vízben uralkodó szellemeket.

A baj, vagy veszedelem, mely a vizenjárót találhatja, különféle lehet. Legközönségesebb s egyúttal leggyakoribb eset, hogy a halász hálóját nem bírja tovább húzni, úgy érzi, mintha valaki megfogta volna, vagy a mi még nagyobb baj, a hálója csomói ki vannak oldva; ha csolnakja akaratóval ellenkező irányban halad, vagy mozdítani sem bírja, ha vizenjáró műve felfordulni, avagy süllyedni készül. Ritkábban beszél a nép arról, hogy e gonoszak a halászt megkergetik, foglalkozását vele félbeszakítatják. Az ily bajban az Istenhez való fohászkodást tüntetik fel hagyományaink mentő eszköznek, mi keresztényies. A felsorolt bajok nem oly rettentőek, minőket a tengerben képzelt lényekhez fűz a nép; holmi folyóinkban levő, embereket lenyelő Szörnyetegekről nem mesélnek halászaink, mi szinte arra vall, a mit a török eredetű *tenger* szavunk is bizonyít, hogy őseink kezdetben a tengert nem ismerték. Ekként a halászokat bántó ~~lények~~ lények is kisebbek, folyókhoz mértek, kevésbé veszedelmesek, mint minőkről a tengert ismerő népek beszélnek. Találunk ugyan hagyományaink között is hajósokat tengerre vivő és ott félig hal, félig ember, vagy ember

helyett állatféle szörnyetegekkel elrabolni engedő adatokat; de ezek idegen népektől kölcsönvetteknek bizonyulnak, ha más népek azonos adataival egybevetjük. A mi halászaink vízi ellen-ségei többnyire önmagukhoz hasonló alakú lények, mi legkönnyebb és legtermészetesebb felfogás is. Egy pár adatunkban szerepelnek csak állathoz hasonlóak.

A víz gonosz lakói közül legismeretesebb alak halászaink előtt a *Holt ember*. Ravasznak mondható, a ki ha kell, csak hogy bajta hozza, csalogatja, hívja az embert. Zentán a halásznak egyre azt kiabálta: Erre gyere! erre gyere! Arra is evezett egy darabig, de miután észrevette a cselt, ott hagyta. Holtnak színeli magát, pislogó szemmel, meredt testtel úszkál a víz tetején, hogy a halászok holtnak gondolván, csolnakjukba bevegyék, mit ha sikerül elérnie, a csolnakot elsüllyeszti és a benne levőket lakásába beviszi.

Máskor megakasztja a halászok vízen járó eszközét, megfogja a hálót, csomóit ki is oldja, szóval akadályozza a halászást. De a halászok sem kímélik ő kelmét, ha kezükbe kerül. Egyszer, mint a csanád-apátfalviak mesélték, kifogták a halászok a Marosból, azt hívén róla, hogy valóban holt, a tűz mellé tették; de a mint szalonna sütésök közt egyikőjük reátekintett és észrevette, hogy pislog, mindjárt elkiáltotta magát: Csak üzsd, csak üzsd! Ne olvasd! Hozzá is fogtak amúgy Isten igazából a püfékeléshez s mikor ütötték, mindig azt kiáltották: Egy! Mert a hiedelem szerint addig el nem szabadúlhat, míg egyet mondanak, bármennyit verjenek is reá. Közbevetőleg legyen mondva, e hiedelem adja meg a magyarázatát eme szólásunknak: *Jól elegyelték*, mi annyit jelent, hogy jól elvertek, vagyis ütés közben mindig csak egyet olvastak s míg így verik, addig kedvök szerint üthetik az illetőt. Mikor már beleuntak a halászok az ütésbe, kettőt mondtak, erre azután beleszaladt a vízbe a Holt ember. Későbbben, hogy tovább halásztak, azon vették észre magokat, hogy a hálójuk megakadt, a Holt ember megfogta és azt kiáltotta: Oldjam-e, vagy kössem? Oldjad hát — mondták a halászok — már sem bírjuk. A Holt ember tovább eresztette ugyan őket, de mikor kihúzták a hálót, akkor látták, hogy a csomói ki vannak oldva.

Mint egyáltalában a rossz lényeket, úgy a Holt embert sem jó emlegetni, mert megjelenik. Az egyszeri halászlól beszélnek, hogy egyizben mit sem birt fogni s elkeseredésében azt mondta: Nem bannám én, ha *Dögöt* fognék is! Mindjárt ott termett a Holt ember; akkor ijedt meg a halász s egyre hajtogatta: Uram Jézus, segíts meg! Erre azután azt felelte a holt ember: Köszönd az Istenednek, mert ha azt nem mondog, meghalsz.

Holt embernek kell vennünk a tápai halász látta *meredt testű* vízi lényt is. Kecézett a halász, a mint szétnézett, látta, hogy a víz visz valamit, odamegy, felkiált: Ni, ni ember, vegyük ki! Társa nem akarván vele bajoskodni, maga fogott a kivevéshez,

hanem hasztalanul erőlködött, meg volt meredve a test, nem bírta kivenni, visszaejtette. No, nem bajoskodom én te veled! — mondta a halász elkedvetlenedve s csolnakját ellökte a meredt testtől. Kőszönd az Istenednek — visszaszólt a meredt testű — mert majd elúsznál volna te!

A mi Holt emberünk a velünk rokon népek hasonló vízi lényeinél — minők a votják *Vu-murt*, a cseremisiz *Tenges Jumó* és a kazáni tatárok *Vízi manója* — egyszerűbb, eredetibb alakban maradt fenn. *Vu-murt* is elrejtődzik, magát holtnak téve uszkál a vizen, hogy a kik látják, megszánják s rajta segíteni akarva, csalódjának benne; de már *Vu-murt*-ot halhoz hasonlóan találjuk leírva. a ki — miként a finn *Akka* tenger istennő, vagy a vendek *Vízi nője* — ki-kijár fészülködni; sőt *Vu-murt*-ra még a meséinkben ismeretes, *Tilinkó* által reászédett, pórujáró ördög szerepét is reáruházva látjuk. *Vu-murt* alakjára inkább a mi *Vízi emberünkkel* egyezik meg, mint a Holt emberrel, kinek keze és feje olyan, mint az emberé, lába nincsen, csak farka van, mint a hálnak. Ennyiben találkoznak megjelenésükben, de a mi *Vízi emberünk*ről még tudnunk kell, hogy karddal és késsel jár, közönségesen hallal él, hanem az embert is megfogja; a víz fenekére viszi és megeszi; a csolnakot felforgatja, a hajót limbázza, mit, hogy ne tegyen, áldozatul a vízbe valamit bele kell dobni. Színére a mi *Vízi emberünk* fekete; ő is kikapogat, mint a Holt ember, elegyelik. A votják *Vu-murt*-ról továbbá az is fel van jegyezve, hogy a vízből kijön veszekedni, mint a mi tápai *Szörös büfjögő*-nk, kiről tudni akarják, hogy Tápén egy ízben embert kergetett végig az ucczán.

Első pillanatra inkább pajkoskodónak, mint veszedelmesnek tűnik fel a csolnakban váratlanul megjelenő, halászra vigyorgó *Fekete gyermek*; de ha meggondoljuk, hogy az ily vízi lényeket a halászok nem türik meg a csolnakjukban, mert elmerülésnek vannak kitéve, veszedelmes voltukat azonnal felismerjük. A *Fekete gyermek* elnevezésében bírja alakjának megjelölését; Algyőn tudnak róla beszélni, hol egyszer a halászok, mikor kezéztek, csak azt vették észre, hogy a csolnakjukban van a *Fekete gyermek*. Hol a csolnak orrában, hol a farában vigyorgott; megkísérették megfogni, azonban nem sikerült, mert a mint feléje csapnak, kibukik a csolnakból.

Ugyanily szerepű, csak külsejére változó a *Veres sipkás*. Ember alakja van neki s miként a közönséges embereknek, van sipkája is, veres, mint a *Nix* nevű, német vízi lényeknek. Róla beszélnek, hogy egy ízben a mint a révész át akart evezni a Tiszán, a csolnakjában látta a *Veres sipkást*. A révész az evezőjével agyon akarta ütni, de a veres sipkás, mikor feléje csapott, már belebukott a vízbe, hanem a sipkája kiesett a fejéből és a csolnakban maradt. A révész fogta a sipkát, haza vitte; nem sok idő múltával azonban hallja, hogy az ucczán dudaszóval mennek és kéri

tőle a sipkát, mit a révész, hogy baja ne történjék, jónak talált kiadni.

Az eddig felsorolt lények ember alakúak voltak és adataink alapján nem is mondhatjuk, hogy szükség esetén más alakúvá változhatnának, megmaradnak mindvégig ember-féléknek; míg ellenben a *Vízi ördög* kénye-keve szerint alakulhat. Tápén egy halász nagy-pénteken halászva, fekete potyka képében fogta ki a Vízi ördögöt, de alig húzta ki a vízből, kutyává változott. A csolnak, bármint igyekezett is a halász kifelé, csak lefelé haladt, mire megijedt, kalapját leemelve, Istenhez fohászkodott, úgy jöhetett ki a partra. Hanem a kutya nem maradt el tőle; mikor meghalt is, oda ült a keresztjéhez.

Kálmány Lajos.

A „lüdércz“ a székely néphitben.

A mint a Székelyföldön utaztomban Csikmegye egyik Olt melléki falujában megállott a szekeresem, hogy étessen: én is szétnéztem a faluban. Visszatérve a fogadóhoz, annak ajtajánál, egy padon öreg anyóka üldögélt, kezében pálczát tartott s a porban azzal huzásokat csinált jobbra-balra. Rátekintve önkénytelenül is Petőfi „Sári néni“-jének refrainje jutott eszembe: „Sári néni, hejh mikor kendet még Sáríkámnak, hugomnak neveztek!“

Hozzá közeledém, hogy egyről s másról kérdezősködjem tőle; nagyon szeretem hallani, mikor az öregek a mult idöket dicsöitik. Többek között előhozakodtam azzal a kérdéssel is, hogy láttott-e élete folyásában valahol lidérczet?

„Mán én lüdérczet eddig a vénségemig sohuttse' láttam, hanem éczze', hogy vót a faluba; aszt onnét tudom, hogy édes anyám, — a mikö' még é't beszé'te vót nekem; — az Isten nyugussa meg,“ tevő hozzá áhítatos hangon.

El tudná-e beszélni, mit csinálhatott az a lidércz a faluban?

„El én! éppeg ugy, min'ha tennap hallottam vóna.“

Legyen szives, hát beszélje el nekem; — és sejtven, hogy ez az öreg is azok közül való, kik nem töltik a pálinkát a csizmájuk szárába: hamarosan kérdem: szereti-e maga a jó pálinkát? Még mielőtt nyelve kimondhatta volna, már ott ült az öröm az arczán, hogy most pénz nélkül is hátha ihatik egy cseppet. Hogy jobb beszélő kedve legyen, rögtön rendeltem is egy porció fenyővizet (borovicskapalinka) az öregnek, a ki kimondhatatlan örömeben már bele is kezdett mondókájába.

Vót azon a Madéfalán egy szép szál legén, a kit évittek vót katonának a franczia háboruba, — a mi, hogy mikö vót s hogy vót, biz'én nem tom, lehet, az ur jobban tudgya nálomná', én csak ugy tudom, a hogy nekem és beszéte vót éd's anyám. Hát annak a legénynek, hogy é'vitték katonának, maratt itthon egy szépsé-

ges leján szereteje. Ez a szegén leján ój rémitón szerette azt a legént hogy szinténés-szinte megbolondút utánna; egy álló hétig se' étt semmit bujába', se alunni nem tudott egy cseppet és, mindég csak egyet sirt. Mán ugy épusttút vót, hogy lehetett vóna fektetni a kopósóba.

Hire futamodik, — így beszéte éd'sanyám, — az isten nyugussa meg! — écczer a faluba', hogy a Gergé'ba' leányához a legén a ténnap este haza jött vót, de esmét ément.

E hiresztelés igaz és vót, me't vasá'nap este éppen akkó, mikor a guzsajosok¹ más leánhoz és észoktak menni, abb' az üdőtájba', — mondom — csak béállított a házba, még pedint a katoná gunyájába'; de még csak nem és köszönt, min' máczczó szokott vót', hanem csak elé kerűt s leűt a tulipános kék hosszú padra az asztal mellé, a hová máczczor és szokott vót űni. A szegén leján szérnyü bó'dog vót; hejza szalatt, hogy megöléjje, megcsókója, de ekkó tovább ment az asztal mellett a leján elől, hogy ne ölê'hesse meg; szòtt és héjza, kérdezősködött és tölle, de héjába, me't egy szusszantás nem sok, de még annyicsesem felé't, hanem egy darabocskánég ott maradt még s osztán fé'kò't s anékű', hogy csak el és bucsuzott vóna, é'ment onnat; a még az ereszbò' ki nem ment, lázczozt és, de mán azon küjjel ugy e'tűnt, min'ha csak a fő'd nye'te vóna è.

Másnap mán teli vót a falu a hírive'; beszé'tek és sok mindénfélét, még azt és mon'ták, hogy a legén megszòkòtt a katonaságtól s azét nem merészkedett beszé'ni, nehogy künn meghajják a hangját s é'fogják.

De aká'hogy és vót, hát azétt még több vessben² és é'jött. de soha sem szò'tt, egy szòt se'; csak jött, s szépen esmét é'ment,

A leján még egyre jobban sirt, hogy Gábris nálók járt s héjza még csak nem és szò'tt, s mán e mijatti bujába' el és kezdett betegésenni.

Ecczer egy asszon aszt a tanyitást atta a leján anynyának, hogy néjzék még annak a legénnek a lábát, me't ő még hallott ojan dó'got; s réja jöttek, hogy a'biza lüdê'cz vót; s még arra és mégtanyította, hogy ha lüdê'cz, akkor ludlábai vannak. Hogyha pedig megtuggyák, hogy lüdlába van a vendégjeknek, tüzesicscsenek még egy nyirfáséprüt s mikor szalad ki, hujzanak rá avval vaj néhánt, s kijácscsák utánna: tüzes seprüt a seggibe, patkószeget a filibe! meglássák, hogy soha még a krisztusvilág vissza nem jó hejzok.

A leján anyya szòt és fogadott, s minden á'dott este beszítáták hamuval az eresz főgygyit, had lássák meg a nyomát, amikò még éjò; — nem is kellett sokájig várakozni réja, me't má' harmannapra esmég éjòtt a legén.

¹ A székely földön a legények este mennek a leányos házhoz látogatóba, ezek a guzsajosok.

² Versben = izben.

Écczeribe neki estek, nészték a lába nyomadékját, s uristen! csakugyan úgy látták, hogy azután a szép legén után ludlábnyomdékok láczzanak.

Minnyátt elékapták az ujdonat-uj nyírfaséprüt s megtüzesenni tették, s elhitták azt az asszont és, a mejik megtanyította vót ökö, hogy a' bújjon el az ereszbe s mikö ki akârna szalanni hûjzon réja egy sort.

Mihent a seprûvê' készen vótak, futott bé a leján anyja a nagyházba, s így szó'tt a vendéghez: Éfi legén! mutassasza a lábát, magának van-é ludlábnyomdéka?! . . .

De az éfi legének se' kellett több, min'ha a két szemit kivették vóna, ugy szalatt ki az ajtón; az ereszbe' még az asszon várta s a tüzes séprûvel ugy megrakta, a hogy csak tutta s mind azt kijátotta a meddég csak ütte: „Tüzes séprüt a seggibe, patkó széget a filibe!“ Az éfi legén pedint, — követem becsületvel — ugy tele fosta az egész udvart tüzes szikráva', hogy elig-és elig tudtak a sok szikra mijáun bémenni a házba.

És higgye el az ur, — isten-krisztusücscegén! nem jött a' vissza soha, de soha; azt monta vót szegén éd's anyám, az isten nyugussa meg.

Ehhez hozzátoldta még a maga nézetét is e dolog felöl: „Hát, instálom, ez az éfi legén lüdê'cz vót; annak pedint ojan természetje van, hogy szép legén, vaj szép leján képibe ötöszködik s azokat a bolond szeretököt gyötöri s epezsti.

Hallottam én sokszor, hogy écczaka itt és, ott és láttak lüdê'czeket repü'ni, nagy tüzes farkok csak úgy világított az ájérba', de én, — szerencsés órába' legyen mon'va, — eddég a vénségemig sem ijen, sem ojan, másféle kísértetet nem láttam.“

S még magamhoz sem tudtam jöni a hallottak fölötti gondolkozásból, már ily kérdéssel támadt rám: „Az úr látom s gondolom, hogy többet tudhat nálunkua', azétt hát, legyen szüves magyarája meg, hogy történhetett az, s miféle dolog vót az, a mit most minnyátt émondok.

Erre égyet hörpintett a fenyővizből s azután így kezdé:

A szomszédunkba' vót égy erőssen fájin asszon, az urával és gye'mekeive'. — Az asszon meghót, az isten nyugussa meg; — instálom, csak kurtán mondom é', mert úgy és látom, hogy az úr erőssen séjet — má' mondám, hogy az asszon meghót, a gyermekek má' akkorák vótak, hogy min' tuttak dógozgatni a takaróba',¹ csak egy nem, é' vót a legküsebbik.

Écczer a sokból ugy történt, hogy az ögyvez² ember a gyermekeivel é'met az aszalásba³ taká'ni, csak a legküsebbet hatta itthon, nálunk hozta, s hagyott énnije és délre, este úgy és haza aka'tak jöni.

¹ A szénagyújtést takarásnak mondják. — ² Özvegy. — ³ Az erdőn irtás által létesített kaszálók, a hol a fákat tüzzel aszalták, szárították ki.

Estefelé má' keszte várni az apjáékot a gyé'mek, de a biza egy kicsitt mekkéstek vót; a hô'd és má' fe'jött vót, a mikô csak beállit nagy ejett képvel a gyermek. Szérnyün csudá'koztam, hogy méétt sir, mikô láttam, hogy mijen pityeregve panaszolta, hogy mi lölte ôt.

Aszt monta, hogy a nagy ház ablaka alatt a tótésen¹ üdögé't és éneké'getett; ecczê csak hajja, hogy az ablakot három vessen és megkopoktatták belô'rô; pedént a ház bé vót zárva; s mikô fé'kô't a tótésrô, hogy tovêbb mennyen, háromszor a házbó' a nevén kijátották.

Mihent e'monta ezeket, minnyátt foktam a gyé'mek kezit s vezettem haza, — gondôtam magamba', — tán csak nem verte fe'² valaki a házat.

Az apjáékval éppeg talá'kosztunk az uton, megmon'tam, hogy mit mondott nekem a gyé'mek; éu magam és mentem; meg-megkélencseltem az ajtókat³, de zárva vótak, a hogy kinyi-nyitották az ajtókat, az ablakokhoz szalattam, azok és be vótak fûrgölve,⁴ mindent éssze-vissza kerestünk, de senkit se kaptunk a házba'. Evve' megtôt a falu, mindenki arrô' beszê't, de másra magyarázni nem tutták, hogy hazajáró léleknek kellett annak lenniye.

A hogy e történt, 3 esztendővel azután a gyé'mek megés hót; az egész falu és mégeskütt a vóna, hogy gyé'mek anyja jött vót vissza kicsi fijához s nem tutta megállani, hogy ki ne jelencse magát élötte.

Aszt és beszê'ték a gyé'mek háta után, hogy azétt hót meg, met évitte az anyja maga után a másvilágra.

Mit gondol az úr, — fordult felém az öreg — csakugyan az anyja vót-é az, a ki az ablakon kopoktatott, s igaz-é, met éu szentül hiszem, — hogy a lelkek hazajá'nak?

Kristály Balázs.

8 33 11

Palócz babonák és gyermekjátékok.

A hevesmegyei palóczokról eddig közölt adatok kiegészítéséül az 1893. és 1894. év nyarán gyűjtött babonákat s egynehány gyermekjátékot óhajtok ez alkalommal bemutatni. A babonák valamennyie a magam gyűjtése, valamint az 1. és 7. számú kivételével a gyermekjátékok is, melyeknek följegyzésénél azonban nagy segítségemre voltak *Szabó József* ballai és *Kormos Béla* mikófalvi kántor-tanító urak, a kiknek szíveségéből egynehány játéknak lekottázott dallamát is sikerült megszereznem.

¹ A faházak mellé fővényt hordnak magasan, hogy téli nedvesség, de különösen a szél ne bújhasson a padló alá. — ² Ha betörnek a házba tolvajok, a székelyek azt mondják: fölverték a házat — ³ A kilincsel próbálta kinyitni az ajtót. — ⁴ Fûrgölô, oly ablakzáró, mely áll egy szegbôl, a melylyel egy lyukas vas az ablakkereszthez van erôsítve, hogy annak két vége szorítsa be az ablak-szárnyakat.

I. Babonák.

1. Házasságra vonatkozók.

A palóczeleány, ha véletlenül meglátja, hogy a „*keő kiverő*“ (apró vörösbogárka, mely kora tavasszal a falak tövéből, kórakások közül a nap melegére szokott előjönni) rá röpült a *bogács kóró virágjára*, azt tartja, hogy még abban az évben férjhez fog menni. (Terpes.)

Ugyanezt hiszik akkor is, ha „négyágus lóheré“-re akadnak a kertben vagy a réteken. (Terpes.)

Szent-Iván napján, a szentiván éji tűzgyújtás alkalmával leányok, legények elmennek a kenderföldekre s ott egyenkint bele-bele hevernek a kenderbe, azt tartván, hogy a melyikök után a lehevert kender ismét föláll, akkor az, egy éven belül férjhez megy, illetve megházasodik. (Terpes.)

Hasonlót jövendői magának a palóczeleány akkor is, ha ősszel a közönséges lud átrepül felette. (Megjegyzem, hogy közönséges ludat oly nagyszerűen repülni, egész csapatokban, sehol sem láttam csak a jó palócok földjén, úgy, hogy a kocza puskás egész jóhiszeműleg duplázna rájuk ősszel, mint vad ludakra.) Azt mondják ilyenkor: „*férjhez ménék, ászszállott al lud.*“ (Terpes.)

Hogy pedig a palóclány megtudhassa melyik *legény veszi el* az ismerősök közül, Andrásnapkor (novemb. 30.) annyiféle gallyat tör a kert fáirol és eleven sövényéről, a hány legényre gondol, mindenkinek megjelölvén a maga gallyacskaáját; azt azután uj fazékba teszi s mindennap a karácsonyi éjféli miséig „nap keötyi eleött“ patakvizzel megöntözgeti, azt híven, hogy a melyik legénynek a gallyacskaája kivirágzik, illetve, uj rügyet hajt karácsony éjjeléig, az a legény fogja feleségül venni. (Bodony.)

Azt meg, hogy a falu mely tájára viszik férjhez, a *katóka-bogár* mondja meg. Ha ilyet talál a palóczeleány, ráteszi azt a kezefejére s a következő versecskét mondja a bogárhoz:

„Szájj eő, szájj eő kataóka, *Égnek-e, feődnek-e,*
Meőre visznek engem: *Vizipatakának-e?**“

s a kis bogár ezalatt a merre elrepült, bizonyosan arra a tájra viszik majd férjhez. (Terpes.)

A ki meg pláne *látni* is szeretné leendő férjé-urát, palócz néphit szerint arra is van alkalom és mód kétszer is egy esztendőben, egyszer Andrásnap éjszakáján, másodszer meg karácsony éjjelén. Mindkét alkalommal egésznap böjtölnie kell a leánynak s Andrásnap éjjelére egy nadrágot kell a „fejele“ alá rejteni (Parád), karácsony böjtjén pedig este, a legelső harapás ételt (rendesen a *lepényből*, mert ezzel kezdik a vacsorát) vegye ki a szájából s a „kelebibe“ rejtve vigye a templomba éjféli misére, aztán hazamenve tegye a *vánkosa* alá s azon aludjék — akkor biztosan *megálmodja* ki lesz a férje. (Bodony.)

2. Időjárásra és gazdálkodásra vonatkozók.

Ha karácsony éjjelén borus az idő, akkor *jó nyár lesz*, s a csűr is megtelik, ellenben nem. (Parád.)

Mikor a macska szunnyad, vagy ha nagyon nyalogatja a talpát, akkor *esőt* lehet várni, valamint akkor is, ha a szarvas marha gyorsan eszik s a *jobb oldalára* fekszik le, ellenben ha a *balra*, akkor rossz idő és szél lesz.

A Mátra erdeiben ölfát vágó palóczok meg azt tartják, ha az „eskaraplya“ (a szalamandra) kifelé halad a hegynek eső lesz, ha pedig befelé tiszta, száraz idő (Parád.)

Ha a „dungaók“ nagyon repdesnek az ember felé, akkor is *„esseőt várhatónk.“* (Parád.)

Ha pedig a csillagok nagyon „futosnak“ az égen, akkor meg szelet lehet várni. (Parád.)

A palócznépek az időjárásra vonatkozó ezen jóslatainál azonban — melyek legnagyobb része hosszas megfigyelés és tapasztalat eredményeként száll apáról fiura — sokkal érdekesebbek azok a babonás szokások, melyeknek segítségével a palóczgazda s gazdasszony a maga kis szűkkörű házi és mezei gazdálkodását véli eredményesebbé tehetni. Szembeötlő, hogy e babonás ceremóniák elvégzésének ideje a kereszténység legszebb ünnepével, a karácsonnyal esik épen össze, a minek okát egyfelül a nép vallásos érzületében keresem, mely ily babonás szokásoktól talán biztosabb eredményt vár, ha ily nagy ünnephez van kötve, másfelől pedig abban, hogy a palócz, mint földmivelő nép, babonászkodni télviz idején jobban ráér.

A gunár libába karácsony estéjén 2—3 nagy „girizd“ foghagymát szokott a palóczasszony dugni, hogy annál erősebb, *„hamissabb“* legyen annak idején. (Terpes.)

A tyuknak, hogy jó tojó legyen, zabot adnak karácsonykor, a libát pedig ugyan-e czélból szintén zabbal etetik meg, de *Katalin napján* (novemb. 25.) „nap keötyi eleött“. A kotlós tyúk alá is karácsonykor ültetik a tyúk- és libatojást kiköltés végett. (Parád, Bodony.)

Lucza estéjén kukoriczát szoktak pattogtatni s azt a tyukoknak adják, hogy jövő esztendőben valamennyi „szakadatlan tojjon.“ (Terpes.)

A terpesi palóczasszony még azt is megszokta tenni ebből a czélból, hogy karácsony éjjelén kivisz magával egy üres zsákot a tyúk ketreczhez, azután egy baltával jól megveregeti a tyúk-ól alját, oldalát, meg még az „ülöt“ is, azt mondván a tyukoknak: „Agyon váglak ha tele nem tojjátok a zsákot!“

Szokásban van az is, hogy karácsony estéjén a gyermekek „étel eleött“ elmennek a szomszédba s bekiáltják az ablakon:

„Itt legyeik a kotkodács Nállaónk meg a sok tojás.“

(Balla, Terpes, Parád.)

Az igavonó marhának, hogy egész éven át jól egyék, igyék, éjjéli mise előtt „első harangszókor“ enni szoktak adni, „beharangszókor“ pedig megitatják. (Balla.)

Karácsony estéjén a palóczgazda beviszi a kocsijáról a kerek kötő-lánczot s oda köti az asztallábihoz, abban a hitben: hogy abban a kocsiban, melyre ezt a kerekköttő-lánczot akasztja, soha semmiféle igavonó marhája egy álló esztendeig meg nem romlik hajtás közben, s sem őt, sem lovát, ökrét semmiféle baj, szerencsétlenség pl. kocsi felfordulás, tengelytörés stb. nem fogja érni. (Parád.)

A lovat hogy jól menjen annak előtte karácsony éjszakáján éjjéli misekor piros almáról itatták meg, t. i. a gémes kut válujába vizet huztak, s 2—3 darab piros almát tettek bele s arról itatták meg a lovakat, vagy ugyanazon czélből szokásban van ma is, hogy nagypénteken reggel a lovakat megmossák a patak vizében, s virágvasárnap pedig „barka“ között ostorhegyet szenteltetnek a templomban. (Szék.)

A parádiak meg úgy tesznek, hogy a lovuk jobban menjen a következő esztendőben, felmennek éjjéli misekor a toronyba s „urfelmutatás“ alatt a „négyelleő“ (négylóra való) ostort a harang tengelyén kenegetik meg.

A szarvasmarhát, lovat, hogy senki meg ne rontsa, tavasszal, mikor először hajtják ki a legelőre, egy kulcsnélküli lakatot tesznek az istálló küszöbe mellé, s azon keresztül hajtják ki (Terpes.)

A tehén, hogy jól tejeljen s senki meg ne ronthassa, első borjával „szüzanya meztelen kell megfejni“, ha pedig már megrottották (t. i. véresen tejel, vagy egyáltalában nem adja le a tejet) *uj fazékból* kell megfüstölni a karácsonyi morzsalékkal. (Szék.)

Nem jó az „isten tehénkéjét“ (a derecskeiek a katóka bogarat hívják így) megfogni senkinek, mert akkor elvész a tehene haszna. (Derecske.)

A kinek meg méhe van, pünkösöd napján hajnalban, friss marhaganajat szokott az istálló oldalára csapni s azt addig hagyja ott, míg teljesen meg nem szárad. Ezzel a száraz ganéjjal szokták aztán a rajzó méhet megfüstölni, hogy jobban menjen a köpübe. (Parád, Bodony.)

A lóra, hogy minél hamarabb akadjon vevő a vásáron, az istálló-seprű gallyából egy darabkát s a disznó vályujának a belső részéből lehasított egy kis darab forgácsot kell a kötőféke szárába bele fenni, vagy belekötni. (Szék.)

Mikor a szarvasmarhát eladni hajtják a vásárra, az utba eső legelső hidról egy marék port kell fölemelni s azt a kis lajbi vagy a ködmön zsebibe tenni, akkor „annyi kéréőji lesz uram ajjaószágnak, a hány szem port feőmarkolt a hidrú.“ (Parád.)

A házba, ólba, hogy a „rosszak“ be ne mehessenek emberben,

állatban kárt tenni, karácsony éjjelén keresztet szoktak huzgálni az ajtókra foghagymából, s szentül hiszik, hogy éjjeli misekor egy perczre viláosság támad az istállókban „jelenségüja Jézus születésinek“.

3. Kuruzsló babonák.

Ha valamely háznál a kis gyermek nem jól alszik, az édesanya, vagy a gyermek két kis testvére, elmegy a szomszédba „álmot szedni“ a „ház“ négy szögiből. A ki az álmot szedi, bejárja az utcái szoba mind a négy szögletét s ott két marékkal, vagy a mint ők mondják „összemarékkal“ szed a „semmiből“ s azt fehervászon kötényébe, a „gangá“-jába teszi. Egy valakinek ilyenkor mindig azt kell kérdezni az illetőtől: „Mit szedeő?“ a kérdezett azt feleli: „álmot“ s midőn ily formán az álmot a ház négy szögiből már összeszedte, haza megy s azt azonnal a kis gyermek feje alá önti a kötényéből, abban a hitben, hogy csakugyan édes álmot vitt haza a kis gyermek szemére. (Terpes.)

Fülfájás ellen jó a fülbe olvasztott juh-vajat, vagy a háztetőkön nőő „tövi rózsa“ (kövi rózsa) kicsavart levét belecseppenteni. (Csehi, Terpes.)

A *tyukszem*, hogy elmuljon, a ló patkójából kiesett földdel kell megkenni vagy megdörzsölni; vagy pedig ha az ember bárminő csontot talál úton, útfelen, kenegesse meg tyukszemét a csontnak földönfeküdt részével s aztán tegye azt vissza régi helyére ugyanoly helyzetben mint azelőtt volt, biztosan elmulik. (Parád.)

Vagy az is jó, ha az ember megolvassa a tyukszemeit aztán visszájáról számolva (pl. 4, 3, 2, 1) egy czérnával csomót köt mindenik felett s azt a czérnát összegöngyölgetve oda dobja, a hol „két ereszet összecsepeg a feődre“. (Parád.)

A „*Kilis*“ hogy elmuljék, egy ronggyal a „rutságot“ ki kell nyomkodni belőle s azt egy hangya zombékba lenyomni. (Szék.)

Buzaszentelő napján a templomi lobogókra tűzött buzakoszoruból vagy a megszentelt buzaföldről néhány szálát minden palócember és asszony viszen haza magával s azt a nagy kapcsos imakönyvben őrizve tartogatják odahaza, hogy majd alkalomadtán tüzre vetve, a füstjét gyógyítószerűl alkalmazhassák *torok bajoknál*. (Terpes.)

A ki a Szent-Györgynap előtt meglátott gyikot „összemarizgatja“ (t. i. összefogdossa) azután elereszti, az az ember ha kezével egyszer-kétszer megsimogatja az embernek vagy a „jóság“-nak a torkán támadt *daganatot*, okvetlenül elmulik. (Parád.)

Ha a kis gyermeket valaki *szemmel megveri*, 3 darab izzó szenet vagy a mint mondják „üszök-tüzet“ kell visszájáról egy tekenő vízbe dobni s abban a gyermeket megfüröszteni, ha a szén a vízfenekére ülepszik, akkor a fürdő használ, ellenben nem. Vagy 9 sirról földet vesznek s azt teszik a gyermek fürdő-vizébe, vagy pedig 9 sirról hozott keresztnek a darabját főzik bele. (Szék.)

Ha a gyermeket valaki megigézte, (már t. i. „Olyan hitvány lesz“ ijedezik, vagy a hasa megy) hogy megtudhassák ki volt a megrontója, a gyermek felett, rostán keresztül egy tál vízbe, olvasztott ólmot öntenek, szentül hívén, hogy az ólom a gyermek megigézőjének alakját fogja fölvenni. (Terpes.)

Palócz hiedelem szerint még olyan ember is van, a ki a szemével a fonalat veri meg az „*eszvátán*“ (a szövöszéken) „kénval is szöveőnk akkao, mer a fonal szörnyen szakadozik.“ Legjobb olyankor a szövést abbahagyni s a fonalat egy lisztes zsákkal egy óra hosszig „beterejtenyi.“*)

Legtöbb kuruzsló babonájuk van azonban a *hideglelés* ellen, a mely betegség leggyakrabban is előfordul közöttük, ők maguk azt tartják, hogy „77 felyi hideg van“ s miután az Isten „fübe-fába hagyta jaz orvosságot“ csakugyan füben-fában keresik e betegség gyógyítószereit.

Széken, ha valakit a hideg ráz, elmegy a fűzfához, megrázza s azt mondja neki: „Fűzfa én neked vendéget hoztam. Isten ucsese! én nekem nem kell, itt hagyom.“ Azért hathatós ez, a mint megjegyezte előttem a széki öreg palóczasszony „mer *fűzfa vesszőkkel verték meg valamikor az Isten testyit, má'pegy tudja-e uram, hogy mindaz, a mivel az Istent bántották, ez emmi orvos-ságaónk.*“

A terpesiek szerint meg Szt.-Györgynap előtt *gyikot* kell fogni, de nem csupasz kézzel, hanem kötővel vagy a gatyá szárral s a farkát leszakítva egy kis ruhába kell varrni s azt, ha a hideglelés beteg nyakába akasztják, betegsége 9-ed napra megfordul.

Vagy jó a hideglelésnek nyakába akasztva hordozni a Szt.-Györgynap előtt fogott s zacskóba bevart zöld *levelibékát* is. (Parád.)

Mások meg úgy gyógyítják e bajt, hogy az uton talált kötél darabot „megporkolják“ s a hamuját „szita visszáján“ megszitálják, aztán a betegnek borban vagy pálinkában beadják, vagy miután 77 féle hideg van, legjobb ha a hideglelés beteg leszakítja 77 borzagnak (bodzafa bokornak) a legtetejét, aztán azt megszáritva, porrá törve vízben, borban vagy pályinkában beveszi. (Terpes.)

A széki palócz meg 77 felé vagdalt s 24 óráig pályinkában áztatott foghagyma girizdet itat meg a beteggel.

Shokásban van az is, hogy a kántor által karácsonykor küldött ostyának a kerekét ollóval kivágják s imádságos könyvükbe téve karácsony napján elviszik 3 misére s ha valakit a háznál kilel a hideg, letörnek belőle egy darabkát a beteg részére s azt tartják, ettől is elhagyja az embert a hideg. (Terpes.)

* Az olyan ember, a ki mindent megtud a szemével verni, palócz hit szerint olyan gyerekből lesz „a kit kétszer választottak el a csestű.“ (Parád.)

II. Gyermekjátékok.

1. Zálogosdi.

Az iskolás gyermekek, fiúk, lányok sorba leülnek egymás mellé, egy pedig előttük, a ronggyal bevont tehénször-lapdát a magasba dobálva megkapdossa, miközben folyton ezt éneкли:

Csepű, lapu, gongyola *Kinek látom mosolygását*
Zsiros, fodros tarisznya *Biró veszi a zálogját.*

A ki e dal éneklése közben véletlenül elneveti magát, attól a „játék-biró“ zálogot vesz. Aztán mikor már több zálog van együtt, a „biró“ egy zálogot felmutatva ezt kérdezi:

- Kié ez?
- Enyém ez. Feleli a tulajdonos.
- Hogy vetted?
- Száz pengeő, még ékkes cséngő.
- Ki a szereteőd?

Itt a kérdezett egy fiú v. leány nevet említt rendszeren a „ragadék nevével“, arra a biró azt feleli:

- Elviheted. (Balla.)

2. Pálczás játék.

A leányok sorban egymás elé állanak, mindenik az előtte álló vállaira teszi a két kezét, egy pedig vesszőt tartva kezében a sort körül járja s pálczikájával megérinti valamennyit, miközben mindnyájan ezt éneklék:

Haj kolédár, kolédár, *Haj! a szúcsi kalapács,*
Vidd el aly lyán' dunnáját, *Haj ki bogár, haj ki!*

Ekkor a pálczás a sorból kiválaszt egyet. Azt kérdezi erre a sor elején álló tőle:

Mér' kerülöd, mér' fordúlod *Ez én házam tuját?*

A vesszős azt feleli:

Azé' mer' én mésszerettem *Akken' (Katyi v. Lulis) lyányát.*

A sor elején álló erre dalolni kezd s később valamennyi kíséri:

Katyi lyányom nem adom *Ahhintaóba hat laó legyén,*
Szúz pártá nê'kű', *Mind a hat laó szürke legyén,*
Gyöngy koszoraó nê'kű', *Têr' ki emberségbü'.*

Ezután kettesben, majd hármásban járja körül a pálczás a lányok sorát, előlről kezdvén a játékot, mindannyiszor, míg a sor elején álló egyedül nem marad. (Bocs.)

ÖSSZE

3. Körjáték.

Fiúk, leányok kört formálva egymásba fogódnak s a kör közepén álló körül majd jobbra, majd balra forogva dalolják:

<i>Kis kacsá fürgyik</i>	<i>Aran' szálát nyú't</i>
<i>Fekete taóiba,</i>	<i>Any nyálávaa nyálazza,</i>
<i>Készü' ja nyá'ra</i>	<i>Ab bégyívee bégyezi.</i>
<i>Lengyel országba.</i>	<i>Bégyez' bégyezd jaó barátom</i>
<i>Nyú't, nyú't a mit nyú't,</i>	<i>A kí'sz szereccz, asz' vedd.</i>

A körben álló ekkor választ magának egyet s azzal a kör közepén tánczolva eleitén egymaga, majd később a többivel együtt éneklí:

<i>Eén esz' szeretém</i>	<i>Kocsis Lulis Jaóska,</i>
<i>Eén esz' kedvelém.</i>	<i>Ara megy egy kis madárka</i>
<i>Magam kertýibe</i>	<i>Mint egy galambocska.</i>
<i>Szedek szép raózsút,</i>	<i>Pé'z vaónék, péngenek,</i>
<i>Azt is mekkötöm</i>	<i>Karikába sérgenek</i>
<i>Városi maódra.</i>	<i>Raózsa vaónék, piros raózsa</i>
<i>Hej! zibordom, zábordom,</i>	<i>Mégis kiserdü'nék.</i>
<i>Kaoli kacsá péntek,</i>	

A dal befejezése után a választott marad a körben s újból kezdik a játékot. (Bocs.)

4. Doba Ilona tánca.

Hasonló az előbb leírt körjátékhoz, azzal a különbséggel, hogy ezt jobbadán csak lányok járják, még pedig olyformán, hogy csak a kör közepén álló „sérég“, két kezét a feje fölött összekulcsolva, a „karikában“ álló lányok pedig egy helyben maradva éneklík a következő verset:

<i>Kész szá' vesszőre tapodtam,</i>	<i>Hadd kerülylyem váradat,</i>
<i>Két arany aómt taná'tam,</i>	<i>Raózsa fúnak illattya,</i>
<i>Vagy életem, vagy halálom,</i>	<i>Mikaó' szívem bizattya.</i>
<i>De má' teóled eó kell válnom</i>	<i>Hej széna szakadéka,</i>
<i>Eeldesem.</i>	<i>Bénne süörög kis menyecske,</i>
<i>Nyízs' mé' lleány kapudat,</i>	<i>Óleld a kí'sz szereccz.</i>

Itt a körben álló párt választ magának s azzal tánczolva tovább éneklík (előbb maga, majd később a többi is):

<i>Ezt ölelem, ezt csaókolom</i>	<i>Tálat törjön,</i>
<i>Komám asszony lyányát:</i>	<i>Rároppanjon</i>
<i>Ez', Pannuskát, ez', Pannuskát.</i>	<i>Szita bita péndel,</i>
<i>Ne híjratok engém</i>	<i>Siralom csétérték,</i>
<i>Doba Ilonának,</i>	<i>Dob szerda.</i>
<i>Szakajjatok engém</i>	<i>Az erdei várba</i>
<i>Virúgos Pannának.</i>	<i>Két házat építék,</i>

<i>Abba ja két házba</i>	<i>At tenger partyát</i>
<i>Két embert állítok,</i>	<i>Szél dobogattya,</i>
<i>Ha nem gyön,</i>	<i>Harmat tartogattya.</i>
<i>Maraggyon,</i>	<i>Ha p'z vaonék sürgenék,</i>
<i>Két kémencze kalácsom</i>	<i>Ha karika vaonék,</i>
<i>Súlylön bele nem bánom.</i>	<i>Sürgenék, foryanék</i>
<i>Aggyon Isten lassú esseőt</i>	<i>Mégis kifordú'nék.</i>
<i>Hadd mossa jel mind a tizenketteőt.</i>	

A dal befejezése után a választott marad a körben e játéknál is. (Mikófalva.)

5. Hej! megyy megyy . . .

Fiúk, leányok egymás kezét megfogván körben állanak, a játszó egyiké pedig a körön belül, a másika a körön kívül állva egymás kezét megfogják s azt a játszó fejé fölött az alábbi versnek szótagonként szakadozott dallamára hullámos vonalban föl s alá hajtogatják.

<i>Hej! megyy, megyy,</i>	<i>Az az êldes bor,</i>
<i>Termett megyy,</i>	<i>Ki minden naf forr,</i>
<i>Termett megygynek âga,</i>	<i>A ki jabbú' sokat iszik</i>
<i>Annak lehajlása,</i>	<i>At torkúra forr.</i>

S a mely párhoz e versecske utolsó szava jut, az megyen a kört ilyformán körüljárni. (Terpes.)

6. Az ócsányi legények.

E játékot rendszeren 15—20-an, fiúk leányok vegyesen játszák. Három kisebb gyermeket leültetnek a földre lehetőleg egyenlő távolságra, olyformán, hogy a 3 gyermeket képzeletben összekötő vonal egy egyenlő oldalú, vagy legalább egyenlő szárú háromszöget képezzen, mint a hogy az iderajzolt ábrán látható (A. B. C.). Most a játszó egymás kezét megfogva, a földön ülők egyike (A) körül félkör alakban felállanak szorosán egymásmellé. A félkör bal szárnyán álló megindítja a menetet, be a háromszögbe, s az egész csapat lassan utánna indul, a háromszög csúcsánál ülő gyermeket (C) kivelről megkerülve ismét a háromszög területébe kanyarodik a játszó láncza s megkerülve a 3-ik földön ülő gyermeket (B) is, a háromszögön körül haladnak a kezdetben felállított félkör jobb szárnyán álló gyermek felé, a ki, ha a játszó elegendő számmal vannak, mindaddig nem mozdul helyéről, míg a csapat vezetője hozzá nem ér s kezét meg nem foghatja. Ilyformán egy teljes lánczot alkotva az egész gyermekcsereg egyfolyton mozgásban levő kigyózó vonalat ír le, miközben az alábbi versecskét éneklék s ismétlik annyiszor, a hányszor kedvök tartja.

*Az ócsányi legények,
Fekete feődet szántonak,
Gyöngyelleő búzáat vetnek.
Adsz ide lelkem az inged,
Hagy mossam ki az inged.
Ha jart te jel szakajtod
Karmas gyaócsot veszek.
Szita, szita péntek,*

*Siralom csétérték
Dob szerda.
A siroki szeőllők alatt
Kê'sz szá' vesszeőt
Összeszedtek, fontak,
Jaóra koczogtattak
Kocz, kocz, kocz. (Terpes.)*

7. Körjáték.

A leányok egymás kezét megfogva körbe állanak, egy pedig a kör közepén van s elkezdik dalolni:

*Fejér liliom szá',
Fejér tulipán szá',
Sej! ugorj a Tiszába
Sej! ugorj a Dunába,*

*Támaszd meg ódalad
Az arany villóvaa',
Hej! simakoggy meg,
Sej törülközz meg.*

Ezalatt a kör közepén álló a dal ütemeire tánczol, majd a dal szövegében elmondottakat cselekszi, t. i. ugrik, mosdik, törülközik, a haját simogatja, a két karját csipőre teszi. A többiek meg tovább dalolják:

*Ha jaz ördög olyan vaóna
Kosarába tenne,
Minnê' jobban sírnâ'-rinâ'
Annâ' jobban vinne.*

*Vidd el ördög, vidd el,
Kosaradba tédd el,
Majd meg ehedd régvel,
Mikao' ja nap félkel.*

A leányok mikor azt kezdik dalolni: „Ha jaz ördög olyan volna“, a körben-álló párt választ magának s azzal tánczol tovább, a többiek azonban egy helyben maradnak, s csak összefogott kezeiket himbálgják előre és hátra, míg a dal tart. A dal befejezése után pedig a választott benn marad a körben s a játékot elölről kezdik. (Balla.)

8. Körjáték.

Ennél is körbe fogódnak a lányok s a kör közepén ketten állnak, illetve tánczolnak a következő vers dallamára:

— Hun jársz, honnan jössz
Szent Erzsébet asszon?

— Innen onnan alaóru'
Fejír fának alaóru'

— Kéretyik, kéretyik

A kiédtek lányokot,

Szebbiket, jobbikot

Karcsú magasabbikot

— Az én lyányom olyan kégyes,
olyan bégyes

Kis kapumon ki sem mehet

Mangalicza nê'kü',

Laógós kocsi nê'kü',

Abba pegyid hat laó legyén,

Mind a hat laó szürke legyén

Térj ki emberségbü'. (Mikófalva.)

E játék úgy látszik eredeti formájából lassankint kivetkőzött, a mennyiben a dal szövegének párbeszédese alakja a gyermekek

emlékéből kiveszvé, ma már az egész szöveget mind együttesen szokták énekelni, a mi nem magyarázza meg eléggé, hogy miért kell épen két lánynak a körön belül állani. A fent közölt szövegből legalább azt lehet sejtenuk, hogy e két lány szent Erzsébet asszonyt s leányát személyesíti s így a dallamnak is köztük és a körülöttük állók között kellene mintegy fölváltva megoszlan, a mi érthetőbbé tenné mindjárt, hogy miért kell kettőnek a körben állani. S inkább is hihető, hogy e játéknak ilyen lehetett a régibb, eredeti formája s nem olyan, mint a minőnek azt ma játsszák. k.

Istvánffy Gyula.

A csiki-szekelyek időjósításai. 1895. évi k. 10. sz. 1. kötet

A mikő esső van s a vizen sok pipafődel uszkál, sokájig tart az esső. — Ha az ökor szodén (mohón) eszik, azt érezi, hogy esső lesz. — Ha sok béka ugrándoz' az uton különösen estefelé, esső lesz. — Ha a macska két ész lábával erőssen mozdik: essőt érez; ha télbe' a tűzhöz fordulva mozdik, hideget érez; ha az ajtó felé fordul s ugy mozdik, meleg üdöt lehet várni. — Ha a galambok estefelé későn mennek a galam'bugba, essőt várhaccz. — Ha a harangszó messzűnően hallik, essőre számithaccz. — Ha a Hargita tögyel,¹ esső lesz. — Ha a madarak megvárják az embert, erőss hideg lesz. — Ha a só vizet húz, esső lesz. — Ha a tűzhöz tett fazakba' a viz, a meddég még nem fő, szemmel láthatólag megsaporodik, tartós essőt jelent. — Ha a legyek nyárba' erőssen dorójják² a marhákot, erőss üdöt' lehet tartani. — Ha az égen a hódinak udvara lácczik, három nap alatt esső lesz, miné' nagyobb, anná' hamarébb. — Ha a fecske estefelé a viz felett rebdes s a szárnyával, meg a hasával a vizet még veri és tars(d) számba', hogy esső lesz. — Ha a füst ilyenénen az ég felé menyen, szép üdö lesz; ha csak tekereg ide s tova az ájerba', esső lesz. — Ha a kakasok erőssen szónak, az üdö megvá'tozik. — Ha köszvény kénozza az ember testyt, üdövä'tozást várhaccz. — Ha a szentyános-kabalái este seregestől rebdesnek a viz felett, hō'nap és jó üdö lesz. — Ha az udvaron künnháló tehen écczakára az árnyék alá, vaj az istálóba huzódik, még azon écczakára essőt várhaccz. — Ha a kőd felfelé menyen a hegyre, szép üdö lesz; de hogyha nehezen kovájog, tars számot az essőre. — Ha a disznyó este a szá'mát szá'jába befű'ja s a vaszkába viszi, erőss hidegre leheccz e'készű've. — Ha a vereb regvel erőssen csiripel, essőt várj. — Ha erőssen csipnek a bolhák, esső lesz. — Ha regvel a fübe' nagy harmat van, nem leszen esső; ha nincsen harmat, esső lesz. — Ha a nap tisztába' halad el, másnap szép üdöt várhaccz, de ha felhőbe halad el, esső lesz, ha nap-haladat után kigyúl

¹ Kőd borítja a Hargitát.

² Mardossák a legyek a marhák szemét, szá'ját, fárát.

az ég, szél lessz; ha nap közbe' igen hegyésen süt a nap, még esső lessz, — Ha essős üdőbe' napnyugutra a felhők megszakadoznak, feláll az üdő (kiderül). — Télbe' az ég ha igen kiberetvá'kozott, hideget jelent. — Fő'di geleszták, ha sokan jönnek ki a a fő'dbő', esső leszen. — Ha a csürkéek erőssen csipognak, essőt éreznek.

Egy régi falusi jegyző jegyzeteiből közli:

Kristály Balázs.

A hosdáthiak népszokásai.

A törökhódítás egyik legszomorubb következménye hazánkra nézve a nemzetiségek elszaporodása volt, minek nemcsak az volt az oka, hogy a törökbirta vidékekre idegen ajku lakókat árasztottak be a bécsi kormány Kolonics-szellemű politikusi, hanem az is, hogy a sok küzdelemben megfogyott magyar lakosság beleolvadt a mellette elszaporodott idegenségbe.

Ennek a beolvadásnak a szathmári béke után következett időszak idegenesítő szelleme felette kedvezett, különösen az u. n. határörvidéki ezredek területébe eső vidékeken, a milyen volt Hunyadmegye déli része is. Ezen a vidéken egymást érik a magyar hely- és családnevek, de aztán annál ritkább a magyar szó; feledésbe ment, kiszorította azt az oláh.

Hunyadmegye ilyen vidékre esik a Vajda-Hunyadtól délkeleti irányban mintegy 4 km.-re fekvő Hosdáth¹ községe is, melynek magyar lakossága épen most van azon a fokon, hogy teljesen eloláhosodjék. Ugyanis tiszta, józan észjárását meghamisította az oláh babona, nemzeti jellegét állandosító magyar szokásait felváltották a mistikus naiv oláh szokások. Régi magyarságuk maradványaként még csak ev. ref. vallásuk és az van meg, hogy az öreg emberek még török a magyar nyelvet.

¹ Hosdáth a 16-ik századelőtti (nevezetesen egy 1333. és egy 1412. beliben) oklevelekben Hasdad, Hasdad alakban van írva, miből Sólyom Fekete Ferenc dr. azt következteti, hogy nem a német *Vorstadt* szóból eredt, hanem a magyar hasdad: tojásdad szóból, mely következtetés alapjául még azt is felhozza, hogy Vajda-Hunyadnak külvárosa: vorstádt-ja nem lehetett, mert vele soha össze nem függött, 4–6 km.-re lévén tőle és hogy két hegy nyulvány közé *tojásdad* alakulag behelyezkedő völgy fejtben fekszik. (Hunyad m. Tört. Rég. Társ. 1887–1888. évi Evkönyve 76. l.)

Van e névnek egy mondás magyarázata is, mely pusztá szójátéknál nem egyéb. T. i. valamelyik erdélyi fejedelem adta volna Hosdáthot s az adás alkalmával használt . . . „hos dat“ (ezeket adja) kifejezésből eredt a neve.

Ha nyelvi alapon vizsgáljuk a dolgot, akkor is találunk okot, hogy dr. Sólyom nézetét elfogadjuk annyiban, hogy Hosdáthnak *Vorstadt*-tól származtatása bajosan magyarázható meg: *Vorstadt* régi származékai: *horstát*, *hosta*, *hostád*, *hostánc*, *osthath* ma pedig *hóstát*-nak ejtik; ezek közt és *Hosdáth* közt nagy a hasonlóság, de igen nagy különbség közöttük az *s* után levő *t*: *d* hangváltozás, mert hogy a kemény zöngétlen spiráns *s* után a szintén kemény, zöngétlen explosíva *t* zöngés *d*-vé lágyuljon, ilyen dissimilációra esetet nem tudok, s a *Vorstadt* igazi származékaiban sem látható. K. S.

Mikor az úton mentem lesett az ablakából, mikor a kapum előtt elment behallgatózott az udvaromra, nem beszélék-e magyarul? s ha meghallotta, hogy magyarul beszélünk, nem oláhul, vasra veretett, megbotoztatott s mindenféleképpen megbüntetett a határőrezredbeli tiszt úr — hallottam nem egy hosdáthi, meg rákosdi öreg embertől. Így tehát nem túlzás, a mint fentebb a határőrezredek idegenesítő hatásáról mondtam, s nem csoda, ha a hosdáthiak eloláhosodtak.

Ezt a népet akarom szokásaiban röviden bemutatni, kezdvén azt a születési, keresztelési és temetkezési szokásokon és a velük kapcsolatos babonákon.

I. Születés, keresztelés.

Még csak jelek tudatják az új családtag érkezését, már is megkezdődnek miatta a szülői gondok; mert a hosdáthi nép babonás lelke különbnél-különb veszedelmet ismer, mik titkos módon ártalmára lehetnek a kisednek.

Gondos óvatossággal tartózkodik pl. az anya, nehogy valami-féle rút embert vagy állatot *megcsudáljon* (nagyon megnézzen), mert akkor a születendő kised olyan forma ábrázatu lesz, mint a *megcsudált* dolog. — Kétszeres a gondja az olyan asszornynak, kinek hajlanósága van a lopásra, mert ha (terhes állapotban) meg talál feledkezni magáról, utóléri hamar a büntetés: születendő kicsinyének hátán, arcán vagy egyéb részén ott lesz az ellopott tárgy képét mutató anyajegy.

No de ezen a bajon is segíthet az ember, mert nyoma sem fejlődik ki annak a jegynek, ha lopás közben folytonosan arra gondol, hogy ne teljék be gyermekén ennek a tettének az átka.

Ha pedig valamelyik gyermek mégis ilyen anyajegygyel jön a világra, azon akként segítenek, hogy az anya hat álló hétig minden szerdán és pénteken a ház küszöbére ül a gyermekkel s azt háromszor megcsókolván, így szól: Az én gyermekemen ezért s ezért van ilyen meg ilyen jegy, istenem távolítsd el azt az ő ártatlan testéről!

Az első úton, melyen kényelmes helyzetéből a világi élet sokféle kényelmetlenségei közé érkezik, csupán női kezek támogatják, női szemek látják a csecsemőt. Ilyenkor a férfi legfőlebb a bábaasszony elhívásában s egyéb házonkívüli tenni valók végzésében szerepel.

Hogy pedig a kicsike az élet terheinek elviselésére minden lehető módon elkészüljön, sok mindenféle préparálást kell kiállani szegény fejecskéjének már első óráiban is. Ugyanis alig fűrésztik meg napfeljötté előtt hozott vízben, máris odapóllának gyöngö teste mellé egy darab hideg vasat (kulcsot v. más ilyent), nehogy a *sztrigoj*-ok (boszorkány) kicseréljék valamiféle dráku (ördög)

fajzattal. Aztán elővesznek (valamint a környékbeli oláhoknál) egy tojást, azzal megdörzsölik gyöngé, kis orczáját erről is túl is jól, hogy legyen gömbölyű, kerek képe; a közben előkerül az aludt vérrel (bármiféle vér lehet) bekenet keszkenő, a mit három ízben szintén az arczához csattintanak, hogy ne csak gömbölyű, hanem szép piros is legyen.

Még többen is megy át az *elsőszülött*, különösen, ha szegények a szülői, mert ezt mindjárt az első alkalommal oda pólyázzák az anyja hátához, hogy ő legyen az utolsó is, mert hitük szerint, ha ezt teszik, több gyermek nem születik a háznál.

A fürdővizet csak napkelte előtt szabad bevinni és az elhasználtat csak napmente után kiönteni, ha azt nem akarják, hogy az *erdők anyja* elvigye a szegény kicsikének az álmot, anélkül, hogy a felfogás az oláhoknál is.

A míg az *anyja* gyermekágyban van, addig a közeli rokonok és jobb ismerősek visznek neki *ajándékot*: jobb fajta ételeket, egy-egy üvegecske melegített bort vagy mézes pálinkát, hogy hamarabb erőre kapjon a beteg. Ilyenkor a vendégnek nem szabad a beteg-asszony ágyára ülnie, mert ha ráül, elviszi neki a tejét.

Ha az anyja már annyira jobban van, hogy fenjárhat, megkeresztelik a gyermeket, kinek az előre meghívott komaasszony már előre készen tartja a keresztelő ruhácskát. Keresztvíz alá a komaasszony tartja a gyermeket, ilyenkor nagyon vigyáznak, hogy a pap mind ráöntse a gyermekre a vizet, ha nem, bolond lesz nagyobb korában.

A keresztelés után a szokásos eszem-iszom itt is megvan, mire a komán kívül a pap is hivatalos.

2. Temetés.

Mikor a kérlelhetlen, csoda halál ha öreg, ha virágkorában letöri a hosdáthi embert, a megmaradottak mindenképpen igyekeznek neki megadni az illő végtisztességet: megmosdatva, legszébb fehérneműjébe s ünneplő ruhájába öltöztetve kiterítik; aztán ahogy eljő az este, megszólal felette a siralmas ének, a mit a megszomorodott szívűek vizsgálatására fájdalmas, cikornyás hangon fujnak az összegyűlt jó indulatu barátok és ismerősek.

Ejfélfelé az ének megszűnik s a részvevők száma is meggyérül, azonban egészen nem fogy el, mert a jó indulat nem engedi hogy teljesen magukra hagyják bánatukkal a gyászoló atyafiakat. Ezek meg a jó indulat miatt érzett hála látható jeleként sietnek egy kis borocskát tenni a virasztók elé.

Második nap van a koporsóbetétel, ennek a megtörténte után, egy alkalmas pillanatban az effélékben járatos ismerős hosszú vaszeget ver a boldogult koponyájába a haj közé, hol nem látszik, avagy a szívébe (a ruhától ott sem látszik): nehogy valami élet

maradjon benne s kikelvén sirjából mint *sztrigoj*, haza járjon és ott a többi családtagok vagy a házi állatok sorában pusztulást idézzen elé. A nyelve alá meg piculát v. más pénzdarabot tesznek.

Mikor a második éjet is átvirasztották a halott mellett, és a temetéshez a készülődések megtörténtek, akkor megérkezik a pap, hogy a boldogultat végleges nyugvó helyére kísérje. Mikor az idő engedi, a temetési szertartásokat az udvaron végzi a pap és a mester. Azután megindulnak a koporsóval, mely után mikor a házból kihozzák, az ajtót háromszor jól becsapják egymásután, nehogy még visszatérjen s mást is magával hívjon a családból.

A koporsó mellett a sirató asszonyok haladnak, kik a ravatat mellett két napon keresztül végzett jajgatástól kissé rekedten ugyan, de egész torkuk szakadtából sirják a boldogult igazi és olyan érdemeit, mik esetleg, bekövetkezhettek volna, ha az úristen tovább élteti.

Mikor a kántor éneke s a siratók jajgató zokogása között a sirhoz érnek és abba a koporsót belehelyezik, minden ismerős igyekszik egy marék földet dobni rá, mert a tisztesség azt kívánja.

Gyermekhalottnál azonban a föld-behányás megkezdése előtt oda állitnak a gödör egyik szélére egy a meghalttal egy idős gyermeket, (akár fiút, akár leányt), a másikra meg a halott testvérét, kik aztán a sir felett ketté szakítanak egy kétágu alma v. diófa galyat, melyiknek a két vége egy kicsiny, de egész kalácsba van szúrva, a mely kalácsba egy kétfelé vágott krajczár is van téve. A ketté szakításnak úgy kell történnie, hogy mindenkinek egy fél ág, fél kalács és fél kr. maradjon a kezében. Ennek megtörténte után a két gyermek összeölelkezik, megcsókolja egymást, aztán mindkettő más irányban indul haza felé, de nem azon az úton, melyiken oda ment. Útközben azonban visszatekinteni sem szabad, mert akkor a meghalt gyermek egész életükön át haza fog járni hozzuk és kizárni fogja. A fél ágat, kalácsot és krt egész életükön át megőrizik, mint emlékeztető és a talizmánféle védő jelt.

Az egész pedig azért történik, hogy a meghalt testvér lássa, hogy élve maradt testvérenek rendelt az isten mást ő helyette és így testvéri szánalomból ne járjon vissza hozzá és kiszívván a véré, magához ne vigye. Ez ellen szolgálnak talizmánul az ág, kalács és kr. is, de egyszersmind arra is valók, hogy a két gyermeket örökké emlékeztessék a velük szerzett testvéri viszonyra.

Temetés után a tor következik, mikor, a ki a boldogult iránti tiszteletet annyira érzi, hogy ennek alapján jogot formálhat hozzá, hivatlanul is oda megy, de többen mégis hívott vendégek jelennek meg a halottas háznál, hol az ételekkel sem, de főképp az italokkal nem valami kiméletesen bánnak, minek következménye az, hogy annál érzékenyebb szívvel tudnak megemlékezni az istenben boldogultról.

Azt hinné az ember, hogy így eltemetve csendes nyugodalma

lesz a szegény halottnak, pedig sok zaklatásnak lehet még ő kitéve csendes éjféleken.

Ugyanis a hosdathi ember szemében az elősorolt óvatosságok mellett sem lehet eléggé bizni a halottban, szerét ejti az így is néha, hogy sirjából kikeljen mint *sztrigoj*, pusztítván állatot és embert egyképpen a faluban. Mert ha valamely temetés után kevés idővel valamiféle állat pusztul el, avagy épen járvány pusztítja azokat, akkor annak a *sztrigoj* az oka (különösen, ha öregecske volt a boldogult), az ment haza éjféli időben s kiszivta az állatok vérért és életét. Még szerencse, ha az embereket is nem pusztítja, mert a *sztrigoj*, ha állatot hamarjában nem talál, az embereket is elviszi.

Mikor ilyen eset következik be a faluban, akkor vége a halott siri nyugodalmának. Hozzáértő emberek éjfélkor kiássák a sirjából, a fejét és egyéb tagjait is levágják egy baltával és így megcsontítva temetik vissza.

Ha ezután is történik állatpusztulás, akkor a csonkítást tovább folytatják más éjjeleken, hogy néha marhavész alkalmával egy-egy halottat három ízben is kiásnak és az egész testét diribdarabra vágják.

Ennyi mit a fenti szokásokról a hosdathiaknál feljegyezhettem. E sokféle és nagy babonák közül igen kevés és csak az ártatlanabbja van meg más hasonló lakóju faluban pl. Rákosdon és Lozsádon, holott e faluk lakói még most is eljárnak egymáshoz, összeházasodnak, szóval állandó összeköttetésben élnek.

Kolumbán Samu.

Ö NE

Felvidéki népmondák.

1. *Patkós lábnyom, szarvazott fő a sziklában.* Kőrmöcz és János-hegy közt a Revolta nevü hegyen van egy kő, melyen két patkós lábnyom meg egy szarvazott fő bemélyedése látható. Az ördög repült egyszer erre a Stosz nevü hegyről. De ideérve, leesett, még pedig oly erővel, hogy szarvazott fejének s patkós lábainak nyoma a kővön maradt.

2. *A rutkai cseppkőbarlang.* Háboru idején egy asszony künn őrizte tehenét a mezőn. Mikor rá esteledett, nem mert bemenni a faluba, mert félt az ellenségtől. Bement hát egy barlangba, lefeküdt és elaludt. Véletlenül épen csepegés alá került, mely őt tehenével együtt végig csepegte s kővé változtatta. Most már belőlök csepeg a víz s őrizkednek az emberek alájok állani.

3. *Koporsó-alakú kőek.* Garam-Szent-Keresztről Kőrmöcskére menve, az országút mellett egy szikla tűnik fel, melynek tetején kápolna áll. A szikla olyan, mintha csupa kővé vált koporsókból volna összetéve. Egyszer, mikor a király itt járt, a sziklatetőn

ebédelt, hogy áttekinthesse a szép regényes vidéket. Sok nép vette körül. Köztök volt egy vadász, kinek puskája, csövével előre, vállra vetve, keze a puska csövén nyugodott. Vadásztáskájából csak imént lőtt véres nyúl csüngött. Egyszerre nagy dörrenés hangzik s a király füle mellett egy golyó süvitett el. Senki másnál nem volt puska s így mindenki a vadászt gyanúsította. Hiába mentegette szegény magát. Elvették fegyverét, megvizsgálták csövét, mely meg volt karczolva. A király parancsára a szikla tövében tüstént felakasztották s eltemették. Isten csodát tett az ártatlanul kivégzett vadászért. Az előbb függőlegesen felemelkedő sziklát dőlt helyzetbe hozta s oldalán csupa kőkoporsók képződtek. Később hálaadásul, hogy a királyt nem találta a golyó, kápolnát építettek a szikla tetején.

4. *Kecskéjével kövé vált leány.* Sulovban (Trencsénm.) egy hegyen olyan kő van, mint egy lány, ki balkezeiben sajtárt tart, melybe jobbával az előtte álló kecskét feji. Egyszer egy asszony felküldte leányát a hegyre, hogy fejje meg a kecskét. Várja, várja, de még se jön. Mérgében azt mondja: oh, hogy válnál kövé! S úgy is lett.

5. *Kőasszony.* Zay-Ugróc mellett a Strebolnica nevű mulatóhelynél van egy kőasszony. Egy cigányné egyszer péntek nap szapult s az Isten kövé változtatta.

6. *Lábnyom a sziklában.* Körnöczön a vasúti állomás felett óriási láb nyoma látható a sziklába mélyedve. Régebbi közlésem szerint (A bányavidéki néphagyományok gyűjtéséről) egy óriás lába nyoma, ki négy lépéssel az egész vidéket bejárta. Újabb változat, hogy mikor Krisztus erre járt, a Kalvária-hegyről egy lépéssel ide lépett s az ő lábának a nyoma látszik ott.

7. *Kőleány.* Nógrád megyében, közel Verebélyhez, Szent-Kút környékén, a szántóföldeken egy leányalaku kő van, mely olyan, mintha kötelet tartana a kezében. Egyszer egy jómódu parasztgazda az egész napot künn töltötte kaszásaival. A felesége kiküldte az ennilaló kis leányától, egy kantárba téve a két fazekat, melyek egyikében leves volt, a másikban káposzta hussal. A leány útközben megette a húst a káposztából. A mint apjához ért, átadta neki az ételt. Megette a levest, hozzá fogott a káposztához; kereste benne a húst, de nem találta. Hol a hús? Nem volt benne semmi. Hiszen anyád mindig szokott húst tenni a főzelékbe. Nem volt benne! erősítette újra a leány. Nagyon furcsa! mondta az apa. Mindjárt kövé váljak, ha nem igaz! S kövé is vált.

8. *Kővé vált testvérek.* Korponán (Hont m.) volt egy asszony s annak egy fia meg egy leánya. Egyszer kimentek mindahárman aratni. De a gyermekek lusták voltak, csak bosszuságot szereztek az anyjoknak. Ezért az asszony kifogyván a türelemből, rájuk kiáltott: Oh, hogy válnátok kövé! Kővé is váltak. A leánynak még a sarló is a kezében van.

11 9. *Kővé vált katonák.* Zsolna és Rajecz közt van egy csoport

katonaalakú kő. Mikor egyszer ellenség járt erre, több katona zúgolódott, hogy nincs mit egyenek. Inkább váltak volna kővé, mielőtt e szegény ország elfoglalására jöttek. Nyomban kővé váltak.

10. *A bűdös banka.* A nógrádmegyei nép azt mondja, hogy a banka a fák tövében folyvást apja kincseit keresi. A hangyaleső tölcser-alakú gödreit is ő készíti. Ha azt kérdik tőle: hol van az apád kincse? fejével folyvást a föld felé bólintgat.

11. *Elsülyedt gróf.* Ugrócz környékén (Trencsén m.) van egy rét, melyről a nép azt tartja, hogy pünköstit napján látható rajta egy gróf, fehér lovon ülve. A gróf egykor itt keresztül akarván lovagolni, lovasul elsülyedt.

12. *Harang a vízben.* Szent-Márián (Turócz m.) egyszer az árvíz elvitte a haranglábból a harangot s a Turócz patakába sodorta, a hol oda is vészett. Csendes esteiken ma is harangzúgás hallszik fel a patak mélyéről.

13. *Mocsárrá lett rét.* Surány és Mohora közt (Nógrád m.) van egy terjedelmes mocsár, melyet Kurján-mocsárnak hívnak. Középe táján egy nagy kiszáradt odvas fűzfa. Hajdan e hely pompás rét volt. Birtokosa, Kurján, a szomszéd hegyen álló várnak ura volt. Egyszer vendégeivel és barátaival elment vadászni. Semmi nagyobb vadat nem találtak, unalomból elkezdtek a székácsokra (vadgalambokra) lövöldözni, melyek a rét közepén álló fában fészkeltek. De a nép a székácsot igen nagy tiszteletben tartja, mert ez védi meg szarvasmarháit a fekély ellen. Ezért mikor látták, hogy az urak lövöldözik, megátkozták őket, hogy sülyedjenek el. A rét mocsár lett, az urak elsülyedtek, a fa kiszáradt. De azért a székácsok most is fészkelnek odvaiban.

14. *Tó a hegyoldalon.* Mohorától délre nyúlik el a hosszú Bikk-hegyláncz. Keleti oldalának közepén egy tó van. Egyszer a nép esőért könyörgött, de nem esett. Atkozódni kezdett. Megharagudott az Úr s olyan esőt adott, hogy a hegyoldalon is víz állott s mindent elvitt a futó zápor. Ez időtől maradt ott a tó a hegyoldalon. A nép ma is kerüli.

15. *Kiapadt bánya.* Szinabánya mellett (Nógrád m.) van egy köves hely, hol régen gazdag aranybánya volt, melyet stara masá-nak híttak. Birtokosa felfuvalkodva, avval kérkedett, hogy ő még az Istennél is gazdagabb lesz. Egyszer puskát véve, háromszor az égbe lőtt, hogy lelőjje az Istent. Három vércsepp hullott az arczára, a mitől meghalt s a bánya összeomlott, maga alá temetve mind a munkásokat. Ezóta nincs arany azon a vidéken.

16. *Síró fa.* Ozdin mellett van egy hasonló nevű hegy s rajta egy magános fa, mely, ha szél fújja, nősíráshoz hasonlóan nyikorog. Hajdan vár volt a hegyen, benne gazdag úr, szép leányával. A lányt szeretője elhagyta s ő e fára felakasztotta magát. Azért sír máig is a fa.

17. *Vadmacska a tornyon.* A körmöczy vártemplom tornyának

egyik oldalán vadmacska-alak van. Mikor a toronyőr éjjeli órá-
ütéskor elénekli szokott mondókáját: dicsértessék az úr Jézus,
mindörökké! ne mondja utána az áment, ha épen akkor a folyo-
sónak a macska felett való részét készül átlépni, mert azonnal
lebuknék a toronyból.

18. *A jánoshegyi templom.* Mikor még Jánoshegy (Bars m.),
Kunosvágása, Kékellő, Alsó- és Felső-Turcsek igen kicsinyek
voltak s így külön papot nem tarthattak, külön templomot nem
építhettek, elhatározták, hogy közös erővel építenek egy templo-
mot a központban. Kiszemelték erre a mostani jánoshegyi tem-
plom mellett levő helyet. Hozzá kezdtek az építéshez. De mikor
már majdnem készen voltak, éjjel az egész épület leomlott. Há-
romszor ismétlődött e szomorú esemény. Végre egy, a mostani
templom helyén álló bokorban síró fiut találtak, kiben keresztelő
szent Jánosra ismertek. Ez azt mondta, hogy ha boldogulni akar-
nak, a bokor helyére építsék az új templomot s nevérol nevezzék
el. Úgy is történt s így kapta a falu a Jánoshegy nevet. A tem-
plom oltárán levő üvegszekrényben ma is láthatni a kis fiú
szobrát.

19. *Rákóczi.* Mikor IV. Béla a tatárok elől Znió-Váraljába
menekült, nagy volt az éhség az egész vidéken. Maga a király
is hosszú ideig nem ehetet egy falatot sem. Ekkor egy paraszt
rákot vitt neki. Ezért később nemessé tette, földbirtokokkal gaz-
dagon megajándékozta s Rákóczinak nevezte el. Azt is mondják,
hogy a tatárok ostromolták a várat. Már fel akarták adni, mert
az eleségek elfogyott. Ekkor egy paraszt valahogy bejutott a
várba. Vitt egy sült malacgot s azt tanácsolta a királynak, hogy
lövesse az ellenség közé. Azok azt fogják hinni, hogy bőven el
vannak látva eleséggel s elvonulnak. Úgy is történt. A paraszt
a maga és utódai számára adómentességet nyert.

20. *A Táttra 77 csúcsa.* Egyszer 12 nagyobb tanuló felment
a Táttra legmagasabb csúcsára. Ott lefeküdtek körbe, úgy hogy
egyiknek a feje a másiknak a lába közé esett. Egyszer csak ott
terem egy 12 fejű sárkány. Meglátván őket, elcsodálkozik s így
szól: Már a Táttra mind a 77 csúcsát összejártam, de a mióta élek,
ilyen csodát nem láttam. Evvel eltűnt. Egyik éber tanuló hallotta
s azóta tudják, hogy a Táttrának 77 csúcsa van.

21. *A tóllipcei vad.* Azt mondják, hogy a vár a Lipsiánszky
Jánosé volt. Erős kőfallal volt körülvéve. Miklóst, a várúr egyetlen
fiát, egy Márton nevű derék harczos nevelte. Volt Lipsiánszkynek
egy barátja is, ki külsőleg becsületes embernek mutatkozott, pedig
mind azon törte a fejét, hogyan lehetne a várurat láb alól eltenni,
hogy aztán ő jusson mindennek birtokába. Ezt az álbarátot Dó-
czinak hitták. Egyszer levél jön Lajos királytól, hogy háborura
gyülekezzenek. Lipsiánszky el is ment a maga katonáival, csak
keveset hagyván hátra a vár védelmére. Fiát Mártonra hagyta s
kérte, hogy ha ő oda találna veszni, legyen gyermekének apja

helyett apja. Mohácsnál volt a nagy csata. A szerencsétlen csata után Lipsiánszky a menekülők közt volt. A mint egyedül fut, egy hang hallszik mögötte: ez az! Dóczi hangja volt, ki egy csoport törökkel utána iramlík s saját kezével szúrja le. Nemsokára megjelent a lipcei várban, tudatván Mártonnal, hogy Lipsiánszky elesett s haldokolva, fia gyámságát reá bizta. Márton már rég kezdte ismerni a gazembert s meg volt győződve, hogy most is hazudik. Nem hajtott szavára. Dóczi bosszusan távozott. Pár nap múlva erős ellenség kezdi vívni a várat, Dóczi nagy csapat törököt vezetett oda. A vár kis számu népe nem sokáig birt ellen állni, az ellenség beözönlött. Dóczi vad dühvel kereste Mártont és a gyermeket. De azok egy rejtekajtón menekültek. Murányba, Miklós nagybátyjához futottak. Itt élt és nevelkedett Miklós a végre férfivá lett és a királynak karjával, fejével nagy szolgálatoakat tett. Dóczi, a kit jobbágysai s mindenki, a ki csak ismerte, vad kegyetlenségeért, aljasságaiért gyűlölt, a király ellen foglalt pártot. Azonban kézre kerülvén, Zsarnócza mellett egy hegyen felakasztották. Miklós pedig visszakapta apja birtokait.

22. *A Jánoshegyi kút.* Régen, mikor a mostani Jánoshegy helyén (Bars m.) még csak 1—2 ház állott, megjelent ott az Isten anyja tiszta fehér ruhában s az emberek szeme láttára ismét eltűnt. Utána egy szép fehér báránka jött s megálló helyében elkezdé első lábaival kaparni a földet, mire a gödörben egy forrás támadt. Az emberek melléje egy vörös tornyot építettek. Egyszer a faluban egy öreg asszony megvakult és súlyosan megbetegedett. Azt kívánta, hogy vigyék a szent forráshoz; oda érve, nagy csodálkozásukra, a kút mellé egy ezüst kupa s egy ezüst kanál volt láncsolva. A beteg ivott a kút vizéből s megmosta szemeit; azonnal jobban lett. Ez időtől fogva igen sokan látogatták a gyógyító erejű szent kútat. Egy éjjel azonban valami nagy úr utazott keresztül a falun, kinek egyik lova vak volt. Felhasználta a jó alkalmat s megmosta a lova szemét. A ló vissza is kapta látását, de a viz elvesztette gyógyító erejét. Később az ezüst kupát és kanalat is ellopta valaki. Mások azt mondják, hogy a vörös torony régibb a kútnál. Ott találtak már, mikor az erdőt kiirtották. Keletkezése körülményeit azonban nem tudhatni, hanem az bizonyos, hogy nem emberkezek emelték.

23. *Szent kút.* Nógrád megye keleti szélén, közel Heves megye határához van Verebély falu, közelében meg Szent-kút búcsujáró hely. A verebélyiek fekete pálczákra különféle alakokat vágnak és a pálczákat jó pénzért eladják a búcsujáróknak. A kútról azt mondják, hogy egyszer egy pásztor juhait legeltette a Mária-forrás közelében. Déli 12 óra volt. Megszomjazott s a forráshoz ment inni. A viz tiszta tükrében meglátta szüz Mária képét. Ezt elbeszélte a faluban. Ki is mentek, de egész déli 12 óráig nem láttak semmit. 12 órakor ismét megjelent szüz Mária képe. Később egy ember, kinek szeme fájt, megmosakodott benne s meggyógyult.

Erre sokan kezdtek a forráshoz imádkozni járni, a miért is egy templomot építettek oda. Most is az a hit, hogy a beteg meggyógyul, ha déli vagy éjféle 12 órakor bele tekint a forrásba s meglátja sz. Mária képét.

24. *Szent Katalin harangja.* Egyszer Kőrmöczön nagy tűz volt. Már a vártemplom is kezdett égni s oly nagy volt a hőség, hogy a harangok már-már olvadoztak. Ekkor az egyik harangon fehér nőalak jelent meg. Egy kis vizet frecscentett a harangra s a tűz azonnal megszűnt. Szent Katalin volt. A harangot azért szentelték neki.

25. *Szent Katalin.* A kőrmöczi volt plébánia templomon 1880. január 1-én óriási repedések mutatkoztak a talajsüppedés következtében, a miért a szép templomot le kellett bontani. A szerencsétlenség előtt való éjen a templom körül kibontott hajjal egy fehér ruhás asszony járkált s keservesen sirt. Az őr hozzá lépve, kérdezte: miért sir? Hogyne sirnék — felelé — mikor el kell innen költözni.

26. *Égből esett harang.* Kőrmöczön nem szabad vihar elé más haranggal harangozni, mint avval, mely egy vihar alkalmával az égből szállott le.

27. *Szűz Mária.* Kőrmöczön a Zólyomvölgy-utcza végső házán egy szent kép van: négy térdelő férfi Mária előtt. Egyszer négy kereskedő ment haza a besztzercei vásárról. Akkor e helyen egy nagy fa állott. Rablók kifosztották őket s a fához kötötték. Máriához fohászkodtak, aki megjelent az ágak közt s kötelékeik nyomban leoldódtak. Hálából festették e fogadalmi képet, mely a fa kipusztulása után a helyébe épült házra került.

28. *Blaufusz neve.* Blaufusz (Kékellő) nevét onnan kapta, hogy az első települők itt sok kék lábú madarat találtak. A blaufusziak lábikráján nadrágyjokon ma is kék folt van rá varrva.

29. *Blaufusz leégése.* Egyszer Blaufusz leégett. A temetőből tüzes seprük ugráltak ki s fel a háztetőkre. Ebből származott a veszedelem.

30. *Szvinna.* Szvinna falu (Trencsén) nevét onnan vette, hogy e helyen hajdan egy gazdag ember lakott, ki itt legeltette rengeteg sok disznaját. Tótul disznó = szvinna.

31. *Konszka.* Konszka falu (Trencsén) onnan kapta nevét, hogy hajdan egy gazdag úrnak lólegelője volt e helyen. Kon, kvon = ló, tótul.

32. *Sztranzske.* Sztranzske falut (Trencsén) azért hívják így, mert oldalvást, strane, na strane, van az országuátnál.

33. *A fancsali feszület.* A fancsaliak akkor még soha sem láttak más madarat, mint verebet meg varjut. Egyszer azonban megláttak egy szarkát s nagyon elcsudálkoztak rajta. Csakhamar kisütötték, hogy ez a tarka Jézus. Kergetni kezdik. A szegény szarka egyik fáról a másikra ugrik s végre félelmében egy oduba buvik. Hogy vegyék le? A fancsaliak még soha sem voltak fán, a gyümölcsöt

is más faluból hozott napszámosokkal szokták leszedetni. Rá álltak tehát egymás vállára. A legfelső benyul a lyukba, megfogja a szarkát s örömmel kiáltja: megvan! A legalsó kiugrik: hadd lám! S mindnyájan lepotyogtak, a szarka meg elszállt. Igen elszomrodtak erre. Végre elhatározták, hogy abból a fából, melynek odujába a tarka Jézus bebujt, csináltassanak feszületet. Meg is tették s mikor a szépen festett feszület kész volt, elmentek vele búcsura. Mentek, mendegéltek, egyszerre csak rájok setétedett. Bementek hát a legközelebbi búzaföldre s ott háltak. Reggel tovább állottak, de már elfelejtették volt, hogy feszületet is hoztak magukkal s ott hagyták a búzaföldön. A búsuról is haza mentek s még sem emlékeztek, hogy nekik feszületjük is volt, még pedig a tarka Jézus fájából. Nyáron az aratók megtalálták a feszületet, de az eső már teljesen lemosta róla a festéket; nem maradt más, mint piszkos, puszta fa. Kihirdették országszerte, hogy az aratók egy feszületet találtak. A mint a fancsaliak ezt meghallották, eszökbe jutott minden — s jelentkeztek, hogy az az ők törvényes tulajdonuk. Ez időtől fogva, ha valakinek az orczájáról a bánat vagy korhelység lemossa a pirosságot, azt mondják: olyan, mint a fancsali feszület.

34. *Komédiás Kapronczán.* Egyszer Kapronczára (Bars m.) egy komédiás vetődött. Sok pénzt beszedett s az összegyűlt nép feszült figyelemmel várta a dolog kezdetét, mert az ezermester kötelen fog jární, lenyel egy tehenet, stb. Vastag oszlopon egy házikó állott. Ugy volt megbeszélve, hogy a komédiás kinéz a házikó ablakán; az lesz a jeladás, hogy a komédia kezdődik. Azonban a furfangos komédiás a pénzzel odább állt, de felfogadott egy kövér embert, hogy mikor képzelhetőleg ő már messze jár, a házikó ablakán dugja ki a mezitelen alfélét. Mikor azt a kapronczaiak meglátták, felkiáltottak: Oh Jessus, dees hat a grobes Gesicht! E mondásért ma is nagyon dühösek a kapronczaiak.

35. *A golyva eredete.* János-réten (Bars m.) élt egykor egy vendégszerető jó ember, a kinek szép háza, sok marhája és sok pénze volt. Egyszer ellenség mutatkozott a vidéken, mely mindenkit kirabolt, mindent felgyújtott. A gazdag ember féltette pénzét s elásta. Három szomszédja megleste. Az ellenség elől a falu jobb módu lakosai, köztük emberünk is, megszöktek. Később híret vevén, hogy az ellenség, mely mindenöket elpusztította, elhagyta a vidéket, visszamentek mindnyájan. A mi emberünk kereste a pénzét, de nem jegyezvén meg jól a helyet, nem talált rá. Bezzeg tudta a három szomszéd s éjjel hozzá látott a pénz kiásához. Már közel érték hozzá. De az úr nem nézhette, azt az igazságtalanságot. Ezért hirtelen víz bugygyant fel, a pénz meg alább szállott. A munkában kimelegedett három ember ivott a felbugyogó vízből, mitől büntetésül golyvájok nőtt. A kiásott gödörből, hogy fel ne tűnjék, kutat csináltak. A ki ivott belőle, mind golyvát kapott.

36. *A Kosternizstein.* A körmöczi erdőségekben Magyar-Kövétől

(lásd: A bányavidéki néphagyományok gyűjtéséről cz. értekezésemet,) körülbelül egy negyed órányira van egy másik kő, e már már alig olvasható felirással:

Hundert Schritt von diesem Stein,
Soll das Geld vergraben sein.

Már többen próbálták a pénzt felkeresni, de hiába. Egyszer azonban egy paraszt tót fiúnak kedvezett a szerencse, de nem tudott vele élni. Egy napon ugyanis a kőtől mintegy száz lépésnyire nyitott vasszekrényt látott, tele arannyal. Haza fut, hogy oda hívja apját, anyját. De mire vissza mentek, a szekrény már eltűnt. A szerencsétlen fiu nem tudta, hogy ha az ember kincset talál, érintse meg vagy vessen reá valami ruhadarabot, akkor megáll, nem tűnik el. Most már ki tudja, merre van a kincs, mert az efféle minden hét évben változtatni szokta helyét.

37. *Kincses fekete alak.* Mikor a körmöczi vártemplom folyósóján egy éjjel az ör végig ment, egy fekete alakot látott, a ki integetett felé. Nem hajtott rá, csak elhaladt mellette. A mint később e helyre visszatért, egy fekete kezyüt talált, tele pénzzel.

38. *A Schranzenstein.* O-hegy (Zólyom m.) híres búcsujáró hely. Útközben a besztercei hegyek határán sűrű erdőben van egy magas kőoszlop, oldalt egy pár kőlépcsővel. Ez a Schranzenstein. Közéleiben a búcsusok már többször találtak pénzt. Azt hiszik, hogy az oszlop alatt roppant nagyságu kincses barlang van, tele arannyal és drágakövekkel. Sokan megkísérelték hozzá férhetni, de hasztalan. Számos év előtt azonban vagy száz munkás oda ment, a követ repeszteni kezdte. Sikerült is bejutniok a barlangba, a sok drágaság fényétől csak úgy káprázott a szemök. De semmit sem vihettek el, mert hét hatalmas, szikrázó szemü kutya őrizte a kincset s úgy megijedtek, hogy eszeveszetten kiszaladtak. Másnap a kövön a nyílásnak már nyoma sem volt s azóta senki sem juthatott a barlangba.

39. *Kincs az erdőben.* A selmeczi erdőben van egy szép nagy kő. Előtte minden éjjel egy asszony látható, kulcsal kezében. Az arra menő asszonyokat megállítja s hívja be a kő belsejébe. Egyszer egy asszony épen arra járt gyermekével. Ezt is hívta, s be is ment. Sok pénzt kapott, gazdag lett, de gyermeke még az nap meghalt.

40. *Az aranyműves inasa.* Egyszer egy körmöczi aranyműves inásával az u. n. stozsi erdőségbe ment. Az inas kissé elmaradt tőle. Egy lyukra talált. Bebujt, ment, mendegélt s egy csillogó barlangba ért. A nála levő fogóval lecsipett egy darabot a csillogó anyagból. Megindult s nagy nehezen kitalált. Gazdája nem győzte várni, hát haza ment. Késő éj volt, mire a fiu is haza verekedett. Megverték csatongalásáért. De mikor elbeszélte a történeteket s látták, hogy a mit magával hozott, szinarany, kimentek az erdőbe. De már a lyuknak nyoma sem volt.

41. *Kincsőrző asszony.* Zólyomvidéki asszonyok Detvára mentek

vásárba. Hirtelen egy asszony állt eléjük, hogy vigyék el a kincsét, a melyet őriz. De nem mertek hozzá nyúlni, nehogy aztán nekik kelljen kincsörzökül helyette ott maradni.

42. *Kincs jele.* Ha valahol nagy követ látsz, melyre ludláb van vésvé, emeld fel, mert kincs van alatta.

43. *Elátkozott cigányleány.* Detváról (Zólyom megye) egyszer elindult 12 ember. Estére egy magános csürbe húzódtak s ott elaludtak, 12 óraker megjelen egy cigányleány, felkölti őket s azt mondja, hogy ne menjenek oda, a hová szándékoztak, jobb lesz, ha rá hallgatnak, nagy kincsre vezetí őket. Csak figyeljenek a szavára. Egy barlanghoz jutnak. A nyilásnál egy katona vagdalozik. Ne ijedjenek meg tőle. Aztán egy tüzes kos fog fejük felett keringeni. Majd egy roppant kigyó áll eléjük. Ne féljenek! Megindulnak hát. El is érkeznek a barlanghoz. De a katonától megijedtek s visszazaladtak a csürbe. A cigányleány keservesen sirni kezdett, mert ha a kincset elhozzák, őt is felszabadították volna az átok alól.

44. *A kőkecskebakk.* Egyszer egy lévai gazda a Kaproncza és Jánosrét (Bars m.) közt fekvő földre ment az aratókhoz. Felszólította őket, hogy négy ökörrrel menjenek az erdőbe, ott találnak egy kőkecske-bakkot, hozzák el. Megtanította arra is, hogyan emeljék fel, hogyan hozzák el. Meghozván, a gazda kicsavarta a kecskebakk farkát, megrázta s csakugy omlott ki a sok arany. Az embereket dúsan megajándékozva elment.

45. *Kincsés barlang.* Ljetaváról (Trencsén m.) egy leány Zsolnára ment vásárba. Egy szikla mellett vezetett el útja. Ott egy nyilást vett észre. Megállott, benézett s egy rakás arany- és ezüstpénzt látott. Kivett három darabot, hogy majd mikor visszafelé megy, jól megrakódik. De mikor visszatért, hire-hamva sem volt nyilásnak, pénznek.

46. *Talált aranyok.* Egy szegény ember fát vágott az erdőn. Haza menet kis aranylemezeket vett észre a földön. Ásni kezdett s egy arannyal telt zsákra talált. Hogy újra meglelhesse a helyet, fejszójét bevágta a gödör mellett álló fába s maga a zsák arannyal haza ment. Mikor visszatért, sehol sem látta fejszójét, sem a helyre nem birt rá akadni.

47. *Elásott kincs.* Körmöczön a Kálvária-hegy és a Mátyásakna közt valahol sok kincs van elásva. Egy gazdag úr ásta el a kuruczoktól való félelmében. De aztán nem birt rá akadni. Ma is folyvást keresik, mind hiába.

48. *A fehér asszony.* Brát falu határában (Zólyom m.) egy nagy kő volt, melynél éjjelente egy fehér asszony szokott megjelenni. Ez a fehér asszony egy éjszaka bement egy szegény ember házába, ki ott aludt 12 éves fiával. Felszólította, hogy kövessék őt. Engedelmeskedtek is. Az apa félve bandukolt hátul s kis fiát bocsátotta előre, a kőnél meg egy bokor mögé bújt el. A fehér asszony egy befalazott nyílásra mutatott: Ezt ki kell bontani! Benn az üreg-

ben sok kincs van. Ám a ki először lép be, meghal, de őt az átok alól feloldja. Erre eltűnt. Másnap az apa és fiu egy életunt 80 éves asszonynyal kiment. A nyilást kibontották. Az öreg belépett s rögtön szörnyet halt. Ők meg a temérdek kincset haza vitték, gazdag emberek lettek s gazdaggá tették az öreg asszony leányát is. De sem az apa, sem a fiu nem járhatott többé templomba, mert a mint be akartak lépni, mindjárt törni kezdte őket a nyavalya.

49. *A banya kincse.* Homok-Terenne mellett (Nógrád megye) van egy kőhegy, mely árokkal körülvéve, Egyszerűen csak Kőnek hívják. Alatta van eltemetve egy vén banya, a kinek igen sok pénze és egy szép leánya volt. Leányát megölte. Pénzével nem tudott mit csinálni. Unta magát. Egyszer kiment a falu végére, elkezdte az Istent átkozni, hogy miért nem szakasztja már rá az eget?! Erre egy nagy kő esett le az égből, mely a banyát izreporra törte, maga alá temette. Pénze is ott van elásva, de senki sem meri felkeresni, mert félnek, hogy a ki megtalálja, azt a banya magához huzza a mélységbe.

50. *A Dornstein tárnája.* Jánoshegyen (Bars m.) a Dornstein nevű hegyben van egy tárna, melyből folyvást igen jó ivó viz ömlik ki. De épen ezért nem lehet belé hatolni. Pedig a tárna végében egy asztal mellett vén ember ül s a behatolót meleg galuskával kínálja meg.

51. *A csillagok.* Jánoshegyen azt mondják, hogy minden csillag egy-egy meghalt ember lelke. Ezért nem mernek éjjel a csillagokra mutatni, nehogy valakinek a lelkét agyon szúrják.

52. *A halál.* Jánoshegyen a halált kaszás férfinak képzelik. Nős. Felesége él, de nincsenek szép gyermekei. Azért minden asszony a lebetegedés előtt jól beszenteli szentelt vízzel a szobáját s égve hagyja a lámpáját, mert azt hiszik, hogy eljön a halál felesége s a maga csunya törpe torz gyermekével kicseréli az ujdonszülöttet.

53. *Locsogpfaff.* Körmöczön, mikor nagy zivatar van az erdőben, locsogpfaff vagy lóderpfaff szaladgál. Ő csinálja azt a nagy szelet, a mitől a fák kitörnek. Különben igen békés ember, nem bánt senkit, ha őt nem bántják. De ha valaki belé köt, azt széttépi.

54. *A kurucz.* A Jánosréti erdőben van a Kurucz-tisztás. Ha itt a pásztor elalszik, elhajtja a kurucz a marhát.

55. *Üldöző láng.* A Körmöczről Zsarnócza felé utazók előtt meg szokott jelenni egy kis láng, mely a rossz embert addig üldözi, míg meghal. De az imádkozó jó embert nem bántja.

56. *Szent tűz.* Staszkovon (Trencsen m.) szép tüzet láttak csillogni. Megjelent benne Isten, s azért e helyen kápolnát emeltek.

57. *Vészjelző malaczkok.* Soczov falunál (Turócz m.) van egy híd. Körülötte éjjelenként kilencz malacz szokott szaladgálni. Aki e malaczkokkal találkozik, annak közel van a halála.

IRODALOM

Magyar népmesék dán nyelven. Ungarske folkeeventyr, ved Alex. Schumacher. Kjöbenhavn, Det Reitzelske forlag 1894.

Schumacher Sándor, dán író, ki a mult év tavaszán néhány hetet töltött hazánkban, két kis kötetnyi magyar népmesét mutat be a dán olvasóközönségnek. Gyűjteménye nem tudományos czéllal készült, hanem csak kellemes olvasmányt akar nyújtani a népköltészet termékeit kedvelő honfitársainak. Ez lehet az oka, hogy a fordító nem számol be a forrásokkal, a honnan az eredeti meséket vette, a mit mindenesetre sajnálnunk kell. A közölt meséket az ismertebb magyar mesegyűjteményekkel összehasonlítva, látom, hogy a fordító főforrása az Arany-Gyulai-féle Népköltészeti gyűjtemény, s Merényi László népmeséi voltak; néhány meséjének eredetijét azonban nem sikerült megtalálnom. A két kötet a következő meséket foglalja magában: I. kötet: Kigyóbőr (Merényi, Ered. népm. I.), A halál és a vénasszony (Arany-Gyulai, II.), Kilinkó (Merényi, Ered. népm. I.), A ténsur és Jancsi kocsis (Arany-Gyulai, I.), A pásztor és felesége, Prücsök János (Merényi, Ered. népm. II.), Szent-Péter (Arany-Gyulai I. Krisztus mondák XXVI. és XXIX). — II. kötet: A kerek kő (Merényi, Ered. népm. I.); A zsiros erszény, Adja Isten egészségére (Arany-Gyulai I.), János királyfi és Szélike (u. o. II.), Kaczor király (u. o. I.), A kárvallott juhász (Merényi, Dun. népm. II.), Az álom, melyet nem kellene tudni, Az angyalbarányok (Arany-Gyulai I.), A béka komája (u. o. I.) A gyűjteményt a fordító Gyulai Pálnak ajánlotta. *Balassa József.*

Am Urquell. Monatschrift für Volkkunde. Herausgegeben von Friedrich S. Krauss.

E czím alatt honfi- és tagtársunk Bécsben egy pompás kis folyóiratot szerkeszt és ad ki most már hatodik éve. A folyóiratot „Am Urasbrunnen“ címmel ezelőtt valami 10 évvel schleswig-holsteini néptanítók alapították és tartották fenn, tanulságos bizonyítékául annak, hogy a néptanítónak milyen fontos szerepe van a népélet tanulmányozásában. Jelenleg Németország több vidékének megvan a maga külön néprajzi folyóirata, többnyire tanítók kezén. Nálunk is vannak a tanítóknak érdemeik a hazai néprajz terén, de mindenesetre sokkal többet tehetnének, ha a megélhetés gondja nem szorítná le az irodalom teréről, hol kétségtelenül a néprajz köre az, melyen legtöbbet alkotni hivatva vannak.

Komolyabb tudományos irányt az „Am Urquell“ akkor nyert, mikor Krauss, a nagytehetségű tudós délszláv ethnografus vette kezébe. Az általános folklóre legérdekesebb, legfontosabb témáit a legilletékesebb tudósok tárgyalják e folyóirat hasábjain, tanulmányokban és cikkekben gazdag adat- és anyaggyűjteményekben, részben „Umfrage“ czímen közölvén a felvetett érdekesebb néprajzi kérdésekre vonatkozó minden országbeli adalékokat, aztán kisebb közleményekben és avatott könyvismertetésekben. A havi füzetek

tartalma mindig tanulságos, változatos és élvezetes is. Igen gyakran találkozunk magyar tárgyú dolgozatokkal és Dr. Wlislöcki Henrik, Dr. Munkácsi Bernát, Dr. Kunos Ignác, Kálmány Lajos, Hermann Antal stb. neveivel.

A 3 íves januári füzet (VI. köt. 1. szám) élén József főhercegnek ép igen érdekes *eredeti* cikkét találjuk: „Állatok a cigányok hitében“ czimmel, melyben a fenséges szerző azon jegyzeteket állítja össze, melyeket ezelőtt 40 évvel németországi cigányok közt tartózkodva készített. A gazdag tartalmu füzetnek minket közelebből érdeklő egyéb közleményei: Dr. Wlislöcki H., Gyötrő szellemek az oláhok néphitében; Krauss, Bosnyák szerelmi makámák; Herzog M., Nagy-Kosztolányi tót találós mesék; Titkos nyelvekhez délmagyarországi szerb adalék, stb.

A folyóirat rendkívül olcsó, egy évre 2-40 kr. Megrendelhető a szerkesztőnél (Bécs, VII. Neustiftgasse 12).

H. A.

A magyar népköltészet és gyűjtői. E czimen egy terjedelmes tanulmány jelent meg a Beöthy-féle képes magyar irodalomtörténet 30—31. füzetében. Szerzője *Sebestyén Gyula dr.* tagtársunk, kitől folyóiratunk jelen füzete is közöl egy értekezést a költészet eredetéről. Ha jól sejtjük, a két dolgozat egyszerre született meg, mert a két összefüggő tárgy feldolgozásában következetesen az a modern biologikus módszer van keresztül vive, amelynek alapjai a nálunk olvasható általánosabb részben vannak lerakva. A specifikus magyar irodalomtörténeti részben külön fejezet jutott a magyar népköltészetnek, külön a gyűjtőknek és gyűjteményeknek. Az elsőben, a legrégebb nyomokból kiindulva, sorra tárgyalja a monda, epikai dal, mythos, babona, mese, népszokások, gyermekdalok, népdalok, közmondások, adomák és verses levelek külön műfaját. Irodalomtörténetünkben az ide tartozó gazdátlan termékek eddig a legujabb kori népies irodalmi iránynyal kapcsolatban mindig olyan emlékek gyanánt szerepeltek, amelyeknek alig van valami történetük. Annál meglepőbb most a minden részében modern irodalomtörténet egyik cikkében a fiatal folkloristika eszközeivel kifejtett eredményeket együtt látni. A tárgyalás biologikus módszerével a történet távlatába minden műfaj a keletkezés egymásutánja szerint önként sorakozik, az így nyert keretbe pedig a lehető legtermészetesebben helyezkednek el mindazok az adalékok, amelyek a régi irodalomban szétszórva fennmaradtak és a melyek népköltészetünk összegyűjtött kincseiből a folklore tudományos eszközeivel kifejthetők. A szóban forgó cikk írója, egyetemes munkát végezvén, sok tekintetben az úttörés nehézségeivel is küzdött. Értjük ezt különösen az egyes magyar népköltészi műfajok specifikus faji vonásainak megállapítására vonatkozólag. E nemben nálunk még édes-keves előmunkálattal rendelkezünk. Ami van, például a mythosról és népmesékről, azt felhasználta, ahol semmit sem talált, ott a saját eszhetikai és folklorisztikai végösszegezését érvényesítette. Ezért mond az epikai dalra, népdalra, mondára, gyermekdalra, adomára és verses levelekre annyi ujat. Az utóbbi műfaj például még a gyűjteményekben is új, a hova először maga az értekező — ha jól emlékszünk a *Pesti Napló* 1892. karácsonyi számában — vezette be.

A *gyűjtők és gyűjtemények* című második részben megírta a magyar népköltészet ügyének irodalomtörténetét. A külföldi impulsusra megindult hazai gyűjtésben és feldolgozásban külön emeli ki Kőlcsey, Erdélyi, Henszlmann,

a Kisfaludy-társaság, Ipolyi, Fogarasi és Arany érdemét, aztán ezekkel a ránk vonatkozó szavakkal zárja be értekezését: „A népköltészet termékeinek gyűjtése és elemzése, továbbá a modern történetírás ama törekvése, hogy a mult hű rekonstruálásában pontosan megjelölje az alsóbb néposztály szerepét, egy egészen új tudományágat teremtett. Ez a folklore, melynek folyton szaporodó fiatal munkásai nálunk 1889-ben megalapították a *Magyar Néprajzi Társaságot*. Az új tudományos testület célja az, hogy összegyűjtsön és érdeme szerint értékesítsen mindent, a mi a magyar állam területén élő népfajok testi és szellemi életére vonatkozik. Az egyaránt kutatott multban és jelenben a magyar faj naiv költészete fogja szolgáltatni a legtöbb adatot. A mi pedig a tudományos feldolgozást illeti, e testületre vártak irodalmunk összes népköltési gyűjteményei, a melyeket inkább csak eszthetikai szempontból sikerül eddig érvényesítenünk. A folklore körébe vágó műveletekkel, különösen a hazai termelés faji jellegének és viszonylagos értékének összehasonlító irodalomtörténeti megállapításával, a tisztán faji tulajdon kihüvelykezésével, az idegen elemekkel teljesen összekevert mesekincs kritikájával és a mythoszi nyomok módszeres megállapításával, eredeti rendszerbe foglalásával még adósak vagyunk.“

X. Y.

I. A török műveltség hatása kora.

A keleti török-magyar érintkezés korára nézve, mint e folyóirat tavalyi évfolyamában fejtegettem (18—19. ll.), becses chronologiai adatot tartalmaz a magy. *hír*, *hér* szó, melynek arabs eredete azt a tanulságot foglalja magában, hogy azon időszakban, midőn az izlám a Fekete- és Kaszpitenger éjszaki vidékein lakó török népeknél föllép, vagyis a VIII. században a török kulturhatás a magyar nép ethnikai alakulatára még nem volt befejezve. Ez adathoz most két újabbat csatolhatunk, melyek együttesen még inkább megerősítik a *hír* vallomását.

Az egyik ezen újabb adatok közül a magy. *dij* szó, melyre nézve kiváló orientalistánk, Goldziher Ignác irányította a figyelmet az arab *dijat* (törökös kiejtéssel: *dijjet*) szóra, (Nyelvőr XXIII. 193.), mely „vérdijat“, vagyis olyan „váltságpénzt jelent, melylyel az ember a reá háruló köteles vérbosszút kikerülheti.“ Szarvas

Gábor ezen a nyomon haladva kimutatta, hogy a *dij* a régi nyelvben teljesebb *dija* alakú s hogy eredetileg csakugyan „vérváltság, vérpénz“ értelmű volt. A végzetkülömbőséget s a szó átvételének módját Goldziher olyképp magyarázza, hogy „a *dijat* szóból származnék az *-at (-et)* nőnemű rag elhagyásával a magy. *dij*, *dija*. Tekintetbe kell vennünk szerinte, „hogy a szóban forgó arab-török szó nem népies kifejezés, hanem a törvénytudomány műszava, technikus kifejezés. Az átkölcsönzés sem népies úton történt, hanem skolasztikus módon, legelőször oly emberek közletésével, kik ez átvétel alkalmával az eredeti keleti szó alkatáról számot adtak maguknak és tudós módra elhagyták a nőnemű ragot, úgy alkalmazták nyelvünkben, a mint a muhammedán iskolákban mai napig is ejtik az efféle szavakat, azaz, hogy: *dija*.“ Szükségtelen e nehézkes magyarázathoz folyamodnunk, mert hogy a szónak népies alkalmazása is van, következtethetjük Budagov szótárából, ki az azerbajdsánból is ismeri e szólást: *dijásini istemek* „vérdíját követelni“, ugyanott *dija*, *dijü* „vérdíj“ (I. 583.). Mindenesetre, mivel a szó már a török hódítás előtti korszakból (a Jordánszky codexből) igazolva van s másrésről a déli szlávnyelvekből eddigelé nincs kimutatva, átvétele alkalmasan a *hír* szóéval egy időben, vagyis a honfoglalás előtti században képzelhető.

A harmadik ilyen szó a *gyász*, melyet már Vámbéri egyeztetett a csagataj *jas* „gyász“ szóval, mit annál inkább elfogadhatunk, minthogy egyes régi íróinknál a magyar szó is előfordul *jász* alakban. Ámde a török *jas* (Zenker szótárában még keleti török *jasa* „weinen, klage, trauer“, *jas etmek* „trauern“; Budagovnál *jas tutmak* „gyászt viselni“) nem más, mint az arab *ja's*, *je's* „hoffnungslosigkeit, verzweiflung“. Minthogy pedig a magyar szó már a török hódítás előtti kodexekben is szerepel, ismét csak a honfoglalás előtti kor marad hátra az átvétel alkalmasan képzelhető idejének.

Míg ezen adatok azt bizonyítják, hogy a török műveltség-hatás a magyarokra a VIII. században még nem volt befejezve, van néhány olyan adatunk is, melyek e műveltség-hatás kezdetkorát jelzik, a mennyiben t. i. közösen fordulnak elő az urali ugor (vogul és osztják) nyelvekben is és csakis ezen ugor közösségből, nem pedig valamely külön magyar-török nyelvérrintkezési viszonyból magyarázhatók. Ezek ily módon arra vallanak, hogy a török hatás nem épen rövid ideig tartott, sőt kezdetét már azon korszakban vette, midőn még a szűkebb értelemben vett ugor nyelvek terü-

leti közelségben állottak s nem szakadtak volt el véglegesen egymástól. Ily chronologikus értékű nyelvi adatok:

1. Magy. *hattyú*, melynek végzete szabályosan magyarázható az éjsz. vog. *χqtāñ*, kondai *khwaqtēñ*. tavdai *χutqñ*, éjsz. osztják *χōtañ*, szurguti *kotteñ*, irtisi *χōteñ* „hattyú“ jelentésű alakokból, (v. ö. *vő*: osztj. *veñ*, *nő*: oszt. *neñ*, *nyű*: vog. *níñk* stb.), ellenben nem érthető mint külön (nem közös ugor) átvétel a mindez alakok alapjául szolgáló török *kotan* „storch, pelikan“, mongol *χutan*, mandsu *kutan*, *kōtan* „pelikan“ alakból, a mennyiben szóvégi török-mongol *n* a magyarban sohasem változik *ú*-vá. A *hattyú* szó tehát sugor másai ősi török jövevények, melylyel szemben megvan ugyane szónak újabbkori külön magyar átvétele: *gödény* „pelikan“ (= jakut *kütän* „ein besonderer landvogel von der grösse des kranichs“, mely a *kotan* stb. magashangú mása).

2. Magy. *hód*, mely szabályos hangmegfelelése az éjsz. vog. *χūntel*, tavdai *khōntel* „hód“, éjsz. osztj. *χundel* „vakondok“ dim. képzővel alkotott szó (v. ö. magy. *vakondok*, *vak-honcsok*, *honcsok* „vakand“; l. Ethnogr. IV. 294.) előrészenek, mely pedig kétségtelen összefüggésben van a török *konduz*, csuvas *χondor* „hód“ alakokkal. Ha a magy. *hód* újabbkori török átvétel volna, egész alakja másképen jelentkeznék (így pl. *hondor*).

3. Magy. *enyv*, mely ugoros elváltozása az éjsz. vog. *ēlēm*, lozvai *ilēm*, *jilēm*, kondai *elēm*, tavdai *ilēm*, éjsz. osztj. *ajim*, irtisi *ajem*, szurguti *ejem* „enyv“ szónak, mely pedig, mint már alkalmam volt kimutatni (Ethnogr. IV. 177.) a tatár *jilēm*, altáji *jelim*, csuvas *šilim*, jakut *silim* „enyv“ átvétele. Ha a magyar szó újabb átvétel volna a törökből, a szóvégi *m* nem változott volna el *v*-re (v. ö. pl. e török-mongol szókat: *korom*, *gyom*, *üröm*, *ildom*, melyek az eredeti nyelvben is *m* végűek), s a szókezdő sem tűnhetett el volna nyom nélkül, hanem legalább *i*, vagy zárt *ē* hangszínből mutatkoznék (v. ö. magy. *ir*:- tör. *jaz*-, csuv. *šir*-).

4. Magy. *gyalom*, mely pontosan egyezik magánhangzói alakjában a kondai vog. *jālēm*, tavdai *jalēm*, déli osztj. *jādam* „zugnetz“ alakokkal, ellenben nem a mindnyájuk török eredetét tükröző tatár, kirgiz *jilim*, *žilim*, csuvas *šilēm*, jakut *ilim* „gyalom“ szókkal, melyeknek a magyar-ugor alakokhoz közelebb álló változatát a tobolszki tatár *jälēm* alak (e mellett *jilim*) mutatja. Ezen jelenség is legalkalmasabban úgy fejthető meg, ha a magyar szót még az ugor közösség korából való török átvételnek föltételezzük.

Az ilyen adatokat, melyeknek számát a tüzetes kutatás bizonyára tetemesen gyarapítani fogja, tanulságosan egészítik ki azon esetek, melyekben a közös ugor átvétel nem is a törökre, hanem a *mongolra* utal. Ilyenek:

1. A magy. *darú* (tő: *darv-*), mely a tövégzet tekintetében is szorosán egyező éjsz. vog. *tāri'*, tavidai *tāro*, éjsz. osztj. *tōra*, irtisi *tōra*, szurguti *tāraʒ*, zürj. votj. *turi* stb. alakokkal (l. Ethnogr. IV. 294.) nem fejthető meg a vele kétségtelenül összefüggő köztörök „*darú*“ jelentésű *torna*, *turna* (kirgiz *tirna*, csuvas *turúa*), hanem csak a mongol *toxoriu*, burjét *toxorūn*, *togoŕa*, tunguz *tokorou* „*darú*“ alakokból minél fogva az ugor alakok átvétele ez esetben nem a törökségből, hanem valamely mongol-féle nyelvből gondolható.

2. A magy. *hölgy* „*hölgyemenyét*“ és pontos másai az éjsz. vog. *šölés*, lozvai *šölés*, kondai *šölés*, pelimi *šqlis*, tavidai *šalis* id. (v. ö. oszt. *sos* id.), melyeknek eredetije mint Budenz kimutatta (Nyelvtud. Közl. XX. 149.) a keleti altaji nyelvekben található fel: mandsu *solozi* „*nobel*, *iltis*“, tunguz *solongo*, mongol *solongo* „*wiesel* *iltis*“ stb., úgy hogy ez is ugorkori mongolféle átvételnek tekinthető.

Tehát nemcsak a török, hanem a jószámu adattal igazolt mongol ethnikai hatás is belenyulik a magyar és ugor testvérnépek területi közelségének, illetőleg nyelvi kapcsolatának korába. Ezen körülmény ismét egy becses chronologiai adatot szolgáltat számunkra e kor meghatározásához. Alig gondolhatjuk ugyanis másképpen valamely mongol törzsnek érintkezését a magyarsággal s a testvérnépekkel, mint a hunn népvándorlás kapcsán, melynek néparadatában kétségtelenül jelentékeny elem volt a mongol is.¹ S tényleg igazolva van történetileg, hogy az V. században egy hunn törzs, a *szabir* volt a Kaukázus fölött lakó *onugurok*nak keleti szomszédja (l. Ethnogr. V. 80–81 ll.), kikről beszélnek a vogul hagyományok is (u. ö. 13.), amint más részről szoros kapcsolatukat a magyarsággal, bizonyossá teszi a Konstantinosznál megőrzött régibb *sabartoiaspaloi* nevezet, melylyel „*valaminő okból*“ a magyarokat illették. Alkalmasan föltehetjük, hogy ezen *sabir-hunnok*tól valók a magyar nyelvnek s legközelebbi rokonainak mongol elemei, minthogy pedig a hunnok megjelenését az ugorok határánál körülbelül a III. század vége felé helyezhetjük (l. Ethnogr.

¹ L. erre nézve Nagy Géza értekezését: „A magyarok a honfoglalás előtti időkben“ (Élet III., 717.).

V. 86.), evvel együtt meg van határozva a legrégebb időpont is, melyben az efféle szavak az ugor nyelvek alkatrészeivé válhattak. De ugyane tényből az a tanulság is következik, hogy a *III. század végén a szűkebb értelemben vett ugor népek és nyelvek* (magyar, vogul és osztják) *nem voltak még egymástól területileg teljesen elszakadva*, mely szakadás úgy látszik csak a hunn törzsek további előnyomulása következtében állott be. Jó okkal hihetjük, hogy nem ifjabb ama török hatás sem, melyet az ugor nyelvek közösségében főntebb igazoltunk, sőt tekintve az egyes hangváltozások természetét, inkább némileg régiebbnek vehetjük.

Röviden összefoglalva eddigi vizsgálataink eredményeit, a magyar szókincs ősi rétegeiben a következő chronologiai szempontból is meghatározható ethnikai érintkezések nyomaira akadtunk a honfoglalást megelőző korokból:

1. *Ősi árja (iráni) érintkezés, mely az összes finn-ugor népek vonalára kiterjed s fennmaradt nyelvi nyomaiban részben zend, részben még ennél is régiebb (pusztán a szanszkritt alapján magyarázható) alakot tükröz, tehát mindenesetre régiebb a Kr. c. III. századnál* (l. Ethnogr. V. 17—18, 176—180).

2. *Egy későbbi iráni (valószínűleg alán) érintkezés, melynek nyelvi nyomain az összetétel ismerszik fel s mely főképp az urali ugor és permi népek vonalára terjedt. Időpontja a népvándorlás előtti kor.*

3. *Régi török-ugor érintkezés a népvándorlás kora előtt való időszakból.*

4. *Mongol (valószínűleg hunn, szabir) érintkezés, mely a népvándorlás korszakának kezdetén még területi kapcsolatban találta az ugor népeket, később azonban csak a magyar részt illette.*

5. *Bolgár és kozár érintkezés az V—IX. századokban, melynek nyelvi maradványait a csuvas hangalakulat jellemzi kizárólag a testvéreitől elszakadt magyar népre szorítkozva.*

6. *Ugyane korszakban egy másnemű törökség (kun, vagy bessenyő) érintkezése az előbbiétől eltérő hangjellegű nyelvi nyomokkal* (l. Ethnogr. V. 21—25 ll.).¹

Munkácsi Bernát.

¹ Bár még eddigelé nem volt tüzetesen vizsgálva a kérdés, eleve is feltehető, hogy a magyaroknak azon benső érintkezése a szlávsággal, melyről a déloroszországi vándorlások idejére vonatkozólag különösen Konstantinosz és Ibn-Rosztéh tudósítanak, a nyelvre sem maradt minden hatás nélkül, más szóval, hogy a magyar nyelv szláv elemei sem mindannyian pannónia szerzemények. Ekkép vélekedik a dologról K. J. Grot is, ki „*Moravija i Madjary*“ című kiválóan érdemes munkájában így ír róla (220 l.):

2. Ad „Magnum Hungariam“.

A volgavidéki „Nagy-Magyarországnak“ azon földrajzi neveken fönmaradt emlékeihez, melyeket e folyóirat tavalyi évfolyamában (175. l.) volt alkalmam kimutatni, igen becses adalékokat közöl Szmirnov Iván Nikolajevics, kazáni egyetem tanár most megjelent kiváló becsü műve: *Mordva. Istoriko-etnograficeskij očerk (Kazan, 1895.)* E mű szerint (61. l.) a volgai tatárok előnyomulása a XIII. század elején arra kényszerítette a Közép-Volga balpartján lakott *baskirokat* és *magyarokat*, hogy ősi hazájukat elhagyva a Volga jobb oldalára meneküljenek, hol egész sereg helynév örizte meg letelepedésük nyomait. Ilyenek: a kazáni kormányzóságban *Možarka* és *Možarki* falvak, *Možarovo* egyházas falu, *Možarka* folyócska a tjetjuši kerületben, *Mažarka* folyó a csebokszari kerületben | a szimbirszki kormányzóság kurmyši kerületében: *Mažarovskij Majdan* és *Mažar-Kasy* falvak | a penzai kormányzóság két kerületében: *Možarovka* falu- és folyónevek | a tambovi kormányzóságban *Možarovka*, *Možarovo*, *Možarovskaja* falvak | a szaratovi kormányzóságban *Mažary* falu. A *megyer*-féle névváltozatot örizték meg a kazáni kormányzóság kozmodemjanszki kerületében *Mižar* és *Mižary* falvak, továbbá a czivilszkiben *Miser* falu és *Miser-sjirma* folyónév. Hogy pedig e helyneveknek tényleg népnév az alapja, az kétségtelenül kiviláglik egy *Šack* városában őrzött 1539-iki oklevélből, melyben *Kugušev* fejedelemnek jog adatik „régí mód szerint biróilag itélettel sújtani és megköötözni a *tarchanok*, *baskirok* és *možerjanok* közül való tatárokat, kik Tjemnikovban laknak“ („*sudit i vjazat po starinje Tatar iz Tarchanov i Baškircev i Možerjan, kotoryje život v Tjemnikovje*“). Egy 1483-ból való szerződésben is szerepel *Mačjarin* név.

Munkácsi Bernát.

„Oroszország déli pusztáin, a Konstantinosz-féle Lebediában ismerkedtek meg a magyarok legelőször avval a néppel, melynek oly nagy hatása alatt állottak később az állami és házi élet berendezésében, szokásokban és nyelvben. Ezen szláv vonásokból egyik-másik bizonyára már az orosz szlávokkal való érintkezés korszakában jutott hozzájuk a Don és Dnjeper között s később Etelközben. Ezen legelső szláv befolyás (ellentétben a kozárral) kizárólag a benső, a házi és családi élet, s a mindennapos viszonyok körére vonatkozott, a mely úton hatással kellett lennie már akkor bizonyos fokban a nyelvre is.“

A Magyarországi Néprajzi Társaság

1895. évi közgyűlését április hó 21-ikén d. e. 10 órakor tartja meg a M. Tud. Akadémia helyiségében.

Tárgyai:

1. Tisztviselői jelentések.
2. Költségvetés.
3. Tisztújítás.
4. Az alap-zabalyok reformja.
5. Esetleges indítványok.

Tisztelettel kérjük a társaság tagjainak minél számosabb megjelenését annál is inkább, minthogy az alapszabályok értelmében a közgyűlés határozatképességéhez legalább 30 tag jelenléte szükséges. *Az elnökség.*

A. t. könyvkiadókhöz.

Kérjük a néprajzi érdekű munkák kiadóit, sziveskedjenek úgy a tudomány, mint kiadványaik érdekében ezekből egy-egy példányt ismertetés végett az „Ethnographia“ szerkesztőségéhez juttatni.

Kérjük tagtársainkat, sziveskedjenek új tagok gyűjtésében buzgólkodni. Rendes tag évi díja: 3 frt, alapító tagé egyszer s mindenkorra: 50 frt.

Történetiroink, régészeink és folklór-művelőink figyelmébe tisztelettel ajánljuk „*Adalékok a magyar történeti és összehasonlító néprajzhoz*“ című szakrovatunkat, melyet állandóan főtartani óhajtanánk. E rovat közleményeiért, ha azok tárgyaló adatokat földolgozó, illetőleg összefoglaló természetűek, ivenként 30 frt, ha idézett szövegeket pl. történeti kútfőket, régi kéziratok másolatait tartalmaznak, ivenként a munka értékének megfelelőleg 10—16 frt tiszteletdíj jár.

TARTALOM.

<i>Sebestyén Gyula dr.:</i> A költészet eredetéről	77
<i>Munkácsi Bernát:</i> A magyar nemzet törökségéhez	83
<i>Zolnai Gyula dr.:</i> A kevélység kifejezései a magyar nyelvben	92

Néphit és népszokások:

<i>Kálmány Lajos:</i> A magyar halászok vízi ellenségei	102
<i>Kristály Balázs:</i> A „lidérc“ a székely néphitben	105
<i>Istvánffy Gyula:</i> Palócz babonák és gyermekjátékok	108
<i>Kristály Balázs:</i> A csíki székelyek időjósításai	118
<i>Kolumbán Samu:</i> A hódáthiaki népszokásai	119
<i>Versényi György:</i> Felvidéki népmondák	123

Irodalom.

<i>Balassa József:</i> Magyar népmesék dán nyelven	133
<i>Herrmann Antal dr.:</i> „Am Urquell“	133
<i>X. Y.</i> A magyar népköltészet és gyűjtői	134

Magyar palaeo-ethnologiai adalékok.

<i>Munkácsi Bernát:</i> A török műveltség hatása kora	135
— — Ad „Magnum Hungariam“	140

Az „Ethnographia“ folyóirat minden közleményt honorál; az írói díj, a dolgozat belső értéke szerint, nyomtatott ivenként 20—30 frt o. é.

Az „Ethnographia“ régibb évfolyamaiból az I., illetőleg II. köt. 1. trtért, postán küldve 1 frt 25 kr-ért kapható. A III. évfolyamnak az utolsó füzet kivételével ára: 50 kr., postán szállítva: 75 kr. A III. évf. egészen elfogyott utolsó VII.—X. száma füzetét a társaság 50 kr-ért visszaváltja. Megrendelések dr. Zolnai Gyula társulati pénztárosához intézendők.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MUZEUM

ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTI

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT

—> Megjelenik minden páros számú hónapban. <—

A társaságot illető pénzek s a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólalások *dr. Zolnai Gyula* pénztároshoz (Budapest, Felső-Erdősor 1.) intézendők, minden egyébféle küldemény *dr. Munkácsi Bernát* ügyvivő alelnökhöz és szerkesztőhöz (Budapest, József-uca 49. sz.).

Ára egy évre 3 frt. — A tagoknak a tagdíj fejében jár.

BUDAPEST

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Fölhívás a népismeret barátaihoz.

A Magyarországi Néprajzi Társaság nevében mély tisztelettel fordulunk a népismeret barátaihoz, különösen pedig hazánk *lelkészeihez, tanáraihoz, tanítóhoz és jegyzőihöz* a végből, hogy országszerte megfigyelve a vidékükbeli népelet jelenségeit, azoknak rendszeres leírásával és közlésével hozzájárulni szíveskedjenek ama nemzeti érdekű nagy feladat munkájához, melynek művelését társaságunk életzéljával kitűzte.

Világra szóló ünnepet készül íme megünnepelni nemzetünk. Fényes alkotások, a tudomány, művészet és ipar remekei fogják hirdetni az ezeréves állam fejlődését s haladásának eredményeit. Azonban a sok nagy mű közt hiába fogjuk keresni azt a kiválóan alkalomszerűt, melyből a tudni vágyó tájékozást meríthetne, hogy tulajdonképpen minő is az a magyar faj, mely annyi viszontagság között dicsőséggel fönntartotta ezt az államot s minők az országát lakó többi népek: melyek az ő sajátos tulajdonaik, mikép alakult életmódjuk és szellemük világa. Mindennek megismerésére egy gyűjteményes munkára sem fogunk utalhatni, mely az e tárgyhoz tartozó anyagot legalább a jövő kutatás számára minden oldalról egybeehordta volna.

Pedig a *hazai néprajz* megteremtése úgy szólnán *becsületügye* nemzeti tudományosságunknak. Kitől várhatja el a külföld, ha nem éppen tőlünk, fajunknak, országunk népeinek és viszonyaiknak ismertetését; nemzeti egyniségünknek kitől remélhetjük megbecsülését, ha tudományának elhanyagolásával önmagunk sem tudjuk azt kellőleg megbecsülni?!

A Magyarországi Néprajzi Társaság immár hatodik esztendeje fáradozik nehéz viszonyai közepett buzgalommal az e részről reá háramló kötelesség teljesítésén. De ahhoz, hogy tevékenységét a kívánatos siker koszorúzza, éppenséggel nem elég egy-két munkásnak akár mily nagy fokú igyekezete. Az egész ország népelete összes jelenségeinek csak úgy remélhetjük alapos átbúvárlását, ha minden vidékre külön szakember, külön megfigyelő vállalkozik, más szóval, ha hazánkban a néprajzi anyag egybeszerzésére is ugyanolyan tevékenység indul meg, minő mintegy harmadtól évtizeddel ezelőtt a magyar tájbeszédnek adatainak egybegyűjtése érdekében kezdődött, mely tevékenység tudvalevőleg már eddig is több igen kiváló tudományos munkában termette meg méltó gyümölcseit.

Amiben néprajzunk anyaggyűjtői minden bővebb szakismeret nélkül is szolgálatára lehetnek a tudományos kutatásnak, az egyszerű, szabatos leírása az állapotoknak a következő szempontokat illetőleg:

1. Tárgyi néprajz: ennek keretében a *lakás ház, udvar, kapu stb.*, *butorok, ruházat, ételek, népies szerszámok* a halászat, vadászat, baromtenyésztés, földművelés és háziipar terén, továbbá a *házi ipar* termékei mindenütt tekintettel egyszersmind a *népművészetre* és a különös *nyelvi kifejezésekre*.

2. Népszokások *születés, házasság, halál* és *temetkezés*, úgy szintén *ünnepek, népmulatságok* (fonóka, kaláka, szüret, aratás, disznótor, táncz, társasjátékok, házfölszentelések stb. alkalmából, továbbá hagyományos szokások a *joggyakorlat* kormányzat, igazságszolgáltatás, birtoklás, örökösödés stb. terén.

3. Néphit s a belőle folyó cselekedetek: *regék, mondák, babonák, babonás szertartások, varázslás, szellemi lények ördög, boszorkány, garabonczás, lidérc, tündér stb.* felől való hit, a *természet jelenségeinek hagyományos népies magyarázatai* pl. a világ keletkezéséről, vízözönről, hegyekről, holdról, napról, emberi bajokról való felfogás stb.), *káromkodások, esküdözések*, mithikus tartalmú *népies elnevezések* különösen növényeknél, állatoknál s természeti jelenségeknél.

Az ily tárgyú néprajzi anyaggyűjtéseket a Magyarországi Néprajzi társaság szívesen közli folyóiratában s nyomtatott ivenként legalább 20 frttal díjazza. A gyűjtésre vállalkozók szíveskedjenek ebbeli szándékukat a *Magyarországi Néprajzi Társaság elnökségének* (Budapest, Zerge-utca 27. sz. bejelenteni, a hova a közlemények is küldendők.

Kérésünket a népismeret barátainak ismételten kegyes indulatába ajánlva vagyunk a

Magyarországi Néprajzi Társaság elnöksége.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI: Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

VI. évf.

1895. május—június

3. szám.

Ethnologiánk áprilisi hajtásai.

Az idei április két világraszóló gyönyörűséges virágszálat fakasztott az ősi kaczagány dicsőségétől áztatott honi ethnologia délibábos virányán. Bimbaik alighogy feselni kezdetek, hihetetlen öröm és boldogság kezdte hullámlásba hozni már is a fogékony szíveket. Mint egyéb hasonló alkalmakkor, fölhangzott ismét az áhitatos alleluja, s böszavú áldásokkal áldják vala Kárpátoktól Adriáig a „magyarok istenét“, mivelhogy legyőzni segíté a „czéh-beli elfogultság“ és „tudós korlátoltság“ hétfejű sárkányát. Meg van mentve eredetű bűbajos fénykoszorúja, óh nemzetem!... Vezérczikkek zengtek — üdvopoharak csengtek — örömkönnyek rengtek. Kebel-e, melyet ridegen hagyhatnak ily nagy események; ajak-e, mely megvonni képes harsány énekét ily tettek magasztalásától?!

Talpra o Múzsza tehát, öltö illő ünnepi gúnyát!
„Újat irunk, nagyot is, kedvest is, rettenetést is“
Drága „ajándokról“ e hazának nyújtva „fiától“¹,
Hős török ösökről s nyomorútt „málhás“² ugorokról;
Égő honszerelemről, En-dicsről s tudományról,
Mely egeket verdes s „halzsírost“ mélyen alá le;
S rólad is, óh vándor nemesünk, buzgó nyomozója
Öshaza titkainak, melyeket föltár a kegelytnek!

Éthnographia VI. évf. 1895. május—június I. kötet

Vámbériász.

— Prózaí hős költemény öt énekben. —

Első ének: A dicskoszorú.

Csend volt, rémes csend... Elültének a vészes háború lovagjai. Elhangzott az utolsó éljen is, melylyel a helybéli kereskedő ifjak önképzőköre a nemzetünk dicső török eredetéről tartott

¹) L. alább (43. l. — ²) L. alább (153. l.).

szívesiklandó előadást jutalmazta. A mucsai veteránok egyletében is beleúntak a nyelvünket Lappóniából hurczoló együgyűség fölött aratott fényes győzelem ünneplésébe s e helyett visszatértek már Lengyelország fölszabadításának nemes ügyéhez. Egy szóval békés nyugalom volt mindenfelé . . . midőn egyszerre, mint borutlan égen száraz villám cikázása egy hír nyilallott e hazán keresztül. Rettegj Ugria! Nagy Szolimán újra szervezkedik, nagy sereggel, nagy haraggal tör most elő fiaidra; fa nem áll útjába, fű nem nő nyomába. Irgalom istene kegyelmezzen rajtad!

Az 1893-ik év deczember 27-ikének virradóján tünt föl az első baljóslatú jel a „Hazánk“ című lap tárczarovatában, mely ezúttal a következő címet viselte homlokzatán: „A magyar nemzet Árpád előtt“, mely alatt ismét ez az irás volt olvasható: „Vámbéry a milleniumra“.

S itt . . . Múzsza, ne oly gyorsan, tartsd féken énekid árját! Lássa a késő kor, mint fejlenek nagy események kiseded jelekből, melyekben mit sem sejt a közönséges bölcsesség, valamint ugyancsak kiseded magból sugártermetűvé fejlík aranykalászos Alföldünk kertjeiben a fehér lopótök.

Tehát a nevezett nap reggelén a „Hazánk“ a következőket kürtölte világgá:

„Most, az ezeréves állami lét országos nagy nemzeti ünnepének a küszöbén V á m b é r y Á r m i n, ki életét a történelmi kutatásnak (!) szentelte, a külföldi meg a hazai összes történetírók álláspontjával szemben ki akarja mutatni, hogy Árpád fejedelem és népe nem is volt magyar, hogy ezt a hont a magyarnak nem ők foglalták el, hanem már elfoglalta a magyar nemzet és hogy ők csak meghódoltak a magyar kulturának, a melyet ebben az országban találtak s a melyet Attila ivadékai, *szerinte a magyar nemzet eredeti törzsökének a hajtásai*, alkottak és fejlesztettek“.

S mivel „egy ilyen fölfedezés a kulturpolitikai és kulturhistóriai kutatás terén jelentős esemény“ odajárul vala buzgó tárczairónk a nagy tudóshoz s a következő kérdést intézi vala hozzá: „Mi alapja van ennek a hirnek?“

Felelé pedig a kérdezett, szólván: „Való igaz, hogy amit a hír nekem tulajdonít, én tettem. Itt van a munkám, készen, befejezve. Czime: *A magyarság keletkezése, gyarapodása és jelen helyzete*“.

És folytatá szerényen, mondván: „*Én vagyok az egyedüli, a ki a kelet; nomád népek életét tanulmányozta.* Életem javarészét, törekvésem legjavát, ambízióm egész valóját fektettem e kutatásokba. Tanultam, nyomoztam, tapas-

taltam és gyűjtöttem. És a magyar hagyományoknak kezeink közt levő gyér szálai mellett olyan anyagnak jutottam birtokába, amelynek fölhasználása mellett, *sikerült a legkétségtelenebb módon bebizonyítanom, hogy az én történeti álláspontom az egyedül helyes és igaz.* Tiszta meggyőződéssel mondhatom, hogy azoknak, akik eddig a magyarságról irtak, fogalmuk sem volt (!) a magyarokról és a keleti nomád népekről.

— Igaz-e, hogy az ön kutatásainak eredménye és művének álláspontja szerint Árpád fejedelem nem volt magyar?

— Igaz. Árpád és népe vitéz nomád törzs volt. *Tiszta török törzs, a mely csodát művelt Európában, olyat, hogy érdeme szerint nem méltatták soha, sem itthon, sem a külföldön.*

— Vajjon nem tévedésen alapul az a hir, hogy az ön könyve szerint a magyar nemzet ebben az országban Árpád bejövetelekor mint olyan létezett s nyelve és kulturája volt?

— Ez bőven ki van fejtve dolgozatomban. *A magyar nyelv régibb keletű, mint Árpád. Árpád nem volt finn-ugor, hanem tiszta török, magyar nyelvben pedig már akkor finn-ugor dolgok voltak.*

— A kezeink közt levő nyilvános történelmi adatok közt van-e olyan, a mely az ön historiai álláspontját szintén igazolja?

— Nagyon sok. Ismerjük a monda magvát, hogy *a magyarok Atillától s általában a hunoktól és avaroktól származtak.* Ezt a mondát historikusaink álomnak nevezték. Pedig *nem álom,* amint kimutatom könyvemben.

— Mikor jelenik meg a könyv?

— Most még javítgatok rajta. A jövő évben, 1894-ben vagy 95-ben azonban kibocsátom. Alkalmasint valamelyik magán társulatnak adom, nem az Akadémiának, mert remélem, hogy népszerű munka lesz és *nagy szenczációt* fog csinálni. Magyarul és németül jelenik meg egyszerre.

— A könyv, ha jól sejtem, egyenesen a millenniumra készült.

— Ugy van. Mindig azzal vádoltak, hogy csak a külföldnek dolgozom s hazámért nem teszek semmit. Most megmutatom nemzetemnek, hogy kicsoda ő s ezzel azt is, hogy a vád igaztalan volt, mert a munkában voltaképpen mindig nemzetem multjának és jövőjének nagy gondolata vezérelt. *Ez a könyv lesz az én hálás fiui ajándékom hazámnak, az ezredéves ünnep alkalmából.*

*

Ez volt a kezdet. A „hazának“ de még inkább s főképpen az Akadémiánál bőkezűbb Franklinnak szánt „hálás fiui ajándék“ készen állott és „befejezve“; de kiadásának még nem érkezett el ideje. Még nem harsogtak róla az ujságok hasábjai, még nem emelte magasan röpködő szárnyaira a reklám nemes sasa. Érteni kell hozzá, hogy miként tudjuk ezt ingerelni s étvágyát csiklandoztatni. E szent cél szolgálatában állott az egyébként végtelenül lenézett Magyar Tudományos Akadémia 1894-iki ünnepies diszülésén díszmagyarban tartott felolvasás.

Itt hangzottak először autentikus forrásból az új magyar ethnologia malasztos igéi: Árpád s a vele jött magyarok „tisztu törökök“ voltak; mert „*hadí erény és uralkodói tehetség mindenkor csak (!) a töröknek volt tulajdonsága*“. „Az ugorok népe mindenkor kiválóan *békeszerető* volt, *erdőkben és tundrákban tartózkodva, Clió egy árva szócskával sem emlékezett meg soha létezésükről, avagy hősi pályafutásukról*“ (Akad. Ertesítő 1894. évf. 326, 327. l.). De mivel a konok nyelvtudomány semmiképpen sem akarja elismerni tizenkét év óta szüntelenül úton útfélen hirdetett tanításomat, hogy a magyar nyelv „keverék nyelv“, illetőleg lelkesebben szónoklataim szerint, hogy „török nyelv“: tehát alkudjunk immár meg! Ismerjétek legalább azt el, hogy a magyar *nép* tiszta török, ezért én odadobom konczúl a *nyelvet* s elismerem (bár annyit s oly kiméletlenül dühösködtem e tétel ellen), hogy „*meg kell minden józan kutatónak (!) engednie, hogy a magyar nyelv alapépülete inkább ugor, mint török*“. Gilt az alkú, vagy sem? Ha pedig azon akadémikusoknál, hogy hát honnan vette az a „tisztu török“ fajú magyar azt az „ugor alapépületü“ nyelvét: hát arra fogadd el azt a biztosítást, hogy az *avaroktól* kapták. Külömben kár az avarokért is. Ők is „tisztu törökök“ voltak; de ugor nyelvüket Attila maradékaitól, a hunnoktól kapták. Vagy — tyűh az áldóját! — mit is beszélek? A hunnok csak nem voltak ugorok?! Pannónia hunnjai meg ugor nyelvüket az ő „*erdőket és tundrákat lakó*“, de a „*békeszeretet*“ erényével tündöklő ugor *málhavivőiktől* kapták! Bár viszont megint „*a conservatív szellemtől áthatott nomád sokkal büszkébb, hogysem a békés embert, akit éppen ezért megvet, magával egyenlőnek tartsa és vele ethnikailag egyesüljön*“ (u. o. 326. l.) Higgyétek el, bizony isten, úgy van. Az argumentumokat majd „*hozom*“; csak vásároljátok meg a könyvemet!

S vártuk nagy türelmetlenséggel és égő kíváncsisággal a könyvet és benne a rejtegetett argumentumokat. A hirlapok mindúntalan jövendölgették közeli föltünését. „Jön.“ „Mi jön?“ „A nagy könyv jön.“ „Hazánk világhírű nagy fiának remek könyve jön.“ „Nem sokára jön.“ „A jövő hónapban, a jövő héten, holnapután, holnap jön.“ Végre midőn a kíváncsiság majdnem kiugratta már az embereket bőrükből, „*földerült a várva várt nap hajnala*“.

S fölemelé szavát a „*Nemzet*“ s f. évi április 19-iki számának *vezércikkében* a következőképpen zengedez vala:

„Faji önismeretünknek egyik legkiválóbb eszköze, elősegítője az a természetes könyv, melyben „a magyarság keletkezése és gyarapodása“ felől számol be Vámbéry Ármín, a világszerte méltán nagy tekintélyű orientálista.

Szinte hajlandók vagyunk egy kicsit csodálkozni azon körülmény fölött, hogy a tekintetes Akadémia nem iparkodott a maga aegise alatt közre bocsátani ezt a monumentális munkát. A hivatalos tudományosságnak ez abstinenciája alig is lelheti okszerű magyarázatát másban, mint a finn-ugor théóriához való görcsös ragaszkodásban, mely meglehetősen erőszakolt származtatási elméletnek bizony kemény, alighanem *halálos dőféseket* (!) osztogat Vámbéry ezuttal.

A török fajrokonság mellett lándzsát törő polemikus rész azonban csak a bevezetése ennek a nemzeti genealógiai tanulmánynak.

A hönfoglalástól kezdve, a magyar faj kialakulása, százados hanyatlás után feltámadásszerű, hatalmas növekedése, a jelenkor magyarságáról, fajunk jövőjéről szóló revelációk nem csak a *magyar faj meleg, lelkesült apológiájáé*, hanem politikai létjogunk megdönthetetlen, tudományos dokumentává is avatják Vámbéry könyvét.

E könyv „a maga kvalitásával, jelentőségével túllépi az *irodalom*“ rovat keretét s egyenesen a politikának szolgálat éles, erős, tudományos fegyvert“. „Komoly, figyelmes áttanulmányozása úgyszólván minden magyar politikusnak kötelessége“.

Még magasabb és ékeesebb hangon kontráz A csádi Ignác a „Nemzeti Ujság“-ban (1895. május 12.) teljes látszatával az ítélet biztosságának s a kérdés komoly tanulmányán nyugvó meggyőződésnek. Ime egyes szakaszai himnuszának (Vakúlj magyar!):

„Merész, emlékezetes könyv az, mely „A magyarság keletkezése és gyarapodása“ czímmel*) Vámbéry Ármintól közelebb megjelent. Írója európai híré egyéniség s ott szerepel ama kevesek közt, kiket a magyar irodalmi élet jelesei sorából az egész művelt világ tisztelettel emleget. De noha munkássága nem csak a magyarság, hanem az egész polgárosult világ szellemi kincseit gyarapította, maga nem szokta magát *tudósnak* nevezni, sőt nem szereti, ha annak nevezik. Mert a tudós czim nálunk éppen nem a tudományos munka jutalma. Azt is csak a kegyelteknak szokták adományozni, akár tudnak valamit, akár nem. Vámbéry Ármín isten kegyelméből és a saját tehetségéből emelkedett a magasba s a magyar tudósok vármegyéjében nem aspirál semmiféle tisztségre. Elég impozáns, elég erős egyéniség arra, hogy a vármegye hatalmasai nélkül is érvényesüljön, a szellemi érdekek iránti lelkesedése, a magyar földhöz való vonzalma, a magyar hazához való szeretete pedig elég erős arra, hogy a vármegye íróknak nevezett alispánjai, szolgabirái és hajdui *minden rosszakarata, a czéhbéli korlátoltság és előítélet* sokféle kicsinyes tüszurásai daczára jeles, új eszmékben bővelkedő igazán uttörő munkákkal gazdagítsa a magyar irodalmat.

Ilyen uttörő munka az, melylyel most a magyar östörténelem sötét éjszakáját akarja megvilágítani. Merész egy könyv az, mely bátran neki

*) Budapest, 1895. Franklin-társulat, 408. oldal.

megy a legbonyolultabb problémáknak, igazi forradalmi könyv, mely való-
sággal halomra dönti mindazt, mit a magyarság eredetéről, a nép vérbeli
kapcsolatairól, a magyar nyelv alakulásáról eddig a *czéhibeli tudomány* tanított.
Olyan merész ez a könyv, mint a minő merész volt az a felfedező ut-
melyet valami negyedfél évtizeddel ezelőtt az ifju Vámbéry Közép-Ázsia
ismeretlen pusztaságaiba, vad nomád népei közé tett. Az a kincs, melyet
ezen az utazáson gyűjtött, elég egy egész emberéletre s abból a kincsből
bőven kijut uj munkájának is, mely történelmi tudományunk legsötétebb
részébe, őstörténelmi kutatásaink sivatagaiba vezeti el az olvasót, hogy
onnan gazdag ismerettel, új eszmékkel, új felfogással hozza vissza. A világ-
hírű közép-ázsiai utazás nélkül Vámbéry mostani munkáját soha meg nem
írta volna. Az ismeretek, melyeket egykor Közép-Ázsiában szerzett, adnak
jelen művének szokatlan értéket és egészen sajátos tartalmat. Ez ismeretek
alapján veszi bonczkés alá egyrészt a régi íróknak a magyarokra vonatkozó
szórványos adatait, másrészt azokat az elméleteket, melyeket őstörténel-
münkre vonatkozólag ez adatokra a modern írók fölépítettek. Bírálata
gyökeres és romboló. *Összetört* (!) úgy szólván mindent s a magyar nyelv
valamint a magyar nemzet alakulásáról egészen új, önálló, eredeti s *kétség-
kivül igen komoly (!) tudományos* és gyakorlati érvekkel igazolt elméletet állít föl.

Őstörténelmünk megvilágításánál Vámbéry teljesen leter tudósaink
eddiggi országutjáról. Új irányba tör s azt az elméletet, mely a művet
nyugati népek alakulása történetének elégé i mert folyamataból levonható,
próbálja a magyar nemzet alakulásának megvilágítására alkalmazni, még
pedig mindesetre *szemképrázató* külső eredménynyel.

Mindenesetre merész gondolat azt mondani, hogy Arpád és honfoglaló
hadai nemcsak nem tudtak magyarul, de egyáltalán nem is magyarok,
hanem tiszta török nemzetiségűek voltak, hogy minden ellenkező állítás-
dajkamese, vagy alaptalan hipotézis. De Vámbéry nemcsak arra szorítkozik,
hogy új és merész állításokat koczkáztasson. Bizonyit is (!), elméleteit,
nézeteit a tudomány szilárd alapjaira *igyekezik* fektetni (!). *Roppant széleskörű*
tudományos fegyverzettel (!) lép föl s az érvek, melyekkel előadását mindenütt
támogatja, egész komoly, néhol igazán frappans benyomást
tesznek (!). Az ő szélesebb látköre, mely messze tulemelkedik
a czéh eliség korlátjain s egészen államférfiúi magaslatra jut,
a leghomályosabb adatban is többet, sokszor egészen mást lát, mint a mit
eddig benne látni szoktunk. Könyve mindenesetre *korszakos jelentőségű*
őstörténelmünkre, mert *habár elmélete még további bizonyítékokra vár*, a kutatás
számára egészen új szempontokat, új feladatokat és célokat jelöl ki.
A kérdésekkel, melyeket fölvet, a problémákkal, melyekre nyomatékosan
ráutal, a szaktudománynak ezután halaszthatatlan kötelessége lesz alaposan
és behatóan foglalkozni. Ki merné ma azt mondani, hogy Vámbéry
megoldotta, teljesen tisztázta a magyar nyelv és nemzet
keletkezésének homályos kérdését? De kétségkivül fölvetette a kér-
dést olyan alakban és szellemben, minőben az még fölvetve nem volt s új
művével az az *uttörő dicsőségét**) szerző meg magának. Kevés történelmi

*) L. alább Réthy L. „Nyilt levelet“ 162. l.

munkánk van, mely oly gazdag lenne termékeny eszmékben, eredeti gondolatokban, mint ez a könyv.

Magva az új munkának a magyarság eredetére vonatkozó *mindenesetre nagyon eredeti* elmélet. De nemcsak nemzetünk eredetét tárgyalja, hanem nagy vonásokban kiterjed sorsának további folyamára s azt szintén szellemesen, önállóan, eredeti szempontból fogja föl. Ehhez járul még egy kiváló sajátysága. A könyv legjobban, legvonzóbban írt történelmi műveink közé tartozik s a kiben van némi érdeklődés nemzetének multja iránt, az le sem teszi, míg végig nem olvassa, az lelki gyönyörűséget fog meríteni a szerzőnek nem csupán gazdag tudásából, gondolkodásának eredetiségéből, hanem *abból a fenkölt szellemből, abból a tiszta hazafias érzésből is, mely a munka minden lapjából szétárad s az egésznek sajátos bájt és ellenállhatatlan vonzó erőt kölcsönöz*“.

Mérsékeltőbb fuvolahangon veti latba itéletét a „**M a g y a r o r s z á g**“:

„Vámbéry Árminnak, az európai hírv tudósnak könyve, minden tudományos jellege daczára oly rendkívül érdekes és vonzó olvasmány, melyhez hasonlót az *e századbéli újabb irodalom alig tud felmutatni*. Hivatva van e mű arra, hogy nemcsak a nemzeti öntudatot nevelje, hanem a jogosult büszkeséget és a mi fő: a *hazaszeretetet* is. Óhajtandó, hogy kulturánk állapotát is azon alapos tudásból itélnék meg mindenfelé, melynek e művében igazán nagybecsű bizonyítékát nyújtotta Vámbéry.“

Fényesre változtak az idők! Nincs oka többé keseregni, J a k a b E l e k lelkes hazánkfiaának, ki a „*székely timborá*“—ról írott *czikke* szerint a következőleg szónokolt székely atyjafiainak (Budapesti Hirlap; 1895, jun. 19):

„A székelység multja sötét éjszakává vált, melynek nincsenek csillagai s fénye kialudt. A székely hun-utódnak tartja magát, s ha ez úgy van, másfélezer évet jobbadán harcban töltött el s még sem szól róla érdeme szerint a történet, őshajdankorát mai írók is alig említik meg, költő nem énekel, a rege hallgat róla, ide-tova még a hagyomány is elnémul s feledésbe megy; nagyok és bátrak csontjai porrá lettek s a porukkal emlékezetük is eltemetve, elfeledve van. *Oroszszá lett, testben vézna, lélekben rabszolgai északi fajokkal népesítik be a hun, székely és magyar őstörténetek birodalmát*, oklevelet kérve Attila királyságának s fiai birtokának a Netád mellett vívott csata utáni állapotáról s a székelyek mai földé megszállásáról, *ridegen utasítva vissza s elvetve a hazai krónikák és nemzeti hagyományos emlékezesek összes tanúságait*, hogy a rég elmúlt századokból még hirmondó se maradjon, a ki tudtul adja az utódoknak: élt itt egykor egy vitész nemzet, melyet *ellenséges érzületű idegen írók s csak okleveleknek hívó hazai tudósok elmélete s magának is hajdankora és ősei iránti kegyelethiánya írtott ki a népek és történelem emlékezéséből!*

Igen, drága hazámfiai, kiknek szívét eddigelé bú mardosta az „*ellenséges érzületű idegen írók*“ (Hunfalvy, Budenz stb.) kegyeletlen és hazafiatlan tanításai mián, nincs ok többé keseregni!

„Uj nap fényle reánk annyi vizsályok után! Él magyar, áll Buda még!“ Megjött szivetek sajtó sebeire a „balzsam Gileádból!“ Hunnok vagyunk! Avarok vagyunk! Törökök vagyunk! „Halzsirszagú csip-csup népek“, abczug! Éljen Ő, ki a haza dicsőségét „hálás fiui ajándokával“ megmentette!

Második ének: Az eszme.

Múzsza, emeld szárnyad, most jön csak még ami nem volt
Méltó fényében fog fölcsillogni az „eszme“!

a) Milyen eredetű a magyar nyelv?

I.

Tekints ide!

Nincsen benne ostoba.

(Hal)

„A balitélettől ment kutatónak ma már nem lehet kétsége, hogy a magyar nyelv alapépülete ugor“ (94. l.). — „Nincsen kétség abban, hogy a magyar nyelv alapépítőménye ugor jellemet mutat fel“ (24. l.).

„Ha nem volna itt (t. i. a magyar nyelv finn-ugor elemeiben) számtalan egészen kezdetleges műveltségi fogalmakkal dolgunk és ha nem mutatna a mai magyar nyelv alakkincsében túlnyomóan finn-ugor jellemet, könnyen időszaki érintkezésből hátramaradt idegen nyelvi hatásról beszélhetnénk. Csakhogy nagyerejű, nyilvánvaló tényekkel állunk szemben: ezeket nem lehet eltagadni és semmiképpen sem szabad mellőzni“ (75. l.).

„A magyar nyelvnek és a különféle finn-ugor nyelvjárá soknak viszonyát természetesen

II.

Tekints oda!

(Hús)

„A magyar nyelvnek beható keverék jellege minden kétségen kívül való“ (28. l.).

„Nem tudunk olyan nyelvet a világon, melynek ilyen mélyreható vegyülék jellege van“ (93. l.).

„A szókinés kölcsönös viszonyát illetőleg általánosan

mindenkinek észre kell vennie, meg azt sem tagadhatja senki, hogy a nyelvvalakok rokonsági foka e két nyelvterületen kiemelkedőbb és inkább észrevehető, mint a magyar és török nyelv terén". (23. l.).

„Valósággal vaknak, vagy bizonyos balítéletben elfogultnak kellene annak lennie, aki nem látná át, hogy a *természeti életre vonatkozó kifejezésekben* a mai magyar nyelv feltűnően inkább az ugorhoz, mint a törökhöz hajlik" (89. l.). — (A *testrészek mérlegénél*) „az ugor analogiában levő testrészek jelentősebbek és nagyobb fontosságúak, és aki *elfogulatlanul* akar itélni, annak meg kell vallania, hogy a magyar nyelvnek alapépülete *egész határozottan túlnyomóan* ugor jellemet mutat fel" (88. l.). — „Láthatjuk, hogy *olyan fogalmaknál is, melyek az emberi élet legelső ébredésére vonatkoznak*, a nyelv az inkább kezdetleges fogalmak megnevezésében ugor jellemet árul el" (90. l.). — „A *családi és társadalmi élet köréből* való fogalmak közt mindenesetre az ugor nyelvkincs a hatalmasabb" (92. l.).

„A nyelvtani alakoknak túlnyomóan ugor jelleme" van. (94. l.). — „A magyarban a finn-ugor alaktan uralkodó jellemén kívül tiszta török nyelvtani alakok is vannak" (17. l.).

ismert dolog, hogy a magyar szók *nagyban túlnyomó többsége* meg-támadhatatlan török analogiát mutat föl" (86. l.).

„Amennyire tudásunk terjed, nem egyhamar akad emberi nyelv, melyben a legkezdetlegesebb fogalmak, t. i. a *testrészek megnevezése* olyan nyelvi tarkaságot tüntet fel, mint a magyarban. Hasonló természetű lesz megfigyelésünk, ha a *természeti élet fogalmaira* térünk" (89. l.).

„Nemcsak a szókincs, hanem a nyelvtani alakok is a nyelv szerkezetének minden részét átható, majd török, majd ugor jellemre vallanak, a melynek gyöngébb, vagy erősebb árnyalatáról még sokat lehet vitatkozni". (86. l.).

„Nyelvünkben az ugor jellem
régibb keltű“ (310. l.).

„Holott majdnem
mindenütt a nyelvek
grammatikai alakjai
a legtöbb esetben az
ősi elem bélyegét követ-
kezetes módon meg-
őrizték, azt látjuk,
hogy a magyar
nép őseredeté-
ben a gramma-
tikai nyilván-
valóságnak ezen
bizonyító esz-
köze nincsen
rendelkezé-
sünkre“ (83. l.).

(Se hal, se hús).

„A mai magyar nyelven, amelyben az alap
épület ugor jellemet mutat fel, a későbbi kifejlődés
pedig kiválóan török bélyegét visel magán, még
a legélesebb és teljesen elfogulatlan
biráló elme sem tud egykönnyen eliga-
zodni“ (94. l.). — (Hallatlan!)

„Csak feltételesen volna szabad elfogadnunk,
hogy az eredeti ugor többség a mind inkább
szaporodó török elemek hatásától ethnikai tekin-
tetben átalakult, de nyelvi tekintetben
meg birt maradni“ (t. i. ugorinak). U. o.

(Hal is, hus is).

A nyelvi nyilvánvalóság alapján itélve ugy
látszik, hogy e nyelvtest csontváza ugor,
húsa és vére azonban török eredete volt.

Szegény *Thury József*, bizonyára összefacsarodik szíve, ha ezt
a baloldali „hal-oszlopot“ végignézi. Minő hitehagyottság! Cser-
ben hagyta mestere, mint Szent Pál az oláhokat. Pedig ő hű tanít-
vány volt, tűzbe tette kezét a magyar nyelv törökségéért, török-
magyar összehasonlító szótárt is szerkesztett, kutató, bűvárko-

dott mindenfelé, hol kaphatna valamelyes tudományos látszatú bizonyítékot a mester tételeihez, s íme egyszerre „a magyar nyelv alapépülete ugor“, aki nem ezt tanítja, az „nem józan“, „vak“, „elfogult“, „balítéletben“ leledzik. Vigasztalódjék, csak az *ajak* mondja ezt; amit a *szív* érez, az emitt van a „hús-oszlopban“. Az egész ugor hitvallás csak amolyan dervisruha-váltás, mint egykor Bokharában; megmaradt alatta a régi gondolkodás, a régi módszer; egy jelentéktelen szócska, de még egy hitvány képző sem esett a magyar törökségből áldozatul az ugor Molochnak.

b) Milyen eredetű a magyar nép?

„Keveréknépnek tartjuk a magyarok mai népét... E keveréknép finn-ugor eredete felől *legkisebb kétségünk sincs*“ (6—7 ll.).

„Finn-ugor eredetű elemek a török avarokkal, esetleg hunnokkal is egybeolvadva, már régi időben, azt az *ethnikai magvat* képezték, melyből a mai magyarság keletkezett“ (76 l.).

„Azt kell tartanunk, hogy az ugor alkotó résznek a *nép őselemében* mennyiségileg bizonyára akkora jelentőségűnek kellett lennie, amely lényeges tényezőt képezett a török alkotó rész az alakulás folyamának *további fejlődésében*“ (94. l.).

„Az ugorok mennyiség, de nem minőség tekintetében a (magyar) nép *törzsöke*“ (309. l.).

Egy szóval: A magyar nép „*ethnikai magva*“, „*törzsöke*“, „*őseleme*“, „*eredete*“: ugor.

Azokban: „A Pannónia síkjain a hunnok visszavonulása után megmaradt ugor-török néptörzsekből idő jártával a mai magyarság alapja alakult, az a mag, amelyhez az avarkorban rokon, nagybárára török új jövevények nyelvi tekintetben csatlakoztak. És mivel az utóbbiak, (t. i. az avarkori jövevények) határozottan többségben voltak, azért a magyarságot *mindjárt kezdetben* olyan ethnosznak kell tartanunk, amelynek *physikai jellemző vonása túlnyomóan török volt*“ (94—95. l.).

Tehát mégis: a magyar nép „*mindjárt kezdetben*“ „*túlnyomóan*“ török jellegű ethnosz volt.

S ezentúl, nyájas olvasó, feledd az ugor mesalliance-ról tett előbbi meggondolatlan nyilatkozatokat; mert ez az utóbbi a való igazság. Igen, mi csak törökök lehetünk, minden porczikánk, minden vonásunk török. Ami néprajzi sajáttságot csak népünkről följegyezhetünk, az mind török. A magyar ember szereti a *húst*: a török is; bizonyítéka, hogy a magyar „hus“ szó azonos a török *ış, aş* „étel, élelem“ szóval (158. l.). A magyar ember *kipödr*i a bajuszát: ugyanez „a legrégebbi török szokások közé tartozott, a hajdankor kőképein észrevehető“ (159. l.). „A magyaroknak, valamint a többi török-tatár népeknek saját külön ruhaféléje volt, a juhbőrből készült süveg, a *kalpak*“ (161. l.). A magyarok *ijat és nyilat* használtak: „*ij és nyil* a török nomádoknál is mindig első helyen állott“ (165. l.).

„A törökök“ — jelesül a *hunnok* — voltak azok, kik *vezető elemeként, az ugorok vezéreiként és uralkodóiként* Attila alatt a Duna-partján megjelentek és a *hódítás igazi szelleméül, meg a haza alapítóiül tekintendők*“ (309. l.). „Eleinte kisebbségben voltak az ugor elemmel szemben; azonban az idő folyamán ideérkezett *török járulékok* (a *varok*) az ugor ethnost *physikailag átalakították* és az összeverődött tömegnek *kiválóan török szabást adtak*“ (310. l.).

Árpád és hadai *tiszta törökök* voltak a „*magyar nemi megnevezéssel a törökség nyugoti töredékéhez tartoztak*“ (309. l.). Midőn ide jöttek, az avarokkal „*törzsbeli rokonaikkal találkozáva a legnagyobb öröme gyűltak és ezeket a legforróbb testvéri üdvözlettel köszöntötték*“ (189. l.). A később beözönlött kunok és bessenyők „*édes testvérei voltak a magyaroknak*“ és mint *tiszta török népek*, nagy számukkal még inkább erősítették népünk török faji jellegét.

Léhetetlen, óh, dicső magyar nemzetem, hogy a te őseid ereiben valaha ugor vér csörgedezett légyen. Mert:

1. az ugorok „*zömök termetű, fertelmes arcvonású és mélyen fekvő szemű emberek*“, amint őket Freisingeni Ottó a magyarok közt látta. „*Ezeket nem lehet az igazi magyarok törzséhez számitani*“ (158. l.)

2. „*Tiszta lehetetlenség, hogy nomád és harczias lovas nép hagyományára és aristokratikus büszkeségére nem ügyelve, tőle ethnikailag és nyelviileg különböző ugor néptörzsszel, amely eddig mint halász és vadász tengődött és kiválóképpen békés indulatú volt,*

egyesült. Ilyen eset az ázsiai népeknek, sőt talán az összes emberiségnek történetében soha elő nem fordult“ (132. l.).

3. „Ugorok bőségesen voltak ugyan Attila seregében, azonban általában véve a törökök és mongolok alá voltak rendelve“ (47. l.). — „Az ugor népelem mindig alárendelt szerepet játszott“ (171. l.). „Nem is követünk merész hypothesis, ha fölteszszük, hogy ezen ugorok Attila seregében a málhához tartoztak és nagyobbára békés résztvevőkként működtek“ (48. l.). — Piha, hordároktól és ökörhajtsároktól csak nem származhatunk?!

4. Az ugorok „ősidőktől fogva vadászatból és halászatból éltek, sőt mindenütt mint olyanokat írják le, akik a szomszédos népeket *szücsáruval* látják el. Ilyen nép nagy hadi kalandokban sohasem tűnhetett ki, hősiségét csak a medvével, meg az éjszaksarki természettel való küzdelemben tehette próbára, nem pedig a világhódító és népverő harcok mezején“ (48. l.).

Lehetséges-e ilyenektől való származásod, óh nép?! Ugyebár nem? Bizony nem, százszor nem! Hiszen megírta a költő: „Csak sast nemzenek a sasok s nem szül gyáva nyulat Nubia párdcuza“.

Mert, népem, te egészen más fajta vagy. Meg van írva a te „nemzeti szellemed“ elemzése a „hazának nyújtott hálás honfiai ajándokban“. Im itt következnek vonásaid (381—387. ll.):

1. „*A méltósággal teli kifejezés, meg a komolyság, amely a magyar paraszt arcának vonásaiban tükröződik a nélkül, hogy ez a tulajdonsága a márvány hidegségének mértékét öltené, vagy közömbössé fajulna*“.

2. „*Elmeél és okosság . . . A magyar parasztban és kézművesben is olyan szellemi élénkség és dús képzelő erő lakozik, amilyent csak ugyanazon rendü perzsa és arab emberben lehet találni*“.

3. „*Illendőség és előkelő viselkedés iránt a magyar paraszt emberben, miként keleti rendbeli sorsosában különös érzékenység van; mindenkinek megadja a kellő tiszteletet*“.

4. „*Aristokratikus büszkeséget birt megtartani, egyéni öntudatot. Ez olyan jellemvonás, a melyet a pusztai hazának határtalanul tágas látóköre teremtett*“.

5. „*Szabadság szeretet*“ — 6. „*Hazaszeretet*“ — 7. „*Nemzeti büszkeség*“.

Ez a te tükröd! Nagyszerű, elragadó kép! A hires szalma-

láng, pártoskodás s egyéb fogyatékoságaid nem látszanak benne. Csak az a *nyelv*, az a nyelv! Csak annak ugor foltját is el lehetne valahogyan távoztatni róla! Hanem sebj, isteni csoda rejlik benne, hogy evvel is dicső és nagy hivatást végezhetél. Ezért vagy te „ethnologiai unicum“, „páratlan az összes emberiség történelmében“ (313. l.).

Harmadik ének: A bizonyság.

Fennyen szárnyaljon kobzod szava Múza e ponton!
 „Lelki kenyér vagyon itt, rejtek kincs, tiszta folyóvíz,
 Itt vagyon a tudomány“, a világos tiszta bizonyság,
 Fényes igazsággal hűség s lelk'ismeretesség,
 Jó árú, hamisítatlan — nem holmi vigéczé,
 Aki hazug szóval rézgyűrűt ad el aranynak.

„A IX. évszázad végén beköltözött magyarok *tiszta török törzshöz* tartoztak, a magyarok mai nyelvében *bőségesen* meglevő finn-ugor elemeknek korábbi időszakból *kell származniok*“ (74. l.), a hunnok és avarok korszakából. — Honnan tudjuk ezt?

A nemzeti hagyományból talán? — Igen, *úgy van*, komolyan *úgy van*. „A modern tudomány a magyaroknak azon ma is élő hagyományát, hogy a hunnok és magyarok között kapcsolat van, kétségbe vonta, helylyel-közzel ki is gúnyolta és lehetetlennek jelentette ki. Mint akár hányszor, úgy itt is a *hagyománynak van igaza*, mert a magyarok őseredete nem Árpádtól, hanem a hunnok vándorlásától való (96. l.). — De jól meggondolva, talán *még sincs úgy*, talán még sem lehet oly nagy hitele a hagyománynak; hiszen „hazai történetiróink és krónikásaink adatai nagyobbára a legotrombább képzelet szörnyszülőttei és teljesen értéktelenek“ (147. l.).

Vannak-e talán számbavehető történelmi följegyzések e felfogásra? — „Hogy a történelmi följegyzések *sehol sem* emlékeznek meg finn-ugor eredetű emberekről, akik Pannoniába a hunnokkal és avarokkal költözködtek, e nép sorsának részesei voltak és azután letelepedtek, az bizony nagyon *sajndlatos*. Azonban a *nyelvi momentum* tényét nem lehet és nem szabad

figyelmen kívül hagynunk“ (74. l.). — Rövid szóval: nincs történelmi bizonyíték, de bizonyít a nyelvtudomány, főképp a magyar nyelv összehasonlításával foglalkozó tudomány.

Pedig hát mindjárt a bevezetésben (6. l.) meg van mondva: „Ha el is hisszük, hogy beható philológiai kutatások az alaktannak nem egy homályos pontját fogják felvilágosítani és a szókinésnek nem egy eddigelé rejtett szavát megfejteni, mégis azt kell állítanunk, hogy ebből a magyar nép ethnikai történetére, vagyis keletkezése folyamára csak kevés világosság fog derülni“.

A nyelvtudomány rendkívül bizonytalan hitelű tudomány: „csupa-kétség tudomány“ (5. l.). — „A sok nyelvben meglevő közmondás, aki sokat markol, keveset fog, ritkán bizonyul egyebütt annyira igaznak, mint a nyelvtudósoknál. Amit az összehasonlító nyelvtudomány merész föltevések és *nyaktörő hozzávetések* dolgában létre hozott, az *határos a hihetlenséggel* és ezen eljárása által e tudomány nagyon sokat vesztett hiteléből“ (281. l.).

Különösen „megrovási kaland“-ba jutott a magyar összehasonlító nyelvtudomány: „*Meg nem állhatom, hogy különösen meg ne említsem, hogy nagyobb és végzetesebb tévedés, mint a mi konok philologusainké e században még nem fordúlt elő s nem is képzelhető*“ (!!!) (10. l.). — „Amit Sajnovics, Gyarmathi, Révai és Reguly sejtettek, azt Hunfalvy és Budenz *napnál világosabban* (!) akarták bebizonyítani és a roppantúl erőszakos, *minden ízében elvetésre méltó módszer*, amelylyel éltek, a tudományok történetében *semmihez sem fogható*“ (23. l.). — „Az idegen szókra is alkalmazzák *e nyakatekert módszert*“ (27. l.). — „Az alakok kincstárának összehasonlító tanulmányában szintén egymást éri a sok *égbekiáltó erőszakoskodás*“ (28. l.). — „Ezen módszerrel és ezen eredménnyel a magyar és finn-ugor nyelvnek szorosabb és kizárólagos összekapcsolása csak olyan emberre nézve lehet világos, aki kész *vad hypothesiseket dogmák gyanánt* elfogadni és aki nem érti meg, mily *veszélyes* (!) dolog az árja nyelvek terén bebizonyított elméleteket az uralaltáji nyelvek területén alkalmazni“ (u. o.).

Más szóval az a mai magyar nyelvtudomány, mely az általános nyelvtudomány elveit és módszerét alkalmazta a magyarra, az ő összes eredményeivel, módszerével és tanúlságaival együtt nem ér egy hitvány petákot sem. Ami ér s az egész magyar ethno-

logiában fő-fő bizonyosságul szolgál: az az európai nyelvtudománytól teljesen független, *sajátos módszerű és erkölcsű* Vámbéry-féle török-magyar összehasonlító nyelvtudomány, mely ismeretes ugyan már néhány évtizede a szakértők előtt, többszörös beható méltatásban is részesült; illő dolog azonban, hogy a nagyközönség is tudomást szerezzen róla s a „hazának nyújtott hálás honfiai ajándékot“ ez alapon annál inkább megbecsülhesse. E tudománynak tündöklő sajátosságai főképp két irányban emelkednek ki:

a) Igazmondás és adathűség.

A mű legfőbb tételének, hogy e mai magyar nyelvünk nem származik Árpád magyarjaitól, hanem megvolt századokkal előbb ezek bejövetele előtt Pannoniában, mint a hunnok, illetőleg keleti törökök öröksége egyik fő-fő bizonyossága „a magyarok nyelvébe került *jelentékeny számú sajátosan keleti török szó*. Ha ugyanis azt tekintjük, hogy e török-magyar analogiák: magy. jár: tör. jor, m. hív: t. kij, m. gyöngy: t. jinzi, m. izzó: t. izü, m. köldök: t. kindik, m. hálni: t. kal, m. nagy: t. naj, m. maga: t. maka, m. tar: t. taz, m. toboroz: t. toblir, m. ocu: t. ocu, m. öreg: t. irik (ez értelemben is: nagy), m. tutma (dadogó): t. tutukba, m. tulboj: t. tulup (bőrzsák), m. tepszi: t. tepsi, m. szép: t. seb, süb, m. borz: t. porsuk, m. lök: t. lak, m. bölény: t. bulan stb. stb. a nyugati török nyelvben nagyobbára ismeretlenek és *határozottan csak a keleti török területén fordulnak elő*, akkor nem jogosult-e az a föltevés, hogy az ugorokkal egyesült török töredéknek tulajdonképpen csak a keleti törökökhöz kellett tartoznia, nem pedig a nyugati törökökhöz, akik Attila idejében tulajdonképpen még nem is léteztek!“ (99—100. ll.).

A török nyelvekben merőben tájékozatlan olvasó — s ilyen igen csekély kivétellel mindnyája — természetesen mit sem képes fölfedezni ezen állítás megbízhatóságának és hitelképességének dolgában. Ki veszi magának azt a fáradságot, hogy elmenvén valamely nyilvános könyvtárba egy *nyugati török*, pl. oszmani szótárban meggyőződjék róla, hogy tényleg nem-e fordulnak abban is elő az idézett szavak? Aki azonban csak valamennyire is foglalkozott valaha a törökséggel, igen meg kell hogy ütközzön azon

a példátlan bátorságon, mely kiaknázva a közönség jóhiszeműségét, oly kétségtelen tényként dobja eléje, hogy „*határozottan csak a keleti török területén fordulnak elő*“ csak azért, hogy azon a h u n n e r e d e t elméletét fölépíthesse. Hiszen a török-magyar *tepsi* szót maga Vámbéri az ő „Magyar és török-tatár szóegyeztetések“ értekezésében „*ujabbb kori török-magyar érintkezésből fennmaradt*“-nak jelezte (Nyelvtud Közl. VIII. 189.), mely nemcsak hogy az oszmanliban is megvan, hanem innen átment az albánba is *tepsi*, az ujjgörögbe τῆσι, továbbá a bolgárba és szerbbe *tepsija* alakban (l. Miklosich. Etym. Wbuch 352.), tehát éppenséggel nem „határozottan csak keleti török“ szó. Ismeri ugyanez értekezésében Vámb. mint *oszmanli* szókat ezeket is: *inži* „gyöngy“ | *issi* „meleg, hő“ | a magy. *hál* igével egyeztetett s tulajdonképen köz-török *kal-* igét, melynek azonban értelme (mit jónak látott Vámb. föl nem említeni) egészen más, t. i. „*maradni*“ | *iri* „nagy“ | *tulum* „tömlő“ (altaji tatár *tulup*) | *borsuk* „borz“. Zenker szótárából igazolhatók mint *oszmanli* szók: *kündük* „nabel“ | *taz* „kahlköpfig“ | *topla-* „auf einen Haufen zusammenbringen“. A minden-esetre szintén *nyugati* törökséghez tartozó volgai tatárban van meg a *bolan* „szarvas“ (l. Bálint G. szótárát). Ami példa még ezek után mint magyarral egyező „csakis keleti török“ adat még fennmarad, ezeknek dolga így áll: a m. *nagy* szóval egyeztetett *naj* az altaji tatár szótárból van véve, ott azonban jelentése: „sehr, überaus (oroszúl: *очень*)“ s nem más, mint az orosz *naj*, melyet szuperlativus képzésre alkalmaznak: *naj lucšij* „legjobb, igen jó“, *naj bolšij* „legnagyobb, igen nagy“ | a m. *maga* oda-állított *maka* mása az altaji tatár *makha*, mely azonban nem „ipse“, mint a magyar szó, hanem mint világosan meg van magyarázva forráshelyén: „nur allein, ohne beimischung anderer gegenstände“. Tudja jól Vámb. is, hogy ez az altaji szó nem „ipse“, maga írja a „Magyarok Eredete“ műve német kiadásában: „hierher gehört noch das alt. *maka* „allein, selbst, das aber als *pron. recipr.* nicht gebraucht wird“ (215. l. Budenz: Felelet, 67. l.), mely bevallás azonban egy cseppet sem gátolja abban, hogy jelen műve 84. lapján nagy fennnyen ne kérdezze: „hogyan jutott a magyarba ez a tiszta török névmás *maka* (a magyar *maga*) ipse, solus?“ | A m. *hív* = t. *kij* egyeztetésben nem tudjuk, vajjon melyik magy. *hív* szóval van dolgunk, azzal-e, melynek *hú* a mása, vagy a *hívni* igével-e? A törökben *kij-* „ruhát

ölni, felölni.“ A *hü, hív* szóval Vámb. eddigelé a „török-tatár“ *güven-* ígét egyeztette (Magy. Ered. 525. l.), melynek jelentése szerinte „bizalommal lenni, bizni“, Zenker és Budagov szerint azonban tulajdonképpen: „sich rühmen, prahlen, sich brüsten, sich freuen“ s mind ezek fejleménye: „sich verlassen auf, pochen, rechnen auf“. | A magy. *szép-*nek megfelelő török *seb, süb* alakból a szorosabban egyező *seb* alak a frappans hatás kedvéért van alkotva. A Magy. Ered. (630. l.) még csak *söb, süb* alakokat ismer, a forráshelyen pedig szintén csak *söb* fordul elő ezen jelentéssel: „passend, schön, richtig, angemessen“ (Vámb.). A szó mongol: *söb, zöb* „richtig, gut, recht“; megfelelő török alak: csag. *jüb* „gut“ (Vámb.), alt. *jöp, töp* „passend, gut, richtig“, melyeknek szabályos változata: jakut *söb* id. Az ugarságban is van: lapp *čabbe* „pulcher“ (l. MUGsz.) | m. *tutma* (Vámb. szerint „dadogó“, de Baróti Szabó „Kisded Szótárában“: *tutyma* „orrából szóló, rekedt orrú“) mint világosan hangutánzó szó tekintetbe nem jöhet mint bizonyíték. | A *jár-* igen jól magyarázható az ugarságból is (l. MUGsz.) az altaji tat. *jor-* „utazni“ s a nyugati török *jür-* „gehen, wandern“ alakokkal ösrokonsági alapon függ össze | a m. *ocsú-*val szembe állított török *oču* Vámb. eddigi szóhasználatában nem fordul elő (noha a Magy. Ered. mindent fölvevett, amit csak előtalált); szótárainkból nem igazolható (v. ö. kaz. tat. *walčək* „morzsa, törmelék“). | A *lök-* mellé helyezett tör. *lak-* nyilvánvalólag előrészen csonkított szó, minthogy eredeti *l* szókezdő nincs a törökségben. Melyik az az ige, melyre Vámb. célloz, jelen közléséből ki nem vehető; azonban valószínű, hogy a vele való egyeztetés nem valami biztos alapú, mert a Magy. Ered. (570. l.) a magy. *lök-* szót a finn *lykkää-* „stossen“ mellett az ugarságnak engedti által.

De nézzünk szét a „korszakos“ mű egyéb nyelvhasznító műveletei közt is! A magyar nyelvtan török jellegének mutatóihoz, mint fontos adat tartozik „az altaji török *jetben* „hetven“, mely „a magyar *hetven-*nek nem közelebbi rokona-e a vogul *satlau*, vagy az osztják *labit-jang* alaknál?“ (84. l.) Itt mindenelőtt meg kell jegyeznünk, hogy soha senkinek eszébe sem jutott az idézett ugor alakokat a magy. *hetven-*nel egyeztetni, melyekkel ugyan egy jelentésűek, de utó részükben merőben más szavak, ép úgy mint mások a *pár* meg a *kettő*, vagy a *tuczat* és *tizenkettő*. A magy. *negyven, ötven, hatvan* szavak déli vogul megfelelői: *nälmen, ötpen,*

khotpen s ezekhez lenne hasonló alak az altaji tatár *jetben*, mely eltér a köztörök „hetven“ jelentésű (*jetmiş, jitmés*) alakoktól. Amde, ha a maga forráshelyén utána nézünk, nagy meglepetésünkre nyoma sincs a *jetben*-nek, hanem van helyette: *tettön, çettön* „hetven“, ezen szavakból: *tetti, çetti* „hét“ + *on* „tiz“.

„A következő megegyezést megtámadhatja ugyan a philologiai vakbuzgalom, de el nem tagadhatja: magy. *fej*: török *päj*“ (17. l.). Ez az utóbbi a magyarral nagyon is szorosán egyező alak, mint „testrész-név“ más helyt *paj* változatban van említve (87. l.); igaz pedig az, hogy a „fej“ köztörök neve: *baş* (altaji *paş*). Vámb. eddigelé a magy. *fej* szóval a török *beg, bej* „bég, bej“ méltóságnevezetet hasonlította (Magy. Ered. 516.), melynek altaji mása *pij*; mely azonban semmi esetre sem „testrész“. Látnivaló, hogy a fönt idézett török *paj, päj* „fej“ jelentésében és hang-alakjában több szó alkotó elemeinek művészileg egybeszerkesztett kombinációja.

„*Tegez* törökül *tegis*“ (163. l.); bár rég leleplezte Budenz, hogy a helyen, honnan Vámb. e szót szerezte, *tegäs* (melynek átídomított alakja az idézett *tegis*) „c s é s z é t“ jelent: „*as kujundu tegäskä* wird speise in den n a p f geworfen“ (Radloff III. 1.; l. fönt 3. l.).

A töröknek mondott *naj* „társ“ szó (93. l.). jól illenek a magy. *nő, né* szóhoz; a baj az, hogy igazában az altaji szótárban, honnan az adat véve van, *nači, nađi* alak van irva s egyszersmind az is ki van tüntetve, hogy a szó nem török, hanem mongolból való átvétel.

Arra nézve, hogy az avar gyürük védelmi rendszere „Közép-Ázsiának későbbi nomádjai előtt sem voltak ismeretlenek“ fontos nyelvi adat az „ugynevezett *küren*, azaz gyürü, gyürüalakú tábor“; „szószerint való értelmében *küren* a. m. kör, gyürü; v. ö. mongol *küria* (gyürü), magy. *kör* és a csagataj *körün* (*kör*, társaság) szót (68. l.). Ha utána nézünk az adatoknak, azt találjuk, hogy magának Vámbérinak ujgur szótára szerint: *kürel* „versammlung, haufe, menge“, Budagov szótárában csag. *küren* „menge, volk, heeresabteilung“, mandsu *kuren* „eine abteilung reiterei, schaar“, melyekben a *küren*-nek éppen fő-fő fontosságu „gyürü, gyürüalakú“ jelző eleme hiányzik, mely tehát csak etimologiai következtetés a magy. *kör* és mongol *küria* (tkp. „umgebung, umzäunung, kreis“) szavakból. Megjegyzendő, hogy a csag. *körün*-nek „kör“ jelentése csak a Magy. Ered. müben tűnik föl először

és pedig nyilvánvalóan csak a magy. *kör* szóval való egyeztetetőség kedvéért.

De elfárad a szem, ha soká a napba néz*), forduljon immár tekintetünk a Vámbéry-féle török-magyar nyel hasonlítás másik kiemelkedő sajátságára, melynek gyöngypontjai:

b) Alaposság és módszeresség.

„A magyarok nyelvemlékeiből is az derül ki, hogy nálok két különböző vallás honosult meg, tudniillik a) a természeti vallás, vagyis *Okan* imádása, aki legfőbb, legbölcsebb, mindentudó lény, a világegyetem teremtője volt; ennek következtében származik neve: *Okan*, *Ukan* e tőszótagból: *ok*, *uk* érteni, tudni, hallani“ (168. l.). — Száz aranyat annak, ki „a magyarok nyelvemlékeiből“ egyetlen adatot is kimutathat az *Okan* imádásra! Az avatott észreveszi, hogy az ősmagyaroknak *Okan*-istenében boldogult Hunfalvy Pálunk rég elfeledett *Ukkon-pohár*-tévedése támadt föl phoenixként új életre. Pedig még a Magy. Ered. műben maga Vámb. „*kétséges*“-nek jelezte a „magyar *ukkon*“ szót, melylyel „Hunfalvy hasztalanul faradozott, midőn a finn *ukko* gazda szóval, mely előbb, istenség' neve volt, összehasonlította“ (359. l.). Az igaz, hogy fáradsága csak azért volt hasztalan, mivel „a török *okan*-nal többre ment volna (!)“.

„A magyar nép közt még megmaradt a lóáldozat emléke és pedig e szóban: *tátos*, *táltos*, amely ma bölcset, okosat jelent, régen *azonban* áldozó papot, jóslót jelentett (ebből: *tát*, megnyit; *lehet*, hogy az áldozati állatok megnyitására, vagy levágására való vonatkozással“ (171. l.). — Mit mondana ahhoz Vámb., ha valaki őt, mint „böles és okos“ embert egyszerre így szólítaná meg: „Nagy, *táltos* hazánkfia?!“ Aztán hátha onnan van a „*táltos*“ nevezet, hogy midőn „*föltátotta*“ (értsd: fölnyitotta, mint valami ajtót, vagy ládát) a lovat, „*eltátotta*“ a száját a fölfedezett nagy fontosságú rejtélyeken való bámúltában?!

*) Az adatok célzatos átalakításának, illetőleg az egyeztetés céljára való alkalmasbitásának százával mutatta ki példáit Budenz Vámb. „Magyarok Eredete“ című munkáját illetőleg (Nyelvtud. Közl. XXI.). A jelen munkában is csak úgy hemzsegnék az inkorrekt adatok és felületességek, melyekkel szemben különösen történéseinknek és néprajz-kutatóinknak, kik túlságos jóhiszeműséggel szoktak építeni az ilyes anyagra, nem ajánlható eléggé a szigorú kritikai gondosság.

A hangmegfelelések tekintetében jellemző vonása a török-magyar nyelvhasznításnak a szabadságszeretetet és testvériesség. Ez az utóbbi különösen meghatóan mutatkozik a török *öl* „halni“ igénél, mely alakja szerint a magy. *ölni* igével, jelentése szerint pedig a *halni* igével egyezik (89. l.) nyilván azon fontos oknál fogva, hogy akit megölnek, az úgy is meghal. — Magy. *hat* = tör. *altı* „hat“, magy. *hús* = tör. *aş, iş* „élelem“; a szókezdő *h* ezekben, mint Fiók Károly mondaná: „*h* prostheticum“. Mivel pedig magy. *hét* = tör. *jedi*, tehát van *j* prostheticum is. Elötétel nélkül marad a magánhangzó ebben: *eb*: tör. *it* „eb“ (91. l.), vagy *agg* = tör. *ak* „fehér“ (lévén az agg ember fehér 182. l.), — A jelentésegyezésnek remeke: magy. *ejt*: tör. *ajt- ait-* „mondani“, mivel aki valamit mond: „szót *ejt ki*“ (l. 85. l.).

A testvériesség érzelme különösen mutatkozik az előbbi nyelvtudományi iránytól ridegen kitzsított idegen elemek szives befogadásában. Még a mi világhírű büszkeségünknek, a *huszárnak* sem átalottak nevét idegennek kikiáltani a fránya ugorok, hivatkozván holmi szláv *gusar, husar* s teljesebb *gursar, hursar* másaira, melyek az olasz *corsare* szónak volnának átvételei. Pedig „a *khazar, khuzar* név a törököknél rabló lovas, kalandos levante értelmében mind e mai napig megmaradt és nevezetes, hogy e szóban: *huszár* eredetileg könnyű lovas, a magyar nyelvben is még mindig él“ (34. l.). — Az *asszony*, régi magyar *achszin* szóról azt mondják, hogy nem más, mint az osszét *ayşin* „herrin“ (Ethnogr. V, 136); pedig a törökben megfelelője „*ak-sun* (recte: *ak-sin*) a fehérszínű, vagyis olyan lény, amelynek nem kell a szabad ég alatt járnia, kelnie, melyet a nap heve meg nem barnít“ (183. l.). V. ö. kazáni tatár *şin* „szépség“, csuvas *şin* „arcz, arczvonás, kép“. — A *vért* szóról szintén azt vélik, hogy az osszét *varth* „schild“ átvétele; noha „a török *örtü, ürtü* oltalom, védelem, burok szónak rokona“ (105. lap).

Csupán néhány ugorinak híresztelt szó érdemli meg a magyar nyelv eredeti szókincséből való kiközösítést, ilyenek pl. (27. l.) *ház* = ném. *haus* (V. ö. Ethnogr. V. 177.) | *fal* = ném. *wall* | *mező* = ném. *wiese* (259. l.; | *böjt* = ném. *bet-tag* (v. ö. Mugsz.) | *bűn* = orosz *vina* (24. l.) | Ártatlanul jutott ily sorsra az *eke*, melyre Vámb. a ném. *egge* („borona“) bélyegét sütötte, nem vevén észre, hogy a szó *török*, lévén a csuvasban szorosán egyező mása: *aga* „eke“.

Minde jeles tulajdonok egyesülnek a tulajdonnevek magyarázataiban, hol az adott jelentés sem korlátozza többé a szabadságot. *Attila* = *Etilli* „Volga vidéki“ (45. l.) | *Árpád* már nem *arpajdi* „jósolt“, mint eddig, hanem *alpad*, *alpaut* „fejedelem“ (141. l.) s tulajdonkép nem személy-, hanem méltóságnév, ha Konstantin világosan *Salmutzész* fiának is nevezi *Arpadész*-t. | Ép így *Álmos* is méltóságnév = „*olumuš*, *ulumus*, a felmagasztalt“ (141. l.) | *Koppány* a lázadó = „*kopan* fölkelő, lázadó“ | *Kund* a bűvár = „*künde*, *kund* ormótlan, nehéz, sulyos“ (246. l.) | *Béla* = *bala* „gyermek“ | *magyar* = *majar*, mely a *bojár* (kazáni tatár *bajar*)-nak volna változata | *tót* = *tat* „békés“. Ily nagyszerű fejtegetési sikerek mellett alig érthetjük a szerencsés kutató következő szavait: „Ezen anyag (t. i. a tulajdonnevek) megrostálása és átkutatása közben gyakran valóban oly kedélyállapotban voltam, mint az volt, midőn utazásomban a hyrkániai pusztaságon át napokig tartó szomjúságtól gyötörve 40 Reaumur-foknyi hőségben jéghideg forrásra bukkantam, de nem bírtam sós, keserű és undorító szagú vizét meginni. Akárhányszor le kellett mondanom egyes biztosítékok felhasználásáról, jóllehet az illető szó fontosságát erősen gyanítottam“ (278. l.). Mi ezt csak két ízben vettük észre, jelesen a Konstantinnál előforduló *Lebedias* vezérnévénél, mely név csak „*állítólagos*“ (139. l.), minthogy „a török nyelv tekintetéből teljes lehetetlen név“ *l* szókezdője miatt; — továbbá *Árpád* unokájának *Falész* nevéénél, mely „szó hibásan jutott ránk, mert szókezdő *f* nincsen a törökben“. Természetes, hogy amely névre nincsen török kádencia, az „*állítólagos*“ és „*hibás*“. — Azonban elég!

Negyedik ének: Az eredetiség.

két jeles okmánynyal igazolva, u. m.

a) Nyílt levél Vámbéry Ármin tanár urhoz.*)

Tanár ur egyike azon kevésszámú tudósoknak Magyarországon, a kik könyveiket szépen és érdekesen írják meg s ezzel gyorsan utat találnak a nagy közönséghez, mely szivesebben olvas élénk szárnyalású, a nemzeti érzést s a képzelmet is foglalkoztató tudományos művet, mint nehézkes menetű könyveket, melyekben az író apró részletekre is kiterjedő aggodalmassággal kapargatja össze az adatokat.

*) Megjelent a „Hazánk“ 1895. május 1. számában.

Budenz és Hunfalvy dolgoztak így, a kik nem törődve az ugynevezett „nemzeti felfogással“ s nem törődve azzal, vajjon könyveik kelnek, vagy nem kelnek-e el, a tudományos igazságot keresték.

De míg azok műveiről csak egy pár szaktudós vesz tudomást: tanár ur munkáit mint eseményeket fogadja a sajtó s vásárolja a közönség (a mi nem kis előnye egy könyvnek, nemkülönben a könyv írójának is).

Ujabbán ismét egy szép könyvvel ajándékozta meg a könyvpiacot, mely újból a magyar nemzet keletkezéséről s állásáról szól. Egy napilapunk, ezt írja róla többek között: „A könyv egész napjainkig követi nemzetünk fejlődésének folyamát. El lehet róla mondani nemcsak azt, hogy alapvető munka, de azt is, hogy forradalmat fog előidézni a magyar történetírásban.“

Ez alapvető munkának két vezéreszméje van, melyek tanár ur eddigi munkáiban hiányoztak: az egyik vezéreszme Pannónia népvándorlaskori történeteiből indul ki, melyből a fentemlitett ismertetés szerint tanár ur „igen beható tárgyalás után azt az eredményt vonja le, hogy a hunok és avarok nem tűntek el nyomtalanul, hanem jelentékeny néptöredékeket hagytak vissza a Tisza-Duna közén s ezen néptöredékek az avarokban alakulhattak egy finn-ugor-török vegyületté, mely a magyarságnak alapját képezte.“ E történeti háttér igen alkalmasnak kínálkozott tanár urnak arra, hogy a magyar nyelv török eredetétől elálljon (belátván végre, hogy eddigi állásfoglalása ellenkezik a nyelvtudomány komoly eredményeivel), de hogy a török theóriát mégis megvédje, a magyarságot, mint hódító török fajt illeszti bele a vázolt ugor-török keretbe.

Ez új álláspontrol egy más ismertetés következőkép szól: Nagy orientálistánk e művében Vámbéry ellentétben régebbi felfogásával, nem arra fekteti a fősúlyt, hogy a magyar nyelv alapszerkezete török eredetű, hanem merőben új elméletet állít fel a magyarság keletkezésére nézve, a mely nem egyéb, mint tisztán a történeti és nyelvtudományi tények egybevetéséből mesterileg megkísérlett kombináció. Azt akarja velünk elhitetni a nagyérdemű tudós, hogy a magyar nyelv ezen a földön, már akkor kialakult volt, midőn Árpád magyarjai, kik voltaképen törökök voltak s törökül beszéltek, e hazában megjelentek.

Ez a merőben új elmélet azonban már ismeretes irodalmunkban. A magyar nyelv alakulására vonatkozó rész csekélységtől származik, ki ez eszmét először vettem fel s azt tudományos fórum előtt szóvá tettem. 1888-ban, tehát már hét év lőtt tárgyaltam e kérdést a Történelmi Társulat február 3-iki ülésén „Hun-avar-magyar kontinuitás“ czim alatt, nem öletszerűleg, hatásvadászat okából, hanem tudományosan indokolva, a rendelkezésünkre álló nyelvészeti és történelmi bizonyítékokkal.

A „Pesti Napló“ másnapi száma ezeket mondja felolvasásomról: Majd Réthy László tartott felolvasást a hun-avar-magyar rokonságról, melyben azt vitatta, hogy a magyar nyelv hazánkban már a honalapító uraltaji magyar faj bejövetele előtt is élt Dunántul (Pannóniában) és pedig az elszórtan élő hun s még inkább avar töredékek ajkán. Nyelvünk s fajunk e hazában már a Hunyadiak korában érte meg az ezredik évet. A hunok, avarok és magyarok rokonnépek voltak, a legutóbb jött hódítókat eleinket

azért nevezték magyaroknak, mert Magyar volt az uralkodó család neve. Ha a Tarján vagy Jenő család uralkodott volna, akkor valószínűleg mi most nem magyarok, hanem tarjánok vagy jenők lennénk. A felolvasó nézetei hosszas eszmeckerét keltettek.

Az elmélet másik része pedig — Árpád töröksége — Nagy Géza tollából való. (Lásd: Árpádkori személyneveink. Turul 1891, 55. lap): „Bárminek tulajdonítsuk is előkelő nemzetiségeinknél a török nevek hagyományoszerű divatját: akár a volgamenti törökség fejlettebb kulturális, társadalmi és politikai viszonyaiból eredő intenzív hatásnak, akár pedig annak (s a bizanciák által használt turk elnevezés sok valószínűséget kölcsönöz e feltevésnek), hogy az Árpáddal bejött főnemesi osztály, a hagyományaink által emlegetett 108 nemzetség tényleg török eredetű volt s csak maga a nép, a „communitas“ volt magyar“ . . .

Tanár ur munkájának másik vezéreszméje, mely az előbbivel kapcsolatosan a könyvön végig vonúl, a hunok és avarok romjain felnőtt magyarságnak intenzív asszimiláló képességének előtérbe helyezése, melylyel fajunk a szlávok és más idegen elemek szakadatlan beolvasztásával, az előnyös geográfiai helyzetnél s faji előnyeivel fogva, terjedelemben mindig bővült, veszteségeit mindig pótolta, magát újból s újból megújította idegen vér fölvetelével tehetségekben s tulajdonságokban gyarapodva, az idők viharjaiban mindig felszínen tudta magát tartani, az ország idegen lakosaival szemben hegemoniáját biztosította s a vezérszerepet soha kezeiből ki nem bocsátotta: míg nem a mai magyarságot látjuk magunk előtt, mely ural-tajiságából kivetkezve, régen európai nemzetté lett s nagy, a multnál szebb jövőnek néz elé.

A könyvnek ez az alapeszméje, melyet egyik lapunk a magyar nemzet apoteozisának mond a millenniumra, szintén el volt már mondva s meg volt írva.

1891-ben (május 2-án) az ethnografiai társaság nagygyűlésén „A magyar nemzet alakulása“ czim alatt felolvasást tartottam, mely fajunk asszimiláló képességét, társadalmunk idegen elemek beolvasztásával való folytonos bővülését, továbbá e processzus történetét és törvényeit fejtegeti. Felolvasásom az „Ethnographia“-ban jelent meg, utána az erdélyi „Tribuna“ közölte, innen a bukaresti „Romanul“-ba is került.

E tanulmányaim egy nagyobb művem részleteit, illetőleg programját képezték, a melyből több speciális fejezet folyóiratokban jelent meg, például: a magyar örmények; románok a magyar társadalomban; magyarországi spanyol telepek; francziák és elzásziak a magyarságban, stb.

Mindezek ellenére, tanár úr, most megjelent könyvében *egyetlenegy szóval* sem említi munkásságomat, olybá veszi e theóriákat — melyeknek prioritása pedig enyém — mintha azok egyáltalában nem léteznének, vagy mintha azokról abszolút tudomása nem volna. Pedig e theóriák — ismétlem — az *enyémek*, ezek az én *szellemi tulajdonaim*, a mikért tanultam, küzdöttem, fáradtam.

Mindezekre azt mondhatná tanár úr, hogy e tényekre más is rájöhet, hisz az igazság csak egy, amire különböző eszközök és módszerek. külön-

bőző utak és czélok vezethetik a kutatót. Igaz, de ez esetben is megtehető volna annyit tanár úr, hogy akkor, midőn a byzantinosokat s a középkori latin forrásokat, aztán Endlichert, Miklosichot, Schafarikot, Nöldeket, Kerékgyártót, Schwickert stb. aprólékos és lényegtelen kérdéseknél is pontosan idézi, — mert tudvalevő, hogy az idézetek emelik a könyv tudományos színét!!! — rólam is megemlékezett volna, aki oly szerencsés vagyok, hogy annak idején ez ideáért tanár ur elismerését vívtam ki, amint azt két hozzám intézett nagybecsű levele tanusítja.

E két levél ide vonatkozó pontjai így hangzanak :

„Budapest, 4/2. 1888. A hun-avar-magyar kontinuitásról tartott felolvasását, csak rövid kivonatban ismerem, de gratulálok hozzá, mert ez egyszer nagyon közel jár a valódi tényálláshoz és feltéve, hogy öcsém uram *képviselte theoriájában* még eltér a nézetem főbb pontjaitól (értsd: a magyar nyelv töröksége!) és hogy még mindig a szerencsétlen és indokolatlan előbbi nézet (értsd: ugor nyelvrokonság!) befolyása alatt áll, mégis nagy öröömre szolgál ezen kijelentése és kérem, legyen szerencsém egy kis látogatásra, hogy e tárgyat megbeszélhessük.“

A másik levél, mely 1891. május 4-én (felolvasásom után két nappal) kelt, így szól:

„A néprajzi társulatban felolvasott dolgozatának a lapokban megjelent rövid kivonata annyira megtetszett és annyira egyezik a magyar nép keletkezéséről való nézeteimmel, hogy ellent nem állhatok önnek köszönetemet kifejezni azon bátorságért, melylyel a gyermekes előítélet leküzdéséhez fogott. Szívemből gratulálok a talpraesett és egyedül józan eszű felfogáshoz, mely felfogás politikai szemponthól is többet ér az összes patrióta sereg középkori butaságokkal spékelt deklamációniál és többet használ nemzetünknek, mint a bölcs kormány sovinsztikus rendeletei. Az olyan magyar nemzetben, mint amelyet *kegyed ábrázol*, mindenki megtalálja helyét és itt mindenki mondhatja e szent földet magáénak. Csak rajta tehát! Folytassa tanulmányait és ha időm engedi, én nemskára ad oculos fogom demonstrálni *kegyed theoriájának* életrevalóságát“

Tanár úr e két levélben *theoriáimhoz*, melyek *megtetszettek*, gratulál s igéri, hogy az én theoriám életrevalóságát demonstrálni fogja (!), mert ezek *nézeteivel* egyeznek.*) Tanár úr nézeteit a magyarság eredetéről, nyelvi és faji állásáról mindenki ismeri, a ki valamicskét is jártas a magyar irodalomban, de nem emlékszik, hogy hasonló értelemben valaha nyilatkozott volna.

Fel kell tennem tehát, hogy e nézetekre ugyanegy időben jutottunk (!) s tanár úr mégis oly nagylelkű volt azokat, mint theóriákat, tehát mint tudományosan kifejtett rendszereket csekélységemnek tulajdonítani s szíves volt könyvemet, ahol ezeket feldolgoztam, az *Athenaeum*-nak kiadásra ajánlani, mely azonban, fájdalom, családi életemben felmerült sok baj, gyász és betegség miatt mindez ideig nem jelent meg.

Megjelent azonban egy könyv tanár úrtól, a „Magyar nemzet eredete és gyarapodása“ czim alatt egy másik czégnél, mely a lapok szerint „nem

*) Ez írásbeli ígéretét egynek vettem szóbeli ígéretével, hogy könyvemhez előszót ír s azt angol stb. folyóiratokban fogja ismertetni.

csak alapos munka, de forradalmat is fog létrehozni a történelmi irodalomban.“

Tanulmányaimhoz tanár úr kétszer gratulált nekem, engedje meg, hogy most én gratuláljak tanár úrnak, új *alapvető* munkája megjelenéséhez.

Dr. Réthy László, akad. l. tag.

b) **Az irodalmi illem.*)**

— Vámbéry és Réthy. —

Dr. Réthy László nyílt levelet intézett Vámbéry Árminhoz, melyben nem kevesebbről van szó, mint hogy Vámbéry legújabb művének alapgondata Réthy egy pár korábbi felolvasására vezethető vissza. Vámbéry azonban jónak látta elhallgatni, hogy az az eredmény, melyet előbbi felfogásával szemben most újabban vall, nem ő tőle magától származik, hanem mások vizsgálódásai és kutatásai képezik az előzményeit. A napi sajtó, mely annak idejében olyan nagy zajt csapott Pauer állítólagos plagiumával, holott Pauer *nyíltan és becsületesen* megmondta, hogy kinek munkája után dolgozott, agyonhallgatta Réthy levelét, pedig a dolog talán mégis fontosabb, semhogy egyszerűen ignorálni lehetne. Vámbéry — hogy enyhén fejezzük ki magunkat — legalább is méltatlanul járt el Réthyvel szemben, midőn az irodalmi illemelemibb követelményeit is elmulasztotta iránta.

A dolog úgy áll, hogy Vámbéry a magyarok eredetéről régebben vallott elméletével legújabb művében teljesen szakít — talán most már negyedszer három évtizedes tudományos működése alatt.*

Volt idő, ezelőtt valami harmincz esztendővel, midőn a magyarságot az ural-altáji népcsalád egy különálló népének tartotta, melynek nyelve ugyan rokon a finn-ugor nyelvekkel is, de még közelebbi rokonságban van a török-tatár nyelvekkel.

A hetvenes évek kezdetén Hunfalvy és Budenz kutatásainak hatása alatt ő is elfogadta a finn-ugor elméletet s régebbi felfogásától csupán annyit tartott meg, hogy a magyarság, mint a finn-ugorság legdélibb ága, folytonos érintkezésben volt a törökséggel s ennek következtében nyelve bizonyos törökös színezetet nyert, melyet Vámbéry akkoriban távolabbi vagy másodfoku rokonságnak nevezett. „Ki a magyar és finn-ugor nyelvek közötti viszonyt némi figyelemre méltatja — irta a Nyelvtudományi Közlemények 1870-ik évfolyamában, 114-ik lapon — meg fog győződni, hogy a török-tatár nyelvekkel rokonság csak második fokú és hogy a magyar *első fokon csak a finn-ugor nyelvekkel, még pedig a vogul nyelvekkel áll legközelebbi rokonságban.*“

Majd alább: „A magyar nyelvnek a törökhöz való rokonsági viszonya nem annyira kisebbnek, mint fiatalabbnak mondható, azaz e rokonsági viszony *későbbi érintkezésnek, vagy talán összeolvadásnak az eredménye az ugor néptörzsből már elkülönítve álló magyarok s a tiszta török elemek közt.*“ Arra a kérdésre pedig, hogy a vegyülés ezen folyamában az ugor eredetű magyarok vagy a törökök képezték-e a főjárulékot, ekkép felel: „Én részemről *erősen meg vagyok felőle győződve, hogy ha vegybontás lehetséges lett*

*) Megjelent a „Magyarország“ 1895. május 17-iki számában.

volna, a *tulnyomó rész a tisztán ugor eredetű magyarok, nem pedig a török népek részén állt volna.*“

Ez az „erős meggyőződés“ azonban nem sokáig tartott. Megtörtént, hogy Budenz nem valami szelíd kritikát gyakorolt Vámbéry török-magyar szégyeztetései fölött s ettől fogva Vámbéry a finnisták azon elméletét, hogy a magyarság a finn-ugorságból szakadt ki, de jelentékeny török elemeket is vett magába, vagyis ugyanazt, a mit maga Vámbéry is előbb *erős meggyőződésének* nyilvánított, „egyoldalunak“, „szomorú tévedésnek“, „elvakultságnak“, „gyermekes balvéleménynek“, „hiu agyrérmnek“ stb. kezdte találni. Új elméletet állított föl, mely a Magyarok Eredete című művében még nem elég szabatosan van formulázva, mert többféleképp is értelmezhető, későbbi polemikus értekezéseinek felvilágosító magyarázatai után azonban ekkép állapítható meg tulajdonképeni felfogása: a magyarság testi és lelki, kulturális, szociális és ethnografiai sajátosságai ellene mondanak a finn-ugor eredet elméletének, ellenben kétségtelen bizonyosságot tesznek a mellett, hogy a magyarok a törökökből szakadtak ki, de finn-ugor népek környezetébe jutva, az eredetileg tiszta török nyelven beszélő magyar nép számos finn-ugor elemet vett magába s míg a nemzeti jellem megmaradt tiszta töröknek, a nyelv nagy változáson ment keresztül, úgy hogy a magyar nyelv valóságos vegyüléke a török és finn-ugor nyelveknek. A mi a magyarságban levő finn-ugor alkatrészt illeti, Vámbéry többszörösen nyilvánított felfogása szerint nem olyan természetű, hogy abból egy különálló, a többi finn-ugor néptörzstől saját individuális tulajdonságai által megkülönböztethető ősgyor törzs válnék ki, mint a hogy a finnisták gondolják, meg a hogy maga Vámbéry is állította 1870-ben, hanem az a török törzs, melyből a magyarság alakult, majd az egyik, majd a másik, majd a harmadik finn-ugor nép tulajdonságaiból vett át valamit a szerint, a mint vándorlásai alatt egyikkel vagy másikkal huzamosabban érintkezett. A finn-ugor alkatrészek ezen fölvétele pedig még a történelem előtt időkben délnyugati Szibériában és az Ural-hegység vidékén történt meg, a midőn az Altaji törökök a tőlük nyugatra tanyázó békés hajlamu finn-ugor törzsekre rontottak. Az Uraltól dél- és délnyugat felé való vándorlásaik alatt már nem találhattak a magyarok finn-ugorokat, mert azok a népek, melyek utjokba estek, Vámbéry szerint csupa török-tatárokból álltak; törökök voltak a közép-volgai bolgárok és alsó-volgai kozárok, törökök a bessenyők és kunok, s törökök a hunok és avarok, kiknek maradványai Déloroszországban és Magyarországon tanyáztak a honfoglalás előtt. A magyarok elfinnesedése tehát már a Lebediába való költözés előtt megszűnt s Árpád ezzel a török és finn-ugor vegyülékn nyelvű török néppel foglalta el Magyarországot.

Ez a lényege Vámbéry korábbi elméletének.

Ezzel szemben ma újra azt vallja, hogy „minden józan megfigyelőnek“ világosan kell látni azt a tényt, hogy a *mai magyar nyelv alakkincsében tulnyomóan finn-ugor jellemet mutat.* (I. új műve 73—74. l.) Egy más helyen (88. lap) ezt mondja: „A ki elfogulatlanul akar itélni, annak meg kell vallania, hogy a magyar nyelvnek alapépülete *egész határozottan tulnyomóan ugor jellemet mutat fel.*“ Ugyanennek a felfogásnak ad kifejezést a 94-ik lapon is, ahol így nyilat-

kozik: „a balítéletől ment kutatónak ma már nem lehet kétsége, hogy a magyar nyelv alapépülete ugor“.

De nemcsak a magyar nyelvről, hanem a magyar népről is beismeri most már, hogy nemzeti jellemének és ethnikai sajátosságainak alakulásában igen nagy része volt a finn-ugorságnak. Műve 62-ik lapján p. ezt írja: „A finn-ugorok népe mélyreható, eltörölhetlen nyomokat hagyott azon ethnikai vegyülekben, a melyet jelenleg a Kárpátok és a Duna alsó vidékei közt találhatunk“. Még határozottabban nyilatkozik a 76. lapon, a hol azt mondja, hogy a *finn-ugor eredetű elemek képezték azt az ethnikai magvat, a melyből a mai magyarság keletkezett.*

A magyarság képződésének folyamatát pedig úgy képzei, hogy ez a finn-ugor nyelvű és jellegű nép a török avarokkal s esetle hunokkal is egybeolvadva, már a honfoglalás előtt itt Magyarország területén alakult meg s ettől különbözött az Árpád alatt bevándorolt honfoglalók népe, mely török eredetű s török nyelvű volt, de amannál jóval kisebb. A *magyar* nevet Árpád hódító népétől örököltük, nyelvünket pedig a már itt talált s avarokkal és szlávokkal vegyült finn-ugoroktól.

Nyilván való, hogy Vámbéry legújabb és tizenhárom év előtti elmélete merőben különbözik egymástól. A leglényegesebb része, a minék korábbi műveiben semmi nyoma sem található fel, hogy a „VII. század közepétől a IX. század közepéig terjedő két évszázad volt azon időszak, a melyben ugorok és törökök Pannoniában teljesen egybeolvadtak és a magyar nép tulajdonképpen való alapja keletkezett.“ Ha elméletének ezt a részét kiveszszük a vaskos munkából, nem találunk semmi olyan dolgot, amit Vámbéry többször is el ne mondott volna, ha csak ide nem számítjuk az olyan vadonat új állításokat, a minő p., hogy az országbirákat „grófoknak, vagy királyi táblai biráknak“ nevezi (335. l.); hogy Árpád neve helyesebben *Alpad* volna s nem is tulajdonnév, hanem fejedelmi méltóságot jelentő (szorosan véve csak kirgiz) szó (l. 141. l.); hogy Szt-Istvánnak Bizanczból küldtek koronát (134. l.); hogy Mátyás a cseh udvarnál növekedett (310. l.); hogy a magyarok mai nemzedékének ereiben ~~az~~ *ősmagyar vérnek egyetlen cseppecskéje sincsen* többé meg (369. l.) stb. Mert azt csakugyan nem lehet tagadni, hogy a vezérlő elem török eredetét más-más formában ugyan, a szerint, hogy sokszoros ingadozás és nézetváltoztatás után milyen szempontból ítélte meg a magyarságban levő finn-ugor alkatrészt, folyton vallotta és hirdette Vámbéry.

Azok után, hogy Vámbéry minden évtizedben tudott produkálni valami új elméletet s egész komolyan „hiú agyrémnek,“ „fantasztikus állításnak“ képes mondani azt, amit kevéssel előbb még „erős meggyőződésének“ vallott s mindez nem akadályozza abban, hogy elég bátorsága legyen egy fordulattal megint azt hirdetni, hogy „az elfogulatlan ítélőnek“ és „balítéletől ment kutatónak“ be kell ismernie mindannak igazságát, a miről időközben mint „elvakult gyermekes balvéleményről“ „és szomorú tévedésről“ beszélt — ismétlem, ilyen előzmények után méltán kérhetjük, hogy hát tulajdonképen mi az igazi tudományos meggyőződése Vámbérynek eredetünk felől?

De fölmerül egy más kérdés is.

Honnan vette Vámbéry legújabb felfogását, különösen azt a részét,

melyben a magyarságnak a honfoglalást megelőző időkben való itteni megalkulásáról beszél?

Valami eddig ismeretlen új adattal nem bizonyítja. százféleképp megvitatott anyag az, a mire támaszkodik. S éppen ezért „csak *hipotezisként lehet állítani*, hogy uraltáji elemek Pannónia lapályán első ízben, a hunok elvonulása után maradtak“ (51. l.). Valamint az „avarok gyűjtőnevéen ismeretes népconglomeratum finn-ugor alkotó részeit illetőleg, sajnos *hipotezisekkel kell beérnünk*“ (62. l.). Tehát *hipotezis az egész, annyira az, hogy nagyon bajos földadat volna a kérdés hosszadalmas tárgyalásában a nagy általánosságokon kívül valami igazán érdemleges érvet találni, a mibe belefogódzhatnak az ember s vagy mellette vagy ellene állást foglalhatna.*

Itt lép előtérbe Réthy személyisége.

A magyar nyelv és nép alakulásának azon folyamatát, mely Vámbéry legeslegújabb véleményét képezi, *legelőször dr. Réthy László fejtegette* a történelmi társulat 1888. februári ülésén és bizonyos, hogy Vámbéry nem csak ismerte Réthy fejtegetését, hanem egyenesen annak a befolyása alatt változtatta meg régebbi felfogását. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy Réthynek a felolvasás közvetlen benyomása alatt intézett levelében gratulál, de egyuttal *bizonyos fokig hibásnak is nyilvánította Réthy felfogását, a ki a magyarság finn-ugor jellegét hangoztatta.* Ma már ezt a felfogást sem tartja hibásnak.

De Réthy értekezése nem jelent meg nyomtatásban, csupán a napilapok meglehetősen szűk szavú kivonatai tanúsítják, hogy akár elfogadható a hun-avar-magyar kontinuitás elmélete, akár nem, az elsőbbség Réthyt illeti meg s Vámbéry csak magáévá tette Réthy elméletét.

Hát én nem tudom, miben kisebbitette volna Vámbéry hírnevét, ha nem a saját vizsgálódásai eredményeként tünteti fel azt, a mi nem az övé. Egyet azonban tudok, hogy Vámbéryt Európaszerte ismert nagy neve sem jogosítja fel arra, hogy ignorálja azon kötelezettséget, melylyel egyik író a másiknak tartozik. Sőt minél előkelőbb helyet foglal el valaki a tudományos világban, annál súlyosabb beszámítás alá esik, ha megsérti az irodalmi illem szabályait. Utóvégre is — ha kéziratban maradt is Réthy értekezése, az ott fejtegetett tudományos eredmény még korántsem vált gazdátlan prédává, melyet bárki is magáénak foglalhat le a forrás megnevezése nélkül s a legnagyobb mértékben elítélendő az a felfogás, hogy örüljön Réthy, ha gondolatát Vámbéry elfogadható alakba öntötte.

Vámbéry eljárása Réthyvel szemben menthetetlen s kötelességéről feledkezik meg az a sajtó, mely ilyen esetben nem emeli föl kárhozható szavát.

Nagy Géza.

Ötödik ének: Az érték.

Múzsza csak egyet még, egy pillantást a jövőbe

Vaj örök életü-e a bájló eszme varázsa,

Vagy szappanbuborék csak, mely egyszerre eloszlik

A kritikának amint első fúvallata éri.

a) A történet tanúsága.

Hazai tudományos mozgalmaink érdemes ismertetője a külföldön, *Schwicker J. H. dr.* a „Münchener Allgemeine Zeitung“ tavalyi évfolyamában (nov. 6. és 7.) tüzetesen foglalkozva Vámbéry múlt évi akadémiai felolvasásával, történelmi és néprajzi szempontból a következő megjegyzéseket írja:

„Vámbéry úr beismeri, hogy a magyar nyelv alapépülete inkább ugor, mint török; de az ő magyarázata arra nézve, hogy mikor és hol egyesült légyen ezen alapul szolgáló ugor népelem a törökkel keveréknnyelven beszélő keveréknéppé, nem megoldását nyújtja a kérdésnek, hanem a helyett csupán új találós rejtvényt állít fel. Vámb. úr tagadja ugyanis az ugorok és törökök szorosabb érintkezését Ázsiában, vagy déli Oroszországban s azt állítja, hogy az ugor-török keveredés a hunn korszak alatt a mai magyar alföld síkságain vette volna kezdetét. A hunn népvegyülékkel erre vetődött békeszerető ugorok itt telepedtek volna le, kikhez időjárával egyes elkésett török csapatok szegődtek, mint törzsrakonaik és védelmezőik‘.

Ez az elmélet mindenesetre új.*) Hogy a hunnok seregében különböző származású és nyelvű népek voltak, az ismeretes, történelmi tény. De már az a kérdés, hogy maguk a hunnok minő uralaltáji nemzetséghez tartoztak, nem nyert eddigelé kielégítő megoldást. Vámb. őket határozottan török-tatár törzsiéknek veszi s ezt az ő „Magyarok Eredete“ című művében hunn és avar tulajdonneveken igyekszik kimutatni. Már erre bold. Hunfalvy Pál megadta válaszát, mely szerint: 1. teljesen igazolatlan a hunnok kapcsolatba hozatala az avarokkal; 2. a hunn kérdésnek semminemű történelmi értéke sincs a magyarok történetét illetőleg; 3. a hiteles történettudás teljesen kielégítő ismeretét nyújtja a legyőzött hunnok további sorsának. Egy részük a bizanci birodalom szolgálatába szegődött és ott harczolt, míg neve e birodalom többi népei közt el nem tűnt. Egy másik rész Valamir gróf fejedelemtől történt legyőzése után Szkythiába, a mai déli Oroszországba a Dnjeper partjaihoz menekült. Egyes szétszórt, vagy egyébként megmaradt foszlányai a hunn népnek fenntarthatták bár itt-ott magukat a Duna és Tisza síkságain is; de ezek sem alapját nem adhattak egy új ethnikai képződésnek, sem „védői“ nem lehettek az ugor-török keveréknépek a „hadi erény és uralkodói tehetség“ öntudatával.

Nem szabad e mellett figyelmen kívül hagynunk, hogy a hunnok a mai Magyarországon csak 430-tól egész 460-ig, tehát alig tovább, mint 30 évig uralkodtak. Már ez magában véve is igen rövid idő ahhoz, hogy különböző népelemeknek új ethnikai individuummá való egyesülését létrehozhasa; de még kevésbé lehet-

*) L. az előbbi éneket.

ségés ez, ha ily arasznyi idő idegenbe intézett harci és rablótámadásokkal s belső zavarok közt telik le, amint ez a hunn korszakban Attila alatt történt. Ha már „a konzervatív szellemtől áthatott nomád sokkal büszkébb, hogysem a békés embert, akit éppen ezért megvet, magával egyenlőnek tartsa és vele ethnikaileg egyesüljön”: akkor ez még fokozottabb mértékben áll a hódító harczosról. Vámb. úr nem mondja meg nekünk, hogy mire alapítja abbéli fölvételét, hogy „első sorban ugor származásúak” voltak azok, kik a hunn birodalom megdőlte után a mai magyar alföldre letelepedtek. A hunn harci hordák népkeverékében a hunnokon kívül voltak bizonyosan jelentékeny számú germán, szarmata és szláv törzsek is; de ugoroknak sem akkor, sem később nem találjuk nyomát.

Attila, a hatalmas hunn király halála (453) s az ő terjedelmes, de laza kapcsolatú birodalmának összeomlása után a Közép- és Al-Duna különböző nemzetségei ismét a történet világosságába lépnek. A Bachmann dr. prágai egyetemi tanár egyik érdemes dolgozata („Die Völker an der Donau nach Attila's Tode“; megjelent az „Archiv f. österr. Geschichte“ LXI. kötetében, 189. ll.) azt igazolja, hogy akkor az egykori Dákiát a keleti Kárpátoktól a Tiszáig, ahol éppen székhelye volt a hunn birodalomnak, a gepidák vették birtokukba; a Duna és Tisza közt még mindig a szarmata jazygok laktak; a városokban bővelkedő Pannoniában a keleti gótok telepedtek le; éjszakra tölük, az Ipoly és Garam körül a skirek székeltek. Hol voltak az ugorok és az őket „védelmező” hozzájuk csatlakozott török jövevények? Mert, ismételve hangsúlyozhatjuk, egyes hunn népfióklányok még nem voltak elégségesek ahhoz, hogy új és tartós életű ethnikai képződésnek legyenek alapjai. A történeti biztossággal ismeretes állapotok tarthatatlanná teszik a fölvételt, hogy a Duna és Tisza síkságain valaminő ugor-török keveréknép képződött legyen s hogy ezen keverék volna „a magva a magyar népnek”.

De ha ilyen ethnikai „mag” képződése valószínűtlen, nem fogadhatjuk el a reá épített további hypothézist sem, mely szerint „új ural-altaji jövevények gyülekeztek volna össze a Kaspi-tó és Fekete-tenger éjszaki vidékéről” ama „mag” köré.

Mindenelőtt nem ismeretes semmi tény, mely ethnikai rokonságot, vagy más szorosabb viszonyt igazolna a hunnok és avarok közt. Ezen két ázsiai népvegyüléknek a Duna vidékén való föllépte közt több mint egy század időtávól esik. Az avarok letelepedése a Duna és Tisza síkságain tudvalevőleg egység alapján történt. Alboin, a longobárdok királya segítségül hívta az avarok pusztító seregét a gepidák ellen azon kötelezettséggel, hogy győzelem esetén a rokon törzsi gepidáknak földjét átengedik az avar frigy-társaknak.

A longobárdok és avarok egyesült hatalma legyőzte a gepidákat, kik részben elpusztultak, részben szétszóródtak, részben

pedig meghódoltak. Ezután a longobardok Itáliába vonultak s az avarok birtokukba vették Dákia és Pannonia majdnem néptelen síkságait (567–568). Ezen síkságok a hunn birodalom összeomlása óta örökös véres harcoknak voltak színhelyei, melyekben az itt tanyázó germán néptörzsek, jelesen keleti gótok, rugiak, herulok, szkirek, gepidák és longobardok egymás megsemmisítésére törekedtek. Ezen viharok alatt állandó állami lét nem képződhetett, ezen népek egyike sem volt képes uralmát a többi fölött biztosítani. Az avaroknak sikerült e törekvés s uralmuk 250 évnél tovább tartott. Birodalmuk az Alpok keleti lejtőitől s az Enns folyótól Erdélyig, az Adriától és Aldunától az Ércz hegységig terjedt, magában foglalta a mai osztrák-magyar birodalom, továbbá a román királyság nagy részét egész a délorosz pusztáig.

Hogy minő nemzetségekhez tartoztak az avarok, az mind- eddigelé nincs határozottan eldöntve. Vámb. úr törököknek tartja őket, de egyszersmind „népvegyülék“-nek nevezi, melynél tehát nem igen lehet szó egységes genetikai leszármazásról és rokonságról. Biztos csak az, hogy ez az avar népvegyülék a pusztító vihar szerepét játszotta ismételve a történetben. Három sereggel támadta meg különböző pontokon Nagy-Károly az avarok birodalmát 791-ben; de meghódítására korántsem volt „nyolcz évre“ szüksége, mint Vámb. úr hiszi. Mert már a frankok első avar hadjárata után 795 őszén követek jelentek meg Károly császárnál, kik neki az avarok meghódolását s a kereszténység fölvételét ajánlották fel. Ezen évben történt ugyanis, hogy friauli Erich örgróf az avar föld belsejébe tartott hadjáratot, átkelt a Dunán s az avarok főringjét, a khagán székhelyét a benne összehalmozott kincsekkel együtt elfoglalta. A következő évben (796) Károly fia Pipin fejezte be az avar birodalom meghódítását. Ő teljesen elpusztította a főringet s az előtalált kincseket személyesen adta át atyjának Aachenben.

Szemben ezen teljesen beigazolt történeti tényekkel, nem értjük, hogy miként beszélhet Vámb. úr „frank-német nagyhangú dicsekvésről“ és miként állíthatja, hogy a frankok „csak a nyugati avarokat verték meg; a Duna és Tisza között meg a régi Dácia-ban lakó avarokat azonban nem is érte a keresztények kardja“. Mert ha valószínűtlennek is tartjuk „a pogány avarok tökéletes megsemmisítését“, mindamellert teljes hitelt érdemlő a Duna és Tisza közti földrész „teljes elpusztításáról“ szóló elbeszélés; mert csaknem egy századdal később is „avar pusztaság“ volt ennek a neve s igen gyéren lakott földrész volt.

A megmaradt avarok egy része kelet felé menekült s a bulgárok uralma alá került; a Pannoniában letelepedettek meghódoltak a frank királynak, fölvették a kereszténységet s még 822-ben mint nemzeti egység jelentkeznek adóra kényszerített saját fejedelmek alatt. Azután eltűnnek, úgy hogy Nestor, a legrégebb orosz krónikás azt írhatja róluk, hogy „az *obrok* (avarok) főnnhéjazók voltak

lelkükben; miért is Isten kipusztítá őket, úgy hogy egy obrin sem maradt meg. S közmondás Oroszországban mind e mai napig: „elpusztultak mint az obrok, sem nagybátya, sem örökös nem maradt utánuk“.

Ha nem is lehet szószerint venni az orosz krónikás tudósítását, ha el is fogadjuk, hogy az avar maradványok tovább is fönn-tartották magukat (amint erről csaknem az egész IX. századon át történelmi bizonyságok is tanúskodnak): semmiképpen sincsen igazolva a további fölvetel, mely szerint t. i. ezeknek a maradványoknak, mint mindenfelől körülvelt és veszélyeztetett ural-altajiaknak a magyarok megmentőikül jelentek volna meg végső veszedelmükben s őket a nyugatról előnyomuló hadoszlopoktól való agyonnyomástól, valamint a szlávságba való beolvadástól megmentették.

Sokkal valószínűbbnek tetszik az a felfogás, mely szerint a megmaradt avarok a szlávsággal elegyedtek össze, úgy hogy a magyarok megérkezettükkor itt már egy avar-szláv keveréknépet találtak, mely szívesen és könnyen csatlakozott az új jövevényekhez. Ezen csatlakozáshoz nagy mértékben hozzájárult a pannon és morva szlávok nagy gyűlölete a frank uralkodók, német papok és a nagyszámú német gyarmatosok iránt. Avarok és szlávok a régi Pannoniában a frank uralom alatt egyazon társadalmi és politikai helyzetbe jutottak, sőt — mint Hunfalvy P. helyesen megjegyzi — a szlávokat akár az egyforma ruhaviselet miatt, akár mivel szintén pogányok voltak, azonosoknak tartották az avarokkal. A szlávok készséges csatlakozását a magyarokhoz igazolja a bajor püspököknek a pápához 900-ban intézett védekező irata, melyben el van mondva, hogy „a szlávok a magyaroknak jelentékeny számát magukhoz vették, ezek szokása szerint pogány módra egészen lenyírták fejüket és őket a mi keresztényeinkre uszították“. A gyűlölt német keresztények és papok üldözésében, úgyszintén a templomok és egyébnemű birtokok kirablásában és elpusztításában a szlávok egyforma részt vettek a magyarokkal.

De ha Vámb. úr azt állítja, hogy „nincsen egyáltalában semmi-nemű kétség abban, hogy mai hazai nyelvünk már elkészült, mikor Árpád a magyarok *tisztán török* törzisével Pannoniába érkezett“: ezen állítás ellentétben van a bebizonyított történelmi tényekkel és sok ethnografiai és nyelvi nehézséggel kapcsolatos. Ezen hipotézis ujsága és merészsége semmivel sem válik elfogadhatóbbá azokkal a dicsőítő mondásokkal, melyekkel Vámb. úr Árpád „hősi csapat-járól“ szól s annak „nemzeti szelleméről“, mely „új erőt és növekvésre való képességet öntött törzsüknek Pannonia mezein hervatagon talált ágába“ s aligha találó az a megjegyzése, mely szerint „e cselekedettel befejeződik a magyarság alakulásának folyamata“.

Vámb. úr csekély figyelemben részesíti a Közép-Dunavidéki országok régiebb történetére vonatkozó német forrásokat, ignorálja pl. Dümmler Ernő, Büdinger M., Roesler Ed. és mások alapvető munkáit; de még saját földijeinek idevágó művei is csak kevésé

vannak nála tekintetbe véve. Csak ebből lehet nagyszámú nyelvészeti és történelmi tévedéseit megmagyarázni s különösen ennek következtében találkozunk nála olyan nézetekkel, melyek a történelmi tudomány eredményeivel ellentétben vannak és tarthatatlannak... Valóban meglepő az a különös jelenség, hogy a Tudományos Akadémia csarnokaiban merő képzelgés és szabad kombinációk születményei, mint tudományos kutatás eredményei lehetnek előadva.

b) A nyelv tanúsága.

Valamely nép nyelvének megváltozása az eddigi történelmi tapasztalatok szerint három tényező befolyása alatt szokott létesülni, u. m. az új nyelvet beszélő nép politikai túlsulya, fejlettebb műveltségi viszonyai és aránytalanul nagyobb száma következtében. Az első esetekre példaként szolgálhatnak a nyugati román nyelvek, melyeket Gallia és Ibéria kelta őslakói nagy műveltségű hódítóiktól sajátítottak el, az utóbbira a bolgár hódítók esete, kik nagyszámú szláv alattvalóik nyelvét fogadták el.

Az új elmélet szerint Árpád magyarjai *tiszta törökök* voltak s nyelvük is tiszta török volt. Mai magyar nyelvünket, melynek „alapépülete ugor“, ők itt találták s az avarok maradékaitól vették át. Maguknak a szintén török származású avaroknak sem volt ősi birtoka ez a nyelv, ők is itt találták a hunn korszak ural-altaji népmaradékainál. „Az ugorok és törökök egyesülésének a hunn korszak alatt nyílt útja s Baján alatt (VI. század középtáján) majdnem tökéletesen végbe ment“ (98. l.). Bár e nyilatkozattól pár sorral alább más számítással találkozunk, mely szerint t. i. „ez a nyelvvegyülék Pannoniában az V. századtól a VIII-ikig, főképpen pedig az avar idő alatt alakult meg“ (ugyanígy még 312. l.), sőt egy másik helyen ismét egy harmadik időfölvétellel is („a VII. század közepétől kezdve körülbelül a IX. század közepéig“ terjedő „két évszázad volt azon időszak, a melyben ugorok és törökök Pannoniában teljesen egybeolvadtak“ 71. l.), mindemellett az ugor elmeknek bizonyára itt kellett lenniök Attila óta s csak az teheti kérdés tárgyát, hogy minő kiváló tulajdonságuk gyakorolt oly vonzó hatást a harcziás török nomádokra, hogy azok „áldozatul“ hagyták miatta különállóságuk legjellemzőbb bélyegét, eredeti török nyelvüket.

Az ugoroknak *nagy politikai hatalma* talán? Isten ments! Hiszen az ugorok tundralakó halászok voltak, kik csak mint málhások s utócsapat szerepeltek Attila népseregében. „Clio egy árva szócskával sem emlékezett meg soha az ugorok létezéséről, avagy hősi pályafutásáról“ (Akad. Értesítő V, 326). Blasphemia fölteni is ilyest a büszke török hunnokról, avarokról és magyarokról, hogy ők holmi „halzsírszagú“ népnek valaha alárendelve is lehettek.

Avagy az ugoroknak *nagy műveltsége* volt oly ellenállhatatlan hatással Attila és Baján ivadékaira? Ez ki van zárva. Rég bebizonyított és minden részről elfogadott tény, hogy a *haladó* műveltség fogalmainak tetemes része, különösen a földművelés és baromtenyésztés köréből, a törökségből nyerte nevezetét a magyarban.

Megmarad egyetlen ok gyanánt, mely az alárendelt s kezdetleges műveltségű ugorok nagy nyelvi hatását magasabb műveltségű török hódítóikra valamennyire igazolhatná az ő aránytalanul *nagyobb számuk*. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez is csak „valamennyire“ igazolhatná, mert ismeretes, pl., hogy a nyugati román népeknél ugyanily viszonyok éppen az ellenkező hatást eredményezték, amennyiben t. i. itt a nagyszámú alárendelt népesség fogadta el a csekély számú, de műveltebb hódítók nyelvét. Azonban nagy baj, hogy mint fentebb tárgyálva volt, a történetírás éppen semmit sem tud a hunn birodalom romlása után itt tanyázott s hozzá még nagyszámúnak is fölveendő ugorokról, vagy akár ugor-török vegyületekről; noha egyébként jól van tájékozva hazánknak e korbéli lakóiról. De megengedve, hogy fenntartották magukat, mégis itt-ott némi csekély szerepű s éppen ezért a történetíróktól észre nem vett mai nyelvünkön beszélő hunn maradványok; ezeknek száma csak nem lehetett oly jelentékeny, hogy a politikai hatalma és száma szerint is mindenesetre kiváló avarságot is képes lett volna oly könnyen magába olvasztani? Tényleg *töröknek* (s nem ugoroknak) magyaráz Vámb. minden előtalálható avar nyelvi jelenséget, csak török „analogiákat“ talál akár a *jugur, bokolabr*, (67. l.) *tudun, khakhan* méltóságnevek, akár a személynevek megfejtésére, sőt a magyar oklevelek török hangzású helyneveit is az „avar maradványok nyelvéből“ valóknak itéli. Ennek a mi mai magyar nyelvünknek, melyet állítólag Árpád népe az avar maradványoktól vett volna át, éppen *semmi*, de semmi nyoma az avar korszakból: „az országnak tiszta magyar hangzású topográfiája is — amint Vámb. beismeri — csak Árpád honfoglalása után keletkezhetett“ (105. l.).

De míg a legparányibb pozitív bizonyíték is hiányzik az ujságok harsogó czikkeiben fölmagasztalt eszme lehetőségének igazolására, van néhány *negatív* irányú nyelvi bizonyítékunk, melyből t. i. az következik, hogy nyelvünk történetének amolyan felfogása tudományos alapon lehetetlenség.

Ilyenek a következők:

1. Árpád magyarjainak *tulajdonnevei* közt több 'olyan találkozik, melynek hangtani alkotása nem egyezik a török nyelvek hanghajlandóságaival. Ilyenek: *Lebed, Lehel, Liunt, Vatha, Vajk, Falics, Nyék*. Szókezdő *l* és *v* nem találkozik eredeti török szón: az oszmani *limun* helyett *ilimun*-t mond a „czitromra“ s a kazáni tatár az arabs *valct* „idő“ szót *baçét*-nak ejti.

2. A magyar nyelv török elemei közt jelentékeny számban találkoznak *földművelésre* vonatkozó kifejezések, u. m. *eke, szérű, seprő, szórni, tarló, sarló, búza, árpa, borsó, kender, szőlő* stb. Mint-hogy a nyelvvegyülésnek már „a hunn korszak alatt útja nyílt“ másképpen nem képzelhetjük ez elemek származását, minthogy a Kelet-Ázsia éjszaki feléről ide került hunnok egyszerre csak leszálltak lovaikról s feladva harczot, büszkeséget, ekét s kapát fogtak kezeikbe, hogy leczkéket adjanak a földművelésből a tundrákból ide czipelt szolgálíknak. — Földművelő törökök a bolgárok és kazarok voltak: ezek szomszédságában (nem Pannóniában s jóval Attila után) igen is tanulhattak az ugorok ide vonatkozó műveltségi intézményeket.

3. Gyakran tárgyalt és hangsúlyozott tény, hogy a török műveltségyszavak az ugorokkal szemben *déli*bb *égkör* területére valának. Vámb. is kiemeli, hogy „ez a viszony egészen természetes is, mert az ugor csak olyan állatok nevét tarthatta meg, amelyeket éjszaki hazájából ismert; délibb szélességi fokok alatt élő állatokkal és madarakkal pedig tulajdonképpen törökökkel (vagyis hunnokkal és avarokkal) való költözködéséből részint a *Fekete tenger vidékén* (!) részint Pannóniában ismerkedett meg (91. l.). Ha a török-magyar nyelvérintkezés és vegyülés Pannóniában indult meg, bajosan érthető, hogy miként kerültek az ugorok nyelvébe ilyen állatnevek, mint *oroszlán, teve, kaplan, párducz, gödény, zerge*, stb. melyeknek megnevezésére itt, menaszériák híjában aligha volt alkalom.

4. A magyar nyelv török elemeinek nagyobb részét bizonyos hangsajátságok jellemzik, melyek a törökség összes nyelvjárásai

közül együttesen ma csupán a *csuvasok* nyelvében találhatók és jogosan utalnak azon föltevésre, hogy a csuvasnak őse, a bolgár nyelv s az ezt beszélő nép volt az a törökség, melylyel a magyar keleti hazájában szorosabb érintkezésben állott. Ezen hangsajátságok közé tartozik a szóvégi *k* (*g*) elenyészése pl. ilyenféle szókban mint *borsó* (köztörök *borcak*, csuv. *porza*), *ünő* (köztörök *inäk*, csuvas *énä*; l. Ethnogr. V., 22.). Ugyanez a hangsajátság mutatkozik a *besenyő* népnévben szemben az arabs írók *beženek* alakjával, továbbá a szláv *pečeneg*, görög *πατζωακ* hangzással, miből az következik, hogy ez a hangsajátság a török-magyar elemekben egy keletű a *besenyő* szomszédsággal. De ez nem Pannóniában Attila után, hanem a Volga Alvidékén s több századdal később volt. Hogyan juthatott volna a „besenyő“ népnevezet a pannóniai hunnokhoz, vagy avarokhoz, mikor ama nép még a IX. század elején is túl a Volgán tanyázott, a magyaroktól keletre? A *volgavölgyi törökség* révén ismerkedett meg a magyar az orosz névvel is, mely az eredeti *rus*, *ros* hangzásnak szabályos török alakítása. Vámb. azt tartja e szóról, hogy „a hangbeli viszony a magyar *orosz* és az eredeti *rusz* között inkább szól Árpád magyarjainak török eredete mellett, mint ellenfeleink *egész kötetei* ellene. Ha a magyarok az oroszokkal való találkozásuk idejében már ugor-török vegyülnéknép, vagy éppen ugorok par excellence lettek volna, mint általánosan fölteszik, a szókezdő *r*-t bizonyára ki tudták volna ejteni.“ Hogy szókezdő liquidát ki tudtak ejteni, az bizonyos a tulajdonnevekből, valamint bizonyos az is, hogy az oroszoktól török népek (kazarak, bolgárok) területei választották el, kik ennél fogva igen természetes közvetői voltak a névnek.

5. A magyar nyelv elemei közt régi eredetű arabs szók is találkoznak (l. fönt 135—136. ll.), melyek közt különösen a *hír* az arabs *haber* alakkal szemben ugyanazt a változást mutatja, mint a *kan* (vadkan) a török *kaban* alakkal szemben (v. ö. zürjén *juör*, votják *jivor*, *ibor* „hír“). Ez a jelenség arra utal, hogy a *hír*, *hér* szó is a török elemekkel együtt jött a magyarok ugor nyelvébe, de ez szintén nem történhetett Pannóniában a hunn korszak végén.

6. Konstantin tudósításaiban ki van emelve, hogy a kabarok megtanítottak bizonyos magyarokat a maguk nyelvére, kik azonban beszélik a maguk eredeti nyelvét is. Hogy ez a körülmény az idegennek föltűnt, annak jele, hogy a két nyelv nem pusztán dialektusi fokon különbözött egymástól, minthogy pedig a kaza-

rok (ill kabarok) nyelvét illetőleg alig lehet már kétség, hogy török volt, a magyarok nyelvének másneműnek, vagyis olyanak kellett lennie, aminő ma, azaz ugorinak.

Zárszó.

Halt, ne tovább már múzsa, pihenhetsz! Zárd le a csapját
Énekid árjának, nem tarthat semmi örökké,
Sem nap, sem kolbász, sem igaz, sem talmi dicsőség.
Szingy az énekhév, bár mint gerjeszse a nagy tett,
Végire kell jusson. — Méltón befejezve a munka,
Pukkedlit hát most kecsesel s oszt' kassamadiner!

Hunföldi Lehel.

Magyar népdalkönyvemből.

1.

Számos szép népdalunknak nyomtatott népdalgyűjteményeinkben nem találjuk szervesen összefüggő teljes szövegét, hanem csak ennek az eredeti szerves összefüggésből kiszakított, széthányt egyes tagjait.

A szerves összefüggésből kibontott daltagok ilyen szétszórásának érdekes példáját mutatja az alább közlött, drámai compositója által kitünő, négy négysoros versszakból álló dal, mely egy legény drámai monologjaként kíséri egy leánycsábítási kis dráma egyes mozzanatait olyképen, hogy a legény az első versszakban elriasztja a leányt az eső miatt sáros tulsó sorra meneteltől, a másodikban elcsalja a leányt nem sáros saját sorára, nyitott ajtajába, bontott ágyára, a harmadikban magánál marasztja a leányt negyedfél gyertya leégéseig tartó szerelmeskedésre, a negyedikben a koszoruja elvesztése miatt síró leányt vigasztalja a szüretkor leendő lakodalom ígéretével.

Az „Akkor szép az erdő, mikor zöld“ kezdetű népdal rhythmusában — kilencz szótagos és a 4. 2, 3 képlet szerint három ütemre tagolt sorokban — szerzett dal szervesen összefüggő teljes szövege — az első versszaknak változatával együtt — íme a következő:

1. *Tulsó soron esik az eső,
Ne menj arra, kis lány, eleső',
Elsározod a fehér szoknyád,
Tudom, megver az édes anyád.*
2. *Erre gyere, erre nincsen sár,
Nincs is az ajtómon semmi zár,
Nyitva van az ajtóm, bejöhetsz,
Bontva van az ágyam, lefekhetsz.*

3. *Addig innen, rózsám, el nem mégy,
Mig három szál gyertyám el nem ég,
A negyedik is már félben ég,
A szerelem még is nem elég.*
4. *Esik eső szépen, csendesen,
Sír a rózsám, sír keservesen,
Ne sirj, rózsám, ne sirj, angyalom,
Szüretkor lesz a lakodalom.*

Az első versszak változata:

*Tulsó soron esik az eső,
Ne menj arra, barna szeretőm,
Besározod a piros csizmád,
Megver érte az édes anyád.*

Ezen drámai monolognak ekkép szervesen összefüggő szövege ezen teljességében nyomtatott népdalgyjüteményeink egyikében sem található együtt. Ellenben megtalálhatók annak ezen szerves összefüggésükből kioldott *egyes részei*, még pedig különféle népdalgyjüteményekben *szétszórva* vagy *egy-egy versszaka egymagában* — az eredeti összefüggésből egészen különválva — vagy *két-két versszaka* (az 1. és 2., a 2. és 3., a 3. és 4.) *együtt* — ezen együttmaradásban esetleg az eredeti együvé tartozás tudatát még némileg nyilvánítva — és mindkét esetben vagy *egymagában* egy- vagy két-versszakos önálló *dalképen* szerepelve, vagy pedig *tagját* képezve egy szervesen *versszak-egyvelegnek*, mely, déli német „Schnaderhüpf“-sor módjára, több ugyanazon dallamu, de egymással semmi belső tartalmi összefüggésben nem álló versszakból (kis dalból vagy dalrészből) van pillanati szeszély szerént önkényesen összefüze.

Nézzük ezt néhány példában.

Első példa az Arany-Gyulai szerkesztette magyar népdalgyjütemény II. kötetének 71. lapján 6. szám alatt álló, itt következő *kétversszakos dal*:

1. { *Tulsó soron esik az eső,
Ne menj arra, kis lány, eleső';
Elsározod a fehér szoknyád,
Tudom megver az édes anyád.* }
2. *Tulsó soron van a mi házunk,
Nem eladó még a mi lányunk,
Eszteendőre lesz az eladó,
Akkor lesz az legénynek való.*

Ezen dal *első versszaka* mutatja drámai monologunknak a szerves összefüggésből kiszakított *első versszakát* mint egyversszakos

dalocskát Schnadahüpfli-módra szervesen összefűzve egy vele ugyanazon dallamu és ugyanazon két szóval (Tulso soron) kezdődő, de vele semmi benső tartalmi kapcsolatban nem álló *második versszakkal* mint másik egyversszakos dalocskával.

Második példa az Erdélyi János szerkesztette magyar népdalgyűjtemény (Népdalok és mondák) I. kötetének 51. lapján 125. szám alatt álló, itt következő *kétversszakos dal*:

1.

}	<i>Erre gyere, rózsám, nincsen sár; Nincs is az ajtómon semmi zár. Nyitva van az ajtóm, bejöhetsz, Bontva van az ágyam, lefekhetsz.</i>
---	---
2.

}	<i>Addig a házamból el nem megy, Mig három szál gyertya el nem ég, A negyedik is már félben ég, A szerelem mégis nem elég.</i>
---	--

Itt drámai monologunknak *második és harmadik versszaka*, egymással együtt kiszakítva a szerves összefüggésből, egymással együtt, minden más hozzátét nélkül, képez egy *külön kétversszakos dalt*.

Harmadik példa a „Koszoruk az alföld vadvirágaiból. Köti Kálmány Lajos. I.“ 85. lapján 59. szám alatt álló itt következő *négy versszakos dal*¹:

1. *Itt fojik a Maros sebesen,
Gyere, babám, új az ölembé!
Nem ülök, mert meglát az anyám,
Összetörik a vasalt szoknyám.*
2. *Hallod-e té, kedves galambom?
Agygyá' egy pár csókot, ha mondom!
Ha nem adó', adó', adok én,
Tudod mi'jen csalfa vagyok én.*
3.

}	<i>A'gyig innen, rózsám, e' nem megy, Még három szál gyertya, e' nem ég; A negyedik is má' félíg ég, A szerelem még se' vót elég.</i>
---	---

¹ Ezen és más ezen versszakformában szerzett dalt *úgy* is szokás énekelni, hogy a versszak harmadik sorában a lassabb menetű kétszótagos második ütem gyorsabb menetű négy szótagossá változtatik az eredeti két szótag gyorsított ismétlése vagy más két szótag betoldása által, esetleg *úgy* is, hogy a kétszótagos második és a három szótagos harmadik ütem közé a másodiknak *kétszeres* gyorsított ismétlése vagy más *négy* szótag betoldatik. Némely dalkiadó (Kálmány, Limbay) a szövegeket ezen bővítésekkel közli, mások ezek *nélkül*. Igy *mi is* mellözzük a bővítéseket.

4. $\left. \begin{array}{l} \text{Esik eső szépen, csendesen,} \\ \text{Sír a rózsám, sír keservesen,} \\ \text{Né sírj rózsám, né sírj, angyalom!} \\ \text{Szüretkor lesz a lakodalom.} \end{array} \right\}$

Ezen dal első és második versszakát képezi két külön, egymással tartalmilag össze nem tartozó, csak a dallam ugyanazonosága miatt déli német Schnaderhüpfli módjára önkényesen összefűzött *egyversszakos dalocska vagy daltöredék*, harmadik és negyedik versszakát pedig drámai monologunknak a szerves összefüggésből egymással együtt kiszakított *harmadik és negyedik versszaka*, a megelőző két versszakhoz szintén minden benső kapcsolat nélkül, csak a dallam közös volta folytán, hozzáfűzve, még pedig: vagy az eredeti együvértartozás tudatával, mint *egy kétversszakos dal* ill. daltöredék, vagy talán az eredeti összefüggés érzete nélkül is, szintén mint *két egyversszakos dalocska ill. daltöredék*.

Negyedik példa a „Koszoruk az alföld vadvirágaiból. Köti Kálmány Lajos. I.“ 83. lapján 55. szám alatt álló, itt következő *ötversszakos dal*:

1. *Hallod-e té, barna menyecske!*
Mi van a kötődbe bekötve?
Piros alma gömbö-, gömböjű,
Kóstó'ja csak, jaj, de jó ízű!
2. *Hallod-e té, barna menyecske!*
Mér' van a té arczod kifestve?
Nincsen az kifestve, még is ég,
Jele, hogy szeretnyi tudok még.
3. *Fogadásom tiltya szeretnyi,*
De nem a lejárnyra kacsintnyi;
Kijá'zom a tila-, tilalmot,
Ugy szerettetem meg magamot.
4. *Mit tagadod, rózsám, hogy szerecz?*
Hisz' té áru' nem té-, nem téhecz;
De minek is taga-, tagadnád,
Ugy is tugya az egész világ.
5. $\left\{ \begin{array}{l} \text{Erre gyere, rózsám, nincsen sár,} \\ \text{Nincsen az ajtómon semmi zár;} \\ \text{Nyitva van az ajtóm, begyülecz,} \\ \text{Vetve van az ágyom, léfekhez.} \end{array} \right\}$

Ezen szövegben öt ugyanazon dallamu, de bensőleg egymástól független, Schnaderhüpfli módjára önkényesen összefűzött *egyversszakos dalocskának vagy daltöredéknek szervesen egyvelege* van előttünk,

s ezeknek *ötödike* drámai monologunknak szerves összefüggéséből külön kiszakított *második versszaka*.

Ötödik példa a „Dalfüzérke válogatott népszerű dalokból füzve Kecskeméthy Csapó Dániel által“ IV. füzérének 7. lapján 9. „Dana“ gyanánt álló, itt következő *négyversszakos dal*:

1. *Elvágтам az ujjam, de nem fáj,
Cziprusfa levele hullott rá;
Rózsafa levele, gyógyítsd meg,
Kedves kis anygalkám csókolj meg!*
2. *Nem vagyok én oka semminek,
Édes anyám oka mindennek,
Mért nem adott engem olyanrak,
Kit szerettem volna magannak.*
3. *Katona vagy, rózsám! az lettél!
Nekem azzal nagy bút szereztl.
Felkötötted fényes kardodat,
Viselje az Isten gondodat.*
4. $\left. \begin{array}{l} \text{Addig, édes rózsám, el nem mégy,} \\ \text{Még három szál gyertya el nem ég;} \\ \text{A negyedik is majd félig ég,} \\ \text{Még a mi szerelmünk nem elég.} \end{array} \right\}$

Ebben a szövegben drámai monologunknak szerves összefüggéséből egymagában kiragadott *harmadik versszaka* szerepel mint *négy* ugyanazon dallamu, de minden belső kapcsolat nélkül, Schnadahüpfel módra önkényesen egymáshoz fűzött *egyversszakos dalocská, illetőleg daltöredék negyedike*.

Az eddigi öt példában drámai monologunknak szerves összefüggéséből ekkép egyenként vagy kettőnként kiragadott és vagy egymagában *külön dalt*, vagy több dal vagy daltöredék szerves összefüggéséből keletkezett *dalegyveleg részét* képező versszakai, eredeti összefüggésükből való ezen *különválasztásukban* is megőrzik (vagy teljesen, vagy csekély, lényegtelen eltérésekkel) az eredeti összefüggésben volt s általa meghatározott szöveg-alakjukat. De vannak példák arra is, hogy ezen a szerves összefüggés kötelékeiből kiszabadult versszakok, mint immár önálló dalok, majd nagyobb majd kisebb mértékben megváltoztatják ezen eredeti alakjukat, vagy az eredeti értelem többé-kevésbé hű megóvása mellett hasonló gondolatnak csak más kifejezést adva, vagy az eredeti értelemmel és összefüggéssel ellenkezésben, más dalokból kölcsönzött idegen elemekkel elrontva, hamisítva az eredeti szöveget.

Nézzük ezt is néhány példában, az eddigi példák számozását folytatva.

Hatodik példa a Bartalus István kiadta „Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény“ II. kötetének 49. lapján 82. szám alatt és a Limbay Elemér szerkesztette „Magyar daltár“ III. kötetének 223. lapján az 572. dallam 1. száma alatt álló s itt következő *kétversszakos dal*:

1. *Magas hegyen van a mi házunk,
Tubarózsa nyílik minálunk,
Ha fehér kell, fehért is adok,
Ha piros kell, magam itt vagyok.*
2. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{Erre gyere, erre nincsen sár,} \\ \textit{Az ajtómon nincsen semmi zár,} \\ \textit{Arany kilincs van az ajtómon,} \\ \textit{Akármikor bejöhetsz azon.} \end{array} \right\}$

és a Kunsági-gyűjtötte „Sárréti dalkönyvecske“ 19. s köv. lapján XXVI. szám alatt álló s itt következő *háromversszakos dal*:

1. *Szegeleten van a mi házunk,
Nincsen nékünk eladó lányunk,
Jövendőre lesz az eladó,
Abból lesz a jó szófogadó.*
2. *Hol lakik kend, bátya? Lugoson;
Ott mérik a jó bort huszason.
Diófának gyönge levele . . .
Szeretőmnek Sári a neve.*
3. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{Erre gyere, erre nincsen sár,} \\ \textit{Az ajtómon nincsen semmi zár,} \\ \textit{Arany kilincs van az ajtómon,} \\ \textit{Bátran jöhetsz ott be, galambom.} \end{array} \right\}$

A fent közlött *kétversszakos* szövegben két, a *háromversszakosban* három ugyanazon dallamu, de tartalmilag egymástól független *egyversszakos dalocska* ill. *daltörredék* van Schnadahüpfli-módra egymáshoz fűzve s a *kétversszakosnak* második, a *háromversszakosnak* pedig harmadik szaka drámai monologunknak szerves összefüggéséből külön magában kiszakított *második versszaka*, *második felében* az *eredeti szövegtől* a *kifejezési alakban eltérve*, de mégis az *ottanihoz* hasonló gondolatot kifejezve.

Hetedik példa a Limbay Elemér szerkesztette „Magyar daltár“ VI. kötetének 6. lapján az 1005. dallam 1. száma alatt álló s itt következő *egyversszakos dal*:

{ Addig innen rózsám, el nem megy,
Míg három szál gyertya el nem ég;
A második már is félben ég,
Ide rózsám, hogyha szeretsz még! }

Itt drámai monologunk szerves összefüggéséből külön magában kiragadott *harmadik versszaka* lép fel külön *egyversszakos dal gyanánt*, szintén második felében, különösen *negyedik* sorában, mutatva eddigelé közlött szövegeitől feltünőbb eltérést a *kifejezésben*, azonban itt is *hasonló gondolatot*, mint az eredeti alakban, *kifejezve*, *harmadik sorában* pedig talán csak véletlenül „*második*“-at téve a megfelelőbb „*negyedik*“ helyett.

Nyolczadik példa az Arany-Gyulai szerkesztette „*Magyar Népdal-Gyűjtemény*“ II. kötetének 294. lapja végén a 102. számú játékdal ezen *négy verssora*:

{ Addig a házadból ki nem mék,
Még három szál gyertya el nem ég,
Mikor a negyedik félben ég:
Akkor tudod, rózsám, hogy kimék. }

Ez drámai monologunknak szerves összefüggéséből külön magában kiszakított *harmadik versszaka*, oly szövegváltoztatással, mely szerint a monologizáló legény nem a maga saját házában van a magához becsalt leánynyal, hanem ellenkezőleg a leány házában van látogatóban.

Kilenczedik példa a Limbay Elemér szerkesztette „*Magyar daltár*“ I. kötetének 2-ik kiadása 153. lapján a 80. dallam 2. száma alatt álló s itt következő *kétversszakos dal*:

1. { Maros vize folyik csendesén,
Sír a babám, sír keservesen,
Ne sirj, babám, oly keservesen,
Megsegít téged a jó Isten. }
2. { Addig a házadból ki nem megy,
Míg csak száz szál gyertyád el nem ég;
Annyi gyertya van itt, vége nincs,
A szerelem a legdrágább kincs. }

Ezen szöveg *második versszakában* megint drámai monologunk *harmadik versszakának* olyan szövegváltoztatását látjuk, mely szerint ép úgy, mint a megelőző *nyolczadik* példában, a monologizáló legény a *leány házában* van, azon különbséggel, hogy ama példában *önmagáról*, itt pedig a *leányról* mondja, hogy *házából addig ki nem megy*, míg bizonyos számú gyertya el nem ég. Miután

emez kevésbé illő, mint *amaz*, fel lehet tenni, hogy itt az első sorban „*mégy*“ tévesen áll „*mék*“ helyett. Ellenkezőleg, ha „*mégy*“ volna helyes, fel kellene tenni, hogy az első sorban „*házadból*“ áll hibásan „*házamból*“ helyett (v. ö. a második példa második versszakának első sorát: „*Addig a házamból el nem mégy*) s következőleg a második sorban is „*gyertyád*“ hibásan „*gyertyám*“ helyett. Ezen második versszak *harmadik* és *negyedik* sora is eltér az eredeti szövegtől, de mégis az ott kifejezethez *hasonló gondolatot* fejez ki.

Miként a két versszakos szöveg *második* versszakában drámai monológunk *harmadik* versszakát, éppúgy annak *első* versszakában monológunk *negyedik* versszakát találjuk változtatott alakban, tehát monológunk *harmadik* és *negyedik* versszakát *együtt*, de *megfordított egymásutánban*. A szerves összefüggés által meghatározott eredeti sorrend ezen megfordítása bizonyítja, hogy ez esetben a két versszak eredeti tartalmi egymásra vonatkozásának tudata tökéletesen elenyészett. Ezt különben némileg e versszakban feltűnő szöveg-változtatások is bizonyítják. Drámai monológunk szerves összefüggésében az eredeti *negyedik* versszak második sorában a *sírásnak bizonyos*, a *harmadik* versszakban elmondottakból világos *oka* volt és ezen bizonyos oknak felelt meg a *negyedik* sorban a *vigasztalásnak bizonyos formája*. A két versszak eredeti tartalmi összefüggésének tudatával a *sírás* különös okának tudata is eltűnt s így a *negyedik* versszakban eredetileg a *sírás* ama különös okához mért különös formáját a *vigasztalásnak* („Szüretkor lesz a lakodalom“) helyettesíthette a *vigasztalásnak* általános formája („*Megsegít téged a jó Isten*“). Az *első* sorban azonkívül a második sorbeli *sírás* szépen jelképező „*Esik eső* szépen, csendesén“ kezdő sort egy más dalból vett ismeretes, kevésbé ideillő kezdő sor „*Maros vize folyik csendesén*“ helyettesítette.

Tizedik példa a *Székely Sándor* gyűjteményéből *Abafi Lajos* által kiadott „*Szerelmi dalok*“ 28. lapján 62. szám alatt álló, itt következő *kétversszakos dal*:

1. $\left. \begin{array}{l} \text{Jaj de szépen esik az eső,} \\ \text{Ne jer hozzám, barna szeretőm,} \\ \text{Besározod a piros csizmád,} \\ \text{Megver érte az édes anyád.} \end{array} \right\}$
2. $\left. \begin{array}{l} \text{Ére, ére, ére nincsen sár,} \\ \text{Nincsen az ajtómon csak egy zár;} \\ \text{Tizenhárom ajtón csak egy zár,} \\ \text{Hej, az, rózsám, néked nyitva áll.} \end{array} \right\}$

Ezen kétversszakos szöveg *első* és *második* versszakában *együtt* van előttünk drámai monológunk *első* és *második* versszaka, még pedig ennek *eredeti egymásutánjában*, de *ennek daczára*, mint az *első*

versszak két első sorának szövegváltoztatásai mutatják, tökéletesen tekinteten kívül hagyva az első és második versszaknak az eredeti szövegben szembeszökő értelmi egymásravezettségét. Ezen egymásravezettség az eredeti szövegben az első versszak két első sorának „Tulsó soron . . .” és „Ne menj arra” kezdő szavaiban kifejezett *elriasztás* és a második versszak első első sorának „Erre gyere . . .” kezdő szavaiban kifejezett *csalogatás* ellentétében nyilvánul. Az itt közlött megváltoztatott szövegben az első versszak második sorának kezdő szavai „Ne jer hozzám” egyaránt ellenkeznek az eredeti szövegbeli első versszak második sorának „Ne menj arra” kezdetével és mind a két szöveg második versszakának „Erre gyere” ill. „Ére, ére” hivatató kezdetével; az eredeti szöveg első versszakának kezdő sora: „Tulsó soron esik az eső”, mely értelmileg összefügg a második sor „Ne menj arra” kezdetével, helyettesítve van egy más népdal ismeretes kezdősorával „Jaj be szépen esik az eső”. Az itt közlött szöveg *egyéb részei* az eredeti szöveg *megfelelő részeiben* kifejezett gondolatokhoz hasonlókat fejeznek ki.

Függelékül — és némileg ellentétül — a fentebb közlött példákhoz közlöm még az Arany-Gyulai-szerkesztette „Magyar népköltési gyűjtemény” III. kötetének 142. lapján 55. szám alatt álló, itt következő *kétversszakos dalt*:

1. { *Erre, rózsám, erre nincsen sár,* }
 { *A kapumon semmiféle zár.* }
Az ajtómon fából a kilincs,
Jaj, Istenem, még szeretőm nincs.

2. *A kapumon fából van a zár,*
Jaj Istenem, szeretőt adál!
A záromat megcsináltatom,
Szeretőmet becsalogatom.

Ezen kétversszakos szöveg, *első versszaka két első sorában* drámai monologunk *második versszakának* kissé változtatott *két első sorával* megindulva, *ezentúl* drámai monologunk tartalmától eltérő gondolatmenetben függetlenül folytatódik, oly kétversszakos dallá fejlődve, melynek két versszaka *nem*, mint több fentközlött példáé, *egymástól bensőleg független*, hanem tartalmilag *egymásra vonatkozik*, szerves benső kapcsolatban van egymással.

Lindner Ernő.

A cigányok Szegeden.

I.

A XVIII-ik századot megelőző korból a cigányoknak Szegeden való tartózkodására vonatkozó történelmi nyom nincs, de alig szenved kétséget, hogy a XV-ik században már Magyarország-szerte vándorló s itt-ott letelepedett cigányságból Szegeden is sátorot ütött néhány csoport, csak hogy ezek a törökvilágnak uralomra jutásával bizonyára idejekorán összeszedve sátorfáikat s a Tiszaparti város téereiről és határából biztonságosabb vidékek és városok égalja alá vándoroltak.

Mihelyt azonban Szeged lerázta a törökigát s téereiről a bőmbőlő ágyuk és Rákóczy hadai is elvonultak a cigányok nyomban megjelennek a városban s velök szemben a Magistratus, csak az ímént 1719 május hó 20-án nyert privilegiuma alapján . . . incumbet Magistratus pondera Cives et Incolas in medium sui recipere, Judeos et Zingaros admittere vel non admittere constituere . . . gyakorolja ezen jogát és az 1723-ik év martius 1-én „nemes városunk közönséges Házánál szokás szerint tartott Sessióban — így szól a városi Jegyzőkönyv — elvégződött és pro Directione Kovács-mestereknek kijs adattatott, hogy városunkban megmaradandó Czigányok mit dolgozzanak, tudni illik: *csizmákat patkollyanak, szántóvasakat élesítsenek, vas villadgot foraszszanak és egészben vas villát csinályanak.*

Szántóvas órára két márvásig vasat verhessenek, kész marok vasat fel süthessenek, de ujjat ne csinályanak.

Nád vágó kaszát csinályanak, sarlókat fogazzanak, iszkábat verhessenek. Szőlőmetsző kést csinályanak.

És hogy *alsó város*on két kovács és *három cigány* légyen, *felső város*on is két kovács és *három cigány*, az Palankban egy *czigány* maradjon.“

Az első deliberatum ez, melylyel a város levéltárában a cigányokra vonatkozólag találkozzunk, — mert a levéltár régebbi iratai és jegyzőkönyvei tüvésznek estek áldozatul — de ez első határozatot nagyon sok más határozat követte ezután egész nap-jainkig, mivel a *czigányok* tömérdek galibát csináltak és ez által sokszor foglalkoztatták magistratusbéli uraimékat.

Első sorban és nagyon gyakran a *kovács mesterek* panaszkodtak ellenök, mert a cigányok Szegeden ezen mesterséget üzték s csak később találkozzunk velük, mint lócsiszárokkal és még később mint muzsikusokkal és daczára annak, hogy a magistratus meghatározta, hogy a városrészekben külön és az egész város területén összesen hány cigánynak szabad letelepülni; csakhamar azt

tapasztaljuk, hogy itt gyorsan szaporodik a számuk és már 1727-ik évben *vajdájuk* is van, sőt 1733-ban amikor a magistratus *Boros János* cigány vajdát *ledegredálja* s helyébe *Makay Ádám* cigányt nevezi ki, *Bakij* Andrást pedig mint *vice-vajdát* esküdteti föl:

„Adamus *Makay* Zingararus (degredata Joanne Boros Vajda ob multis eisdem frandulentos actus) pro Vajda *denominatus et adjuratus est* pro et *Andreas Bakij* pro *vice Vajda adjuratus extitit.*“

Szegeden tehát a nemes Magistratus is beleavatkozik a Vajda választásba, illetve maga nevezi ki és eskedtetí meg, az esketési forma a városi jegyzőkönyvben nem fordul elő.

Az 1723-iki határozat értelmében, — mint láttuk — az alsóvároson, a hol földmiveléssel foglalkozó nép lakott, *három* és felső városon, hol a *hajóépítés* folyt az iszkába veréshez szintén *három*, míg Palánkban, hol az iparos és kereskedő osztály élt, csak *egy cigánynak* engedtetett meg a letelepülés.

Két év mulva már 1725-ben a kovácmesterek kérelmére a magistratus a következő határozatot hozta:

„Ad instantiam Fabr. Ferrarior. ratione eliménandorum Zingarorum determinatum est: Quandoquidem ad instantiam Comunitatis pro minoribus laboribus exercendis *duo* in superiori Civitate, *unus* in Palanka et *duo* pariter Zingari in Inferiori Civitate ad ulteriorem J. Magistratus Disposition, tolerandi resoluti essent, qui laborem sunt secundum consvetum taxam et non excoessione limitare tenebunt. Idem fabri ferrarii habita cum Exellmo. Dno. Generale ne videlicet reliquos Zingaros sub Militarem Protectionem assumat, cointelligentiae superflui omnes Zingari ex territorio Civitatis hujus expellentur.“

Itt is mint főnebb láttuk a *fölösleges* cigányok kiűzését rendeli el a magistratus, azonban mind ennek daczára egyre szaporodnak azok.

Ez utóbbi határozatban már egyébként a várparancsnokság és a magistratus között a később számos ügyben fölmerülő éles differenciák jelenségevel is találkozunk, habár magistratusbéli uraimék a lehető circumspectantiával igyekeztek eljárni, mint ez a cigány kérdésben a következő 1726-ik évben hozott határozatból is kitűnik:

„Kovács mester Urajmék instálván előttünk, *hogy a Czigányokat Nemes Városhul excludálnánk*, a mint is *determinallatott*, hogy *ha a Nemes Militia részéről ki küldetnek, mijs N. Város részéről kiküldjük.*“

Hogy Szegeden a cigányok ez időben még muzsikálással nem foglalkoztak, azt igazolja az 1725-ik évi Die 20 9-bris hozott alábbi határozat, mely a mulatozásban szerepet játszó magyar virtus rendszerinti eredményére is világot vet:

„Szabó István és Szögi Joseph az eltört Dedk hegedűjeért fizetni fognak 3 Rh. forintokat et donec deposuerint, sint in aresto.“

Tehát nem a „cigány“, hanem a „deák“ hegedűjeért, de meg tény az is, hogy Szegeden a mult században a városnak *külön* cseh muzsikusai voltak, kik a templomi zenét, — melylyel egyéb-

ként a modern rekonstruált Szeged most nem rendelkezik — szintén ellátták, s ezeken kívül a várnak is külön muzsikusai voltak:

„Nicolaus Proritner admonealtatik ne legyen szabad *várbeli muzsikusokkal, városbéli muzsikusokat vexalni.*“

A magistratus baja azonban különösen a kovácmesterek és a kovácsolással foglalkozó cigányok közötti villongásokkal szaporodott folytonosan, mint a kenyérrigység mellett fárao-népének rakoncátlan és gonosz természete meg szokása csak gyarapítottak.

A kovács mesterek folyton panaszkodtak a cigányok ellen, a magistratus pedig mivel a kovácsok kellő számban nem voltak és a szükséghez képest megfelelő munkaerővel nem bírtak; a kovácsok cigányokat tűrni rendelte:

„Zingari tam secundum Privilegia Fabrorum, quam ex mentem J. Comissionis pro ut Amp. Magistr. decisionem ex Civitate exeant, Fabri vero sufficientes Magistros inducant et secundum Limitationem magistratulem sub poena 12 flr. laborare tenebuntur; donec vero de sufficientibus magistris providerint et eos induxerint, *tamdiu Zingari in Civitate permanebunt et quidem in Superiori Citte, sint tres, in Infor. tres.*“

Az 1727-ik év március hó 18-án hozott határozatban már leszállítottak a *három szám kettőre* és már a cigányok megnevezésével is találkozunk:

„Kovács mesterek Instantiájára resolváltattott, hogy a Városból a Czigányok ki menyenek, hanem *alsóvárosban kettő* úgy mint Guczj és Vajda veje, felsővárosban hasonlóképpen *kettő*: Czigány Vajda Istok és Bákij; *miglen jól viselik magokat meg maradhatnak.*“

Ekkor már egyik mint „*háziúr*“ is szerepel:

„Guczij cigánynak a *Palánkbéli háza gyermekek és leányok oskolájának applicáltatik*, úgy mindazon által, hogy az ára illendőképpen akar honnan telljék ki.“

Nem minden érdek nélküli adat, hogy Szegeden a mult század második tizedében megtelepedett cigánynak háza lesz az elemi oktatásnak első csarnokává; még pedig úgy, hogy annak ára *„illendőképpen akár honnan telljék ki.“*

A fentebbi határozatra aztán kovács mester uraimék ujból instáltak, melyre resolváltattott:

„Hogy alsóvárosban *Siga és Bódi* cigányok megmaragyanak úgy mindazon által, a *ki ennek utánna ezen accordat fel bontja 50 frt büntetése lészen.*“

Azonban a *két cigánynyal* a felső város sem volt megelégedve, hanem mint a Jegykvben olvassuk:

„Felső városi purger Urajmék is instáltak, melyre rexolváltattott, hogy *három cigány* úgy mint *Vajda Istok, Bakij és Bokró* mind addig maradjanak valameddig elegendő jó kovács mestereket az böcsületös kovács czéh nem állit, azután, ha elegendő lesz *egyik cigány*, amelyik nem tetszik, ki küldetik.“

Ez a Vajda Istók tulajdonkép a szegedi cigányok „*vajdája*“ volt s úgy látszik e méltóságából származó fészkelődésével gyakran összeütközésbe jött magistratus uraimék szigoru fegyelmes-

ségével és ő az első cigány Szegeden, kinek büntetésével találkozunk a városi jegyzőkönyvben:

Czigány István az egész kovács mesterembereket böstelen szóval illetvén mondotta, hogy az egész Kovács mester embereket pinzen megveheti, — ezt tagadta — végül azt mondotta: tréfából mondotta volna. Ezen rossz mondásáért 12 Pf. büntetetik és kövesse meg a mestereket eo Kglmeket.“

Ez nagy büntetés volt, nagyon súlyos vétségért szabattott ki ezen időben ily nagy összegű büntetés, több volt mint 100 botütés, a cigányoknál pedig elképzelhetőleg még érzékenyebb volt az összeg nagysága.

Istók cigánynak a kovács-mestereket böcsmérlő szavaiért kapott büntetését csakhamar követte a másik:

„In casu predeclarato Vilhelmus Petriczki propter verbera Stephano Zingaro illata in duobus finis multeatu, Zingarus veró pro propter illiatum laborem in Flnis 3. emitur, verberatio autem Zingaro propter in honestum discursum im putatur.“

E határozatra Istók cigány megjegyzést merészelt tenni, de meg is adta az árát:

„Mint hogy Istók cigány az elmúlt Sessióban a Tetcs. N. Mgtrus. Deliberatumát nem respectalta sőt azt merészlette mondani, hogy ezen Deliberatum nem egész, hanem csak féll Törvény volt és továbbá kívánná keresni, ezen attentalt rossz mondásáért 10 frtban büntetetik avagy száz pálczával megverettetik.“

Ez a merész Istók egyébként nagyon gonosz cigány volt, de a prudens és circumspectus Magistratus keményen el is bánt vele mind meg annyiszor:

„Czigány Istvány, hogy az magha édes Attyát nagyon megbestelenitete és megh szidta azon Istentelen cselekedeteért, jóllehet nagyobb érdemlene, — mostanában 12 Rf. convincaltott.“

Ezek a büntetések arra engednek következtetni, hogy Istók cigány, ki a cigányok vajdajaként szerepel bizonyára pénzesember lehetett, hogy a gyors egymásutánban jövő ily érzékeny pénzbüntetésekre sem félemlert meg.

A szegedi cigányoknak vagyoni állapotára egyébként világot vet az 1728-ban rájuk rótt adó:

„Bódi cigánynak 6 Rf. Bákynak 8 f. Konkollynak f. 2. Hegedüs Jankó cigánynak 1 frt 50 d. portioja fog lenni, a többitül mitt lehet venni fizessenek.“

A cigányok összes portiója egyébként ezen évben 30 id est harmincz forintokra és 50 denárra exurgalt, mi a vagyonosodásukra és szaporodásukra egyaránt tájékozúl szolgál, mert 1723-ban 14 frt, 1726-ban 18 frt, 1728-ban 30, 1729-ben pedig: „Portio Zingarorum hujus anni constituit fros 40.“

Istók cigánynon kívül mindegyre bünteti sorra a nemes magistratus a cigányokat, miből élénken kitétszik az ő rakoncátlan viselkedésük és gonosz természetük.

Igy olvassuk, hogy *Bódi* cigány 2 frtokban büntettetik, majd ismét

„*Bódi* cigány a 10 f.-búl álló conventionalis pénzt lefizette n. Müller János substitutus bíró urnak,“ — továbbá: Stephanus *Báky* zingarus seposito Dei hominum que timore contra deum blasphemavit Idem in finis 4 muletatus extitit.“

Az 1731-ik évi augusztus hó 21-én tartott Sessioban újból meghatároztatik, hogy a cigányok közül kik maradhatnak meg a városban:

„In superiori Civitate Joannes *Boros*, Stephanus *Baky* et *Bokro*; in inferiore autem civitate *Bódi*, filius *Jonae* et ex parte interioris Civitatis seu *Palanka*, *Szavo*, ad interim stabiliuntur, reliqui vero *Zingári* amandabuntur.“

Tehát a többi — mint látszik a külterületről betelepedők — ismét kiküldetnek a város területéről és érdekesnek vélem megjegyezni itt, hogy a *Palánkban* meghagyott cigány az itt lakó szerbekhez simulva, vagy talán azoktól elnevezve, „*Szavo*“ nevet visel.

Nem kevésbé figyelemre méltó azon ítélet is, melyben *Boros István* cigányt „*Antelatus*“ czimmel örökít meg a *Jegyzőkönyv*:

„*Antelatus* Stephanus *Boros* Zingarus ad citationem Dmni Judicis ex commissione Amplmi Mgtus citatas comparare ore in Curiali Domo Civitatis circumspectum Paulum *Szél* Civem dehonestata blasphemare baculumque in eundem elevare presumsit idem in Flrns. 6 punitur ac exposit cum reliquis Zingaris proportionatam Taxam f. 8 solvet in posterum autem *Vajda* non relinquitur. Steph. *Báky* Zingarus atque Stephanum *Boros* blasphemere ausus est ille etiam f. 2 solvet.“

A „*nagyrabecsült*“ *Boros István* tehát a 6 frtnyi büntetéshez nem hagyatott meg rádásul a „*vajdaságban*“ sem; azonban 1732-ik évi május 31-én már ismét azt olvassuk:

„Stephanus *Boros* Zingarus pro functione „*Vajda*“ restitutus est, nihilominus ut Taxam solvet solitam, pro vice *Vajda* autem *Adamus* *Makay* resolutus, quitum Taxam Territorialem, tum item Taxam in positam in simul desumment a reliquis Zingaris.“

Boros István tehát újból visszahelyeztetett a „*vajda-functiókba*“ de a szokott „*taxát*“ tartozott megfizetni ép úgy, mint *Makay Ádám* vice *vajda*, ki a „*territorialis*“ és „*visszahelyezési*“ taxakat viselni köteleztetett.

E szerint *Szegeden* a cigány vajdaságért a megválasztott „*szokott taxát*“ fizetett, a többi cigányok pedig „*territorialis taxát*“ tartoztak a városban fizetni.

Hogy mennyi lehetett ez a különböző czim alatt fizetett „*taxa*“ az a *Jegyzőkönyvből* nem derül ki.

A cigányok büntetése között szokatlan nagy volt a *Boros Jánost* ért büntetés, melyet az 1732-ik év június 23-án tartott Sessioban mért reá a nemes Magistratus kettős gonozságaért:

„*Joannes* *Boros* Zingarus — szól az ítélet — nescitur qua percutus temeritate Stephanus *Baky* gazulam armata manu invadare ac horrendum in modum in Animum et Corpus ac alijs modis blasphemare nil Pensij duxisset, hinc Idem Zingarus in fl. 18 in instanti deponendis nec eo usque ex aresto dimissitur donec satisfaciat muletatus.“

Gyakran találkoztunk már a fennebb elmondottakban egyik-másik városrésznek abbéli kérelmével, hogy egy-két cigányt hagyjon meg bizonyos ideig a város *belső területén* a nemes Magistratus. Ily kérelmet az 1732-ik év folyamán a *rácok* is intéztek *Maxim* cigánynak az érdekében a Magistratushoz:

„Ad instantiam Rascianorum superioris Civitatis — hangzik a határozat — Maxim Zingarus necessitate ipsorum ita exigente admittitur pro Laboribus minutioribus faciendum.“

A nemes Magistratus egyébként nagyon gyakran kénytelenített nemcsak az *iszkába csináló*, sarló-fogazó és csizmákat patkoló cigányokat büntetni, hanem bizon a „*vajdá*“-ra is gyakran rájárt a rúd s az érzékeny pénzbírságolás mellett a degradálás is kimondatott reá, de sőt mint alább látni fogjuk egyik „*vajdát*“ 30 botütéssel bünteti a nemes Magistratus.

A „*vajdaság*“ különben egy évnél tovább ritkán marad meg ugyanazon személy kezében a szegedi cigányságnál, miből szintén kitetszik az ő rakoncátlan és immoralis, fegyelmet tűrni nem akaró és nem bíró természetük.

Míg 1732-ben *Boros István* vajda letételét olvastuk egyik magistratualis határozatban; addig 1733. év marcius 9-én hozott határozatból már az derül ki, hogy a Magistratus a volt „*vice-vajdát*“ *nevezi ki* vajdává, a sokféle csalárd tetteiért le degradált *Boros* vajda helyett:

„Adamus Makay Zingarus (degradatus Joanne Boros Vajda ob multisarios ejusdem frandulentos actus) pro Vajda *denominatus et adjuratus est* pro ut et Andres *Baky* pro vice Vajda adjuratus extitit.“

Az 1738-ik évben föllépő *pestis* alkalmával az eddig csak kovácsolással foglalkozó és a „*vajda*“ czimért törekvő cigányoknak egy új foglalkozás nyílt Szegeden, mely eléggé jövedelmező volt ugyan, csakhogy némi kockázattal járt.

Koloncsia György volt az első kinevezett vagy inkább fölfogadott „*troger*“, ki a pestises betegeket hordta ki, a városból *Boros János* cigány társával egyetemben:

„Georgius Koloncsia ex superiori Civitate Zingarus ad infirmos Peste infectos pro vespilione vulgo Troger¹ conductus est cum salario *menstruali fl. decem* Item Joannes Boros aequo pro vespilione conductus est.“

Ez a 10 forint havi bér nagy összeg volt, ha tekintetbe vesszük, hogy Szegeden ekkor egy „jó sütő, főző, mosó szolgálónak 18 frt, egy két lovas kocsisnak pedig 20 frt és egy pár csizma volt mindösszevissza az *évi bére*.“

A cigányok egy későbbi alkalommal hivatkoztak is aztán a *Pestis* alkalmával tett szolgálataikra, midőn részükre a letelepedési hely kijelöltetett a város *belső területén*.

¹ A *pestis*ben elhaltak között fel van jegyezve, hogy 9 *troger* is elhalt, de nincs megemlítve, hogy mind cigány volt-e?

Az 1739-ik évben Mária Terézia királynő által kibocsátott rendelet után, mely a zsidóknak, ráczoknak, cigányoknak és koldusoknak országszerte való kborlását megtiltotta — gyorsan szaporodott Szegeden a cigányok száma s már akkor *lócsiszárdással* is kezdettek foglalkozni, mely foglalkozásuk csak több alkalmul szolgált a nemes Magistratusnak arra, hogy hunczutságukért a megfelelő botbüntetést kiszolgáltatthassa nekik.

Az istentelen káromlások- és lócserelésekkéi járó csalárdságok napi rendek voltak s alig olvasták rá *Bakró Györgyre* az 50 botot, már csakhamar *Boros Ferencz vajdára* került aki 30 bot ütésre íteltetett:

„Franciscum Boros, alias Vajda Zingarum ob blasphemiam Creatorem prolatam 30 baculorum ictibus pulsandum decern.“

A vajdaság egyébként Szegeden úgy látszik a „Boros“ familiát illette, mert bár megtörtént 1733-ban mint fenebb láttuk, hogy Boros János sokféle csalárdságaért a vajdaságból degredaltatott és *Makay Adám* neveztetett ki a magistratus által; mégis azt tapasztaljuk az évek hosszú során át, hogy a „*vajdaságot*“ rendesen valamelyik „Boros“ nevű cigány viseli.

Ez a familia különben szintén birt házzal a városban, habár ez a ház „ az esős időkben vízzel volt is tele és a nap sugarai ellen sem igen birt védelemmel“.

A cigányok szaporodása, gyarapodása azonban újból csak száлка volt a kovács mesterek szemében, kik most már a *lakatosokkal* együtt instáltak a cigányok ellen a nemes Magistratusnál, s ezen instantiájukra jelöltetett ki 1749-ik évben a cigányok lak-helye Szegeden a különböző város részekben, megneveztetvén egyébiránt a letelepedésre jogositott cigány családok névszerint is:

„Ferrariorum et Serariorum ne Zingari in officio eorundem obnoxiantur, in gremio Civitatis tollerentur; ideo determinatum est Zingari qui hactenus in Civitate commorabuntur, sciret *extra civitatem* elocent, partim vero minus necessarij aliorum emigrent permanentium autem *extra Civitatem* nomina sunt sequentia:

„Extra civitatem superiorem *Boros Ferencz, Báky János, Báky Istvány, Báky András, Bakró, Guczy cum filio.*

Extra Palankam: „*Petika cigány, Gyurka Petika Filius.*

Extra inferiorem Civitatem: *Óregh Siga, Báky András, Zladányi János, Sántha Ferencz, Mihály cigány, Jonás Adám.*“

És egyuttal ismételve van az 1723-ik év március 1-én hozott határozat, hogy a cigányoknak mit szabad dolgozni a kovácsolás mesterséggel, de hogy ők ekkor már nemcsak a kovácsolást üzték azt már fenebb is említettem, sőt azt is, hogy a lócserelést nagyban folytattak, s mint a nóta mondja:

... ha nem loptak cseréltek

Mégis igazán éltek!

Habár Jászberény városának Szegedre intézett átíratára némi gyanút kelt az iránt, vajjon „*igazán éltek-e?*“

„Cupit informari oppidum Jászberény num Zingarus Franciscus Sántha certum equum a Francisco Erdélyi emerit?“

Hogy loptak is, azt im a következő határozat igazolja:

„Zingarus Ladislaus Boros ob furto sublatus Galinas in simili per prius etiam furto deprehensus 30 ictibus baculorum pulsatus extitit.“

Valamennyi cigánynyal volt baja a Magistratusnak, de legfőbb mégis a *Boros* familiával, amely familia pedig a szegedi cigányoknak legtöbb „*vajdát*“ adott s ezek egyikét istentelen káromlásaért meg is botozta a Magistratus, 1752-ben pedig ugyanezen Boros Ferenczet, ki a cigányok vajdája volt:

„propter quam plurima delicta et querelas e Civitate hac in perpetua relegatur.“

Pedig a cigányoknak Szegeden, hogy nem mehetett rosszul a dolguk, azt mi sem igazolja szembe ötlőbb módon, mint a sok cigány „*házi úr*“, noha egy-egy ily ház értékét egy 1750-ben előfordult adás-vételből könnyen megítélhetjük:

„Zingarus Guczy vendidit Domus sua Stephanus Pataki in vicina Domorum Joannis Kasza inct. pro flnis Rh. 12 perennaliter.“

György cigánynak a háza azonban, mely 1754-ik évi april 22-én adatott el, már sokkal csinosabb lehetett:

„Certa Domus per Zingarum Georgium Czigány prope Hospitale Militare inhabitata et per eundem Andrea Toth divendita, et quo eandem Domum gratis idem Zingarus prosederit, magistratualiter eidem Andrea Toth consignata fuit, ita tamen, ut venditionale ejusdem pretium Floreni guippe 40 Cassa civitatis exolvantur.“

Hogy a cigányok úgy a város belső területén, mint azon kívül egyre szaporodtak, azt leghívebben visszatükrözi a „*Taxa Zingarorium*“, mely mint e sorok kezdetén jelezve volt, 1723-ban csak 14 frt volt és az évekkel a cigányok számához és anyagi gyarapodásához illeszkedve, mint láttuk, fokról-fokra emelkedett.

E taxa 1753-ik évre 63 frt 92 denár, az 1754/55-ik évre pedig már 81 frt 88 denár, mely összeget a cigányok zugolódás nélkül le is fizették substitutus biro Uram ó kglme kezeibe.

Sokszor találkozunk a Jegyzőkönyvben oly magistratualis határozatokkal, melyek a cigányok telep helyét és a családok számát városrészenként meghatározzák, de úgy látszik, hogy e határozatok teljesen nem hajthatók végre, s maga a Magistratus sem törekszik — különösen a cigányok számát illetőleg — végrehajtani.

Azonban azt is tapasztaljuk, hogy főleg és különösen a kovács mesterek azok, kik instantiaikkal a cigányságnak kellő korlátozását nem unják meg szünetlenül szorgalmazni:

„Ad instantiam Fabrorum coetualium determinatum est: ut non nis Stabiliti Zingari ist hic fixam habitationem habeant.“

Hogy a város belterületén lakó cigányok igyekeztek itt állandó megtelepedésre, azt eléggé igazolja azon körülmény, hogy

már évtizedek előtt több cigánynak volt a városban háza, de nyugtalan és állhatatlan természetükre vall aztán, hogy e házat mihamarabb iparkodtak ismét eladni, mint erről a főnebb közlött eladási határozatokból meggyőződhattünk.

A kovácsmesterségen kívül ekkor (1759) igyekeztek a cigányok engedélyt nyerni a „ló-kereskedésre“, de a Magistratus ezt megtagadta:

„Instantia Zingarorum Joannis, Sigismindi Balthazar et Josephi Kovács cupientium ut liceat iisd. equorum quaestum exercere, quod iisd. dene-gatum fuit.“

Hogy ez időtájt már a cigányok muzsikálással is foglalkoztak, az a „város muzsikusainak“ a Magistratushoz intézett kérelméből derül ki, melyben az állandó lakással nem bírókat a muzsikálástól eltiltatni és a város területéről kiűzetni kéri.

Szegény cigányoknak tehát nemcsak a kovács- és lakatos-mesterekkel, hanem most már a cseh-muzsikusokkal is meggyűlt a bajuk s ráadásul még lócsiszárkodást sem volt szabad űzniök.

Erre jött 1768 január hó 5-én aztán a királyi helytartó tanácsnak a cigányokra vonatkozó Intimatuma:

„.....virtute cujus Zingaros regulandi et reliquis contribuentibus uniendi modus praescribitur prohibetur item, ne equis gazulis sub Terraneis tanto mimus Tentoriis Vajdisque utantur, verum tam ipoi quod proles ipsorum decenter vestiti sub poena baculorum, scuticarum et virgarum incedant, ad normam aliorum contribuentium et ad quaeris officia absque exceptione sussipiant interea vero etiam ad finem mensis Februarij circumstantialiter conscribantur et tabella caternis submittatur, usque finem denique mensis anni currentis ad ruscipiendum factum colonicalem vel inquilinarem adi-quantum et renitentes elapso hoc termino tanquam vagabundi et publico perniciosi homines intercipientur et usque ulteriorem disponendum Caesareo Regiam in vinculis ad labores publicos applicantur.“

A helytartótanácsnak ezen intimatumból kifolyólag a szegedi Magistratus aztán a cigányok elhelyezésére és megrendszabályozására vonatkozólag a következő határozatokat hozta:

„in merito regulandae gentis Zingarae emanati intimati, quo mediante commissu fuerunt 1mo Utsi post finem mentis junii 1768 aliqua Zingarorum tentoria, aut subterranea gazula adhuc repertae fuerint, talia per locorum Judices sub gravissimo proena diruantur, Zingarorum vero Familiae quae eousque defixis domiciliis sibi non prospexerint, tanquam vagabundi intercipientur. 2do ne proles Zingarae denudato corpore incedant, vestibus, praeterea vestibus rusticorum inter quos habitant conformetur, nec feminae se linteamine involvant. 3to ut contubernia mechanicorum liberos Zingarorum ad officia assimant sic dieti Vajda cassent et Zingari Judicibus locorum rubiciantur. 4to demum qua natione Zingari a servandis equis sub poena praescripta inhi-beant informatio quo celerius submittende exigitur ad quod respondendum veniet hic eos jam regulatos jam ex Domicilio vestibusque provisos haberi ac construere.“

A nemes Magistratusnak ezen tulajdonképen a helytartó Tanácsnak intimatumból folyó rendelete a szegedi cigányokra

kevésbé volt aplicálható, mert hiszen itt, mint a Magistratusnak a Helytartótanácsához intézett feliratából kitűnik:

„quod gens hac ante captam etiam ejusdem Regulationem in libera hac Regiaque Citte, Szegediensis maxima in Parte domiciliata, civilisatu et contributioni subjecta fuerit“ etc.

Es tényleg Szegeden a cigányok a XVIII-ik század második tizede óta nemcsak mesterséget folytattak, hanem már 1727. óta házzal is birtak s midőn 1767, 1772, 1773-ban a cigányság országos regulatioja és 1774-ben összeírása elrendeltetett, azt látjuk az 1775-ben Szegeden összeállított kimutatásból, hogy az itt lakó, mintegy 50 cigány családnak tagjai kovácsolással, mezei munkával, iszkába csinálással, hegedüléssel, — szóval élelmet és keresetet biztosító foglalkozással bírnak s csak egyről van megjegyezve, hogy „naplopó“, amint a félszázaddal később egybeállított kimutatásban is, csak egy 76 éves cigány szerepel, mint „koldus“.

Ezen 50 cigány-család nagyrésze szegedi benlakó¹, közülök számosan házzal bírnak és állandó, megtelepült lakosai a városnak, ezekre tehát inkább háramolhat az „első megtelepülés dicsősége“, mint az ország bármely városának, vagy akár Aradmegyének cigányaira, kikről Márki Sándor azt említi,² „hogy II. József császárnak a cigányokra vonatkozó nagyfontosságú 1783-ban kibocsátott rendeletét megelőzőleg 15 évvel foglalkoztak állandó megtelepedést kívánó munkákkal az aradi cigányok“ — holott a szegedi cigányokról láttuk, hogy már 1723-ban állandó foglalkozást űztek s 1727-ban pedig *Guczy cigánynak háza* „gyermekes és leányok iskolájának aplikáltatott, úgy mindazonáltal, hogy az ára illendőkép akár honnan kiteljen“.

Itt említem meg, hogy a XVIII-ik század első felében Szegeden folyt boszorkány-perekben, mint *varázsló* vagy *kuruzsoló* cigány nem szerepel; azonban az 1728-ban *Borbóla* Ferencz boszorkány ellen folytatott perben az általa előidézett és terhére rótt rontások és varázslások között már egy cigány *tanu* is szerepel: „*Michaelis Győri Zingarus* ann. circ. 50. vallja, hogy az eo öcse *Kolompár* Gyurka fiának az lábocskája bokában ki pattozott és ki fakadott s ighen roszul is volt beléje sok gyógytatása után sem téréthette itt Szegeden egészségre, azután Szegedről elmenetele után nem tudhattya gyógyulását“³

A nemes Magistratus egyébként a helytartó Tanácsnak intézkedéseit megelőzőleg már gondoskodott az itt lakó cigányokról s ugy a felső város, — mint az alsó város-részben helyet jelölt ki részükre, ahol a múlt század második felének első tizedeitől mind a mai napig laknak. És pedig a felsővárosban az ugynevezett „*cigány-tanka*“ környékét a jelenlegi *Tabán*, *Fecske* és *Vajda* utcák,

¹ Hermann A. Szegedi Napló 1893. 121. sz. mellékl.

² Ethnografia: 1890. Évf. 446. lap.

³ A városi titkos levéltár.

az árviz előtt „Hangász és Hobiárt basa“ utcák által határolt területet, az alsó városban pedig a csöpörke körül az ugynevezett „czigány-közt“, de a mely utóbbi városrészben manapság alig lakik egy-két lókupez, meg egy pár serpenyős czigány. Érdekes tény egyébként, hogy Szegeden az alsó városban hegedülő czigány nem is lakott, csak a város dobossa Zsiga Mihály, ki „hangász“ is volt 1830-ban a kerek topolya töltés melletti fundust kérte az alsóvárosban, hogy magának és házi cselédjének egy szobát és konyhát építhessen, de a tanácsi végzés szerint szüksége lévén a városnak azon fundusra, kérése nem volt teljesíthető.

Az alsóvárosban, — mint a földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó nép között, igen természetesen a lókupezkódó czigányok laktak, de ezek is csak a jelen század második tizedétől kezdve és rajtok kívül néhány *tepszi*-, *serpenyő*- és *meszelő-készítő* czigány lakott csak ott, később egy pár kolompár s néhány kovács.

A felsővárosban ellenben az egész „czigány tanka“ környékét muzsikáló czigány, kovács, kőmives, tapasztó és a hajó építéseknél oly nagy szerepet játszó „iszkába-verők“ népesítették be, még pedig évről-évre szaporodva, úgy hogy az 1775-iki összeírástól — amikor az 50 család mintegy 150 tagot számlált az 1837-ik, illetve az 1839-ik évben eszközölt összeírás szerint már meg volt kétszerződve.¹

A szegedi czigányság mint fenebb láttuk kezdetben csak kovácsolásból élt és a XVIII-ik század második felében kezd tulajdonképp a muzsikáló czigányok száma szaporodni és velök a nemes Magistratus baja is.

Az 1775-iki összeírás szerint a szegedi czigányok fele már mint „hegedűs“ szerepel, később ezeknek száma mind inkább szaporodik, azonban az iparnak, mesterségeknek és egyéb kereseti ágat űzőknek száma is szaporodik.

A kovácsolással foglalkozóknak persze folyton tartott a baja a czéhbeli kovácsokkal, lakatosokkal; a muzsikálóknak pedig a városi cseh-muzsikussal, meg a szomszéd városokból a szegedi mulatni szerető gazdag nép közé jövő más muzsikáló czigányokkal — no meg a helytartó tanács számtalan sok, sok rendeletével is. Amde mindezekkel szemben a szegedi nemes Magistratus szívós kitartással hathatósan védelmezte az ő letelepedett czigány lakosait, a kóborló sátoros czigányokat pedig szigorú erélylyel űzte el területéről s bátran írhatta a Helytartó tanácsnak a vándorló sátoros czigányok megbetegedését meggátló, főleg pedig ilyeneknek passust kiadni szigorúan tilalmazó intimatumaira: *efélék* (sátoros czigányok) *ittén nem lévén, a vidékieknek pedig passus adatni nem szokott.*“

De tulajdonképp maga a szegedi czigány lakosság is erélyesen védte a területét és midőn más idegen czigányok mertek a városba

¹ 1839-ik évi 2422. aktacsomó, a városi levéltár.

jönni siettek a nemes Magistratust felhívni, hogy azokat ne tőrje meg a város testületén:

*Bakró János, Dinók József és a többi helybeli kováts cigányok panaszul feladják, hogy bizonyos csavargó vásárhelyi cigányok itten hír nélkül megtelepedének s nekik sok károkat okozott könyörögve annak eltiltásáért, — ki is minekutánna eléhozatott, hogy felfogott munkáit 15 napok alatt elvégezze s innen akkoron azonnal eltakarodjon.*¹

Kovács János.

Az idővarázslás a magyar s egyéb hazai népek hitében.

Andrián Ferd. báró az idővarázslásra vonatkozó kitünő összefoglaló munkájában² kimutatta, hogy a felhő-képződés és zivatar eredetileg az összes népek hitében kísértetféle szellemek nyilvánulásai, mely kezdetleges képzeleti alakok néha a legmagasabb vallási fogalmak takarója alatt is fenmaradnak. A következőkben e kutatásokhoz Magyarország népeinek hiedelméből akarunk újabb adalékokat közölni.

A levegő és lélek azonosításából következik az a feltevés, hogy a levegő szellemekkel van tele (v. ö. a magy. *lélek*-nek *lélekzés* képzésében visszatükröző alapértelmét); ezért a holtak lelkeinek nagy szerepe van a nép metereológiájában.

Az erdélyi oláhok hite szerint zivatar keletkezik, jég veri el a határ vetését, vagy más elemi csapás következik be akkor, ha egy özvegy személy házafelének kimúlását követő négy héten belül bárkivel nemileg érintkezik. — A kalotaszegiek azt hiszik, hogy állandó szárazság támad, ha egy özvegy férfi a gabona megérése előtt megnősül. Ugyancsak ennek a vidéknek néphite szerint, zivatar keletkezik akkor is, ha egy halottnak a haját megégetik. Tartós szárazság alkalmával pedig egy részeges ember sirját kell megöntözni, abból a feltevésből, hogy a halott lelke a vizet felfogja, és azután mint esőt zuhogtatja ismét alá.

Dél-Magyarország vidékeinek magyar lakossága közt az a hit járja, hogy időváltozás lesz, ha egy asszony halva szüli a gyermekét. Az a Magyarországbán általánosan elterjedt szokás, hogy a zivatar elé harangoznak, részben szintén azon hitre vezethető vissza, hogy az elhunytak lelkei hatással vannak az idő válto-

¹ Városi jegyzk. 1867. ápril 16.

² „Über Wetterzauberei“ a bécsi antrop. társaság közleményeiből külön kiadás 24. k. 1894.

zásra. Ezen hittal összefügg az is, hogy huzamosan tartó szélvihar keletkezik, ha valaki fölakasztja magát. A boszniai cigányok az erőszakos halállal elhúnytnak a sirját egy fekete kakas vérével locsolják meg azon esetben, ha a szélvihar már napok óta tart. Ezek a cigányok, hasonlóan a lappokhoz, úgynevezett „szélbogok“-at ismernek.

Ezek szíjak, melyeken annyi csomó van, a hány elhalt családtagot az illető bűbajos nő saját családjából ismert. Ha a cigányokra nézve kellemetlen viharos időjárás áll be, a bűbajos asszony annyi csomót oldoz fel, a mennyit a vihar lecsendesítéséhez szükségesnek tart. Ha igen sokat old fel, a vihar ereje növekszik.

Az elemek tiszteletének nyájasabb alakját nyújtja a fészület tisztelete (*Andrian* 48. l.). A keresztet régebben az eső jelképének tartottak, de újabb kutatások szerint kitűnt, hogy a négy szélirányt jelezte.¹

Erdély sok magyar lakosságú községében, tartós szárazság alkalmával a legutóbb elhunytak sír-keresztjét kiássák és míg eső nem jön, kint tartják.

A kiásáshoz rendszeren cigányokat használnak, mert a magyar néphit azt tartja, hogy az illető kiásót előbb-utóbb megüti a menykő. Sok magyar oláh községben a templom mellett, vagy az út szélén fészületek vannak, melyekhez szárazság alkalmával processziót, bucsút járnak s esőért imádkoznak. Az oláh asszonyok némely községben május 1-én, másokban csak tartós szárazság alkalmával az úgynevezett „repontiná“-t gyúrnák. Ugyanis agyagból sütő-teknőkhöz hasonló edényeket alakítanak és azokba egynéhány kereszt-jelt karcolnak és miután még virágokat dugdosztak bele, a napon kiszáritják. Ezután némely vidékeken a legközelebbi folyóba dobják, vagy pedig az egész esztendőn át megőrzik.²

Ha azonban — a magyar néphit szerint — kis gyermekek keresztel játszanak, jégeső vagy szélvihar keletkezik (Békés m.); ugyanez áll akkor, ha a gyermekek a kútba, vagy némely vidékeken folyó-vizbe köveket dobnak; ugyancsak akkor is, ha egy ostor végére követ kötnek és azt a levegőben megcsóválják. Az erdélyi szász néphit szerint rossz időjárás következik, ha valaki a vízbe végzi szükségét. Czigány néphit szerint a szükségét nem szabad a nap felé fordulva végezni, mert vihart von maga után; ugyanigy, ha a szájában levő vizet a hold felé pöki. A magyar néphit szerint jég veri el annak a vetését, kinek felesége haját megnedvesítvén, azzal kelet felé hinti a vizet. A kalotaszegi magyar néphit szerint jég veri el a vetést, ha a házi asszony a menstruáció idejében vajat köpül, vagy abban az állapotban vetés alkalmával a szántóföldre lép, vagy a vető ember vele hál,³ azután, ha a

¹ V. ö. Boncroft, *Nat. Races.* III. 135. Lele, a *Globus*-ban 1892, 60.

² Veres Endre, a „*Vasárnapi Ujság*“ 1886. évf.

³ Jankó J. *Kalotaszeg népe*, l. 245.

gazdasszony bármely alkalommal felfordítja a vajastalat. Magyar és erdélyi szász néphit szerint készakarva nem szabad kenyérre lépni, mert jég veri el a vetést; a kútba bele fűtyölni nem jó dolog, mert rossz időt jelent. A cigányok és tótok azt hiszik, hogy szélvihar keletkezik, ha tollakat égetnek el. Magyar néphit szerint, ha döglött békát folyó vízbe dobnak, rossz időt jelent; épen így, ha eleven békát a földbe ásnak. Midőn néhány évvel ezelőtt Ó-Becse környékét tartós szárazság sújtotta volt, a nép egy ottani téglá égetőre fogta, hogy ő okozta a káros időjárást azzal, hogy egy kivájt kenyérbe eleven békát tett és elásta a földbe. A nép megtámadta a tégláégető házát és a kemencze közelében meg is találták a békát kivájt kenyérbe dugva s a földbe ásva.¹ Magyar vidékeken azt tartják, ha egy döglött kutyát a földbe ásnak, tartós szárazság lesz, mely addig tart, míg a kutyát ki nem ássák, vagy az teljesen fel nem oszlik. Oláh néphit szerint a prikulics is döglött kutyával idézi elő a zivatart. Velem is megesset gimnazista koromban, hogy midőn Ördög-Keresztúron a mezőn bogarakat szedtem egy döglött kutyából, a nép fenyegetve lépett fel ellenem.

Erdélyi szász néphit szerint az asszonyoknak a mezőn sem varrni, sem fonnai nem jó, és vasárnapon nem szabad a mezőt megsemmisíteni, mert akkor jégeső lesz. Míg a jégeső tart, három jég-szemecskét tesznek a keblükbe és egy kést az ajtó elé, hogy a zivatar megtörjék.²

Ha vasárnapon bele vizelnek a folyó vízbe, jégeső lesz s a villám megütheti az embert.³

Egy marék kalász aratás után a szántón hagynak, hogy a jövő esztendőben a zivatar kárt ne tegyen a vetésben. Épen ezen alapszik a Magyarországon mindenütt divatos szokás, hogy az aratás befejezése után énekelve vonulnak annak az udvarába, a kinek az aratását befejezték, és itt egy kalász-koszorús aratónőt vízzel leöntenek.

A felső-magyarországi tót közegekben azon nők, kiket a mezőn a zivatar meglep, megszurják lábukat egy tüvel s a vért egy növénylevelen felfogják s a levegőbe dobják, hogy megengaszteljék, a gonosz szellemeket. A magyar, oláh és erdélyi szász néphit szerint a vetés után a haziasszony éjfélkor a szántóföldet háromszor meztelen körülfutja s akkor semmi jég vagy más rossz időjárás nem tesz kárt a vetésben. Ugyanezen célból ássa el a tolnamegyei parasztasszony a szántó négy sarkába a vetés után az ő első tisztulását. A kalotaszegi magyar és oláh asszonyok balsors hatása ellen való erőt tulajdonítanak a havi számnak. Azt

¹ Kármán József a babonáról. Zombor, 1877. 94. l.

² Hattrich-Wolff, Zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen. S. 304. Heinrich G. A. Agrarische Sitten und Gebräuche unter den Sachsen Siebenbürgens (Sächsisch-Reyener Gymn. Progr. 1880.) 13.

³ Wliskoeki, Volksbrauch und Volksglaube der S. Sachsen 127.

tartják nyanyis, hogy nem csap be a villám az olyan épületbe, hol havi tisztulások nő van; ellenben a szülés után a folyásos asszony-nak nem szabad elhagyni az udvart, illetve a gyermekágyas szobát, míg (4—6 hétre a szülés után) nem történt meg a szokásos templomba menés (avatás); különben elveri a jég a határban a vetéseket, vagy hirtelen időváltozás kárt okoz az egész falu mezei terményeiben. Ha vihar közeledik, a délvidéki molnár megállítja a malmot és a malomkövet egy vörös ruhával takarja be. Zivatar alkalmával a magyar községekben meggyújtják a virágvasárnapján szentelt barkát, vagy pedig három barka virágot dobnak a tűzbe, és egy néhány jég szemet tesznek a keblükbe, hogy a zivatar a vetéseknek ne ártson. Az oláh községekben zivatar alkalmával kapát és seprőt keresztben a ház elé tesznek, az asszonyok a pitvarba lépnek, szoknyaikat fejükre vonják s szent Illést hívják segélyül, vagy az egyik levetközve tükröt tart szembe a vészfelhővel, hogy az szegyelvén rút képét tovább húzódják.

Általánosan elterjedt hit Magyarországon, hogy zivatar alkalmával a tűzlapátot és a csipővasat keresztbe kell tenni a földön. Némely magyar községben a sarlót az ajtóba vagy az ajtó előtt a földbe szúrják. Szebenmegyében a hegyi oláh, ha zivatar közeledik, kaszáját veszi kezébe s miután erre feltűzte, sipkáját a vészfelhő felé forgatja néhányszor, azután hozzátámasztja kaszáját a szabadban egy fához vagy a ház falához. Guggolva hátat fordítani a vészfellegnek a kalotaszegi magyar községekben biztos szernek tartják a fenyegető zivatar ellen. Némely székely faluban még nem régiben is, ha vihar közeledett, a felleg felé löttek puskából. Némely család megtartá régi örökölt fegyverét, kovács kakassal, melyről azt hitték, hogy egy lövésük a legbőszebb zivatart is képes elűzni. Az erdélyi szász községekben szokásban volt a zivatar közeledésével eloltani a tüzet a tűzhelyen. Tolnamegyében a magyar községekben ugyanezt teszik, és hozzá a tűzbe sziszegnek. Az első jég szemeket, melyek az évben esnek, magyar néphit szerint a tűzbe kell dobní, hogy a jég azon évben ne árthasson a mezei terménynek. A széletetésnek egy neme ismeretes Magyarországon is. Ha a zivatart megelőző szél jó erősen fúj, akkor erdélyi oláh vidékeken egy kalán kukoricza-lisztet szórnak elébe, némely magyar helységekben Kolozsmegyében pedig egy marok hamut.

Mákfejet, vagy egy marok hüvelyes veteményt dobnak eső alkalmával a kútba a fogarasvidéki oláh hegyi falvakban. A tótok ezen esetben egy használhatatlan vasdarabot dobnak a kútba, hogy az esőt elijesztsék s szép időt varázsoljanak. A bácskai svábok a csűr kapujára szegezett ragadozó madár tetemét leveszik s a földbe temetik, hol addig hagyják, míg újból szép idő nem lesz, a mikor ismét kiszegezik a csűr ajtajára, hogy szárnyaiktól távol tartsa a ragadozó madarakat is. Biharmegyei magyar néphit szerint, ha valaki a sarlót a szobában viszi, nagy esőzés lesz aratáskor.

A balkánbeli vándorcigányok tartós esőzéskor egy szalma-

bábot felöltöztetnek egy körülméletlen ingével s azután táncz és ének között folyóba dobják. Délmagyarországon pedig tartós esőzéskor a fiatal és öreg cigányok fordítva veszik fel ruháikat s a folyóba vizelnek. Általánosán elterjedt hit hazánkban, hogy ha vízbe fül valaki, esős idő lesz, mely addig tart, míg a hullát ki nem halásszák a vízből. Régebben a magyarok Kalotaszegen tartós esőzés alkalmával egy ökör szekeret vontak a patakba, vagy egy jármot tettek a partra. A dohányfüstnek az ég felé való fuvása cigány néphit szerint elűzi az esőt. Az elemeknek hozott áldozat némi utolsó maradványául tekinthető a délmagyarországi és törökországi vándor cigányoknál divó azon szokás, mely szerint tartós eső alkalmával, egy társukat térdig a földbe ásnak, hogy szép idő legyen.¹

Az erdélyi szász községekben tanácsosnak tartják hosszas eső alkalmával az ugynevezett „villámkövet“ a szabadba kitenni, mely a néphit szerint a villámmal a földbe megyen s csak 7 év múlva jön felszínre. Oláh néphit szerint tartós esőzés áll be, ha terhesek tiltott munkát végeznek. Tartós eső alkalmával a magyar és oláh vándorcigányok megegetett böregér szemét a folyó szellemeknek a folyóba dobják, hogy őket az időjárás megváltoztatására bírják.

Magyarországon is hisznek olyan bűbájosokban, kik kényők-kedvők szerint esőt tudnak csinálni és el is hárítani.

A magyar néphit azt tartja a boszorkányokról, hogy a vetéseket jégveréssel, esővel, széllel és szárazsággal meg tudják semmisíteni. Egy szegedi boszorkánypörben ezt találjuk: „Succumque ac pinguedinem huius circumiacentis plagae terrae videlicet pluviar et rorem per septennium id est annuatim pro media secunda urna pecuniae, piscesque pro vento sagis in Turcia dividere non abhorruisset;“ egy másik ilyenemű pörben pedig ezt olvassuk: „pluvias obseraverit, ac terrae fructus abstulerit, similesque in Turciam vendiderit.“²

Egy más pörirat felemlíti, hogy az illető boszorkányok az esőt és a halakat eladták Törökországnak 7 évre sz. György napján, éjjel 11 órakor a Matyi-parton. A magyar boszorkány pörökben gyakran tétetik említés a törökökről és a török boszorkányokról.

1737-ben egy szegedi pörben a vádlott nő azt mondja, hogy „öt a török Buja (kitörölve B u l a) asszonyosság társasága csábította el.“ Helyesebben „Bula“ volna talán, mert ez egyeznék a török „Gule“ boszorkánynyal.

1715. évből egy felső-bányai pöriratban említést tesz a vádlott nő arról, hogy nem tudja honnan jött a boszorkány, aki elcsábította őt, „tengeren tulról, török-e, vagy görög? Az hozta

¹ A cigányoknál divó egyéb idővarázslásra nézve l. Wislocki, Aus dem inneren Leben der Zigeuner, 159. s köv. l. és a cigányoknak, 159 ff., Adrian az idézett helyen S. 109. l.

² L. Ipolyi, Magyar Mythologia. Pest 1854. 432. l.

neki a fűtyülöt (fuvolát) is a tengerről és ő neki adta.¹ E mellett felemlíthetjük még, hogy a magyar boszorkánypörökben gyakran tétetik említés arról, hogy a boszorkányok „század“-okba vannak osztva, van zászlótartójuk, a ki „*bajaktar*“-nak neveztetik.² Utóbbi elnevezés a törökből származik. Ebből a magyar boszorkány hitnek a törökével való érintkezését láthatjuk. A keleti népek már régóta foglalkoznak időjósással.

Azt a török hatást, melyet a boszorkányok időcsinálásra vonatkozó magyar néphitben³ tapasztalunk, tanulságosan igazolják nyugati szomszódainkat illetőleg is Andrian szavai (23. l). Szerinte „a néptudatból tömörített s a kereszténységtől lényegesen befolyásolt ezen történelem előtti szokásokhoz társul még a keleti bűbájosság-nak igen fontos rétege, a mely a keleti tudomány és a műveltebbek hiedelme által az európai irodalomba, valamint a népbe hatott.“

A magyar boszorkánypörökben gyakran említetik, hogy a vádlott nő „megkötötte az esőt.“ Közönségesen azt mondják, hogy ő az esőt egy tőken tartotta fogva. Egy szegedi monda azt beszéli, hogy midőn egyszer vizpróbára tettek néhány boszorkányt, az egyik hirtelen a víz alá merült, a mire egy másik irigykedve felkiáltott: „Vegyétek ki füléből a fellegkulcsot.“ Kihúzták a felhőkulcsot⁴ a füléből és az asszony nem volt képes többé a víz alá merülni. — Nemcsak a boszorkánypörökben, hanem a mostani magyar néphit szerint is a boszorkányok Szt.-György-éjjelén a mezők harmatát fazekakba gyűjtik, hogy az aratást megsemmisítsék, és az esőt tetszés szerint előidézdhessék.

A magyar boszorkánypörökben említetik (Ipolyi, 435. l.), hogy, „egy 13 éves rácz gyermeknek a fejét elásták, hogy ne legyen eső.“ — Ha a szélvész zúg, a magyar néphit úgy véli, hogy a boszorkányok egy kosárban tánczolnak, vagy láthatatlanul

¹ Ipolyi, M. M., ugyanott.

² Ipolyi, Magyar M. 432. l. jegyzet.

³ A Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum szerint: „1613. multi magi et veneficae in Hungaria Vulcano oblati sunt, qui incantationibus suis grandinem super totam Hungariam et Transsilvaniam inducere voluisse ferebantur, quo omnes fruges et vineae perderentur. Res mirabiliter fuit detecta. Filia cuiusdam viri, vix decennis, aut duodecennis, a patre in vineam ducta, cum patrem de diuturna siccitate conquerentem audivisset, pater, inquit, ego si vis faciles pluvias, imo etiam grandines producere possum. Interrogante patre, undé et a quo ista didicisset. A matre, ait, re ista habere; tum patre obstupefactus, si quid ergo potes, produci, inquit, grandines, verum ita, ut haec nostra tantum tangatur vinea, intactis et illaesis vineis aliis. Illa promissa praestitit, inducta horribili tempestate et grandine, qua vinea paterna prorsus protruta fuit. Magni res periculi nisi detecta fuisset. . . . brevi de vitibus et frugibus tam in Hungaria, quam in Transsilvania, nil reliquum futurum fuisset.“ (Ipolyi, M. m. 433., v. ö. Wlislöcki, A. d. Volksleben der Magyaren. 117. l.) — 1728-ban Szegeden egy czipészínast vádoltak azzal, hogy jégesővel pusztította el a szőlőket (Schwartner, Statistik der Königreiche Ungarn, III. 266).

⁴ A felhőkulcsra vonatkozólag semmi közelebbi tudósítással a források nem szolgálnak.

tovazúgnak a levegőben.¹ A ki egy fejszével bele vág a viharba, megsebesíti a boszorkányt.

Hogy milyen úton-módon idézik elő a boszorkányok a zivatart és jégesőt, arról Bodó magyar jogtudós értesít, a ki utasítást és kézikönyvet irt a boszorkánypererekről. (Jur. prud. 225. l.): „Si in aqua stans, aquam a tergo in aërem proiicerit vel scopit, sparserit, aut aestivo tempore instante tempestate lapidem vel terram occulte percusserit; flores de variis arboribus aut folia collegerit et ollae imposita, cochleari et alio instrumento moverit.“

Ez eljárást gyakran említik a magyar boszorkányperekben. Egy szegedi oklevél szerint az illető boszorkány egy fazékban köveket főzött, hogy zivatart idézzon elő; egy felsőbányai boszorkánypör említi, hogy a vádlott nő köveket mosott a patakban, hogy esőt idézzon elő és a szegedi pörben a boszorkány azzal van vádolva, hogy zivatart idézett elő azzal, hogy egy fekete tyúk fejét a földbe ásta.²

Az oláh nép is hiszi a boszorkányokról, hogy az időjárásban változást idézhetnek elő. Az oláh néphitben mint idő csináló nagy szerepet játszik a Solomár. Ez mint diák eltanulja az ördög minden titkos mesterségét, többek közt az idővarázslást is. Ha zivatart akar létrehozni, elmegy egy hegyi tóhoz (tengerszemhez), a melyben egy sárkány lakik; megnyergeli, felkantározza és ennek a hátán a levegőbe emelkedve egy könyvből varázsigéket olvas fel, mire zivatar támad. A zivatar után visszakergeti a sárkányt tavába. Az oláh néphit szerint minden hegyi tóban sárkány lakik. Ha a tóba követ dobnak, felbőszül a sárkány s vihart és jeget támaszt.

A mily szerepe van a „Solomár“-nak az oláh néphitben, olyan van a garabonciás diáknak a magyar nép hiedelmében. Fogakkal jön a világra, 13 iskolát jár ki s akkor 13 társával egy barlangba visszavonul, hol az ördög mindenféle titkos mesterségre oktatja őket. Azután bő köpenybe burkolva, járja be az országot. A hová betér, tejet és kenyeret kér; ha nem adnak neki, egy sárkányon a levegőbe száll, fölrepül vihart és jégesőt csinál.³

Ha török vándorczigányok bizonyos irányból akarnak szelet támasztani, hamut dobnak fel a levegőbe, fűfavesszőt és redő-sziromkórokat lengetnek s ezeket a levegőbe dobják és ismét megkapják; azután elégetik az ágakat és kórokat. Végül felemlítünk még egy oláh szokást, melyet akkor gyakorolnak, ha hosszú szá-

¹ Ipolyi, M. m. 432. l.

² Ipolyi, M. m. 434. l.

³ L. Veress Endre. Az esőhozásról. (Vasárnapi Ujság, 1886. 608. l.), Lázár Béla, a garabonciás diákról (Ethnografia, I. 277.), Istvánffy Gyula, a garabonciás diák (Turisták Lapja, III.), Asbóth Oszkár, der Garabonciás diák nach der Volksüberlieferung der Magyaren. (Archiv f. slavische Philologie, IV. 611.), Szarvas G. (Magyar Nyelvőr, VI. 97. és 365.).

razság után esőt akarnak előidézni. Ez a *paparuga*, a mely az új görög *perperidá*-nak (perperina, perperitsá) a szerb *dodolá*-nak felel meg. Kis lányok házról-házra járnak énekelve. Élükön egy tetőtől talpig lombbal és fűneműekkel takart kis leány jár, a ki a többiek énekére tánczol és a kit minden háznál vízzel leöntenek. Az erdélyi szászok úgynevezett *Ménmädchen*-je, ki a régiebb időkben zöld lombokba burkolva és a többi lányoktól ének közt kísérve május 1-én házról-házra járt jelentése szerint talán szintén *paparuga* volt.

Herrmann Antal dr.

Kakas, tyúk és tojás a magyar néphitben.¹

A kakasról, tyúkról és tojáról, mint más népeknél, úgy nálunk is bizonyára szintén mythosi képzetek léteztek, melyek utolsó maradványai azon adatok, melyeket a magyar néphitből alant közlök. Nemcsak népmeséinkben, hanem néphitünkben is a kakas és tyúk egyrészt mint hasznos és „örzö“ állatok fordulnak elő, másrészt mint kártékonyak is, melyek alakját rossz szellemek néha magukra öltik, vagy pedig ők maguk az ember megkárosítása céljából rossz szellemek szolgálatában állanak. Ismeretes minálunk is a kakasnak symbolikus jelentősége a tüzre (pl. felteszem házadra a vörös kakast, házadon lesz a vörös kakas). Másrészt ismét a vigyázat, gondos virrasztás symbolumának vétetik; pl. mikor a kakas a ház ajtajában kukorékol, a házban történendő veszedelmet jelenti; a kakas szavára egyébkint, melylyel az érkező napot hirdeti, megszűnik minden bűs varázs; az ördög s más rossz szellem elveszti hatalmát. Daczára ennek az ördög és boszorkány gyakran kakas, főleg fekete kakas vagy tyúk-alakban jelenik meg; az ördög kíséretében áll a fekete kakas, kinek ő különös áldozata. (Ip. 55, 246). A kincsásók is fekete tyúkot áldoznak sz. Kristófnak, mielőtt kincsásásra indulnak (W. 1, 87, 88, 91). Erdélyben a Rikától fel egészen keresztül a székely földön kakással szántja az ördög a „kakas“ vagy „ördögbarázdának“ nevezett földtöltést. (Or. 1, 108). Elátkozott büvös kincsek felett is virraszt mondáinkban a kakas, illetve a tyúk. Kakast, tyúkot és tojást egyesítve találjuk a lidérczről szóló magyar néphitben, melyet itt nem akarunk mint általánosan ismert dolgot bővebben felemlíteni.

¹ A forrásokat következő rövidítéssel jelzem a szövegben: Ethnographia = E. — Herrmann Ant. Hegyek kultusza Erdély népeinél. Kolozsvár 1893; = H. — *Ipolyi*, M. Mythologia = Ip. — *Jankó*, Kalotaszeg magyar népe = I. — *Kálmány*, Szeged népe = K. — *Kármán*, A babonáról (Zombor 1877) = Kr. — Nyelvőr = Nyö. — *Orbán*, Székely föld leírása = O. *Versényi*, Babonás napok (Körmöczbányai realiskola értesítője, 1892) = V. — *Varga*, A babona (Arad 1875) = Vr — *Wislocki*, Aus d. Volksleben der Magyaren (München 1893) = W. 1. — *Wislocki*, Volksglaube u. religiöser Brauch der Magyaren (Münster 1893) = W. 2.

Nem ép kárba veszett munkát végzünk tehát, ha a következőkben a magyar néphitből mindazon hozzáférhető adatokat bizonyos szempontok alatt felsoroljuk, melyek a kakas, tyúk és tojásra vonatkoznak.

A gazdasszony ugyancsak arra is igyekszik, hogy tyúkjai sokat tojjanak. Dunántúl húshagyó-kedd hajnalán az asszony kisépri a házat és a szemetet titkon a szomszéd tyúkóljába szórja, utánaozva a tyúk kotkodácsolását, hogy tyúkjai jó tojók legyenek, a szomszédé pedig ne tojjanak sokat. Ha azt akarja az asszony, hogy tyúkjai sokat tojjanak, akkor Lucza napján semmiféle varrást ne tegyen, hanem ezen az egész napon tollas vánkosokon üljön (Kr. 640). Idegen tyúkkal vagy egyéb szárnyas házi állattal sem tanácsos Lucza-napon foglalkozni. Nem rég egy kalotaszegi asszony falatozva ment végig e napon a szomszéd községen és az úton kődörgő tyúkoknak kenyérmorzstát dobott; ezért a falu népe majdnem agyonverte, őt boszorkánynak tartva, ki megrontja a tyúkokat, hogy ne tojjanak (H. P. Hirlap 93. dec. 13). Kedden nem jó szapulni, mert a tyúkok véres tojást tojnak (K. 1, 113). Borbála napján sem jó varrni, mert akkor a tyúkok egész esztendőn át nem tojnak (V. 45. l.). Újévkor sem szabad varrni, mert a tyúk tojókáját bevarrja az ember (Vr. 180). Karácsonkor az asztal alá rejtett szakajtóba beszáll a kis Jézus; azért szénával kell a szakajtócskát megtölteni. A széna alá kukoriczát szokás tenni; e kukoriczától két akkora hízik az apró jószág; a szénától pedig a lábas jószág (Vr. 181. l.) Ünnepe és vasárnapon kölessel vagy kendermaggal kell etetni a tyúkokat, akkor sokat tojnak. Hogy a tyúkok egész éven át együtt maradjanak és egy helyre tojjanak, Dunántúl húshagyó-kedden kukoriczát főznek s ezt egy földre tett abroncs által befogott térségre hintve adják eledelül a tyúkoknak. Szatmárban azt mondják, hogy újév napján a tyúkokat egy abroncsból kell etetni, hogy együvé járjanak tojni (V. 22. l.). Hunyadmegye magyar községeiben azt hiszik, hogy ha a békavirágot (pitypang) leszedik és beviszik a házba, nem tojnak a tyúkok. Ha szarkafejet ásunk el a tyúkólba, a tyúkok jó tojók lesznek; ép úgy, ha (kalotaszegi néphit szerint) görényszőrrel füstöljük a tyúkólt. A tojáshéjat tűzbe kell dobni, akkor sokat tojik az illető tyúk. Lucza-napján nem tojnak a tyúkok, mert ez szerencsétlenséget hozna (V. 8); nagy-pénteken tojott tojás pedig szerencsét hoz annak, a ki megeszi. A kártyás pl. a szerencsét a játékban magához csatolja, ha nagy-pénteki tojást magánál hord (Kr. 108). Győr vidékén a gazdasszony azt hiszi, hogy jobban szaporodik, ha Lucza-napján megpiszkálja a tyúkokat. Azért e napon már hajnalban valami czelökével jól megpiszkálja őket, miközben buzgón ismételteti: Hej, édes tyúkjaim, jó tojósak legyetek, jól kotoljatok, sok kis csibét hozzatok. Komárom táján meg így szól: Az én tyúkom toj, toj, toj; a másé meg kot, kot, kot! A Rába-közön azt hiszik, hogyha Lucza-napján először férfi lép a házba, szerencsét hoz. Ezért a fiu-gyermekek

kora reggel. kezökben hosszú bottal, melylyel a tyúkokat szurkolják meg, házról-házra járnak s a következő szavakat mondják: „Aluszol-e gazda, ébren vagy-e gazda? Isten száll a házadra hat ökörrel és hat lóval. Jó tojások legyenek a kéték tyúkjai, lúdjai és olyan vastag szalonnája legyen a kéték disznójának, mint a mestergerenda. Adjon Isten száz ólat, meg egy malacot, hogy egyikből a másikba futkoshasson.“ Ezt Lucza-napi kotyulásnak hívják (V. 9). Somogyban összeáll 3—4 gyerek egy csapatba s elindulnak virradat előtt, mert napkelte után már nem szabad. Bekiáltanak az ablakon: Szabad-e kotyúni? Ha szabad, bemennek, az udvarról egy nagy öl fát visznek be magukkal s azt a szobában is hagyják. Arra ráülve ezt kezdik énekelni, a dallamban utánozva a kotkodácsoló tyúk hangját: „Kitty, kotty, kitty, kotty, gelegonya kettő. Annyi csirkéje, lúdja legyen kétéknek, mint az égen a csillag, földön a fűszál. Kitty, kotty stb. akkora vastag szalonnája legyen a kéték disznájának, mint a mestergerendája stb.“ Ezalatt a házbeliék kukoriczát hintenek rájuk s valami csekélységgel megajándékozzák. Ezt a kukoriczát aztán a tyúkoknak vetik, mert attól jól tojnak (Nyelvőr)¹ (V. 9). Néhol e nap hajnalban csak megszidják a tyúkokat, hogy jobban tojjanak; vagy e nap reggelén lopott forgácsot hintenek a tyúkok alá, hogy jó tojók, költők legyenek, de a honnan a forgácsot hozták, ott a tyúkok megromlanak (V. 9—10. lap). A kinek nincs apró jószága, Lucza estéjén a szomszéd ház előtetéjéből lop egy darabot, s azt otthon a tűzhely mellé tapasztja, akkor sok apró jószága lesz, a szomszédnak pedig nem (K. 1, 111). Némely székely községben húshagyó estéjén egy marék gabonára egy csepp zsirt öntenek és aztán a tyúkoknak dobják, azt tartván, hogy azáltal a jövő termés „zsiros“ lesz, a tyúkok pedig jól fognak tojni (W. „P. Hirlap“ 93. feb. 6). Tojó tyúkot nem jó nézni, mert nehezen tojik meg.

A szerelmi varázslásban is van szerepe a tojásnak, kakasnak, tyúknak.

Ha az erdélyi magyar leánynak hűtlen lett a kedvese, a leány egy fekete kakas szívet valamelyik hegyen levő fához tüvel odaszurja. Ha aztán az erdei szellem, a „csoda“ megtalálja e szívet, a legény „visszahajlik“ a leányhoz. Ugyanezt teszi a legény ily esetben fekete tyúk szívével. Szerelmesekre, kik elválnak, s végül mégis egymásé lesznek, szokás mondani: „A csoda megette szívüket (W. 1. 20).“ „Ha egy fekete tyúk első tojásának szét nem tört héjába az illető személynek néhány hajszálát, köröm-darabjait vagy néhány csepp vérért teszik, azt keresztleletlenül elhalt gyermek sirhantjára elássák, még pedig napfelkelte előtt, akkor az illető személynél szerelmet gerjeszthetnek, ha t. i. elásás utáni harmadnapra a tojáshéjban nedvességet találnak“ (Kalotaszeg 13. l.). András éjszakáján féltőjást meg nadrágot tesznek a párna alá,

¹ Ilyen még M. ny. VIII. 526. XVII. 235.

megbőjtölik e napot, s megálmodják, ki lesz az urok (V. 44.). Ha Miklós-nap éjjelén a marosmenti székely leány kukorikolni hallja házi kakasát, azt tartja, hogy a hányat kukorikol, annyi kérője lesz az évben (H. „P. Hirlap“ 93. decz. 6.). A magyar leány Kalotaszegen így tudja meg, hogy vajjon szereti-e igazán a kedvese: Egy fekete tyúk első tojását a két végén kilyukaszt s tartalmát a lyukakon kifujja, az üres tojást a kemenczére teszi, hogy a belsejében levő nedvesség kiszáradjon. Aztán kedvesétől haját és körömdarabot tesz a tojáshéjba és azt egy keresztelenül elhalt gyermek sirhantjába ássa, három nap mulva kiássa a tojáshéjat s ha abban nedvesség van, kedvese igazán szereti őt (E. 4. 125.). Sok helyt karácsony estéjén, mikor éjféli misére harangoznak, kimegy a leány a tyúkölhoz, s megzörgeti; ha kakas szólal meg, abban az évben férjhez megy. Más helyt Szilvesztereste a lány egy tojás fehérét beveri egy tányér vízbe, reggel annak sajátságos alakja megfogja mutatni, milyen foglalkozásu lesz az ura (V. 13.). A ki a kakast ujév hajnalán meglesi, mikor elsőt kukorékol, arról várhatja a mátkát, a merről a kakas kukorékolt (Varga 180.). Dunántul azt tartják, hogyha a farsangkor férjhez ment menyecske husvétkor éhgyomorra hallja kukorikolni a kakast, férje sohse csalja meg. Hogy termékeny legyen a nő, egy tojás fehérjét s a sárgájából csak a fehér magot férje vérével keveri, azt holt ember csontjába önti és ezt azon helyre ássa el, hova férje vizelni szokott. Gyermekben gazdag férfire szokás Kalotaszegen mondani: „Vérével tojást keverték neki!“ (W. I. 70.)

A ki fehér tyúkkal *álmodik*, annak az embernek valami jó barátja, ismerőse hal meg. Tojással álmodni szerencsétlenséget jelent. Ha idegen tyúk terhes asszony udvarára téved, ez könnyen fog szülni; ha nászmenet fiastyúkkal találkozik, a házasság gyermekben, kincsben gazdag lesz (W. 2. 78.). Ha késő este kukorikol a kakas, rossz idő lesz, ép úgy, ha korán fekszenek a tyúkok. Ha a kakas reggel hangosan és csaknem folytonosan kukorikol, ez esetben azon napra bizvást esőre számíthatunk; ha pedig a tyúkok a száraz föld porában mintegy fürödnek, eső lesz (K. 26. l.), ép úgy, ha a tyúk egy lábon áll. Ha a kakas az ajtó előtt kukorikol, az nap vendég jó a házhoz (K. 2, 110.). Ha az uton fehér kakással találkozik az ember, szerencse éri. A gyümölcsöst az által lehet hernyóktól megóvni, ha Szent-György-napkor napkelte előtt egy friss tojást dobunk a kert valamelyik fájához (W. I. 48.). Ujév napján nem jó tyúkot, kakast enni, mert az hátra kapar, s így elkaparja a szerencsét (K. 1, 110.). Szerencsetojásra, kalotaszegi néphit szerint, a következő módon lehet szert tenni: A férfi egy tojást a végén kilyukaszt és kicsorgatja annak fehérjét, a lyukon át aztán beleereszt valamicskét spermájából és viaszkkal, gypszszel stb. gondosan elzárja a lyukat, végre a tojást fekete kotló alá teszi. Huszonegy nap mulva kővé válik a tojás és minden, a mit vele érintenek, nagy hasznot hoz a tojás tulajdonosának

(W. 2. 144). Ha husvétkor egy fehér főttelen tojást eltesznek, száz év múlva tánczolni fog (V. 35. l.).

Betegségek gyógyításánál is szerepel a tojás, meg a tyúk és a kakas.

A husvét-i tojásból, sonkából, foghagymából, kenyérből eltesznek egy darabot s abból, ha valakinek sebe vagy fogfájása lesz, vagy a tehén tejet nem ad, beadnak. Ha valaki évközben uton eltéved s eszébe jut, kivel ette meg az első husvét-i szentelt tojást, megtalálja az utat (V. 35 l.). Deésen azt mondják: Husvét első napján tégy a mosdóvizbe egy piros tojást, friss, zöld csalánt, meg egy ezüst pénzt. Evvel mosdjál az ünnepeken. Akkor egész évben piros leszel, mint a tojás; erős, mint a csalán; friss, mint a víz és szerencsés s gazdag (V. 35. l.). Ha frissen tojt tojást teszünk a beteg ágya alá, a fekvéstől nem lesz sebes a háta. A kakasütésnél elejtett kakas vére jó szer a nyavalyatörés és golyva ellen (l. R. 131, 148). Görcsök ellen tollal füstölnek az ember orra alá (Varga 149). Ha valaki gyermekedet a szemével megverte, mondja a porshalmi néphit, tölts félig egy jó nagy poharat tiszta vízzel, s tégy a pohár felibe egy rostát. Azután egy tojának vedd ki a fehérít és csorgasd azt a rostán keresztül halkan a pohárban levő vízre: ha a víz felületén elterülő tojás fehérje egy szoknyás asszony alakot mutat, akkor asszony; ha nadrágos forma férfit mutat, akkor férfi verte meg a gyermeket. S ha ez tudva van, akkor aztán csak meg kell mosdatni azzal a tojás-fehéres vízzel a kicsit és azonnal meggyógyul (E. 2, 301). Sárgaság ellen a sárgaságban szenvedőhöz hasonló keresztnevű ember fejéről kilencz férget vesznek, ezt egy almába belesütve, beadják a betegnek (számos népnél elterjedt gyógyszer). Azután ugyancsak hasonló keresztnevű ember ganajából egy darabkát beletesznek egy keményre főtt tojás sárgájának a helyére; a tojást kis zacskóba varrva, titokban az oltárterítő alá kell tenni, hogy a pap három misét mondjon fölötte s akkor a tojást a beteg nyakára kösse és viselje magán (Varga, id. h. 142). Veszetség ellen e szert főzik meg és itatják az illetővel: Isten tehénkéje szt. János előtt szedett ezerjófű, szt. György előtt villám által ütött fa forgácsát, körisbogarat, tavaszkor szedett körista bimbóját, szt. György előtt szedett rutafát, szt. Iván-bogarat, karácsonyi morzsát, két karácsony közti tojás-héjat és szt. Iván hajnalán meztláb járván, az ember talpára és lábujja közé ragadt virágokat és füveket (Varga 148). Valkó és Zentelke kalotaszegi községekben azt hiszik, hogy az ember halálos beteg lesz, ha olyan helyre lép, a hová fekete tyúk vérével elásták. Kalotaszegen leánygyermek keresztelésekor egy tyúkot, fiúénál pedig egy kakast adnak a papnak (J. 214). A hol ezen állatokat leölve hozzák a papnak, azok lábait az eresz alá azon hitben ássák el, hogy a míg azok végleg el nem porladnak, a gyermeket nehéz betegség nem éri; de ha a gyermek mégis beteg lesz, azt hiszik, hogy egy boszorkány megtalálván az említett lábakat, megroutotta a gyermeket. Ily esetben kiássák a lábakat s azzal még-

füstölik a gyermeket. (E. 4. 213). „Ha a tyúk lágy héjú tojást tojik, azt seprével kell széttörni, mert ez halálesetet jeient.“

Hogy a ragadozó állatok kárt ne tegyenek a majorságban, a következő eljárást követi a magyar gazdasszony: Délvidéken (Bácskában) egy rossz, használhatatlan sarlót szurnak a padlás egyik gerendájába, „hogy a héja ne vigye el a tyúkot.“ A székely asszony ugyane célból temetőben talált szeget ver azon helyre, hol a tyúkjai az éjszakát tölteni szokták. Dunántul a háziasszony hushagyókedd éjjelen egy tyúkot öl le, melynek letisztogatott tollát s belső részét a háztól távol, valamely bozótba dobja, hogy szárnyasaitól a ragadozó madarakat távol tartsa. Sok helyt a háziasszony kis csibéit kötényében, néhol egy szitában viszi ki, mikor legelőször a szabadba bocsátja; teszi ezt pedig azért, hogy ragadozó madár ne bántsa. Hogy a kártékony szárnyasok a csibéket el ne hordják, húshagyókedden egy disznófejet meg kell főzni, s azon a csontlikon, ahol a disznó szeme volt, keresztül kell nézni a csibékre, mikor legelőször kieresztik és azt kell mondani: csóka, kánya, varjú, szarka! mind vakok legyetek, csak nektek én csibéim legyenek szemetek! (V. 28. l.) Ha Szt. György nap előtt fogott kigyó fejét a tyúkok válujába teszik, a kánya nem viszi el a csibéket, ép úgy ha húshagyókedd estéjén a tyúkoknak húst adunk enni, nem bántja őket a héja. Ha pedig virágvasárnap szentelt barkával megkerüljük háromszor a házat, abban az évben ragadozó madár nem visz el az udvarról egy tyúkot sem.

Van néhány babona arra vonatkozólag, hogy senki el ne vehesse a baromfi „hasznát“, s betegség ne pusztítsa el azt.

Délvidéken karácsony este lótejből itatják a majorságot, hogy senki meg ne igézzé azt. Szt. János napot megelőző estén tuskés ágat tűznek a tyúkólra, hogy boszorkányok, gonosz szellemek meg ne közelítsék a majorságot. Kalotaszegen Szt. György nap estéjén bodzafa-ágat tesznek a tyúkok ülőhelye alá, hogy a „gonoszok“ meg ne rontsák. Ha az első kakas vérét, melyet a háziasszony az évben megöl, megeteti tyúkjaival, azok nemcsak jó tojók lesznek, de hasznukat nem veheti el senki. Erdélyben sok helyt husvétii piros tojás héját hintik a tyúkólba, hogy a majorság „hasznát rossz ember el ne vehesse.“ E célra kalotaszegi néphit szerint jó azt a gerendát vagy rudat, melyen a tyúkok éjjelezni szoktak, néha olyan szalonnabőrrel megkenni, mely három napig sirhantban volt elföldelve. Kalotaszegen ugyancsak hiszik, hogy szerfelett jó tojó az a tyúk, a mely véletlenül holt ember hajaszálát ette meg; ennek a tyúknak hasznát aztán a legnagyobb boszorkány sem veheti el. Nagyon termékeny asszonyra, kit „a gyermekek csak amúgy lepik el“, szokás mondani: „Halott hajával hizlalták!“ Fejér megyében döglött kutya szőrét teszik a majorság ivóvizébe, hogy senki meg ne ronthassa a baromfit. Udvarmegyében s a Nyárad mentén döglött ló egyik hátulso patájából itatják e célból a majorságot.

Néhol a házat, telket kölessel hintik körül, mert addig senki el nem viheti a baromfi hasznát, míg minden szem kölest fel nem szedett. Szt. György nap előtt nem kell virágot vinni a házba, mert nem lesz szerencse az apró majorságban (V. 38. l.). Ha az apró majorság nagyon döglük, Szt. György előtt fogott gyík farkát kell válujokba dobni, s a dölg megszűnik (V. 38. l.). Gyertyaszentelő boldogasszony napján szentelt gyertyával megnézi este a gazdasszony tyúkjait; ha ezt teszi, abban az évben kimélve lesz majorsága a döghaláltól. Ezen a napon néhol este a gazdasszony a tyúkolt szentelt tömjénnel megfüstöli. Ha a tyúk megtetvesedik, olajjal, zsirral bekenik a szárnya alatt, ép úgy mellét is. Ha a tyúk nem kap elegendő vizet, „pipet“ kap s megdöglük, ha ezt a keményedést nyelvéről le nem tépik, mely műtéthez minden asszony ért.

Nagy gondot fordít a magyar gazdasszony arra is, hogy tyúkjai „jól üljenek“, azaz jól kotoljanak és a tojásokból több jérce, mint kakas keljen ki.

Ipolyvölgyön a családanya karácsonykor egész vacsora alatt nem mozdul helyéről, hogy tyúkjai egész esztendőben jól üljenek. Sok helyt karácsony estéjén a cselédség egy fatönket hoz a házba, melyet a gazda tüzre rak e szavakkal: „Jó napot, áldott legyen neked Krisztus születésnapja.“ A gazdasszony pedig szalmát hoz be, melynek egy részét a tönkre dobja, a többit pedig elteszi a leendő kotlók számára, hogy azok jól üljenek (W. 1, 34, v. ö. K. 2, 26). A kinek kotlója rosszul ül, lopjon valahonnan ócska szeget; tegye a tyúk fészkébe: akkor oda szagezi vele a tyúkot (K. 2, 109). Ha az asszony leguggol a kotló mellé, hogy nézze: kel-e már a csirke, ne csapja maga alá a szoknyát, mert a tojásba belefulladás a csirke (K. 2, 110).

Erdélyben sok helyt a háziasszony csak azért locsoltatja meg magát husvét másodnapján, hogy tyúkjai jól kotoljanak, néhol azt hiszik, hogy az a tyúk jó kotló lesz, mely a husvétii piros tojás héját megesezi. Vízkeresztkor a pap beszenteli a házakat. Szomolnokon ez alkalommal a nagy asztalt abrosszal terítik be, közepére égő gyertyát helyezvén. A mint a pap a beszentelést elvégzi, egy perczre leül, hogy a tyúkok jól kotoljanak. Göcsejben nem csak a pap leül, hanem a pitart utánna meg is kell seperni és a szemetet a tyúkólba dobni, hogy az éven át a tyúkok jól üljenek. Ha kalotaszegi néphit szerint, a borjas tehén első tejét a csibék eledelébe keverjük, azok hamar felnőnek, jól hiznak; ha ilyen tejet a kotlónak adunk, ez jól ül és szép csibéi lesznek. Fejér és Torontál megyében néhol kutyaszórt is tesznek a kotló alá, hogy majd jól megvédje csibéit. Ha holt ember csontját teszszük a kotló fészkébe, csibéi, délvidéki néphit szerint, szerfelett nagyra nőnek (W. 1, 77). Erdélyben néhol szokás a kotlótyúk közelébe egy rozsdás szeget a falba verni, hogy a „hamis szemü emberek meg ne igézzék.“ Sok helyütt pl. Deésen, a tyúkokat akkor ültetik meg, mikor a csorda este hazajön, vagy reggel kimegy (V. 4. l.). Szeged vidékén kedden,

mint a Nagyboldogasszony napján, ültetik meg a kotlót (K. 2, 9). Pénteken ültetett kotlónak kicsi az epéje (V. 5. 1.); azt is mondják, hogy ezen a napon ültetett tyúk alá rakott tojás megzúpul (Vr. 180. 1.). Ha a kotló alá páratlan számú tojást teszünk, sok csibe kel ki, ha páros számban, kevés kel ki. Ha hegyes hosszúkás tojást rakunk alája, sok kakas kel ki; ha kerekded tojást teszünk alája, sok jérczéje lesz; a tojásokat majdnem mindenütt férfikalapból rakják a kotló alá. Ha azt akarja a gazdasszony, hogy korán sok csirkéje legyen, és hogy azok ne dögöljenek, s el ne szédelegjenek, ekkor karácsony éjszakáján összekever annyi búzát, árpát és kukoriczát, hogy a két karácsoni napon elég legyen apró jószágának; ezután az első ünnep reggelén az udvar közepére kitesz egy nagyobb abrincst s abba hinti a kevert eleséget, hogy annak köréből egyenek. Mások pedig szinte karácson vagy Lucza napján azért vetnek ily abrincs körébe a tojó tyúkok részére eleséget, mert ez esetben ezek nem mennek más udvarába tojni, hanem saját udvarukban maradnak és sok tojást tojnak (Kr. 64). Az advent első reggeli (róráté) istentiszteletre való harangozáskor sok délvidéki magyar helységben a család otthon maradt egyik nőtagja szalmazsupot dob a ház földjére és néhány perczre ráül, hogy a ház tyúkjai jó költők legyenek (W. „P. Hirlap“ 93. dec. 17). A baromfi-gazdaságban ugyancsak a magyar népszokás szerint azért fontos a pünkösd, mert pünkösd hajnalán ültetett tyúkok tojásai, elterjedt vélemény szerint, mind kikelnek s egy záp sem marad köztük. Zalamegyében azt hiszik, hogy a pap udvaráról kell egy marék szalmát lopni és arra ültetni a kotlót, akkor tojásai mind kikelnek és több lesz a jércze, mint a kakas; (Vasárnapi Ujság 1886. évf. 385. 1.)

Ha a tyúk igen kicsiny tojást tojik, hogy veszedelem ne érje a házat, a tojást a ház tetején keresztül a szomszédba dobják (K. 2, 110). Ha a tyúk úgy kukorikol, mint a kakas, nagy szerencsétlenség éri a házat. A ki keresztuton fekete tyúktollat talál, arra ne lépjen, mert különben még azon évben meghal; ha már rálépett, szedje fel a tollakat és dobja folyóvizbe, mondván: „Akkor kerülj szemem elé, ha fehérre mosott a harmat!“ (U. o. 28 l.). Szt.-György napon tojtott tojást a ház közelében a földbe kell ásní, akkor „kerüli a betegség a háztáját“ (W. 2. 86). Nemcsak Délmagyarországon, hanem Kalotaszegen is szokás egy-egy nagyon idős emberre mondani: „Hosszú telet huztak neki!“ Ez már Kalotaszegen régi eltűnt szokás reminisczenciája; t. i. — a mint ezt régi emberek beszélnek — hajdan az volt szokás, hogy rögtön szülés után az atyafiak megvágta egy tyúkot és annak belét az atyának úgy kellett kibonyolítani, hogy el ne szakadjon, vagy ha már véletlenül el is szakadt, meglehetősen hosszú rész maradjon kezében. Mentől hosszabb volt a kézben maradt bél része, annál hosszabb életet vélték az ujszülöttnek jósolhatni. A tyúk husát csak az atya és a bába ették meg. Délmagyarországon

a tyúk mellcsontját tűzbe dobják, onnan rövid idő múlva kivesszik s a rajta támadt repedésekből és foltokból a bába az ujszülött jövendő sorsát jósolja. Ha a csonton nincs folt, vagy csak kevés van, jó dolga lesz a gyermeknek az életben (E. 4. 112). Nehéz betegnek életben maradását, vagy elpusztulását megtudhatjuk, ha alvása közben feje felett egy tollpelyhet, férfínál tyúk, asszonynál kakastollat bocsátunk a levegőbe; ha a betegre száll, életbe maradását, ha pedig ágya mellé esik, elhalálózását jelenti“ (Kalotaszeg I. 1890. 29. l.). Ha az ember az istállóban tojánhéjat talál, s nem tudja megmagyarázni, hogy az hogyan kerül oda, azt szekérkerék alá kell tenni, s úgy széttörni; mert ha nem, ezen istállóban kötött állat megbetegszik (v. ö. a rokon észt szokást: „Sitzungsberichte der gelehrt. ethnischen Gesellschaft“, 1886. évf. 51. l.). Ha Kalotaszegen valakinek nincsen szerencséje marháinál és azt hiszi, hogy ezt valami boszorkány okozza, egy fekete tyúk első tojását a két végén kilyukasztja és annak tartalmát marháinak eledelére fujja, a tojás héját pedig valamelyik hegy tetején a földbe ássa és e szavakat kiáltja: „Ha a boszorkány, ki marhámat megrontja, itt elrepül, dobd utána, hegy, e tojást, hogy megdögöljön“ (W. I. 11. H. 25.). Néhol husvétkor szentelt piros tojást a háztetőn át dobnak s azt oda, a hova leesett, a földbe elhantolják, hogy ez évben villám ne üssön a házba. Ha kakasvérrel megnedvesített posztódarabot aggatunk a méhkasra, a méhek szorgalmasak, mérgesek lesznek (E. 2. 18).

Ezen adatokból kitetszik, hogy kakas, tyúk és tojásnak a magyar ősvallásban kiváló symbolikus jelentősége volt, és hogy ezek áldozatul is használtattak.

Wislockiné Dörfler A. Fanni.

szokás.

A hosdáthiak.

II.

3. Lakodalom.

Ez az a szokás, mely a hosdáthiaknál leginkább megtartotta eredeti magyar jellegét, melyet legkevésbbé másítottak meg az effajta oláh szokások és babonák. Ebben az egyébként magyarul vajmi keveset tudó násznagyok és vőfélyek magyarul mondják el régi szokás szerint a szokásos mondókákat és felköszöntöket. Le-folyása a következő:

A legény, mikor megtetszik neki vagy egy leány s az ideje is ott van már, kiválaszt magának egy alkalmas embert kérőül és elküldi a leány szülőihez és a leányt megkéreti. Ha kedvező feleletet kap, akkor egy közelebbi este a legény is oda megy szülőivel

s kéréjével együtt a leányos házhoz, hol jó vacsorával fogadják, melyhez a bort a legény a kezében szokta vinni. Vacsora után megtörténik az egyesség, mi nemcsak a leány hozományára vonatkozik, hanem az eljegyzés és esküvő megtartására is.

Az így megállapított napon megtörténik az *eljegyzés*. Erre a legény és leány szüloik és násznagyaik vagy más tanuk kíséretében elmennek a paphoz, hol az egyházi szertartás végével kicserélik a *jegyeket*, melyek a szertartás alatt ki vannak téve egy tányérba az asztalra. Jegyül a legény egy drb ezüst pénzt (tallért), a leány egy gondosan begöngyölt zsebkendőt ad.

A lakodalom mindig hétfőn vagy csütörtökön van, mert azt hiszik, hogy csak ezeken a napokon szerencsés a házasság.

A vendégek meghívásaa a lakodalom napja előtt három nappal történik. Hivogatni mind a két részről közösen egy alkalmas legényt kérnek fel, ez a vőfély, ki tisztében felbokkrétázva és felpántlikázva, pántlikás pálczával jár el. Meghívóját a világért sem mondaná el egyebütt, mint a házban, miért is a gazdának be kell mennie, ha egyébként az udvaron foglalkoznék is. Mikor beérnek a házba, ott küldetését ekképen adja elő a vőfély:

— Adjon isten jó napot! Virág János atyánkfia Anti fiát, Szász Andris atyánkfia Sára leányát egymással össze akarják házasítani, mely örömnappok leszen hétfőn (vagy csütörtökön) délután; erre a lakodalmi mulatságra szívesen látják (vagy látja, ha csak egyik fél hivatja meg) a kedves atyánkfiát és családját. Etel, ital, tánc leszen ott bővében, Csak isten engedje, hogy eltölt-sük békében.

Az esküvő napján a vőlegény házánál már délben megszólal a zene és a már előre összegyűlt legények és leányok ugyancsak rugják (az esketés idejéig) a port a csürben, búcsúztatják a vőlegényt a legény élettől.

A vendégek a menyasszony házánál is jó előre összegyűlnek, csakhogy ott inkább szomorúság, sírás van, búcsúznak a nem sokára elköltöző leánytól.

Délután három óra tájban megkondul a harang, mire megindul mind a két háztól a menet a templom felé. Elöl megy a vőlegény a násznagygyal és vőfélylyel, utána a többiek, hátul szól a zene s közbe-közbe nagyokat kurjongatnak a legények. A más háztól induló menet is hasonló: elöl megy a menyasszony a násznagnyéval, utána a nagyobb részt leány és asszony vendégek. A templomba előbb a menyasszony és kísérete megy be s ha véletlenül a vőlegény hamarább oda érkezik, megáll a templom előtt és vár, míg a menyasszony is oda ér és bemegey.

Az esketés elvégzése után, mely alatt a násznagy és vőfély a fiatal pár háta megett állanak, a mint bejöttek, olyan rendben kimennek a templomból és az egész vendégkoszorú elmegey a menyasszony házához. Régebben az volt a szokás, hogy ilyenkor a menyasszony előre ment, hogy hamarább érjen haza s utána a kapuhoz őrt állítottak, ki a vőlegényt vendégeivel együtt feltartóztatta s csak hosszas magyarázgatásra eresztette be. Ma azonban mindnyájan

egyszerre mennek s érnék oda. Ott a leány szülői borral és kalács-csal kínálgatják a vendégeket, míg az új asszony átöltözik. Ennek megtörténte után a násznagy elbúcsúztatja a leányt szüleitől, aztán a vőlegénynyel és vendégeivel a vőlegény szüleihez kíséri, míg a menyasszny vendégei, 4—5 kivételével, kiket magával kíván vinni, ott maradnak s nem sokára vacsorához ülnek.

Mikor a menyasszony és kísérete a vőlegény házához nagy muzsika szó mellett megérkezik, az anyós eleibe megy és megcsókolván, bevezeti a házba, hol terített asztal várja a vendégeket s nem sokára melléje is ülnek, hogy a vig lakodalmi vacsorát elfogyasszák.

Az asztalfőn a menyasszony és mellette balról a vőlegény ül, mellettük egyik felől a násznagy, másfelől a násznagy asszony. Utánok sorjában a többi vendégek, még pedig egyik felől mind csupa férfi, másfelől mind csupa asszony.

Az evést addig nem kezdik meg, míg a násznagy rövid asztali imát nem mond. Étkezés alatt a násznagynak egy néhány pohárköszöntőt is kötelessége mondani (magyarul). E mellett, hogy a hegedűsök se unják magukat, a zene is szüntelenül szól a vacsora alatt. Rendes ételek: rizskása-leves, a benne főtt hús, töltött káposzta, sült és kalács, italok: bor és pálinka. Ezeket a sült kivételével a házi gazda szolgáltatja, de ez csak első fele a vacsorának, mert rá következik azon ételek és italok feladása, melyeket a vendégek visznek. Ugyanis esküvő előtt való nap minden vendég tartozik küldeni egy liter bort, egy tál süteményt (kalács), és egy élő tyúkot vagy e helyett egy fehér cipót. Ez élő tyúkokból kerül ki a vacsora első felében feladott sült. Egyébféle hozományát mindenkinek érintetlenül, a mint otthon bepakolta, úgy teszik a borával együtt elébe az asztalra és aztán egymást kölcsönösen kínálgatva, fogyasztják el azt. Az ételeket és italokat mind a vőfély hordja fel az asztalra, ki aztán csak akkor ehetik, mikor mások elvégezték a vacsorát.

Mikor a vacsorát így elvégezték, akkor a násznagy elküldi a vőfélyt a menyasszony szüleinél maradt vendégek után, hogy azokat is hívja a vőlegényhez. Míg ezek megérkeznének, az alatt a házat kiüritik, csupán a fal mellett hagynak ülő padokat, mert a közepén a hely kell a táncolóknak, kik alig várják, hogy a cigány is megvacsoráljon s aztán húzhasssa a táncnótákat.

Míg a vendégek egy pár táncot eljárnak, az alatt a násznagy asszony egy külön szobában felkontyolja a menyasszonyt, kontyába az elmaradhatlan görbe füsü mellé egy kis kenyeret és sót teszen, jeléül annak, hogy só, kenyér és feleség három legszükségesebb kelléke a férfi hajlékának. Ezután a násznagy asszony földig érő fehér fátyolos, csinált virágokkal diszített fejkötőt tesz a menyasszony fejére, mi a füsüvel együtt az ő ajándéka. Ilyenkor egyébként is tiszta fehérbe öltöztetik a menyasszonyt és aztán kerül újból a vendégek elé.

A felkontyolás után kezdődik a menyasszony-tánc, melynek lefolyása a következő:

A táncoló szobába egy asztalra tesznek néhány üveg bort és két tányért: az asztal mellé pedig két széket, melyeken a násznagy és a násznagyné foglalnak helyet, de előbb a hegedűsök kíséretében a vőfélylyel együtt bevezetik a menyasszonyt, kívül legelőbb a vőlegény táncol, aztán a násznagy, az örömapa, a közelebbi rokonok és végül minden férfi vendég. A két tányér arra való, hogy azok közül az egyikbe minden férfi, legelőbb a násznagy, pénz dob, mikor a menyasszonynyal a táncot elvégezte s egyuttal megiszik egy pohár port az ajándék fejében. A másik tányérba pedig férjeikkel egyszerre az asszonyok rakják ajándékaikat, mi rendesen ruhafélékből, leginkább kendőkből (törülköző) áll.

Mikor a menyasszonyt mindenki megtáncoltatta a vendégek közül, akkor ő az ajándékpénzből valamit ad a aigányoknak is, a többit pedig az egyéb ajándékokkal együtt elteszi.

A menyasszony-tánc után kezdődik az általános tánc, mely foly keményen kivilágos virradtig, mikor aztán eloszolnak a vendégek. De ezzel még nincs vége a mulatságnak, mert vasárnap az új asszony a rokonok kíséretében zene szó mellett elmegy a szüleihez és a násznagyokhoz, kiket ebédre hív. És ezen ebéd végeztével vége a vendégeskedésnek is.

4. Egyéb szokások.

1. *Karácsonykor.* Karácsony előtt a legények összeállanak és néhány alkalmi éneket tanulnak. Mikor aztán karácsony estéje megérkezik, rendre járják a faluban a házakat, mindenütt énekelnek és ennek a fejében kapnak egy pár krajcárt. Az így összekántált pénzzel aztán fizetik a muzsikusokat, mert az ünnep mind a három napján, vecsernye után táncolnak. Ezt a karácsonyi táncot olyan családnál szokták tartani, hol arra alkalmasabb szoba van a házban s e mellett leány is van a háznál.

A táncba a leányokat a legények hívják meg; páronkint elmennek minden olyan házhoz, hol arra való leány van s illedelmesen elkérik a szülőktől. Ha vagy egy lányt nem hívnak meg, az nagy sérelem annak egész családjára, de az a meghívás el nem fogadása is. Az ünnepi tánc költségeiben a leányok is részt vesznek, a mennyiben a muzsikusok vacsoráját mind a három este ők adják össze.

Az így jó vigan megünnepelt karácsonyi ünnepekhez hasonlóan töltik el az esztendő utolsó estéjét is, mert ezt a három napos táncot óesztendő estéjén megtoldják a negyedikkel, és így a hoszáthi legények és leányok mindig vigan végzik, de úgy is kezdik az esztendőt, minthogy a szilveszter-esti tánc az új évbe is átnyulik.

Táncot a legények év közben is igen sűrűn rendeznek, még

pedig külön a magyarok és külön az oláhok, mert a már teljesen eloláhosodott magyarok is megtartottak annyit az egész vármegyében magyarságukból, hogy az oláhokat a maguk multságára nem hívják meg s azokéra ők sem mennek el.

2. A *Bredulec*. Ez az oláh nevű és teljesen oláh szokás, melyet azonban a hosdáthiak a nyelvvel és több más szokással együtt eltanultak, böjt első vasárnapján történik; lefolyása a következő:

Az említett vasárnapon azok, kik egymással szorosabb barátságot akarnak kötni, elmennek egymáshoz, visznek egy hosszukás font kalácsot, melynek a két végén tarajforma cifraság, a közepén fenyő ágacska (oláhuul: bradulec, honnan a szokás neve is) van; visznek továbbá bort is. Mikor összetalálkoznak a *bredulecet* kicserélik, a végéről a tarajt kikerekítik, úgyhogy a helyén egy pohár forma üreg marad, mibe a felnőtt férfiak poharaikat teszik s úgy iszszak meg a bort, néha azonban csak vizet és az így megázott kalácsokat közösen megeszik; ezt teszik a férfiak is ivás közben a magukéval; és ettől a perctől kezdve egy esztendeig mind *szocnak* (társ) szólítják egymást azok, kik a kalácsot és bort közösen fogyasztják el.

Ezt a szokást, mint említém, az oláhoktól tanulták el a hosdáthiak. Az a sajátságos, hogy az oláhok között sem általános, mert Hunyadmegyében is csupán a Sztrigy folyó mentén, hová Hátszeg vidéke is tartozik és a Cserna mentén, hol Hosdáth is van, ismeretes, egyebütt nem. Hunyadmegyén kívül pedig sehol sem, a hova csak tudakozódásom kiterjedhetett, mert a móckoknál szokásos *kereszt-barátság* (frate de cruce), melyet Moldován G. az Ungaria 1895. 1. sz.-ban ismertet, inkább a temetési szokásoknál ismertetett hosdáthi szokással azonos, mint a *breduleccel*.

Az oláhok e szokást Szint-Toágyér (Szent Tódor) napján gyakorolják s régebben egész társaságok kötöttek szövetséget ilyen módon; ma már köztük is csak a legények, leányok s a szomszédok gyakorolják egymás között. (Szt. Tódor napja az idén márcz. 3-ára esett).

E szokás eredetét a következőkép beszélték el nekem:

Nagyon régen — 800 évet említettek — élt két vezér, egyik a síkon lakott (a nevét nem tudták megmondani), a más a hegyeken, ennek a neve Toágyér volt. Ez a két vezér örökös harcban élt egymással, mígnem a hegyen lakó legyőzte a síkföldit, mire kibékültek, sőt szövetséget kötöttek egymással nemcsak a két vezér, de emberek is. E szövetség örömére közösen nagy lakomát ültek. E lakoma emlékére annak a napját Szint-Toágyér napjának nevezték és a szövetség évfordulójának a megünneplése az évről-évre megtartott *Bredulec*.

3. *Nedea* (olv. négyéje). Az oláhoknál a legtöbb helyen meg van az a szokás, hogy az év bizonyos hetén egy helyre a szomszédos községekből s havasokban szétszórt majorokból a legények és leányok összegyűlnek és több napig tartó multságot rendez-

nek. E táncmultságok célja az, hogy a legények és leányok összeismerkedjenek, mely ismerkedésnek a hamarosan rákövetkező házasságra lépés az eredménye, tehát az egész olyan leányvásárféle. Ez a szokás megvan a Brassómegyei hétfaluban is, hol nyáron *Szent Ilie* (Ilyés) napkor szokták tartani. Erről emlékszik meg a *Vadrózsák*: Szt. Ilie napján, Zajzon vize partján stb. kezdetű székely románca is.

A hosdathiaknál újabban — az ev. ref. tanító állítása szerint — ez a szokás *négyéje* néven szintén kezd lábra kapni, természetesen, mert a környező oláh falvak lakóitól ezt is látják.

Ennek eredetét azon időre viszik vissza az oláhok, mikor náluk a keresztyénség elterjedett és a templom szentelési ünnepekkel hozzák kapcsolatba. Olyankor ugyanis valóságos búcsújárást rendeztek, melyre a környékbeli falvak lakói családostól megjelentek s néha egy egész hétig is elmulattak, úgy hogy délelőtt a templomban istentiszteleten ültek; azután evéshez-iváshoz, később a fiatalok tánchoz fogtak és ez így folyt egyik nap a másik után. A templomszentelés évfordulóját azután is évről-évre megünnepelelték hasonló vígsággal, valószínűleg azért, hogy az új hitet jobban megkedveltessék. Ez a szokás aztán a keresztyén hittel állandóvá lett s eleinte az országos vásárokat is pótolta, valóságos cserekereskedés folyt a vígsággal egyidejűleg, a mi egy okkal több volt arra, hogy annál nagyobb számmal gyűljenek össze rá a vidék lakói. Az országos vásárok elterjedésével azonban a négyéje csupán egyszerű táncmultsággá lett, egyébféle vásár nem történik rajta, csupán egy-egy leánynak férjhez adása.

4. Husvét második napján délután a fiatalok kimennek a rétre és ott játszanak, legények és leányok külön-külön is és együtt is. Olyan forma ez, mint az Alföldről ismeretes *Játszó*. A játékok cicézés, künn a bárány, ölyvezés, lapdázás stb.

5. Szokásban van még a *kalálka* és

6. aratás végével a *koszoruhozás*, melyek egészen úgy vannak, mint a lozsádiaknál. (Lásd az Ethn. 1894. évf. IV. és V. füzet.)

A népviselet szintén megegyezik a lozsádiakéval. (Leírását lásd az idézett helyen). Meg az építkezésmód is.

5. Családnevek.

A hosdathi családnevek a következők: Antalfi, Bakó, Benke, Bikfalvi, Dali, Gálfi, Kis, Nagy, Pető, Szász, Virág és Vitéz, ezek közül az oklevelek tanúsága szerint elejétől fogva ott élők csupán az Antalfi, Bakó, Benke, Gálfi, Dali, Pető és Vitéz nevű családok, a többiek székelyföldről költöztek be.

Hogy ezek a nevek a nép eloláhosodása mellett is megtartották magyaros alakjukat, annak a magyarázata az, hogy ők ev. ref. vallásuak léven, papjuk és iskolájuk gondoskodott a szokáshoz hiven arról, hogy a neveket írásban és szóval eredeti alakjukban szerepeltesse.

6. Határ- és dülönevek.

Ha a család-neveken nem látszik meg a nép eloláhosodása, annál inkább mutatják azt a dülök nevei. Közülök a főbbek ezek:

I. A Vágott (mostani kiejtése: Vagót, oláhul olvasva e szót) nevű határban: *Bécsidáge* (Becsed-Aga), *Kepus* (Kapus), *Báránsutaó* (Báránysütő), *Gyorgyonság* (Gyertyánság), *Zehas* (Zahos).

II. *Szélmalom* nevű határban: *Csikmáluk* (Csik-Málok), *Szolónyág* (Szőlönyak), *Helestaók* (Halastók), *Kikút* (Kökút), *Tyutyullók* (Kököllök).

III. A *Mocsár*-ban: *Szolerestye* (Szőlő harasztja), *Ulogyek* (Ülő-helyek), *Kíizid* (Kézügy).

IV. A *Lunka* (eredetileg *Szálás*) nevű határban: *Árnyelmák* (Arany almák), *Vízesség*, *Popkasár* (Pap kosár), *Képudályé* (Kapudalja), *Félménók* (Felménők).

Kolumbán Samu.

• A debreczeni „nyeregből való lóhajtásról“.

A régi jó időkből rámaradt szokások között a debreczeni gazdálkodó ember megtartotta a lovaknak az igásszekérbe való befogása és hajtása módját is.

Régen szokásban volt, hogy egy megterhelt szekér elé négy, esetleg öt, vagy hat lovat fogtak be, a melyeknek külön-külön nevet adtak. Ma pedig már hét, sőt nyolcz lovat is befogat a gazda, és ha esetleg valaki megkérdi tőle, miért fogat be annyit, szittyá önérzettel vágja oda: „Mert van!“

Nagyon érdekes szemlélni, mikor elővezetik a lovakat, hogy befogják és a szekérre fölrakott termenyt behordassák a gazda éléskamarája elé. Ezek az állatok már egész biztosan tudják a szokott helyöket; egyenesen megleli mindenik a maga helyét és hiába fognák máshová; ha nem a maga helyén van, sehogy sem esik kedve szerint a dolog és nem is ér semmit a muakája!

A *hám* ma már bőrből van diszesen kiállítva. Azonban ilyen hámot csak az újabb időkben használnak; a régebbi időben kenderből kellett nagy mesterséggel készíteni, a mint most is történik a szegényebb közeli falvak lakóinál; bár

„Madzag gyepű, kender hám,
mindakettő rosz szerszám“!

Helyük szerint a befogott lovakat különféleképen nevezik. A szekérrúd mellé bal felől fogott lovat „nyerges“-nek hívják, t. i. ez hordozza hátán a nyeret, melynek az alapja fából, az ülése bőrből van s kényelem kedvéért egy készíttetlen fekete báránybőrt, „nyeregbundát“ teritenek rá. A kocsis nagy büszkén a nyeregből kormányozza és hajtja a többit. Ennek a lónak igen gazdagon ki-„sallangozott kantár“-t húznak a fejére, a melyet szintén, mint

a hámot, bőrből készít a szijgyártó. A nyerges mellett, vagyis a rúdtól jobbra van a „rudas“, a mely rendesen gyöngébb, kevésbé kedvelt a másiknál; erre „jár a rúd“, a mint a közmondás tartja. Nyerges és rudas tehát az a két ló, mely közvetlen a kocsi előtt, a rud két oldalán van befogva, a melyek tehát magok is elhuzhatnák szépen a kocsit. De Debreczenben e befogásmód szegényesnek, idegennek tetszik; csak jött-mentek, vékony pénzüek használják. A debreczeni vagyonos ember, nem elégszik meg két lóval: a fogatát építi emeletesre, nem a házát, a két előbb említett eléfogott másik két lóval, melyek befogása így történik:

A rúd végére keresztbe akasztják a „keresztes“-t egy 150 cmnyi hosszú rúd-félét, mely szépen ki van faragva és meggyalúlva, ehhez lánczszal hozzá erősítenek két rövidebb 60—65 cm. hosszú szintén kifaragott fát, a melyeket hámfá-nak neveznek, mivel a hámnak a két „istráng“-ját ennek a két végére hurkolják.

A keresztiesen a nyerges ló előtt függő hámfára fogják a „gyeplüs“-lovat, amely nélkül épen olyan volna az egész fölszerelvény, mintha lakodalmas menet násznagy nélkül indulna utnak. Ez a többinek koronája, vezére; mert a merre ezt fordítják és kormányozzák, arra, és egyedül ő rá vigyázva megy az egész csapat. Épen azért aztán, mivel a többinek vezére, mindig lefelé tartja a fejét, mintha a földet s az utat, a hol balad, szagolná, vagy valami elveszett tárgyat keresne. És legyen bár akármelyik soványabb, vagy gyöngébb, ha a gyeplüs erős, akkor az egész csapat kifogástalanul megállja a maga helyét.

A keresztiesen függő másik hámfára, a gyeplüstől jobbra, a rudas előtt jár az „ostorhegyes“, melyre — ha négy ló van befogva és gazd' uramnak gyásza nincs, — csengőt akasztanak; ezzel igyekszik is aztán a közmondásnak, hogy „ha felkötötte a kolompot, zörgesse“, eleget tenni.

Ha még ötödik lovat is kell befogni, a mi szintén gyakori eset, akkor az ostorhegyestől jobbra az első tengelyre lánczot hurkolnak, melyet olyan hosszúra vesznek, hogy a rúd végével egy vonalba essék; végére pedig szintén hámfát akasztanak. Az idefogott lovat „hajszás lánczos“-nak hívják. Ilyenkor aztán nem az ostorhegyesre, hanem erre a hajszáslánczosra teszik a csengőt is.

Az első tengelyre, a gyeplüstől balra hurkolt lánczról, melyről szintén hámfá függ alá, húz az „embertülső lánczos“, a hatodik vonó-társ. Hajszás lánczos és embertülső lánczos olyanok a kocsiban, az ostorhegyes és gyeplüs felől, mint szárnyépületek a palota mellett, vagy támasztó oszlopok a gót torony oldalán.

Ilyen pompás, parádés volt a debreczeni jómódu gazda „kivonulása“ szekéren, ilyen maradt az a legújabb időig. Sőt a pompa fokozódott. Ma már nem igen indul ki a kapun gazd'uram, ha csak nem hét ló húzza alatta a szekeret.

De hát hol a hely a hetedik ló számára? Hiszen a szekér

„első felhércz¹⁴”-én csak két, a keresztesen is két hámfa lóg, az első tengelyre pedig jobbról-balról egy-egy láncz van hurkolva, melyek végéről egy-egy hámfa lóg alá, ez pedig együtt hat hámfa, meg hat „lú”, több sem a felhérczre, sem a keresztesre, sem a lánczokra, vagyis az első tengelyre már nem fér. Pedig dehogy is nem! Most meg a hátulsó tengelyre, a rudastól jobbra hurkolnak még egy lánczot, a melyet olyan hosszúra eresztenek, mint a kocsi hossza, végére hámfát akasztanak és az ezen hámfára fogott hetedik lovat „hajszás lógós”-nak nevezik, a mely tehát a rúdtól jobbra jár azzal egy vonalban.

Végre a nyergestől balra, szintén a hátulsó tengelyre hurkolt lánczra fogják az „embertülső lógóst”, a nyolczadik lovat, mely a nyergest támogatja.

A nyerges és rudas számára tehát az első felhérczen két hámfa, — a gyeplüs és ostorhegyes számára a keresztesen két, — a hajszás lánczos, embertülső lánczos, hajszás lógós és embertülső lógós számára pedig részint az első, részint a hátulsó tengelyre hurkolt lánczok végén egy-egy hámfa van elhelyezve. A debreczeni nyolczas fogatban tehát négy ló közvetlen a kocsi előtt, négy pedig emezek előtt jár, s ez állatok egymástól meglehetősen távol mozogván, az egész fogat olyan, mintha egy kis ménes vonná ünnepélyes méltósággal a szekeret.

Ha valamely gazdának több helyen van földbirtoka, megeshetik, hogy az egyik helyen csak a szekér, a másik helyen pedig csak a lovak és a „szerszám” van. Ilyenkor aztán, ha mégis be kell fogni, nagyon természetes, hogy a szekeret nem húzzák a ló után, tehát a lovakat épen úgy fölszerelik és összeállítják, mintha a szekér ott állana utána s a kocsis a nyeregbe ülve oda hajtja a lovat, a hol a szekér van. Az így fölszerelt, de szekér elé nem fogott lócsoportot „kís ló”-nak (sic!) nevezik.

Megérdemli a megemlítést a debreczeni gazdának még az a szokása is, hogy ha négy, vagy esetleg öt ló van a szekérbe fogva, nem mindég tétet nyerges hátára; nem tétet pedig akkor, ha fogatával valamely ünnepélyen akar részt venni. Az ilyen fogatot aztán csak a szekérré készített ülésről vagy az első „sarogjá”-ból hajtják és „francziás négyes”-nek vagy „ötös fogat”-nak hívják. Ilyen Debreczen város híres díszfogata.

Négy ló befogásához szükséges a nyerges, rudas, gyeplüs, ostorhegyes; öt befogásánál a nyerges, rudas, gyeplüs, ostorhegyes és embertülső lánczos; hatnál a fentebbiekhez kell még a hajszás lánczos; hét ló befogásánál kell a nyerges-, rudas-, gyeplüs-, ostorhegyes-, embertülső- és hajszáslánczoson kívül a hajszás lógós; végre, ha szükséges, nyolczadik az embertülső lógós.

Ifj. Pongor István.

¹ Der Wagentritt. Első és hátulsó felhérczet különböztetünk meg.

Temetési szokások a Nyárad mellett.

Maros-Tordamegyében, a Közép-Nyárad folyócska mellett van Szent-Gericze (azelőtt Szent-Gerlicze), a mely község székely népének temetési szokásaiban, halotti szertartásaiban több oly vonás van, mely másutt kevésbé ismeretes s mely ennélfogva megérdemli a néplélek búváranak figyelmét.

A halál bekövetkezésekor — eltekintve a keservesek, rokonok fájdalmas, néha szívekig ható *siratásától*, melyről alább szólunk, első dolog természetesen a tetem mosása (a mit rendesen egy, már e tisztet jól tudó vénasszony végez) és *kinyújtóztatva* ravatalra helyezése. E ravatal rendesen minden eklézsia, egyházközség templomának pitvarában látható és azonnal el is viszik, ha csak az illető hallott hátramaradottjai, rokonai nem oly *módosak*, hogy ez alkalomra maguk is külön ravatalt (*nyújtó pad*) állíthatnának. Ha erre képesek, akkor ez hosszú, magas asztalból, oldalain és végén lépcsőkkel (grádics) ellátva, készül s a vagyonosabbaknál szőnyegekkel (*székely szőttes*) terítve be, köröskörül virágokkal díszítik fel.

E szükséges előmunkálatok után következik a halálesetnek a papnál való bejelentése (megjegyzem, hogy általában protestáns felekezetüekről szölok). E bejelentés egyúttal arra is szolgál, hogy a harangozó a harangozást, a mi egész ceremóniával történik, végzhesse. E harangozásnak „szakgatás” a neve.

Harangoz tudniillik, ha férfi-személy hal meg, a nagyobbik haranggal (mert rendesen két harang van, egy nagyobb és egy kisebb) kétszer, azután a kisebbikkel egyszer külön-külön 5—10 percig és végül a kettővel egyszerre is *összehuzza*. Ha pedig nőszemély hal meg, ugyanannyit harangoz mint a férfiszemélynek, csakhogy a kisebbikkel kezdi és előbbi sorrendben folytatja. A község felekezetei oly jó egyetértésben élnek, hogy *összehuzáskor* rendesen minden felekezet harangjai szólnak, bárki hal is meg.

A holttest rendesen két napig, néha — érdemesebb személy halálakor — három napig is temetetlenül marad. Ez idő alatt reggel, délben és este is harangoznak minden torony harangjaival. Tisztelet jele ez, de egyúttal bizonyítéka annak az ismeretes vallási türelemnek, mely az erdélyi részeket e tekintetben oly híressé tette. A temetés napján *fél dél*-re (10 órakor) is harangoznak, jeléül annak, hogy e délután lesz a temetés.

A harangozó 20—25 év óta végzi teendőit. E szolgálataiért egyéb egyházi kötelességek és községi kézi napszám végzésétől felmentik. Harangjai hangját ugy kiismerte már, hogy már azt is tudja, miként kell húzni, hogy az ünnepeiy magasztosságához mért harangzugás származzék. S néha oly szomoruan is szólnak, hogy még a kemény szívű, fásult idegzetű férfiakat is siróba juttatják.

Az érdemes sirások pedig, (rendesen mindig van 2—3, a kik oly szép *sírokat* tudnak ásni, hogy még a *királynak sem áthatnának szébet!*) mindjárt megismerik, mikor tesz ki magáért a harangozó, hogy művészetével a szomorodott sziveket magának meghódítsa. Mert minél szebben és *hosszasabb ideig húzza*, annál jobban megvendégelik s néha meg is jutalmazták.

A nép azt is tudja, hogy mit szólnak ilyenkor a harangok. A tulvilági életről, ha nem hiszik is, de mondják, hogy a jók, erkölcsös életűek menyországba, a gonoszok, istententelenek pedig pokolba jutnak. A menybe menőkre vonatkozólag hallhattak valamit az Elysiumról, a hol a holtak szellemei szép virányos réteken, zöld mezőben folytatják a felvilágon félbeszakasztott életet s ezekre vonatkozhatik a nép szerzette ily mondóka: „Vidd el, dugd el, zöld erdőbe,” a mit t. i. a harangok mondanak.

A halottnak *nyújtó pad*-ra tétele után kezdődik a szomorodott szívűek bánatos *síratása*. Ez néha a teljes kimerülésig tart, főleg olyanoknál, a kik képesek felfogni az elhunytban szenvedett veszteséget. Az időközönként jövő *halottlátó*-k vigasztalásai nem hogy enyhítenék fájdalmaikat, ellenkezőleg még fájdalmasabb *jaj!*-kiáltásokra és sírásra ösztönzik a gyászolókat. E sírató-formulák természetesen nem tökéletes, ellenkezőleg nagyon is primitív tartalmuak; mert az illetők felfogása, értelmi fejlettsége s például a házáséletben való boldogságuk vagy boldogtalanságuk is megnyilatkozik bennök.

Különbözik továbbá a szerint, a mint felnőtt férfi vagy fiatal ember, asszony vagy lány, és gyermekek képezik a halotti tisztelet tárgyát. A nők hajlandóbbak az érzékenységre s ezek között is kiválnak azok, a kik minél hangosabban, szebben és fájdalmasabban, meghatóbban tudják elsíratni kedveseiket. *A ki nem tud síratni, az szerintök nem is szerette a boldogultat.* Életükben véghez vitt cselekedeteik, élettörténetök, egyes epizódok, az emberekkel és hozzátartozóikkal való jó vagy rossz bánásmódjuk is tárgyai a sírató dalnak és ez természetes következése a nép józan felfogásának, egyszerű észjárásának.

Az asszonyok következőképen szokták síratni uraikat: „Jaj! lelkem, lelkem, drága uram! Jószágunknak (telkünknek) dísze, feje! Milyen hamar itt hagyott kee (kend, kegyelmed) ingemet (engemet)! Bárcsak én haltam volna meg először! Jaj! mivé legyek? Mi lesz szegény árva gyermekünköl?” stb. „Kivel dolgozom én már ezután? kinek főzök ezentúl ebédet?” Mindezt pedig hangosan, énekszóval mondják, ha derék, munkás, jó férj múlt ki e világból.

Ellenben, ha romlott, dologkerülő, beteges ember hal meg, az előbbi mintára dalolnak ugyan, mindig ugyanazon hangnemben, de örömeiket fejezik ki a haláleset felett. „Jaj! lelkem, lelkem, uram! be jól járt kee, hogy meghó't kee. Nem kell többet patikára költeni! Beh jól tette az Isten, hogy elvette kee-det.” E síratások sokszor gúnynyá változnak a nép szájában s rendesen az illető sírató asszonyra hárul következménye, mert egész életükön át

lépten-nyomon emlékébe idézik. Nem egy ilyen gúnyos dal és szólám jár a nép ajkán.

A fiatal legényekre, vagy lányokra, gyermekekre, tetszés szerint pazarúl dalolnak gyászdalokat. Ezek a jövő reményei, néha egész családnak egyedüli bizalma, büszkesége, jövődöbéli boldogítója, a falu disze, a fiatalságnak mintaképe s mindezen gondolatok kifejezésre jutnak a dalokban.

Ósi szokás a *virrasztás*. A halálozás estéjén az éjszakának minél gyorsabb és jobb eltöltése végett első sorban a rokonok, jó barátok, ismerősök, az elmaradhatatlan bententesek a meghalt házához gyűlnek össze, részvétöket nyilvánítják és vigasztalják az életben maradottakat. Itt töltik sokszor az egész éjszakát beszélgetéssel, kártyázással pipaszó mellett és e szokás annyira uralkodik, hogy nagy csudálkozást és fájdalmat, ségelyent okoz az, ha valaki nem megy, vagy kevesen mennek. Ejfélfelé már el is álmosodnának, ha a háziak nem gondoskodnának vigásggerjesztő gond és-álműző italokról. *Pálinka*, néha bor és falatozás járja ekkor böven, hiszen a haldokló néha meg is hagyja, hogy a végtisztességre jövőket böven lássák el étellel-itallal. Az ily virrasztást aztán néha még egy emberöltő után is megemlegetik. De az is áll, hogy a nép egy része, igen gyakran csak e *pótus*-ért megy virrasztani.

Még inkább nyilvánul ez ellátás a temetés után, a *tór*-ban. Ez a szokás ugyan sok helyen már kiment divatból, de nem is érdemes a pártolásra, fentartásra: mert a népet ide is azon utógondolat vezeti, hogy minél jobban leigya magát, a mi aztán már ott a gyászoló házban magáról való megfeledekezést, illetlen beszédet, lármát, czivakodást, verekedést is von maga után.

A temetés maga nagy ünnepélyességgel történik. Részt vesz abban a falu apraja, nagyja. Ugyan szorgos munkaidő legyen, hogy kevesen kísérvék a halottat végső nyughelyére. Gyásznének, melyet a mester (kántortanító) vezetése alatt a hívek énekelnek, ima és prédikáció képezi az ünnepélyes aktust. Mindezek a meghalt korához, polgári életben elfoglalt állásához, érdemeihez képest alkalmaztatnak és ha kiváló egyén hal meg, a *templomba* is elviszik s ott történik az egész czeremónia.

A prédikáció végén van az elmaradhatatlan *búcsuzatató*. A papnak bejelentik, hogy kitől óhajtott a boldogult végbúcsut venni. Szülők, férj, feleség, árvák, após, anyós, sógorok, rokonok, jó emberek, szomszédok, egész falu, a halott csűr-je, istállója, barmai, kapuja stb. képezik ekkor búcsu tárgyát, melyet a pap vagy mester végez. Megköszöni a gondoskodást, szivességet, miket vele tettek, áldást, boldogságot kér rájuk ezekért az égből Istentől. Az árvákat, kisdéket inti, hogy jók, munkások, Istenben bízók legyenek, vallásosak is, hogy így a jövő életben is boldogok lehessenek. Bocsánatot kér azoktól, kiket esetleg megsértett s köszöni a temetésen résztvevőknek megjelenését.

E búcsuzatató szokta a prédikáció sarkpontját képezni, mert

többször (különösen régebben) ékes rigmusokban, érzékeny szavakban adják elő s ekkor látszik meg, hogy ki volt az illetőnek jó barátja, rokona, ismerőse, kitől kívánt elbucsuzni. Ekkor van az általános sirás.

A koporsót férfiak, fiatal asszonyok, legények, leányok viszik a szerint, a mint a hallott az illetők neméből vagy korából való. A koporsóvívésre felkértek e kérést nem tagadhatják meg. Négy, nyolcz, tizenkét személy szokta vinni a halottat olyképen, hogy egy bizonyos stációig egyszerre négy, aztán felváltva tovább a többiek. A lányok kibontott hajjal, karjukon néha fekete pántlikákkal diszitve viszik a koporsót. Néha zászlót is visznek, ez azonban saját készítményök minden egyes alkalomra. Fekete kendőkből (sajátjuk) czifra pántlikákkal feldiszitve e czélra készített két vagy négy zászló ez, melyet a temetés után azonnal szétszednek.

A sirbaeresztés után a körülállók rádobják a koporsóra a hagyományos göröngyöt, mondván: nyugodjék békében! A behatolás alatt a mester és kíséret énekelnek, valamint énekeltek az egész uton. A pap e szavakkal fejezi be a szertartást: „Isten adjon a boldogultnak csendes nyugalmat, az élőknek pedig vigasztalást.“ Ezzel jelzi a temetési szertartás végét is.

Egy ma is élő *népköltő*-féle földműves, de a ki falusi iskolás gyermek korában derék mesterétől megtanult orgonán játszani s azóta a kántort az isteni tiszteleteken, temetéseken — szükség esetében — helyettesíti, egyuttal versifikáló természettel is meg van áldva. Ő a népnek szónoka, pennája. Alig fordul elő nevezetesebb haláleset, hogy azt meg ne énekelje. Primitív, szabálytalan tartalommal, de a nép gondolkodásmódját hüen, természetes egyszerűségben fejezi ki. Ilyenfélék az alábbi búcsuztatók is, melyeket *mintául* mellékelek.

Öngyilkos ifju felett.

Édes apám, édes anyám!
Szomorán jövétek hozzám.
Mért születtem e világra
S lettem szomorúságtokra?

Szomoru hírt hallottatok,
Gyász koporsómnál állatok.
Véletlen esett halálom,
Erőt nem vettem magamon.

Ne sirjatok már érettem,
Ha halálom így lett nekem;
Mert ez Isten rendelése!
Nem állhaték ki előle.

Köszöntetem hát tinatek,
Hogy engemet neveltetek.
S mert én nem tudok szólni:
Istentől legyen fizetve.

Istenem! elhagyál engem,
Mért engedéd, hogy ezt tegyem,
Életemet bevégezzem?
Bár országodba légy velem!

Testvéreim kik ma éltek,
Koporsómba rám nézzetek.
Ejtsetek rám egy pár könnyet,
Többet nem leszek köztetek.

Istenem! beh nem gondoltam,
Testvérimtől így búcsuzzam.
Búcsut nyújtatok hozzátok,
Mástól, mert magam nem tudok.

Engedjétek meg én nekem,
Lelkem, kedves jó testvérim,
De azt hagyatom ti nektek,
Hogy ily dolgot ne tegyetek.

Engedjete meg ti nekem,
Kiknek valaha vétettem.
Mondjatok hát jót utánam,
Ezzel búcsumat bezárom.

A falu mészárosára.

(A ki rövid idő alatt meggazdagodott és fia is mészáros lett.)

Isten hozzád kedves hajlék,
Néhány évig benned lakék.
A mit lakék, azt örömmel,
S örömöm gyász boritá el.

Falad közt nincs több lakásom.
Indulni kell ez órában.
Őrizzen meg a jó Isten
Rossz ember szándéka ellen.

Jó kapuim nyiljatok meg,
Koporsómat lássátok meg.
Többet nem járok köztetek,
Most ki utóljára visznek.

Ez lesz utolsó búcsuszóm;
Isten tartson meg, kívánom.
Isten hozzád, kedves telek!
Kedves barmok, épületek!

Itt kell hagyjalak titeket,
Itt a kedves gyermekemet.
Tartson meg az a jó Isten.
Még használhasson gyermekem!

Hejh! Pap Ráki, kedves társom,
Édes fiam, Tamás Sándor!
Jobb és balfelől álltatok,
Holt testemet siratjátok.

Meghidegültek testeim,
Nem mozognak hajszálaim.
Már hagyjatok békét nekem,
Engedjete ha vétettem.

Mikor örömmel élhettem,
Akkor végzém be életem.
Itt kell hagyni már mindenem,
Hjába fáradt azért testem.

Rátok marad e ház, telek,
Használjátok egészséggel.
Hosszu éltet kívántatok,
Mert én szólani nem tudok.

Gál Kálmán.

A „püнкösdі király“ választása Ugoсsában.

Nevezetes és az országban bizonyára már csak ritka helyt előforduló szokás az Ugoсsa megyében gyakorlott „püнкösdі király választása“.

Az előkészületeket a legénység püнкösd ünnep három napján már kora hajnalban megteszi. A választás nem nehéz. Az ez évben bevált katonák közül a legelőkelőbb lesz a választott.

Alig hangzik el az utolsó ostorpattanás, mely azt jelzi, hogy a pásztorok kihajtottak, egy lovas legény vágat végig riadót fujva, egyik kezében lobogót tart, melyen ez van írva: „*Éljen a püнкösdі király*“. Ez a jel, hogy a püнкösdі király közeleg. A lovas alak a mint jött, sebes vágatva tér vissza.

Minden kapuban tarkán öltözött mosolygó arcú leányok, asszonyok, férfiak várják a látványt.

Végre megszólal a trombita. Hármásával egymás mellett közeleg a várva várt legénység.

Az első sorban a király. Arczát álarcz fedi, fején papiros korona, ruhája szedett-vedett, mellén érdemrendek. Kard és fokos fegyverzete. Kardját kivonva csatakészen áll. De lova nem a legjobb. Hányja veti fejét, mintha tudná, hogy az ő nevezetes szerepe is csak muló s néhány óra mulva királyi terhe helyett hámot fog emelni s szekeret, ekét fog huzni!

Két felől szintén álarcz alatt, a pünkösdi királyság palatinusa, zászlós főura. Aztán jönnek a többi főméltóságok, végül csatlósok, testőrök nemzeti viseletben ingben, gatyában, követve ujjongó gyermekek és suhanczok csoportjától.

Most a menet a bíró kapujához ér; megáll. Ő fensége a pünkösdi király leereszkedőleg üdvözlő verset mond a kinn pipázó bíró urnak, ki őket rendre és tisztességes mulatságra inti.

Alig indul tova a fejedelmi alak, midőn minden kerítés mellől, minden kapu sarka mögül repül a hamuval telt fazék, törött tál, rossz edény.

Ő fensége nem veszi tréfára a dolgot. Sarkantyut ad lovának, igyekszik háta megett hagyni a furcsa fogadtatást, a hü alattvalók e szeretet nyilvánítását.

Egy kis reggeli pálinkára betérnek az árendás udvarára is. Aztán még a közeli falvakat látogatják meg, de e látogatás rövid, mert itthon már stimmol a primás és ő fensége nem veti meg a tánczot sem. A mulatságon a pünkösdi király a bálgazda.

Itt tehát nem egy évig, de csak egy napig tart a pünkösdi királyság.

Csáki János.

Somogy megye lengyeltóti járásának néprajzi viszonyai.

A járás 26 községében magyar-, tót- és németnyelvű lakosság lakik. Tisztán magyar 20, tót 4, tisztán németnyelvű 1 és magyar-német szintén 1 községben.

Valamikor az egész járás területén laktak tótul beszélők, mit bizonyít az egyes községek föld-dülőinek tótos elnevezése: *drenya, dunajka, grablina, matyasicza, melenka, tepenye, szucsaj* stb.

Azonban most már mindenik községben beszélnek a magyar nyelvet, bár Hácsnak tisztán és Vámosnak részben ágostai evangélikus lakossága még mindig szívósan ragaszkodik a német nyelvhez és ősi szokásaihoz.

E lakosság mintegy 1000 lelket számlál. Állítólag Wittenberg vidékéről származtak be. Mint bizonyosat tudjuk, hogy egy törzset képez Somogy megye tabi és igali járásaiban lakó németekkel. Lengyeltóti határába Zichy gr., Vámosra Niczky nep. Jánosné grófnő telepítette be őket a század első felében.

Munkás, dolgos és tisztaságkedvelő népfaj. Faji sajátásaik közé tartozik eredeti tipikus arcz-jellegük, melyről azonnal felismerhetők.

Öltözetük: télen-nyáron bugyogó, esetleg térdig érő szűk gatyá (*sip-gatyá*); felül viselik a mellényt, s alatta a kék gyapot csikos ujjast. Kalapjuk nagyszélű, alacsonytetejű (*silapos*) kalap. A nők kékfestett egyszínű szoknyát, reklit s ugyanilyen színű nagy fejkendőt viselnek, a nyaknál átkötve. Mintha mindig gyászban volnának, még arckifejezésük is oly mélabus.

Népszokásaik eredetiek s különösen *lakodalmi szokásaik*. A vőlegény házánál már a lakodalom előtti napon harsog a trombita. Muzsikusaik a saját népfajukbeli trombitások (*trottyosok*). A lakodalom reggelén a vőlegény a vőfélyekkel együtt trombitaszó mellett vonul a menyasszonyi házhoz. Majd megkondul a harang, hirdetvén az esketési szertartás megkezdhetését. Az egész násznép négyesével — a trombitások kísérete mellett — megindul a templom felé.

Utközben a menyasszony és vőlegény ismerősei az egyes házakból az utcára kisietnek s egyenkint hozzájuk menvén, különféle szalagocskát kötögetnek a vőlegény s a menyasszony karjára úgy, hogy mire a menet a templomhoz ér, át és át vannak kötözve szalaggal.

A lakodalmi estén úgy alkonyattájban a násznép a trombitások kísérete mellett (nevetségesen komoly s taktusos léptekkel s ábrázattal) a keresztszülék házához indul, hogy a keresztyánya ajándékát onnét a lakodalmas házhoz vigyék.

Áll pedig az ajándék gyertyákból, süteménnyel és szalaggal feldiszitett lakodalmi-fácskából, mely egy élelmiszerral dúsan megpakott vékába van beleállítva; továbbá egy vagy két jól megtöltött vánkosból, melyet — midőn most a menet visszaindul a lakodalmas házhoz — a nyoszolyóleányok egyike hangos „hujú-huj-ju-ju“ kiáltozás közben ugyancsak magasra dobál fel, meg elkapja. Az ajándék-sütemény csak éjfélkor fogyasztatik el. — Ilyen egy lakodalom ugyancsak sokba kerül, mert legkevesebb egy tinó husának el kell fogyni, mert ebből kerül ki a lakodalmi-menü.

Különös népünnepeik a *templombucsu* s a *pünkösdi diszmenet*.

A templombucsu napján délután lóra ül a legénység. Néhány pedig gyalogosan kíséri a falu legszebb leányát. Házról-házra járva az egyik bátor legény német dikciót hadar el, melyben kifejezést ad annak, hogy a falu legszebb leánya az idén férjhez akar menni, tehát menyasszonyi kelengyére adjanak néhány hatost s köszönet fejében szabad a szép leánynak csókot adni, — Persze, erre vállalkozó akad elég. A bejött pénzen aztán mulat a legénység három napon át, mert különben is a templombucsu ünnepsége teljes három napon át tart; — többnyire késő ősszel van.

Másik népünnepeük a pünkösdi diszmenet. Május 1-én ugyanis a legénység a templom elé hatalmas május-fát állít le. Ez ott marad pünkösd-hétfőig. E napon kora reggel lóháton (s mindenik lovas legénynél vékony rudra kötött szineskendőből készült zászló van) berugtatnak minden ház egyes udvarára, közrefogva „a

maskurás"-nak felöltöztetett lovast. Csodálatosan is néz ez ki. Fejére egy zöld galyakból font buritószerű alkotmány van téve, mely oly terjedelmű, hogy lovát is befödi. — Az udvaron carriert csinálva, az egyik legény verset mond, azzal végezvén: adjanak tojást vagy pénzt a legények részére májusfa váltságul, mert ha nem, ugy feltipratják az udvart, hogy az járhatlanná válik.

(Mellesleg megjegyezem, hogy e németiség sokat ad háza rendben s tisztán tartására s birjon egyik-másik bármi csekély házhelylyel, azt mind kívül mint belül rendben s tisztán tartja.)

A német asszonyok kékfestett gyapjuból hosszuszáru harisnyákat kötnek s férfi és nő télen, nyáron klumpát (faczipő) és harisnyát visel.

A *Buzsák, Táská, Tót-Szent-Pál* és *Varjaskér* faluk tótnyelvű lakossága szintén magán viseli a veleszületett faji jelleget.

Erős, inkább magas testalkatu, fekete, vagy vörhenyeges barnahajjal, melyet korosabbak hátul elkerítve, oldalt pedig csim-bókba csavarva s erősen kikenve viselnek.

Nyelvsajátságai: tótosan kiejtett magyar beszéd, a szót szaporán kimondva, gyakran vegyítve a csakis e vidéken használt tót dialektussal.

Öltözetük bőrből készült, tulipántos, sujtásos prémgalléros nehéz bőrbekecs; télen-nyáron egy szál gatyá s lábukon szijas bocskor.

Foglalkozásuk a szőlő- és földmivelés, a csikászat s a berkekben a halászás, télen pedig nádaratás. Határaikban nagy-kiterjedésű legelőjük levén, sok és szép szarvasmarhákat tenyésztenek.

A Balaton-menti — Faluszemes, Őszöd, Lelle, Csehi és Orda — községek faji jellege: közepes testalkat, halavány arcszín, szőke haj s szemöldök. — Kávébarna színű dolmányt, magyar szabásu nadrágot viselnek — Mint általában az egész járásban mindenütt, ugy e községben is vert-földből vagyis tömésből készült házak vannak. Majd minden háznak utca- vagy kertkerítése nád, esetleg napraforgó tányérbél száraiból készült.

A lakházakban rendszerint egy utca s egy udvarfelőli szoba van. Középen kéménytelen konyha. Mind a szobák, mind a konyha bejárata egyenkint külön a „pitar“ felől van. A lakszoba szegényes butorzatú s mindössze egy asztal van az udvar felőli ablak előtt s a családtagok számára hoz képest egy néhány festett vászon-takaróval leterített, szalmazsakkal ellátott ágy. Az elsőszoza már jobban be van butorozva. Az asztal körül virágokkal pingált pad van; továbbá rendszeren két cseresnyefa almárjom, s magasra vetett ágyak A falon szent képek, a mestergerendán könyvek stb. A szobák talaja földes.

Csáky Elek.

Felvidéki népmondák.

II.

58. *Kisértet.* Rajetz-Tepliczen (Trencsén m.) van egy híd. Ha éji 12 órakor valaki átmegy rajta, kísértetek állanak elé és a patakba dobják.

59. *Haza járó lélek.* Zsolnán (Trencsén m.) volt egy éjjeli ör. Egyszer éjfélkor átment a templom udvarán, hol régi sirhalmok domborulnak. Egy sirból fehér alak emelkedett ki s a magával hozott lepedőt a sirra terítette. Régen meghalt gyermektelen uzorás volt, kinek terjedelmes szántóföldjeit a szegények közt osztották szét.

Ezekhez járt el minden éjjel. Eltűnván a sirról, az ör arra ment s a kiterített lepedőt felkapva, a toronyba szaladt vele. A kísértet visszatért, s nem találván a lepedőt, kiabálni kezdett: Gresko dáj mi moja plachta! (Gresko add ide a lepedőmet!) Háromszor kiáltott. De az ör nem adta vissza a lepedőt, hanem a toronyban harangozni kezdett. A kísértet eltűnt. Reggel a sirt felásták s a halottat megfordulva találták.

60. *Öreg ember.* Prerau helységben ha valaki éjjel az evangélikus temetőn keresztül megy, egy hordót lát, melyen egy vén ember fel-le ugrándozik.

61. *Síró gyermekek.* Nagy-Bittsén (Trencsén m.) közel a temetőhöz van egy ház. Egy éjjel számos gyermek gyűlt eléje, nagyon sirtak. A házbeliek világot gyújtottak s a gyermekek rögtön eltűntek. Ez többször ismétlődött. Másnap öröket kértek. Mikor a gyermekek megjelentek, az örök nagy kiabálást vittek véghez. A gyermekek szétzaladtak s nem háborgatták többé a házat.

62. *A borju.* Néhány trencsényi mészáros a rajetzi vásárra ment. Egy erdőn haladtak keresztül. Éjfél tájban lehetett, mikor az ut szélén egy borjut vettek észre a holdvilágon. Leugrottak s a borjut feltették a kocsira. Tovább indultak, de a lovak alig bírták huzni a szekeret, olyan nehéz volt. Végre meg épen nem bírtak tovább menni, hiába korbácsolta őket a kocsis. Most a borju hirtelen baráttá változott, leugrott a kocsiról, tánczolt, hangosan felkaczagott s eltűnt. A lovak megriadva vágattak tova, a mészárosok pedig ájultan rogytak le a kocsiban.

63. *A rudnói templom.* Rudnón (Turócz m.) van egy fatemplom, mellette temető. Éjféle 12 órakor mindig harangozás, orgonálás, éneklés hangzott benne. A templomot szétbontották és más helyt építették fel. De másnap megint csak a régi helyén volt s tovább folyt a csodálatos éjféle templomozás.

Egyszer egy öreg asszony ment későn éjjel haza a szomszéd

faluból. Messziről hallotta az éneklést, orgonálást. Oda érve, bemegy a kivilágított templomba. Hát látja, hogy a halottak templomoznak. Rá estek, letépték a ruháját, aztán azt mondták, hogy menjen haza, de ne nézzen hátra. Haza érve ájultan rogyott össze. A templomban ma csak kétszer van évente isteni tisztelet.

64. *Póruł járt muzsikusok.* Egyszer cseh muzsikusok mentek Vág-Beszterczéről Szverebecz felé. Elesteledtek s egy réten telepedtek le, hogy ott meghálnak. Egyszer a távolban világot látnak. Oda mennek. Egy nagy házban sok vendég mulatott. Beállitanak. Kapóra érkeztek, huzatta velök a vig társaság, tánczra kerekedve. Végre a bögöt tele rakták arannyal, a házi ur ezüst gombos mentéjét, az asszony aranyos főkötőjét tette a karmesterre. Aztán aludni mentek. A muzsikusok is lefeküdtek és hangszereiket a falra akasztották. Mikor fölédredtek, egy temetőben találták magukat. Hangszereik a sirkereszteken függtek, az ezüstgombos mente lócsontvázzá, az aranyos főkötő számárfejjé vált, a bögő meg lóganéval volt tele.

65. *Vizbe fultak lelke.* A Garamban Zsarnócza táján vízbe fultak lelkei tartózkodnak. Egyszer körmöczi mészárosok keltek át a vizen kocson. Mikor a víz közepén voltak, hangokat halanak alulról: Itt az idő s még senki sem jár. Abban a pillanatban egyik társukat huzza valami lefelé. Társai megfogták, nem engedték. De Zsarnóczára érve, az illető már a harmadik pohár bornál meghalt.

66. *Vizi tündér.* Körmöczön a zólyomvölgyi erdő tavában egy vízi tündér lakott. Szépen énekelt, mitől a favágók elaludtak. Ezért nagyon boszankodtak. Egyszer a farakások mögött elbujtak. Jött a halfarkban végződő tündér, egy kis gyerekkel a karján. Egyik favágó kikapta kezéből a gyereket s a tópartjára dobta. A tündér farkával hozzá vágott, de a százados fenyőt érte, a mely ketté tört. A favágók felvették gyermekét és elfutottak vele. A tündér sirva bukott le. Azóta nem látták. Nagy-Bittsén is azt mondják, hogy a Vágban volt egy vízi tündér, félig ember, félig hal, a ki réme volt a vidéknek, mert a falubeli gyermekeket horogatta el.

67. *Féreg.* Mikor a sztranzkei paraszt nyakravalót vesz, előbb spiritusba mártja, aztán köti fel, mert különben valami féreg, amely ilyesmiben tartózkodik, megfojtaná.

68. *Heinzelmännchen.* Heinzelmännchennek hívják Körmöczön egy kicsi kis embert, a ki a tűzhely alatt szokott tartózkodni. Esténként eljár a szorgalmas lányokhoz, segít nekik a munkában, pl. a fonásban, hogy hamar elvégezhesék dolgukat s lefekhesse nek. Láthatlanul jelen meg s dolgozik.

69. *Usodavirág.* A körmöczi Stoszson terem egy virág. Neve németül: walpurgiskraut, tótul: had-namna. Ha valaki magával hordja, az a leány (vagy legény) akit akar, utána fut.

70. *Óriás kigyó.* Nem messze Facskótól (Trencsén m.) van a

Brnyanka nevű tengerszem. Ebben egy óriási kigyó (mások szerint béka) él. A kire rá köp, rögtön meghal. Mások szerint hosszú életű lesz.

71. *Kigyókirály.* Letkésen (Hont m.) mondják, hogy a kigyókirálynak aranykorona van a fején. Egy füttventésére ezrével tudulnak hozzá a kigyók, hogy megmentsek, ha bajban van, vagy parancsait vegyék. A kigyótojásokat nem szabad elszedni, mert különben felgyújtja a házat a kigyókirály.

72. *A fehér kigyó.* Volt Körmőczön egy szegény bányász s ennek egy felesége. Az asszonynak volt három édes gyermeke, s egy mostoha leánykája. Egyszer mikor uzsonnáltak, becsuszik a szobába egy koronás kigyó. Az asszony és három leánya el akarták üzni, mindenfélét dobáltak feléje. De a kis mostoha leány megsajnálta, oda nyujtotta ozsonnáját s a kigyó kiszürcsölte a tejet a kis csuporból. Este mikor a leány egy szalmazsákon aludt a szögletben, oda csúszott a kigyó és azt mondta: Te jót tettél velem, meg akarom hálálni. Ejjel 12 órákor, mikor mindenki alszik, eredj ki a hegyoldalba, a hol kecskédet szoktad legeltetni. Vidd el magaddal a hosszú nyelvű baltát is. Ott találsz egy alvó fiatal embert. Költsd fel. A leány ki is ment. Felkölti a fiatal embert. Az megindul vele. Egy helyütt megállanak, a balta nyelvét a földbe szurják. Egyszer csak nem megy tovább. Ásni kezdenek és egy vasládára találnak, amely tele volt pénzzel. A fiatal ember eltűnt. A leány haza vitte a sok pénzt, gazdag lett. Várat építettett Körmőcz és Besztercze határán az erdőben, melyet a vasládáról Vas-kapunak nevezett el.

73. *Órkigyó.* Körmőczön azt mondják, hogy minden háznál van egy fehér kigyó, mely a ház őrszelleme. Rendszeren 12 órákor jár ki a napra sütkérezni. Ha agyon ütik, meghal valaki a háznál.

74. *A barbonczás.* Nógrádban azt mondják, hogy a sárkányok nagy ellensége a barbonczás. Összesen 12 barbonczás van, akik testvérek s a fellegek közt laknak a rozmaringerdőben. Jó dolguk van ott. De egész évben nem esznek semmit, csak egy nagy követ nyálnak, melyet Amerikából hoznak. Az évnek egy bizonyos napján azonban jól lakhatnak. E napon lejönnek a földre, hogy a sárkányokat összefogdossák, mert ezeken szoktak lovagolni. De ekkor sem esznek egyebet mint édes tejet.

75. *A sárkány.* Ha a kigyó a két évet elérte, lesz belőle sárkány. Azt mondják Nógrádban. Egyszer egy juhász elment az erdőbe. A mint a málnabokrok közt barangol, a lába egy lyukba sülyedt s úgy érezte, mintha húznák lefelé. Hiába iparkodott megmenekedni. Egész teste bent volt már s csak akkor vette észre, hogy a sárkány lakásába került. Egy egész álló esztendeig élt a sárkánynyal egy kenyéren, míg a barbonczás meg nem szabadította. De már akkor annyira lesoványodott, hogy nemsokára bele is halt.

Homok-Terennén van egy ház a falu közepén, úgy hívják, hogy Jó zsidó-féle ház. Ez előtt van egy kis kert, sűrűn körül-

növe liczeum-bokrokkal. Azt mondják, hogy a bokrok közt is lakott egy sárkány, de azt is elvitte a barbonczás.

Uj-Besztercze, Ó-Besztercze és Radoska nevű faluk alatt (Trencsén) egy sárkány van. A feje Uj-Besztercze, a teste Ó-Besztercze, a farka Radoska alatt. Mikor e sárkány megmozdul, nagy árviz borítja el a vidéket. Valamikor el fog jönni Gábor angyal s e sárkányon a fellegek közt lovagol. Ha az erdő felett vágat el, enyhébb lesz az időjárás; ha a mezőn, kiáradnak a vizek; ha este nagy zivatar után, derült idő lesz; ha délben, az istenítélet következik. Ezután Gábor más világrészbe viszi át, ott szét vágdalja. A ki e sárkány hátából egy darabot a nyelve alá tesz, soha sem fog izzadni. A ki pedig a nyelve fölé teszi, azt még télen is nagy forróság fogja gyötörni.

A báni (Trencsén) kath. templom alatt van egy sárkány, mely a templomot karácsony este éjféli mise alkalmával bizonyos magasságig felemeli.

A trencsényi vár mély kútjában is volt egy óriási sárkány, mely a vizet vérré változtatta. Ennek a feje a kútban, teste a város alatt, farka pedig a Vágban volt.

76. *Boszorkány.* Körmőczön volt egy csizmadia s annak két legénye. Feltűnt, hogy bár egy kosztón éltek, egyik jó húsban levő s folyvást vidám, a másik igen sovány s mindig szomoru volt. Hiába tudakolták: miért szomorkodik. Mélyen hallgatott. Társa egyszer észrevette, hogy egymás után többször az éjnek egy részében nincs otthon s mikor haza kerül, izzadt s egészen ki van merülve. Feltette magában, hogy meglesi: mi történik ott. Este a sovány mindjárt mély álomba esik, a másik ébren maradt, de azt szinlelte, hogy aluszik. Éjfélkor nyilik a szobaajtó s belép rajta a mester felesége. Oda lép a szomoru legényhez, felkölti, kendője alól elővesz egy kantárt s a fejébe dobja. A legény rögtön lóvá változik, gazdasszonya pedig felül reája s elvágat. Társa elhatározta, hogy végét szakítja annak a kinzásnak. Másnap ismét kérdőre vonta a szomoru legényt s mikor az most sem akart semmiről szólni, elmondta, hogy mindent tud, s azt is, hogy meg fogja szabadítani. Este ágyat cseréltek. Jön a mesterné. Fejébe akarja vágni a kantárt, de ő felugrott, kikapja kezéből s az asszony fejébe vágja. Az változott most lóvá, rá pattan a legény s bár ugyancsak gyorsan vágatott, mégis folyvást kegyetlenül kergette. Nemsokára megérkeztek a Renuwiesere, a hol a boszorkányok gyűléseiket szokták tartani. Egy bokorból végig nézte az egész jelenetet s látta, hogy több ismert városi asszony van ott s több olyan szegény pára, mint az ő társa. Azután hasonló módon visszatértek. A kantárt a fiu eltette, hogy a boszorkány többé ne használhassa. Az asszony másnap nem birt felkelni, úgy össze volt törve, kezé alá megpatkolva. Nemsokára meg is halt.

Szinobánya környékén (Nógrád m.) van egy vízzel telt barlang. Ha valaki belé lép, a boszorkányok lehúzzák, megfullad.

Körmöcz közelében van a Teufelsberg. Ezen hajdan egy boszorkány lakott, ki az arra menők után egy fekete zsákot dobott. E zsák addig üldözte a szerencsétlent, míg csak holtan össze nem rogyott.

A czéllövő mellett van egy kápolna. Egy papot falaztak belé, a kihez misézés közben mindig beszéltek a boszorkányok.

Nógrádi monda szerint a boszorkány, mikor éjjeli gyűlésre megyen, egy bizonyos kenőccsel kenni meg a testét s aztán szállhat, a merre tetszik.

Egy korcsmáros tehenének hirtelen elapadt a teje. A béres egy éjjel látta, hogy fekete macska jön az istállóba. Kergeti, de nem megy ki, hanem körbe szaladgál. Veszi a fejszóját s hozzá vágja. A macska nagy vinyogás közt eltűnt. Reggel a falubeli boszorkánynak, mert ő volt a fekete macska, egyik kezéről hiányzott a kis-ujja.

77. *Ördög.* Körmöczön hajdan egy gazdag ember lakott. Háza tele volt arannyal megrakott szekrényekkel. De hogy honnan került mind e gazdagság, azt senki sem tudta. Azt susogták, hogy a gazdag ur felesége az ördöggel kötött szerződést. Igazuk volt. Egy nap, mikor az asszony a lakóházból a kincsházba igyekezett, az utcán egy vad, vörös-tüzes ló neki rohant s magával ragadta.

Mikor az árvai várat építették, a munkásokat igen sanyargatták. Nem adtak nekik enni, nem fizették ki a béröket. A munkások átkozták a vár urát. Csakugyan egy éjjel két ördög két hatalmas kövel arra tartott. De mikor az Árva viz felett haladtak, megszólalt a kakas. Az ördögök a köveket a vízbe ejtették s eltűntek. Ma is láthatni az egyik követ a vár nyugati, a másikat a keleti oldalán. Ez utóbbin egy nagy lábnyom is látható.

Egy fiatal erős ember éjjel egy falun ment keresztül. Az utban egy kövér fekete kecskebakot talált. Ugy is lopni készült, hát felvette s czipelte magával. Nagyon nehéz volt. A mint egy hidhoz ért, a kecske egyszerre szurokká vált s szét folyt. Az ördög volt.

78. *A véghlesi vár.* A hol most a véghlesi vár áll, hajdan egy kis kunyhó volt. Egy parasztasszony lakott benne, ki minden este kiment a közel eső fenyvesbe, a hol a favágók dolgoztak s megdézsmálta fájukat. Egyszer kézbe véve fejszójöket, lesbe állottak. Jött az asszony s éppen ütésre huzakodtak. De egy farkas ökreiknek esett. A mig oda siettek, az asszony egy kecskén elnyargalt. Utána rugaskodtak, háza előtt elérték, agyon ütötték. Egy lapos kő alatt sok pénze volt elásva. Ebből kápolnát építettek, melyet az árviz elsodort. De a mint aztán ott egy kovács szántott, az ekevas egy nagy követ vetett fel, melyen, aranydugóval bedugva egy lyuk volt. A dugót kihúzta. Benn egy olvashatatlan irás és sok pénz volt. Ebből építette a várat. Véghles nevént onnan kapta, mert egyszer Mátyás király ott vadászott s vadászat végén azt mondta: „Ez ugyan vig les volt“.

79. *Rablók széke.* Csarádon (Bars m.) van egy barlang s benne egy kőasztal körül 24 kőszék. Az erdőben hajdan 24 rabló tartózkodott, kiknek a barlang volt ebédlőjük.

80. *Babik.* Fácskó mellett (Trencsén m.) van egy Babik nevű barlang. Hajdan egy Babik nevű zsvány lakott benne. Merészen rabolt, senki sem mert ellentállani.

81. *Jánosik.* A felvidék legnépszerűbb rablója Jánosik vagy Brinza János. Egy szegény paraszt földműves fia. Nagyon lusta gyerek volt, hét éves korában még szopott. Soha sem akart ágyba feküdni, mindig a tüzhelyen aludt. Abba a szobába, a hol ő hált, éjjel boszorkányok jártak be a kéményen. Egyszer, mikor jöttek, meg akarták tudni, nincs-e ébren Jánosik. Tüzes úszköt tettek a meztelen hasára. Ő ébren volt, de tette magát, hogy alszik, türe a nagy fájdalmat. A boszorkányok hát nyugodtan elkezdték éjjeli táncukat. Mikor pedig eljött az órájuk, vissza akartak menni a kéményen. De Jánosik az elsőt megragadta s nem engedte el. Adtak neki gatyamadzagul egy kigyót, a melytől oly erős lesz, hogy tíz embertől sem ijed meg s a mig azt át nem vágják, el nem foghatják, meg nem ölhetik. De avval nem elégedett meg. Adtak hát még a boszorkányok egy baltát, a mely magától vagdalkozott. Jánosik mindjárt másnap ki akarta próbálni a varázsszereket. Az apja épen vásárban volt, s estefelé haza tartott az eladott ökrök áraval zsebében. Jánosik megrohanta s pénzt elvette. Aztán ahogy csak tudott hazafutott s lefeküdt a kemenczepadkára. Mikor apja nagy busan megérkezett, kérdezte tőle, hogy eladta-e az ökröket? „Hallgass te lusta! — mondja az apja, — eladtam, de mikor a horhádi erdőn jöttem keresztül, egy gaz zsvány megrohant s elvette minden pénzemet.“ Jánosik erre kihuzta a pénzt tüszőjéből, oda adta az apjának s azt mondta: „Az én voltam!“ Ettől fogva elment hazulról, czimborákat keresett, bandát szervezett. Egy hagyomány szerint bandájának tagjai voltak: Hesik, Adamcsik, Uhoresik, Szuronesik, Potuesik, Hrajnoha, Mucha, Garai, Tarko, Gyuricza és Mihalsik. Itt is, ott is, sok helyütt mutogatták lakását. Némelyek szerint pl. a Majrova Skalán lakott. Máshol egy barlangot mutatnak, melyen most is lathatni a 2 vasajtót. Ez volt az ő lakása. Brusznó falu mellett (Nyitra m.) az erdőben egy magas sziklameredek aljában ablakforma mélyedés látszik, azt szintén az ő lakásának tartják; ott vannak elrejtve kincsei. A Polána-hegyen pedig van egy kő. Ott szokott volt embereivel táncolni. Messziről olyan a barlang szája, mint valami ágyugolyó-verte lyuk. Igen mély, de fele útján a világ elalszik. Az a nagy fa, melyhez kötélhágcsójukat kötötték, csak néhány éve pusztult el. Barlanglakását kényelmes pompás otthonná alakította át. Rajetzfürdőn egy sziklán őt ujjas kéz lenyomatához hasonló mélyedés van. Egyszer mérgében Jánosik ütött rá. Keze nyoma maradt ott. Ugyanott van egy sziklabarlang, benne asztal-alaku képlet. Jánosik tartózkodott egyszer itt. Több társa meglátogatta. Nem volt butor-

zata, hát kezével morzsolgatott a sziklából asztalt. Kralován mellett pedig a hegyen egy kő van s azon tányéralaku mélyedés. Egyszer itt ebédelt Jánosik s a tányért, melyből evett, oly erővel nyomta a kőbe, hogy ott maradt a nyoma. Nagyon gazdag volt. Fenmaradt egy jegyzőkönyve, melyet ő maga *kulcsnak* nevezett s melyben minden gazdagsága fel van jegyezve. Az is, hogy mi hol van. Sokan megkísérlették már felfedezni a kincseket. De mikor a nyitott sziklaajtóhoz értek, egyszerre becsapódott s minden feszegetés, erőlködés hasztalan volt. Egy tehénőrző gyermek mégis, a mint a sziklán játszott, egy aranygolyót látott. Utána szaladva a nyitott sziklaajtóhoz ért s az nem csapódott be. A fiu bement. Egy szép lány jött eléje, ki sok szobán vezetete keresztül. De nem vihette be mindenhová, mert kevés idő volt az ajtó bezáródásáig. Adott neki annyi pénzt, amennyit csak elbirt s azt mondta, hogy ha valamivel hamarabb jött volna, igazi gazdag emberré tette volna. Egy más ember is rátalált egykor a kincsre. Öreg koldus ült a kincs mellett, a ki azt mondta, hogy vigyen a mennyi kell, de ne esküdjék! Több ízben hordta már ki a sok pénzt. Egyszer egy emberrel találkozott, a ki azt kérdezte, hogy hol volt? Azt felelte, hogy a szántóföldön. Az ember azt mondta: ez nem igaz! Erre ő erősködött: bizony Isten, ott voltam! Azóta nem talált sem ő, sem senki más a kincs helyre. A bruznoi szikla is felnyílt egykor egy szegény özvegy asszony előtt. Öreg asszony lépett ki belőle s azt mondta, hogy adja oda neki kis leányát. Ő felneveli s 12 év múlva érte jöhet. Az asszony oda is adta. 12 év múlva visszatért érte. A szikla megnyílt s az öreg asszony kivezette a gyönyörű hajadont, gazdagon megajándékozva. Megtalálták egy hordó borát is. A külső rétege kökeménységű volt, közepében azonban olajsűrűségű igen finom ital. Csak a gazdagokat fosztotta ki. Azoknak is megígérte, hogy ekkor s ekkor látogatást tesz, készítsenek elő számára ezt meg ezt. Ha megkapta a mit kívánt, senkit sem bántott s csak akkor nyult erőszakhoz, ha ellentállásra talált. A mit a gazdagoktól elvett, azt nagyobbára kiosztotta a szegények közt. A posztót od buka do buka (bükkfától bükkfáig) mérte. A bükkfák pedig jó távol vannak egymástól a fenyvesben. Egyszer egy galyszédő rongyos asszonyt látott az erdőben. Megesett rajta a szive s nyomban jó meleg ruhába öltöztette s gazdagon megajándékozta. Különösen szerette a szegény diákokat. Ha velök találkozott, a korukhoz illő tantárgyakból kikérdezte s aztán megajándékozta őket. Egyszer két diákot ajándékozott így meg. De egyik távozóban hirtelen visszafordul s pisztolyával rá lött. Jánosik kezével kifogta a golyót, eldobta s egy fejszecsapással agyon ütötte a vakmerőt. A másikat meg békében engedte tovább menni. Liptó-Ujvárt van eltemetve. Ugy fogták el, hogy mikor üldözték, egy vén boszorkány azt kiáltotta: szórjanak borsót a lába alá! Ezen elcsuszott. Még ekkor lebirta volna a pandurokot. De a boszorkány odakiáltott, hogy vágják el a gatyamadzagját.

Mérgében elkapott egy darab kenyeret s úgy vágta vele föbe a boszorkányt, hogy rögtön szörnyet halt. De akkor hátulról valaki hirtelen elvágta a gatyamadzagját. Evvel a balta is elvesztette csodatevő erejét, pedig akkor már éppen a sziklaajtóba vágta. Halálra ítélték. Kivégeztetése előtt azonban védőbeszédet tartott, melyben különösen azt hangsúlyozta: „Mit vétettem, hogy elvettem a gazdagoktól a felesleget s oda adtam a szegényeknek?” Kivégezték, pedig a király megüzente, hogy ne bántsák, bocsássák szabadon. Ezóta büntetésül a lipitóiaknak külön adót kell fizetni, mindaddig, míg közülök olyan erős ember támad, mint Jánosik. Azt is mondják, hogy az évi adó 4 véka arany volt. Ruháját és fegyvereit, melyeket elfogatásakor viselt, a szklabinai várban helyezték el, mely szintén az övé volt.

82. *Hrajnoha*. A felvidék egy másik ismeretes és népszerű rablója Hrajnoka. A szegényeket az sem bántotta, sőt megajándékozta. De nem ölte meg a gazdagokat sem soha, hanem csak kirabolta, rendesen ügyes fortélylyal. Bandájával a Veporhegység egy sziklabarlangjában tanyázott. Karaffa a véghlesi várban tartózkodván, többször el akarta fogatni, de soha sem bírta. Egy ily vadászat után egyszer egy fráter jelenik meg nála, koldulni légegett kolostoruk számára. Karaffa adott is egy bizonyos összeget. Mikor pedig a fráter keservesen elpanaszolta, hogy már volt egynány forintja, de Hrajnoha az erdőben itt meg itt megtámadta s mindenét elvette, a tábornok még több pénzt adott neki. A fráter eltávozván, a kapusnak egy levelet adott át, hogy urának kézbesítse. Karaffát majd megütötte a guta, mikor a levélben olvassa, hogy az ajándékol kapott pénzt igen szépen köszöni Hrajnoha. Máskor megint a tábornok nagy csapat emberével vadásztatott a zsványokra reggeltől estelig. Csakugyan két embert el is fogtak. Azonban Hrajnoka is elfogta Bucseket, az erdészt. Udvariasan megkérdezték tőle, hogy minő halált választ magának. Mivel pedig az erdész semmit sem felelt, étellel, itallal jól tartották s egy fához kötötték. A két zsványt Karaffa setét börtönbe záratta s elhatározta kivégeztetésüket. A megelőző napon azonban nagy lakomát csapott, melyre sok úr gyült össze. A lakoma végén egy magas fiatal ember lépett be, mondván, hogy ő Bucseknek, kit Hrajnoha elfogott s egy fához kötött, hogy majd felakasztassa, barátja s kéri, segítsen a szegényen. Karaffa megígérte, hogy holnap megmenti, s igen felindulván, így szólt: „Uraim, bár nem vagyok nagyon gazdag, mégis 100 aranyat adnék annak, a ki Hrajnohát elevenen előmbe hozná.” A felesége meg azt mondta: „Bár igen kedves nekem ez az aranyláncz, mégis oda adnám annak, a ki Hrajnohát elevenen ide hozná.” Erre mindenik úr ígért az esetre szép összeg pénzt. Hát maga, — kérdé Karaffa Bucsek barátját, — mit adna? Én, — felele az s egyet füttyentett, — golyót az agyába. Erre talpig fegyverben ismeretlen emberek törtek be. Karaffa szolgálait hívta elő, de azok lekötözve

ártalmatlanokká voltak téve. Hrajnoha most felszólította a társaságot, hogy kiki szolgáltassa át az ígért pénzt, mert ime, ő Hrajnohát elevenen ide vezette. Kénytelen-kelletlen megtették. A zsványok megmentvén társukat, szabadon bocsátották Bucseket. Karaffa pedig úgy elszégyelte magát, hogy rögtön ott hagyta Véghlest. Nemsokára Hrajnoha több napon keresztül igen szomorú volt, s végre felszólította társait, hogy vagy oszoljanak el, vagy válaszszanak magoknak más kapitányt, mert ő elmegy. A banda feloszlott. Hrajnoha nyugotra ment. Azután nem látta őt többé senki sem.

83. *Viz az aknában.* Van Kőrmöczön egy akna, a melyben hajdan nagyon sok arany volt. Egyszer egy munkás lenn dolgozott. A többiek már haza mentek, de ő nem akart felhagyni a munkával, mert dús aranyérre talált. Felment s két lámpát, egy új csákányt s egy korsó vizet hozott magával. Tovább dolgozott. A munkában nagyon szomjazott s már csak kevés vize volt a korsóban. Mögötte egy kis, fekete nadrágos, vörös kabátos ember jelent meg, fején nagy báránybőr sapkával, balkezében arany méceset, jobbában ezüst kalapácsot tartott. Kérte, hogy adjon egy kis vizet. A munkás nem akart, mert neki is kevés van. Hiába ismételte kérését a kis ember háromszor s hiába fenyegetőzött, hogy ha majd ő látja el a munkásokat vizzel, nem lesz benne köszönet. A bányász még kinevette. Alig tesz pár csákányütést a sziklára, hátra néz, de már a kis ember eltűnt. Mire aztán visszafordult munkájához, az aranyér már eltűnt. Hiába fáradozott, nem akadt többé rá. Búsán kifelé indult. Sajátságos nesz ütötte meg fülét, a minőt öreg bányász letére még sohasem hallott. Mindenfelől csöpögött a víz. Ettől fogva van tele az akna vizzel, a mely megakadályozza a bányászkodást. A furcsa kis ember a bányarém volt.

84. *Zungenhügel.* Kaproncza mellett (Bars m.) van egy Zungenhügel nevű domb. Hajdan a pásztorok itt legeltették a marháikat. Egyik pásztor jól tudott különböző hangokat utánozni. Egyszer felhangzik a faluból a déli harangzó. A pásztor pompásan utánozta. De erre imádkozó társai szörnyen megbotránkoztak. Nyelvét kihúzták, nyakát levágták s a dombon eltemették. Innen vette a domb nevét.

85. *Kincs Felsőtótiban.* Felső-Tótiban (Bars) van egy mező. Benne sok pénz van elásva. De csak az találhatja meg, a ki két olyan ökrön megy oda szántani, melyeket egy anya egyszerre szült.

86. *A fekete rigó.* A fekete rigó 99 nyelvet tanult meg. De a 100-ikat már nem engedte az Isten, mert akkor úgy tudott volna beszélni, mint az ember.

87. *Kincs Svábon.* Sváb falu mellett (Bars m.) egyszer egy gazdag urat kifosztottak, megöltek. Azon a helyen most egy oszlop van. Azt hiszik, hogy alatta van a sok pénz, mert a zsványok ijedtökben hirtelen oda rejtették el.

88. *A cigányok eredete.* Egyszer egy király népével egy másik

királynál mulatott. Az ablak alatt a zsidók vályogot vetettek. A vendégkirály emberei üvegdarabokat szórtak a várba, melyek mind összehasogatták a vályogvető zsidók lábát. Isten megdorgálta őket. De királyuk azt mondta, hogy több hatalma van neki mint magának az Istennek. Isten azt felelte, hogy kövessék hát ötöt a Verestengeren. Utána is mentek, de a tenger hullámai összezecsaptak felettük és odavesztek. Csak egy asszony maradt meg, a ki nagyon hátul kullogott. Megfogózott egy fűzfaágba s kimenekült. Ezt az asszonyt feleségül vette az ördög. Tőlük származtak a cigányok (Fülek).

89. *A budetini síró leány.* Budetin mellett (Trencsén) van egy szikla. Éjjelenként egy síró leány jelen meg rajta. A budetini várur leánya egy szegény ifjút szeretett. A gögös apa egyszer együtt találta őket. Dühében az ifjút megölte. Leánya a várablakból a Vágba ugrott. Az ő síró lelke kísért éjjelenként.

90. *Miért süt Kralován oly kevés ideig a nap?* Kralován egyszer nagyon heven sütött a nap. A lakosok házaikba menekültek. Erre a nap megharagudott s azt mondta: Ha ti bujtok előlem, én is elbujok előletek. Ezóta süt olyan kevés ideig a nap Kralován.

91. *Sólopás.* A rassói (Trencsén) tutajosok sót szállítottak a Vágon. Egy nagy koczkát elloptak s elrejtették egy a vízbe bocsátott hálóban, hogy visszatérő utjokban megtalálják. Mikor ki akarták huzni, a háló egy fűgyökérbe akadt, nehéz munkájuk volt. Örültek a zsákmánynak. Annál inkább elhültek az üres háló láttára.

92. *Mit visz? A vásárra menő hodrusi asszonyok* (Hont m.) nagyon haragúsnak ha azt mondják nekik: Mit visz kend abban a kosárban? Ég valami benne. Hajdan ugyanis a hodrusi férfiak igen aprók, az asszonyok meg nagyok voltak. A férfi beleült hát a felesége háti kosarába, rágyújtott pipára s úgy szállította magát az akna szájáig.

Dr. Versényi György.

Székely népmonda a Katus-taváról.

Székely-Keresztúron, Udvarhely-megyében, egy birtokos kertjében van egy tó; terjedelme nem nagy, de mélysége a néphiedelme szerint annál nagyobb, mert azt tartják róla az emberek, hogy feneketlen.

Ennek keletkezéséről Székely-Keresztúron következő elbeszélést hallottam.

E század elején ott, a mostani tó helyén még házikó állott; egy egyszerű faházikó, a melyben egy szegény özvegy asszony éledgél.

Történt egykor, hogy valami ok miatt a szapulást (nagy mosást) elhagyta nagy-péntekre, pedig ezt a napot, — különösen

a Székelyföldön, — a reformátusok abban az időben igen szentül szokták volt megünnepelni.

Eljött a templomba menetel ideje, s a templomba igyekvő emberek, kiknek útja a szegény özvegy háza előtt vezetett el, hogy a templomba az özvegyet is elhivják, így szóltak be hozzá: „Kati nén'! gyűjön kied templomba!” — de elcsodálkozva látták, hogy Kati nén' a szapulót rakja, s hogy neki bizony a legkisebb gondja is nagyobb a templomba menetelnél. Erről szavaiból is meggyőződhetek rögtön: „Dehogy mönyök a templomba,“ — mond az özvegy — „szorgosabb dógom van neköm a templomba mőnete'né'; szapulót raktani, s azt még ma ki kö', hogy sújkójjam; az imáncsággal nem sujkodolódik ki a gúnya.“

E beszéden megbotránkozva figyelmezteté a jámbor emberek az özvegyet az Istenre: „Kati nén'! Mőgveri az Isten, ha kied a maji szőn'napon ijent csinál!“

„Mán osztán“ — válaszol az özvegy — „akár ver, akár nem ver, neköm eszt ki kö' mosnom; me't mácczor úgy se'érők rá s hónap esmőn lösz mi'csiná'nom!“

A jámbor emberek látván az özvegy megátalkodottságát, ott hagyták szorgos munkájában s feledve a látottakat nyugodt lélekkel érkeztek a templomba, a hol már harangozták a harmadikat.

Mikor a templomból kijöttek s hazafelé igyekeztek, volt mit bámulniok: ugyan is a faházikót sehol sem látták, s mikor annak volt helyéhez közeledtek, borzadva nézték, hogy azon a helyen, hol a házikó állott, most csak egy forrongó vizü tó vala látható, — minden egyéb eltűnt a föld színéről.

Egy olyan rémitő nagy üstnek képzelhetnő az ember ezt a tavat, a melynek a vizét folytonosan forralják.

Azt is beszéli a nép e tőről, hogy ha valaki megáll a partján s azt mondja: „Buggy, Kati nén', buggy'! . . . buggy' Kati nén', buggy'!“ — a tó vize mintha dühösebben kezdene forrongani.

Az elbeszélőnek az volt a véleménye, hogy e tó tájékán a Gagy vize balpartját erről nevezték el „Katus-tavá“-nak.

Erdemes volna, ha arra járó geologusok közül valaki utjába ejtené s tudományos szempontból vizsgálná meg az érdekes jelenséget, mert mint mondják, állat nem élhet meg vizében.

Kristály Balázs.

Udvarhelyi népmondák.

Zsidó-hegy. Szent Ábrahám délkeleti határában emelkedik kopasz oldalaival a Zsidó-hegy. Az elég magas hegy teteje egy téglány alakú fennlapály. Déli szögletében maig is mutogatnak egy gödröt, melyről azt mondják, hogy helyén volt a hegy tetején lakó zsidók kutja. Hires volt jó vizéről. A faluból sokan járogattak

oda vizért; különösen a betegek kivánták a hegyi forrás tiszta vizét, hívén: hogy meggyógyulnak tőle. A faluban élt egy szegény özvegy asszony, kicsiny kunyhócskájában lakott messzi földön híres szépségű, 18 éves leányával. Az anya beteg lett s leánya minden nap a legszivesebben hozta a vizet, csak felgyógyuljon. Egyik napon azonban vagy elfeledte, vagy nem ért rá vizet hozni s beteg anyja óhajtotta estendőn. A leány menni akart, de anyja nem engedte. Azonban, midőn ez a betegség nyomása alatt mélyen aludt, a jó leány estve elszőkött vizért. Soha sem jött vissza. A zsidók úgy is régen lestek rá, megölték. A szentábrahámiaiak a hegyenlakó zsidókkal töltötték be az elég mély kutat. Most lakatlan, szénát terem a hegy teteje. Innen a *zsidó-hegy* elnevezés.

Rák tava. Nagy-Galambfalva erdejében hullámozik a székeleyek által u. n. tengerszem, vagyis a Ráktava. Mindég nem volt ott tó. Egy kis lak állott helyén, melyben *Rákné* lakott egy édes és egy mostoha leányával. Rákné ugyanis Rák uramnak második felesége volt. Amaz mind lelkileg, mind testileg rút, emez szép és kedves volt. A hány lánykérő megjelent Rákné házánál, az mind csak a mostoha lány kezét kérte; az édesre senki nem vetett még szemet sem. Ez nem tetszett Ráknénak s elhatározta, hogy elteszi láb alól gyűlölt mostoha leányát. Csakugyan istentelen tervét végrehajtandó meg is fojtotta az ártatlan szép leányt. Szemeiből kifolyt könnyből támadt a tó, melybe elsülyedt a házikó, oda vezetett a gonosz mostoha és leánya. A megfojtott lányból tündér lett, mely minden holdtöltén feljön a hold színére s aztán ismét eltűnik.

A tavaszon és nyáron kiránduló leánysereg virágokat szór a tóra emlékezetére jó leánytársoknak.

Pusztá szőlőhegy. Csekefalva déli határán emelkedik a Pusztá szőlő hegy, mely valamikor dúsan termett nagy gerezd szőlőfürtöket. Ma kopár, sőt a mi kevés fü itt-ott szállingózik, az is olyan, mintha hervadt volna. Régen ott akasztották fel (valószínűleg a protestáns üldöztetések idejében) azokat az embereket, a kik az új hitre merészkedtek áttérni. Itt volt a Keresztur-szék inquisitiója. Ma is található a föld színétől pár hüvelyknyire leásott sas fadarabokat; mondják, hogy ezek az akasztófák tövei.

Pusztá szőlőhegyről a szél is fanyarabban fú.

Boszorkány tornya. Fiátfalva határában egy völgy-katlan övezve fűz- és galagonya-bokrokkal, ingoványos mélyedés. Helyen-helyen időközökben a szivós sár felület emelkedést mutat, máshol mélyedést. Az esetleg oda tévedő barom belesülyed sulyához képest egészen is. A nép boszorkány tornyának nevezi s azt tartja róla, hogy a vidék vénasszonyai, kik életökben is boszorkányoknak tartattak, a sirból éjszaka idején ide költöznek. Az élöket belehozzák s kifőzik, vagy megsütik. A fől szálló sűrű pára a füst, mely az alvilágból tör ki.

Demeter Dénes.

Csallóközi és fejrermegyei népmondák.

Aranykert. Tudvalevőleg a nagy Csallóköz-t nevezik így, mely nevezete állítólag még Mátyás király idejéből való. Az igazságos király t. i. igen szerette e helyet, sokat mulatott itt. A Duna-Szerdahely árnyékában fekvő Damazir (Karcsa) és Királyfia (Karcsa) nevezete a nagy királylyal szoros kapcsolatban van. A királynak ugyanis ez egyik községben volt palotája, pompás mulató helye, a másik községben pedig tőle egy leánynak fia született. Ezért a király az egyik Karcst a fiának és a másikat a fiu anyjának ajándékozta s innen a Királyfia nevezet. A pórnőt a többiek irigységből Dámának csufolták. Azonban a Dámát nagy gyász érte: királyi sarjból eredő fia meghalt. A gyászos anya akkor bánatában elvonult a másik karcsei palotába, hol mindig sirt, siratta nagy reményű fiát. A dáma folytonos sirása a nép ajkán szokásossá lett: „*Dáma sir*“; innen a maig is szereplő Damazir.

Taksony, Vatta, Vajk és Istvánfalva. Taksony kis község Galántha közelében, de lakói büszkék s ha valaki kicsinylőleg nyilatkozik felőlük, legottan elé állanak, hogy ők Taksony fejedelem udvarának birtokosai. Ugyanez áll Vatta községre, míg a nagy Duna mellett fekvő Vajk mező város eredetét az első magyar király ifju éveivel kötik össze. Vajk ugyanis apjának, Géza fejedelemnek, a kedves kis alföld e kies tanyáján igen szeretett tartózkodni. Nemcsak azért, mert aranytollas fáczánokra vadászhatott itt az ős Duna partjain, hanem szive vonzotta ide. A tanya felügyelőjének szép korom sötét szemű leánya volt a mágnes. Később azonban, miután a ker. vallásra tért át, megvált kedvesétől, ki megmaradt a pogány hiten, bár István minden módot megkísérelt az áttérésre. István jó szive bosszu és harag helyett szánakozó érzéssel, pogány kedvesének adományozta Vajkot, ő pedig átköltözött a fehér hegyek egyik ágazatának aljába s vetette meg alapját Istvánfalvának.

Pered és Szered. E két község sokat villongott egymás között, pedig nincsenek közel egymáshoz. Mindkettő a megye határszéli faluja. Amaz a külső; emez a nagyszombati járásban. Egyiket a kettő közül Mátyás király bizonyos kiváltságokkal ruházta fel. Hogy a kettő közül melyik volt, azt ma sem tudhatni. Évszázadokon át e kiváltságot nem élvezte egyik sem. Az okmány a múlt században valahonnan előkerült igen erősen megvásva, a betűk sok helyen lekopva róla. Ez a fátum érte a helység nevének kezdő betűjét. Csak az „—ered“ állott, hiányozván vagy az Sz, vagy a P. A szerediek Sz-t, a perediek P-t olvastak hozzá. Egyik sem engedett, s hires per lett a vége. Szered nyert, a miért a jó

perediek tán még ma sem köszöntik ellenfelüket. Egy nem épen poétikus vers is szól erről:

„Véged van már Pered, Most jön sorod, szered,
Elveszett a pered: Nyertél, örülj Szered!”

Detrekő és Szomolány. Detrekő és Szomolány hajdan híresek voltak a fehér hegyek alján épült váraikról. Ma, csak megfeketedett kő-óriások — melyekből a vidékiek az utak szélére garmadákat aprólnak — néznek farkasszemet. Annak ura Szuha Elemér, a messzi földön híres és szép lovag Detre atyja; ennek Szomo Péter, kinek egyetlen szöke fürtös, tengerkék szemű lánya a bájós Ildigo volt. A két vár ellenséges viszonyban állott egymással, ez azonban arra nem volt ok, hogy az ifjak ne szerethették volna egymást. Az ifju lovag ellátogatott minden este tiltott szerelméséhez. S ilyenkor aztán a várfokon féléjeken át szerelmeskedtek. Azonban az irigy nyelvek besugták ezt Szomonak is, Szuhának is. Szomo Péter uram leányát, mert megszegte parancsát, kikötötte a vár csucsára, hol az éhség szomjuság és fagyás kinjától megváltotta a halál. A váromladványra így mutat most is az elmenő: „itt volt kikötve a Szomo lány!”

A Völgybe épült helység ma is Szomolány. Detrét bős atyja ezalatt szintén a legkegyetlenebbül büntette, bezáratta a vár alatti barlangba. Detre azonban hü inasa által megtudta, hogy Ildigója a várfokán kikötve szenved, megugrott börtönéből. Azonban későn érkezett megmentésére, mert az már kiszenvedett volt. Visszatért önként a barlangba és addig sirt, míg meghalt ott. A boltozatról alácsepegő, mészkövé váló cseppeket a Detre könnyének mondják. E magában barlangot rejtő óriási kötőanyag Detrekőnek neveztetik valamint a mellé épült község is.

Fekete viz. A Fekete-viz Bazin város határából ered és Királyrévnel a Sárddal egyesülve Pozsony és Komárom megyék határában a Dunába szalad. A patak vize, mint neve is mutatja, fekete színű, mely a fenekén sűrűen egymás mellé növényes sással feketés-pirosas. Ezt a vizet a nép a kilencz fejű sárkány vérenek mondja. E szörny minden esztendőben kilencz községnek kilencz-kilencz legszebb lányaért jött elő odujából. Sokan próbálkoztak birkózni vele, de a sárkány mindanyiszor legyőzte ellenfeleit, míg végre egy bátor magyar ifju levágta mind a kilencz fejét. A patak a levágott sárkány véréből lett s folydogál ma is csendesen.

Csikvár mondaja. Székesfehérvártól vagy 8 km. távolságra fekszik Szabad-Batthyán (Csikvár), mely a Sárviz csatorna partján álló s már messziről az utazó figyelmét magára vonó, ősi kopott bástyaszerű kastélyon (most gabnaraktár) kívül még arról is nevezetes, hogy a Nádor és Sárviz csatorna a falu szélénél néhány méter közel halad el. Az ősi kastélyhoz a következő mondát fűzik. Itt lakott a török hódoltság idejében Csik török parancsnok, kinek gyengéje volt, hogy a vidék szép nőit magáévá tehesse. Így és

ily szándékkal vihette erőszakkal kastélyába a kanász Battyánnak szemre való kedvesét. Miért Battyán, — ki szintén igen szép, bajszatlan, formás fiatal ember volt — boszut állandó Csik uramon, kedvese ruhájába öltözve, a Csik parancsára a kastélyba erőszakoltatott. Battyán a ruhája alá rejtett késsel a török parancsnokot meggyilkolta és e tetteért, mely a vidék felszabadulását vonta maga után a török hatalomból, több falut kapott ajándékol. Így lett Csikvárból Szabad-Battyán, a maig virágzó község.

Demeter Dénes.

Magyarországi néprajzi könyvészet 1893 – 94.

A tágabb értelem vett hazai néprajzi bibliographiát ott folytatom, a hol azt az Ethnographiá-ban (IV. évfolyam, 1893. 145—156. l.) félbehagytam. Hellebrand philol. könyvészetét felhasználva, az 1893-iki irodalom egy részét állítottam itt össze, s mindenütt ez az év értendő, a hol nincs évszám kitéve. Azok a művek azonban, melyeknek ismertetése ez évre esik, korábbi keletűek is lehetnek. Van az előző évről is néhány adat, némelyik a következő évbe nyulik be. Az 1893. évről is még sok tallózni való van, kivált vidéki lapokban. Ezeket fel fogom kérni, juttassák el hozzám néprajzi közleményeiknek legalább a címét. Szétszórva nálam is vannak még ez évre vonatkozó bibliographiai feljegyzések, különösen külföldi folyóiratokból: pótlólag majd összeállítom ezen adatokat is. Az Ethnographia t. szerkesztőjének meghagyását követve nem folyóiratok stb. szerint állítottam össze az adatokat, hanem bizonyos tágabb tárgykörök keretén belül a szerzők nevének betűrendjében. Mindennemű pótlást örömmel fogad bizonyára a néprajz minden barátja.

I.

Magyar néprajz.

1. Mese, monda.

Bartha G., Rika. (Aranyos-vidék, 1894. febr. 10.)

Belyák B. P. Megjegyzések a hun monda kifejléséről. (Irodalomtört., közl. 307—317).

Binder Jenő, Néhány Mátyás királyról szóló trufánk s rokonaik. (Brassói áll. főreáliskola értesítője, s ebből külön nyomat 40 l.) (Ismert. Budap. Szemle, 76 köt. 156—159 l. — Magyar Szemle 42. szám.) — A zarándok és az isten angyala. (Ethnographia, 130—134 l.) — Néhány népies tréfánk rokonságáról. (Erdélyi Múzeum, 1892. 7. füz.).

Bognár Teofil, Idegen eredetű népmeséinkről. (Katholikus Szemle, 30—49. 227—258. 539—562. 793—804.).

Borbély Sándor, Torda-aranyosszéki népmondák (Erdélyi Híradó, 237. — Erdély, 9. 10. füzet).

Demeter Dénes, Az arany kertből. (Mondák. Aranyos-vidék, 1894. jan. 20.).

Dalos, verses és mesés könyv. Szerk. *Dr. Kiss Áron, Péterfy János, Péter Lajos és Tihanyi Ágost.* (Ismert. *Endrődy Sándor*, Fővárosi Lapok, 320 sz.).

The Folktales of the Magyars. Translated by *Harry Jones and Lewis L. Kropf.* (Ismert. rn. Bud. Szemle 73 köt. 473 l.).

Herrmann Antal, Az élet vize. (Élet, 1894. 1. füzet.)

Imre Lajos, A magyar Faust. (Erdélyi Múzeum, 158—174. 236—253.).

Lázár Béla, Über das Fortunatus-Märchen. (Ungarische Revue 334—348 l.).

Mátyás L., Rege a szászfenési leányvárról. (Erdély, 11. 12. füz.).

Munkácsi B., Egy magyar mesevégi szólás eredete (Ethnogr. 251—255 l.).

Prikkel L. Marián, A „monda“ élettörténete. (M. Nyelvőr, 547—551 l.).

Radó Vilmos, Eredeti magyar gyermek- és népmesék (Ismert. i. s. Bud. Szemle, 73 köt. 156 l. — Magy. Tanítóképző 65 l.).

Rényi Rezső, Magyar befolyás az olasz karolingi mondákra és a Roland-regékre. (Irodalomtört. közl., 129—160 l.).

— — A „szeget szeggel“ témához. (Századok, 6. 7. 8. füzet.)

Sebestyén Gyula, Krisztus-mondák, kiadatlan népköltési gyűjteményéből. (Pesti Napló, 360. sz.).

Széchy Károly, A pannoniai ének. Budapest, 156. l. (Ismert. H. S. Erdélyi Múzeum, 344. l. — Róna Béla, Élet, 479. l.)

Thury József, Szilágyi és Hajmási historiája. (Irodalomtört. közl. 293—306. l.).

— — Virágmesék. (Ung. 1894. 5. sz.)

2. Egyébnemű népköltés.

Balázs Dénes, Régi magyar népballadák dallamokkal. (Népszerű felolvasások. Budán, nov. 16.).

B. Gy., Balladatöredék a Nyírről (Fővárosi Lapok, 155. sz.).

Czapáry S., Mysterium és iskola-dráma (Ismert. Phil. Közl. 311. l. — Irodalomtört. közlem. 247. l. — Századok 171. l.).

Fülöp Árpád, Csiksomlyói miszteriumok. (Ismert. Phil Közl. 610—614. — Irodalomtört. Közlem. 248. l.).

Káldy Gyula, Kuruczdalok a XVII. és XVIII. századból (Ismert. Századok, 158. l.).

Kanyaró F. Régi magyar virágénekek (Erdélyi Múzeum, 69—101. l.).

— — Egy magyar nóta története. (Veszprém, 6. sz.).

Nèthy, Jean de, Ballades et chansons populaires de la Hongrie. (Ismert. rn. Bud. Szemle, 73. köt. 473. l.).

Szeremlei Barna, Egy labanczvers az 1681. országgyűlésről. (Irodalomtört. közlem. 318—329. l.) — Kuruczvers (Irodalomtört. közl. 3. füz.).

3. Népélet, népszokások, néphiedelem.

- Adácsi*, A jászberényi vásáron. (Vasárnapi Ujság, 719).
Bellosich B. Méhes babonák (Ethnogr. 159. l.).
 — — Az erki pap (Blaskovits, a magyar Abraham a Santa Clara). (Egyetértés 278. sz.).
 — — A gonosztevők megbélyegzéséről (Ethnogr. 158. l.).
Herrmann Antal, Miklós napja (Pesti Hirlap, decz. 6.) — Lucza napja (u. o. decz. 13.) — Karácsony a magyar néphiedelemben (u. o. decz. 24.) — Szilveszteri magyar néphiedelem (u. o. decz. 31.) — Aldunai csángók szilvesztere (Hazánk, decz. 30.) — A köröm a néphitben (Ethnogr. 117—130. 248—250.) — Besprechungsformeln aus dem XVI. Jahrhundert (Ethnolog. Mitteil. a. Ungarn, 108).
 — — Húsvéti locsolódás falun. (Vasárn. Ujs. 231 l.).
 — — A hegyek kultusza Erdély népeinél. III. Magyarok. (Erdély, 137—141. 180—183. 238—242. 346—355. l.)
Jankó János dr., Torda, Aranyosszék és Toroczko magyar (székely) népe. Néprajzi tanulmány. Budapest (Ismert. Wlislöcki H., Ethnogr. 161. l. és Ethnologische Mitteilungen, 177. l. — Erdély 11—12. füz.).
Kálmány Lajos, A csillagok nyelvagyományainkban (Ismert. N—s. Elet. 144. l. — Jankó J. Nyelvtud. közlem. XXIII. 226. l. — Czirbusz G., Magyar Állam, 22. sz. — Wlislöcki H. Ethnogr. 145. l.) — Gyerme kijesztők és rablók nyelvagyományainkban (Ethnogr. 225—247. 314—322. — Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 171—173. 188—194. l.) — Nachlese zu den kosmogonischen Spuren in der magyar. Volksüberlieferung (Ethnol. Mitteil. a. Ungarn, 78—82.).
Kandra Kabos, A magyar ösvallás többisten-hivése. (Felolvasás a Szent-István-Társulat-ban nov. 22. — Megjelent kivonatosan: Pesti Hirlap, nov. 23. Katholikus Szemle 1894.) — Felelet rá:
Pajor István, A magyar ösvallás egyisten-hivése — és az Ukkó (Nógrádi Lapok. 1894. 13—14. szám).
Kolumbán S. Magyarische Aberglauben aus Lozsád (Ethnol. Mitt. a. Ungarn 296. l.).
 — — A régi magyar konyha (Vasárn. Ujs. 157. l.).
Karvaly, Ujévi üdvözlés (Vasárn. Ujs. 11. l.) — Falusi udvar (Vasárn. Ujs. 19. l.).
Kolosváry Béla, A babonáról (Haza és külföld, 5., 6. szám).
Párkányi Gyula, Hogyan tréfál a nép. (Az eperjesi Széchenyi-kör évkönyve 1891/92. 91—103. l.).
Szivós Béla, Ó-esztendő, uj-esztendő. Falusi kép (Vasárn. Ujs. 901. l.).

Tömörkény István, Szegedi parasztok. (Ismert. *Magy. Génius* 30. sz. — *Fővár. Lap.* 194. sz. — *Nemzet* 204. sz. — *Hét* 28. sz.)

Versényi György, Babonás napok. (Ismert. *Katona L. Philol. Közl.* 68—71 l. N—s. *Élet* 77. l.)

Wislocki H., Aus dem Volksleben der Magyaren. *Ethnol. Mitteilungen.* München 183. l. (Ismert. *Erdély* 111. l. *Schurtz*, *Ausland* 32. sz.) — *Márton napja* (*Pesti Hirlap* nov. 13.) — *András napja* (*Pesti Hirlap* nov. 30.) — *Advent* (*Pesti Hirlap* decz. 17.) — *A karácsonyfáról* (*Pesti Hirlap* decz. 23.) — *Húshagyó* (*Pesti Hirlap* 1894. febr. 6.).

Wislockiné D. F., A gyermek a magyar néphitben (*Ethnogr.* 107—116. 208—224. — *Románul: Ungaria.* 1895. 1. füzet).

Woenig Fz. Eine Pusztenfahrt (Ismert. *H. A. Élet* 114—116 l.).

5. Tárgyi néprajz.

Herrmann Antal (Nonquis), Vidéki muzeumok és könyvtárak (*Élet* 1894. 1. sz.).

Jankó János dr., Népies építkezés a Bihar hegységben (Aranyos vidék, 1893. decz. 23., 30. 1894. jan. 6., 13.) — *Közlemények a M. N. Muzeum néprajzi tárából.* I. Halászati eszközök (*Ethnogr.* 55—59. l.).

Meiszner Alajos, A csángó telepek Délmagyarországon. Csángó paraszt házak ábráival. (Köztelek, 89. sz.).

Miskovszky Viktor, A szmrecsányi templom és mennyezetének festményei (*Arch. Ért.* 145—151.).

Mudrony Soma, Műiparunk és a magyar stílus kérdése. (Felolvasás az Országos iparegyesületben, decz. 11.).

Munkácsi B., A magyar népies halászat műnyelve (*Ethnogr.* 7—12. füzet. Külön is mint a *Magyar Néprajzi* füzetek 1. száma).

Pápai Károly dr., A palóczi faház. (*Ethnogr.* 1—31. l. Ugyanaz németül: *Ethnologische Mitteilungen a. Ungarn* III. 141—283. Altalános bevezetéssel az *Építészeti Szemlében*).

Szentgyörgyi Lajos, A magyar motívumok gyűjtése és alkalmazása a rajz és női kézimunka oktatásánál. (A délmagyarországi tanító-egylet 1893. évi értesítőjében.).

Vikár Béla, Néprajzi tárgyak gyűjtése a millenniumra. (*Ethnogr.* 85—93. l.) — A Nemzeti Muzeum néprajzi gyűjteményeinek új gyarapodása. (*Ethnogr.* 328—330. l.).

Wislocki H., Az ezredéves kiállítás néprajzi osztályáról (*Ethnogr.* 68. l.).

6. Magyar nyelv.

Asbóth Oszkár, A szláv szók a magyar nyelvben (*Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.* XVI. köt. 3. sz.), *Magy. Tud. Akadémia*, 53. l.

Balassa József, A magyar nyelvjárások osztályozása. (Ismert. *Zolnai Gy.*, Nyelvtud. közlem. XXIII. 310—321. l.).

Bartha József, A palócz nyelvjárás. (Ismert. *Balassa J.* Nyelvtud. közlem. XXIII. 321—328. l.).

Hollós Danó, A helynevek (Losonc és vidéke 9. sz.).

Kolumbán Samu, A lozádi nyelvjárás. (M. Nyelvőr 353—359. 405—410. 456—459. 499—502. 555—557.).

Munkácsi B., Kutya és más magyar kutyanévek (Nyelvtud. közlem. XXIII. 243. l.) — Magyar műveltségi szók kaukázusi nyelvekben (Nyelvtud. közlem. XXIII. 119. l.).

Raffay Sándor, Palóczság és Czegléd (M. Nyelvőr, 375. l.).

Simonyi Zsigmond, Olasz szavainkhoz. (Nyelvtud. közlem. XXIII. 128., 144., 177., 190., 352. l.).

Steuer János, Csiki székelység. A székely nyelvjárások osztályozásának vázlatával (M. Nyelvőr, 213—218. l. — *Balassa J.* észrevétele, u. o. 275—277. — *Steuer válasza*, u. o. 343—345 — *Balassa felelete*, u. o. 469. l.).

Szarvas Gábor, Magyar eredetűek-e a *jó, ügy* és *va* végű folyó nevek (M. Nyelvőr, 229. l.) — *Rege és monda*. (M. Nyelvőr, 451—455. l.) — *Mi a tájszó?* (M. Nyelvőr, 569. l.).

Szinnyei József, Magyar tájszótár. A M. T. Akadémia megbízásából I. 1. 2. füz. (Ismert. *Simonyi Zsigm.*, Nyelvtud. közlem. XXIII. 307—310. l. Akad. Értesítő 379—388. l.) — A magyar nyelvbe átvett oláh szavak. (M. Nyelvőr, 23—30. 71—75. 111—117. 168—173. 207—212. 247—250. 294—297. 337—340. 387—392. 336—440. 490—493. 536—539. l.).

Tagányi Károly, A besztercei szószedet kulturtörténeti jelentősége. (Századok, 305—327.).

Végh Endre, A „rege és monda.“ (M. Nyelvőr 398—405. l.).

Zolnai Gyula, Tájszótárlózat. (M. Nyelvőr, 218—226. 268—275. 315—324. 364—371. 411—417. l.) — *Mátyusföld nyelvjárása* (Ismert. *Balassa J.* Nyelvtud. közlem. XXIII. 321—328. l. — *Zolnai válasza* u. o. 473. l.)

Néprajzi érdekű egyes szók: *Csaba íre*. (M. Nyelvőr 150 l.) — *Erdélyiességek*. (U. o. 279—373. l.) — *Füles Kártya*. (37. l.) — *Komatál*. (569. lap.) — *Kurta kocsmá*. (175. l.) — *Székely „máj“*. (38. l.) — *Mátkatál*. (510. l.) — *Rákos*. (280. l.) — *Repülő hétfő*. (329. l.) — *Szápa-Keszeg*. (134. l.)

7. Ural-altáji ethnologia.

Finn népdal (Kutya kaffog) ford. Halász Ign. (Élet, 20. sz.)

Giesswein S., Az ural-altáji nyelvek fontossága az összehasonlító nyelvészet szempontjából. (Magyar Siou, 825—830.)

Halász Ignác, Svéd-lapp nyelv. V. Népköltési gyűjtemény a pite-lapp-mark arjepluogi egyházkerületből. Magyar fordítással és jegyzetekkel. Budapest, Akadémia 332. l.

Jannsen Harry, Estnische Volksmärchen. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn 97—99. 200—204.).

Krohn K., Die geographische Verbreitung einer nordischen Thiermärchenkette in Finnland (Ismert. Jankó J., Nyelvtudom. közlem. XXIII. 331—334.).

Mac Ritchie D., An alleged mongoloid race in Europa. (Science, New-York, XXI. 529.).

Munkácsi B., Volksglauben der Wotjaken. (Am Urquell, 5. 6. füzet.) — Vogul népköltési gyűjtemény, III. Medve énekek, 1. füzet. Vogul szövegek és fordítások. Budapest. Akademia, 509. 1. — A vogulok pogány ős vallása. (Ethnographia, 32—54. l. Akad. Értesítő, 214—223. l. — Németül: Ethnol. Mitt. a. Ung. 61—70. 124—128. 181—188. l.).

Pápai K., Eine Heldensage der Süd-Ostjaken. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 82—88.)

Setälä Emil, Thomsen Vilmos nyomozásai a finn nyelvtörténet terén. (Nyelvtud. közlem. XXIII. 103—108. 198—205. l.).

Whislocki B., Kosmogonische Sagen der Wogulen, (Globus, 4. füzet.).

S. Östörténet.

Cséplő Péter, A biharudvari árpádkori temetőről. (Arch. Ért. 356—358.).

Goldzieher Ign., Körösi Csoma hagyatéka. (Nyelvtud. közlem. 23. köt. 34. l.).

Kun Géza gróf, Relationum Hungarorum cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima. Kolozsvár, Vol. I. 285. l. — (Ismerteti *Nagy Géza*, A magyarok a honfoglalás előtti időben, Élet, 21., 22. füzet).

Munkácsi B., A magyar népies halászat műnyelve. Adalék a magyar nép ős- és műveltségtörténetéhez. (Ethnogr., 7—12. füzet, külön is: Néprajzi Füzetek, 1. füzet).

Nagy Géza, Az alsó-szent-iványi sirdombok (kúnhalmok) Fehérmegyében. (Arch. Ért., 28—36).

— — A magyarhoni lovas sirok. (Arch. Ért., 223—234).

— — A hunn-avar és magyar pogánykori sirleletek jellemzése. (Arch. Ért., 313—323).

— — A régi kúnok temetkezése. (Arch. Ért., 105—117).

Némäti Kálmán, Hungár sarktantételei, 36. l.

Abrányi Kornél id., A magyar zene sajátságai. Budapest, 101. l. (Ismert. Molnár G., Fővár. Lap., 186. sz.).

Nemzeti génusz a művészetben. (Ország-Világ, 14. sz.).

Magyar zene és parlament. (Magy. Génusz, 14. sz.).

Kálmán Farkas, A magyar zenéről. (Egyetértés, 180. sz.).

Ó. Magyar zene. (Budapesti Hirlap, 94. sz.).

Szabó X. Ferencz, Darius kincse. Ballet. (Első előadás az operaházban okt. 4.).

Sztankó B., Sammeln ungarischer Volksweisen. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 99–100 l.).

II.

Német néprajz.

Brüncker J. R., Heanzische Sprichwörter. (Ethnol. Mitteil. a. Ungarn, III., 287. l.).

Die Edda übersetzt u. erläutert v. H. *Gering*. (Ismert. h. g., Bud. Szemle, 74. köt., 149–152. l.).

Fischerlied aus Gothmund: Es reist ein junger Fischer aus *Ungarland* heraus . . . (Am Urquell, 7. füzet.).

Fuchs K., Eine alte Beschwörungsformel. (Ethnol. Mitteil. a. Ungarn, 240. l.).

H. A., Aus dem Dobsinaer Volksglauben. (Ethnol. Mitt. aus Ungarn, 106. l.).

Heinrich G., Az Edda eredete. (Bud. Szemle, 73. köt., 20–43. l.).

Mátyás L., Aus dem Volksglauben der Schwaben von Solymár, Hidegkut und Szt. Iván. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 162, 244. l.).

Nego Gustav, Momentaufnahmen jenseits der Leitha. Bréma, Schönemann (Magyarországi német gyarmatokról is).

Reményi E. ifj., Ó-skót ballada-töredékek (Phil. közl. 196. –202. l.).

Schröder R., Die deutsche Kaisersage. (Ismert. Philol. közl. 703. l.).

Schwanfelder A., Das graue Mandl. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 108. l.).

Vérsényi G., Deutsche Kinderreime aus Körmöczbánya. (Ethn. Mitt. aus Ungarn, 101. l.).

— — Deutsche Volkslieder aus Körmöczbánya. (Ethnol. Mitteil. aus Ungarn 255. l.).

— — Bastlöserreime aus Körmöczbánya. (am Urquell, 7. füzet).

Weber S., Zipser Beschwörungsformeln. Wunderkraft des Frosches. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 297. l.).

Wiesinger, Dobsinai népmondák. (Gömör-Kishont, 22. sz.).

Erdélyi szászok.

Erdélyi szász népelet tanulmányozása. (Ethnogr. 158. l.).

Erdélyi szász nyelvjárásu versek és elbeszélések. (Der Siebenbürgisch-sächsische Volksfreund, 30., 31., 33., 38., 42. sz.).

H. A. Kerbholz aus Lemnek. (Ethn. Mitt. a. Ungarn, 108. l.).

Herkunft der Sachsen. (Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 9. sz.).

Just J., Siebenbürgische Wanderbilder. (Allg. Zeitung, 193. sz.).

Schwicker H. J., Gegenwart und Zukunft der Siebenbürger Sachsen. (Allgemeine Zeitung, Beilage 145. sz.).

Wlislöcki H., Neue Beiträge zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen. (Ethn. Mitt. a. Ungarn, III., 18. l.).

— — Volksglaube und Volksbrauch der Siebenbürger Sachsen. (Ismert. Deutsches Wochenblatt 40. sz. — Zeitschr. f. Ethnologie II.)

— — Karácsonyi és ujévi szokások az erdélyi szászoknál. (Magyar Ujság, decz. 22.).

— — Az erdélyi szászok húshagyója. (Magyar Ujság, 1894. febr. 6.).

III.

Sz l á v n é p r a j z .

Baróti L., Beiträge zur Geschichte des Vampyrismus in Süd-ungarn. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 219. l.).

Feleki Sándor. A galambpár. Cseh népdal. Ford. (Élet, 170. l.).

Herrmann A., Kroatische Volkslieder aus Cirkwenice. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 252. l.).

Krausz Fr. S., König Mathias und Péter Geréb. Ein bulgarisches Guslarenlied aus Bosnien. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, III., 46., 71., 129., 197., 234., 276. l. — Magyarul *Herrmann A.* fordításában, Élet, 17., 19. sz.).

— — Das grosse Sammelwerk für bulgarischen Folklore. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 147., 205., 247., 294. l.).

— — Böhmisches Korallen aus der Götterwelt. Wien, 1893. (Ismert. *Herrmann A.* A panszlavizmus istenséggyarából. Egyetértés. — *Wlislöcki H.*, Élet, 539—542. l. Ethnographia, 162. l. — Zeitschrift für Ethnologie, III., IV.)

Kraus Ernst, Das böhmische Puppenspiel von Dr. Faust. (Ismert. h. Philol. közl., 234. l.).

Madzsár Gusztáv. A lány öröme. Lengyel népdal. Ford.

Munkácsi B., Altjai elemek a szláv nyelvekben. (Nyelvtudom. közlem. XXIII., 432—435. l.).

Popovich M. György, Iványi és a bunyevácok ethnographiája. (Ethnographia, 60. l.).

Les superstitions russes. (Revue d' Orient et de Hongrie, 34. sz.) — Congrès archéologique en Russie. (U. o., 35. sz.) — Vieilles coutumes serbes. (U. o., 42. sz.).

Die Serben in Südungarn. (Dillinger's illustrierte Reisezeitung, 33., 34. sz., szerb esküvő képével).

Szabó Endre, Orosz énekesek. (Vas. Ujs., 12. sz.).

Szerb mesemondó. (Vas. Ujs., 903. l.).

Strausz Adolf, Bulgarisches Georgslied. (Ethnol. Mitteil. aus Ungarn, III., 167. l.).

— — Zur Volksmedizin der Bulgaren. (Ethnol. Mitteil. a. Ungarn 223. l., innen francziául: Revue des revues.).

V. S., Egy szláv apostol. (Vas. Ujs., 31. sz.).

Várnai S., Jan Kollár. (Protest. Szemle, 422—433. l.).

Vrábely Mihály, Rutén népmondák Mátyás királyról. (Ethnographia, 160. l.).

Wislocki H., Zur Geschichte der slovakischen Schriftsprache. (Czambelnek a „Nemzet“-ben közölt czikke után. Allgem. Zeitung, Beilage, 116.).

IV.

Oláh néprajz.

Cuvintele române imprumutate de limba maghiara. Elemente ungurești în limba română. Cântece populare. (Ungaria, 19., 20. sz.).

Diã literatura popularã. (Transilvania, 7., 8. füzet.)

Dascalulu Sie, Poesii populare din Maramureșu. (Minerva, 6—8., 16., 18. sz.).

György Aladár, A Bihar alján (a móczokról). (Felolvasás a Földrajzi társaságban, nov. 9.).

Herrmann Antal, A hegyek kultusza Erdély népeinél. IV. A rumének. (Erdély, 11., 12. füzet.).

Márióra Barb., Doine populare din Bihorű. (Minerva, 3. sz.).

Nagy Albert, A havasi román köznép babonái a hét napjáról. (Aranyos-vidék, 1894. febr. 24.).

Popu Ant., Doine populare de pe luncã în Biharia. (Minerva, 4. sz.).

Rudow, Die Gestalten des romänischen Volksglaubens. (Romän. Jahrbücher, 6. füzet.).

S. L., Leányvásár. Az erdélyi havasok népeletéből. (Vasárnapi Ujság, 599.).

V.

Örmény néprajz.

Bányai, Az örmény leányokról. (Arménia, 8. füzet.).

Herrmann Antal, Az örmények ethnológiájához. (Arménia, 39—41. l.).

Molnár Antal, Ararát és Quanirotha. Az árja nyelvek östörténetéből. (Arménia, 234—236. l.).

Örmény népisme. (Arménia, 9. füz.).

Szongott Kr., Szamos-Ujvár. Az örmény metropolis, írásban és képekben, Szamosujvárt. (Ismert. Wl. H., Ethnogr., 162. l.).

— — Märchen der Siebenbürger Armenier. (Ethn. Mitt. a. 88—91. l.).

Wislocki H., Märchen und Sagen der Bukowinaer und Siebenbürger Armenier. (Ismert. Korrespondenzbl. d. Ver. f. siebenb. Landes., 88. l.).

— — A bukovinai örmények. (Arménia, 5., 7., 8. füzet.).

VI.

Czigány néprajz.

Boka (czigányprimás) kesergője. (Debreczeni Híradó, 1894. 35. sz.).

Delle Grarie M. G., Die Zigeunerin. (Ismert. Ethnogr. 153. l.).

Fated not to die. (A nemzetközi czigány tudós-társaságnak Magyarországon, József főherczeg védnöksége alatti ujjászervezéséről. D. Mac Ritchie-től. Glasgow evening news, szept. 1.).

H. A. Bosnyák czigány népmese József főherczegről. (Vasárn. Ujs. 527. l.).

Herrmann Antal, Halottak napja a czigányoknál (Pesti Hirl. 303. sz.).

— — A czigányok megtelepítéséről. (Ethnogr. 94—107. l.).

— — A vándor czigányok rovas jelei (Ethnogr. 323—327.

Németül: Ethnol. Mitteil. a. Ungarn 157. és Budapesti Handelszeitung, 1. sz.)

— — Volkslieder bosnisch-türkischer Wanderzigeuner. (Ethn. Mitt. a. Ungarn, 106., 209 l.).

— — Dokumente zur Geschichte der Zigeuner. I. Opinino de domiciliatione et regulatione Cingarorum (Ethnol. Mitt. a. Ung. 55. 114. 168. 210. 221. l.).

— — Zigeunersagen u. dgl. über Erzherzog Josef. (I.—V. Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 112., 165., 204., 254. l.).

— — Kolonisierung der Zigeuner in Ungarn. (Ethnol. Mitt. a. Ung. 179. lap).

Illésy János, A czigányok történetéhez. (Ethnogr. 157. l.).

József főherczeg, Észleletek az Alcsuthon telepített sátoros czigányokról. (Az Ethnol. Mitt. a. Ungarn-ból. Vasárnapi Ujság 23. sz.).

— — A czigányok telepítéséről. (Hazánk, 1894, febr. 11).

Erzherzog Josef, Mitteilungen über die in Alcsuth angesiedelten Zeltzigeuner. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 3—8. l.).

Nonquis (Herrmann Antal), A czigányok. (Vasárnapi Ujság, 750. l.).

Sova R., Die mährische Mundart der Romsprache. (Ismert. Wl. H. Ethnogr. 331. l.).

Wlislöcki H., Aus dem innern Leben der Zigeuner (Ismert. Plassmann, Litterarischer Handweiser).

— — Vehmgerichte bei den bosnischen und bulgarischen Wanderzigeunern. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 173—176. Magyarul: Hazánk, 1894, jan. 9).

— — Seelenloskauf bei den mohammedanischen Zigeunern der Balkanländer. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn (194—197).

— — Lidi karácsonya, Rajz a czigány népéletből. (Élet, 1894. 1. sz.).

Zielinski Vladislav Kornel Ritter von, Die Abstammung der polnischen Zigeuner nach ihrer Tradition. (Ethnol. Mitt. aus Ung. 250. l.).

VII.

Orientalia.

Áldor A., A véda. (Élet, 18. sz.).

A Buddha káté (Vasárn. Ujs. 619. l.).

A Buddhaizmus Európában (Vasárn. Ujs. 652. l.).

Goldziher Ign., A pogány arabok költészetének hagyományai. Értekezések a nyelv- és széptudom. köréből XVI. köt. 1. sz. M. T. Akademia, 69. l.

Katona E., Buddha a keresztény szentek sorában. (Élet, 19., 20. sz.).

Kúnos Ignác, A török nők nyelve és költészete. (Nyelvtud. közlem. XXIII. köt. 424—431. l.).

— — Türkische Volksrätsel. (Am Urquell, I. füzet).

— — Türkische Volksromane in Kleinasien. (Ungarische Revue 304—316. l.).

Kuun Géza gr., Adalékok Ázsia és Kelet-Európa ethnographiájához a IX. és X. században (Erdélyi Múzeum, 432—442., 507—521. 566—583).

Asik-keruib. Török mese, ford. *Murk István*. (Magy. Szemle, 35. sz.).

VIII.

Általános ethnologia.

Achelis, Die Entwicklung der menschlichen Ehe. (Ismert. Wlislöcki H. Élet, 16. sz.).

Bartels M., Die Medicin der Naturvolkes. (Ismert. Wlislöcki H. Ethnographia 331. l.).

Bastian Á., Ideale Welten in Wort u. Bild. (Ismert. Ethnogr. 151. l. Wlislöcki H. Ethnol. Mitteil. a. Ungarn 56—58).

Giesswein A., Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft. (Ismert. *Misteli F.*, Nyelvtud. közl. XXIII. 298—307. l. — *Pozder K.*, Philol. közl. 231. l. — *r. Athenaeum* 285—288. l. — *Misteli Fr.* Ung. Revue, 513—520. l.).

Leland Ch. G. Etruscan roman remain. (Ismert. *Katona Lajos*, Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 58. l.).

Pozder Károly, Az ember jelentősége a természetes vallás fejlődésében. (Phil. közl. 280—284. l.).

Wallaschek, Primitive music. (Ismert. *H. A. Ethnogr.* 330 l.).

Westermarck E., Geschichte der menschl. Ehe. (Ismert. *Wl. H.*, Ethnol. Mitt. a. Ung. 256).

Wlislöcki H., József főherczeg és a hazai néprajz (Élet, 242—243).

IX.

Anthropologia.

Bleuer S., A büntető jog átalakulása (az anthropologikus iskola tanai). (Élet. 15. füzet).

Jankó János, Közép-Oroszország legősibb emberfajtájáról. (Ethnogr. 70—76. l.).

Pápai Karl, Der Typus der Ugrier. (Ethnol. Mitteil. a. Ung. 257., 261. l.).

Société d'autopsie (Ethnogr. 159. l.).

Török Aurél, Munkácsy képe és a magyar typus. (Magyar Hirlap, máj. 10.).

Whislocki H., Az elfajulásról. (Élet, 1894. 3. füzet).

X.

Praehistoria, archaeologia.

Cumont F., Mithras-emlékek Magyarországon. (Archeol. Ért. 289—299).

Hampel József dr., Skythiai emlékek Magyarországon. (Arch. Ért. 385—407. Németül: Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, IV. 1—26. l. és külön füzetben is).

Herman Otto, A miskolci palaeolith lelet. (Arch. Ért. 1—25. l.). Erre vonatkozva: *Halaváts Gyula*, A miskolci palaeolith lelet ötletéből, u. o. 186. *Herman O.* válasza, u. o. 186—188. — *Török Aurél dr.*, Der palaeolithische Fund aus Miskolcz und die Frage des diluvischen Menschen in Ungarn. (Ethnol. Mitteilungen aus Ungarn, 8—18, 91—96, 117—124. — Külön füzetben is).

Krausz Samu, Magyarországi régiségek, a Talmudban (Magyar-zsidó szemle és külön füzetben, 45 lap).

Lehoczky J., Adatok hazánk archaeológiájához. (Ismert. Ethnogr. 145. l.).

Téglás Gábor, A római bányászok temetkezési módja Dáciában. (Arch. Ért. 408—412. l.)

XI.

Művelődés-történelem stb.

Egy szatmári civis emlékiratai. Korrajz Szatmár-Németi város multjából, 1790—1872. (Szamos. Megjelent külön füzetben is, Szatmárt, 140 lap).

Az ókorbeli hirlapokról. (Graphikai Szemle, 6.).

Régi római ujságok. (Vasárn. Ujság, 24. sz.).

Öltözködés 100 évvel ezelőtt. (Vasárn. Ujság, 50. l.).

- Réső Ensel Sándor*, Helynevek magyarázója. Budapest, 4. füzet. D.
Giesswein S., Az A-B-C története. (Győri közlöny, 11. sz.)
Gyalui I., Bethlen Gábor lakodalma. (Erdélyi Múzeum).
Maximovics, Der Christustypus in der bysantinischen Kunst
(Jahrbuch des Bukoviner Landesmuseum).
PácZ Sándor, A régi görögök családi élete. (Ismert. Fináczy E.,
Phil. Közl. 51—53).
Petiscus, Der Olympus. Átdolgozta *Geréb I.*, Budapest, 344 l.
Rácz Endre, Tanulmányok a rómaiak erkölceiről. (Ismerteti
Bódiss J., Phil. közl., 686—690. — Századok, 87. l.).
Sebesztha M., A rabszolgaság az ókori népeknél.

XII.

Vegyes.

- A Kasperek-legenda forrásai. (Vasárn. Ujság, 314. l.).
Aus der Welt des Wahns. (Kronstädter Zeitung, 184. sz.).
Geistererscheinungen. (Neues Pester Journal, okt. 7.).
Kröten- und Schlangensteine. — Zum Fingerabschneiden der
Witwe. (Ethnol. Mitt. a. Ungarn, 179. l.).
A talmud a szerencsejátékról. (Egyenlőség, 1894. febr. 4.).
Baróti Lajos, A nagybecskereki spanyol telepek (Délmagyar-
orsz. tört. és régész. Értesítő, 4. füzet.).
Enyedi Mátyás, A talmudról (Erdélyi Múzeum, 1892. 7. füz.).
Hajnóczi R. J., A löcsei kalendárium. (Szepesi Lapok, 43.,
44. sz.).
Havas Rezső, Magyar földrajzi könyvtár. Budapest, 532. lap.
(Felöleli a néprajzi könyvészet egy részét is.).
Herrmann A., A kártyások babonái. (Pesti Hirlap, 327. sz.
Németül: Ethnologische Mitteil. a. Ungarn, III. 154. sz.).
Révész Kálmán, Egy régi vers a táncz ellen. (Irodalomtört.
közlem. 449—456. l.).
Szamosi J., Egy régi görög álmoskönyv. (Erdélyi Múzeum,
5. füzet.)
Vajda Viktor, Baszk népdal magyar királyról. (Kecskemét,
41., 42. sz.).

Közli: *Herrmann Antal*.

A Magyarországi Néprajzi Társaság 1895-iki közgyűlése

I. Elnöki megnyitó.

Dr. *Munkácsi Bernát* ügyvivő alelnöktől.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Nagyérdemű elnökünk, *Kun Géza* gróf dr. úr Ó Méltósága távollétében igénytelen személyemnek jutott a megtisztelő feladat, hogy a Magyarországi Néprajzi Társaságnak ez idei — immár hatodik évi — rendes közgyűlését üdvözöljem és vezessem. Különös örömmel teljesíthetem ezt éppen jelen alkalommal, midőn közgyűlésünk világosan fölismerhetőleg fordulópontra alkott társaságunk történetében, mely befejezését jelzi átélte nehéz viszontagságoknak s kezdetét egy remélhetőleg kedvezőbb fejlődésnek s munkásságában eredményesebb, szebb jövőnek.

Viharos évek szárnyaltak át fölöttünk. Az a nagy megrázkodtatás, mely szerény erejű s a kezdet nehézségeivel küzdő társaságunkat boldog emlékezetű *Hunfalvy Pál* elnökünk halála után érte, szinte összeomlással látszott fenyegetni annak alkotmányát. A nagynevű s országos tekintélyű férfiak, kikre bízalmal ruháztuk ügyeinknek vezetését egytől-egyik odahagyták társaságunk kormányát, sőt részben ki is léptek a társaság kötelékéből. Csak a közmunkások maradtak részen; de közülök is a nagyobb rész tétlenül és csüggeteg tekintettel szemlélte az állapotok folyton növekvő zürzavarát, napról-napra várva a társaság életének immár elháríthatatlannak képzelt végóráját. Teljesen megfelelő volt e viszonyoknak a társaság anyagi helyzete is. Az alapítványi tőke kevés összeg híján kölcsönképpen fölvéve adósságok törlesztésére lett fordítva; a tagdíjak rendkívül lanyhán folytak be, minélfogva a pénzkészlet annyira lepadt, hogy immár a folyóirat terjedelmének tetemes korlátozása vált szükségessé. Végül bekövetkezett az utolsó s legfontosabb életszerv megbénulása is; folyóiratunk megjelenése öt hónapon át szünetelt, úgy, hogy e jelenségek láttára méltán hangozhatott föl az aggodalmas kérdés: *Vajjon él-e még a Néprajzi Társaság?*²⁴

S ime, hála a kegyes gondviselésnek, e társaság él, virulásnak indul, fokozatosan gyarapszik ereje. Állapotaink ma kedvezőbbek mint valaha. Az alapítványi kölcsönnek eredetileg öt évre tervezett visszafizetését két év letolyása alatt teljesíthettük s pénzügyi helyzetünk annyira javult, hogy immár illő tiszteletdíjat nyújthatunk tudományos munkásainknak, sőt némileg (mint az előterjesztendő költségvetésből kitetszik) javíthattuk tisztviselőink díjazását is. Önerzettel utalhatunk amaz eredményekre is, melyeket társaságunk tudományos feladatainak művelésében sikerült elérnünk s melyek közül a legfőbb az, hogy országszerte érdeklődés mutatkozik a hazai néprajz iránt, melyre vonatkozólag több vidéken rendszeres anyaggyűjtések is folynak. Fontos nyilvánulása az általános érdeklődésnek az is, hogy a néprajzzal rokon tudományok munkásai mindinkább gyarapodó számban és buzgalommal foglalkoznak valójuk szerint a néprajz körébe eső kérdésekkel s becses munkákkal gyarapítják ily módon ide vágó szakirodalmunkat.

Ez eredmények felemlítésénél hálás elismeréssel illik megemlékeznem a Nagymélt. Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Ministerium s a M. Tud. Aka-

démia kegyes támogatásairól, továbbá választmányunk ama lelkes kis csoportjáról, mely a nehéz napokban mintegy ört állott a társaság élete fölött s az ügyvezetésben való buzgó részvételével lehetővé tette annak fölépülését. Bizalommal számolunk barátaink eme kis körének hűséges közreműködésére az előttünk álló nagy feladatokban is, melyek első sorban anyagi megerősítésünket s ennek révén munkásságunk s főképpen kiadványaink terjedelmi gyarapítását célozzák. Mert ismételnem lehet, mi: e társaságban hasonló alkalommal harmadéve hangoztattam, hogy t. i. ügyünk föllendülését nem annyira külső reformok, szervezeti változás, elmésen készült munkatervek s különösen nem nagy nevekbe vetett föltétlen bizakodással érhetjük el, hanem hogy első sorban komoly összetartásunk az, ami itten szükséges s őszinte törekvés mindnyájunk részéről a néprajz szolgálatában reánk várakozó s tőlünk megoldható feladatok teljesítésében. *Csak saját erőnkre támaszkodhatunk; annyit érünk, amennyit közemberi munkásságunkkal kifejezni s megalkotni képesek vagyunk!*"

A jobb jövő rendületlen reményében köszöntöm a Magyarországi Néprajzi Társaságot e mai közgyűlésén, melynek ülését ezennel megnyitott-nak nyílvánitom.

2. Kuun Géza gróf dr. elnök úr levele a Magyarországi Néprajzi Társaság 1895-iki közgyűléséhez.

Igen tisztelt közgyűlés! A néprajzi tudomány számos fejezetre oszlik s a művelt országokban ezen fejezetek egyike sem teljesen elhanyagolt, bár néha aránylag a többihez a művelőkben szűkölködik, mintha az illető tudománynak mostoha gyermeke volna. Pedig a tudománynak nincsenek mostoha gyermekei, csak a művelők bánnak velek úgy, mintha azok volnának. S a néprajznak, mint minden tudománynak, kis körben mozgó munkásai, egy-egy vidék érdekesebbnél érdekesebb egyediségének, hogy úgy mondjam, arcképének hű másolói, sőt azok is, kik bizonyos irányban adatgyűjtéssel foglalkoznak a néprajzi tudománynak nemcsak buzgó támogatói, de nagyérdemű, jelentékeny tényezői lehetnek, mert néha egy, szűk határok közé szoruló vidék életének részletes megfigyelése a néprajzi kérdések megoldására több világosságot áraszt, mint valamelysokkal nagyobb területe. A kis kör hasonlóan a távcső lencséjéhez, végtelen láttüneményeket tárhat fel s egy adat néha felér sok adattal.

A társulati szellem minden időkben nagy hatalomnak volt forrása s most még inkább az, mint a hogy erről modern művelődésünk minden terén, a haladás útjainak mindegyikén meggyőződhetünk. A mit egyes ember nem végezhet el, elvégzi az egyesülés. Muratori azon levéltárakban, melyeknek okmányait saját szemével láthatta s másolhatta le, mint jelesen a modenaiban, oly munkát végzett, mely el nem évül; de Italia minden levéltárát fel nem kereshette, kénytelen volt számos levéltárban okmánymásolással több egyént bízni meg: ezek a másolatok az illetők tehetsége s szakképzettsége szerint egyenetlen értékűek, s jelenleg Velenczében egy okmánykiadó társaság a Muratori által kiadott okmánytár hibás és hézagos okmányainak újabb javított kiadásával foglalkozik. Igy egészíti ki az egyéni nagyméretű törekedést a társulati munka. Az összetartozó okmányokból a történelmi tanúságokat megint egyesek derítik ki s az elmúlt korszakokat, melyekre egyéniségök bélyegét egyesek, a történelem nagy hősei, nyomták reá, ismét egyesek, a történetírás mesterei, elevenítik fel remekműveikben. A társulatok az előkészületek, az eszmecserék, az ellentétes nézetek küzdőterei, a békés kiegyezések színhelyei és eszközlői, az egyéni törekedéseknek előmozdítói; de a nagy értelmi mozgalom sulypontja az egyéni fölényben, a lángeszű kutatók lankadatlan munkájában s jóslatszerű nézleteiben rejlik. Aristoteles természetvizsgáló bölcsészete, mely bizonyára nem mondható sem elméleti physikának, sem elméleti vegytannak, nemcsak, hogy nagyrészt saját megfigyelé-

sein alapul, hanem egészében egyéniségét hiven visszatükrözteti. Plato eszméit lángelke teremtette. Nem természettudományi egyesület, hanem Newton a nehézkedés törvényének s Galilei az ingamozgásának felfedezője. Örök dicsőség nekik! Az elméleti erőtant, vagy erömítudományt Galilei alapította meg s ezt nem akadémiák, hanem Newton fejtette azon pontra, honnan nézve a bolygók egymás felé való mozgása ép úgy kiszámítható, mint valamely a földre eső kavicsé a földhez viszonyítva. A legnagyobb tárgyilagosságra irányuló vizsgálat nem lehet soha teljesen ment az alanyiságtól, sőt épen a vizsgáló rendkívüli képessége, elmeéle biztosítja a vizsgálat helyességét. Tudományos egyesületekre mindig lesz szükség, ezek megbecsülhetetlen szolgálatot tesznek a tudomány érdekeinek, támogatásuk a kormányzat s társadalom egyik főfeladata. De valamint a társadalom összes feladatait az egyes, bármily nagy elmeerő tüntesse ki mások felett s bármennyire is bővelkedjék az ismeretekben, meg nem oldhatja, ugy a lángész nagyra törő s fényes eredményekre vezető munkáját társulatok nem végezhetik. Mert az eszme egyöntetű s készen egyszerűben előtűnik, míg a társulatok természetöknél fogva a tartós munkák anyagát előkészítik, melyeken néha nemzedékek vesznek részt, gyűjtik a hasontárgy adatokat és megfigyeléseket, rendezik az anyagot, egyezéseket hoznak létre. Szerencsés közállapot az, melyben a kormányzat és társadalom által pártolt társulatok oly vezérfiákat számítanak övéik közé, kik irányt jelölnek, példát adnak, a vizsgálat legnehezebb akadályait elnáritják, a látókört szélesbitik, a társulat iránt érdeket tudnak gerjeszteni széles körökben s remek előadásuk és mesteri tolluk varázsa által a tudós vizsgálat tárgyát minden mivelnt ember előtt vonzóvá s könnyen megérthetővé tudják tenni. Ezek ilyenképen a tudományos társulatoknak az avatatlanok, nem szakemberek nagy tömegére való hatását, — a mely rendesen hosszú időt igényel, s a közép- és felsőiskolák tanításai utján terjed mind szélesebb körökre, — jelentékenyen gyorsabbá teszik s az ismereteknek mindennél kívánatosabb kincseit igen sokaknak kívánt birtokába bocsátják.

A néprajzi tanulmányoknak egy ilyen vezérférfia *Herman Ottó*, kit a vallás és közoktatásügyi miniszter, mint távol hazántól a lapokban olvasám, csak imént szólított fel hivatalosan a nagy emlékü Xantus János helyének elfoglalására a Nemzeti Múzeumban, avval a megokolással, hogy a magyar néprajz pusztuló félben levő tárgyi részének megmentése kiváló fontosságú tudományos ügy; a felszólított pedig a halászat körül kifejtett tudományos működésével fényesen bebizonyította, hogy e feladat megoldására mily nagy mértékben rátermett. Üdvözlöm a nagyméltóságú miniszter kétségtelenül helyes megokolással tett felszólítását s nagy szerencsének tartom az országra nézve, ha oly kiváló hivatalok betöltésénél, a milyen a szóban levő, oly férfiakra esik a választás, kiknek évek- és évtizedek során folytatott eddigi működése, multja és jelenje, azt fényesen igazolja. Üdvözlöm a képviselőház véleményező tanácskozmányának egyhangu határozatát, mely szerint, minthogy tisztán tudományos állásról van szó, az állás a képviselősséggel nem összeférhetetlen s a mennyiben a szóban forgó állás elfoglalásával Herman Ottó a magyar kulturának eléggé nem méltányolható szolgálatot tehet, annak elfoglalása neki hazafias kötelessége. Üdvözlöm Herman Ottót lankadatlan munkássága ez uj állomásán, melyet remélhetőleg elfogad, s melyen annyi szép remény fűződik egyéniségéhez és nem oly remények, melyeket csupán a kívánság hoz létre, hanem a melyeknek gyökérszállai szilárdan eddigi munkásságában rejlenek.

Herman Ottó, mint a pár év előtt Budapesten tartott „ornithologiai congressus“ egyik főtenyezője, igazán fényes jeleit adta szervező képességének, pártját ritkító agilitásának, széles tudományos látókörének, ugy, hogy már ez az egy előzmény is nagy sikerrel biztat ottani tevékenysége iránt. A magyarországi Néprajzi Társaság kapcsolatát a Nemzeti Múzeummal ő teremtette meg; a társulat most elkészült s jelen közgyűlése elé terjesztendő uj szervezete legnagyobb részt ő tőle ered. Munkálkodása a társulat körül maradandó eredményeket szült. Tudományos működésében a tartalom becst

a szép forma kiválóan növeli; ezért p. o. halászati nagy munkája tudományos irodalmunk legkedveltebb könyvei közé tartozik, a természettudományok körében hazai és külföldi folyóiratok és lapok hasábjain kifejtett élénk munkásságát nem is említve. Most a magyar pásztorélet egész körét dolgozza fel a millennaris ünnep alkalmából a halászathoz hasonló módon, s méltán várható, hogy e téren ugy elméletileg, mint a tárgyi gyűjtés anyagát tekintve ismét oly nagybecsű eredményeket fog létre hozni, mint a halászat terén, a hol az egyetlen rendszeres monographiát és gyűjteményt neki köszönhetjük. Herman Ottó tudván a nép nyelvén beszélni, s annak érdeklődését felkeltetni, mint felejthetetlen emlékü Hunfalvy Pálunk ezen munkáról irt igen érdekes könyvismertetésében megjegyzi, „Magyarország halászeitól nemcsak a különböző halászat módját, szerszámait írhatta le, hanem a gazdag halásznyelvet és a halaknak magyar elnevezéseit is összejegyezhetette, a mint a munka 763—843 apró betűvel nyomtatott két hasábos lapjain megtaláljuk. A halakat tudományosan határozza meg s megtudjuk, hogy a Duna 40, a Tisza 34, a Zagyva 32, a Rába a Duna hatása alatt 29 halfajjal szerepel, a Kőrös a Tiszáé alatt hasonlóképen, tudniillik, 29 fajt mutat. Az elevenebb vízzel bíró Balaton 28 halfajt táplál, míg a velencei tó ma csak 11 fajt, a Fertő 16 fajt számlál (652. lap). Ezeknél fogva Herman Ottó halászati könyve már nemcsak érdekes, hanem a szónak egész jelentésében nagyon nevezetes.“¹ Hunfalvy folytatólag így ír: „Herman Ottó munkája a halak tudományában a nyelvet a *természetes utra* tereli vissza, magyar nyelvvé teszi. Ezután bizonyosan egy természettudós sem fog többé merni a halakról a csinált nyelven írni; ezentul minden iskolai könyvet el kell tiltani, a mely a halakat nem magyar nyelven tárgyalja.“ Nem ok nélkül tartja Hunfalvy Herman Ottó halászatra tartozó kutatásai egyik legfőbb eredményének, hogy a halászat a magyarság ösfoglalatossága volt s hogy bár honnan jött légyen is az jelenlegi hazánkba, halászó vidékről kellett jönnie. Ugyanezen kutatások egy másik fő eredményét abban látja Hunfalvy, hogy a halászatnak megvolta hazánk valamely vidékén a magyarság megvoltának is tanuja, így p. o., mint Hunfalvy különösen kiemelte, 1254-ben IV. Bélának egy oklevele Zólyom melletti *Haláz* helységről szól, „in qua nostri piscatores habitabant“ (H. O. a 99-ik lapon). Ennek a helységnek neve most *Ribar*, mely tót szó halászt jelent; régi *Haláz* neve magyar lakosságról tanuskodik, mely talán már 1254 táján meg vala fogya.

Hunyadmegye szászvárosi járásában a Maros balpartján fekvő *Gyalmár* nevű kis község lakossága jelenleg s már régtől fogva oláh ugyan, de mint a név mutatja, mely a *gyalom* „verriculum“, „keritőháló“ szóból képeztetett, ez a helység egykoron magyar halászok tanyája volt s hogy vidékét régesrégén csakugyan magyarok, jelesen székelyek lakták, okmányilag is kimutatható. Gyalmárral szemben a Maros jobb partján szintén eredetileg is magyar falu, *Gyógy*, illet. Algyógy fekszik, melyet a régi okmányok *Diód*-nak neveznek.

A magyar népies halászati eszközök, mint helyesen mondja Herman Ottó, sok tekintetben visszavágnak ósrégi időkre, azért ósrégészeti és néprajzi szempontból kiválóképen becsesek. Hunfalvy Pál a halászati eszközökhöz kívánságképen a vadászatiakat teszi hozzá² s Herman O. a magyar pásztoréletéről remélhetőleg rövid idő alatt megjelenő nagy munkájában mindezekhez egy zersmind annak eszközeit fogja hozzátenni s illetéknépfajunk azon ősi foglalatosságaira is, melyekről eddig tudományos irodalmunkban gyéren és röviden történt említés, a világos ismeretnek tiszta napfénye fog áradni.

Nem engem illet, hogy H. O.-nak a természetrajz terén kifejtett munkássága fényes eredményeit méltassam; ezt tegyék a szakférfiak. De hiányos lenne róla való megemlékezésem, ha ezen munkásságának legalább rövid vázlatát nem adnám. Mint az „Erdélyi Múzeum“ segédőre Kolozsvárt megalkotta az állattani gyűjteményt, kiterjeszkedve az emlősökön és madarakon kívül a rovarok- és pókokra is. Eleinte az erdélyi orthopterák ismertetésével

¹ „Századok“ XXII-ik évfolyama 3. füzetében.

² „Századok“ id. füzetében.

foglalkozott és két új fajt irt le köztük. A hazánkban előforduló pókokról irt nagybecsű tanulmányát „Magyarország pókfaunája“ című három kötetes művében tette közé (a Magy. kir. Természettud. Társulat kiadásában), mely a pókok életmódjának külön kötetet szentel, systematikai részében pedig biológiai rendszert állít fel. A magyar zoológiai irodalomnak többi közt jelentékeny szolgálatot tett az 1877-ben a Nem. Muz. anyagi támogatásával megindított Természettud. Füzetekkel, mely folyóirat a magyar zoológiai tudományt a külföld irodalmával igyekezett kapcsolatba hozni. A Term. tud. Társaság megbízásából a hazai madárfajok tanulmányozásához lát s ennek érdekében 1889-ben Norvégiát is fölkeresi; ez út eredménye külön műben jelent meg. „Az északi sarkközök madáráletéből“ czimen 1890-ben szervezi a madárvonulások megfigyelő bizottságát és maga is tevékenyen részt vesz annak munkájában. 1891-ben az ornitológiai kongresszus egyik elnöke s később annak emlékiratait is ő készíti elő; ez alkalomból megírja. Petényi S. jeles magyar természettud. életét és tudományos érdemeinek méltatását. 1890-ben megalapítja a madártani megfigyelések központját és ennek élére áll. 1894-ben a magyar kormány segítségével az „Aquila“ című folyóiratot alapítja madártani közlemények számára. Ennyi érdekesebbnél érdekesebb megfigyelésekre kiterjedő munkásság méltán érdemelte ki H. O. részére a közelismerést.

Herman Ottó a Nemzeti Múzeumnak már 1875-ben segédőre volt, s ha a neki szánt állást elfogadja, ott a munkásságnak nem éppen azon a téren ugyan, de a tudomány céljainak előmozdítására irányuló régi tevékenységének folytatója lesz.

Néprajzi Társaságunk szerencsés volt 189 $\frac{1}{2}$ -ben benne elnökét s újjáteremtőjét tisztelni. A tisztelt közgyűlés elé most terjesztendő alapszabály az ő munkáján épült fel. Társulatunk egy rendkívüli s egy rendes közgyűlés kiválóan sikeres elnöki működéséért neki jegyzőkönyvi köszönetet szavazott.

A „Magyarországi Néprajzi Társaság“ s a „Nemzeti Múzeum“ néprajzi osztálya lényegileg egymáshoz oly benső kapcsolatban állanak, hogy ha ezen két intézmény érdekeinek előmozdítói egytől-egyig mások volnának s egymást személyesen nem ismernék, egymással nem érintkeznének is, még akkor is a két intézmény nagyrészt ugyanazon czélnak előmozdításán működnek közre, hivatalnokaik egymás szövetségei volnának, közös zászló alatt küzdök, közös barátoktól támogatva, a kik ép oly nagy örömmel veszik a M. N. Múzeum néprajzi osztályának fokozatos gyarapodását, az „Ethnographia“-ban megjelent utolsó jelentés számadatait, jelesen az oly kiválóan becses gyűjtemény mult évi szaporulatát, mely minket is, meg az ide ellátogató külföldit is, összes dolgaink közül méltán legjobban érdekel, mint ugyanazon „Ethnographia“-ban közzé tett érdekesebbnél érdekesebb értekezések, adalékok, apróságok megjelenését. A ki az egyik intézménynek barátja, nem lehet közömbös a másik iránt; a ki az egyiknek munkása, dolgozótársa a másiknak is. Szövetségünket nyilvánítsuk hangosan és világosan mindenki előtt. Aggodalmaink közösök, hadd legyenek örömeink is közösök.

Itt a távolban nem tudom, hogy Herman Ottó b. e. Xantus J. helyére a M. N. múzeumban kineveztetése megtörtént-e, s mikor, és hogy azt elfogadta-e? Bármint álljon ez idő szerint a dolog, ugy azon esetben, ha H. O. elfoglalta diszes helyét, mint azon esetben, ha e közömbös még nem valósult meg, kérve kérem őt, hogy társulatunkat, mely minden önérdéktől menten hazafias buzgalommal a tudomány érdekeit szolgálja, hathatósan pártolni, támogatni meg ne szűnjék. A főczélok körül erőnket egyesíteniünk kell, mert csak így mehetünk előre, így és nem másképen. Egyesek és testületek, kormány és társadalom, reméljük, egyesítve fogják ügyünket mind előbbre vinni.

Ő cs. és kir. fensége József főherczeg, ki társulatunkat alapítása óta szóval, tollal és tettel legkegyelmesebben támogatta, az utanozandó fényes példa, kire tekintetünket tisztelettel és lelkesedve fordítjuk. Példája által egyszersmind fényesen bizonyul, hogy az egyéni cselekedet mily nagy mér-

tékben képes a társadalmi czélokot előmozdítani, azokra közreműködni, a társadalmi tevékenységet kiegészíteni, hol az kiegészítésre szorul.

E közgyűlés rendjén módosított alapszabályaink javaslata fog tárgyalatni. Vajha a hozandó határozat a „Magyarországi Néprajzi Társaság” hatá-
thatós lendületére szolgálja!

Változhatatlan környülményeim miatt legnagyobb sajnálatomra nem lehetek jelen ez évi közgyűlésünkön s az itt megjelenteket a tővből üdvözlöm. Erzésben s gondolatban együtt vagyunk.

Dr. gróf Kuun Géza.

3. A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt közgyűlés! Alulírottak a Magyarországi Néprajzi Társaság számadásainak megvizsgálására kiküldetvén, tisztelettel jelentjük, hogy dr. Zolnai Gyula pénztáros úrnál (VI., Felső-Erdősor 1. sz.) mai napon pénztár-
vizsgálás végett megjelentünk s a Társaságnak 1894. ápril 4-étől 1895. ápril 8-áig terjedő számadásait megvizsgálván, ezeket pontosan vezetetteknek s tételeiket a szükséges tanúsítványokkal egyezőknek találtuk. Ezen számadá-
sok szerint a Magyarországi Néprajzi Társaságnak *f. é. január 1-sejétől ápril 8-áig bezárólag* összesen 1165 frt 09 kr., azaz egyezeregyszázhatvanöt frt és 09 kr. bevétele és 868 frt 57 kr., azaz: nyolczszázhatvanöcz forint és 57 kr. o. é. kiadása volt; az összes pénztári maradvány tehát e napon 296 frt 52 krt, szóval: kétszázkilenczvenhat frt 52 krt tett ki, mely összegből 244 frt 24 kr., azaz: kétszáznegyvennégy frt 24 kr. o. é. mint a póstatakarékpénztár-
ban elhelyezett forgó tőke, 52 frt 28 kr., azaz: ötvenkét frt és 28 kr. pedig készpénzben mutatott föl. *A mult évi bevételéről és kiadásokról, valamint a folyó évre áthozott pénztári maradványról a pénztáros jelentése ad számot.*

Az *alapítványok* teljes összege 661 frt 69 krt, azaz: hatszázhatvanegy frt 69 krt tesz ki, a mely tizenhárom egyenkint 50, azaz ötven forintos és egy 25 frankos, azaz 11 frt 69 kros alapítványból áll. Az ezen alapítókéből az előbbi években kölcsönként kivett összeg a mult évben s részben a folyó év február havában a kedvező pénztári eredmények folytán teljesen vissza-
helyezett s az ekként újra kiegészült alapítókéből 100, azaz: egyszáz forint jelenleg mint póstatakarékpénztári törzsbetét szerepel, 61 frt 69 kr., azaz: ötszázhatvanegy frt 69 kr. pedig fentartással a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank lipótvárosi fiókosztályában (Szám 1607. Tökekönyv II.) van gyümölcsöz-
őleg elhelyezve.

Ehhez képest indítványozzuk, hogy a tisztelt Közgyűlés dr. Zolnai Gyula pénztáros urnak az 1894. ápril 4-étől 1895. ápril 8-áig terjedő számadásokra nézve köszönetünk kifejezése mellett a felmentvényt megadni méltóztassék.
Budapesten, 1895. ápril hó 8-án.

Lindner Ernő,
számvizsgáló.

Kitűnő tisztelettel:

Kurz Sámuel,
számvizsgáló biz. tag.

4. Könyvtáros jelentése.

Mélyen tisztelt közgyűlés! Tisztelettel jelenthetem, hogy az elmúlt 1894-ik évben a Társaság könyvtára — hosszú hánykódtatás után — biztos és nyugodt otthonra lelt, a mennyiben a M. N. Muzeum Néprajzi Osztályá-
ban adtam neki helyet, mely megmarad számára addig legalább is, míg én az említett intézet tagja vagyok. A könyvtárt egy ideiglenes és tisztán az átvétel ellenőrzésére szolgáló jegyzékekkel együtt átvettem dr. Herrmann Antal úrtól, az Akademiából, a Népr. Oszt. helyiségeibe szállítottam s miután akkor még a könyvtárnak szánt végleges helyiség nem állt rendelkezésemre, ideiglenesen elhelyeztem s megköttem a leltározást. A több mint 1000 mű legalább 4—5000 füzetből áll s első sorban gyakorlati könnyi-
tés céljából kiválogattam az összes magyar nyelvű anyagot mintegy 250

művet 2000 füzetben s ennek leltárát készítettem el, egyidejűleg minden darabra rávezetvén a leltári számot is. Ennyi az, a mi a munkából eddig elkészült; biztosíthatom azonban a t. közgyűlést, — noha én a választmány elé terjesztett okaimnál fogva s épen a könyvtár rendezésének sürgős szükségessége folytán eddig viselt tisztemtől megválok — hogy e munkákat az általam megkezdett módon és szellemben még ez év folyamán, ha nem is általam, de folytonos vezetésem és felügyeletem alatt elkészül s hogy már az ősz elején a könyvtár tagjainknak és munkatársainknak rendelkezésére fog állani. A könyvtár állapotának megvizsgálására dr. M. B. alelnök urat hívtam meg, ki meggyőződött arról, hogy a mit ez ügyben lehetséges volt tennünk, megtettük. — Kérem a m. t. közgyűlést, kegyeskedjék tudomásul venni jelentésemet.

Dr. Jankó János,
könyvtáros.

5. Pénztárosi jelentés

a Magyarországi Néprajzi Társaság 1894. évi bevételeiről és kiadásairól.

I. Bevételek.

Folyó szám	Tételek	Előirányoztatott* frt	Tényleg bevéteztett frt
1.	1893. évi pénztári maradvány	86.68	86.68
2.	Tagdíj 1894-re	900.—	823.—
3.	Tagdíj 1895-re	—	31.50
4.	Tagdíjhátralék	250.—	573.20
5.	Rökk-alapból segély 1893-ra	200.—	200.—
6.	Rökk-alapból segély 1894-re	—	200.—
7.	A Nemzeti Múzeum segélye 1894-re	500.—	500.—
8.	A M. T. Akadémia segélye 1894-re	300.—	300.—
9.	Megtérült postaköltség	—	1.86
10.	Alaptőke kamatjából	—	2.56
11.	Régi évfolyamért	—	2.—
12.	Néprajzi füzetért	—	—55
		<hr/>	<hr/>
		2236.68	2721.35

II. Kiadások.

	Előirányoztatott* frt	Tényleg bevéteztett frt	
1. Az „Ethnographia“ V. évf. költségei:			
a) Nyomdai kiállítás és expedíció	920.—	857.43	
b) Írói tiszteletdíjak	630.—	496.06	
c) Szerkesztői tiszteletdíj	100.—	100.—	
d) Illusztrációk	156.68	19.22	
2. Tisztviselők fizetése:			
a) Pénztárosi tiszteletdíj	105.—	161.09	
b) Titkári tiszteletdíj	50.—	—	
c) Jegyzői tiszteletdíj	25.—	25.—	
3. Alaptőke-kölcsön törlesztésére	100.—	400.—	
4. Könyvtárra	50.—	80.—	
5. Apró költségek (kisebb nyomtatványok, postaköltségek, szolgák, egyéb ügyviteli kiadások)	100.—	231.71	
		<hr/>	
		2236.68	2370.51
Készpénz-maradvány 1895. január 1-én		350.84	
Egyenleg		<hr/>	
		2721.35	

Budapest, 1895. április 21.

Dr. Zolnai Gyula,
a Magyarországi Néprajzi Társaság pénztárosa.

* L. Ethnographia V. évf. 153 l.

6. Költségvetés 1895-re.

I. Bevételek.

	frt
1. 1894-iki pénztári maradvány	350.84
2. 300 tagdíj	900.—
3. Tagdíjhátralék	200.—
4. Rökk-alapból segély	300.—
5. A Nemz. Múzeum segélye	500.—
6. A M. T. Akadémia segélye	300.—
7. Kamatjövedelem 1894-ről	11.05
	2561.89

II. Kiadások.

1. Az „Ethnographia“ VI. évf. 25 ívnyi terjedelemben:	
a) Nyomdai kiállítás és expedíció	950.—
b) Írói tiszteletdíjak	600.—
c) Szerkesztői tiszteletdíj	100.—
d) Illusztrációk	150.—
2. Tisztviselők fizetése:	
a) Pénztárosi tiszteletdíj	210.—
b) Titkári és jegyzői tiszteletdíj	100.—
3. Alapító-kölcsön utolsó részlete	100.—
4. Könyvtárra	100.—
5. Apróbb költségek (kisebb nyomtatványok, posta- költség, szolgák, egyéb ügyviteli kiadások)	251.89
	2561.89

Budapest, 1895. április 21.

Dr. Zolnai Gyula,
a Magyarországi Néprajzi Társaság pénztárosa.

7. Jegyzőkönyv

*a Magyarországi Néprajzi Társaságnak 1895. évi május hó 4-én d. u. 5 órakor
a Magyar Tudományos Akadémia helyiségében megtartott évi rendes tisztújító
közgyűléséről.*

Jelen voltak: Munkácsi Bernát dr. elnöklő alelnök, Vikár Béla titkár, Zolnai Gyula dr. pénztáros, Jankó János dr. könyvtáros, Semayer Vilibáld megbizott jegyző; Balásy Dénes, Baróti Lajos dr., György Aladár, Goldziher Ignác dr., Kunos Ignác dr., Kurz Sámuel, Lindner Ernő, Nagy Géza, Réthy László dr., Szilasi Mór dr., választmányi és társulati tagok. Távolmaradását levélben mentette Katona Lajos dr.

Elnök konstatálván, hogy a f. évi április hó 21-ére egybehívott közgyűlés nem volt megtartható, minthogy azon nem jelent meg az alapszabályokban megkövetelt 30 tag, az alapszabályok értelmében mára egybehívott újabb közgyűlést bevezető beszéde után megnyitja.

A mult évi közgyűlés jegyzőkönyve a hitelesítésre kiküldött társulati tagok névalírásával ellátva az „Ethnographia“-ban közzététetvén, felolvasottnak tekintetik.

Elnök ezután a jelen közgyűlési jegyzőkönyv hitelesítésére Vikár Béla és Jankó János drt; továbbá pénzvizsgálókul a jövő évre Kurz Sámuel és Baróti Lajos drt kéri fel.

Ezután telolvastatik Kuun Géza gróf, elnök urnak a társaság közgyűléséhez intézett levele, mely

örvendetes tudomásul szolgál.

Vikár Béla titkár felolvassa titkári jelentését,

Kurz Sámuel számvizsgálói jelentését,

Jankó János dr. könyvtárosi jelentését,

ezen jelentések egyenként örvendetes tudomásul szolgálnak.

Elnök köszönetet mond a titkárnak azért a több évi odaadó munkáságért, a melyet a Társaság érdekében kifejtett; majd

György Aladár csatlakozik elnök köszönetnyilvánításához, a maga részéről pedig köszönetet mond azon két tagtársnak, a kik tényleg legtöbbet tettek a társaság felvirágoztatása körül, Munkácsi Bernát dr. alelnök és Zolnai Gyula dr. pénztáros uraknak.

Általános helyeslés.

A közgyűlés tárgya ez esetben az alapszabályok revisiója is lévén elnök indítványára a tervezet, mely 50 példányban kinyomattatott és a jelenlevők közt is szétosztott,

telolvasottnak tekintetik s elfogadtatik, s a titkár utasittatik hogy a tervezetnek a belügyminiszteriumhoz való fölterjesztéséről gondoskodjék.

Következik a tisztujítás, előbb azonban *elnök* bemutatja Herrmann Antal eddigi alelnök úrnak hozzá intézett levelét, melyben kijelenti, hogy nem fogadhatja el alelnökké leendő esetleges megválasztatását.

A titkos szavazás eredményeként elnök ezután kihirdeti a következő új tisztikart.

Elnök: Kuun Géza gróf; alelnökök: Munkácsi Bernát dr. és György Aladár; titkár: Katona Lajos dr.; jegyző: Semayer Vilibáld; pénztáros: Zolnai Gyula dr.; könyvtáros teendőivel a jegyző bizatik meg.

A választmány tagjaiul megválasztottak:

Alexics György dr., Asbóth János, Baróti Lajos dr., Borovszky Samu dr., Czambel Samu dr., Erődi Béla dr., Fiók Károly dr., Goldziher Ignác dr., Herrmann Antal dr., Huszka József, Jankó János dr., Káldy Gyula, Király Pál, Kiss Áron dr., Kunos Ignác dr., Kurz Sámuel, Lindner Ernő, Matyasics István, Nagy Géza, Nagy Miklós, Nikolics Fedor br., Pulszky Ferencz. Réthy László dr., Strauss Adolf, Szalay Imre, Szathmáry György, Szilasy Mór dr., Szily Kálmán, Tialios György, Vikár Béla.

György Aladár indítványára

elhatároztatik, hogy Balásy Dénes a választmányi ülésekre szintén meghivassék.

Vikár Béla indítványára ezután a társaság és az ethnographiai tudományok körül kiváló érdemeket szerzett következő külföldi ethnographusok:

Báró Andrián Wehrburg, Bécsben, Bastian Adolf, Berlinben, Keller Ottó, Prágában, Tomaschek Vilmos, Grácban és Virchow Rudolf, Berlinben a társulat tiszteleti tagokul megválasztattak.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekeszti.

Kelt mint fent.

Jegyzette: Semayer Vilibáld, meghívott jegyző.

Hitelesítők: Dr. Jankó János, Vikár Béla.

A népismeret barátaihoz.

A „Néptanítók Lapja“ és az „Izr. Tanügyi Értesítő“ szivesek voltak kérésünkre átvenni és közölni a „népismeret barátaihoz“ intézett ama felhívásunkat, melyet két ízben saját folyóiratunk horitéklapján közöltünk. E sziveségnek igen üdvös eredménye lett, mert az ország minden vidékéről jelentkeztek néprajzi anyaggyűjtők, sőt több helyről immár becses közlemények is érkeztek. Midőn az említett folyóiratoknak tudományos feladatainkban való támogatásukért e helyen legőszintébb köszönetünket nyilvánítjuk, kimutatjuk itt újabb anyaggyűjtőink jegyzékét másokat is kérve csatlakozásra.

Alsó Lendva és Göcsej: Szentai Arnold áll. polg. isk. tanár Liptó-Szt.-Miklóson.

Bácska és Hegyhát (Vas m.): Nagy József, népt. Bezdánban (Árva m.).

Bács-Petrovácz (tótság): Holzmann Ignác, népt. u. o.

Baja: Novoth István népt. u. o.

Baranya-Ózád: Somsich Sándor népt. u. o.

Buda-vidék (Üröm, Boros-Jenő, Csobánka stb. németsege): Hlavacsek István népt. Ürömben.

Csángóság: Horváth Kálmán népt. Csengődön.

Csány: Ónódy Gusztáv népt. u. o.

Csik-Jenőfalva (Székelység): Székely Dénes népt. u. o.

Csongrád: Blázsik Mihály népt. u. o.

Csorevás (Békés m.): Bihari Károly és Szentkereszty Tivadar népt. u. o.

Debreczen: ifj. Pongor István. Debreczen (Kádas-utca 1868. sz.)

Derencsény u. p. F. Balog (magyarság és tótság): Zimann Ede népt. u. o.

Dombrád: Erdős Endre népt. u. o.

Dorogma u. p. Ároktő (Borsod m.): Sajóvölgyi G. Péter népt. u. o.

Dunapataj, Kalocsa stb (Pest m.): Mészáros Gyula népt. Dunapatajon.

Felső-Gagu (Abauj-Torna): Kiskéri Balogh István népt. u. o.

Fehértemplom: Gál Kálmán főgymn. tanár.

Füzes-Abony (Heves m.): Marmula János népt. u. o.

Gernyeszeg (Maros-Torda m.): Csekme Ferencz ev. ref. lelkész.

Göcsej: Gönczi Ferencz népt. Zrinyifalván (u. posta Csáktornya, Zalamegye.)

Griz U. p. Veszprém-Varsány. (Veszprém m., Bakonyvidék): Hidvéghy Sándor néptan. u. o.

Hajdu-Szovát (Hajdú m.): Rechnitzer Ignác népt. u. o.

Hegyhát (Vas m.): Albert István népt. Baranya-Vaszaron.

Herend (Veszprém m.): Kiszling István népt. u. o.

Horgos (Csongrád m.): Beney Antal népt. u. o.

Hunkrócz (Ung m.): Malinics József népt. u. o.

Izsap (Komárom m. u. p. N-Megyér): Szentmiklósy Adorján népt. u. o.

Kecskemét: Kéler Gyula népt. u. o.

Kis-Köszeg (Baranya m. horvátság): Jung Ferencz népt. u. o.

Kis-Ujszállás: Nagy Péter népt. u. o.

Lapás-Gyarmath (Nyitra m. tótság): Krizsán István népt. u. o.

Ruzsma (Liptó m. tótság): Medriczky Soma népt. u. o.

Mád (Hegyalja, Zemplén m.): Szoural János népt. u. o.

Ó-Becse: Fárba József népt. u. o.

Mihályfalva (U. p. Vály, Gömör m.): Juhász János népt. u. o.

Mohács: Sereghy László népt. u. o.

Muraköz (horvátság): Gönczy Ferencz, Zrinyifalva.

Mármaros: Zsurek Antal népt. N. Bereznán (Ung, m.)

Polgár (Szabolcs m.): Sörés János ref. lelkész.

Somogy: Csáky Elek népt. Somogy-Vámoson. U. p. Somogyvár.

Somlyó (Veszprém m.): Ober János népt. Kis-Jenőn. U. p. Somlyó-

Vásárhely.

Szalakusz: Kucsera József népt. u. o.

Szatmárvidék: Csáki János népt. Szárazberken u. p. Mihola, Szatmár m.

Székely-Keresztur: Demeter Dénes unit. lelkész Polgárdiban (Fehérm.).

Szilágyság: Bezsán Miklós népt. Varadián (Temes m.)

Szöllős (Vas m. U. p. Vas-Szombathely): Kutassy Mihály népt. u. o.

Tisza-Roff: Vécsey Ágoston népt. u. o.

Uglya (Mármaros m. U. p. Talabor; ruthénség): Nemes Mihály népt. u. o.

Zágon (Háromszék m.): Kovács Bálint népt. u. o.

Uj munkatársainknak tudakozódásaikra való bővebb értesítés helyett ezennel megküldjük folyóiratunk jelen számát, melyből nagyjában megismerhetik anyaggyűjtő közleményeink természetét. Hogy társaságunk feladataiban és működésének irányában jobban tájékozva lehessenek igen ajánljuk, hogy lépjenek be tagokul, amidőn az idei évfolyam megjelent számait, valamint a további füzeteket is megkaphatják. A belépés erre vonatkozó írásbeli nyilatkozat alapján történik, mely *Munkácsi Bernát* dr. ügyvivő alelnökhöz intézendő (Budapest, József-u. 49. sz.). A 3 forintnyi évi tagdíj a megjelent első közlemény tiszteletdíjából lesz levonva. — A közlemények írásmódjára és tartalmára nézve ismételve hangsúlyozzuk az *egyszerűséget* és *szabatosságot*. A beküldött közlemények némelyike tárczaszerűleg terjedős, úgy hogy igen érdekes olvasmány lehetne pl. a Vasárnapi Ujságban, de folyóiratunkban

ilyen alakban nem használható. Kerülendők a helyi patriotismus áradozásai, a frázisok, szellemeskedések, merész kombinációk. Az anyag a maga jellemző részeiben adandó. Ha tehát pl. a táplálkozásról van szó, nem szükséges elmondani, hogy a nép kenyeret eszik és bort iszik; hanem legfeljebb azt, ha másképen táplálkoznék. Az egyes vidékek különös sajátosságai emelendők ki. A kéziratok félisten középig írva s pontos című aláírással küldendők be.

Bpest, 1895. június hava.

*A Magyarországi Néprajzi Társaság
elnöksége.*

1. Ráolvasás megigézés ellen.

Az atya, fiu és szent lélek nevében. Az ur Jézus Krisztus elindul a Jordán vize mellé, a hun elötalál egy rut személy zsidót.

Rút személy reám néz, Édes anyám Mária, meg kell belé halnom. Ne félj fiam József (Kati), ha pártá alul, ha fejkötő alul jött annak a rut személynék (sic!), sem égen, sem földön, sem én kiskörmöm alul való mocsok alul soha meg ne áljon. Az atyának, fiunak és a szent háromság Istennek nevében mondom ezen szent igéket. Amen.

(Sorok mellék. Vasmegeye).

Márton József.

2. Esőcsinálás Fehértemplomban.

A felvidéki szerbek és oláhok, sőt a svábok is hosszantartó szárazság után esőért imádkoznak. Ha ez nem használ és a pap imádsága is kárba veszett, esőt is csinálnak a következő czeremoniák között: Szegény asszonyok bodzafa leveleivel egészen beborítják magukat, úgy, hogy ruhájukra tetőtől talpig bodzaleveleket akasztanak. Ekkor megindúlnak s házról-házra járván, a hol csak megfordúlnak, mindenütt leöntözik vízzel, úgy, hogy csak amúgy folyik le róluk a víz. Vederrel, vizes kannákkal zúditják rájuk a vizet, ők pedig közelednek feléjük, hogy minél vizesebbek legyenek. Ekkor megállnak az udvaron és a róluk lelógó levelekről folyik le a víz, mintha fákról esnék. Így jelképezik az esőt, s kéri Istent, hogy a szárazság után adjon már esőt a föld terményeinek.

Gál Kálmán.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MUZEUM
ÉRTESITŐJE.

SZERKESZTI

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT

—>: **Megjelenik minden második hónapban.** :<—

A társaságot illető pénzek s a folyóirat szétküldésére vonatkozó fölszólások *dr. Zolnai Gyula* pénztároshoz (Budapest, Felső-Erdősor 1.) intézendők, minden egyébféle küldemény *dr. Munkácsi Bernát* ügyvivő alelnök-höz és szerkesztőhöz (Budapest, József-uca 49. sz.).

Ára egy évre 3 frt. — A tagoknak a tagdíj fejében jár.

BUDAPEST

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Fölhívás a népismeret barátaihoz.

A Magyarországi Néprajzi Társaság nevében mély tisztelettel fordulunk a népismeret barátaihoz, különösen pedig hazánk *lelkészeihez, tanáraihoz, tanítóihoz és jegyzőihöz* a végből, hogy országszerte megfigyelve a vidékükbeli népelet jelenségeit, azoknak rendszeres leírásával és közlésével hozzájárulni szíveskedjenek ama nemzeti érdekű nagy feladat munkájához, melynek művelését társaságunk életcéljául kitűzte.

Világra szóló ünnepet készül íme megünnepelni nemzetünk. Fényes alkotások, a tudomány, művészet és ipar remekei fogják hirdetni az ezeréves állam fejlődését s haladásának eredményeit. Azonban a sok nagy mű közt hiába fogjuk keresni azt a kiválóan alkalomszerűt, melyből a tudni vágyó tájékozást meríthetne, hogy tulajdonképpen minő is az a magyar faj, mely annyi viszontagság között dicsőséggel fönttartotta ezt az államot s minők az országát lakó többi népek: melyek az ő sajátos tulajdonaik, miképp alakult életmódjuk és szellemük világa. Mindennek megismerésére egy gyűjtéményes munkára sem fogunk utalhatni, mely az e tárgyhoz tartozó anyagot legalább a jövő kutatás számára minden oldalról egybeehordta volna.

Pedig a *hazai néprajz* megteremtése úgy szólván *becsületügye* nemzeti tudományosságunknak. Kítől várhatja el a külföld, ha nem éppen tőlünk, fajunknak, országunk népeinek és viszonyaiknak ismertetését; nemzeti egyéniségünknek kítől remélhetjük megbecsülését, ha tudományának elhanyagolásával önmagunk sem tudjuk azt kellőleg megbecsülni?!

A Magyarországi Néprajzi Társaság immár hatodik esztendeje fáradozik nehéz viszonyai közepett buzgalommal az e részről reá háramló kötelesség teljesítésén. De ahhoz, hogy tevékenységét a kívánatos siker koszorúzza, éppenséggel nem elég egy-két munkásnak akár mily nagy fokú igyekezzete. Az egész ország népelete összes jelenségeinek csak úgy remélhetjük alapos átbúvárlását, ha minden vidékre külön szakember, külön megfigyelő vállalkozik, más szóval, ha hazánkban a néprajzi anyag egybeszerzésére is ugyanolyan tevékenység indúl meg, minő mintegy harmadfél évtizeddel ezelőtt a magyar tájbeszéd adatainak egybegyűjtése érdekében kezdődött, mely tevékenység tudvalevőleg már eddig is több igen kiváló tudományos munkában termette meg méltó gyümölcseit.

Amiben néprajzunk anyaggyűjtői minden bővebb szakismeret nélkül is szolgálatára lehetnek a tudományos kutatásnak, az egyszerű, szabatos leírása az állapotoknak a következő szempontokat illetőleg:

1. Tárgyi néprajz: ennek keretében a *lakás ház, udvar, kapu stb.), butorok, ruházat, ételek, népies szerszámok* a halászat, vadászat, baromtenyésztés, földművelés és háziipar terén, továbbá a *házi ipar* termékei mindenütt tekintettel egyszersmind a *népművészetre* és a különös *nyelvi kifejezésekre*.

2. Népszokások *születés, házasság, halál és temetkezés*, úgy szintén *ünnepek, népmulatságok* (fonóka, kalács, szüret, aratás, disznótör, táncz, társasjátékok, házfőltszentelések stb. alkalmából, továbbá hagyományos szokások a *joggyakorlat* kormányzat, igazságszolgáltatás, birtoklás, örökösödés stb. terén.

3. Néphit s a belőle folyó cselekedetek: *regék, mondák, babonák, babonás szertartások, varázslás, szellemi lények ördög, boszorkány, garabonczás, lidércz, tündér stb. felől való hit, a természet jelenségeinek hagyományos népies magyarázatai* pl. a világ keletkezéséről, vízözönről, hegyekről, holdról, napról, emberi bajokról való felfogás stb.), *káromkodások, esküdzések*, mithikus tartalmú *népies elnevezések* különösen növényeknél, állatoknál s természeti jelenségeknél.

Az ily tárgyú néprajzi anyaggyűjtéseket a Magyarországi Néprajzi társaság szívesen közli folyóiratában s nyomtatott ívenként legalább 20 frttal díjazza. A gyűjtésre vállalkozók szíveskedjenek ebbeli szándékukat a Magyarországi Néprajzi Társaság elnökségének (Budapest, Zerge-uccza 27. sz. bejelenteni, a hova a közlemények is küldendők.

Kérésünket a népismeret barátainak ismételtlen kegyes indulatába ajánlva vagyunk a

Magyarországi Néprajzi Társaság elnöksége.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI: Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

VI. évf.

1895. július—szeptember

4. szám.

A székely írás eredete.

A magyar nép az írásra vonatkozó elnevezéseket nem mai hazájában tanulta el, nem nyugoti forrásból merítette, hanem magával hozta. A *betü* szó török eredetű (v. ö. kun: *bitik*, *bitv* = írat, *betü*, *betichci*, *bitikci* = írnok; altáji turk: *bit-* = ír; ujjur: *bitik*, *bičik*, *beček* = írás, *bitikci* = író; csagataj: *bit-*, *pet-* = ír, rajzol, *betik*, *petek* = írat, okirat, altáji tatár: *piči-* = ír, *pičik* = könyv, írat; kazáni t. *beti*, *biti* = amulet; jakut: *bit* = jel) s mint Vámbéry megjegyezte*), a török *bič* (vág, metsz) tövel függ össze, tehát olyan írásfajt jelöl, melyet úgy véstek vagy róttak kőbe, fába vagy esetleg más szilárd anyagba. Török eredetű az *ír* szó is (kún, tör. tat. *jaz-* = ír, csuvas: *sír-* = ír, rajzol), mely csuvasos alakjánál fogva ó-bolgár eredetre mutat s úgy látszik, megint csak rovásfélét jelentett, mert a török-tatár nyelvekben van egy *jar* (hasít, vág) tö, mely aligha egyéb a *jaz-* tö, változatánál. A *könyv* szó szintén kelet-európai eredetre vall (szláv *kniga*; erzamordv. *koňov* = papiros); a közvetlen forrást ugyan nem tudjuk kijelölni, a honnan a magyar vette, mind a mellett aligha tévedünk, ha a szkitháknak tulajdonítjuk, kiknek nyelvében az az egyetlen egy szó, melynek magyarozatához semmi kétség sem férhet, t. i. az „*oior-pata*“ (a. m. férfioló) az akkad „uru-batá“-val (u. a.) ízről-ízre megegyezik s így a „könyv“ és a megfelelő szláv és mordvin szóknál is az akkad *kin* = írat, levél (Lenormant Fr. La langue primitiv de la Chaldée. 36,438.) valamely szkitha változatát vehetjük föl közös forrásul.

A *betü*, *ír* és *könyv* szók csoportját egy speciális magyar szó, a *rovás* zárja be, mely azon okból érdemel különös figyelmet, mivel a velünk szomszédos népek nyelvébe is átment. Megvan az osztrákban (*rabisch*, *rabüsch* = rovás), csehben (*rovás*, *rabuše* = u. a.), horvátban (*rovaš*, *raboš* = u. a.), bolgárban (*rabós* = u. a.), aztán

*) *A magyarok eredete.* 1882. 358. l.

az oláhban (*răvaş* = levél, billet, *răvaş de drum* = útlevél), sőt az új görögben is (*ἰσβόλι* = billet), a mi arra mutat, hogy valamikor a magyar rovásos írásmódnak sokkal nagyobb jelentősége volt, mint abban az időben, a midőn forrásaink emlegetni kezdik.

Ez a rovásos írásmód a nyelvi tanuságok szerint korábbi a latin betűjegyes írásnál. Ha ugyanis a magyarságnál már a beköltözés idejében nem lett volna gyakorlatban valamiféle írásmód, az erre vonatkozó kifejezéseket minden bizonynyal valamelyik nyugoti néptől, némettől vagy olasztól vette volna át. A nyelvi adatok azonban arra mutatnak, hogy a mi legrégebb írásmódunk török eredetű s rovásból állt.

Ilyen rovásos írást használtak a székelyek jóformán egész a XVII. század derekáig, melyről legelőbb Kún László udvari papja Kézai Simon tesz említést 1278 körül, de már ő is egy valamivel, talán félszázaddal korábbi forrás után, melyet 1330—1340 közt Márk is átírt s Mátyás korában Thuróci János ítélőmester és Bonfini, valamint a XVI. században Oláh Miklós, Verancsics Antal és mások újabb adatokkal egészítettek ki. Oly sokszor idézték ezen adatokat (legutóbb *Fischer Károly Antal* szedett össze minden ide vonatkozó tudósítást „A hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékei“ című művében) hogy fölösleges azokat ismételnem. De mégis rá kellett mutatnom, hogy a XIII. század első felétől kezdve folyton emlegetik a székelyek különös írását, melynek betűjegyeit Thuróci János szavaiként „nem tinta és papiros segítségével, hanem botokra való metszés mesterségével rovás módjára használják.“

Sajnos, hogy ezen írásból nem maradt fenn egyéb, mint az 1501-ki csik-szent-miklósi templom föliratának két (1749 és 1751-ki) másolata s az enlaki-unitárius templom fölirata 1668-ból, meg aztán több mint tiz *abc* különböző változatokban, melyek közt a legrégebb a Telegdi-féle, 1598-ból. Minden más, eddig ismert székely betűs emlék vagy egyszerű hamisítás, minő p. a turóci fakönyv. vagy pedig egyes, székely írást ismerő tudósoknak kedvteléséből eredő kuriozum, mint Komáromi Csipkés György 1653-ki emlékirata sat.

A székely írás eredetével többen foglalkoztak az utóbbi időben. Összehasonlították a fönikiai jegyekkel (Király Pál), a germán runákkal (Borovszky Samu), a Burada T. által 1880-ban közzétett oláh rovásjegyekkel (Moldován G.); voltak, a kik az egész *abc*-XVI. századbeli csinálmánynak vélték, melyet a keleti (héber, arab)

írás módjára glagolita és az említett oláh rovásjegyekből állítottak össze (Réthy L.). E sorok írója a régészeti társulat 1890. április 29-ki ülésén értekezett ezen írásról s vitatta, hogy az a latin betűk betűk előtti régi magyar írásnak a maradványa, mely a volgai bolgároktól került hozzánk s összefüggésben van a Jeniszei- és Orkhonmenti, akkoriban még megfejtetlen fölíratos emlékekkel, melyekkel a csik-szent-miklósi fölírat nem csak általános jellegére nézve egyezik meg, hanem egyes azonos formájú betűjegyeken kívül arra is kiterjed a hasonlóság, hogy a szavakat egymás fölé helyezett pontok választják el.¹⁾ E hasonlóságra Király Pál is utalt egy angol értekezésében, a melyet azonban nagy sajnálatomra mindez ideig nem láthattam.

Mindaddig azonban, a míg a szibériai és orkhonmenti fölíratok megfejtetlenek voltak, ennek az összehasonlításnak nem volt szilárd alapja, mert azt utóvégre sem lehet tagadni, hogy bizonyos egyszerűbb jegyek, mint $|\times \triangle +$ stb., szükségkép előfordulnak mindenféle rovásnál s így a székely és belső-ázsiai fölíratok hasonlósága véletlenség is lehet. A múlt év óta fölöslegessé váltak e találgatások. Thomsen Vilmos dán tudós megfejtette a belső-ázsiai runákat²⁾, az orosz Radloff pedig a Thomsen által közölt *abc* segítségével elolvasta Kül-Tegin turk khágán két nyelvű (khinai és runás) síremlékének török fölíratát is.³⁾

Kül-Tegin síremléke a Koso-Zaidam és Köksün-Orkhon tavak közt az Altaji hegységtől délkeletre, a mai mongol föld nyugoti részében van. 1889-ben fődözte fel Jadrincev orosz tudós s az egyik oldalán levő khinai fölíratból csakhamar megállapították, hogy 731-ben emelték a „tukiü“ fejedelemnek „Gökteginnek“ vagy „Kuiteginnek“, ahogy t. i. kezdetben olvasták a nevet. A runás fölírat az oszlop három oldalát foglalja el; nyelve az ujjgural jobbára egyező, mindamellett azzal nem egészen azonos török dialektus; szövege terjedelmesebb, mint a khinai fölíraté s készi-

¹⁾ Ezen értekezésem egyes rövidítésekkel a *Budapesti Hírlap* 1890. jun 6-iki (154.) számában jelent meg.

²⁾ Déchiffrement des Inscriptions de l'Orkhon et de l'Jenisséi notice préliminaire par Vilh. Thomsen. Extrait du Bulletin de l'académie royale. Copenhague 1894.

³⁾ Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. Von W. Radloff. Erste Lieferung: Die Denkmäler von Kosch-Zaidam. Text, Transcription und Übersetzung. St. Petersburg. 1894.

tette Kül-Tegin unokaöcscse Jollig-Tegin s a bátyja, Bilgä-khágán a khinai császár által küldött munkásokkal vésette föl az oszlopra.

Ezen írásnem, mint föntebb is említettük, az Orkhon-völgyön kívül Közép-Szibéria déli részében, a Jeniszei felső folyásának vidékén, a minuszinszki kerületben is el volt hajdan terjedve. Aspelin szerint a szibériai régészeti leletekből következtetve legalább is Krisztus születése koráig nyulik vissza. Mindenesetre gyakorlatban volt a Kr. u. VI. században, midőn Dizavul, az altáji turkok khágánja „olyan a milyen jegyekkel“, „szkitha betűkkel“ irt levelet küldött Maniakhtól Bizanczba. *) Két évtizeddel Kül-Tegin halála után, a VIII. század derekán az ujugurok megdöntötték az altáji turkok hatalmát s ettől fogva az ujugur írás kezdett elterjedni s lassankint kiszorította a régi turk írást. Arab írók szerint azonban a kirgizeknek, s más északkeleti török törzseknek még a X. században is saját írásuk volt, vagyis a régi runákat használták.

A turk írás nem egyszerű betűírás, mert a magánhangzókat bizonyos esetekben nem irták ki, különösen az *a* és *e* hangokat. E helyett a mássalhangzók jelölték a magánhangzókat is, a mássalhangzókat is. A mássalhangzók ugyanis két főcsoportot képeztek, egyik sorozatba tartoztak az olyanok, melyek mély-, másikba pedig azok, melyek magashangu szókban fordulnak elő. Latin betűkkel ezt olyanformán lehetne kifejezni, hogy pl. az alhangu sorozatbeli mássalhangzókat nagy, a felhanguakat kis betűkkel jelöljük, pl. „tāritk tārīdx BOLMS bilgz KGN = tängritäk tängridä bolmīš Bilga khagan“ (Az éghez hasonló, égből lett Bilgä böles khágán) vagy „BONCz bitg bitgmz költgn TISI JOLGtign bitidm = boncsa vagy bonda bitig bitigimä Kül-Tägin atisi Jollig-Tägin bitidim“ (itt az írást írva Kül-Tegin unokaöcscse Jollig-Tegin irtam) sat. Néhány betű (*cs*, *ics*, *z*, *s*, *p*, *m*, valamint az összetett *ng*, *nd*, *ncs* és *ld*) csak egy alakban van meg s egyformán előfordul al- és felhangu szókban, míg a *k*-nak ötféle jegye van, a szerint, a mint *a*, *e*, *i*, *o* (*u*), és *ö* (*ü*) előtt vagy után fordul elő. A magánhangzók közül az *a* és *ä*, valamint *o* és *u*, ugyszintén az *ö* és *ü* egyforma betűjeggyel van kifejezve. Van pedig összesen

*) „συλλαβὰς τινὰς τοιάσδε τινὰς ἐπιστολάς, τὸ γράμμα τὸ Σκοθικόν.“ Ex hist. Menandri Protectoris. Corp. Byz. Hist. Paris. 1648. I. 107—108. Emliti a levelet Theophylaktus is. Lib. VII. cap. 7.

5 magánhangzó, 30 mássalhangzó és 4 összetett hang, vagyis összesen 39 jegy. Nincsen jegye az *f*-nek és *v*-nek, a sziszegők sem teljesekek, pl. a *c* mindenesetre hiányzik, ugyszintén a lágyított *gy*, *ty*, *ly*, *ny* sem található meg.

Az a kérdés már most, volt-e valami alapja annak a gyanításnak, hogy a székely írás összefügg ezzel az ó-török irással? Első pillanatra a 33 székely betűjegy közül csak kettőt találunk olyat (*n* és *sz*), mely azonos alakban és értékkel a török írásban is megvan. De figyelmesebb összehasonlítás után azt tapasztaljuk, hogy a hangcsoportokon belül megvan az egyezés, pl. a torokhangokat jelölő székely betűjegyek jobbára megfelelnek az ó-török gutturális jegyeknek, a foghanguak a foghanguaknak, a sziszegők a sziszegőknek stb., ha nem is épen azonos értékkel. De ha a turk felhangu *k* (ek) jegyét a székely írásban *g*, a felhangu *d*-t (ed), *ty* (t), az alhangu *t*-t (at) *d*, az (i)cs-et *zs*, a *cs* jegyét *s* értékkel találjuk, azon csakugyan nem akadhatunk fel. Ilyenformán a székely jegyeknek körülbelül fele visszavezethető turk eredetre. A mellékelt táblán az egyik oszlopon (I) adjuk a hasonló vagy legalább összevethető jegyeket, másik oszlopon (II) azokat, melyek közt nem lehet találni kapcsolatot; a hangok rokonságuk szerint vannak csoportosítva, u. m. először a magánhangzók, azután a torokhangok, foghangok, sziszegők, ajakhangok, folyékony hangok s legalul azok a turk jegyek, melyek összetett hangot jelölnek; minden csoportban a felső sorban vannak a turk, az alsó sorban (még pedig az I. oszlopban a velük egyező) székely jegyek, mindegyiknél megjelölve az illető betűjegy értékét is. A székely jegyeknél alapul a csík-szent-miklósi fölírat betűalakjait vettem, a hol szükség volt, kiegészítve a Thelegdi-féle *abc*-vel; de a többi *abc*-változatot sem mellőztem, annál kevésbbé mellőzhettem, mert egyes esetekben még a csík-szent-miklósinál is eredetibb betűalakot őriztek meg, p. az *i* betű egy vonásos jegye (Thelegdi, Kájoni, Kaposi, Oertelius, Anonymus, Dési, Dobai) eredetibb változat, mint a két vonásos csík-szt.-miklósi, ép ilyen az *N* alaku vég *k*, mely a Harsányi-, Kaposi-, Oertelius- és Dési-féle *abc*-változatokban fordul elő; a *g* változatai közül a turk jegynek legjobban a Harsányi-féle felel meg, a *d* változatai közül Anonymusé, a *p* jegyei közül Harsányi és Dobaié, az *r*-é közül Harsányié, Kaposié, Désié és Dobaié.*)

*) Az összes betűváltozatokat közli Fischer A. K. *A hun-magyar írás*. Budapest, 1889. czímű művében 32–33. l.

A *d* és *b* jegyeknél zárjelbe tettem azt a valószínű alakot, melyből az ismert székely betűváltozatok előállhattak.

I.		II.
a) > o u	Nö, ü Γ, i, a	∫ a, ä
b) ∅ o	4 ü, †† i	A a, Ze, KX Xö, M Xu
a) N ak,	7 ek, ∆ ik	↓ ok, Hök, †agh, F eg
b) Z N végk,	7 Ag ∅ k	X X h
a) X ed	h et ∫ at	∫ ad
b) XXX ty,	Y Y t, ††† f [f] d	†† gy (d)
a) l esx	Y cs ∆ cs	Y asz, H x, Y s
b) l sx	Y zs ∆ s	† c. H cs, H x,
a) X [cb	7 p	∫ ab ∫ m.
b) X [X X] b	7 7 7 p	M v, ∫ A m, ∅ f
a) Jan	4 ar 9 ej	H en, Y er, Jal, Y el, D aj, ∫ aj, oj
b) J n	H Y r 7 Y j	∫ D ny, I R, A l, ∅ O ly
a) °	—	Y ű, ng ∅ nd ∫ nes M h
b)	—	—

Az a körülmény, hogy a székely írásból csupán két nagyon kései emlék maradt fenn, megnehezíti a latin írás hatása alatt megromlott s mindinkább elmosódott ősi írásrendszer fölismerését. De egy pár nyom mégis maradt.

Ilyen az, hogy Thelegdi szerint a székely mássalhangzókat nem a latin betűk módjára nevezték meg (bé, czé, dé, ef, el, em, ká, há, stb.), hanem kivétel nélkül az *e* betű előretételével, tehát: *eb, eez, ed, ek* stb. Ezért aztán a mássalhangzó előtti *e* betűt az írásban elhagyták, így a csik-szent-miklósi fölíratban *ezer* helyett csupán *ennyit* írtak: *zr, mester* h. *mstr*, *esztendő* h. *sztndő* stb. Ez egészen

a turk írás szellemében történt, melyben az *a* és *e* betűt (sőt a *k*-nál a többi magánhangzót is) szintén elhagyták, de csak akkor, ha még jött utánna mássalhangzó, ha azonban az *a* vagy *e* a szó végére esett, akkor a két hangot egy betűvel jelölve (mivel a mássalhangzó úgy is megmutatta, alhangú-e vagy felhangú a szó) mindig kiírták. Ez adja meg a további magyarázatot arra, hogy a *b*, *c*, *cs*, stb. jegyeit miért nevezték a székelyek *eb*, *ecz*, *ecs*-nek s miért nem latinosan *bé*, *czé*, *csé*-nek stb. Thelegdi szerint csak az *e* betűt nem írták ki, az egy századdal korábbi csík-szent-miklósi fölíratban azonban egyéb magánhangzóknál is tapasztaljuk, hogy bizonyos esetekben elhagyták, p. *urnk* (urunk vagy urnak), *irnk* (irunk vagy írnak), *Matys* (Mátyás vagy Mátyus), *csnltk* (csenálták) stb. Ez világosan utal arra, hogy a székely írás eredetileg szótagos írás volt, csakhogy a fokozatos átalakulást nem tudjuk nyomon kísérni. Annyit azonban tapasztalunk, hogy az eredeti írásrendszer elmosódása még abban a néhány emlékből is konstatálható, ami az 1501--1668 közti időből fennmaradt. Az enlaki fölíratban minden betű ki van írva; 70 évvel előbb még tudja Thelegdi, hogy a mássalhangzó előtt fölösleges külön is megjelölni az *e* betűt, 97 évvel előbb pedig más hangzót is elhagynak.

Föltehető tehát, hogy az ősi székely írásrendszer ugyanaz volt, mint a turk rendszer. A mássalhangzóknak ép olyan kettős, alhangú és felhangú sorozata volt, mint a turkoknál. Ennek a maradványa lehet a *k* és *r* betű kettős jegye. Amannál ugyanis megkülönböztetnek egy szókezdő vagy szóközépi és egy szóvégző *k*-t, emennél azonban a kettős alakkal már nem tudtak boldogulni s különösen megakadtak az *abc*-szerkesztők, a kik aztán úgy segítettek magukon, hogy az egyik jegyet megtették nagy *R*-nek, a másikat kis *r*-nek, csakhogy a mi az egyiknél nagy *R*, az a másiknál kis *r* és megfordítva. Ez a zavar csak oly módon állhatott elő, hogy a kettős jegyek eredeti jelentését lassankint elfeledték.

Más hangcsoportoknál más módon értékesítették a kettős alakokat. Aligha véletlenség, hogy a székelyeknél ép úgy, mint a turkoknál négy jegy volt a foghangokra s hat a sziszegőkre. Csakhogy a székely írásban, midőn a magánhangzók sorozatának kiegészítésével fölöslegessé vált az al- és felhangú szavakban előforduló mássalhangzók közti különbségtétel: a kettős jegyeket az egyes hangok szabatosabb megjelölésére fordították. A két *t* közül például egyiket (*X*) két pont vagy vonás hozzáátételével a

ty hang megjelölésére foglalták le, míg a hat sziszegővel a *z*, *sz*, *cz* és *zs*, *s*, *cs* hangokat különböztették meg pontosabban. Érdekes s a székely írás eredetiségének szempontjából magában véve is nyomós adat, hogy a *gy* hang jegye nem a latin írás módjára a *g*, hanem a magyar hangfejlődés törvényei szerint a *d* jegyéből alakult. Hasonlóképp rendes hangváltozási szabályok szerint felel meg a turk *cs* hang jegye a székely *s*-nek, ugyanezt tapasztaljuk a török *csatir*, *cserig* s a magyar *sátor*, *sereg* szavak közt is.

A székely betűjegyek egy része, mely a turk írásból hiányzik, görög eredetre vezethető vissza. A *h* teljesen egyezik a görög λ -vel. Az *a* jegyében könnyen fölismerhető az *A*, különösen, ha a Kr. u. III. századnál későbbi pontusi görög föliratok jegyeivel hasonlítjuk össze. Az *e* jegye szintén visszavezethető a megfordított görög *E*-re. Az *f* egyezik a görög Θ -val, melyet a pontusi görögök, mint az oroszba átment Feodor, Afanazija stb. nevek mutatják, *f*-nek ejtettek ki. Az *l* megfelel a görög λ -nak. Érdekes hangváltozásra utal a *v* és *m* jegye, amaz a székelyben *M*, emez egy megfordított *B*. A görög β -t a Kr. u. V. század körül kezdték *v*-nek ejteni, a székely írásban tehát a *B* eredetileg *v*-t jelölt s az *M* jegy *m*-t. Ahogy azonban *Mocsárcsi* község nevéből később *Vacsárcs*, *Örvényesből Örményes* lett, ép úgy fölcserélődött a székely írásban is az *m* és *v* jegye.

A székely írásnak ezt a kettős, turk és görögös jellegét már 1890-ben megemlítettem s a Volga és Don vidékén kerestem azt a pontot, hol a két ellenkező irányu kulturális áramlat találkozott egymással s ahol a belső-ázsiai írásjegyek a pontusi görögök hatása alatt új jegyekkel bővültek. Ezen felfogásomat megerősítve találok a turk írásjegyek megfejtése után is. 1890-ben még csak annyit láttam, hogy némely székely betű félreismerhetlenül görög eredetű; most már azt is konstatálhatjuk, hogy a görög eredetű jegyek egyenesen a turk írás hiányait pótolták. Olyan hangok vannak görög jegyekkel jelölve, melyekre a turk írásban vagy épen nincsenek jegyek (péld. *v*, *f*) vagy csak tökéletlenül vannak megkülönböztetve (péld. *a*, *e*).

Összeköttetésbe hozható-e a székely írás az u. n. Attila-kincsben levő föliratokkal, volt-e valaminemű kapcsolata a germán runákkal: e kérdésekre csak további kutatások és összehasonlítások után lehet majd felelni.

Nagy Géza.

Cseh-szláv ethnografiai kiállítás Prágában.

Cseh-szlávnak (národopisná vystava česko-slovenská) keresztelték el a csehek azt a kiállítást, a mely május 15-dikén nyílt meg Prágában. A néprajz művelői örömmel üdvözölhetik a cseheket, mert összehordták mindazt a szembeötlőbb jellemző vonást, a mely a cseh-szlávoknak a tulajdona. Maga az elnevezés cseh-szláv nem talál, mert a szlávság óriási tengeréből csak a nyugati ág van képviselve, még pedig azok a szlávok, kik Csehországban, Morva örgrófságban, Sziléziában és Magyarországon laknak. — Tagadhatatlan, hogy e vidékeken laknak azok a szlávok, kik nyelvileg egymás legközelebbi rokonai. Kérdés azonban, vérrokonok-e. A Sziléziában lakó oláhok (valaštvo) cseh-morva dialektust beszélnek, de eredetükre nézve több kalandos mese kering. Ilyen mesének nézem a Hasdeu írását a „Stratum és substratum“ című dolgozatában. Tagadhatatlan, hogy nyelvük megőrzött olyan szavakat, melyek csak az oláhságban vannak meg, de hogy magyarázódik pl. a *birka* („bilá ovec, *birečka*“; Archiv für sl. Phil. XV. 453) szavuk?

Az idegen szemlélő, látogató észreveszi e nyelvrokonok együttes föllépésének indítékát; e lap hasábjain azonban nekünk semmi közünk azon furfangjukhoz, hogy a tudomány leplébe burkolták titkos és nyílt törekvéseiket, céljukat. Azt sem hozzuk föl, hogy bár filológiailag roppant hiányos az ismeretük a hazai tótságra nézve, dialektológiai mappáikon nagyon nagy darabot „eltelekkönyveltek“ édes hazánkból. — Nyíltan bevallott céljuk, hogy megismertessék jelenüket a világgal. S e törekvésük fényesen, nagy áldozatok árán sikerült is.

A kiállítás néprajzi — a legtágabb értelemben véve. Kies helyen, nagy területen fekszik. A főbejáraton átjövve a legközelebbi pavillon a régiségek pavillonja. Fegyverekből, a régi igazságszolgáltatás különféle kinzó eszközeiből gazdag gyűjtemény várja itt a szemlélőt. Ott látunk többi közt egy sütő vasat *R* (elegatus) *BO* (hemiae) betűkkel, a melyet megtüzesítve sütöttek azok testére, a kiket Csehországból száműztek. A magyar *megbélyegzett gonosztévő* (v. ö. „A martýrok gyalázattal multanak ki, mint a tzigéres gonosztévőket úgy szententziázván eeket. Fal: NA. 211 Ny törtszót.) hasonló eljárásan alapulhatott s az volt a *czéqéres* gonosztévő, kinek testén ilyenféle vassal megjelelt jegye volt. A középkori kinzóeszközökből meglehetősen teljes a gyűjtemény. De nem kevésbé érdekes a középkori támadó és védő fegyvereké. A gyűjteményből a következőket emelem ki: *Számszeríj* (Nyszót. I: 1642, III: 196; Besztercezi Szójegyzék; cseh *samostřel*). Hasonló a nyílhoz, csak hogy sokkal nehezebb lövő-

fegyver a *cúca* (v. ö. Nyszót. *csucsa*¹ alatt, Tsz. *cúca*; cs. *sudlica*) hosszú dárda-féle fegyver, s csak abban különbözött a cseh *korseta* (magy. korszóvágy?)-tól, hogy a végén levő támadó készülék alakja ez: , míg ellenben a *korsetái*: . A fejtűdőkészülékek közt látjuk a cs. *papenhejmka*-t (v. ö. magy. *helym* Beszt. és Schlägli Szj.), *morion*-t, *čaká*-t (< magy. *csákó*), *šišák*-ot (< magy. *sisak*). — Érdeemesnek tartom még fölemlíteni, hogy a cs. *pukliř* nagyon hasonlíthatott a mi *katorgárdunkhoz* (v. ö. Schlägli és Beszt. Szjzk. Nyközl. idei márcziusi füzet); ez is négyszögletes alakú, deszkából készült pajzs volt fölül egy bemélyedéssel, a mely a lándzsa megtámasztására szolgált. — E fegyvergyűjtemény gazdag, s a középkori hadászat megismerésére jobb alkalom száz német Waffenkundé-nál.

A kiállítás fölátványossága azonban az ethnografiai palota. Balszárnyában vannak csoportosan a különböző cseh-szláv viseletek viaszkalakokon bemutatva. Erre a részre a csehek büszkék lehetnek. Nagy áldozatokkal, még több faji és nyelvi szeretettel van itt minden elkészítve. Különösen gazdag a „valaštvo“ rész, hol Palaczky, a nagy történetíró szobra áll.

Amint a palotába érünk, szemben találjuk Szt. Venczel, Csehország védő szentje szobrát. Mellette a két szláv apostol; Cyrill és Metód, kiknek a szlávság keresztyénségre térését köszöni. Oldalt két bronzszobor köti le figyelmünket. Az egyik mondai, s ábrázol egy szlávot, a mint leányfogattal a földet szántja. Szent Venczel szobra mögött van egy kis fülke. Lent a földön domborműves mappa hirdeti a cseh-szláv nyelv elterjedését. A fülke falain igen pontos dialektológiai mappák vannak. A „mapa k základu dialektologie česko-slovenské“ V. A. Šemberytől a hazai tótság nyelvét három főnyelvjárásra osztja: 1. Nyugati nyelvjárás (západni podreči: α) böhörské, β) trnavské, γ) dolutrenčanské); 2. közép nyelvjárás (stredni podreči: α) hornovarské, β) pohronské); 3. keleti nyelvjárás α) sotáci, β) gömörské, γ) novohradské, δ) hontanské. — E fölosztás semmiféle nyelvbeli ténnyel nincs igazolva, a sárosmegyei erősen lengyeles típusú nyelv föl sincs véve; az alföldi, duna-tiszaközi tót nyelv meg sincs említve. — A hazai tótság nyelvének ismerete körül vajmi kevés történet; Pařrnek német nyelven megjelent dolgozata (megbírálta Polivka az Archiv für sl. Phil.) csak a kezdet kezdete. S. Cambel Prispěvky k dejinami jazykaslovenskeho v Budapešti 1888, 130 l. című munkája kevés jellemzöt ad. — A „Slovenské Pohľady“ (Časopis zábavno-poučný — Redaktor Josef Škultěty Majitel: Svetožár Hurban. Nakladateľ Andrej Halaš a. V. Turč. Sz. Martina) szokott közölni népszokás leírásokat, mondákat etc., de egyetlen egyszer sem láttam, hogy valaki ismertette volna e folyóiratot magyar lapban. — Nem politikáról van itt szó, hanem arról, mutassuk

¹ A Nyszót. *csúca* sem etymológiailag, sem népnyelvileg nincs igazolva; a helyes: *cúca*.

meg a világnak, hogy a mi a magyar földön van, az magyar, magyarul dolgoztassék fel. Ne rabolják el kincseinket akár a csehek, akár az oroszok, s vigyék Prágába vagy Pétervárra, hogy a saját honi földünkön talált kincsek tanulmányozására zarándokoljunk hozzájuk. — Van szláv tanszékünk az egyetemen, s nincsenek szlavista filológusaink. Vagy talán úgy állunk ezzel a dologgal is, hogy rátermett embereink inkább jó-rossz orosz grammatikát írnak, s a hazai tótság nyelvét, a melylyel nekünk érdemet, a szlavistikának szolgálatot tennének, hagyják olyanoknak, kik magyarul egy árva kukkot sem tudnak, s írnak ilyeneket: *béka* „ein mir ganz unverständliches Wort (v. ö. Sitzungsberichte phil. cl. 115 köt.). — Pedig hát ezekről az emberekről tudjuk, hogy volna „elég vágott dohányuk“. — Mennyivel pontosabb a Šembery mappája ott, hoi a morva dialektusokról van szó! Szerencsés emberek a morvák, mert nekik van egy Bartoš-uk.

Dobrowsky és Safarik arczképei alatt van a szláv nyelvek osztályozása. Még a régi elméletek, a melyeken a szlavistika régen túl van. — A legtöbb szláv nyelvnek itt van kifüggesztve dióhéjba szorított grammatikája. Igaz, hogy tudományos értékük az ilyen tabelláknak nincsen, de legalább aprópénzre váltják föl a tudományos bűvárlat eredményeit s megszerettetik a saját nemzetiségükkel még jobban a nyelvüket. Bizony, ilyen czéllal nem kicsinylendők a tabellák. — Nem tudom, nemzeti nagy ünnepünken a milleniumon képviselve lesz-e a magyar nyelvészet, de nagyon czélszerű volna ahhoz értékkel különböző nyelvjárásainkról ilyen tabellákat készíteni. Legalább a külföld tudomást venne róla s elállna attól a balhittől, hogy nekünk nincsenek nyelvjárásaink.

Bátorításul s buzdításul szolgálhat az is, hogy a cseh-morva nyelvjárásokkal s népköltészet gyűjtésével foglalkozókról egy csinosan kiállított tábla ad hírt, a hol az illető kutatóknak nevük, állásuk s vizsgálódásuk területe van megnevezve. Ebből az összeállításból is meggyőződtem, hogy a népnyelv és a népies tárgyak stb. gyűjtése közül a tanítók igen jó szolgálatot tehetnek a tudománynak.

E nyelvészeti rész után tekintsük meg a szoros értelemben vett néprajzi részt. Az „uherské slovensko“ meglehetősen kis teret foglal el. Jobb volna, ha az se volna, de hát a turóc-zszt.-mártoni múzeum másképp gondolkozott. Hat viaszkalak akarja bemutatni a hazai tótságot —; ám legyen meg a múzeum hite, hogy ebből megismeri a külföld tótjainkat. Azonkívül itt látunk bocskorokat, kulacsokat, kosarakat, faúszató tótokat, gondosan rájegyezve a legtöbb tárgyra: *majetok*: Muzeum v Turč.-St.-Martina, — telkeket — miniature alakban. Hát nem okosabban tenne, ha készletét idehaza állítaná ki — szabadon, nem mint Prágában, eldugva, lopva. Pavel Sochan még avval is kedveskedett, hogy Árvából, Szepesből, Trencsénből, Liptóából tájképeket állított ki. A hazai tótság után a morvák, oláhok (*valačko, valaštvo*) vannak sokkal gazdagabban képviselve. — Nagyon kedves pl. egy ház belseje, a

mely egy száz év előtti oláh házi életét, otthonát ábrázolja. A férfi farag, az asszony eteti a nyulat s kecskét, s a kis gyermek egy sajátos készüléken az első „önálló“ lépéseket próbálgatja. — Nem akarom minden egyes kiállított szláv-csoport leírásával untatni az olvasót. Csak azt említem meg, a mely egy népjátékon (pümkösdkor) alapúl s az a királyfogás. — Ennek a népszokásnak a részletes leírását megtalálhatni a „Hlavní Katalog“ Zvyky a obyčaje című fejezete alatt.

A kiállítási területen vannak természetben utánozva a különböző cseh-szláv házak, templomok, városházak stb. — Slovenská kréma, čarda is van, a hol tót ruhába bujtatott cigányok játszanak, kik magyarul beszélnek, s saját beismerésük szerint nem „pánslávok“. Hogy ez a *csárda* csakugyan a tót ethnikumhoz tartozik, az ahhoz értők előtt felesleges vitatnom. A magyar dalról, illetve zenéről, a melylyel a cigányok hébe-hóba mulattatják vendégeiket, meg sem akarom említeni, mennyire specificus a — tótokra.

De bevégzem a mondanivalóimat. Tisztelettel hajlom meg a csehek szorgalma, igyekezete előtt; nekem sok gyönyörűséget, még több okulást szereztek kiállításukkal, csak ne bántották volna a magyar tótságot, mikor annak ott semmi keresni valója nincs.

Melich János.

A cigányok Szegeden.

II.

A cigány ügynek II. József császár által erélyesen megkezdett rendezése folytán a helytartó tanács a kiadott „*Regulatio*“ pontos keresztülviteléhez egyre-másra küldözgette a törvényhatóságokhoz rendeleteit, informatioit, s tömérdek baja volt az összeírási „*Tabellák*“ helytelen kitöltése miatt a városok és megyék hatóságaival, természetesen a szegedi hatósággal is noha egyébként Szegeden a cigány ügy teljesen rendezett volt, minthogy az itteni cigányok régtől megtelepedett és rendes foglalkozást űző, lakással és lakóházzal bíró adót fizető lakosok voltak.

Szegedre is eljött évenként háromszor, négyszer a Helyt. tanácsnak rendelménye: „melyben a cigány gyermekeknek és asszonyoknak böcsületös életmód követésre való szorításuk a kiskorú cigány gyermekeknek hasznos polgárokká leendő neveltetések, a lopások vagy más vétkek miatt bűnhődött cigányoknak illetlen fényítéket érdemlő tettek elkerülésére, betsületes életmód követésre történendő megintetések meghagyatik“.¹

Eljöttek a kérdezősködő iratok is, hogy a magistratualis intézkedések után mi lett a cigány csimotákkal és mi az ő szüleikkel:

„Quid subsit? quod (tuti ex moderna etiam Tabella apparet) Proles neo — Colonarum in consortio Parentum in obversum Benigni normativi toleret?“

num nempe reflexe ad procedeneas civici Prolium Parentes jam ita civilisati habeantur? ut non sit amplius natus has ad pravam gentes antea Zingarae consuetudinem relabendi et num omnino hi quoque Parentes Proles suas more aliorum Civilisatorum Incolarum educent et utiliter occupent? ²

Változatosság okaért aztán jöttek seregestül a kóborlásaikat megszüntető intimatumok is, a sok közül egyet kikapva ideigtatok:

Prudentes et Circumsp. Nobis Honorandi! Ad demissam in merito ablicentiationis Zingaricae gentis a Legionibus suis altissimo Loco abluic factam Representationem eas medio Consilii sui bellici sua Majestas sacratissima fieri benigne curavit Dispositiones, ut non tantum a praedictu ablicentiatione Zingarorum abstineatur, sed jam ablicentiatu quoque tantum fieri poterit, ac bono modo continuo ad Legiones suas remittantur. Quam ob rem Benignam hanc Resolutionem Caesareo R. Civico huic Magistratui suae eo natam redit Regum hoc Locumt. Cons. ut ad ejus effectum opportuna agere neverit. De Dato 27. m. decemb. 1779.

Majd aztán megindultak a következő években keresztülvittnek vélt telepítések után azon helytartó-tanácsi rendeletek, melyek a „passus“ kiadását a legszigorúbban tilalmazzák:

„A cigányoknak kiadandó passzus iránt mindennemű vigyázat legyen. A magányos vagy seregben való kóborlás meg ne engedtesen, a kolompárok-nak pedig és petsét metzőknek tsupán azon vármegyékben a hol laknak házon-ként való járás *passus* mellett szabad légyen, egyébként a vándorlók honnyaik-ba visszautasitassanak!“

Láttuk, hogy a szegedi nemes Magistratus miként járt el e sokféle és gyakran ismétlődő intimatumokkal szemben: kijelentette, hogy az itteni cigányok böcsületes családi életet élnek, nagy része házzal bir, itt lakó és civilisált, a kóborló sátoros cigányokra és passus adásra pedig megiratni határozta:

„*hogy a helybeli cigányoknak utazásaikkor azért adatnak Passusok mivel öök itten lakosok és leginkább házakkal birók legyenek, afféle sátoros cigányok pedig itten nincsenek, a vidékieknek pedig passus adatni nem szokott.*“

Valójában Szegeden nem kellett a cigány csimotákat elszedni szüleiktől, mert itt azok már régtől-óta rendes családi életet éltek és egyébként is erős vigyázás alatt állottak. Itt nem kellett mesterségre szorítani őket; inkább a czéhek ellen kellett megvédeni az ő munkálkodásukat és készítményeiknek a vásárokon való árulhatást biztosítani.

Itt nem kellett a sátorokat és földbe vajt gunyhókat lerombolni, mert hiszen bent a város részekben régi időtől kezdve házakkal birtak, olyanokkal mint a város szegényebb viszonyú lakosai. Itt nem kellett utálatos és piszkos cigány szokásaiktól eltiltani és munkára kényszeríteni, mivel az itt lakók mindannyian ételmet és kerestetet biztosító foglalkozással birtak és bár egy egészen külön álló *kasztot* képeztek is, szokásaikban, ruházódásaikban és életmódjukban nagyon alkalmazkodtak a szegedi nép életmódjához, szokásaihoz és ruházódásaihoz.

¹ Helytart. tanács 1794. 1800 és 1838. években 17318. sz. leirata.

² Helyt. tanács 1780. okt. 28.

Innen magyarázható aztán, hogy Szeged egyik alkalmi poétája¹ a mult század végső tizedében a város lakóiról szólva így verselt az uj-magyarokról:

..... A cigány
Kevés, annak is már bőre lesz halovány!

Tényleg a szegedi cigányok között, mint ezt a század elején kiállított személyleírásokban olvashatjuk, *több*, — az utóbbi időben pedig igen sok szőke cigány volt — és van.

Mielőtt meghalaványottak volna a mi barna lakóink, ugyancsak erős küzdelmet kellett a város czéhbeli lakósaival mesterségükért és megélhetésükért folytatniok. Igazán szerencsések voltak, hogy a nemes Magistratust, mindig mint hathatós támogatót találták hátuk mögött, úgy a czéhekkal, mint a felsőbb hatósággal szemben.

Azt már a mult század elejétől fentebb közölt vázolásból láttuk, hogy a cigányságnak Szegeden mily sok baja volt úgy a kovács, mint a lakatos czéhbeli mesterekkel. Ez a bajuk most, a jelen század első tizedében még azzal szaporodott, hogy a *polgár-örségek* felállítására folytán rendkívül nagy elterjedést nyert a magyar ruhák divatjával a „*sarkantyús csizma*“ is, mivel pedig a cigányok nemcsak a patkók készítéséhez, de a pengő-sarkantyú csinálásához is értettek. most már a *sarkantyú csinálók* is rájuk rontottak a nemes Magistratushoz — s majd midőn itt elutasították, a Helytartó-tanácshoz intézett instantiájukkal:

„A helybeli lakatos, sarkantyús és puska csináló czéhbéliek 31. x-ben ide benyújtott Instantiájukban azt fájlatják, hogy Privilegiumok ellen a cigányok nem csak az eők mesterségébe avatkoznak, hanem heti vásárok alkalmatosságával az eo mesterségükbeli munkákat árulnak *velük egy sorban* kiálván *patkolnak, sarkantyúznak* kérvén őket ettől eltiltatni, melyre *Deanovszky* József kapitány ur oly rendeléssel küldöttek ki, hogy a panaszkodók által megnevezendő cigányokat meghallgassa s velük ez iránt minemű engedelem mellett batorzkodnak említett Privilegium ellen a panaszosok jussait sérteni? ... védelmiükbeli próbákat kíványon és jelentést tegyen.“ Az ügyet megvizsgálván a kapitány jelentést tesz: „*hogy mester uraiméknak kérelmük nem állhat, mert az 1723 esztendőbeli végzéssel a heti és országos vásárookban árulhatnak munkálhatnak a cigányok; ennél fogva a piacot regulázó küldötség az említett uj-magyaroknak a czéhbéli mesterektől távolabb különböztetett helyt kimutasson.*“²

Ezen végzéssel a czéhbéliek nem voltak megelégedve a helytartó-tanácshoz fordultak, ez pedig a Magistratustól kért informatiót, mikor is meghagyatott a kapitánynak, hogy az Irományokat beadja.

Az irományok felterjesztése után nemsokára megérkezett a felsőbbbségi válasz:

„hogy a Tanácsnak 1723. esztendői márcziusban a helybeli cigány kovácsokra hozott azon határozatja, hogy nékiek szabad légyen sarkantyúkat és patkókat készíteni és azokat heti vásárok alkalmával az eszímákra felverni ugyan helyben hagyatott, a folyamodó lakatos, kovács, sarkantyús czéh kérésétől elmozdítatott legyen, — parancsolván egyszersemind, hogy *hátrással* nékiek átadatassék.“

¹ Vedress Ist: Szeged városháza alapkö letét. készült versek 1799.

² Városi jegyzk.

E kegyes válasz tudomásul szolgált. Szegény cigányok azonban nem sokáig örvendhettek az eredménynek, mert a kovács, lakatos és sarkantyús mesterek nem hagytak nekik békét, folytonosan ostromolták ellenük a Magistratust mindennemű kérelmeikkel, de a nemcs Magistratus mindenkor a cigányoknak fogta pártját, és híven a régi tradíciókhoz: a száz év előtt hozott határozatához a cigányok érdekében erősen ragaszkodott.

Hiába könyörögtek a czéhbeliek, hogy a cigányoknak csak némely szereket volna szabad készíteni, de mert a kovács készítmények gyakorlása az 1723-ik évi rendelkezésben meg van engedve — a könyörgők kérésükkel előmozdítottak. Azonban már 1823-ban a kovácsok megint könyörögnek, a lakatosok szinte: „hogy az uj-magyarok az ő mesterségükbe avatkoznak és az ő mesterségük-béli munkákat készítik, tartásák őket a rendszabáshoz és végzéshez és fenálló fúrókat ne legyen nekik szabad csinálni, ugyanezen kérelmet látjuk 1825-ben ismételni, a midőn már „A helybeli kovács-czéh beadott irásában esedezik — élelmük kereshetése végett — az uj-magyarokat a felálló fúrók tartásától eltiltani.“

A tanácsi határozat úgy akkor, mint már 1749-től annyiszor ismételve csak az lön: „*hogy a cigányoknak megengedtetett, csinálhatják, árulhatják a fennálló fúrókat is.*“

Megemlítenédnek tartom, hogy Szegeden a hajó- és malom-építéseknel nagymérvben használt különböző *nagyságú fúrók* igen keresett szerszámok lévén, haszonnal járt azoknak a készítése, és még a 40-es években is egyre kérelmezik a kovács és lakatos czéhnek, „*hogy a cigányok kis fúrók kivül mást ne tarthassanak.*“

A magistratus azonban megengedte mindenkor a nagyobb fúrók készítését is a cigány-kovácsoknak, sőt 1807-ik évi ápril hó 6-án tartott tanácsülés jegyzőkönyvében a következő érdekes határozatot olvashatjuk:

„Némely kovács-mesterségből éldegélő itt való Tzigányok esedeznek, hogy nekik mint más lakosoknak eddig szokott passusok kiadatása meg ne tagadtasson vagy megengedtesse, hogy *mesterségüket szabadon űzhessék és határozatlan mindent a mit tudnak*, mivel Passusok kiadatása a felsőség által tilalmaztatott; — ebbeli kérésük fölséges K. Helyt. Magyar Tanácsnak felküldetni és *ajánlatni végeztetett.*“

A Helyt. Tanácsnak erre hozott határozatára a levéltárban nem akadtam, azonban 1819-ben tett kapitányi jelentésből azt vélem kimagyarázni, hogy nekik „*határozatlan mindent*“ készíteni, alig engedtetett meg; mivel azon jelentés így szól: „a cigányoktól elvétetett *lakatos-munkát eladván*, annak árát 3 frt 39 krt az Ispotályba bészolgáltatta. Tudomásul vétetett s a pénzről Ráth Fülöp számoland.“¹

A kovácsok és lakatosok könyörgő irásaikkal mire sem mehetvén a cigány-kovácsokkal szemben, azokat munkáik elkészítésében gátolják, de ekkor meg a gazdák fordultak ellenök:

¹ Városi jegyzők. 1819. év.

„*Becsei József, Kopasz Pál és több gazdák* panaszolják — *Dinok József* cigány kovács munkálkodását, melyre nekik nagy szükségük vagyion — a helybeli kovácsok tilalmazzák: — melyre tekintvén a köz szükségét és elő adott okokat — szól a magistratusi határozat — említett Czigánynak ebbéli munkák tovább is megengedtetnek.”

Nem mehetvén a cigány-kovács készítmények gátlásában semmire a czéhbeliek most aztán folyton zaklatták őket a heti vásáros helyeken de;

„*Öreg Bakró Antal, ifj. Bakró Antal, Dinok József és Boross József* helybeli cigányok könyörgésére kimondja a tanács: „hogy heti vásári helyeiknek békés használatában, mind helybeli adózók meghagyatnak, s erről a vásári küldöttség értesítettik”, kinék aztán szigorú kötelessége volt itt őket a háborgatásoktól megóvni.

Mint láttuk a nemes magistratus a szegedi cigány-kovácsokat mily humanus védelembe részesítette a czéhbeliek akadékoskodásaival szemben. Itt még egy nem kevésbé érdekes tanácsi határozatot közlök, mely azon időben, mikor a helytartó-tanács majdnem minden hónapban a legfulminánsabb intimatumokat intézte a hatóságokhoz, hogy passusokat a cigányoknak ne merjenek adni, legfeljebb *saját megyéik határáig* — valójában dicsőségére válik a szegedi nemes Magistratusnak.

Az 1814-ik évi december havi magistraturalis ülés jegyzőkönyvében olvashatjuk:

„A helybeli cigányoknak meg nem szünő sürgetésükre s az iránt való panaszukra, hogy a felsőség által nekik a Vármegyén kívül a passualis-levél adás tiltva lévén, élelmük kérésésébe hátráltatnak, — a notárius tisztség oda utasítatik, — hogy az itteni házzal bírónak, de nem ezek csimotájának is — a Vármegyéből leendő kiutazásra Passualis levél, — úgy hogy járó jószágaik igazságos tulajdonával ezek névbéli Comissariusoknak legitimitatit mutassanak — adgyon.”

Ez eléggé igazolja, hogy a szegedi cigányság megbízható és rendes mesterséget folytató nép volt, de igazolja ezt azon körülmény is, hogy a szegedi magistratus saját tanyai lakóinak a legszigorúbban megtiltotta, hogy valamelyes kovácsoló szerszámot készítsen, mert ez által eszközt ad a betörő tolvajlásoknak és nem lehet tudni ki készítette, holott a cigányok nagyon sokféle kovács-, lakatos-féle készítményeket szabadon csinálhattak és árulhattak.

Ideje lesz azonban áttérnünk a muzsikáló cigányok ügyére.

Már az 1775-ik évben eszközölt összeírásból láttuk, hogy Szegeden mindegyre szaporodott a leteleptült cigányok száma és a mintegy 50 családra rugó *cigányságnak fele* mint „hegedüs“ szerepel a kimutatásban.¹

Nem kis gondot adott a városi- és felsőbbbségi szigorú rendeletek korlátozásai között a muzsikálással foglalkozóknak „*a kenyér kereset*“. Hozzájárult, hogy még más városok hegedüs cigányai is el-el rándultak Szegedre egy-egy kis vendégszereplésre, mi a mi cigányainknak nagyon, de nagyon, zokon esett.

¹ Hermann A. f. idéz. közl.

Nem is késtek nyomban a Magistratushoz fordulni s már az 1809-ik évi december 29-én tartott tanácsülési jegyzőkönyvben olvashatjuk :

„Erdélyi Mihály és Menyhárd Zsigmond muzsikusok benyújtott irásukban esedezvén a tavali farsangban is itt levő s most újra megjelenő tzigány-bandát portiójuk fizetésének sulya tekintetéből s mivel tavai is tsak a farsangra kaptak engedelmet e városbúl tiltattni.“

A magistratus azonban a következő határozatot hozta :

A muzsikálás szabad mesterség lévén, minthogy a bevádoltattott temesvári tzigány N. Temesvár Várossa tanácsának folyó esztendei és e hó 15-én költ passusa szerént magokat jámbor viseletűeknek bizonyították, azért e farsangon való itt maradás nékiek megengedtetik könyörgők pedig kérésüktől elmozdítatnak.“

Nem kevésbé voltak szerencsések a nyári-bálak tartásaért beadott kérelmükkel is :

„A helybeli czigány muzsikusok benyújtott Irásuk által a nyári-bálak¹ tartása meg engedtetéséért könyörögnek, kiknek kérése már több ízbeli tanácsí végzése által megtagadva lévén rajtok ez által sem segíthetik.“

A közelebbi években azonban már a czigányok nyomós és hathatós okokat hoztak fel és hivatkoztak a multban is teljesített munkáikra² és önfeláldozásaikra ismételve kérték az idegen városból ide ránduló czigányok kitiltását, és e kérelmük a várt eredménnyel járt :

„Egy némely temesvári czigányok esedezvén szóval, hogy az itt való muzsikáltatást nékiek a jövő farsangon megengedtetni; ellenben pepig Judith Mihály több helybeli czigány muzsikusokkal együtt ez uttal benyújtott irásukban előhozott okokra való nézve könyörögvén őket a kívánt muzsikálástól tiltatni. Minthogy az ide való muzsikusoknak kérésük mind azért, hogy ők itt adódzók lévén a közterheket viselik és katonákat tartanak, mind pedig, hogy a muzsikáláson kívül, mely leginkább farsangon vagyon divatba más élelem módjuk nem volna, arra való nézve elhatározatott a temesváriak ugyan még vagy két hétig itten tartózkodjanak, de a farsangon való itt maradás nékiek általában megtiltatik.“

A muzsikálgatás ezentúl semmi idegennek nem engedtetett meg, mutatja ezt az 1824-ik évben hozott határozat is :

„A helybeli muzsikusok írásbeli kérésére azon vidéki czigányok, kiknek itt sem a megmaradás, sem a lakás meg nem engedtetett, akik könyörgők sérelmével helyben muzsikálgatnak, a kapitányi Tisztség által e városbúl tiltatni rendeltetnek.“

Most már csakis a szegediek muzsikálgattak a megengedett időkben, és helyeken, de ezek nagyon korlátozva voltak ; különösen a Helytartó-tanács szigorú rendeletei folytán. A czigányok azonban nem szüntek meg kérelmeikkel ostromolni a nemes Magistratust, úgy hogy ez végre is még a Helytartó-tanács szigorú intézkedéseit is megenyhíttette kedvezményeket eszközölt ki nékik. Ámde ez nem ment oly könnyen, maga a Tanács sokszor volt kénytelen a felsőbbbségi rendeletek miatt a czigányokat sokféle könyörgéseikkel elutasítani, sőt a rendeletek áthágásaiért olykor-olykor meg is fenýíteni.

¹ Ezekből fejlődött ki később Szegeden a népies „tányczhely“-re való járás.

² Hogy ők a nagy kolerában mily önfeláldozóan működtek.

Mindszent hava 13-án 1824. tartott magistratualis ülésből:

„Fehér József és több cigányok esedeznek megengedtetni, hogy az úgy nevezett Hentz Ferencz korezmájában¹ bálakat tarthassanak, — a könyörgőknek a fent levő határozatoknál fogva hely nem adatatik.“

„Menyhárd József, Zsiga József, Sallai Ferencz, Zsiga Mihály cigányok *pénteken reggel* az utcán muzsika szóval koborlani merészlettek, — áristomba záratnak.“

Szegeden csak vasárnap volt szabad muzsikálni, néhány megjelölt helyen és csak *esti 10 óráig*, később a cigányok könyörgésére megengedtetett a hétnek egyéb napján való hegedülés is, de *pénteken* egyáltalában tiltva volt a muzsikaszó Szegeden a legutóbbi időkhöz; valamint a 10 óra után való muzsikálás is.

Évről-évre kérelmeztek a 10 óra után való muzsikálásra a Magistratus engedélyét, de az hajthatatlan maradt:

„Erdélyi Mihály, Fehér József esedeznek 10 óra utáni muzsikálás engedélyéért. — *Az éjszakai muzsikálást és dombérozást* a fentlevő felsőbb Rendelések szorosan tilalmazván — nem teljesítetik.“

„Zsiga József, Judik Zsigmond és több muzsikusok esedeznek megengedtetni, hogy éjjelenként nemcsak 10 óráig, hanem reggelig muzsikálhassanak a vendégfogadóknak és korezmákban, mivel ekkor szerzik leginkább élelmekre valójokat, — vagy pedig *ha ez nem lehetne az adótól mentessenek fel mesterségükre nézve.*“ — „A határ nélkül való mulatozás felsőbb rendelés ellen lévén, *de az adótól felmentés is oly személyekre nézve, kik a mesterséget üzik igazságtalannak* találtatván; az esedezők kérésük el nem fogadtatik.“ (1826. szt. Jakab hava 22.)

A cigányok most már odaterelték kérelmüket, hogy bizonyos, ismert vendégfogadóknak bálakat tarthassanak, vagy némely kávéházakban legalább vasárnapi napokon engedjék meg nekik a 10 óra után való muzsikálás?

A tanács némely helyeket kijelölt az előbbre való vendégfogadók közül, *de a 10 órából nem engedett* s mivel néhány muzsikáló cigány a rendelést átalhágta: „a kapitány által behozatni rendeltettek és 24 botütéssel fenytettek.“

Majd aztán, hogy a jelen század második tizedének végső évében kiütött a cholera számos korecsma és a vendégfogadók bezárattak és a Nagymélt. m. kir. Helyt. tanács 30,160. számú rendeletében kimondatott, hogy „*musica ubi cesset.*“

Erre a szegedi cigányok egy siralmas kérvényt intéztek a városi magistratushoz, tetemes kárukat panaszolván, orvosoltatást kértek, e kérelmüket a városi Tanács:

„mivel a folyamodók szegény sorshoz lévén és élelmeket egyedül a muzsikálásokkal keresgetvén, minthogy attul mesterségüktől adóznának is“ melegen pártolva terjesztette fel a Helytartó tanácsnak, mire az 1830. évi január 26-án 2626 sz. a. kelt leiratában az intézkedést, „a tanács bölcs ítéletére méltóztatott bízni.“

¹ Később ez a szücscezh korecsmája lett s a híres „lakozások“-at itt tartották: a mostani Kossuth utza 17. sz. ház.

A tanács tehát a következő bölcshatározatot hozta:

„A helybeli muzsikuskoknak mindem napi kenyeret beszerezése módja a hegedűből állván a kapitány hivatalnak, hogy a városban eddig gyakorlott szokása és az estvéli mulatságokban fenn tartandó Polittia iránt leginkább a város tsinosabb és jobban szem előtt levő és a gonosztevő emberek aba tartozásának gyanujától ment korcsmákban és mulató helyeken a felsőbb Rend. kiszabott órákig való mindem napi hegedűlést el nézze, de az átlágókat érdem szerint büntesse.”

A cigányok erre vérszemet kaptak, nyomban még egy könyörgést intéztek a nemes Magistratushoz: „hogy a vásár idején esténként hétköznap is muzsikálhassanak.”

A városi Tanács erre:

„Tekintetbe vévén, hogy a Cholera megszűnván a folyamodók maguknak semmit se kereshettek, — megengedtetik, hogy *vasárnap, hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön, s vasárnap* az isteni szolgálat után délután is estvönként olyas helyeken, hol különben ünnep napokon múzika szó nem tiltódott azonban a lármas dorbézolást elkerülve — muzsikálhassanak.”

Ezután már a bálakat is megengedte a városi tanács valahányszor kérték a cigányok:

„Kiss Mihály és muzsikás társai a Hencz korcsmában vasárnap bálaknak tartására engedélyt adni kérik. Az érdekelt korcsma, nem valami fére helyen lévén tisztességes vendégek részére bálók engedtetnek.”

Az ily bálók engedéseért a cigányok mindig bizonyos összegeket fizettek a városi tárnak, és e bálókból, melyek nyáron is tartattak, fejlődtek ki Szegeden a még manapság is divó érdekös „tánczhelyek.”

Egy ily engedélyért kirótt összegnek elengedését kérő instantiát is olvashatunk a város régi jegyzőkönyveiben:

„Judik Zsiga és többi társai a farsangban az úgy nevezett *Páva*¹ és *Kesztyűs* fogadóban tartott bálókért reájok szabott 30 frtkot nekik relaxáltatni kérik“. — Ezen tárgy a városi tárat érdekelvén a legközelebbi választott község elé fog terjesztetni.”

Megemlítem itt, hogy a sok nehézségek és rendszabályok, melyeket úgy a városi statutumok, mind a Helytartó-Tanács intézkedései a cigány muzsikuskoknak mesterségük üzése elé gördítettek 1822-ben a szegedi cigányokat sokféle könyörgéseik között, a következő folyamodásra is kényszerítette:

„Judik Mihály, Erdélyi Mihály s több helybeli muzsikuskok sz. kir. Debreczen várossa muzsikusaira nézve *kimunkálti rendtartások előmutatása mellett* esedeznek az abban foglalt czikkelyeknek reájuk nézve is *leendő megerősítéseért*, melytén esedező levél ragasztmányával együtt *Hódi* Imre tanácsbéli és *Lengyel* Páluraknak a végett, hogy onnan bémutatott Rendszabályok rendbe szedvén, *evárosbéli környűl* állásokhoz alkalmaztassék kiadatatt. Jelentésük bevéarat tatván².”

Hogy e rendszabályok miből álltak, és hogy a két tanácsbéli minemű jelentést tett e tárgyban nem tudom, mert erre a levél-tárban nem sikerült reá találnom.

De mindezekből látható, hogy a muzsikáló cigányoknak is ép úgy kelle küzdeni az „élelmek“ megszerzéseért, mint a kovácsoló-czigányoknak, de e küzdelmük daczára azt tapasztaljuk, hogy szívós kitartó törekvésük mellett nem lehetett itt

¹ Ez volt Szegednek az első és legrégibb vendégfogadója. II. József 1768-ban itt szállt meg, most építik újra.

² Városi jegyzk. 2641. sz.

rosz dolguk, mert a nemes Magistratus minden lehetőet elkövetett, hogy mesterségüket gáttalanul folytathassák és ök folytaták is és mindegyre szaporodtak és gyarapodtak, a mint ez az 1837. évben elrendelt, de csak 1839-ben befejezett összeírásukból kiderül.

A helytartó-tanács 1837-ik évi mindszent hó 20-án 2672. sz. a. kelt leiratában rendelte el a szegedi cigányok összeírását, s ezt Müller kapitány egy táblázatos jegyzékbe adván a városi tanács 1838-ik évi ápril 23-án terjesztette föl a N. Mélt. m. kir. Helytartó tanácshoz, de onnan csakhamar visszaérkezett: „oly végre, hogy a feleségeiknek s gyermekeiknek életidejüket s életmódjokat is kitegye.“

Kovács János.

A „kállai kettős“.

Most, mikor a magyar nemzet nagy előkészületeket tesz ezredéves fennállásának lehetőleg méltó megünnepléséhez, s a tervezett millenárius kiállításához kegyeletes buzgósággal kutatja, gyűjtögeti egybe mindazt, mit a magyar géniusz a tudomány, művészet, intézmények, népszokások stb. terén egy ezredév alatt létrehozott, talán nem lesz felesleges, ha egy pár sorban felelevenitem annak a világhírű magyar speciesnek emlékezetét is, melynek neve: „kállai kettős“.

Azt hiszem, hogy nem sok ember van széles e hazában a ki ezt a nevet: „kállai kettős“ valaha ne hallotta volna; sőt igen sokan ismerik azt nemcsak a külföld szomszédos tartományaiban, de még az oceánon tuli földrészekben is. Azonban, a mily sokan ismerik nevéről, híreről, ép oly kevesen vannak, kik azt valaha „in natura“ is láthatták; s valószínűleg hajlandók azt hinni, hogy az egész „kállai kettős“ nem egyéb, üres, pusztá czimnél, mely — Isten tudja honnét eredve szálló ige gyanánt száll szájról szájra, nemzedékről nemzedékre. — Pedig a „kállai kettős“ nem pusztá czim, nem „szálló ige“ csupán, mely üres szójárás módjára alkalomadtán fel-felhangzik, hanem valóságos reális alakja egy speciális magyar táncznak, mely ma már eredete helyén is kihalféltben van, bár nemcsak hireért de sajátos eszthetikájáért, jellemzően magyaros alakulataiért s rithmikájáért is megérdemelné a továbbművelést s az illetékes szakemberek buvárkodó figyelmét.

Eredetét e táncz, mint a czimből gyanitható, valószínűleg a szabolcsmegyei Nagy-Kállótól vette; s mivel egy férfi és egy nő (tehát két tánczos) játszotta, elnevezték „kállai kettős“-nek. E véleményt a táncz eredetét illetőleg a „kállai“ jelzőn kívül még az a körülmény is megerősíti, hogy van „kállai egyes“ is, mely

semmi más, mint egy meglehetősen szűk és egészen setét börtönhelyiség, jobban mondva odu, hol a bűnösöknek sem ülni, sem állani sem feküdni nem lehetett.

A „kállai kettős“, bizonyos töredékben még ma is él Nagy-Kálló polgári köreiben. Az a nemzedék mely csak pár évtizeddel ez előtt is buzgó művelője volt a sajátos táncznak, mely a maga gyakori összejövetelein, két-három napig tartó lakodalmain, csaknem minden alkalommal eljárta, vagy eljáratta a maga specialis hires tánczát, elment a minden élőknek útján. Az idők megváltoztak; új emberek, új szokások léptek a régiek helyére. Ma már nagy elvétve találhatni egy-egy párt, mely a lakodalmak szün-órája után a „kállai kettőst“ eljárni próbálja, s ha járja is, csak bizonyos részletét járja, mit atyjától, vagy nagyatyjától valaha látott.

E sorok írójának pár évi kállói tartózkodása alatt alkalma volt egyetmást följegyezgetni a tánczra s annak zenéjére és szövegére vonatkozólag. Több ügybuzgó polgár közreműködése mellett vagy öt melódiát s azoknak megfelelőleg több szöveget írt fel, a melyek állítólag mind az u. n. „kállai kettős“-höz tartoztak. E vélemény azonban csak fenntartással fogadható el; és pedig nemcsak azért, mert e tekintetben a források is nagyon eltérőleg nyilatkoztak, hanem azért is, mert az említett alkatrészek magukban véve is oly elütő tartalommal s jelleggel bírnak, hogy alig hihető, hogy e sokféleség valaha egy műegészlet képezett volna. A mi a forrásokat illeti, ezek némelyike erősen állítja, hogy az *eredeti* „kállai kettős“-ben mindaz öt rész benne foglaltatik, s ezek melódiáinak különböző jellege, rithmusa szerint a tánczoló párok most lassan andalogva, majd pedig frissen, aprózva lejtettek. A másik rész pedig szintoly erősen állítja, hogy e táncz és annak zenéje tulajdonképen csak két részletből állott és pedig egy lassu andalgóból s egy toborzó-szerű frissből. Hogy melyik részen van a tárgyilagos igazság, ma már nehéz eldönteni, annyival is inkább, mert az említett források mindenike nem hivatkozik másra, mint a megszokásra s a töle látottakra. Persze a saját szempontjából úgy egyiknek, mint másiknak igazsága lehet; de hogy a különböző szokások és gyakorlatok, hol és mennyit toldottak az eredetihez, vagy vettek el attól, ez már más kérdés.

Ha már — eltekintve e véleményektől — az u. n. „kállai kettősnek“ egyes dallamait s azoknak belső kharakterét vizsgáljuk, nagyon valószínűnek látszik, hogy a két első dallam, mint egy és ugyanazon műegésznek „andalgó“ és „friss“ részletei, szorosan együvé tartozott. Egy alapgondolaton nyugszanak s ugyanazon harmoniai színezettel bírnak. Az első egy gyönyörű szép andalgó fele, mély érzéssel s ama bájos melancholiával, mely ősi magyar dallamainkat annyira jellemzi. Érdekes vonása a dallam közepén refrainszerűleg megújuló u. n. „pityegtetés“, mit hegedün picicatóval, énekléskor pedig bizonyos dongókarszerű ümmögéssel s a

IV. *Vantatva. (Műs. $\frac{1}{2} = \frac{1}{2}$)*

Mint mondják jól mondják, igazam is mondják
Kisse idebékéren
Nagy a számomra le-gimya számomra-az nagy tányéronak
nagy pi-pi nagy pi-pi nagy pi-res csi-mak vett.

V. *Mérsékelt gyorsasággal s minden dobogót erősen éleselve. (Műs. $\frac{1}{2} = 18$)*

Gó-rott a-nál Pé-ja-i-né, Ott lu-cs-rog
a ven Pé-sni Arany-cs-csi E-cse-di-né
Gó-déng tó-kir nagy Pé-né-né.

A harmadik és negyedik melódia szintén rokon egymással, de beltartalmát illetőleg sokkal utána áll az előbbi kettőnek. Tempójuk közepes gyors, allegrettoszerű; ritmikájukon bizonyos szláv jelleg érzik, a melódiát is az a sajátságos szláv melancholia jellemzi, mely a maga monoton hullámzataival meg sem közelíti a sirva-vigadó magyar kedély mélységeit. Magam is hajlandó vagyok hinni, hogy ez a két melódia nem tartozott az eredeti „kállai kettőshöz“.

Az ötödik dallam erős staccato jellegű ritmusával, kifejezésteljes melódiájával, mely az allegretto tempójában mozog, ismét külön áll. Jellegét tekintve az előbbieket közül egyikhez sem hasonló, de maradandó becsü s magyaros. E dalamnál — amint mondják — a táncos jóféle nyíri vinkóval telt poharat tett a fejére s aztán elkezdett bizonyos toborzékoló lábmozgással egy helyen („tányéron“ — amint mondani szokás) körbe forogni; a virtus aztán az volt, hogy a pohárból a bor ki ne ömöljék.

E darabok mindegyike több stófaszöveggel rendelkezik, melyek mindenike a népköltészet terméke, telve a nép fainak természetes naivságával, szerelmének egyszerű mesterkéletlen melegével, csipkedő pajzán humorával. Tagadhatlan, hogy e humor itt-ott meglehetősen „erős“, sőt drasztikus vonásokban mutatkozik, mit nyilvánosságra hozni, a népköltészet termékei iránt való minden kegyeletünk daczára sem lehet. Nem pedig annyival kevésbé, mert az eféle szövegek oly nagy számban fordulnak elő, a mely szám és sokféleség már magában véve is igazolni látszik, hogy e sok-

féle szöveg nem tartozhatott az eredeti „kállai kettős“-höz, hanem valószínűleg évek hosszú során át csatoltatott hozzá. Egyik ezt, a másik amazt költötte pajkos jó kedvében s így dalolta a „kállai kettős“ egyik vagy másik dallamán.

Van szerencsém az alábbiakban egy néhány szöveget bemutatni.

Az első dallam szövege meglehetősen egészet képez; bizonyos románcszerű párbeszéd ez egy féltékeny ifju és csalfa kedvese közt a népköltészet sajátos jelmezében s hűen jellemezve a megfelelő dallam busongó melódiája által.

Mikor felülről fuj a szél	[hm, hm,	Csalfa voltál az is maradsz,
Zörög a fán a falevél, hm, hm, hm, hm,		Csak magadra haragítasz, hm stb.
Ugyan babám, hová lettél,	[hm, hm,	Pedig könnyen vigasztalhatsz,
Mánkét este el nem jöttél, hm, hm, hm, hm		Ha megölelsz, megcsókolgatsz, hm stb.

Mán kót este el nem jöttél,	— Még fittyet hány nékem, lelkem,
Tán biz' a verembe estél, hm stb.	Miatta üres a zsebem, hm stb.
— Nem estem én a verembe,	Még elfordul tőlem, kincsem,
Véled estem szerelemben, hm stb.	Pedig ő tart a bilincsen, hm stb.

Véled estem szerelemben,	— Ne hánd rózsám a szememre,
Tudod, kedves vagy szívembe, hm stb.	Meghalok szégyenletembe', hm stb.
De te engem nem szerettél,	Nézzünk mind a ketten földre,
Csak épen, hogy kecségtettél, hm stb.	Ugy válik becsületünkre, hm stb.

— Tegnap este mentem lesbe,
Valaki ült az öledbe hm stb.
— Akárki ült az öledbe',
Meghalok szégyenletembe', hm stb.

A második dallam szövege szintén a szerelmet éneкли, de külső formájában az előbbtől lényegesen eltér. Amott a versszakok méltóságteljes lassusággal folynak, a hangulat is meglehetősen komoly: itt ellenkezőleg a hangulat vig, scherzandó-szerű, a ritmus gyorsan pattogó, mit főleg a sorok utolsó szótagjainak sajátos ismételtetése eszközöl.

Kincsem, komámasszoszóroszó rosz asszony,
Adj egy marok lencsecserécsérecsecsét,
Milyért cigányasszoszóroszó rosz asszony
Mond jó szerencsét csecsérecsécsecsét.

Ki sem merek menninirini ninini,
Kapum elébe kiállani ninini,
Mert mingy' azt mondják gyagyáragyáragyagvák,
Hogy a szerelem babárabárababánt.

Beteg vagyok én szöszörősörösörnyen,
Meg is halok én kőkörökörökönnyen,
Érted, kedves rózsaszársársársársásám,
Elhervad az orcaczáraczáraczáczám.

A harmadik dallam szövege már lényegesen eltér az előbbi kettőtől, tartalomban és formában egyaránt. Egy gunyvers ez a

könnyüvére és dologtalan feleségre. Valószínű, hogy eredetileg külön álló termék volt, s úgy vonták később a „kállai kettős“ keretébe.

Ha ugy tudnál szítálni,
Mint
Márjás ütné markodat,
Rása-szoknya
Ringy-rongy, ringy-rongy, hap-hap-hap,
Ringy-rongy, ringy-rongy, hap-hap-hap.

Feleségem olyan jó,
Nem kell neki az orsó,
Sem guzsaly sem rokka,
Sem semminemű munka.
Ringy-rongy, ringy-rongy, hap-hap-hap,
Ringy-rongy, ringy-rongy, hap-hap-hap.

De nem tudsz ugy szítálni,
Mint a
Márjás nem üti markod,
Sem rása-szoknya
Ringy-rongy stb.

A feleségem dolgát
Régen kitanultam.
Tele palaczk pálinkáját
Az „ágyfübe“ találtam,
Ringy-rongy stb.

A negyedik szöveg bizonyos tekintetben rokon a harmadikkal. Ebben is a nép élczes, csapongó humora játszik, de a humor nem annyira a tartalomban, mely látszólag egészen naiv s közönyös dolgokat mesél, mint inkább a sorok közt csillamlík elő s főként egyes szótagok gyakori s a dallamnak megfelelő ismételtetése által meglehetősen vastag pikanteriával teljes. Valószínűleg ez a játssi pikanteria volt az oka, hogy a részletet, mint a nép egyszerű izlése előtt „érdekes“-t, gyakorlatba vettek a nép vigalmi köreiben s így csatolták a „kállai kettős“ többi részleteihez.

E szöveg — némi kihagyásokkal — a következő:

Azt mondják, — jól mondják.
Igazán is mondják;
Azt mondják, — jól mondják.
Igazán is mondják,
Hogy a szomszéd legénye,
Szomszédasszony lányának
Nagy
Nagy piros csizmát vett.

Azt mondják, — jól mondják stb.
Hogy a szomszéd legényének
Nagy
Nagy fabaltája van.
Azt mondják, — jól mondják stb.
Hogy a szomszéd legénye
Szomszédasszony leányát
Meg
Mebaltafokozta.

Az ötödik dallam szövegéből csak az alábbi egyetlen stróphát sikerült feljegyezniem:

Jó bort árul Sirjainé
Ott kuczorog a vén Dúzsne
Aranycsecsü Ecsediné,
Gödénytorku Nagy-Béniné. *)

A mi a „kállai kettős“ tánczát illeti, azon példák után itéiv, melyeket látnom alkalmam volt, azt kell hinnem, hogy e tánczot járni a maga eredeti teljességében ma már senki sem tudja; sőt

*) Az itt említett Sirjainé, Duzsné stb. mindannyian élőalakok voltak Nagy-Kállóban e század elején.

valószínű, hogy e táncznak határozott formák közé zárt, megkövült alakja — a minő pl. az u. n. francia-négyesé — nem is volt soha. Hihető, hogy a „kállai kettős“-nek eredetileg is csak a szokás által meghonosult s egyes jobb tánczosok által divatba hozott általános figurái, alakzatai voltak, a melyeknek sorrendjét és használati módját legtöbbször a tánczosnak egyéni képességei, kedve, ügyessége s rithmikai érzéke határozták meg, s hogy valaki jól eljárja a „kállai kettőt“, arra nézve nem volt elég a száraz formák egymásutánjának ismerete, de mindenképp felett kívánatos vala az egyéni hajlam, rithmikai fogékonyság, csapongó jó kedv (ezért mondják az ügyes és szenvedélyes tánczosra ma is: hogy eljárna még a „kállai kettőt“ is). Ilyen szempontból tekintve a „kállai kettős“ valódi művészet számba ment s azt nem is tudta mindenki előadni. Művészet volt az a szónak legigazabb értelmében, melyre nem a táncztanítók sablonos taktusütése, de a nemzeti geniusz tanította a magyar népet; benne a kezek és lábak elzetlen s mai napság annyira felkapott dobálása helyett, az ősi nemzeti tánczok igazi szépsége lepi meg a szemlélőt, ki e művészetnek még mostani töredékeiben is ott látja azt a csodálatosan szép harmoniát, melyben komoly méltóság és rithmikus fürgeség, tudomány és ösztönszerűség, gondolat és érzelem, heroikus szenvedély és gyöngéd finomság voltak egybeolvadva.

De ez a művészet nem is termett ám minden bokrban; a mezők vadvirága volt az, mely az üvegházak mesterségesen fűtött levegőjét nem szerette. Talaja nem az etiquette-bálok sima parkettje, de a nép fiainak barátságos összejövetele, igazi jókedvű lakodalma, vigalma volt. E táncznak sajátos aesthetikája a tánczó párokban bizonyos kellékeket, sőt határozott rátermettséget kíván meg, a melyek nélkül a maga specialis természetéből sokat veszít s fonákát adja annak, a mivel más esetben hatni szokott. A férfitől pl. megkívánja a táncz, hogy a szó teljes értelmében „férfi“ legyen. Tíz-husz éves suhanczok, kiknek „még legénytoll sem pelyhedzik állán“ nem alkalmasak a kállai „kettős lejtéséhez“. Az a méltósággal teljes nyugalom, mely az egész táncznak sajátos bájt kölcsönöz, megkívánja, hogy a férfitánczos egyike legyen azon alakoknak, kiket a „szép magyar alak“ sokat jelentő czímmel szoktak meg titulálni; komoly, daliás megjelenés, izmos vállas termet, telt, erőteljes idomok, az arcnak kifejezésteljes nyíltsága, melegen érző kedély, elengedhetlen kellékei a férfi szerepeinek.

A nőnek bizonyos tekintetben másod szerepe van a tánczban. Bár a „rátermettség“ itt is elengedhetlen kellék, de az egész szerepet mégis bizonyos szende tartózkodás s a férfival szemben bizonyos affectált huzódózás (mi egyébiránt csalfaságnak is magyarázható) jellemzi. Különösen feltűnő mértékben mutatkozik ez az u. n. „csalogatás“ jelenetében midőn a nő a kétszer-háromszor is kisiklik a férfinak ölelésre tárt karjai közül, s mint valami lágy szellő által rezgetett hullám odébb libben. Általában az egész szerepen a

rithmikus vibrálásnak csodálatosan szép és nem mindenkitől produkálható bája ömlik el.

A kállai kettős tulajdonképeni szépségei tehát mint mondva volt, nem az üres formában, a tánczfigurák száraz egymásutánjában, hanem az előadók virtuozításában rejlett; az az egynehány alakzat, mit a hagyományos szokás s az évszázados gyakorlat reánk hagyott, nem egyéb, mint száraz skelet, melybe az egyén a maga táncz-virtuozitását belé öntötte. E skelet eléggé tág arra nézve, hogy a tánczos egyénisége, temperamentuma, rithmikai ügyessége, leleményessége, ezerféle mókák, bohóságok stb. stb. benne megnyilatkozzék; a dallamok rithmikai gazdagsága pedig bő alkalmat nyújt a magyar tánczrithmus gazdag aprózásának és változatos képleteinek bemutatására.

Megkísérlek az alábbiakban egy ily skeletet bemutatni, mely egyesek erős állítása szerint a „kállai kettős“-nek hiteles formája volna.

E szerint tehát a tánczoló pár (esetleg párok) kiállván a középre, összefogóznak s a fent említett andalgószerű dallam első verssorát így, egymást félig átkarolva bizonyos előkészülést jelző rithmikus höcögötetés közt várják be. Majd a második sor elején megindulnak, férfi és nő külön s átellenesen, úgy, hogy közöttük mintegy 2—3 méternyire tér marad; miután itt megállanak, az u. n. „pityegtetés“-kor (pizzicato) egy helyben állva bizonyos rithmikus ödöngést végeznek, mely a törzs és a fő hullámos mozgatásából áll s a „pityegtetéskor“ refrainszerűleg megújul. Forrásaim ezt a megújuló mozdulatát a tánczoknak „höcögötetés“-nek nevezik. A zene harmadik során kezdődik a tulajdonképeni táncz. Férfi és nő (amaz csipőre tett kezekkel s dalias tartással, emez mindkét kezével ruháját, vagy kötényét fogva) megindulnak bizonyos lágy andalgással egymással párhuzamos, de ellentétes irányban; a negyedik sor elején visszafelé ugyanoly lépéssel s a sor végén levő „pityegtetésre“ höcögötetés (esetleg bokázás). Így teszik ezt háromszor (általában a táncz figuráinál a hármas szám dominál). Most megcserélve a helyet, ismétlik a fentieket; majd újra kezdik az egészet, de bizonyos sajátos fordulatokkal, melyek az egésznek érdekes színezetet kölcsönöznek. — Ezek után jön az u. n. „csalogatás“, mely abból áll, hogy az átellenben álló párok tárt karokkal, mintegy ölelésre készen közelednek egymás felé, de a nő az utolsó pillanatban bizonyos rithmikus fürgeséggel kisiklik a férfi ölelni kész karjai közül. Így végzik ezt háromszor, míg végre negyedszer csakugyan megölelik egymást s körben forognak; először egy helyben (mint mondják: „tányéron“), majd karöltve. A „csalogatás“ alatt a helyzet illusztrációja kedvéért a férfi beszélni is szokott egyes mondatokat, melyeknek tárgya rendesen a női hűtlenség, csalfaság, állhatatlanság stb. — Pl. „Hogy szerettem, mégis megcsalt!“ — vagy „Ha te úgy, én meg így!“ „Nem érdemli, hogy utána járjak!“ stb. — A „friss“-ben körülbelöl olyan alak-

zatok fordulnak elő, mint az andalgóban, de az egésznek hangulata vidámabb, modora pajkosabb s a gyorsan lüktető rithmus ezerféle toborzó, szökő stb. lépések productiójára, továbbá sok mindenféle mókára, mondókára ad alkalmat, miket a pajkos és eleven humoru népkedély a jókedvvel telített atmosphaerában terem s a melyek többnyire ügyesek, szellemesek, a közhangulatot emelők és rendszeren nem illemsértők.

Hogy hol és mikor keletkezett ez az egész érdekes specialitás, a melynek hire alighanem nagyobb, mint a valósága, ez mindenesetre oly kérdés, mely megérdemlené a buvárkodó szakferfiak figyelmét és utánjárását. En leginkább csak azon adatok előadására szorítkozhatom, miket egy és más helyen idevonatkozólag hallottam.

Ezek szerint — mint a czimből gyanítható — a „kállai kettős“ a szabolicsmegyei Nagy-Kállóban (vagy környékén) vette eredetét és pedig mint a néphit tartja, egészen az u. n. „török-világ“-ban.

E mozgalmas időkben történt — amint a néphit tartja, — hogy a kállói várórség egy néhány törököt (mások szerint labancz-németet) kézre kerített: az elfogottakkal aztán kellemes szórakozást rendezett magának. Ez a szórakozás pedig abból állott, hogy a foglyokat (már akár „kontyosok“ — azaz törökök, akár „czopfosok“ — azaz németek voltak) párosával egymáshoz kötözték s aztán így egymáshoz kötözve tánczoltatták. A banda ráhuzta, most lassan, majd frissen s a szegény idegen foglyoknak járniook kellett a magyar tánczot, akár tudták, akár nem. Persze, hogy nem tudták; de hát épen ez alapította meg a „kállai kettős“-nek világhírét. A tánczoló párok mellé ugyanis egy-egy nagybajuszu hajdut állítottak, ki a kezében tartott suhánggal meg-megegyengette a tánczoló lábzsárait. Es amint ezek ijedten kapkodták lábaikat, a néző közönség nagy élvezettel szemlélte e különös tánczleczkét, mit a delinquensek haláluk órájáig sem igen felejtettek el. Kétségkívül ezeknek a tánczórának csakhamar elterjedt a híre; s ha a törökök (vagy németek) közt félelmetes hire lett a kállai várban rendeztetni szokott tánczoknak, annál inkább örülhettek a magyarok, kik azokban a magyar virtus jeleit látták.

A „kállai kettős“-nek ezen rossz jellegü jelentése még ma is él egyes „szálló ige“-szerü kifejezésekben, minő pl. „Majd eljáratom én vele a „kállai kettöst!“ mi körülbelöl ezzel a szólással egyezik: „Majd megtanitom én kesztyübe füttyölni!

Hogy az ily módon elhíresült „kállai kettős“ miként ment át az életbe s hogyan nyerte azon alakzatot, a melyben ma ismerjük, ez a kérdés szintén megoldásra vár még. En hajlandó vagyok a magam részéről hinni, hogy miután a töröknek, vagy németnek a fent leirt módon való tánczoltatása bizonyos pajkos szórakozása volt a kállai várórségnek, ez a szórakozás lassanként a nép mulatásába, különösen az elmúlt időkben sok ceremóniával folyó lakadalmaiba is bevétegetett. Még mai napság is ugy éjfél tájban ren-

desen megszoktak jelenni a kállai lakodalmakban az u. n. „mas-
kurák“. Többnyire szolgálégyenyek ezek, kik cigánynak, zsidónak,
töröknek, boszorkánynak stb. öltözve álarczosan bebocsátást kérnek
egy írásban beadott kérvényben s miután ezt a násznagy uramék-
tól megnyerik, tánczolni egyet-kettőt s ezalatt ki vannak téve a
körültök álló publikum mindennemű élceinek, csipkedésének stb.;
aztán egy-egy pohár bort kapnak az asztalfőn ülő násznagytól s
amint jöttek, úgy el is mennek; a publikumnak különösen asszony-
népe kíváncsian tárgyalja aztán, hogy ez vagy amaz ki volt! Mig
ezek a „szegény legények“ tánczolni, addig a rendes vendégnek
tánczolni illetlen dolog volna, — kivéven azon nőket, kiket a „sze-
gény legények“ tánczra fölkérnek.

Nem lehetetlen, hogy az efféle bohóságok közé valamikor
azt is felvették, hogyan járatták a várbeliek a törökkel, vagy
némettel a híres kállai tánczot; természetesen ez csak pro forma,
az eredeti alakzat durvaságainak mellőzésével s inkább csak a
hajdú-virtusra való emlékeztetés gyanánt történt. Így nyerhetett
aztán ez a táncz bizonyos határozott formát, mit egyes ügyesebb
tánczosok adtak neki. Idővel ugyanis a *tánczoltatás* mímélése elma-
radozott s helyet nyert a szóló táncz virtuóztatásának, a magyar
tánczlépések szépségeinek egy-egy összeillő ügyes pár által való
bemutatása.

Hogy mikor történhetett ez az átmenet, nem tudom. Annyi
tény, hogy a „kállai kettős“, mint híres táncz e század elején már
javában virágzott s számosan voltak Kállóban, Szabolcs megyének
akkori székhelyén, kik főleg az országos hírü megyei restaurációk
korában valódi virtuóztatással lejtették azt. Az eredetre nézve némi
tájékoztatást nyújt a harmadik számú szövegben előforduló „Márjás
ütné markodat“ és a „Rása-szoknya . . .“ kifejezés, miből gyanítható,
hogy — legalább ez a versszak a „márjás“ és a „rása-szoknya“
korából való.

Jegyzet. A „márjás“ vagy „máriás“ tudvalevőleg egy Mária-Terézia
korában forgalomba hozott ezüst pénzdarab volt, mely még e század első tize-
deiben is forgalomban volt. A „rása“, vagy „rása-szoknya“ pedig ugyan-
osak a mult század végén s a jelennek elején használatos női alsó ruhának a
neve. Szőrkelméből készült, durva, de igen erős ruhadarab volt ez, mely —
amint az unokák (ma már galambósz fürtü, tisztos öregek) beszélik — olyan
erős alkotmánygyal bírt, hogy a földre letéve is minden támasz nélkül, egyedül
a maga „emberségéből“ is megállott; aztán meg, ha az asszony egy ilyen
szoknyának a birtokába jutott, hordhatta azt bátran egész haláláig, sőt örök-
ségül hagyhatta leányának, ez meg az unokának, a nélkül, hogy elszakadt
volna. — Szóval a „rása-szoknya“ három kapitulációit is kiszolgált, mégis „rása-
szoknya“ maradt.

Farkas Lajos

Adatok az udvarhelymegyei székely néphithez.

I. Az őszember.

Ez a rejtelmes és passiv természetű szellem nemcsak ébren levő, de alvó embereknek is gyakran megjelenik. A legtöbbször szótlanul megy el az illető előtt, néha azonban pár rejtelmes szót mond is, a mi aztán szentül beteljesedik mindig.

A kinek álmában megjelenik, annak rendszeren valami életbe vágó dolgot ad tudtára. A leánynak megmutatja, merre fog férjhez menni, az asszonynak, hogy fia merre megy katonának, merről jó a csapás vagy szerencse rájuk; t. i. egy bizonyos táj felé mutat, s később mikor valami váratlan szerencsétlenség, vagy jó éri őket, szentül hiszik, hogy az őszember azt jósolta meg, mikor bizonyos tájék felé oda mutatott. De nemcsak intéssel, hanem szóval is figyelmezteti néha a bekövetkezendőkre álmában a székelyeket. Ilyenkor a szava rejtélyes és csak a végén derül ki biztosan, hogy mire czélozott. Pl. az utra oda lévő férfi feleségének ilyen formán szól: 'A nem a te urad!' rámutatván az álmában otthon levő s valamivel foglalkozó urára. A katonának levő fiu anyjának azt mondja: 'A te fiad fehér ruhában jár, nem úgy mint a többi katoná'. És ha aztán valami baj éri a fiut, tisztán azt jósolta meg az őszember mondása.

De néha imette is láthat az ember (főkép öregebb rendű asszony) őszembert; mégpedig olyankor, mikor egyes egyedül van valahol s arrafelé nem jár más senki.

Az uram szántani vót a középső határba — beszélte nekem egy asszony — s én délfelé elindultam, hogy vigyek délebédőt neki. Mikor a temetőn küjjel értem vóna, hát éccér csak előmbe áll egy émbör, de annak a haja, a bajusza, a szemődöke mind ojen fejér vót, mind éppen a hó. Int a kezivel, hogy mennyek utána. Én féltém és, mēt más sënki lélök nem járt arrafelé, de elmaradni sem mertem, hát csak mēntem én és, a merre ő ment. Hát lelkēm istenēm, mikor Órhegyre a két almafához érköztünk vóna, eccerre csak bétért az őszembör ott abb' a nagy gödörbe, én és bé utána s hát ott abba helybe egy nagy pinczét mutat nekem, a mejikbe három kád teliděsteli vót pénzzel, eggyikbe mind csupa arany, a másikba csupa ezüst s a harmadikba réz pénz vót. Ekkor megszóllalt az őszember s aszt mondotta: Mēny bé s végy akar mejikből annyit a mennyit éccér kihozhacc, de jól ügyejj, benn ne felejcsd magadot, mēt ez az ajtó hét eszten-deig többet ki nem nyilik s te onnét ki nem kerülsz élve. Mostan-hoz hét esztendőre 7 nappal és 7 órával későbben egy óráig esmént nyitva lesz, akkor újból eljöhacc, ha akarsz, de arra és

ügyejj, hogy mikor jössz ki, mind a két lábadval eccerre légy künn, mêt hanem a másik oda szakad, ojan hirtelen csapódik bé utánad az ajtó'. S aval a mig én és szólhattam vóna valamit, úgy oda lett, mintha a föld nyelte vóna el. Én egy darabég kételkedtem, hogy bémennyek-é, de ojan bolond vótam, hogy nem mertem, pedig most, ha elég eszöm lett vóna, gazdag lehetnék s nem kéne nyomorognom az életbe.

Mért nem ment azután hét esztendővel? kérdeztem én.

Hát bizon bolond fejem, nem szóltam róla senkinek, még az uramnak sem s bizonyosan rosszul tartottam meg az eszömbe vaj a napot vaj az esztendőt, mêt mikor gondoltam, hogy most tót ki a hét esztendő, eleget lestem éjjel nappal, de még sem tudtam meglátni, mikor vót nyitva a pince ajtaja. Másként az és lehet, hogy az őszembör szavait sem jól jegyöztem meg.

Innen van az a székely babona, hogy a ki őszembert lát menjen utána bátran, mert a pénzhez vezetí.

2. A késértet.

Ez rendszeren valamely állat, legfőképpen kecske és disznó, de pulyka, macska stb. alakjában szokta — a székely nép már-már kiháló hite szerint — az embereket megkísérteni. Az olyan embert, a ki nem tud kellő időben védekezni egy „Édes istenem segits meg!“ vagy más esetleg hosszabb imádsággal, vagy akinek gonosz, bűnös élete miatt az isten nem ad segítséget, látnatlatlanul addig gyötri a kísértet, mig lassanként kipusztul a világból.

— Én nem hiszök a késértetőkben, de aszt máig sem tudom magamnak megmagyarázni — beszélte egy székely ember — ami velem 17 esztendős koromba történt, mikor éccér jöttem hoza a Hatodról (Havasról). A nap jól elbútt vót, mikor egyesegyedül haza indultam s közél vót 12 óra, mikor *Görénpatakához* érkeztem. Elig indultam onnét lefelé a Lokon, hát utánam áll egy isteutelen kecske s el nem marad sohujt a nyomomból. Ha én sebössen mentem, az és; ha én futtam, az és futott utánam; ha megállottam, megállott. Mi a kutya lelte eszt a kecskét, hogy e nem akar elmaradni tőlem! Köveket szedtem az útról s kesztem hajigálni. Ojanokot vágtam rëa, hogy puffogott; nem ért semmit. Ennye, hogy a kutják égyenek meg kecskéje! gondoltam magamba, ecceribe adok én neköd utánam jövést. Aval megfögtam, addig gyomroztam, kujakoltam, mig elnyólott a földön, hogy aszt gondoltam soha sem kel fél többet. Arra neki futamodtam s futtam, a mig gyöztem. Akkor visszánézék, vajon igazán elmaradt-e a kecske s hát a kutyáknak való esmént ott vót a sorkamba. Egy darabig hagyttam, de akkor megmérgeölödtem s újból legyomrozttam, üttem, vertem, ahogy tudtam; utajára pedig egyik lábát eltörtem, hogy ne tuggyon jární. Aval vesd el magad, esmét szalattam, a mig csak szusszal gyöztem. Mán bé és értem vót

Fülébe, ott a falu végénél visszatekintök s hát a kutyadög három lábom és utólért s jó utánam. Esmént elvertem s egy nagy magos kertön (kerítés) keresztül bévettem valaki kertyibe. No gondoltam, onnét ki nem jó, ha repülni nem tud s ebbe a biztomba vissza sem néztem, míg Fület s a mellette közél lévő Bardocot és el nem hagytam. Bardocon alól, éppen Ördögös hidnál vissza talállok nézni s hát a kecske hűségösön ott sántikál utánam. Ujból elvertem s bévettem Ördögös hid alá az árokba s mikor tovább indultam eszömbe jutott, hogy e nem lehet tiszta dolog. Arra elkezdöttem mondogatni: Édös jó istenöm ne hagyj el! Immán a falu és közél vót, mikor a faluba bértem, akkor vissza mértem nézni s az én kecském többet nem vót sohajt.

A másikat meg egy fekete disznó kísérte mindaddig, míg az isten nevét emlegetni nem kezdte. A harmadikat meg épen a falu között egy pulyka kísérte. Olyanokat ütött rá, hogy más pulyka egytől is megdöglött volna, de ez ha elesett s elnyulott is, felkelt s kísérte, mihelyt tovább indult, míg utoljára ijetteben imádkozni nem kezdett, mitől oda lett a pulyka, hogy észre sem vette mikor s hová?

3. A szépasszonyok.

Ezek szintén kisebb nagyobb mértékben ártalmas ellenségei az embereknek. Hol láthatlanul, hol pedig különböző alakokat öltve jelennek meg egyik-másik előtt. A főbbek, miket a székely róluk hisz, a következők:

— Ha a beteget éjjel valaki szólítja, ki ne menjen, mert a *szépasszonyok* elviszik.

Ha több forgó szél jár egyszerre, azt mondják, a *szépasszonyok* táncolnak. Ilyenkor néha a boglyákból a szénát is széthordja a forgószél. Erre is azt mondják, a *szépasszonyok* szórták széjjel. Ha a tehén teje véres, a *szépasszonyok* fejték meg.

Ha a most született gyermeket a házban egyedül hagyják, a kürtön keresztül kicserélik a *szépasszonyok*. Az ilyen kicserélt gyermeket *vátott*-nak hívják. Meg lehet ismerni a *vátottat* arról, hogy nagy koponyája, beesett arca, vékony, vézna kezei és lábai vannak s még a szellemi fejlődése is megáll, két esztendő korában sem szólal meg. Mikor a baj megvan, azon csak a *tudós asszonyok* kuruzsolásai segíthetnek. Hogy miben állanak azok, abból csak azt tudhattam meg, hogy a legtöbbször fürösztéssel segitenek a *vátotton*. E végből egy cseberbe hétféle fű (gyom) levéből főzött meleg fürdőt készítenek, abba beleültetik a *vátott* gyermeket s beterítik hétféle takaróval; így hagyják egy kevés ideig, akkor kivesszik, a hét takaróba (lepedőfélék) jól belégöngyölik s úgy lefektetik s azon éjjel — mert a fürösztés este történik — visszacserelelik a *szépasszonyok* a gyermeket. Hogy ez annál biztosabb legyen, ezt a fürösztést több ízben megismétlik. Utána hat héttel

okvetetlenül megismerszik a gyermekeken, használt-e a gyógyítás vagy nem?

Sokszor egy-egy gyermekbe vagy nagy emberbe is annyira beleáll a hidegrázás, hogy semmiféle rendes *urusság*-gal sem lehet meggyógyítani. Az ilyenekre bizonyosan a szépasszonyok bocsátoták a betegséget s a gyógyításnál is hozzájuk kell fordulni. Teszik is, még pedig úgy hogy a beteget *kikiáltják a kürtön*. Ez akképen történik, hogy egy lepedőt, mely kissé nyirkos is megsóznak jól, abba a beteget meztelenül beletakarják, aztán a kürtő alá tartják és *hétszer vagy kilenceszer* a kürtőbe felkiabálják: Jertök elé, *szépasszonyok*, mêt az én kicsi leányomat a másod, harmad vagy negyed napus hideg leli-leli-leli, tük attátok, vegyetök el róla! Aztán a beteget abban a lepedőben ágyba fektetik s ha egyszeri kikiáltás nem használ, többször is megismétlik.

A *szépasszonyok* a félrébb eső helyeken egyedül járó embert sokszor meg is táncoltatják. Erre vonatkozólag egy székeley ember a következőket beszélte nekem:

Velem, az istennek légyen hálá, még sem próbálták sova s ha mástól hallottam vóna, nem és hinném, de az öreg Balácsi Lajos bátyomtól hallottam, ökeme pedig, az isten nyugtassa meg, ojan embör vót, hogy sova hazug beszédöt nem vëtt a szájára. A dolog úgy esött, hogy B. L. bátyom egy szép napon jött haza Bibacfalváról. Mikor Rakottyás pusztájára az erdő közül kiért vóna, hát lelkem istenöm csak eleibe áll egy csomó szépségös szép fejrénép nagy énekszóval s táncolva, kénájják kalácscsal s borral, osztán hijják táncolni. A kalácsot elvëtte, de a bort megköszönte, hogy nem szokott viznél egyéb itallal élni sova, táncolni pedig mán éppen el akart indulni, mêt akkor még ökeme és éfú vót s a leányok és szepök vótak, de akkor hirtelen eszibe jutott, hátha ezök a szépasszonyok. Csakhogy hëjába vonakodott, mêt azok mëgfogták s elhúzták úgy es. Akkor ijettibe elkiátotta magát: Uram Jëzus én Istenöm ne haggy el! s abba hëjbe úgy oda lett az egész fejrénép-serög kalácsostól, mindenëstől, mintha soha ott sem lett vóna. Erre nézi Lajos bátyom, hogy vajon a kalács, mit töllik elvëtt s a zsebibe tëtt, ott van-e? Ott vót, csak engedelmet kërök, mind tiszta lóganyëjé vót vätozva. Jó szerencse, hogy nem kezdött vëllik táncolni, mêt azok addig el nem hagyták vóna, mig a lelkit es ki nem táncolta vóna.

Kolumbán Samu.

Határkerülés és húsvéti öntözés a Nyárad vidékén.

A Közép-Nyárad mentén, Maros-Tordamegyében (Szent-Gericze községében és környékén) van szokásban az úgynevezett: *határkerülés*.

Húsvét szombatján este, mikor már napi munkáját mindenki elvégezte, a falu fiatalsága, a legények összegyűlnek a piacon és a hagyományokhoz hűen választanak egy *dulló-bíztost* (a régi szé-

kekben a mai főszolgabíró elődje), *birót, esküdtet* stb. Egy egész kis járási restauratiót tartanak rendszeren minden *határkerülés kezdetén*.

E tisztviselők rendszeren a legények javából, az idősebbek, értelmesebbek, a szóvivők közül kerülnek ki. Mikor mind együtt vannak és a tisztujtáson is túl estek, elindulnak azon határrész felé, melyben a jelen évben a búzavetések vannak. Itt tudniillik még a legujabb időig *hármás határ-rendszer* volt, azaz: egyik határrészben csupán búza, rozs, zab stb. vetés, a másodikban: török-búza, kender, krumpli, len, *fuszujka* van, a harmadik pedig: *ugar* volt, a mely pihent s a következő évben ez lett a *búzahatár*.

A faluból kivezető út végén elkezdik a zsoldáros énekeket (pl. Te benned bízunk eleitől fogva, vagy: Határt rendelt az úr Isten stb.) és szép harmóniában énekelnek mind (40—50 legény). Egy-egy darab út megtevése után pihenőt tartanak, a mikor aztán felváltva a jobb szónokok hálaimádságot mondanak, a miért a határt és községet eddig is megóvta Isten minden veszedelemtől s egyuttal kéri, hogy áldja meg a határt bő terméssel, távoztasson el onnan és a községről, annak lakóiról minden veszélyt, óvja meg tüztől, víztől, jégesőtől, *rossz ember szándékától*, a barmokat dögvésztől. A lakosságnak adjon erőt, egészséget a mutatkozó termés betakarítására stb.

Az út további folyamán még kétszer-háromszor tartanak pihenőt, a mikor mindig — előző énekek után — más meg más határkerülő mond hálát és kéri Isten segedelmét.

Mikor aztán elérnek a szomszéd község határához, itt mindkét község határának jó terméseért imádkoznak. Rendszeren késő éjjélkor térnek vissza, a mikor a falu lakossága már javában alszik.

Ezen ősi szokás eredetét a legöregebb lakók sem tudják, hanem mint apáiktól tanult és örökölt hagyományt állandóan tiszteletben tartják és gyakorolják. Célja különben adva van azokból az Istenhez bocsátott könyörgésekből is, melyeket a *határkerülés* tartama alatt egyes pihenő helyeken mondanak. Ezen imádságokat a lehető legerősebb hangon kiabálják, úgy, hogy a község lakói is meghallják és értsék.

Mirevalók azonban a tisztviselők? Valódi céljukat nem tudják. Mert a napjainkban nekik tulajdonított funkciók csak félremagyarázása lehet valamely régi, eredeti szolgálatoknak. A *határkerülés* ideje alatt ugyanis az abban résztvevőknek tisztességesen, illedelmesen kell magukat viselniök. Az esküdtek, bírák arra valók, hogy a rakoncziatlankodó, lármázó, az ünnepies hangulatot rontó legényeket figyelemmel kísérik, azokat a *dulló-biztosnak* feljelentés, a ki aztán itél felettök s az ítéletet (a mi rendszeren alfelükre mért néhány mogyorófa-pálca ütéséből áll) a hajdu ott azonnal végre is hajtja.

A húsvéti öntözésnek e vidéken előzménye is van, a mi másutt tudtommal nincs szokásban. Ez pedig a következő: Minden valamire való lánynak a szeretője, már t. i. ha van, szívbeli köteles-

ségének tartja húsvét szombatjának éjjelén, tehát húsvét virradóra, kedvesének kapujára, kútágására vagy háza tetejére stb., általában valamely azonnal szembetűnő helyre szép fenyőágot tenni. Nagyon éhbetlen a lányok között az, a kinek húsvétkor nem tesznek fenyőágot.

Nem mennek ahhoz öntözni, nem hívják azt a tánczba, nem veszik figyelembe, a kinek kapuján vagy háza tetején stb. nem látják meg reggel a virágot.

De a legények is sokszor drágán és nagy fáradsággal szerzik meg azt a két-három darab szép fenyőágot, melyet szeretőik számára szántak. Mert, ha nincs a falunak fenyvese, elmennek a negyedik-ötödik falu határába is érte, s ha pénzért vagy egyébért cserébe nem kapják, készek lopni is, de szeretőiket kigúnyoltatni nem engedik.

A három-négy darab fenyőág mesterségesen összekötözve és színes papírszalagokkal, piros tojásokkal feldíszítve a lánynak egész évi büszkeségét képezi. Megtörténik az is néha, hogy — mivel szombaton éjjel elkéstek, talán épen azon éjjel szerezték és hozták messziről a fenyőágot s nem értek rá feltenni, vagy pedig maguk a legények megrestelték, ha egy-egy jómódú, szép leány szégyenszemre virág nélkül maradt — húsvét első napjának éjjelén tesznek még utólagosan egy-egy lánynak fenyőágot.

A tánczot rendszeren a falu legjobb tánczú 2—3 legénye (*vőfélyek*) rendezi, és pedig egész esztendőn keresztül. Ez valamelyik gazdamber tágas *csűr*-ében, télen házban tartatik s a miért ezt megengedi, fizetnek neki mindazok, a kik tánczolni akarnak, alkú szerint, vagy néhány véka *csős törökbuszát*, vagy egy-két piczulát, vagy pedig a nyári kaszáláskor, kapáláskor és aratáskor néhány tenyeres napszámot dolgoznak számára.

Ezek a *vőfélyek* aztán (vagy közönségesen: *hajnalozók*, mivel már korán hajnalban kezdik teendőiket) húsvét másodnapján korán reggel megkezdik a falu egyik végén a *hajnalozást*. Ez abban áll, hogy azon házakhoz, a hol *fenyőág van*, a hozzájuk csatlakozó fenyőágot tevő legényekkel együtt *muzsikaszóval* bemennek, a lányt — a ki rendszeren az udvaron tesz-vesz — megöntözik, néha elég drasztikusan *váluba* fektetik, s vederrel öntik rá a vizet, úgy, hogy egészen lucskos lesz. A ház gazdasszonya erre a *hajnalozókat és öntözőket* behívja, megtraktálja kalácsal, pálinkával, piros tojással, ha jobb módú, akkor néhány krajezárral is, a mit a *vőfélyek* a muzsikások fizetésére fordítanak, vagy maguk megisszák.

A *vőfélyek* felváltva szépen betanult ünnepi köszöntőt is mondanak. Hálát adnak Istennek, hogy e szent ünnepi napokat megérni engedte, áldást mondanak a házra és lakóira, engedelmet kérnek arra, hogy a ház virágszálát — *nehogy elhervadjon* — megöntözhessék, vagy ha már ez megtörtént, utólagosan bocsánatot, megköszönik a szíves vendéglátást és kérik egyuttal, hogy engedjék el lányukat délután a tánczba is.

Gál Kálmán.

Néprajzi adatok Alsófehér-megyéből.

I. Nyil, nyilhuzás, nyilvetés.

A *nyil* elnevezés általános olyan keskeny földterületekre, melyek nagyobb darabok felaprózásából keletkeztek. Ha pl. a családapá halála után az egy darabban maradt kisebb földbirtokot a testvérek egymás közt felosztják: így neveznek egy-egy osztalékot. Enyeden azon bekebelezett polgároknak, kik a közügy munkálásában érdemeket szereztek, vagy fenyegető veszedelmek alkalmával kitűntek éberségükkel s elszántságukkal, a községi birtoktestből egy 1200 □ öles darabot adtak haszonélvezetre; később a kérelmezők közt kisorsolták; ma szavazás útján adják át a visszamaradt vagy visszakerült *polgári nyilat* újabb haszonélvezetre, melyért 140 frt *taksát* fizetnek a városi pénztárba a tulajdonjog elismeréséül. A Bethlen-kollégium konvencziós házi cselédei a volt fűrész-telep feletti oldalon egy 24 holdas táblát kaptak évente művelésre, a melyet nyilakra darabolva osztottak ki egymás közt.

A vidéken is nagyobb, legtöbbször közös földterület kisorsolt, vagy bérbe adott egyes parcelláit jelenti. A hagyomány olyan helyekről is megemlékezik, a hol egy-egy parcella haszonélvezője haldokolván, a jogigénylők tömegesen vonultak ki ekéjükkel, hogy, mihelyt a halál a nyilat gazdátlanná teszi, ekéjük béakasztásával nyomban tényleges birtokba venni igyekezzenek; mert azé lett a haszonélvezet, a ki először elfoglalta. Természetes, hogy, mikor az erő joga döntötte el a vitát, nemcsak tettelegességet, hanem halált is okoztak néha a felizgult szenvedélyek.

Ugyanezt az elnevezést használják a közös erdőterület vágás alá került egyes részeire, vagy ha valamely birtokos egy-egy erdőrésztletet darabokra osztva a fatermelést elárverezzi. Ha közös birtok az erdő, akkor a nyil természetesen annál nagyobb, minél kevesebb az élvezője; ez esetben a nyilakat sorsolással osztják ki. Ha árverésen veszik meg, akkor érte rendszeren ökr- vagy tenyérnapszámot tesznek. Istvánházán az erdőnyilakat három öles rudakkal mérik; egy rúd a széle, tíz a hosszúsága.

Felenyeden, M. Lapádon, Istvánházán, M. Szentkirály-Ujfaluban stb. az urbéresek az uradalomtól kaptak egy-egy földterületet s azt maguk közt egyenlő nyilakra osztották s a föld használatáért napszámot tettek az udvarnak. A két ökrös jobbágy napszáma volt a számítás egysége; négy ökrös két nyilat kapott; a kinek ökre nem volt, tenyérnapszámot végzett.

Nyilakba gabnát vetni nem szoktak; leginkább szénafü vagy házi szükségletekre való vetemények: borsó, káposzta, kender termelésére használják. Helyenkint innen is veszik melléknevüket: borsónyilak, kenderes, káposztás-nyilak stb. Magyar-Lapádon közös szőlőterü-

let is került felosztás alá; ennek a részeit is nyilaknak nevezik. Az a földszeglet, melyet felosztásnál nyilakba kerekíteni nem sikerült, *ceseje* nevet visel; ezt elárverezik s az árát közakarattal megisszák a jogosultak.

A kisorsolás Enyeden s közelében *czinkushúzással*, a marosújvári járásban *nyilhuzással* történt. Manapság ez leginkább a *hapsánál* divatozik. Ha valamely gazdának az ökre lábát törte, hogy nagy kára ne legyen, levágja s felosztja a husát annyi darabra, a hány résztvevő jelentkezett a hapsához. Mindenki befizeti a megállapított illetéket s hogy békésen megosztozhassanak, a sorsra bízzák az elosztást. Mindenki készít magának egy jegyet, *nyil* és *czinkus* a neve; a hol olvasni nem tudnak pálczikákra rónak különböző vágásokat, újabban már névvel jegyzett papirdarabokat is látni. A jegyeket az időszak szerint kalapba vagy sapkába rakják, jól összerázzák s egy fiúval sorban kihuzatják. A jegyek tulajdonosai sor szerint veszik át a husdarabokat. Néha közösen disznót vagy szénát vesznek, s szegény emberek lévén, rajta az említett módon megosztznak. Ez az emberséges szokás élelmesebb helyeken, pl. Feleenyeden valóságos *lutriázássá* fajult, a melyben egy-egy könnyelmű ember, hogy rövidesen pénzhez juthasson, egy-egy ruhadarabját is kisorsolja.

Úgy látszik, ez az eredete a nyil, mint földterület nevének is; eredeti jelentése azonban a köztudatból egészen kiveszett, s ma már keskeny földdarabokat jelent, melyek nagyobb földterület részei. A *nyilvetés* fogalma pedig egészen ismeretlen, s mikor utána tudakozódtam, ilyenféle válaszokat kaptam: „a nyilvetést akkor mondjuk, mikor egy nyil kenderet bévetünk.“

Földbirtokról levén szó megemlítem, hogy az alsófehérmegyei községek szájhagyományai közt két helyt találtam az ősi birtokbavétel jelképes kifejezését is: a *karó-leütést*. Medvésen az Isó nemzet ütötte le először a karót; Magyar-Lapádot *Alvinczi* és *Béldi* foglalták el ezen a módon a múlt században s ekkor lett az előbb szabad hajdú-város jobbágygyá.

2. A juhtenyésztés.

Az a dombos vidék, mely M.-Lapádról keleti irányban húzódik a megye szélén, kevés művelhető földet, de annál több legelőt foglal magába. Ez a vidék tehát juhtenyésztésre nemcsak kiválóan alkalmas; hanem egyenesen ide tereli, ily irányba alakítja a lakóság gazdálkodását és egész életmódját.

A juh, melyet tenyésztenek, a közönséges hosszú gyapjas havasi juh; tenyésztését a pásztorkodó oláhoktól tanulták el. Magyar ember maga még most sem foglalkozik juhász-pásztorkodással. Itt-ott, pl. Medvésen, van ref. vallású és magyar pásztor, de ez is oláh eredetű s úgy lett a tiszta magyar községben maga is magyarrá.

Az a sok oláh eredetű szó, mely a juhtenyésztés fogalmai közt van, szintén ezt a tapasztalatot erősíti.

A mondott vidéken lakó magyar falvakban is, az oláhok közt még inkább, alig van ember, a kinek egy-két juha nem volna s egy kis négy-ötszáz lakosu paraszt-faluban, a hol csupa kisbirtokosok s napszámos nép lakik, gyakran hét-nyolczszáz juh van a legelőn, melyek kora tavasztól egész addig, míg a hó a legelőt el nem fedi, a szabadban élnek. A nyáj neve *turma*; őrzi a *pakulár* (pakurár, pacuraru) és ha nagy a turma, vannak segítségéi is: a *mórék*; nagy helyek és nyájak számadó juhász, *bács*, főfelügyelete alatt állanak, a ki egyszersmind a *juházalékot* csinálja. A nyáj terelgetésében és védelmében erős, bundás szőrű kutyái vannak segítségére. Fejésre és éjszakára behajtják a nyáját a juhkosárba, akolba, melynek neve *sztrunga*. E mellett áll a *sztina*, a hol a bács lakik, közepén a *komárnyik*, a juházalék készítésére való üst helye. A ki csak fej, annak a neve *mulgetor*. A hol kevés a juh, ott bács, pakulár, móré, mulgetor dolgát egy ember végzi a családjával. A pásztor, ki csak kosokat (*berbécs*) őrzi, *berbécses* nevet visel.

A tejmennyiség szerint, mely egy-egy gazdának juhainak száma után jut, két Szentgyörgy-nap (római és oláh naptár) között *mérik bé a juhakat*. A *bemérés* az egész falu juhtartó gazdájának részvételével s *kalákával* történik. Leölnek néhány bárányt; összeadnak egy-két *veder lurkát* vagy *mókus vizet* (*zsidó pájinka*) s kimennek a pakulárhoz a *sztrungába*, hol minden gazda külön megfeji a maga juhait; belé önti a tejet a négy kupás (négy pintes) régi tejmértékbe; a juhbiróság aztán megvizsgálja, megállapítja s rovásba szedi az illetéket.

A tejosztás alapjául a négy kupás mérték szolgál: azon gazdák, kiknek ennyi tejük van, egy kategoriát, *egy rendet* alkotnak s a tejosztás egymásutánját ilyen rendek szerint számítják. A négy kupás mérték jogot ad *egy egész tejhez*, vagyis a kinek beméréskor négy kupányi teje volt, *minden renden* (*versen*) kap egy egész napi (reggeli, déli, esteli) fejest, a mi pl. 600 juhról öt veder (50 kupa) tejet tesz ki. A kinek beméréskor három kupa, azaz *három fertáj teje* van: az három renden kap egy egész tejtét; a kinek *fertáj teje*, vagyis egy kupája van: az minden negyedik renden kap *egy tejet* vagy egy sajtot. A kinek csak *egy nyirték* (3 decilitre) teje van: az minden nyolczadik rend után kap egész fejest vagy sajtot. Ezen számítás szerint halad a tejosztás föl- és lefelé. A *két tejes* minden renden kétszer kapja az egész fejest; a *fél nyirtékes* a tizenhatodik versen kap egy fejest vagy egy sajtot. Beméréskor, valamint minden rend elején az első egész napi fejes a *pakuláré*.

A tejnek különféle produktumai legfelebb máléliszttel kiegészítve, képezik a hegyes vidék lakosságának legáltalánosabb táplálékát. Legjobban sajtnak dolgozzák fel, úgy, hogy bárány- vagy disznó-ojtóval megsűritik, kézzel jól összekavarják s bükkfakéregből kerekre hajtott feneketlen formába, a *kávába* teszik, melyet alul

ruhába takarva tiszta cseberbe állitanak; a kávába tett sajtot ruhával felül letakarják, a *lapítóval* s ráhelyezett kő- vagy sódarabbal lenyomtatják, kisajtolják; hogy külső kérget kapjon megszáritják, néha füstre is teszik s egy hét alatt nagyon kellemes ízű sajt lesz belőle, melyet *turónak* neveznek. A sajt zsíros leve, melyet kisajtolnak, *adja a bálmost* a pujiszkához. A megojtott tej savóját üstben felfőzik, miközben a turónemű *orda* válik ki belőle. A meleg lé a benne lévő ordával együtt *zsendicze*. A savából eczetet is készítenek.

A gyapjat a meddőkéről s a *nótinokról* (éves bárány) már tavasztól fogva, az anyákról csak aratás után nyirják s a gyapjú-fésűn, mely faragószék formájú s a végén, mint a héhelnek, hosszú vasfogai vannak, megtisztítják, guzsalyra kötik, megfonják, megszővik, a ványolóban (singjét 4 krajczárért a marzsinyánok) megtömik s kész a *czondra-posztó*, melyből házi munkával állítják ki a férfiak ruházatát.

A pakulár fizetése helyenkint különböző, pl. Medvésen minden tej után kap egy véka csős törökbuzát, minden juh után két kupa gabonát, minden háztól egy fő kendert, minden renden egy fejés tejet, élelmet pedig attól a háztól, a melynek az nap fej. Ezenkívül a gazdák kötelesek minden tíz fejő juh után a pakulár juhái közül egyet kiteleltetni, vagy váltságul egy forintot fizetni.

A juhtenyésztés valódi hazája a hegyekben van, ezek oláh lakosaitól származott le azon dombvidékekre, melyek elég legelőterületet szolgáltatnak.

Lázár István.

Rákóczi leánya.

(Szatmár-megyei népmonda.)

Ha Nagy-Károlyból a Szatmár-felé vezető országuton gyalog szerrel megindulunk, mintegy másfél óra alatt elérjük a „Messze látót“, a majtényi síkság örét. Egy nyugalmas domb ez, a közeli tájék legmagasabb pontja, honnan a vidéket egész a kéklő hegyekig belátni. Ezért kapta e hely a nevét is. Hajdanában csak utszéli csárda volt e helyen, ma már egész falu van; az árvizmosta Kis-Majtényt telepítették át ide.

A domb lábánál északkeletre, keletre, sőt délkeletre is, a történelmi nevezetességű majtényi mező terül el. Itt rakták le II. Rákóczi Ferencz vitéz kuruczai diadalokban hordozott fegyvereiket, a békét ajánló császári biztosok előtt, 1711. ápr. 29-én elfogadván a szatmári békekötés pontjait. Az a körülmény azonban, hogy maga a fejedelem — II. Rákóczy Ferencz — soha nem

fogadta el e béket és örökös számkivetésbe ment, mozgásba hozta a nép képzeletét s így keletkezett az itt következő egyszerű naiv, — de épen naivsága miatt kedves monda. A nép ajkán a következőleg szólal meg a majtényi nap története.

*
*
*

Csépelték hadaink az ellenséget mint ősszel szokták a gabona kévéket, hogy jó zsup legyen belőlük. Futott a labancz, a merre csak tudott. A győző sereg a majtényi sikon telepedett le, hogy áldomást igyék s kipihenje magát. A fejedelem maga mellé vévén legvitézebb hadvezéreit, bement az ecsedi lápra, hogy ott, egy száraz tisztáson mulasson egy jót, szive szerint valót, kedves embereivel. Hej! de jaj, mi történt? A fejedelem lánya, a gyönyörű királykisasszony, — ki az erdődi várban volt, — bele szeretett egy labancz tisztbe s hogy felesége lehessen: elárulta apját. Az ellenség körülvette a fejedelmet és a vele mulatozó urakat, lassan, csendben, úgy, hogy ezek csak akkor vették észre a bajt, mikor egy ágyugolyó elvitte előlük a boros poharakat, melyekkel épen koczintani akartak.

Elfogták őket egytől-egyig; vitték nehéz örökös rabságra. A menet a király-kisasszony ablakai alatt haladt el, ki ablakába kiülve nézte, mint viszik apját lánczra verve. Nemcsak nem siratta szülőjét, hanem kezébe véve jegyesének kiszabott fehér ingét dalolva varrni kezdett. A jó fejedelem elkeseredvén leányának árulása, de még inkább a most látottak miatt, elátkozta őt, hogy mindaddig az erdődi vár földalatti pinczében éljen, míg a megkezdett inget meg nem varrja, — de egy esztendőben csak egyet szabad öltenie s azt is nagypénteken. Előbb csak úgy szabadul meg, ha akad olyan legény, a ki őt megváltja.

Az apa átka megfogta a leányt, a gonosz körül vette őt abban a perczben és örzi mind mai napig, mert még senki sem akadt, a ki megváltotta volna. Pedig már sokan megpróbálták, mert a szép királylány tömérdek kincsével azé lesz, a ki megváltja. Ez azonban nem könnyű dolog, mert egy esztendőben csak egyszer lehet megpróbálni, — nagycsütörtökön, — s a vállalkozónak három kemény próbát kell kiállania. Három rettenetes alakban kell az elátkozottat megcsókolnia, s ekkor az átok megszűnik. Legelőször vadkan alakjában jelenik meg a lány; szája tajtékzik, agyaráit csatogtatja, orrával és lábaival hányja a földet s rőfögve ront a jövevénynek. Nem kell tőle félni, mert nem bánt, csak az alakjába bujt rosz lélek ijeszt; ha a legény nem ijed meg, hanem bátran megcsókolja a csúf fenevadat, az első próbát megnyerte. De most jön még csak a java. A leányt őrző gonosz, félve, hogy elveszíti hatalmát, rettenetesekké teszi az alakokat, mikben a kisasszonynak elő kell jőnni. Másodszor bősüült bivalybika alakjában jö elő; szemeit forgatva, szörnyü fejét iszonyuan rázva, rohan a pusztá kézzel álló merészkedőnek. Oly retentő a jelenet, hogy e próbá-

nál rendesen megszakad a vállalkozók szive. Ha azonban még ezt a próbát is kiállná valaki, akkor jön a harmadik a legnehezebb. A szép leány varangyos béka alakjában jelenik meg s szörnyű nedveket fujva magából, tátogva nyujtja száját az érkezőnek.

Annyira undok ilyenkor ez alak, hogy nincs anyaszülőtte, ki megcsókolná. Sokan próbálgatták már, de mind ott benn veszttek, hirmondó sem jött belőlük vissza. A szép királylány pedig csak ül, csak ül az erdődi várban. Nem vénül meg, nem halhat meg, míg az inget meg nem varrja. Szt. György éjszakáján fellobog a mellette levő sok pénz, hogy megtisztuljon s kékes lángjával új embereket csaljon az eredménytelen küzdelemre.

Jakab József.

Szatmármegyei babonák.

I.

Halottat a határon harangozó nélkül keresztül vinni nem szabad, mert a jég elveri a határt.

Ha több hajadon, vagy legény megy egymás után az úton, s valamelyik a másiknak a sarkára talál lépni, ez azt jelenti, hogy ott lesz a lakodalmán annak, a kinek sarkára lépett.

A fejszét a vállon a szobába bevinni nem szabad, mert az edény nagyon fog törni.

A futkosó láng (methán) valamely elhalt nyughatatlan embernek a lelke, ki földi tettei miatt nem tud nyugodni.

Azoknak a gyermekeknek, a kik keresztelés előtt halnak el, szintén nem tud a lelkük nyugodni s a temetők, meg a faluk környékén járnak siránkozva, mind addig, míg valaki meg nem kereszteli őket. Az ilyen gyermeket „*idétlen*“ gyermeknek nevezik. A ki idétlen gyermeknek siránkozó lelkével találkozik éjente, első kötelessége segíteni rajta, azaz, meg kell őt keresztelnie. A megkeresztelés igen egyszerű; csak annyit kell mondani, hogy: én téged megkeresztellek, az, Atyának, Fiunak és Szentléleknek nevében; ha fiu vagy: légy Ádám, ha leány vagy: légy Éva. Ugyanakkor az ember ruhájából is dob egy darabkát zálogul a kósza léleknek, mert evvel igazolja majd, hogy megkeresztelték.

A keresztelés után a sírás elnémul, a kósza lélek megszabadul s bemegy a menyországba.

A ki ujholdkor pénzt tart a markában, annak egész hónapban lesz pénze.

Bal szemem viszket, új embert (rég nem látottat) látok; jobb szemem viszket, baj, keserűség ér.

Viszket a talpam, táncolni fogok.

Elejtettem a betevő falatot, éhes valamelyik rokonom.

Ki az új kenyérből egy darabkát, jobb kezébe fogva, kezét tarkója fölé kanyarítva is be tud szájába tenni, az megéri a jövő évi új kenyeret is.

Ha a táplálékok bármelyikét mint ujságot izleljük, azt kell mondanunk: „Ujság hasamba, betegség pokolba.“

Ha a konyhában egy mosatlan szilkében (— szilke az a cserép edény, melyben nyáron a mezei munkásoknak enni visznek —) kanalat is hagytak, este a házbeliek mind addig nem tudnak nyugodni, illetőleg aludni, míg a kanalat ki nem veszik a szilkéből.

Annak a fiatal embernek, ki akkor érkezik hozzánk, mikor ebédünk kezdődik: még igen erős leendő anyósa; azé ellenben, ki ebéd végeztével érkezik: már igen elgyöngült.

Ha a kígyót vagy gyíkot napközben agyonütjük, vagy darabokra vágjuk is, nem múlik ki, míg a nap le nem megy, mert a nappal enyészik el az ő élete is.

A ki az ablakon keresztül nézi a halottas menetet, midőn temetnek, az „sárgaság“-ba esik.

Naplemente után szemetet kivinni nem szabad, mert a házban levők nem fognak tudni aludni.

Szoptató asszonynak ágya szélére leülni nem szabad, mert reánk ragad a teje.

Ha valamelyik család azt akarja, hogy a fia ne járjon ahhoz a lányhoz, a kihez jár, szerezzon a leány ágyából egy kis szalmát, ruhájából egy kis darabkát és mikor az ifju otthon van, ezeket égessék el a szobában, hogy a tűz füstje a fiut is érje, ha ez megtörtént, a fiu soha sem megy oda többé, mert ha menne is, a a kapun nem tud bemenni.

A ki hamar meg akar gazdagodni, neveljen magának *lidérczet*. E czélből tiszta fekete csirke-tyúknak első tojását kell a hóna alatt hordania 3 hétig. Ekkor a lidércz mint kis csirke kikél és gazdája elé állván, megkérdi: mit parancsol? Bármit parancsoljon, azonnal végrehajtja, de ha dolgot nem ad neki, őt öli meg. A gazdának a lidérczczel szemben a kötelessége, hogy bármit eszik, vagy iszik, abból az első cseppet mindig a lidércznek kell félre löknie, mert ha elfelejti, vagy szándékosan elmulasztja ezt tenni, a lidércz megfojtja őt. Ha valakinek már elég gazdagságot összehordott lidércze s szép szerével szabadulni kíván tőle, adjon a kezébe egy hosszú vékony kötelet és küldje el jó messzire, hogy kössön a kötelbe száraz homokot és hátán hozza haza. Mivel a homokot nem tudja kötelbe kötni, a parancs végrehajtása nélkül pedig nem szabad haza mennie, örökre oda marad.

Az a vadász, a ki azt akarja, hogy minden lövése biztos legyen, — azaz találjon, — mikor áldozni megy a templomba és az áldozatot a szájába adták, ne nyelje le azt, hanem vigye haza szájában, töltsé puskájába s abból löjje ki. Attól a perctől fogva minden lövése találni fog, csak hogy többet nem szabad áldoznia s puskája is olyan természetű lesz, hogy mikor eljön a vadászat ideje, magá-

tól is megmozdul a falon s nem hagy neki békét addig, míg csak el nem indul.

A hol Szt. György éjszakáján tűz lobban fel, ott régi pénz van elrejtve; ilyenkor azért látszik a láng, mert tisztul a pénz. A hol sárga láng látszik: ott ezüst pénz van elrejtve; a hol pedig kékes láng látszik, ott arany pénz van. Szerencsés aki ilyenkor látja meg a pénzt, mert ez éjjel felveheti, míg máskor még az esetben sem, ha rá talált. Az ilyen pénzek ugyanis átok alatt tétettek el, a gonosz őrzi őket s mindaddig nem lehet hozzájuk jutni, míg az átok feltételét nem teljesítik.

Ha valaki mégis kivenne olyan pénzt, mely átok alatt lett eltéve, folytonos szerencsétlenség fogja érni. Legkedvesebb gyermeke, legkedvesebb állatai elhalnak; maga is betegessé lesz; szóval egész gazdasága pusztulásnak indul, a helyett, hogy a talált pénz által gyarapodnék.

Azon pénzek felett, melyek nem átok alatt lettek eltéve, nagycsütörtökön egy órára megnyílik a föld; a ki ilyenkor rájuk akad, az vihet belőlük annyit, a mennyit háromszor ki bír emelni; csak vigyáznia kell, hogy az óra letelte a gödörben ne érje, mert mihelyt letelt az óra, abban a pillanatban bezáródik a föld s a bennlevőt is oda zárja egy esztendőre.

Szent-György nap éjszakáján gyűlnek a *boszorkányok* Szent-Gellő hegyére (Szent Gellért hegy) tanácskozni. Ilyenkor vigyázni kell magára minden halandónak, mert a boszorkányok bárkinek, vagy bárminek a fejéhez vágják az ördög kantárját, az azonnal táltossá változik; a boszorkány hátára ül és úgy vágat, a nagy gyűlésre. A ki ez éjjel bal oldalán fekszik s lába vagy keze keresztbe van téve, ahhoz nem férhet rossz.

Ha Szent-György-nap előtt dörgést hallasz, üsd a fejed, vagy a falhoz, vagy valamely más kemény tárgyhoz, s egész esztendőben nem fog a fejed fájni.

A ki Szt. György nap előtt *csúszót* (kigyót) lát, üsse agyon azt; bőrét és zsirját tegye el, mert köszvényes betegeknek ez igen jó orvosság.

Ha ujév reggelén asszony megy legelőbb házadhoz, egész esztendőben nem lesz szerencséd; ellenben ha férfi láogat meg először, szerencsés leszel.

Ha utra indulsz, de elindulásod után bármi okból vissza kell térned, nem lesz szerencséd.

Nem lesz szerencséd akkor sem, ha elindulásod után aszonymyal, vagy üres edényt hozó férfival, vagy üres szekérral találkozol.

Ellenben biztos a siker, ha zsidóval, cigánynyal, megterhelt szekérral vagy tele edényt czipelő emberrel találkozol legelőször.

Ha utadon előtted nyúl fut keresztül, elvitte szerencsédet.

Ha a falun nyúl fut keresztül, tűzvész lesz.

Ha a kutya ordít, neki vagy gazdájának vagy a családhoz tartozók valamelyikének baja lesz.

Ha a kakasok este, vagy még éjfél előtt kukorikolnak, idegen boszorkány jár a határban.

A mely udvarban a tyúk talál kukorikolni, abban nagy szerencsétlenség lesz.

A kinek udvarán csörög a szarka, annak vendége érkezik.

Ha házad padlásán egy kiszáritott lófejet, illetőleg lókoponyát helyezel el, sok betegségtől megóvod családodat és állataidat.

A husvéti pászka szenteléskor megszentelt sonkában, vagy más megszentelt húsban levő csontokat, szántóföldeidre hányd el, mert akkor elkerüli termésedet a jégverés.

Jégesőkor dobd ki fejszédet az udvarra, de úgy, hogy élével legyen felfelé; ha egy jég úgy talál leesni, hogy a fejsze éle ketté vágja, a fellegek is azonnal ketté válnak és megszünik a jégeső.

Ha nagy zivatar alkalmával, tüzhelyeden kis tüzet gyújtasz ezen, a virágvasárnapkor megszentelt barkából néhány szálát elégetsz: a villámütés elkerüli házadat.

Igen jó ha nehéz idő alkalmával (nagy zivatarkor) meghuzzák a harangokat is, de egyszerre nem kell húzni minden harangot, hanem megszagatva, mert a mint a harangok szavát megszagatják, úgy fognak a fellegek is szerte szakadni.

A ki tüzvész alkalmával házát meztelenül körül futja, annak háza nem gyúl meg.

Megfordíthatjuk a tűz irányát úgy is, ha az utczára egy abrosszal leterített asztalt s arra, szita alá egy egész kenyeret teszünk.

A tüzet késsel piszkálni nem szabad, mert elhordja a csirkét a héja.

A gyermekeknek tüzes üszökkel játszani nem szabad, mert éjjel magok alá peselnek.

Tejbe késsel aprítani kenyeret nem szabad, mert mergrepedzik a tehén tögye.

A ki az eresze alatt levő fecskéfészket leveri, annak a tehene véres tejet ad.

Bármely új edényből a férfinak kell először enni, vagy inni, mert ekkor az edény tartósabb lesz.

A kotló alá teendő tojásokat a tyuk-ültetéskor fiuk kalapjába kell bele olvasni, mert akkor sok kakas fog kelni a tojásokból.

Olyankor kell ültetni a tyukot, mikor a csürhe (disznó nyáj) jön haza felé, mert a mily gyorsan futnak a disznók haza felé, oly gyorsan fognak a csirkék kelni. — Arra is kell ügyelni, olyan időben történjék az ültetés, hogy a költés ideje ujholdra essék; mert a hogy a hold növekszik, úgy fognak a kis csirkék is növekedni.

Jó a sertések válujába országoton talált lópatkó-darabot tenni, mert sok betegség elkerüli őket, ha erről esznek.

Ha sertésvész van, földi bodzát kell a sertések alá hányni s a betegség elkerüli állatainkat.

Jakab József.

Népszokások Nagy-Bakónak vidékén.

N.-Bakónak, Zala megyében, a zalai dombvidék délkeleti részének egyik kedves medenczében helyezkedik el, félre esve minden főbb közlekedési vonaltól. Keletkezéséről azt tartja a monda, hogy mikor e vidék földjét Ujlaki és czimborái fölosztották egymás között ez a földterület megmaradt s azt kérdezték, hogy most ez kié legyen, erre valamelyik reáfelelte: „Jó lesz ez a bakónak.“ Ez a bakó pedig, a monda szerint, nem volt más, mint Hunyady László lefejezője. Ezen mondának azonban semmi történelmi alapja sincs, mert Hunyady László lefejezése előtt majd egy századdal, 1381-ben említik az oklevelek Bakónakot, mint az örvényesi pálosok birtokrészét. (L. Adatok. Zala m. tört. III. köt. 167. l.)

I. Keresztelés.

Az áldott állapotú nő a legnagyobb tisztelet s kimélet tárgya. Ha a csecsemő megszületik lehetőleg rövid idő alatt elviszi a komaasszony megkeresztelni, vele megy a bába is. A templomból visszajöve, a bába előre siet s a nyitott ajtóban várja csak meg a komaasszonyt, kihez háromszor e kérdést intézi: „Mit hoz?“ mire a komaasszony ugyanannyiszor azt feleli: „szentelt bárányt“ s csak a harmadszori felelet után megy be a szobába. Ekkor szentelt olvasót tesznek a csecsemő párnájába, hogy meg ne igéznessék. Ha mégis megtörténik, hogy a kisedet megigézik, akkor szenes vizet csinálnak s evvel megkenik a testét s végül néhány cseppet a kisedet szájába tesznek belőle.

A komaasszony a betegágyas anyának „paszitot“ visz három ízben, egy hét leforgása alatt. Az első két alkalommal csak levest, harmadszor azonban egy egész fejkosár eleséget, miből a pecsenye, bor és kalács elmaradhatlan.

2. Házasságkötés.

Előleges kipuhatolás után elmegy a legény násznagyával a leányos házhoz, hol előadják, hogy mi járatban vannak. Erre határidőt tűznek ki, mikor elmehetnek a válaszáért s ha ez kedvező úgy mindjárt megbeszélik a kézfogás napját. A leány szülői, rendszeren a rokonok közül, „kiadó apát“ választanak, ki a vőlegény násznagyával alkudozni kezd a „móring“ fölött. Rendszeren úgy van, hogy a menyasszony felényire möringol, mint a vőlegény. Így pld. ha a vőlegény a menyasszonynak 500 frtot biztosít, úgy a menyasszony a vőlegénynek biztosít 250 frtot. Ha nem biznak meg egymásban, akkor erre vonatkozólag írásbeli szerződést kötnek a közjegyző előtt. Ha a „móring“ fölött megegyeztek, akkor megvendégelik a násznépet; de előbb sohasem.

Most a vőlegény kivánságára előhívják a leányt, ki kijelenti, hogy maga jószántából megy hozzá, senki sem erőszakolja, minek bizonyosságául az összegyültek előtt kezét fog a legénynyel. A legény ilyenkor jövendőbelijének pénzbeli ajándékot ad észrevétlenül, úgyanis úgy fog kezét a leánynyal, hogy a papirba göngyölgetett ajándék a leány kezében marad. Rendesen 1 v. 2 drb. aranyat szokott ez alkalomból kiváltani a legény. A gonosz nyelvek azt beszélnek, hogy alig várja a leány, miszerint kimehessen a konyhába megnézni az ajándékot, mert ott benn nem illik.

Kézfogás után nyomban elmennek a paphoz, hol kijelentik, hogy egymásé akarnak lenni. Azaz beiratkoznak.

Ettől kezdve jegyesek s a vőlegény esténként meglátogatja menyasszonyát, néha-néha visz néki pogácsát, hogy házához szoktassa.

A lakodalom előtt legnagyobb szerep jut a *vendégshivónak*, ki lakodalom előtti három nap végzi kötelességét, kivéve ha ezen napok valamelyike kedd v. péntek, mert ez a két nap szerencsétlen nap s ezen a napon nem hí vendéget.

Megjegyzendő azonban, hogy minden vendég csak oda megy, hova meghívták v. a menyasszonyhoz v. a vőlegényhez s ide a második meghívás után valami ennivalót küld pld. tyukot, malacot stb.

Az esküvő napján a vőlegény vendégei s a násznép a vőlegény házánál, a menyasszony vendégei a menyasszonyos háznál jönnek össze. A vőlegénytől megindulnak a menyasszonyért, kit „rigmusban“ kérnek ki, ezután mindnyájan elindulnak a templom felé. Elöl megy a vendégshivó, kezében egy pint birral, melyre perecz van téve, s uton-utfélen boldog-boldogtalant megkinál belőle. Utána jönnek a vőfények nyoszolóányaikkal ezek után a fiatal pár, a szülők s végül a násznagy, a nyoszolóasszony s a vendégek, kik után a cigány huzza a vig indulót. Az uton a vőfények s nyoszolóányok pereczet s kalácsot szórnak a gyermekek közé.

Igy érnek a templomba, hol megtörténik az esküvő. Megindulnak ez után kifelé, de a „ministrans gyerekek“ bezárták a templomajtót s addig nem is eresztik ki őket, míg valami csekély pénzösszeggel meg nem váltják a kapú nyitást.

A templomból kijöve haza kísérik a menyasszonyt, ki vendégeivel együtt, otthon marad. A többiek a vőlegényes házhoz mennek. Mindkét háznál megkezdődik a mulatás, mely estig tart. Ekkor a vőlegényes háztól elmennek a menyasszonyért, hol terített asztalra várják őket. Itt még vacsora előtt megtörténik a párna s láda kiváltása. A párnát a nyoszolóányok, a ládát pedig a vőfények váltják ki, az előbbit a nyoszoló asszonytól az utóbbit a násznagytól, a kiváltás díjára alkusznek. A kiváltás ára a menyasszonyé, ki ezért kárpótlásul a vőfényeknek zseb — a nyoszolóányoknak fejkendőjét ajándékoz. (A vőfényekébe rendszeren belehimezi neveik kezdőbetűit.) Ezután vacsorához ülnek. Vacsora után elbucszatják a menyasszonyt szüleitől, a szomszédoktól, leány-

társaitól s elviszik a vőlegény házhoz. Hol az ajtó küszöbén a napa fogadja, kezében czipót s pohár bort tartva, a menyasszony eszik a czipóból s iszik a borból ezután átlépi a küszöböt (Néha a küszöbre egy „melence“ vizet tesznek, mit a menyasszony föl-rúg. Miért? nem sikerült megtudnom.)

Bemenvé mindjárt asztalhoz ülnek s kezdődik az igazi vacsora. Itt a fő szerep az első vőfényé, ki minden tál ételnél fölköszöntőt mond. (Ezeket rendszeren nyomtatott könyvből tanulják, azért nem jegyeztem föl egyet sem közölök, hogy mily elterjedtek ezen könyvek bizonyítja az, miszerint egy családnál négy ily könyvet is adtak a kezembe.) Vacsora vége felé megtörténik a „kásapénz-szedés,“ itt is úgy, mint máshol, a megégett kezű szakácsné gyó-gyítására.

Kásapénz szedés után föláll az első vőfény s elmondja a „kaszás mondókáját“, melyben a mulandóságra figyelmezteti az egybe-gyülteket. A kaszás mondókája a következő:

Dicsértessék az Ur! ezzel kezdem szó-
[mat,
Minden jelenlevő hallja mondókámat.
Habár nem mondom is, tudják, hogy
[ki vagyok
Ifjat és öreget sírgödörbe zárok.

Más világról jöttem, halál az én nevem,
Sürgős a teendőm a mért idejöttem.
Egy pár szóm volna hozzátok, halljátok!
Majd búra fordítom minden mulatság-
[tok.

Bokrétás násznagyok, nem soká mulat-
[tok.
Koporsó szemfödél vár immár, reátok.
Szép időt értetek, utra készüljétek.
Azért az Istenhez térni siessetek.

Boros kancsó helyett olvasót vegyetek.
Kezetekbe véve kuczkóba üljétek.
Köszörülöm kaszám levágom nyakatok
Igy mulik el aztán földi boldogságtok.

Nyoszoló asszonyok haza induljatok!
Élteteknek vége ne kalamajközzatok!
Tudom ha elmondom félre áll a szátok.

Nem használ a kérés, sírás és zokogás,
Nyelvetek éle, perpatvar káromlás;
Útőt végórátok, készen a paszustok,
Pecsetet ráütni én majd iparkodok.

*Gániczán meghízott vőfények hol vagy-
[tok?
Bakkecske módjára ne ugrádozzatok.
Széles kedveteket majd búra fordítom én.

Ha széjel tekintek, szépnyoszolólánnyok,
Látom szivetekben nagy a kívánságtok.
Asszonyok sorába szeretnétek jutni,
De azt az én kaszám meg nem engedheti.

Még a földi gyönyört föl sem találtátok.
Szép vőlegény helyett koporsó várrátok.
A szt. Mihály lova föl van kantározva.
Én vagyok a kocsis, a ki azt elhajtja.

Látom a vőlegény félre huzta száját,
Hogy itt kell hagynia szép menyasz-
[szonyát.
Legyél megnyugodva az is megy utánad,
Még ma fölpakkolom elviszem utánad.

Talán azt gondoltad, hogy te kivétel vagy,
Tégedet a halál itt békességben hagy?
Rosszúl gondoltad azt, látod a kaszámat,
A melylyel levágom nyakad-esigoládát.

Még egy kevés időt adok enyelgésre.
Szép menyasszonyodat öleld meg ked-
[vedre.
A menyasszonyt viszem, téged pedig
[hivlak.
Valamely gödörbe majd belebujtatlak.

* Gánicza = vízben főtt kukoricza liszt, tejfellel v. zsirral.

* pötyöge = csöcsös v. bugyogós korszó.

Konyhában forgódó szakácsasszonyok,
Kik az ételeket jól összesóztátok.
*Pötyögét üritve piros az orrotok.
Tudom, a halálra nem is gondoltatok.

Tiveletek is van ma nagy számadásom,
Elmegy az étvágytok, hogyha majd
[elmondom.
Pokol tornáczában készen a vasfazék,
Minden szakácsasszony abba hurező-
[kadjék.

Másvilág határán van egy híres csárda,
Minden borivónak bizonyos szálása,
A mi borthordónknak ott lesz jó lakása,
Azért a sirásó sírodat már ássa.

Somlai, tokaji, szegszárdi, villányi,
Ménesi, neszmélyi rizling és burgundi,

Öt csöbörbe folyik, ingyért kínálgatják,
Csurkát, sonkát, kolbászt pedig szádba
[nyomják.

Sarkokban kuczorgó birkaszemű czi-
[gányok,

Hordjon el bennetek török, orosz, tatár,
Hegedű, czimbalom, síp és nagybőgő
Készen vár bennetek „pulutó” a fiútó.

„Lucziper” főördög várakszik rátok,
Rövid idő mulva be kell rukkolnotok,
A sok „purgye” zsákot kössétek
[bugyorba,
Úgy hurezőkodatok örökös pokolba.

Megtelt a szekerem, más világra megyek.
Beszámolás után ujakat keresek.
Van elég mulató, korhely és naplopó,
Tormát rágó cigány, hogy szól az
[induló!

Ezután következik a „dúspénz szedés”. Ez a következőképen történik: A vőfények egyike fogja az üveget, a másik egy tányérra 2 v. 3 poharat helyez s így körülmennek kezdve a nász népen mindenkinek ki kell inni egy pohár bort, mi közben a cigány az illető nótáját huzza, melynek végeztével meg kell fizetni a nóta árát, mely a cigányoké, végül a szakácsné is elhuzatja nótáját, melynek fejében rendszeren a cigányoknak adja a „kásapénzt”.

Csak most kezdődik a lakodalmi táncz, melyre a násznagytól kell engedélyt kérni. Ha az engedélyt megadták, elő áll az első vőfény s „kiköszönt” mindenkit, kezdve a násznagyon, így: „Megtiszteltem násznagy uram először egy tánczra”. A násznagy uram azonban nem mozdul, mire újra kezdi a vőfény: „Megtiszteltem násznagy uram először és másodszer egy tánczra”. De a násznagy csak a harmadik kérésre enged s tánczol néhány fordulatot a vőfény nyel, mi közben a vőfény kiköszönti 3-szor a nyoszoló asszonyt, kit csakhamar átenged a násznagynak s így ismét pár nélkül marad; de nem sokáig, mert újra kiköszönt egy férfit, azután egy nőt s így mindenkit kiköszönt háromszor. Legutoljára marad a fiatal pár ezeket együtt köszönti ki. Megjegyzendő, hogy itt ügyeskednie kell a vőfénynek, mert ha valaki nálánál előbb le tud ülni a fiatal pár helyére, akkor néki büntetést kell fizetni, mi pedig szégyenére válik.

Táncz után a násznép (a vendégek nem.) külön szobába megy, elől a násznagygyal, ki egy kézben három égő gyertyát visz, úgy fogva, hogy mindenik gyertya más-más irányban kifelé hajlik. A szobában bekötik a menyasszony fejét s visszajönnek. A násznagy magasra tartja az égő gyertyákat s fölszólítja a jelenlevőket, hogy nézzék meg, miszerint nem hibás a menyasszony. Ekkor a menyasszonynak kell ügyeskednie s minden áron arra törekedni, hogy a gyertyákat minél előbb, akár zsebkendővel eloltsa, akár elfújja;

de résen vannak a nyoszolólányok s vőfények is és újra-meg újra meggyújtják s ez tart mind addig, míg a menyasszonynak nem sikerül mind a hármat eloltania.

Ennek végeztével következik a *menyasszony-táncz*, mi czélből kiáltja vőfény „eladó a menyasszony, ki veszi meg?” Erre a ki megveszi (ki többet ad érte) az tánczol vele. Ez is sorba megy s a pénz a menyasszonyé.

Ezután tánczolnak, tréfálóznak reggelig, de ekkor mindenki haza megy.

Reggel 7 óra körül megkezdik a cigányok a „*kóborlást*“. Mi nem áll egyébből, mint hogy a cigányok sorba járják a vendégek házeit s huznak néhány dalt, mire mindenhol kapnak szalonát, sonkát stb. Megjegyzendő, a kit a cigányok fekvé találnak azt meglánczolva a lakodalmas házhoz kísérik s itt megcsapják, úgy, hogy az alfelére szakasztót tesznek, erre esik az első két ütés, de eközben leesik a szakasztó s a helyére ütnek.

8—9 órára a vendégek visszatérnek a lakodalmas házhoz, hol a fiatal menyecske fogadja őket, sűrög-forog, hogy meg ne ítéljék. Most újra kezdődik a dinom-dánom s tart este feléig, mikor a menyecske kimegy a konyhába s ott elkezdi mosogatni, meszelni ez a jele a lakodalom végének. Ekkor siet mindenki hazafelé, de nem feledhetnek meg az otthon maradtakról, visznek nekik maradékot, ha van.

Egy hét mulva megtartják a „*kis lakodalmat*“ vagy máskép „*a szakácsnék lakodalmát*“, mi egyszerűen ebéd s vacsorából áll.

3. Kotyolás.

Lucza napján (deczember 13.) hajnalban, mielőtt hajnali misére indulnak, már élénk a falú, mennek a gyermekek *kotyolni*. E végből egy törzsököt (minél nagyobb, annál nagyobb a dicsőség.) huznak az ajtó elé, mire reáülve végzik a kotyolást. Az egész az alábbihoz hasonló kivánságok elmondásából áll, de van köztük sok olyan is, mit papírra vetni nem lehet.

A mondóka refrainja mindig ez:

„Lucza, Lucza kity-koty
Gelegénye kettő
Az én t... meddő“

ez után következik a kivánság pld. akkora orgyája legyen a keetek disznájának, mint a mestergerenda. Vagy. Annyi csibéje legyen keenek, mint fűszál a réten, csillag az égen. Vagy keetek tikja tojjék, másé kodásojék stb. ezek végén szintén elmondják, hogy Lucza, Lucza stb. Az egészet a következővel fejezik be:

Lucza, Lucza kity, koty
Gelegénye három
Az üveget (t. i. a pálinkást) várom;

Ekkor kapnak valamit s avval egy házzal tovább mennek, de a törzsököt ott hagyják a küszöb előtt.

4. Regölés.

A regölés egyike legérdekesebb népszokásainknak. Eredetét az Árpádkori regösök énekeire viszik vissza. (L. erre vonatkozólag száz K. értekezletét „századok“ 1891. évf.) Régen valószínűleg az egész országban el volt terjedve, de az egyház annyira kiszorította, hogy napjainkig csak a székelységben. Vasnak és Zalának egyes részeiben maradt fenn. A regölés elterjedtségére nézve sokan tévednek, a mennyiben azt állítják, hogy Dunántúl csak Göcsejben regölnek. Holott a regölés határait nem Göcsejben, hanem északon Vas megyében, délen pedig Zala megye déli részében kell keresnünk. Mert a regölés dívik Vas megyében Hátszeg. (körmendi járás) és Répcze-vidéken, Zala déli részében pedig N.-Kanizsán, Galambokon, Karosban, Nagy-Bakónakon, Kis és Nagy-Radán stb. környékbéli falvakban, ezeknek pedig mindegyike mértföldekre van Cöcsejtől.

Nagyon érdemes lenne regösénekeinket összehasonlítani. Eddig tudtommal 6 tétetett közzé, ezek közül 2 Erdélyből, 2 Göcsejből s 2 Vas megyéből való. Legelőször Plánder Ferencz ismertette („Tudományos gyűjt.“ 1838. évf.) „Göcsej ösmérete“ című értekezésében, azután Torkos Sándor „Regélés Zala megyében“ czimen („A magyar nyelvészet“ 1860. évf.) Van egy regösének Kriza „Vadrózsák“ című gyűjteményében. Azután regöséneket közöltek még: Király Pál „Regések mondókája“ (Etnographia 1891. 237 l.) Nagy József „Regölés“ (Etnographia 1891. 398. l.) s Dr. Kovács János „Régülés“ (Etnographia 1892. 75. l.)

A bakónaki regösének a következő:

Ne fuss, ne szaladj szét. István királyunk!	Az egyikből kifusson, a másikba befusson.
Mi sem vagyunk ördögök, hanem a te szolgáid.	Haj regő rajta stb. [son.]
Haj regő rajta azt is megengedte a nagy ur Isten.	Adjon az ur Isten ennek a gazdának Négy kis ökröt, két kis bérest. Csengős pöngös szekeret.
Kelj föl gazda, kelj föl!	Arany ostor nyelet.
Szállott Isten házádra	Haj regő rajta stb.
Sereg angyalával.	
Vetett asztalával.	Itten vagyon egy kis leány,
Tele poharával.	Kinek neve Rózi.
Haj regő rajta stb.	Amott vagyon egy szép legény, Kinek neve Gyuri. Haj regő stb.
Emitt keletkezik egy fekete pázsit.	Úgy csöndörödjének,
Abban legelészget csuda fűszarvas,	Úgy pöndörödjének,
Csuda fűszarvasnak ezer ága – boga.	Mint a ezicza farka.
Ezer mise gyertya gyújtatlan gyuladjék,	
Ojtatlan aludjék.	Még annál is jobban,
Ha regő rajta stb.	Mint a kis nyul farka. Kerten áti kabdozza, Mint róka tikot.
Adjon az ur Isten ennek a gazdának	Párna alá szorítsa,
Egy kis ólat, egy nagy disznót	Ott jól megszorórtsa.
Alá meg száz malacozot.	Haj regő rajta stb.
(v. 100 kis ólat, meg egy koszos malacozot.)	

Érdeemes összehasonlítás végett ide jegyezni e verszaknak még két más változatát, a kauzisait s a radait. A négy első sor megegyezik, azután,

.....	Kert felé kergesse,
Isten meg se mentse	Uteza felé ugrassza,
Kebelébe ejtse	Párna alá szorítsa,
Azt is csak úgy ejtse,	Úgy rikassa, rékassa
Hogy egymást szeresse.	Mint a czeza malacját. Hej regő rajta.

A radai pedig:

.....	Telek felé keríts,
Isten meg se mentse,	Uteza felé szoríts,
Kebelébe ejtse,	Kerten áti kapkodja,
Összű pöndörödjék,	Úgy rikassa, rékassa,
Összű esöndörödjék,	Mint róka tikot.
Mind a kis nyul farka;	Hej regő rejtöm azt is megengedte a
Még annál is jobban,	[nagy ur Isten.
Mint a czeza farka.	

Ily különbség van az egymáshoz közel fekvő helységek regös-énekei közt s ez nehezíti meg az eredeti meghatározását.

Midőn elvégezték ezt mondják:

„Cserfakéreg a boeskorom.	Ha szabad beeszoszogom”.
Nyírfakéreg a nadrágom	Hej regő rajta stb.

A regölést karácsony estéjén, vagyis szt. István nap elő estéjén végzik, vagy a szobában, vagy az ablak alatt, mint a körülmények engedik. A ruházat rendes, de néha a betlehemjárás-kor használt papírsapkákat is láthatunk. Az éneklő hangon mondott vers közben csörgőkkel és lánczos botokkal zörögnek, mint egy ütemet verve az énekhez. Regölés végén, ha nincsenek ott, bemennek a szobába s következik a jutalom nyerés.

Megjegyzendő az utolsó előtti versszakot annyiszor ismétlik hány leány v. legény van a háznál.

5. Aprószentek napi korbácsolás.

Aprószentek napján (decz: 28.) reggel 8 v. 12 füzágból font korbácsal szokták megverni az embert. A gyermekek házról-házra járnak korbácsolni, miért rendszeren aszalt gyümölcsöt kapnak. A legények pedig meglesik a templomba menő lányokat s verik el, s sokszor nem kimélik a szoknyát, mert azt tartják, hogy csak akkor használ, ha fáj. A kit pedig meg nem korbácsolnak az a jövő korbácsolásig sem egészséges, sem szerencsés nem lesz.

Az első négy sornál nem ütnek, de a következő sorok végén mindig egy-egy korbácsapást kap az ember.

A mondóka így hangzik :

Hála Isten, hogy megértük aprószentek napját,
Engedje Isten, hogy még többször is megérhessük;
De ne ilyen búval, bánattal.
Hanem öröndetesb napokkal.
Friss légy!
Keléses ne légy!
Porzsávás ne légy!

Ez újesztendőben
Egészséges légy.
Ha vizért küldenek, bort hozz,
Ha borért, akkor vizet hozz!

Lenek küldnek, főnek menj,
Főnek küldnek, lenek menj.
Adjon Isten bő bort, bő buzát,
Lélek üdvösséget,
Friss egészséget.

Ha hajadont korbácsolnak, mindig hozzátészik e kis figyelmeztetést „lányok férhő.“

Wagner Aladár.

Göcseji népszokások.

Göcsej Zalamegye nyugoti felén terül el. Határai, az e vidéken általánosan elfogadott nézet szerint, északon a *Zala* folyó, keleten az észak felé folyó s Zalába ömlő *Váliczka* patak, délen ugyancsak egy *Váliczka* nevű patak, mely *Pusztaszőlő* fölött északon ered s *Bánok-Szt.-Györgytől* Pákáig északnyugoti irányban folyva a *Kerkába* ömlik; nyugaton a *Kerka* s ettől a *Zala* folyóig *Vas megye*. E szerint *Göcsej* határai (köröskörül) a következő községeknél törnek meg: a) északon: *Salomvár, Kávás, Bonczodföld, Mártonfa, Teskánd, Vorhota, Zala-Egerszeg*; b) keleten: *Boczföld, Sárhida, Bak, Söjtör, Pusztaszőlő, P.-Magyarád*; c) délen: *Bánok-Szt.-György, Baza, Kasztonya, Kerettye, László, Máhomfa*; d) nyugaton: *Lenti, Kerka-Szt.-Mihályfa, Pórszombat s Zalalövő*. Az ezen községek által bekerített terület tekinthető — e községek hozzáértésével — a szorosabb értelemben vett *Göcsej*nek.

Néprajzi tekintetben *Göcsej* Magyarország egyik legérdekesebb területe.

Íránta már régibb íróink, költőink érdeklődtek. *Kazinczy Ferencz* bizalmas barátját, *Palóczy Horváth* Adám költőt, ki *göcseji* lakós volt s tájszógyűjtéssel is foglalkozott, arra kérte, hogy írjon neki egyetmást *Göcsej* népéről. P. Horváty A. 1816-ban küldött is *Kazinczynak* két dalt „*Göcseji falusi ének*“ és „*Göcseji ének*“ cz. alatt, mindegyiket ellátva szómagyarázatokkal. *Kazinczy* e *göcseji* énekeken, a bennük foglalt tájszók miatt — mint P. H.-nak írta sokat nevetett (M. Nyelvőr).

Vörösmarty Mihály költő meg *Deák Ferencztől* kért a „*göcseji* vidéknek beszéd módja iránt . . . némely tudósításokat.“ *Deák* — a mennyire tőle telhetett — teljesítette barátja kívánságát s *Kehidán* 1827/8-ban 16-án kelt levelében jellemezte *Göcsej* nyelvjárását s azt helytelennek s hibásnak jelzi (Magy. Nyelvőr 1889. 126 l.).

Történelmi szempontból *Göcsej*vel *Hunfalvy Pál, Péczely József, Eötvös Károly*; nyelvészeti szempontból *Pländer, Vass József, Köváry*

Béla, Torkos Sándor, Kardos Albert és Szarvas Gábor foglalkoztak műveikben vagy egyik-másik nyelvészeti folyóiratban. *Néprajzilag* Göcsejjel — tudtommal — megemlítést érdemlőleg eddig csak dr. *Jankó János, Gaál Ferencz, Eötvös Károly* és *Abafy Lajos*, illetve *Köváry B.* foglalkoztak. Jankó a göcseji építkezési módokról írt, Gaál F. a nagylengyel vidéki szójárásokat, találos kérdéseket s babonákat gyűjtötte össze s közölte a Magy. Nyelvőr egyes füze-teiben, Eötvös az „*Osztr. Magyar monarch. ir. és képben*“ cz. műben ismertette Göcsejt földrajzilag, történelmileg és néprajzilag. Ez utóbbi tekintetben igen hiányosan s csaknem teljesen tévesen Abafy „*Göcseji népdalok*“ czimén adott ki két versfüzetet. Az azokban foglalt népdalok nagyobb része azonban nem a göcseji nép ajkán termett; hanem valamelyik nagyratörő fűzfapoeta szárny-próbálgatása.

Göcsejjel tehát néprajzilag általánosan s behatóbban eddig senki sem foglalkozott. E körülmény s azon tudat, hogy születési helyemnél fogva félig-meddig magam is göcseji ember vagyok, ellenállhatlan vágyat ébresztett bennem ezen szokások tekintetében is rendkívül érdekes nép közelebbi megismerésére. Az 1894/5 tanévi szünet kezdetével vándorbotot fogtam s először is a csertamelléki nagyobb községekben (Páka, Kis-Sziget, Nápráda) tanulmányoztam s gyűjtöttem az összegyűjthetőket. Egy második 9 napi, gyalogszerrel tett vándorlásban bejártam egész Göcsejt s a következő községekben állapodtam meg gyűjtés végett: *Tárnok, Nagylengyel, Döbréte, Teskánd, Milej, Kustánszeg, Barabásszeg, Párszombat* s *Nova*. Gyűjteményem teljességét az azon vidékbeli jó barátaim, tanítótársaim megígért részletes gyűjtései s tervbe vett többszöri utam biztosítják.

Ezuttal Göcsejnek az év nevezetesebb ünnepkörei s napjaihoz kötött szokásait, babonáit sorolom fel.

Ujévkor a zenészek a jobb módu gazdáknál zeneszóval újévet köszöntenek. Régebben a 10—12 éves gyermekek is eljártak ilyenkor köszöntgetni s „*Oh szép Jézus ez új esztendőben*“ cz. egyházi éneket énekelték el ott, a hol erre a házbeliék engedelmét kinyerték. Sok háznál kis malacot ölnek, hogy a disznó a házba szerencsét turjon, vagy hogy a gazdaság szaporodjon. A ki újévkor pénzt ad ki, annak egész éven át kell kiadnia. A szobát s magukat tisztán kell tartaniok (mosdás s tisztába öltözés által), hogy a szobák s maguk egész éven át tiszták legyenek. Ujévkor nem szabad pörlekedni, mert akkor egész éven át sokat fognak egymás között zsörtölődni. Ki újév éjjelén mit álmodik, az beteljesül rajta.

Vizkeresztkor a lelkész és a „mester“ még a közelmúltban is házról-házra mentek s sonka, szalonna fejében beszentelték a házat. Ennek jeléül a kántor a szobaajtóra Gáspár, Menyhárt s Boldizsár három királynak kezdőbetűit (G. M. B.) írta krétával az ajtóra. A vizkeresztkor szenteltetett viz egy részét a szobaajtó mellett lógó szenteltviztartóba öntik s az edényben maradt szentelt vizet félre

teszik, hogy az esetben, ha beteg ember vagy állat lesz a háznál, azokat azzal a gyógyítás elősegítése vagy teljes meggyógyulás végett meglocsolják, vagy megmosdassák. A mezőre kihajtott marhákat azért locsolják meg, hogy a boszorkányok ne árthassanak nekik. E szentelt vízzel a torokfájások torkukban gurguláznak s pár cseppet lenyelnek belőle; a fájós szeműek szemüket kenik meg vele, a fülfájósak pedig a fülbe eresztenek belőle néhány cseppet, hogy bajaik elmúljanak vagy legalább enyhüljenek. Tárnokban a szentelt vízből mindjárt a templomban isznak. A velük vitt üveget a szentelt vizzel mártják s a mennyt hamarosan belemerítenek, azt nyomban kiisszák, hogy abban az évben a torokfájást elkerülhessék. Vizkeresztkor „három királyokat“ járnak (hármásával) a gyermekek. Magukkal egy kirugós csillagtartót visznek s midőn a „Három királyok napján országunk egy istápját dicsérik énekekkel“ cz. ének „Szép jel és szép csillag, szép napon támad“ részénél zengenek, a csillagtartót kirugatják.

Gyertyaszentelőkőr viasz-gyertyát visznek a templomba szenteltetni. Szentelésnél a gyertyákat meggyújtják s álluk alatt, a toroknál keresztbe tartják, hogy torokfájás ne érje őket. A dagadt, felpuffadt gyomru betegnek ily szentelt gyertyából egy égő darabot levágnak s azt köldökére téve üvegpohárral („kelazlive“) leborítják. Az ekként kialakuló gyertyaláng kiszívja az illető betegségét. A szentelt gyertyából a torokfájás ellen némelyek egy darabot lenyelnek. A ház betegéhez gyónni hívott lelkész megjelenésekor a házbeliek szentelt gyertyát gyujtanak s ily gyertyát szoknak a haldokló kezébe is adni, hogy ennek világa mellett mehessen az örökkévalóságba. A hova gyertyaszentelőkőr a nap besüt, oda a szél a havat behordja és pedig annyira, a mennyre a besütés elért.

Balázs-napján még a közelmúltban is szokásban volt a balázsjárás. Balázsnapkor kezdtek s egészen a farsangi napokig járták. 12—13 éves gyermekek álltak össze e célra, heten. Ezek között volt püspök, deák, kapitány, káplár huszár s egy kosarat hordó szatyros, ki a kapott élelmiszereket hordta. Néhol császár is volt a balázsjárók között. Mindegyik az általa képviselt alaknak megfelelő ruhába öltözött. A balázsjárók távoli községekbe is eljártak. Házrul-házra menve, megkérdezték, szabad-e Balázst járniok. Ha az engedélyt megkapták, a huszár a lakószobába lépett s elkezdte: *

Uri méltóságok mingyár beérkeznek,
Orsukat, rokkákat főre ottyenyenek,
Hogy azokba károk ne légyenek.

Ekkor a kapitány lép be s ezt mondja:

Kire viosorogtak farsangon, mast tuggyátok,
Karesu természetet talán esodállátok:
Iszen személetem többször is láttátok,
De égy itó borre meg se kinátátok.

* *Kövedes János* mileji kántortanítónál talált régi kézirat után, az ott leírt sorrendben lejegyezve. G.

Majd, ha megfoghatom, és esőppöt se hagyok.
 A híres Bakusnak kapitányo vaok
 Érdemem előttö, biggyétek ho naok.
 Fűzetésém peig, az van az urammá.
 A mi kereset van a puszta malomná.
 Et tung¹ pénznek helyé a lapos hadomná:
 De ki kívánno többet anná.
 Csígyavér, rákszór, keménczenyögés, disznóröfögés,
 Legjobb ételém az üres kocsizörgés.

E mondóka után a szobába mennék s együttesen elkezdik énekelni:

A, a, a,
 Ma van szén Balázs naptya,
 Minek naon örüllünk,
 Uj ünököt ünöklünk.
 A, a, a,
 Ma van szén Balázs naptya.

É, é, é,
 Azért gyüttünk mink ide,
 Hogy ünököt monbassunk,
 Örömöt okozhassunk.
 É, é, é,
 Azért gyüttünk mink ide.

I, i, i,
 Az ám mastan a módí:
 Ovasut tükröt váttyák,
 Melbe magik ezifrállák.
 I, i, i,
 Az ám mastan a módí.

Ó, ó, ó,
 Ez az asszon igen jó,
 Mer tötti kosarunkat,
 Erszényünket, nyársunkat.
 Ó, ó, ó,
 Ez az asszon igen jó.

Ó, ó, ó,
 Hát bion változandó
 Az iftyuság élete,
 Mire vüszí az eszé.
 Ó, ó, ó,
 Hát bion változandó.

U, u, u,
 Uhujjogat az iftyu,
 Keszkenyőjö térdire,
 Lógg sinyorgya fé réfre.
 U, u, u,
 Uhujjogat az iftyu.

Ó, ó, ó,
 Hun az a régi üdő,
 Mikor liények pártábo,
 Jártak sárga csizmábo.
 Ó, ó, ó,
 Hun az a régi üdő.

Ü, ü, ü,
 Minek két-három gyűrű
 Legények kisujjába:
 Nem vót régi szokásbo,
 Ü, ü, ü,
 Minek két-három gyűrű?

Ó, ó, ó,
 Hát millen jábo való,
 Hogy a lájbi két unnyi:
 Hosszi ünög se módí.
 Ó, ó, ó,
 Hát millen jábo való.

I, i, i,
 Ne haraguggyik senki,
 Hogy igazat mondottunk,
 Mer még nem is tánczótunk.
 I, i, i,
 Ne haraguggyik senki.

É, é, é,
 Hozzátok nekünk ide:
 En nad darab szalánnát,
 Szép márijást'nak kóbászt!
 É, é, é,
 Hozzátok nekünk ide.

U, u, u,
 Távozzék bánat és bu,
 Ez farsangi napokba,
 Vigan legyenek abba.
 U, u, u,
 Távozzék bánat és bu.

A, a, a,
 Ma van szén Balázs naptya
 Hogy a szegin dijakok
 Ajándíkot kaptyanak.
 A, a, a,
 Ma van szén Balázs naptya.

Én, én, én,
 Ünökünknek a végén
 Kíványuk mindcéneknek,
 Sok esztendőt érgyenek.
 Én, én, én,
 Ünökünknek a végén.

¹ Tung = szapuló kád.

Püspök :

A konkolos szemű¹⁾ férhő menő liényok
Néznék rátok, ho versét nem montok.
Tuttok-e fíjajim rólok, hát mongyátok.
Tisztességge úket megkoronázzátok.

Mindnyájan :

Elmulik a hosszi farsang, mink aszt ne sírassuk.
Sírassák a liényok, íthou maradásuk.
Kiknek a nam méreg mián ránczos az orezájok.
Nohát liényok vigaggyatok és ne busullatok,
Majd egyűnnek, majd evésznek borsáruló tótok.

Püspök :

Te, Máté! mi van ma?

Máté : Én se tudok mást mondanyi, hom ma csak ma van.

Püspök : Te, Máté! talán jólaktá szívaliczáve²⁾?)

Máté : Nemcsak ma, de telles életembe se ettem meg ef funt vicze-hust.

Püspök : Nem a Viczát kérdem én, hanem a pálinkát.

Máté : Pántlikát? Az Isten vergye meg a pántlikáját, vigan jólakást adott vóna an nekém! Aj de kicsínt értett az, a ki kendét püspökké tetté!

Püspök : Te, Máté, de nak kópé vagy!

Zuzmora Pál : Naobb kópé kije, mindsem az én bátyám Máté; kije püspök; nem szégyelli magát ém Mátéve szembe szányi. Ejha! minden ember megítéli kendét. Asz mongya Zuzmora Pál; vessz-e Péntek Ferencz!

Máté : Ugyan püspök uram, sokat ne komorkoggyék kije, mind az akaszott ember, mer tuggya kije, hogy iskolábo járt vélem. Járgyon hát kend hozzá, megtanítottam hát kendét figurákro.

Huszár : E há vessz-e! nem jábo püspök ő nasságáve se férté összü, minek ugyan tudom, ho csak a te kópéságod vót az oka. De én ugyan sokat nem diskurálok veled, hanem gyertek, menyönyünk!

Püspök : Hát te diják hun vagy? Áll elő, mond el a leczkédet!

Dedk : a, b, c, d, szímeπισzterku. Csak ettü az egytü fétém, és réttégtém, Nasságod elé gyünyi sé mertem, de szüvbü gráciát még is nyertem.

Püspök : Hát te, szatyros, mit vársz?

Szatyros : Majd az asszon kóbászt ád!

Püspök : Hátha nyaklevest ád?

Szatyros : Inkább aggyon esz szép márijást! Én tartom a nyársot az egecske felé, ballaggyon az asszon az öreg kesse a szalánno felé. Ha nem annak szalánát, kifürom a géréndát.

Káplár : Én káplár tisztemben má sokszor ejártam, en nap el leginre háromszázot vágtam. Naon köservesen rétt, de én meg nem szántom, na hólagok gyűttek a két tenyeremre, talán ajándéket sé vehetnék a kezembe, régén megürit lapos erszényembe.

Farsangkor minden rendü s sorsu göcseji ember asztala meg van rakva enni s innivalókkal, főleg disznó-hussal, káposztával, kocsonyával és fánkkal, továbbá borral. Ilyenkor mindenki lakmározik. Ezen ételeket — ha csak képesek — a farsangi napokban elköltik, mert hamvazószerdán már böjtöt tartanak. Azért mond-

¹⁾ Konkolos szemű = komoran néző.

²⁾ Szívalicza = szilvapálinka.

ják hushagyó-kedden az ételnemükre vonatkoztatva: „Inkább has fakaggyon, min sem ez a kicsiny (étel) megmaradjon!“ Különben a hushagyókedden maradt husételeket csonkacsötörtökön szokják elfogyasztani. Ez az ugy. „zabáló csötörtök“, a mikor „kilencz koncz“ nevü, (tehát gazdag) ebédet esznek abból a tekintetből, hogy husvét előtt husételhez többé nem nyulnak.

Hushagyókedden este némely községekben maskurások járnak egyenkint vagy csoportosan, házról-házra, hol rendesen borral kínálják meg őket, hogy ropogósan tánczoljanak, mert az esetben jobban megnő a kender.

Hushagyókor szokják a magnak való kukoriczát „leköpeszteni“ (lemorzsolni); a kukoriczatusákat a gyümölcsfákra dobálják, hogy bőtermők legyenek. A magnak eltett páros kukoriczaféjek tusáit hushagyókedden, napfelkelte előtt a fára akgtatják, hogy a kánya a kukoriczában kárt ne tegyen. Hushagyókedden a leölt s megkopasztott tyuknak a tollát titokban a más udvarára dobják, hogy a kánya az illető udvarába járjon s ne az övékébe. A horgot a szénából kivesszik, nehogy valaki hushagyókedden onnan csak egy marék szénát is huzhasson, mert azt a tyukfészekbe tenné s az ő tyukja jól kotyolna. A kiéből visz, annak a kotlósa pedig abban az évben nem ülne rendesen a fészken. Azt a kanalat, melylyel hushagyókedden tormát kervernek, a ház üstökébe teszik a később a verebek kártétele ellen a gabona földre viszik. A hushagyókor esett eső bő kukoriczatermésnek az előjele.

Midőn még faekék voltak Göcsejben, melyeknél a mai összekötő láncz helyét nyirfaguzsak képezték, az ezekhez szükséges nyirfavesszőket hushagyókedden kellett a béresnek összeszereznie. Ilyenkor a béres 3—4 guzsat is kötött, miknek letisztogatott ágait, vesszőit az üstök füstjárta részére dugta. Az ily módon megfüstölt ágat Szt.-György-napkor a buza föld sarkába vitte, hogy a rajta termő buza ment legyen a csörmölytől.

Hamvazószerdán délelőtt csaknem egész Göcsejben ünnepet tartanak. E napon az ebédhez a gazdaasszony ül le először s ő kell onnan fel utolján, hogy abban az évben a kotlóstyukok jobban üljenek. Oly háznál, a hol az eladó leány nem ment a farsangon férjhez, e napon — megtréfálásból — a legények disznóvályut dugnak a kályhába.

Gergelynapján a 10—12 éves gyermekek kemény papirból készített s felpántbikázott csákókkal a fejükön házról-házra mennek Gergely-éneket mondani s ha ezen kérdésükre: „Szabad-e szén Gergő ünökyét e mondanyi“ kedvező választ kapnak, a szobába vonulnak s köztösen elkezdik énekelni:

Szen Gergő doktornak, híres tanítónknak	Lám a madarak is hadd szaporoggya-
Az ő naptján,	[nak]
Régi szokás szerint, mennyünk Isten	Majd e gyűnek a szép kikeletkor, sok
Iskolábo.	[szórént] Zöngedéznyi. [szép ünökszöve

Nem jó tudatlanyu félnyönyi, parasztu E világbo, Mer így embérségre, nem méhecz Ez országbo, [tűsége	Hogyha nem athattok minékünk díjakot Hízotokbu, Aggyatok minékünk papirosra valót Javatokbu.
Krisztus urunk régen itt e földön lévén Gyermékkorba: Üvén doktorok köszt, tanótotta őket A templomba.	Szerelmes öcsém, kik társaim lésztek, Gyertek e má: Jó mesterünk vagyon, kit Isten meg- Ki minket vár. [álgyon,
Aggyatok, aggyatok minékünk díjakot Házatokbu, Megtanóttyuk őket böcsületre, Méltó javatokbu.	Istennek áldáso és szent ajándéktya Házatokon, Maraggyon mind végig, világ végesz- Jószágtokon. [éjig

Ha **Mátyásnapkor** jó idő van, sok hal lesz. Ki e napon halat foghat abban az évben szerencsés lesz a halá-zatban. A **Mátyásnapkor** fogott halra, bármely fajtu is, azt mondja: „Mégfogtam a **Mátyás** csukáját.

Ha **Andrásnapkor** a leányok böjttölnek, akkor a rájövő éjjel megálmodják, hogy milyen „urok“ (férjük) lesz. Ugyan e napon egész nap böjttölve, csak három szem buzát szabad a leányoknak enniök, éjjel pedig fejkárosuk alá férfi ruhát kell dugniök, az esetben a leendő ferjük álmukban hozzájuk megy s őket meg-simogatja.

Virágvasárnapot közvetlen megelőző *szombat*on Pákán s vidékén még nem régen az iskolás gyermekek cziczamacza-ágakért mentek a közelbeli erdőre vagy hegyre. Ez alkalomra a fiuk fekete czukor-süvegből készített csákót tettek fejükre, azt felbokrézták s fel-pántlikázták; oldalukra fakardot kötöttek; a leányok pedig fehér koszorúval a fejükön jelentek meg az iskolában, honnan „mesterük“ vezetése alatt párosan, világi dalok éneklése mellett, ünnepiesen mentek cziczamacza-ágakat vágni. Az ágak levágása után a magukkal vitt ennivalót (legtöbbynire tojást) elköltötték s valamely iskolabarát gazda a hegyen borral is megtraktálta őket.

A szentelésre szánt cziczamacza-ágakat vállukon, valamely virágvasárnapra szóló egyházi ének zengése mellett vitték haza-felé s a templomot háromszor megkerülve vitték be s állították az oltárt könnyező falakhoz. A templomból haza vitt cziczamaczát hasfájás ellen használják s dörgés alkalmával, hogy a villám a házba ne üssön, a tűzbe dobnak belőle.

Virágvasárnapján minden házból egy csomó cziczamaczát visznek szenteltetni a templomba. Mielőtt a vívő a templomajtó küszöbét átlépné, a cziczamacza-csomó egy virággubáját lenyeli, hogy a torokfájást abban az évben kikerülhesse.

Urnapján a sátorokon levő nyírfaágakat a körmenet elmul-tával leszedik s egy ágat azonnal a palántaföldre visznek, azzal a palántákat megsöprik s végül a palántaföldbe szurják, hogy a balhák meg ne egyék.

Nagyhéten nem szabad ruhát szárogatni, mert akkor azon évben bőrt is fognak szárogatni, vagyis szarvasmarhájuk közül valamelyik meg fog dögleni.

Nagypénteken reggel, napfelkelte előtt a gunárral és kakassal, hogy „kurázsiskák“ legyenek, paprikát vagy magyarborsot nyeletnek le. Ugyan e nap reggelén a házbéliek minden tagja iszik pálinkát, hogy nyáron, ha valahol elalszik, a kigyó a szájába ne másszék. Nagypénteken félünnep van. Délután szoknak elvetni minden korai tavaszi konyhai veteményt. Néhol e napon napfelkelte előtt, vetik el a palántamagokat. A Cserta f. meliékén Nagypéntek délutánján igazítják ki a közös kerítéseket, t. i. a községi, papi és tanítói lakások, birtokok kerítéseit. A ki nagypéntektől kezdve három, közvetlenül egymásután következő pénteken sőt ad a tehénnek, annak abban a tavaszban meg kell üzekeednie. A nagypénteki eső nagy szárazságnak a előjele; ha esős idők lesznek is abban az évben, az eső a földet nem áztatja át rendesen.

Husvétkor Göcsejben is tojást pirosítanak. Régente az olvasztott viaszokkal bekent tojást a „börzsön“ nevű pirosítóba tették. Újabban csaknem mindenütt politéroztatják s késhegygyel vakarják ki igen ügyesen. A kikarczott diszítések főleg virág- s faalakokat ábrázolnak. E tojások egy részét a keresztyermek számára készítik el, kiknek sütemény s néhány hatosnyi pénzmelléklettel, kendőbe takarva küldik el; néhol maguk a gyermekek mennek el érte keresztszülőikhez.

Szentelésre sonkát, kalácsot, tojást s tormát szoknak küldeni egy „kengyeles“ (kézi) kosárban. Néhol a szentelés már nagyszombaton este történik. A szentelt ételek közül először is a tormából eszik a család minden tagja, hogy a „látfánság“ (kigyó, béka, egér, csótán stb) a szájukba ne másszék, ha nyáron valahol a szabadban mélyen eltalálnának aludni. A ki nem küld szentetni, az a kosárba helyezett ételneműeket nagyszombaton este a szoba ablakába teszi ki, s reggelig ott hagyja, mert abban az éjjelben az úr angyala minden házat megnéz s a künn talált ételneműeket megáldja. A husvétkor szentelt husnak egy darab csontját a füst járójára teszik. Ha husvét napján eső esik, abban az évben sok búza lesz.

Husvétkor s fehérvasárnap délután a piros tojásokkal *mát-kálni* (Páka vidéke), vagy *komázni* (Tárnok v.) szoknak. A ki valamelyik vele egynemű s lehetőleg egykoru leányt vagy fiut, legényt mátkájául, komájául óhajt, egy piros tojást küld az illetőnek, ki viszonzásul neki kettőt ad. Ezek után egymást mátkának vagy komának szólítják. Tárnokban az utcán folyik le e szokás gyakorlása.

Szent-Györgynap előtti estén nyirfaágakat tüzelnek a ház kerítése-, kapuja- s ajtajára, hogy a boszorkányok és a „luczfér“ (Iudvérz) a ház lakóihoz, az emberekhez és az állatokhoz hozzá

ne férhessenek. A ki Szt.-Györgyn. előtt kigyót vagy gyikot fog s ezeknek torkát megnyomogatja, az ő kezétől a megnyomogatott nyaku torokfájók meggyógyulnak s maga az illető egész éven át mentes lesz a torokfájástól. A ki Sz. Gy. előtt eleven kigyót lát az abban az évben egészséges marad, a ki döglöttet vesz észre, beteges lesz. A Sz.-Györgyn. előtt agyonütött kigyónak a fejét levágják s a konyhai füstjárt gerendák közé teszik s midőn halászni mennek, a szintén Szt.-Györgynap előtt fogott pillével együtt a halásháló pupjába kötik, a mi után biztosra veszik, hogy halászatuk szerencsés lesz. A ki Szt.-Györgyn. előtt talált kigyónak a fejét ezüstpénzzel leszeli s azt a bugyellárisában hordja, annak az adás-vevénél szerencséje lesz. (A paraszt „kupeczek“ tényleg el vannak látva ily kigyófejekkel). A Szt.-Györgynap előtt fogott kigyót Szt.-Györgynap virradóra egy edényben kell megfőzni s levét eltenni. Ez a lé a disznóbetegségek ellen nagyon „használatos“. A ki Szt.-Gy.-nap előtt lelt zöld levelibékát az öblinél az inge alatt háromszor a földre eresztí, abban az évben nem lesz hideglőös.

Ha a Szt. Gy.-nap előtt fogott kigyó levágott fejét a tyukok válujába teszik, a kánya nem viszi el a „pízselléket“ (csibéket). Ha valaki — főleg Sz. György n. előtt — egy helyen több kigyót lát, biztos lehet, hogy azok ott „küjet fújnak“ (követ fújnak), a mely kő a legdrágább ékszerek egyike. A ki a követ fuvó kigyókat elég bátor szétverni, az a drágakő birtokába jut. A drágakő átvételekor az egyik kigyó megszólal; ezt az illető vegye magához. E kigyó oly helyre fogja vezetni, hol a földben sok pénz van ásva. A pénzt az illető vegye ki s a kigyót tegye a pénz helyére.

Azt a botot, melylyel szt. Györgyn. előtt a kigyót agyonütik, el szokják tenni s ezzel, ha a kalászos veteményekre verebék járnak, ujhold-vasárnap, napkelte előtt a férfiak, rendes ruhájukat egészen levetve, régi rossz szűrt, vagy lepedőt dobnak magukra s kezükbe „bugyigás korszót“ véve, azt — ily félmeztelen állapotban — a szomszédos kútból telemerítik. (A saját kutjokból soha nem merítenek, mert a kinek a kutjából visznek, annak a termésére terelődnek a verebék.) A botot és korszót azon földterülethez viszi, melyen a verebék a termésben — főleg kalászosokban — kárt tesznek. A földhöz érve az illető, a veteménytáblát félmeztelenül háromszor megkerüli (arra nagyon vigyáz, hogy e kerülgetése közben senki meg ne lássa, mert az esetben semmi haszna sem lenne fáradozásának) és a korszót a bottal együtt a földterület közepében hagyja. E babonás tett után a verebék elszoknak onnan.

A Sz. Györgyn. előtt talált hangyabolyt az asszonyok megbolygatják, hogy annyi csibéjük bizseregjen abban az évben az udvarban, mint a hány hangyát ott láttak. Bármely virágot találnak Sz. György előtt, azt megszáritás után megfőzik s levét gyógyszerül használják. A ki Sz. Györgyn. előtt, a kezét csalánba megdörzsöli, annak a keze abban az évben a csaláncsipést nem érzí. A ki Sz. Györgyn. előtt dörgést hall, a közelében talált kerítést

rázza meg, hogy azon évben a hideglelés elkerülje. A ki Sz. Györgyn. előtt először dörgést hall, vesse magát rögtön a földre s ott többször henteregjen ide-oda, akkor azon évben nem lesz gyomorfájás. (E szokás Göcsejben általános). Ha a baromfiat Sz. György hetén ültetik meg a csibék nagyon „ferdén“ (hiányosan) kelnek ki.

A Cserta f. mellékén ott, hol még közös legelő van, tavasszal a marhák első „kieresztése“ alkalmával (a rendes kihajtást megelőző napon) a csordás a legelő elején, mely rendszeren a község végén van, a kerítés mellé tüzet rak s ott két magas nyirfaágot tűz le, melyeknek sugarait felül összeköti, hogy kapualakot képezzenek. E nyirfakapu alatt hajtja át minden gazda a legelőre járandó szarvasmarháját. A nyirfakapu tövében a csordás térdelve s kalaplevéve imádkozik s a mellette elhaladó marhák mindegyikét szentelt vízzel meglocsolja. Midőn már minden darab marha átment, azokat a csordás bejtárjával födetlen fővel egy csoportba tereli s a csordát egy fazékba vitt parázsszal háromszor megkerüli. Ezután a csorda közepébe áll s ott puskaport robbant fel, hogy a csorda nyáron át összetartson, ne kóboroljon szanaszét. Ezután saját marháját ki-ki hazahajtja.

A kieresztést megelőzőleg a gazdák némelyike az istálló talpja mellé kötőlánczot feszít, az istállóból kilépő marhák hátát vánkossal lesimitja s végül szentelt vízzel meglocsolja, hogy legyen oly erős, mint a láncz, oly kövér, mint a vánkos s legyen megvédve a boszorkányoktól. Némelyek a marhák első kihajtása alkalmával az istálló talpja alá egy pár tojást tesznek, hogy jó legelők legyenek; „istenátkoztabokor“ (csipkebokor) ágával megcsapkodják a marhákat, hogy a mily mértékben az az ág a marhák testébe „csipaszkodik“, oly mértékben csipaszkodjanak a marhák a legelőn levő fűhöz.

Az első kieresztést nem szabad mezítláboson végezni, mert a marhák közt dögvész keletkezik. Tavasszal a béres első szántás alkalmával a legelső fogatásnál egyszerre megáll s a felhasított, fogatásos föld göröngyével az ökör nyakát megkeni, hogy nyáron át, kivált a nagy dologidő alkalmával fel ne dagadjon, ki ne sebesüljön.

Vitusz napján a rákok a folyó partjára szoknak kijönni.

Keresztjáró napokban (májusban és szeptemberben), Teskánd vidékén meg szent. **Vendel** napján délelőtt a barmokat nem fogják be, nehogy kár essék bennük.

Pünkösdi napján, napfelkelte előtt, a leányok a búza harmatjában mosdanak, hogy szépek legyenek. Ugyan-e napon és ily időszakban bodzavirágot szednek; e bodzavirág a torokfájás ellen használ. A disznó állat megfőzik, levét a disznókkal megitatják, hogy abban az évben veszély ne érje őket.

Búcsukra a göcsejiek is nagyon szeretnek járni. Némelyek a stájerországi Mária-Czellbe s a horvátországi Bisztriczére is eljárnak. Itthon, a vidékbeli búcsukra a fiatalok inkább mulatozás, semmint

ajtatzkodás kedvéért járnak. A búcsunap délutánját koresmi mulatozásokkal töltik el. A búcsuról vagy templomból hazatérők így üdvözlik otthon a búcsun nem levőket: „Legyen része az itthon valóknak a szent búcsuban“ (templomból jöve: „a szent misében s perdikációban“) úgy, mint a jelenvoltaknak.

A kétasszonynap (Nagyboldogasszony- és Kisasszony nap közötti idő; augusztus 15—szept. 8.) csibék jól tojnak s az ezen időközben szedett növényeket gyógyításul használják. A mely ruhát kétasszony nap között szellőztetnek, azt nem eszi meg a moly. A magbúzáat kétassz. nap között kell kicsépelni s a hombárban levő búzáat is ilyenkor szellőztetik, hogy meg ne „szurkosollon“ (üszökösödjön).

A szüretelés megkezdésekor rikogatni szoktak s a rikkantásokat a közelben dolgozó szőlőszedők visszahangoztatják s tovább adják. Egy-egy rikkantás az egész szőlőhegyen ismétlődik s végig vonul. A pisztolyokkal való durrogatás is elmaradhatlan.

Mindenszentek napján a sírhalmokat feldíszítik; a rózsafüzértársulat tagjai énekszóval mennek ki a temetőbe.

Szent Borbályakor este tollat fosztnak. Borbályakor nem fonnak; ha fonnának, sz. Borbálya bedobná az ablakon az orsót s a fonál kóczczá válnék. Varni nem szabad e napon, mert a tyukok tojókáját bevarrnák.

Advent első vasárnapjától karácsony böjtjének estéjéig 4—5 tagból álló 12—15 éves gyermekek, sihederek *betlehemet* szoktak járni. (Erről, a betlehemesek énekjének több vidékről való közlésével, más alkalommal szólunk.)

Luczanapján kora reggel a gyerekek *kotyolni* járnak. A kotyolásához nem szoktak engedélyt kérni, hanem a szomszédból elcsent tuskókra ráülve, rákezdenek:

Lucza, Lucza kitty, kotty, kitty, kotty.
Um megüllő a kijetek tiktya luggya a tojást
Mind én eszt a fát
Kalamonya kettő, kettő.
Kalamonya kettő.

Akkora légyén a kijetek hájo,*
Mind az öregapám bundájo!
Kalamonya kettő, kettő.
Kalamonya kettő.

Akkora hájo légyén a kijetek disznójának,
Mind a csávás sajtár!
Kalamonya kettő, kettő.
Kalamonya kettő.

Akkora hájo légyén a kijetek disznójának,
Mind a zajtó!
Kalamonya kettő, kettő.
Kalamonya kettő.

* Már t. i. a disznójának a hája G.

Annyi esibője légyén kijeteknek,
Mind az égen a csillag, földön a fűszál!
Kalamonya kettő, kettő,
Kalamonya kettő.

Akkora légyén a kijetek liányának a esüsi,
Mind a bugyigás korsó!
Kalamonya kettő, kettő,
Kalamonya kettő.

Akkora legyen a kijetek szögálójának a valaga,
Mind a keménteze szájo
Lueza, Lueza kitty, kotty, kitty, kotty.

Úgy megállon a kijetek fejszéje a nyelöbe,
Mind az én tőköm, pöcsöm a belöbe!
Lueza, Lueza kitty, kotty, kitty, kotty.

A kotyolás elvégzése után a szobába mennek s pálinkát, kalácsot és gyümölcsöt kapnak. Ez utóbbit néhol úgy szórják ki a pitvarba. Azt a tuskót, a melyet a házhoz loptak, a gazdaasszony nem engedi tovább vinni, mert ha elvinnék a kotlóstyukja nem ülné meg a fészket.

Luczanapján némelyek egy négy lábu „kis székot“ kezdenek csinálni (néhol egyedül vízfordta fából) és azon egész karácsony-estéig dolgoznak rajta, illetőleg a készitést úgy intézik, hogy épen karácsony-estére készüljön el. E kisszéket a karácsonyi éjjeli mise alkalmával a templomba viszik. A luczaszék-vivőnek a templomba két tagból álló kísérete van, kik öröködnék, hogy a boszorkányok hozzá ne férhessenek, mert rögtön széttépnék. A luczaszéken ülő a templomban meglátja a boszorkányok bajsztát. Mise közepe felé a székekkel együtt mind a hárman egy keresztuttra sietnek, hol a magukkal vitt magyarófpalczával egy kört irnak le. Ennek közepén a luczaszékre az, a ki előbb is rajt ült, leül, két kísérője szorosán melléje simul és tartják. A kört csak oly terjedelműnek huzzák, hogy azt egészen betölthessék, hogy senki ne férhessen a körön belül. Éjjél után 2 óraker egy boszorkány jelenik meg, ki megkérdi őket, hogy mit kívánnak. A mit kívánnak, teljesedésbe fog menni.

Luczanapján némelyek nyírfaágseprű-csinálásáhozfognak, melynek elkészítése szintén karácsony estig tart. Karácsony éjjél az éjjeli misére viszik, hogy szentelést nyerjen. Mise után haza viszik s otthon az udvarban elrejtik. Karácsony után való napon a gazda ezzel a seprűvel birtokát megkerüli s haza víve ujolag elrejteti. Ha az év folyamán valaki a megkerült birtokról el akarna valamit vinni, vagy az ezen területen levő gyümölcsfáról szeretne lopni, e föld hatarából nem képes semmit sem kimozdítani; a fáról mindaddig nem jöhet le, míg a földtulajdonos az ő szentelt seprűjével meg nem seprüzi.

Luczanapján annyi pogácsát sütnek, a hány tagja van a családnak. Bevetés előtt a családtagok számának megfelelőleg a

pogácsákba egy-egy tollat böknek s megjelölik melyiké; a kinek tolla a kemenczében megperzselődik, az a következő évben meghal.

Luczanapján nem jó a szomszédhoz menni. Ha oda kell menniök, üljenek le, különben a tyukok nem ülik meg a fészket. Azért sem tanácsos ekkor a más házánál való látogatás, mert a meglátogatottnál a szerszámok nyelébe vert ékek nem állanak meg, nem tartanak.

Karácsony böjttjén, ebéd előtt a család mindegyik tagja részére egy-egy darab vágott fát támasztanak a tűzhely töltése mellé. A fákat, hogy megismerhessék melyik kié, megjelölik. A melyiket ebéd után akár magától, akár ember vagy állat által megérintve eldőlvé találják, az, a kit személyesített, a következő évben meghal. Ha egyik sem dől el, senki sem fog a következő évben elhalálozni.

Karácsony böjttjén, szintén ebéd előtt, a gazdaasszony egy abroncsot vesz s az ezen belül levő térségen eteti meg a baromfiakat, hogy egész éven át úgy együtt maradjanak, mint az abroncsban voltak. Ugyan-e napon „bogarakat“ (legyeket) fognak s azokat elteszik. Ha a verebek nyáron a kölesre vagy búzára kapnak, a legyeket ruhadarabra kötve, kis botra kötik s ezzel a megtámadott földet napfelkelte előtt egy férfi meztelenül háromszor megkerüli s azután a botot a földtábla közepébe leböki, hogy a verebek onnan elszokjanak.

Karácsonyböjti ebéd után a gazdaasszony egy óra hosszat marad az asztalnál, hogy tyúkjai jól kotyoljanak. A gyermekekkel megrázogatattják a gyümölcsfákat. A gyermekek a következő mondások között rázogattják meg a fákat: „Ollan termő légy, mind a millen zabált vajok én“ (zabált = erősen jóllakott).

Karácsony böjttjén, mielőtt a gazdaasszony az ebédet betáalná, azon tepsziből, melyben kalácsot vagy rétest sütött, az ebédre készített ételnemü mindegyikéből ad a majorságnak. Ugyan-ezen napon a gazdasági tárgyakon, melléképületeken stb. talált lyukakat szalmával bedugják, hogy a következő évben semmit el ne veszítsenek, az esetleg elvesztett tárgyakat meg megtalálhassák. Néhol két ruha közé takart gabonafélét adnak a tyúkoknak, hogy jobb tojók legyenek.

Göcsejben, régi szokás szerint, karácsony böjttjén este az abroszszal (asztalterítő) megterített asztalra — vidékek szerint egymástól némileg különböző szokással — gazdasági terményeket, eszközöket stb. raknak. A *csertamelléki* községekben a szántóföldön nőtt terményekből (búzát, rozst, zabot, kukoriczát stb.) egy-egy marékkal, bemetélt s megszózott vöröshagymát (az asztal négy sarkára helyezve), ez alkalomra készült sodrófát („karácsonyi sodrófa“), köpülöt és kaszakövet raknak az asztalra. A búza közé 3 krajczárt dobnak. Az asztal alá szénát, szalmát s ekevasat tesznek. Az ekevas, a termények és a pénz bőtermés, pénzbőség bekövetkezésére nyújtanak reményt; a vöröshagyma megmutatja, hogy milyen bortermés lesz s a marha betegségénél is használ;

Ha leve, a megsózás következtében lefoly, jó, ellenkezőleg rossz bortermés lesz. A karácsonyi sodrófával a beteg embert s állatot dörgölik meg; a köpülő a tejfelnek vajjá váló gyors összemelését segíti elő; a kaszakövet pedig a beteg téhen tőgyénél használják: a „megtállósult“ (tállós = keménység, mely később kifakad) tőgyet megkenik vele, hogy a baj szerencsésen muljon el. A széna és szalma Krisztus születését jelképezik.

Göcsej északi felén, Nagy-Lengyel vidékén a karácsonyt megelőző estén az asztalra búzavágó rostát, sűrű szitát, kaszakövet, egy új söprüt s egy üveg bort, alája meg laposvasat (az eke része) ekekulcsot és egy „zsombor“ (szakasztóvéka) zabot helyeznek. A rosták a búza megcsörmölyösödése, a söprü a boszorkányok ellen használnak. A sóval borjuzáskor a kis borjút hintik be, hogy a téhen tisztán nyalja le. A zabot a tyúkoknak adják, hogy jól tojjanak.

Azt az abroszt, melylyel karácsonynap előtt való estén az asztalt beterítették, vízkeresztnapig hagyják ott s abban az évben ezt használják vetőruhául, hogy a vetés jól sikerüljön. Néhol ilyenkor egy üveg bort s ugyanolyan nagyságú üvegben vizet visznek az asztalra. A szerint, melyik „kidagad“ (a meleg következtében kiömlik) lessz jó bortermés vagy nedves, esős idő.

Éjféli mise előtt a pástorok a kezükben levő csengetyü s kolomp rázásával végig vonulnak az utczákon, jelezvén ezzel a Betlehembemenést. A marhákat megetetik, megitatják, hogy a következő évben friske legyenek. Ugyanekkor a háznép valamelyik nőtagja a tűzhelyen összesöpört parázsra vékonyan hamut hint s éjféli miséről való hazaérkezéskor az elsőül hazaérő nőszemély a hamuval befödött parazsat megtekinti; ha azon koporsóalakot lát, abban az évben halott lesz a háznál.

Karácsony böjtjén este az asztal négy sarkára 3—3, összesen tehát 12 gerezd vöröshagymát tesznek; ezeket besózzák s megjelölik a 12 hónap neveivel. A melyik gerezd foghagyma legnedvesebb, az általa jelölt hónap lesz abban az évben a legesősebb vagy leghavasabb.

Karácsony előtt való este a csertamelléki leányok a fejaljukat (fejvankosukat) megfordítják s valamelyik férfinak ruhájából egy darabot alája tesznek; a mit azon az éjjel álmodnak, be fog teljesülni. Néhol a leányok ezen estén mosdanak meg karácsonynapra szólólag. Karácsonyi ünnepekre a fonalat el kell dugni, mert a ki azt az ünnepek alatt valahol meglátná, szemfájós lenne.

Éjféli misére menéskor a leány a vele szembe jövő férfigyermektől megkérdi, hogy mi a neve; a milyen nevet mond, olyan, nevü ura lesz.

Csertamellékén a leányok és legények az éjféli misére menés alkalmával a zsebükbe kölest raknak és azt a templomajtóban elszórzák, hogy annyi kérőjük jelentkezzék, mint a hány szem az elszórt köles volt. A legények csak azon esetben szórnak, ha a

leányok azt nem teszik. Néhol a legények csizmájába szórják a kölest, hogy szeressék és elvegyék őket.

A karácsonyi éjféli mise úrfelmutatása előtt némely ember a keresztútra megy. ott egy bottal magának kört hús s botjával kezében, a kör közepére áll. Úrfelmutatáskor — általa jól látható — kísértetek jelennek meg itt mellette. Ha nem ijed meg tőlük, akkor minden óhajta teljesülni fog s megfogja majd látni, hol „landul“ (lobban) fel a pénz. Ha megijedne s helyét elhagyná, vége volna: a kísértetek elvinnék.

A karácsonyi éjféli mise úrfelmutatása alkalmával a marhák emberi hangon szólnak meg, a mit az istállóban embernek nem szabad meghallania. A ki hallaná meghalna. E beszéd kívülről bögsnek tűnik fel.

Az éjféli miséről hazatérő leány egyenesen az udvarba, a favágítóhoz siet; a mennyi vágott fát ott egyszerre átnyalábolhat, annyi kőr jár majd utána a következő évben.

A karácson éjféli miséről először a házba érő férfiegyénnek legelső dolga a „héba“ (padlás) menni szalonnáért. Ha szerencsésen lehozza, semmiféle kísértettől sem fog félni. Ha nem merné levinni, nem is szabadna belőle ennie.

Karácsonyra csknem minden háznál friss kenyeret sütnek; ebből egy gyürkét (karéjt) az asztal abrosza alá dugnak, melléje szent olvasót s a család minden egyes tagja hozzájárulásával pénzzel megtöltött bugyellárist helyeznek, hogy mindezekben egész éven át bővelkedhessenek.

Karácsony reggelén nem szabad fésülködni, mert akkor a „folosu“ (csúszos daganat) felfujja az ember fejét. Karácsonykor másnak a favágatójánál forgácsot lopnak s azt tyukjaik közé, a tyukólba dobálják, hogy jól tojjanak majd. Annál a háznál, a honnan a forgácsot lopták, rossz tojók lesznek a következő évben a tyúkok. A marhák jászolába nagyfejszét tesznek és eről etetnek.

A Cserta mellékén karácsonykor a leányok tenyerükön három gombócot gyurnak, ezek közül kettőbe papirszeletet tesznek, melyekre valamely kedvelt legény keresztnevét írják fel. A harmadik gombóczba nincs czédula. E három gombócot a forrásban levő fazékba belevetik s a legelőször felbukót meztelen kézzel kikapják. A milyen nevet rejt e gombócz, olyan nevű férjet nyer az illető leány. Némely leány hideg vízbe olvasztott ólmot önt; a milyen formájú férfialakot néz le az öntvényről, olyan alakú lesz leendő férje.

Karácsonyi déli harangszókor a tyukokat tiszta buzával kell jöltartani, hogy annyit tojjék egy-egy, a hány szem a buzát tartalmazó szakasztóban van. Karácsonykor ruhát szárítani nem szabad, mert arra a rúdra a melyen a ruhát szárítják, a marha bőre jut fel, vagyis marhájok közül valamelyik megdöglük. A ki karácsonynapi miséről hazatérőben utközben elesik, az abban az évben meghal. Karácsony este a csizmába szalmát dugnak s azt kiskará-

csonyig benn hagyják; ekkor kivéve, az üstökbe gyömöszölik. Ha a marha felfujódik, a szájába teszik, rágatják vele, hogy a baj elmuljon. Némely háznál ily eltett szalmából 30 éves is található.

Ha a karácsonyérj csillagos, akkor *sötét pajta* (tele pajta), ha felhős akkor *világos pajta* (üres p.) lesz a következő évben. A mi szemét karácsonykor a szobában és istállóban összegyűl, azt az ünnepeken keresztül szent János napjáig nem szokás összetisztogatni s kivinni.

Karácsony estéjén mennek, szent István napra szólólag, „regönyi” is. A regölés vidékenkint eltérő. A regölők énekét különböző arnyalatokban egy külön közleményben óhajtom bemutatni.

Érdekes, hogy a katolikusok közé szerített „szeg”-beli reformátusok is hódolnak egyes, tisztán katolikus jellegű szokásoknak. Ők is mennek Balázst, Gergelyt, stb. járni és pedig a távolabbi községekbe is.

Gönczi Ferencz.

Beiträge zur Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte von Tirol. Festschrift zur Feier des 25 jährigen Jubiläums der Deutschen Anthropologischen Gesellschaft in Innsbruck, 24–28 August 1894. Mit 7 Tafeln. Innsbruck. Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1894. 277 lap nagy 8°.

A kik tavaly nyáron résztvettünk a német embertani társaság jubiláris gyűlésén, melyet ott tartott meg, a hol 25 évvel azelőtt megalakult volt, páratlan kedvességű ünnepélyek felejtethetetlen emlékei mellett magunkkal hoztuk azt a díszes könyvet is, melynek czimét fent idéztük. Alkalmi munka ez a legszebb értelemben, tárgyainál fogva kizárólag arra az országra vonatkozó, melynek bércezővezte fővárosa a tudomány e jelentős ünnepének színhelye volt, és a képviselt tudományszakokkal illő ahhoz az illusztris társulathoz, mely ott az ünnepet ülte. Igen jól beleillett e könyv abba a keretbe, melyet az egész ünnepély nyújtott a maga egyszerű és természetes, de mégis előkelő és választékos rendezésével és vendéglátásával, a szaktudóst is meglepő eredetiségű, s a mellett komoly tudományos alapu és alaku látnivalóival valóságos mintája volt az ily ünnepségek rendezése módjának, melyből különösen a millenniumi fairsourök tanultattak volna nálunk igen sokat. Szűkebb értelmű anthropologiai tárgyú czikkjei: Die Abstammung der Tiroler und Raeter auf anthropologischer Grundlage. Dr. Tappeiner Ferencztől, Ammon Ottó megjegyzéseivel és Tappeiner válaszával. (1–38. l.) és Schädel- und Gehirn-Asymmetrie, verursacht durch ein kephalaemotoma internum, Dr. Pommer G. tanártól. Az őstörténet keretébe tartozik a tiroli Ferdinandeum múzeum nagyérdemű igazgatójának, Wieser F. R. tanárnak czikke: Das Grabfeld von Welzelsch. Stoiz Fr. czikke: Linguistisch-historische Beiträge zur Palaeo-Ethnologie von Tirol, az itt-ott régebbi dolgozatokat összevonva és kiegészítve és az exclusiv anthropologiai elmélettel polemizálva, azon a téren mozog, melyet nálunk Munkácsy Bernát mivel oly kiváló szerencsével és külföldi szakkörök méltánylásával, Schneller K. „Onomatologisches aus Tirol” czimű cikkében helyneveket magyarul jelentős ethnologiai tanulsá-

gokkal. Igen érdekes összeállítás a Dr. Dalla Torre K. W. czikke: Die volkstümlichen Thiernamen in Tirol und Vorarlberg. Ilyen összefoglaló jegyzékek nálunk is igen hasznosak volnának: már rég várjuk is Borbás Vinczétől a magyar népies flórát. Az állatokra vonatkozó népmondák és hiedelmek csak helyi-velközzel vannak érintve. Dr. Zingerle A., egy egész tirol-i folklorista-család érdemes tagja, „Über Berührungen tirolischer Sagen mit antiken” czikkében nagyobb vonásokban a tirol-i és antik mondavilág sok tanulságos érintkezésére mutat rá, a minek nem egy megfelelőjét hazánk monda- és mesekincsében is meglegljük. Végre Dr. Hörmann L. egy Tirolban sok változatban gyakorolt és nálunk is igen ismeretes gyermekjáték magyarozatát kísérli meg szellemesen: Das Sautreiben. Ein Erklärungsversuch. — Ez érdekes kötet dícséretére válik meg nem nevezett szerkesztőjének, Dr. Wieser K. tanárnak, az innsbrucki Ferdinandeum-múzeum igazgatójának, és néprajzi érdekű tárgyakban gazdag évkönyve kiadó-jának.

H. A.

Beiträge zur Volkskunde der Deutschen in Mähren. Gesammelt und herausgegeben von Willibald Müller. Wien und Olmütz. Verlag von Carl Graeser. 1893. 446 l. 8°, ára 2.40.

A derék kiadó, ki különösen az erdélyi szászok nagyértékű néprajzi gyűjteményeinek kiadásával nagy érdemet szerzett, e csinos és olesó könyvben igen érdekes és becses adatokat nyújt a morvaországi németek néprajzához. A buzgó gyűjtő és szerkesztő, Müller V. főczélja az volt, hogy saját honosait figyelmeztesse hagyományaik kincsére, nemzetiségök fenntartásának egyik hatásos tényezőjére: a közvetlenül érdekelteken kívül különösen a german nyelvűes meríthet a néprajz itt nyújtott forrásából. Igaz, hogy nem elsődleges kütfő. Az anyag nagy része már közölve volt, de többnyire olyan rejtkehelyen, a hová a távolabb levő kutató nehezen juthatna el. Meg aztán, különösen az első rész mondáiban, nem egészen tisztán a nép szájáról kapjuk a hagyományt, legalább alakjára nézve: tartalma azonban sok eredeti népies elemet és elterjedtebb termékhez is nem egy érdekes lokális variánsot mutat. A gyűjtő nem affektálja a tudományos tárgyvalást, meleg hangú bevezetésében és forrásairól beszámoló függelék utószavában szerényen és okosan nyilatkozik, azonban itt-ott talán mégis igen sokat lát a german mythológiából.

Könyvének érdekes tartalmát pár sorban jelezni akarjuk. Magyar vonatkozást három helyen találunk. Ha Je minek (árpaszem) visszakerül, a thropiniak visszakapják nagy értékű jogukat és szabadságaikat, a melyek most Pesten vannak egy régi irodában, miért is a magyarok azt hiszik, hogy Thropin valami nagy város. Egyszer egy pesti úr egy thropini bodnár legénynek elmondotta, hogy itt nagy kincsek vannak a thropiniak számára (46. l.) — A XIV. század közepén egy gazdag magyar kereskedő Bécsből Iglauba utazva beteg lett: Hlubokyan egy szép leány ápolásától meggyógyult: a lánynak sok pénzt adott és megfogadta, hogy bizonyos idő múlva érte jön: s elveszi. A határidő azonban kétszer is eltelt s a leány egy falusi legénynyel esküvőre ment. Ekkor megérkezett szolgálival a magyar kereskedő s a szőszegesen felbőszülve leölte a fiatal párt és rokonait s aztán önmagát, összesen 9 embert. Ennek emlékére 9 keresztet emeltek ottan: ezek már eltűntek, de a határrész nevében még él a hagyomány (163—164. l.)

A monda szerint a grügaui erdő szélén a tatárok 10.000 morvát fullasztottak a Morvába. Ez minden valószínűség szerint a kúnoknak 1253. évi betérésére s olmützi győzelmére vonatkozik s így közvetlen czáfoló adalék a kőniginhofi kézirat és a Hostein-monda nevek alatt ismeretes szláv hamisításokra nézve. (116. l.)

A mondák általános és vármondákra meg helyi mondákra oszlanak el nem egészen világos okok szerint. Az első csoportban (29—77. l.) néhány ismert hosszabb mese van, pl. a Melusine, a varázstulipán, egy Lenore-monda, a második csoportban (78—164. l.) egy igen szép cigánymonda (123. l.), több érdekes kincses monda és kövő válasz s néhány történelmi reminiscencia és mitológiai vonás. Egy szakasz (173—215. l.) a morvaországi német tájszólásokat tárgyalja, s egy általános áttekintésben 3 népdal szövegében mutatja be a nevezetesebbeket,

kifejtve, hogy e szójárások közt vannak észak-, közép- és délnémet származásúak. E szakasz közelről érdekelheti azt, a ki a hazai németek dialektusainak igen háladosos témájával akar foglalkozni. Targyalva vannak a Goldenstein, Römerstadt, (Das Erdbeben című hosszú verszet nem népies) Teszthal, Schönhengst, a Kuhländchen és Iglau szójárásai. Az utolsó fejezet az egész könyvnek fele, a három nagyobb morva- német népelem, az észak-morva, a Schönhengst földje s a Kuhländchen, továbbá a három fontosabb német nyelvsziget, úgy mint Iglau, Wischau és Wachtl-Brodok vidékének népéletét mutatja be szokásban és viseletben, dalban és beszédjökben. Többnyire igen élénk rokonszenves képek ezek, gondos, részletes és élethű rajzokban; gazdag anyag a népélet szerves keretébe foglalva. Egy-egy népszokás előadása drámai élénkségű, a népviselet s házberendezés leírása szemléltető, a népdal-mutatványok igen kedvesek és néhol igen jellemzők, a Kuhländchenből néhány szép dallamot is találunk. Ennek fejében szívesen elviseljük a Schönhengsti hosszadalmas karácsonyi drámát (292—316 l.) mely nem nagyon népies, míg a kuhländchenbeli misztérium (235—254. l.) elég népies hangú és felfogású.

A hazai németekről is háláosan fogadnánk ilyenmü folklore gyűjteményeket.

Herrmann Antal.

A Magyarországi Néprajzi Társaság 1895-iki közgyűlése.

(Folytatás.)

8. Titkári jelentés.

Mélyen tisztelt közgyűlés! Aligha ér a nagyot mondani akarás vádja, ha azzal kezdem titkári jelentésemet a mai napon lezáródó társasági évünkről, hogy új aera készöbén állunk. Ennek az új aeraának lehetete esap felénk abban az élénkülő érdeklődésben, mely a társaságunk szolgálta ügy iránt országsszerte észlelhető s melyre már tisztelt alelnökünk szavai ezeloztak. Összefügg ez a fokozódott érdeklődés az általános történeti érzéknek a nagy évforduló közeledtén támadt természetes élénkülésével. Egyszer esik ezer esztendőben egy nemzetnek millenniuma s mi e történeti fordulat varázshatásának jeleit látjuk a néprajz hamupipőke szerepét megszüntetni ígérkező nagyobb figyelemben, mely ügyünk iránt mutatkozik. Az állam intézői, csakugy mint a társadalom jobbjai kezdik észrevenni, hogy a nemzeti történelemnek az irott emlékeken kívül van egy másik nem kevésbé nyomos része, mely a népben magában, avitikus hagyományainak többé-kevésbé híven megörzött maradványaiban és mindenben, a mi a nép életéhez, mint a multak öröksége, mint a történeti és kulturai összehatások eredménye fűződik, hajdani mivoltunk élő tanuként reánk maradt, melyeket hasonlókép mint az oklevelek sokszor homályos tartalmát, mint a nyelvkodexek becses tanulságait számba vennünk, a monnyire még leletséges megfejtenünk és ekként ügyszólván feltározva maradvékainknak a nemzet szellemi vagyona tartozékául általadnunk a haza és tudomány iránti kötelesség.

De nyilvánul ez az újabb aera társaságunk szervei életfeltételeinek kedvező alakulásában is.

Ha visszagondolunk azon csak pár év előti időszakra, mikor örökemlékű Hunfalvy Pálunk elhunytával a társaság is vajmi közel volt ahhoz, hogy behunyja szemeit és talán egyszer nagykéson éledjen fel újra; ha emlékünke idézzük a lét és nemlét, nagy kérdéseit közt hánykódó társulat talpraállítását

Herman Ottó rövididejű, de energikus és eredményes elnöki működése alatt, ha feljuttjuk azon nehéz küzdelmek emlékéit, melyekkel az utána hagyott ürré betöltése járt; majd pedig ha a végre szerencsésen áthidalt válság utókövetkezményeinek elhárítása körüli hosszas és megerőltető munka napjaira gondolunk; valóban meglepődéssel fog elfelni mindnyájunk szíve a mostani állapotok láttára, midőn az elnöki szék ingadozása oly odaadó és testestül-belkestül tudományos hivatásának élő nagy ember áldozatkészsége által, a minőt gróf Kun Gézában tisztelünk végkép meg van szüntetve, sőt az ő és társaságunk közös óhajta, hogy a viszonyainál fogva tőlünk gyakran távol lenni kényszerülő elnökök egy társelnöki szék szervezése után mentjük fel tisztje terheinek egy része alól, midőn ez az óhaj is Szalay Imre ur, a Nemzeti Muzeum igazgatója ő méltóságának felkérésünkre a társelnökség elfogadása iránt kifejezett beleegyező nyilatkozatával szintén a megvalósulás küszöbére jutott.

Ily módon a társaság továbbra is első osztályosa ama főnyek, melyet régi elnökünk nagy nevében, ritka tudományos szellemében s vezető bölcsességében bírn szerencsés, egyszerűmind azonban gyarapodik azon kitűnő férfiúnak hivatott hozzájárulásával, a kit nemesak jelen hivatali állása, mely a néprajz ügyével oly szorosan kapcsolatos, hanem e szak iránt már évek hosszú sora óta a miniszterium kebelében sokszor bebizonyított hathatós és lelkes érdeklődése, különben pedig a tárgyi néprajz anyagának helyes irányu folytonos gyarapítása körül döntő súlyu szavának labvetésével szerzett elévülhetetlen érdemei mintegy a társaság élére praedestináltak.

Az elmélet és gyakorlat e két kiváló képviselőjének együtt a társaság vezetésében való részvétele benső meggyőződéseim szerint oly perspektívát nyit ügyünk jövője számára, melyről eddig sejtelmünk sem lehetett.

E várakozást még növeli azon készülő esemény, melynek jelentőségét az elnöki megnyitó bőven kimeríti. Én itt csak arra mutatok rá, hogy a szakunk művelésében nálunk ma leggyengébben képviselt rész, t. i. a tárgyi ethnographia, szintén új és nevezetes fellendülésnek nézhet elébe, ha Herman Ottó muzeumi örré kinevezése ténynyé válik s az az ő hatalmas agitatori és példaadó tevékenysége másokat is, főleg a társaságunk köré sorakozó erőket e részben nagyobb fokú munkálkodásra indítja és így a szakavatottak egyesítésére vezet.

Milyen tisztelt közgyűlés! Az imént érintett kedvező auspiciumokhoz még kettő járul, melyeket szó nélkül nem hagyhatok, mert azt hiszem fontoságuk e szempontból nem csekély.

Az egyik az, hogy az én többszöri lemondásom folytán újra meg újra felvetődött is a jelen közgyűlésig csupán a választmány kényszerítő parancsára elodázott titkárkérdést Katona Lajos dr. vállalkozásával végre-valahára szintén sikerült megoldanunk. Örömmel és megnyugvással látom az ő kezében e súlyos tisztelet, melytől engem magánviszonyaim elszorítanak. Bizonyosan tudom, hogy széleskörű szakképzettsége s egyéni kiválóságai csakhamar e hivatal rendkívüli fontosságához mért arányban fognak a társaság javára érvényesülni.

Nagy vesztesség a társaságra nézve, hogy Nagy Géza jegyzőnk, a ki nagyszabású történeti nyomozásaival ugyszólva szemünk előtt emelkedett mind magasabbra, sajnálatos magánviszonyai miatt nem feleltethet meg tovább a jegyzői tisztség gondjainak. Hivatala s vele a könyvtár gondozása ifju kezekre száll Semayer Vilibáld személyében, a ki már is lelkesedéssel tudta a jeles utód helyét ideiglenesen betölteni.

Jan kő János társunkat egyrészt hivatali viszonyok, másrészt a mil-lenniumi készülődések — bizonyára csak rövid időre — vonják el a társaság intézése köréből s ezért csak érintem a távoztával bekövetkezett s mindnyájunk meggyőződése szerint csak muló jellegű változást.

A helyzet személyi oldalának e futólagos megvilágítása után a társasági év többi történetét vázolom lehető rövidséggel.

Értesítünk az „Ethnographia” még a megelőzőnél is jobban részolglált azon elismerésre, mely már tavaly egyrészt az akadémiái támogatás elnyerésében, másrészt a szakkörök egyhangu véleményében kifejezést nyert. Közle-

ményei, bár a szakszerű anyaggyűjtés elhanyagolása nélkül, de mégis megfelelően azon iránynak, melyet már legutóbbi jelentésem érintett és melyről most is megemlékeztem, ez idén is, mintegy vonatkozással a milléniumra, leginkább a magyar őstörténet aktuális kérdései körül forogtak. *Munkácsi Bernát* ügyvivő alelnökünk több rendbeli tanulmánya és *Nagy Géza* idevágó értekezése válik ki ebből az eszmekörből. Munkácsi „Az ugorok legrégibb történeti emlékezete” című jelentős cikkében, továbbá a magyarság eredetének kérdésébe vágó közlésével (*Török vagy magyar eredetű-e a magyar nemzet? A magyar nemzet törökiségéhez*) valamint a magyar nép történeti kultur-közösségeire vonatkozó vizsgálataiban (*Az árják és ugorok érintkezése. A török műveltség hatásköre*) és végre néprajzi érdekű kisebb közléseiben (*Farkasok a régi magyaroknál. A „magyar” név eredete. Ad magnam Hungariam. stb.*) az ethnologiai buvárlat terén valóban fontos tanulságokat fejtett ki. E vizsgálódások felderítettek sok ellenmondást, mely az ugor népek és köztük a magyarok ős hazája holvoltának kérdése körül fenforgott és világot vetettek nyelvészeti alapon felépült lényeges utalásokkal népünk műveltségi viszonyaira oly időben, melyben az írott történet szövéténeke sem tud bevilágítani. Viszont *Nagy Géza* „Egy pár szó a szkithákról” szerény czim alatt (ez az egy pár szó teljes 56 lapját teszi ki folyóiratunknak) igen figyelemre méltó adatokkal egészíti ki e sokat emlegetett s ma is csak nagyon homályosan ismert ősi nép múltjáról való tudásunkat, melynek nagyon nevezetes pontjaként említem *Nagy Géza* azon megállapítását, hogy a szkithák ethnografiai és anthropologiai jellege tökéletesen megegyezik az uraltaji népekével, s hogy a nyelvükben kimutatható iráni eredetű tulajdonnevek csak olyan kölesönvételre vezethetők vissza, mint a magyar nyelv szláv eredetű személynevei (pl. László, Béla stb.).

E főbb munkálatokhoz sorakoznak értesítőnkben *Huszka József* (*Népies ornamentikánk forrása*), *Jankó János dr.* (*A székely ház stb.*), *Wisloczky Henrik* (*Fákra aggatott fogadalmi rongyok a magyar néphűben stb.*), *Kálmány Lajos* (*A magyar halászek vízi ellenségéi*), továbbá *Hermann Antal*, *Istvánffy Gyula*, *György Aladár*, *Lehozczky Tiradar*, *Sebestyén Gyula dr.*, *Versényi György*, *Zolnai Gyula* és mások kisebb-nagyobb jeles közlései, melyek mind az „Ethnographiában” jelentek meg.

Kiadtuk az értesítőn kívül néprajzi füzetek között *Istvánffy Gyula* tanár palóczi „Néprajzi Tanulmányait” (II) és *Nagy Géza* értekezését a „Szkithákról” (III) s előkészítettük a mennyire lehetséges volt *Pápai Károly* elhunyt jeles társunk kiadatlan műveinek megjelenését. Ha e vállalatunk sikerül (a mi csakis anyagi erőnk korlátoltságán mulhat), akkor úgy a néprajz, mint a vele kapcsolatos embertan számára új és rendkívül becses tudományos adalékokat fogunk nyújtani.

A folyóirat ismertetése kapcsán érintett tudományos eredmények és szakszerű anyaggyűjtő közlések szolgáltatják kevés kivétellel felolvasó üléseink anyagát. A kivételek közül említenem kell *Káldy Gyula* társunknak a nagy közönség s bizonyára mindnyájunk előtt is emlékezetes felolvasását a *régi magyar katona- és táborig dalokról s harci énekekről*, melyek kapcsán *Káldy* e részben gazdag gyűjteményének legszebb gyöngyeit fényes közönségnek, közte az épen itt járt horvát vendégeknak is bemutattuk. A társaság ezzel, s úgy hiszem helyesen, alkalmat adott arra, hogy a művelt közönség szélesebb körei is élvezzék régi vitézi zenénk remek maradványait s tette ezt abban a tudatban, hogy nemcsak a magyar néplélek jelentős alkotásainak behatóbb ismeretét terjeszti, hanem egyuttal hozzájárul a magyar nemzeti műzene fejlesztéséhez is. Nagy kár, hogy e drága gyöngyök rendszeresen ismételtető bemutatását a székes főváros zenészeti külső viszonyainak mostoha volta állandóan meghiusítja. Valóban e zenei hagyományok szépségét s a bennük rejlő közpöret tekintve, nagyon kívánatos volna, hogy az állam mielőbb gondoskodjék akár időnkénti segélynyújtással, akár állandó intézmények alkotásával e hiányok orvoslásáról. Egy másik felolvasó ülésünkön előadásra kerültek *Dr. Thüring Gusztávné* által a Dunántulon lakó hízenek, a régi németiség e végső maradékainak szokásai és népdalai, az utóbbiak *Thüring Matild* kisasszony művészi tolmácsolásában

és itt is nagy közönség jelenlétében. Ugyanekkor *Jankó János* társunk is érdekes népszerű felolvasást tartott a *Bálatonai díró éjjeli halászatról*. Ilyen a laikus közönségre is számító előadások rendezésével a legszélesebb rétegek érdeklődésére hatván, úgy hisszük, közvetítő szolgálatot teljesítünk a tudománynak is, melynek köréből e közérdekű tárgyakat merítjük.

Az anyagiakban, ha folyó ügyeink körén túl nem megyünk, viszonyaink teljesen consolidáltak. A rendes muzeumi állanssegélyen s az akadémiai szintén állandó subventión kívül *Wlassics Gyula* kultuszminiszter úr Ó Excellenciája kegyessége folytán ez évre is a *Röck-alapból 300 forint* rendelkezésünkre áll. Tagjaink száma lassan, de folyton gyarapodik s a régi hátralékok pénztársunk buzgalmából mind jobban folynak be.

A tagok létszáma jelenleg 380.

Mélyen tisztelt közgyűlés! Végére jutottam jelentésemnek, az utolsóinak, melyet erről a helyről előterjeszteni szerencsém volt. Úgy érzem e pillanatban mint a vándor gólya, mikor elmarad a csapatjától, hogy ápolja sebesült fiát vagy párját. Úgy szövédnék bele a magánviszonyok a közéletbe s a szerint, hogy jók vagy rosszak, előmozdítják, vagy hátráltatják ennek funkcióit. Hanem az egyesek elmaradása oly társaság életében, melynek komoly létalapja s öntudatosan követett célja van, felette jelentéktelen valami. Az egyes ember jön és megy, elfárad és megpihen, kezdődik és elmúlik egy társaság keretén belül. A társaságnak nem szabad elmulnia s nem szabad megállania, mert az úgy, melyet szolgál örök életű, s mert azok, a kik szolgálják hivatottak is meg elegenden is vannak. Ime, mi, a kik távoznak, azzal a megnyugtató öntudattal állunk ki a sorból, hogy nem marad nyomunkban lézag s a csapat repül tovább, míg mi elmaradunk.

Kérem jelentésem tudomásulvételét.

Vikár Béla,
titkár.

A Magyarországi Néprajzi Társaság újabb könyvtári gyarapodása.

A) Megrendelt orosz folyóiratok és könyvek.

1. Bibliograficeskij Ukazatel (Könyvészeti útmutató). Moskva 1894.
2. Etnograficeskoje Obozrenijje (Etnogr. Szemle). 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 23. kötetek. 1889-1894. Moskva.
3. Jizvjestija Imperatorskavo Obscestva Ljubiteljiej Jestsjestvoznania, Antropologiji i Etnografiji sostojascavo pri Jimp. Moskovskom Universitjetje (A moszkvai egyetem mellett fennálló természettud., anthrop. és néprajzi társaság közleményei). Tom. 48; 1-2. füzet. Tom. 75; 1. füzet.
4. Jizvjestija Obscestva Archeologiji, Jistoriji i Etnografiji pri Imperatorskom Kazanskom Universitjetje (A kazáni egyetem mellett fennálló régészeti, történeti és néprajzi társaság közleményei). Tom. X., 1-6. füzet. Kazanj 1892. Tom. XI., 1-6. füzet. Kazanj 1893. Tom. XII., 1-4. füzet. Kazanj 1894.
5. Trudy cetvertavo archeologiceskavo szjzoda v Rossziji (A negyedik oroszországi régészeti gyűlés munkálatai). Tom. I. Kazanj 1894.
6. Verhickij: Altajskije Inorodcy (Az Altaj-hegység őslakói). Moskva 1893

B) Megküldött folyóiratok.

1. Am Urquell, V. köt. 1-12. füzet.
2. Az Ezredéves Orosz. Kiállítás Közleményei.
3. Český Lyd. 1891. 1-6. füzet (I. évf.)
1892 }
1893 } 1-6. füzet (II. évf.)
1894. 1-6. füzet (III. évf.)

28. Schrenk L.: Reisen und Forschungen im Amur-Lande S. P. 1881.
29. Schroeder Leop.: Hochzeitsgebräuche der Ersten. Berlin 1888.
30. Sjögren Al.: Gesammelte Schriften I. S. P. 1864.
31. Sommier S.: Un Estate in Siberia. Firenze 1885.
32. Strahlenberg Philiph v.: Europa u. Asia. 1730 Stockholm.
33. Strauss Adolf: A Balkán félsziget. Budapest 1888.
34. Wenjukov: Die russisch-asiatischen Grenzlande. Leipzig 1874.
35. Zorrenner Carl: Erdkunde des Gouv. Perm. Leipzig 1851.

b) *Füzetek.*

1. Ahlquist Aug.: Ueber die Culturwörter der obisch-ugrischen Sprachen.
2. Backofen: Der Bär in den Religionen des Alterthums. Basel 1863.
3. Castrén-Aminoff: Syrjänische Hochzeitsgesänge.
4. Grube Oscar: Anthrop. Untersuch. an Esten. Dorpat 1878.
5. Hiekisch Carl: Die Tungusen. Dorpat 1882.
6. Humboldt Alex. und Cancrin Georg: Im Ural und Altai. Leipzig 1869.
7. Kálmány Lajos: Világunk alakulása nyelvhagyományainkban. Szeged. 1893.
8. Kánitz F.: Das serbische Bauernhaus. Wien 1865.
9. Koskinen Yrjö: Sur l'antiquité des Liven en Livonie. Helsingfors 1866.
10. Lehmann Richard: Hilfsmittel und Methode des Geographischen Unterrichts. Halle 1846.
11. Röttger Carl: Russische Revue. VI. 10.
12. Schiefner A.: Das 13 monatliche Jahr und die Monatsnamen der sibirischen Völker.
13. Schmidt E.: Die Mongolei und das Land der Tanguten.
14. Schmidt Fr. Max: Ueber Rubrik's Reise. Berlin 1885.
15. Setälä: Thomsen Vilmos nyomozásai finn nyelvtörténet terén.
16. Sion G.: De la Tobolszk până în China. Bukuzesei 1888.
17. Sommier Stephen: Anthropologia Laponi . . . 1886.
18. " " Fra i Baschkiri.
19. " " Note di Viaggio. Firenze 1889.
20. " " Siriéni Ostiacchi e Samoedi. Firenze I. 1887.
21. Verzeichn. der von der naturforsch. Gesellsch. in Kazan herausgegeben. Schriften.
22. Waldbauer Ferdinand: Zur Anthrop. der Liven. Dorpat 1879.

c) *Orosz könyvek.*

1. Bjeljavskij: Herberstein i jevo jizvjestijja o Rossiji (Herberstein és az ő tudósításai Oroszországról). S. P. 1884.
2. Grot K. J.: Moravija i Madjary (Moravia és a magyarok). S. P. 1881.
3. Jadrincev: Szbirskije Jinorodecy (A szibériai őslakók). S. P. 1891.
4. Magnjickij: Matjerialy k objasnjenijju staroj čuvašskoj vjery (Adalékok a régi csuvas hit megvilágításához). Kazanj 1881.
5. Opyt Jistoriji Myslji I. I. füzet.
6. Pamjatnaja knizka Tobolskoj Gubernijji v 1884 god. Toboljsk. 1884.
7. Pjermškaja Gubernijja S. P. 1875.
8. Pjermškaja Starina (Perm vidékének hajdankora). I. Pjermj 1889.
9. Rittich: Matjerialy dlja etnografiji Rossiji. Kazanskaja Gubernija (Adalékok Oroszország néprajzához. A kazáni kormányzóság). Kazanj 1870 I. II.
10. Smirnov J. N.: Čeremisj. Kazanj 1889.
11. " " " " Votjaki " " 1890.
12. Vjestnik Imp. Russkavo Geograficeskavo Obsčestva (Az orosz földrajzi társaság tudósítója). 1853 god. II-VII. S. P. 1853.
13. Zamyslovskij: Herberstein i jevo jizvjestijja o Rossiji S. P. 1884.
14. Zapiski Imp. Russkavo Geograficeskavo Obsčestva. Tom. XI.

d) *Orosz füzetek.*

1. Abramov N.: O klimatje goroda Berjozova (Berezov város éghajlatáról)
- 2—4. Archangelskij: Jimoroděeskija školy (Nemzetiségi iskolák) Krasnou fimskovo ujezda. — Sovrjemennij byt jimorodcev Kr. u. — Inoroděeskija školy Pjermskoj guberniji (3 apró füzet).
5. Berg F. N.: Pamjatuiki drjevnjej pisjmenuostji ji jiskustva P. S. 1882.
- 6—7. Etnográfiai programmkérdések.
8. Golubovskij P. Polovec v Vengriji. 1889 Moskva.
9. Islavin Vladimir: Samojedy S. P. 1847.
- 10—12. Kazáni anthrop. és etnogr. kiállítások katalogusai.
13. Kostrov N. A.: O brazcy narodnoj ljiteratury Samojedov. Tomsk 1882.
14. " " " " Očerki juridjičeskavo byta Jakutov. S. P. 1878.
15. " " " " Obzor etnografičeskich svjedzenij v Samojedskich pljemenach.
- 16—17. Kuznecov S. K.: Archeologo-etnografičeskije etjudy. — Ostatki jazyčestva u Čeremis.
18. Maljijev: Antropologičeskij očerk Baskir. Kazanj 1876.
19. Maljijev: Antropologičeskij očerk pljemenji Permjakov. Kazanj 1887 (két példányban).
20. Maljijev: Otčet o Vogulskoj Expediciji. Kazanj 1873.
21. Matjerijaly dlja Istoriko-geografičeskavo atlasa Rossiji S. P. 1884.
22. Opisanije Kollekciji Daškovskavo Etnografičeskavo Muzeja I. II. Moskva 1887.
23. Ostrovskij D.: Votjaki kazankoj guberniji. Kazanj 1874.
24. Ovsjannikov: Svadjebnyje obrjady žitjelj g. Kazanji (Házassági szokások Kazán város lakóinál). Kazanj 1885.
25. Patkanov C.: Tip Ostjackavo bogatyrja. S. P. 1891.
26. Plan g. Kazanji.
27. Poljakov: Putješestviye v dolinu reki Obi (Utazás az Ob völgyében). S. P. 1877.
28. Putjevodžitjelj po Daškovskomu muzeju.
29. Samoučitjelj tatarskavo jazyka. Kazanj 1887.
- 30—32. Smirnov J. U.: Sljedy čelovječeskich žertvoprjinošenij u privolžskich finnov (Az emberáldozat nyomai a volgavidéki finn népeknél). Prošloje ji buduščee Slavjan. — Jubiljelj Moskovskavo Archeologičeskavo Obščestva (3 apró füzetek).
33. Sputnjik po Sibirji.
34. Sulockij: Skazanije ob ikonje Božijej Matjerji Abalackoj. Vjatka 1874.
- 35—41. Tobolszk város leírásával stb. foglalkozó 7 füzet.
42. Ukazatjelj k jizdanijam Imp. Russkavo Geografičeskavo Obščestva S. P. 1886.
43. Ukazatjelj kollekciji Moskovskavo Muzeja prikladnych znaniy. Moskva 1879.
44. Vaclik J. J.: Zakašpijskaja železnaja doroga S. P. 1888.
45. Veske M.: Jizsljedovanyja o narječijach čeremisskavo jazyka. Kazanj 1889.
46. Zapiski zapadno-sjibirskavo otdjela Imp. Russk. Geogr. Obščestva VI. Omsk 1884.
47. Žukovskij: Krjestjanskija strojenija v kazanskoj guberniji. Kazanj 1881.
- 48—52. Három apró anthrop. füzet (moszkvai kiállításról) és két társulati jelentés.
- 53—55. Három nem tudományos, értéktelen füzet.

HIVATALOS ÜGYEK.

Jelentések a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról.

Dr. Jankó János m. n. múzeumi segédőr és a Néprajzi Osztály vezetője a következőket jelenti:

Az 1895. Január 1-től márczius 31-ig terjedő évnegyedről.

A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának 1895. évi január-márcziusi negyedéről szóló jelentésemet annak szomorú bejelentésével kell kezdenem, hogy a Néprajzi Osztály igazgató-őre Xántus János hosszas szenvedés után 1894. decz. 13-án meghalt. A Néprajzi osztály szervezője, első gyűjtője, 23 éven át főnöke volt ő, s emlékét gyűjteményei a múzeum történetében örökre meg fogják őrizni. A szomorú esettel kapcsolatosan a minister engem segédőrré nevezvén ki s az osztály vezetésével bízott meg, míg a segédi állást Semayer Villibald urral a budapesti m. kir. tud. egyetem anthropologiai tanszékének volt assistensével töltötte be.

A mi a gyűjtemények rendezését és felállítását illeti, az a következőkkel haladt előre: rendeztetett és felállított a kínai, japáni és szíami gyűjtemény, s így több mint 1200 tárgy; revidáltatott s ennek alapján egész újra elkészítettetett folytatólagosan a 7—14. szekrények leltára. Ezenkívül munkásságunkat arra kellett központosítanunk, hogy lehetőleg jól előkészítsük a költözködést, melynek az osztály egy része — két új bérhelyiséget nyervén — eléje néz: így a rendezetlen s nagyrészt még leltározatlan anyagot sortiroztuk, ládába beesomagoltuk s a költözködéssre teljesen előkészítettük.

A gyűjtemények szaporulatát a következő számok tüntetik fel. Ma leltározva van 7058 tárgy, ideiglenesen leltározva a Herman Ottó-féle halászáti gyűjteményből 69, a Fenichel-féle ujuineai gyűjteményből 3277 tárgy, van tehát összesen 10.404 tárgy, a mi az elmúlt 3 hó alatt 217 tárgyszaporulatot mutat, mi kizárólag magyar tárgyakból és fényképekből áll s a dotatióból szereztetett. A könyvtár áll 188 műből tehát a múlt évnegyedben kimutatott 144 művel szemben 44 művel gyarapodott, ugyancsak a dotatió terhére: végül a felszerelési leltár is gyarapodott 7 tétellel, a már bejelentett fényképeképkecsülék által.

Az 1895. április 1-től június 30-ig terjedő évnegyedről.

A M. N. Múzeum Néprajzi osztályában 1895. évi április-júniusi II. negyedében rendeztetett és felállított a kokhinkhinai, jávai, szumátrai, keletindiai, borneoi s a malagi szigettengerről való gyűjtemény, továbbá a gróf Teleki által ajándékozott középafrikai masszai, és az Ónody által ajándékozott perzsa és turkesztáni gyűjtemény; a rendezés e rohamos előhaladása mellett, mely egyrészt az osztályhoz kinevezett új munkaeőr folytán, másrészt a május 1-én történt helyiségbővítés folytán vált lehetővé, teljesen bevégeztetett a magyar gyűjtemény új leltára is.

A gyűjtemények új szaporulatát a következő számok tüntetik fel: ma leltározva van 7146 tárgy, ehhez az ideiglenes leltárból 3346 járul, s így van

összesen 10.492 tárgy. a mi az elmúlt 3 hó alatt 88 tárggyal való szaporulást jelent. A 88 tárgy közül 7 bolgár, 81 magyar. Az osztály dotációjából vétetett 75 db. Ajándék útján kaptunk 13-at és pedig Peez Károly szyriai alkonzul úr ajándékozott 7 db. bolgár tárgyat, Herman Ottó országgyűl. képv. úr 2 dbot, egy somogyi úr, Kammerer Ernő országgyűl. képv. úr közvetítésével, továbbá Halász Zoltán földbirtokos, Csonka Pál mérnök és Csallány Gábor ármentesítő társulati tisztviselő, urak 1—1 dbot.

A könyvtár, a mely 189 műből áll, a mult évnegyeddal szemben csak egy tétellel szaporodott, de ez az egy tétel a legbecsesebb szerzemények egyike, t. i. a „Zeitschrift f. Ethnol.” első 20 kötetének teljes sorozata, 8 kötet supplementtel.

A sirleletek anthropologiai anyagának egybegyűjtése czéljából az osztály segédje, Semayer Vilibáld, a szomolányi ásatáson, én pedig a szentesi ásatáson vettem részt. Mindketten részt vettünk a prágai cseh-szlovén rendkívül tanulságos néprajzi kiállításon, mit számunkra a méltóságos Igazgató ur tett lehetővé.”

Czigány-gyász a délvidéken.

Meghalt a mehalai (Temesm.) czigányok vajdája, a 78 éves Buócz Jóska. Az öreg vajda elhunytát a czigányok mélyen gyászolják. Mikor a haláleset bekövetkezett, a családtagok földrevetették magukat és hajukat tépték. A vajda özvegyét, a 67 éves Buócz Katinkát *ösi czigányszokás szerint egy eperfához kötözték és a szegény, asszonynak ott kellett állnia egész nap, kezében égő gyertyával.*

Étel-italt nem adtak az özvegynek s ezért azzal kárpótolták, hogy időnkint égő pipát adtak a szájába.

A vajda holt-testét vászonba göngyölték, aztán földre tették és nagy tégladarabot kötöttek a nyakára. Alkonyat beálltával nagy tüzet raktak a holt-test körül és éjféle 12 órakor megkezdődött az úgynevezett: *szellemtáncz*, miközben a banda összes tagjai ordítottak. Másnap reggel a holt-testet a téglával együtt fakoporsóba helyezték s egy bunkósbottot tettek a koporsóba, hogy a vajda a más világon védekezhessék a gonosz szellem ellen. Délben aztán a holt-testet a *csóka-erdő* egyik félreeső helyén eltemették. A sír fölött aztán éjjel még tüzet raktak, mely körül újra eljárták a szellemtánczot.

Gál Kálmán.

A „Baba-Dokia“ a rutének és huzulok földjén.

A hófuvást teremtő fagyos Baba-Dokiáról folyóiratunk I. évi folyamában volt szó. Dr. *Mariencescu* Athanáz írt róla (a 134—144. lapon) mint „román népmýthológiai alak“-ról, keresve az összefüggést s a tradiczióális kontinuitást a rómaiak *Mamuralia*-ünnepével és azonosítva Baba-Dokiát az ő *Anna-Perennajukkal*.

Erre én is hozzászóltam Bukarestből (a 194—197. lapon) kimutatván, hogy a Baba-Dokiának alig van köze a rómaiakhoz, sőt nem is lehet „román népmythológiai alak“, hisz Marienescu szerint, hazánkban csak is a Krassó-Szörénymegyei Szemenik-hegységben ismerik, Romániában pedig „maga a nép nem tud semmit róla“. Csupán Moldvában, a *Pion* és *Usahló* határhegyek vidékén hiszi a havasi juhász, de „a sík, alföldes Oláhországban, hol e monda keletkezéséhez szükséges képzelet ébrentartásához s táplálásához távol vannak a természet hegycsúcsai, még kevésbé ismerik a Baba-Dokia-mythost s itt úgyszólván csak a városok intelligens köreire szorítkozik annak ismerete.“ Ezt írtam öt év előtt.

Oláh nép-mythológiai alaknak tehát nem ismerhetjük el Baba-Dokiát. De honnan került — bár szórványosan is — az oláhok közzé? Hasonló példák hiányában magyarázat nélküli voltunk, nemrég azonban Dr. *Kaindl* R. T. osztrák ethnográfus, a bukovinai rutének és huzulok idővarázslásáról értekezvén,* kimutatta, hogy közöttük általában a Baba-Dokia-monda, s így az kétségtelenül szláv eredetű.

Kaindl 14 variánsát közli a mondának, s megjegyzi, hogy a rutének *Jaudocha*-nak, a huzulok *Jeudochanak* mondják az oláhok *Dokia*-ját, a mi mind a márczius elsejére (új stíl szerinti 13-ára) eső *Eudoxia* népies kiejtése. A monda-változatokat külön nem ismertetjük. Valamennyi szerint 12 napig tart Baba-Dokia uralma, a ki ugyanannyi bundát visel, s mikor megrázkódik havaz; de mindennap levet egy-egy bundát, s mikor az utolsót is levette, szép idő lesz, elmúlik a hófúvás — ő azonban megfagy, bunda nélkül.

Némely variáns csinos mese-részleteket is tartalmaz; de minket csak a lényeg érdekel, hogy t. i. a Baba-Dokia monda teljes elterjedtségében meg van Bukovinában, a honnan lehuzódhatott a szomszédos Moldovába, a *hegyvidéki* oláhság közzé is. Ez *Kaindl* kutatásainak érdeme, a ki azonosnak tartja Dokiát a szláv Jaga-, vagy Ježi-Babával is, a ki szintén a tél személyesítője. Hogy pedig Baba-Dokia a monda szerint megfagy s kövé válik, annak analógiája megvan Oroszországban, a hol szintén sok „*Kamennaja-Baba*“ (kőbanya) van.

Veress Endre.

Kolozsvári gombák.

Híres város szép Erdélyben Kolozsvár! Nemcsak azért, mivel ott főzik a híres „kolozsvári káposztát“, hanem mivel ott találja meg rendszerint jól ápolt melegágyát mind az a szellemi gomba, melynek csirája tudományos életünk központjában — mint mondani szokták „az előítélet és elfogultság“, vagy mások szerint a „kegyelethiány“ rideg atmoszférája miatt — nem

* I. d. „Die Wetterzauberei bei den Rutenen und Huzulen“. A „Mittheilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft in Wien“ 1894. évf. 624—642. lapján. A Baba-Dokiáról a 629—636. lapon ír.

bir megfakadni. Ismeretes dolog, hogy mint lövöldözte innen évtizedeken át jó Brassai bácsi kárt nem tevő papirosbombáit különböző irányu nyelvészeti törekvéseinkre. Itt vert gyökeret és virágzott Imre Sándor nyelvfeltevő módszere is. Legujabban a magyar *ethnologiai* kérdés menekülő eszméi számára nyílt itt mentsvár, melyeket különösen az „*Erdélyi Múzeum*“ becézéget szíves-séggel védő bástyái mögött. Innen hirdetik hazánk fiainak minden kritikai megjegyzés nélkül a *magyar-japán* rokonságot, mely utóbbi nép nyelvében Bálint Gábor, az altaji összehasonlító nyelvtudomány egyetemi tanára „*több mint 800 (nyolczszáz) magyar alapszónak társait tudja kimutatni*“ (XI. köt. 587. l.) s tudja azt is, hogy a japánok „*eddig győzelme annak tulajdonítható, hogy ők a turáni ősi erényt, az egyenességet, az istenekkel is daczoló elszánt akaratot egyesítették a kínai hangyaszorgalommal a kínai önhittség nélkül*“ (u. o. 591 l.). A legutóbbi füzetben pedig Zichy Jenő gróf expedíciójának ismertetése kapcsán azt tudja meg a világ, hogy ennek tagjai „*az északi Kaukázusban leginkább a cserkesz törzseket tanulmányozták, megállapítván (!) azoknak a magyar nemzettel való nyelvi (!) és néprajzi rokonságát*“ (XII., 403.). Szemben ezen „*megállapított*“ magyar-cserkesz-japán rokonság tanával, mint már egyszer volt alkalmunk róla elmélkedni, „*szánakozásra*“ int bennünket az erdélyi tudományosság mindazok iránt, „*kik a magyar nemzetnek finnyugra, vagy török-tatár ágú voltát vitató iratokat a magyar nemzet pénzéből fizetik és kinyomatják; mert annak annyi alapja sincs, mint volna olyan vitának, hogy a gorillamajom orang-utang-e, vagy csimpansz?*“ — és sürgeti, hogy aki nálunk „*finncserkesz, vagy csuvas-török-tatár*“, az „*menjen és kérjen eme dib-dáb népektől kenyert*“ (u. o. 128.).

Még jó, hogy az aposztrofáltak nem ragadták meg mindjárt a kenyérkéregetés nehéz vándorbotját, s egész ekkoráig halogatták utjokat a „*dib-dáb népek*“ felé; mert íme minden remény ellenére egyidejűleg megkegyelmezett oláh martirjaink esetével a kegyelem fehér lobogója tünt fel a Szamos partján s vígan leng, ha nem is mindnyájuk, de legalább a „*csuvas-török-tatár*“ rokonság hirdetői számára is, mely utóbbiak t. i. úgy látszik az enyhébb fajta bűnösök képviselői a japán- és cserkesz-ellenes ethnologusok karában. Nagy szeretettel védi jelesül a friss szám Marczalit és Vámbéryt a folyóiratunkban közölt támadások ellenében. „*Munkácsi Bernát*“ — így szól — „*Marczalinak a török eredetet bizonyító érvei ellen polemizálva az ugor eredet mellett nyelvészeti érvein kívül történeti erősségeket próbál felhasználni; de kevés szerencsével és tévesen, pl. midőn a kabarokat Lebedia helyett csak Etelközben csatlakoztatja a magyarokhoz s ebből azt a téves következtetést vonja, hogy, ha a magyar nyelv ugor jellegét csak az Etelközbe menekült kabarok révén nyerte volna, Julián semmikép sem beszélhetett volna hazájának egész mivolta szerint ugor nyelven nemének ősi turk nyelven beszélő elszakadt ágával, melynek külön állása minnenesetre régibb korú az etelközi hazánál. Mint-*

hogy azonban a kabarok még *Lebediában* csatlakoztak a magyarokhoz, az etelközi csatlakozásra alapított okoskodás magától összedől. — Azonban uraim, uraim, vigyázzanak, nem jól céloznak! Az ellenség helyett, becses pártfogásuk emberére van irányozva puskájuk. Mert nem Munkácsi Bernát az, ki a kabarokat „Etelközben csatlakoztatja“, hanem *Marczali Henrik*. Tessék csak megnézni a „Magyar Nemzet Története“ 36. lapját, ahol világosan olvashatják Marczalinak Konstantinosz-fordítását: „Mások azonban (a kabarok közül) *elmenekültek és a turkokhoz* (magyarokhoz) *jöttek a besenyők mai földjére*“ s jegyzetben hozzátéve: „*Azaz Etelközbe*“.

Nagy a harag különösen a „Vámbériász“ miatt, mely egyébként több más hívét is felbőszítette a török atyafiságnak. „Ilyen hangon nem írtak nálunk a hírhedt ‚Mondolat‘ óta . . . Vámbéry érdemei nagyobbak, hogysem szabad volna még tévedéseivel szemben is ilyen hangon róla írni.“ Nem szándékom az állítás érdemét illetőleg jelenleg vitázni, de megjegyzem mégis, hogy a „Mondolat“ óta is volt egy folyóirat, mely több változatban ismétlődő „orangutang-csimpansz“-érvelésein kívül egyszer így írt: „A mai mandsuk nem birják többé az Aiszin Gioro mandsu népének ősi erényét. Meglehet a mandsuk előtt is gyakran ismételték az olyan lelkesítő beszédeket, mint a minővel a M. Akadémia egyik kitünősége nem rég szerencséltette a fővárost, a midőn azt bizonyította, hogy a honfoglaló turáni magyar vérből a mai nemzetben már egy csepp sincs s a hálás publikum *örülten* tapsolt! Nem volt senki, aki azt kérdezte volna az akadémikus urtól, ugyan kinek köszönheti a Magyar Akadémia lételet, ha nem turáni nemzetünk főurai lelkesülésének?! Nem kívánám, hogy a sors próbára tegye nemzetünket, mert nagy a valószínűség, hogy az akadémiai fölolvasó tapsoló hallgatóságával együtt a *kinai hősök példáját találná utánozni*“. — Pedig az az akadémikus, kiről itt szó van, nem más, mint . . . *Vámbéry Armin* s a folyóirat, mely róla ily közleményt nyújtott . . . az „*Erdélyi Múzeum*“ (XI., 590.).

M. B.

Hivatalos nyugtázás.

1895. június 1-jétől június 29-ikéig tagdíjat fizettek:

1891-re: Benedek János, Király József.

1892-re: Jeszenszky Ferenc, Király József.

1893-ra: Jeszenszky Ferenc, Király József, Kőrösi Henrik, Nagy Gyula, Wigand János.

1894-re: dr. Alexics György, Király József, Kőrösi Henrik (1 frtot).

1895-re: Abel Janka, Arany László, dr. Ásbóth Oszkár, Bajai áll. tanító-képző, Bayer József, ifj. Berger Sámuel, Boncz Ödön, Brassói áll. keresk. akadémia, Brassói magyar kaszinó, Budapesti I. ker. fels. leányiskola, Debreceni ref. főgimnázium, Ebner Lajos, Fail Gábor, dr. Gerece Péter, Göncei Ferenc, dr. Havass Rezső, Hirschl Béla, Hódmezővásárhelyi főgimnázium, Juhász István, Káldy Gyula, gr. Keglevich Gábor, Kovács Sándor, Lintner Lajos, dr. Pauler Gyula, Piskitelepi áll. népiskola, Rozsnyói kat. főgimnázium, Stern Ábrahám, Szalay Imre, Székely Bertalan, dr. Szinnyei József, dr. Téry Ödön, dr. Thirring Gusztáv, Thúry József, dr. Török Aurél, Ujvidéki szerb fels. leányiskola, Vitális István, dr. Wagner Lajos, Wágner Manó.

Budapest, 1895. június 29.

Dr. Zolnai Gyula,

a Magyarorsz. Népr. Társaság pénztárosa.
(Markó-uccai főgimnázium.)

Pápai Károly művére („Az uralvidéki rokon népek anthropológiája“) újabban előfizetett Gr. Kuun Géza. (Összesen 4.)

A Néprajzi Társaság tagjai közé újabban beléptek: *Csáky Elek* tanító, Somogy-Vámos (ajánl. dr. Munkácsi B.), *Hidvéghi Sándor* tanító, Gicz (ajánl. u. a.), *Jakab József* polg. isk. tanár, Nagy-Peleske (aj. u. a.), *Kiskéri Balogh István* tanító, Felső-Gagy (aj. u. a.), *Kovács Bálint* tanító, Zágon (aj. u. a.), *Nemes Mihály* tanító, Uglya (aj. u. a.), *Novoth István* tanító, Baja (aj. u. a.), dr. *Óvári Ferenc* ország képviselő, Veszprém (ajánl. dr. Zolnai Gy.), *ifj. Pongor István*, Debrecen (ajánl. dr. Munkácsi B.), *Rechnitzer Ignác* tanító, Hajdu-Szovát (ajánl. u. a.), *Sajóölgyi G. Péter* tanító, Dorogma (aj. u. a.), *Székely Dénes* tanító, Csik-Jenőfalva (aj. u. a.), *Szentkeresztly Tivadar* tanító, Csorvás-Gerendás (aj. u. a.), *Vécsy Agost* tanító, Tisza-Roff (ajánl. u. a.), *Véghely Dezső* kir. tanácsos, alispán, Veszprém (aj. dr. Zolnai Gy.), *ifj. Zsoldos Benő* ref. theologus, Kolozsvár (aj. u. a.), *Beney Antal* tanító, Horgos (aj. dr. Munkácsi B.).

Ezen legújabban belépett tagjainknak az „Ethnographia“ VI. évfolyamának 1. füzetét ninesen már módunkban megküldeni, mivel a teljes példány-készlet elfogyott.

Elnökség.

Újabban beküldött s a legközelebbi füzetekben kiadásra kerülő munkálatok:

Beney Antal: Horgos és vidéke.

Bézsán Miklós: Néphit és népszokások a Karas-menti románoknál.

Csáky Elek: Somogy megye lengyeltóti járásának néprajzi viszonyai.

Demeter Dénes: Székelykeresztúr vidékének népe.

Gál Kálmán: Babonák.

Hidvéghi Sándor: Gicz környéke.

Juhász János: Gömör megyei néprajzi vázlatok.

Jung Ferencz: Kiskőszegi dunai halászat.

Kéler Gyula: Keeskeméti pusztái. Lakodalmi szokások.

- Kiskéri Balogh István*: Abauj-Torna m. cserhádi járásának néprajzi viszonyai.
Kiszling István: Néprajzi adatok Veszprémmegyéből.
Kolumbán Samu: A rákosdi lakodalom. Udvarhelyi játékok. Székely, csángó és oláh babonák.
Kovács Bálint: Zágon és vidéke.
Kristály Balázs: A tejvitel hiedelme a székelyek között.
Kutasz Mihály: Pünkösdi királyválasztás Dunántúl. Lakodalmi szokások.
Lázár István: Gyermekjátékok. Malmok. Bőreszerzés.
Medveczky Soma: Három község Liptóban.
Mészáros Gyula: Kalocsai néprajzi adatok.
Nemes Mihály: A talaborvölgyi ruthén nép ruházata, ételei, lakóháza, halászata, vadászata, földművelése, baromtenyésztése és népies szerszámai.
Orbán József: Néprajzi adatok, Barátmajor, Sirokác és Füsthegy községekből.
Rechnitzer Ignác: Hajdu-Szovát néprajzi leírása.
Sajóvölgyi G. Péter: Dorogma ethnographiája.
Székely Dénes: Csikmegyei néprajzi adatok.
Szentkereszty Tivadár: Gerendási népszokások. Nyitrai megyei népmondák. Szitaforogtatás Csongrádban.
Vécsy Ágoston: Néprajzi adatok Tisza-Roff vidékéről.

TARTALOM.

<i>Nagy Géza</i> : A székely írás eredete	269
<i>Melich János</i> : Cseh-szláv ethnografiai kiállítás Prágában	277
<i>Kovács János</i> : A cigányok Szegeden	280

Néphit és népszokások:

<i>Farkas Lajos</i> : A „kállai kettős”	288
<i>Kolumbán Samu</i> : Adatok az udvarhelymegyei székely néphithez	298
<i>Gál Kálmán</i> : Határkerülés és húsvéti öntözés a Nyárad vidékén	301
<i>Lázár István</i> : Néprajzi adatok Alsófehér-megyéből	304
<i>Jakab József</i> : Rákóczi leánya	307
<i>Jakab József</i> : Szatmármegyei babonák	309
<i>Wagner Aladár</i> : Népszokások Nagy-Bakónak vidékén	313
<i>Gönczi Ferencz</i> : Göcseji népszokások	320

Irodalom:

<i>Herrmann Antal dr.</i> : „Beiträge zur Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte von Tirol”. — Willibald Müller. „Beiträge zur Volkskunde der Deutschen in Mähren.	339
--	-----

Társulati ügyek:

A Magyarországi Néprajzi Társaság 1895-iki közgyűlése (folytatás). — Titkári jelentés.	341
A Magyarországi Néprajzi Társaság újabb könyvtár-gyarapodása	344

Hivatalos ügyek:

Jelentés a M. N. Muzeum Néprajzi Osztályának állapotáról	348
--	-----

Apróságok.

<i>Gál Kálmán</i> : Czigány gyász a délvidéken.	345
<i>Veress Endre</i> : Baba-Dokia a ruthének és huzulok földjén	345
<i>M. B.</i> : Kolozsvári gombák	346

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MUZEUM
ÉRTESITŐJE.

SZERKESZTI

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT

—>: Megjelenik minden második hónapban. <—

A társaságot illető pénzek s a folyóirat szétküldésére vonatkozó fölszólások *dr. Zolnai Gyula* pénztároshoz (Budapest, Felső-Erdősor 1.) intézendők, minden egyébféle küldemény *dr. Munkácsi Bernát* ügyvivő alelnökhöz és szerkesztőhöz (Budapest, József-uca 49. sz.).

Ára egy évre 3 frt. — A tagoknak a tagdíj fejében jár.

BUDAPEST

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Fölvívás.

A Magyar Nyelvőr alulírt új szerkesztője szívesen küld a Nyelvőr újévi füzetéből *ingyen mutatóványt* mindenkinek, a ki erre nézve levelező lapon közli vele óhajtságát.

A Magyar Nyelvőr az Akadémia megbízásából szerkesztett s az egész magyar művelt közönségnek szánt folyóirat.

Czélja nemzeti nyelvünk teljes megismerése, jelenségeinek megmagyarázása s ezek alapján a nyelv-művelés ellenőrzése és irányzása.

1. A nyelvújítás óta s kivált legújabb sajtónkban sok helyes alkotás és sok friss, eleven szólás jutott irodalmi nyelvünkbe, de mellettük számos helytelen kifejezés; különösen sok *idegen csemete* került forgalomba s terjeszkedik a tősgyökeres magyarosság rovására. Ezekről lehetőleg megőrizni s megtisztítani nyelvünket s így *megőzni a nemzeti nyelvet s a nemzeti észjárás eredeti jelességeit és szépségeit* — erre irányult első sorban a Nyelvőrnek huszonnégy év óta fáradatlanul folytatott küzdelme. E czélra ezentúl állandó rovat lesz a *napi sajtó, a szépirodalom s a tudományos irodalom bírálata*.

2. A *nyelv-művelés*, a nyelv művészete nálunk mai napság nem elég öntudatos. Az írók s az iskola emberei keveset foglalkoznak a művészi beszéd, a szép és kifejező stílus technikájával. A Nyelvőr törekedni fog e tekintetben egyrészt elméleti irányzással szolgálni, másfelől összegyűjteni és fejtegetni az *igaz magyar stílus szépségeit és finomságait*, s ezzel, valamint a *műnyelv tárgyalásával* — amaz első, ellenőrző feladata mellett — tetteleg is elő fogja mozdítani a magyar nyelv-művelés ügyét.

3. A *kérdések és feleletek* rovatában ezentúl is készséges tanácsadással fog szolgálni minden nyelvi kétség esetében. A hónap végeig beérkező kérdésekre mindig meg fog felelni a következő hó közepén.

4. Nagy gondja lesz folyóiratunknak a *tudomány eredményeinek népszerűsítésére*. Össze fogja állítani a magyar szók és szólások eredetét, tekintettel a műveltség történetére. Ismertetni fogja a tudományos nyelvtannak, kivált a mondattanak fontosabb eredményeit — egyszersmind a stílusra való tekintettel.

5. Mindezek fölött rajta lesz, hogy kisebb-nagyobb értekezésekkel lehetőleg minden irányban tovább fejlessze nyelvünk szerkezetének és történetének, szókincsének és nyelvtanának ismeretét, hogy napfényre hozza s megmagyarázza a kevésbé ismert nyelvkincseket mind a régi irodalomból, mind a nyelvújítás irodalmából, mind pedig a nép nyelvéből. Iparkodni fog arra is, hogy mindezek összegyűjtésére megnyerje valamennyi olvasója közreműködését.

A szakszerű nyelvészeknél kívül több jeles írónk és tudósnk megígérte közreműködését, köztük *Ágai Adolf, Alexander Bernát, Bánóczy József, Beöthy Zsolt, Csapodi István, Herman Ottó, Kozma Andor, Rákosi Jenő, Riedl Frigyes, Szily Kálmán, Tóth Béla, Vikár Béla*.

Az új szerkesztő, ki a Nyelvőr nagynevű alapítójának, *Szarvas Gábornak*, huszonnégy év óta híu dolgozótársa volt, rajta lesz, hogy saját szerkesztésével is hasznos szolgálatot tegyen e valóban nemzeti ügynek. Reméli is, hogy az imént jelzett tartalom a maga sokoldalúságával számot tarthat minden művelt hazafi érdeklődésére s pártfogására.

A Magyar Nyelvőr ezentúl is havonként három-ívnvi füzetekben fog megjelenni. Előfizetéseket csak egész évre fogad el. Az előfizetés ára 5 trt, — **tanítóknak**, tanulóknak, önképző-köröknek és szerkesztőségeknek 3 trt. Az előfizetések — valamint az ingyen mutatóványszámot kérő levelező lapok — az alulírt szerkesztő s kiadó nevére czímezendők.

Tanítók, ha három nyomtatott lapra terjedő közölhető népnyelvi gyűjtést küldenek, vagy ingyen kapják egy évig a Nyelvőrt, vagy megfelelő tiszteletdíjban részesülnek.
NB. Gyűjtőknek már három előfizetés után ingyenpéldány jár.

Simonyi Zsigmond
Budapest, New-York palota.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

VI. évf.

1895. október—december

5—6. szám.

Az „ugor“ népnevezet eredete.¹

Μη δορῶσθε ἑσθες Ἀθηναῖοι! — mondhatom én is szaktársaimnak, kik bizonyára némi megütközéssel veszik első pillanatra tudomásúl, sőt talán valami nagy Pálfordulás-féle dolgot sejtenek, midőn előrebocsátva értekezésemnek végeredményét, azon nézethez való csatlakozásomat nyilvánítom, mely szerint az „ugor“ népnevezet eredeti jelentésében és használatában tulajdonképpen a „török“ népnevezetnek csak régibb mása és egyértékese.

Azonban közelebről vevén szemügyre e felfogást, be kell csakhamar látniok, hogy voltaképpen nincsen ezen semmi rendkívüli. Hiszen még világosabban, mint az „ugor“ foglalja magában a törökség jelzését a „turk“ nevezet, melyről pedig tudvalevő, hogy Bölcs Leótól kezdve egész sereg bizanci író, sőt a nyugatiak közül Liutprand is alkalmazza a nyelvére nézve határozottan *nem török* magyar népre. S ha ezt a tényt megérthettük, ha megmagyarázhattuk a népnevek átruházásának és átszarmazásának számos analogiája mellett azon érintkezés, illetőleg kapcsolat révén, melyet nyelvi, néprajzi és történeti tekintetben kétségtelenül lehet igazolni a magyar és egyéb török népek közt: mindenesetre megnyugodhatunk eleve annak lehetőségében is, hogy az „ugor“ szintén csak olyan átruházott névnek bizonyúl, mint a Τούρκοι — annál is inkább, minthogy avval sem a magyar, sem legközelebbi rokonai nem maguk nevezik magukat, hanem minden időben idegen írók és népek azok, kik ezt a szóban forgó nevet reájuk alkalmazzák.

Hogy pedig e kérdéssel tisztába jöjjünk, az főképpen *ma* szerfölött időszerű. Harmadfél évtizede, hogy *Budenz* divatba hozta nálunk az „ugor“ név használatát az *altaji nyelvcsalád amaz ágára*, melynek a *finu és magyar alkotják szélso tagjait*²; s tette

¹ Felolvasztatott a M. T. Akadémia I. osztályának 1896. január 7-iki ülésén.

² Legelsőben történik ez az 5 1869-ben megjelent „Ugrische Sprachstudien“-jében (l. 4. l. jegyz., valamint eljárása védelmét: Nyelvtud. Közl. XVI, 121. jegyz.).

ezt pusztán a „*verba valent usu*“ elvére támaszkodva minden ethnologiai megokolás nélkül, a kifejezés kényelmessége, illetőleg rövidsége kedvéért. Méltán szólhattak fel az ellen Hunfalvy Pál (M. Nyelvőr III, 145) s a külföldön Donner,¹ valamint Winkler,² kik közül a két előbbi az „indo-germán“ mintájára a nyelvcsoporthoz két végső tagjának nevéből szerkesztett s a külföldön ma is általános használatú „*finn-ugor*“ nevezet megtartását javasolta, az utóbbi meg éppen a nyugati ágak, a „*finn*“-nek alkalmazza nevét az egész csoportra, minthogy szerinte az „az ősi típus vonásait anthropologiai és nyelvészeti tekintetben egyaránt hűebben őrizte meg az ugor ág nál“. Magamnak is volt alkalmam a múlt tavasszal egy nyelvészeti értekezés kapcsán (Nyelvtud. Közl. XXV, 170.) ez ügygyel foglalkozni, amidőn nemcsak arra hivatkoztam, hogy az „ugor“ ethnikai jelző nem vonatkozhatik egyszersmind a „csúd“ (finn és permi) népekre; hanem arra is, hogy annak eredeti szűkebb értelemben való alkalmazását nyelvtudományunk módszerének újabb előhaladása teszi kívánatosná. „Nyelvészeti összehasonlításainkban“ — így szólok e helyt — „csak úgy járhatunk el magyar szempontból módszeresen, ha minden kérdésnél fokozatos haladásban legelőbb is nyelvünk szorosabb rokonságát, az *uralvidéki ugor nyelveket* (a vogul és osztjákat) fogjuk vállatóra s csak midőn itt határozott világosságot nem nyerhetünk, vagy ha kutatásaink eredményének további igazolását, illetőleg a megelőző fejlemények földerítését célozzuk, térünk át a távolabbi rokonság fokán álló nyelvekre is.“ Az ily műveletek természetesen megkövetelik, hogy a magyar és legközelebbi rokoni a vogul és osztják egybehasonlításából nyert közös ősi — hogy a szokásos szóval éljünk — „alapnyelvi“ alakokat (szemben azokkal, melyeket a finn és permi ágak is odavonásával szerezhetünk) külön sajátos névvel jelezzük; erre pedig nincs alkalmasabb, mint éppen az ama népekre és nyelvekre alkalmazott régi „*ugor*“ szó, melyet a hazai tudományos használat alap nélkül tett tágabb értelművé. Még tovább megy e nevezet használatának megszorításában Kun Géza gróf, ki Vámbéry legújabb könyvét bírálva, hibáztatja benne azt az eljárást, hogy a „*finn-ugor*“ mellett használja vegyesen egyazon értelemmel az „ugor“ kifejezést is (Századok; XXIX, 750.), holott

¹ Die gegenseitige Verwandtschaft der finnisch-ugrischen Sprachen. Helsingfors, 1879. 5. l.

² Uraltaische Völker und Sprachen, Berlin, 1884., 210. l.

ez szerinte legfeljebb csak a magyarra illik, de tovább már a vogulra és osztjákra sem, mely népeknek t. i. *jugra* nevezete véleménye szerint, egészen külön eredetű. Az ő álláspontja a terminologia kérdésében az, hogy a „finn-ugor“ kifejezés is mellőzendő s helyébe a „*finn-jögra*“, vagy „*finn-juhor*“ volna használatba hozandó. Látni való a nézetek ily elágazása mellett, hogy tudományos műnyelvünk helyességének és szabatoságának is érdekében történik, midőn még egyszer tüzetes kutatás alá fogjuk a kérdést, hogy honnan vette eredetét az „ugor“ népnevezet, mikép került hozzánk s a velünk rokon népekhez, valamint hogy mit lehet kezdetbeli jelentésköre és használata gyanánt megállapítanunk.

A legczélszerűbb út, melyen e kitűzött feladat terén nyomozásunk megindúlhat, az „ugor“ népnév maiglan is szereplő adatainak nyelvtörténeti és összehasonlító vizsgálata, melynek során legelsőbben is a magyarra nézve vetjük föl a kérdést, hogy az „ugorsága“ felől alkotott vélemény min alapszik.

A felelet tudvalevőleg erre nézve a következő: *Juhor*, illetőleg *uhor*¹ néven ismerik a régi történetirók azon népeket, melyeknek nyelveiről az összehasonlító nyelvtudomány bebizonyította, hogy a magyarhoz legközelebb állanak s vele egy szorosabb nyelvcsaládot alkotnak. E mellett ugyanily hangzású névvel jelzik a magyart a körülötte lakó szláv népek, aminő jelesül: a szerb *ugar*, *ugrin*, bolgár *ugrin*, új-szlóven *vóger*, *vogrin*, cseh-tót *uher*, kisorosz *uhor*, *uher*, szorb *vuhér*. Tudvalevő, hogy a XII. századbeli Nestor néven emlegetett legrégebb orosz krónikás is *ugri*-nak nevezi (többször alakokkal) a Kíev ellen vonuló magyarokat, akiktől szerinte a város mellett fekvő dombot is *ugorskoje*-nek nevezik;² hogy pedig ezen más helyütt „feketé“³-nek jelzett „ugorok“ (*černiji ugri*) nem mások, mint magyarok voltak — szemben Vámbéry ellenkező nézetével (Magyarság keletkezése; 188. l.) — az is bizonyítja, hogy a Kíev körüli síkot ma is „magyar mező“-nek (*Vengerskoje polje*)

¹ L. Lehrberg alapos tanulmányát: „Über die geographische Lage und die Geschichte des im russisch-kaiserlichen Titel genannten Jugrischen Landes“ az ő „Untersuchungen zur Erläuterung der älteren Geschichte Russlands (St.-Petersburg, 1816.)“ művében, hol egy 1571-iki okirathól az orosz czárnak következő czímzése van idézve: *Veljikiy Knjaz Ugorskiy*. A szibodski kerületben egy *Ugorskaja pustos* helynév van, midőn a szomszéd vjatkai kerületben *Jugrina*, *Jugrinskiy*, az orloviban *Jugricha*, *Jugrinskiy* helynevek találhatók (l. Smirnov: *Votjaki*, 5. l.)

² L. az illető hely idézetét Grot K. „Moravija ji Madjary“ művében (198. l.), vagy Kuun Géza gr. „Relationum Hungarorum“-jában (II., 58.).

³ A „fehér ugrok“ (*Ugri Beljiji*) t. i. a kazarok voltak (Grot: 197.).

nevezik. (Kuun: Relat. II., 59.). Ezen elősorolt szláv szók egy eredetibb s teljesebb *onpři* alak szabályszerű fejleményei, melyet az ó-szlóven *agrinb, ragrinb*, lengyel *wegrzyn, wegrin (wengrin)* s ez utóbbinak átvételei, az orosz *venegrec, vengerskij* és litván *vengras*, továbbá a rumuny *ungur* megfelelők tükröznek (I. Miklosich: Etymolog. Wörterb.). A szlávság révén terjedt el e szó a nyugati népekhez, melyeknél alakjai: német *unger, ungar*, középlatin *ungarus, hungarus* (többszörben így is: *ungri*), olasz *ungheri*, francia *hongrois* stb. Az egyébként szokásos Τούρσοι mellett egy IX. századbéli bizancki írónál (Georgius Monachusnál) is előfordúl, mint a magyarok neve: Οὐγγροι (Kuun: Relat. I., 132.). — Egészen világos az utóbb idézett alakokból, hogy a hazai szláv népek *ugar, uhor, uher* szava is nem az egyszerű „ugor“ népnevezetnek képviselője — mint eddig rendesen gondolták, — hanem amaz összetételnek tetsző bővebbé, melyet Jordanesz (VI. sz.) *hanuguri*, Priszkosz pedig (V. sz.) Ὀβύρωροι alakban ír.¹

Ezzel egyszerűben felöltik a kérdés, megvan-e tényleg az a szoros azonosság a magyarok európai neve s az uralvidéki nyelvrokonok *jugor* neve közt, mely oly fontos adata volt eddigelé ethnologiai következtetéseinknek, különösen számbavéve, hogy ugyanazon Nestor-féle krónika, mely a magyarokat *ugri*-nak nevezi, ismeri az éjszaki *Jugrá*-t is ezen megkülönböztetett alakú néven. Tekintettel az uralkodó felfogásra, hogy e név a vogulok és osztjakok zürjén nyelvbeli *jögra, jogra, jugra* nevének átvételével került az oroszokhoz és más népekhez, továbbá arra, hogy a permi nyelveknek tényleg hangsajátsága az eredeti *ŋy, nd, mb* mássalhangzó csoportokban az orrhang elejtése², majdnem azt lehetne gondolnunk, hogy csakugyan a *jugor* név is az *unugur* változata. Azonban e fölvetelnél nagy nehézséget okoz a *j* szókezdő, melyről a zürjénben nem igazolható, hogy eredeti *o, u* hangzós szókezdet előtt pusztá

¹ Tudvalevő, hogy az ó-szlóven és lengyelt kivéve a többi szláv nyelvek az *e* szóéhoz hasonlatos helyzetű orrhangot elenyésztetik s az előtte álló magánhangzó színezésében hagyják nyomát; így lesz, pl. az ó-szláv *onglŭ* „szöglet“ szóból: szerb *ugal*, cseh *úhel*, orosz *ugal*, új-szlóven *vógel*; de ó-szlóven *aglŭ*, lengyel *wegiel*, vagy az *onsŭ* „szakál, bajusz“ szóból: orosz *us*, újszlóven *vós*; de ó-szlóven *ast*, és lengyel *was*.

² Példák: zürj. *öcg* „brechen, zerbrechen“: osztjak *seŋk-* „schlagen, zer schlagen“ | zürj. *rug* „griff, handhabe“: csereemis *onko* „honkel eines gefässes“ | zürj. *vugŭr* „angel“: eser. *angŭr* | zürj. *bugŭl* „beule“: oszt *puŋ* id. | zürj. *mŭgŭr* „körper“: eser. *mongŭr* id. || zürj. *ud-* „geben, reichen“: finn *anta-* v. otj. *ŷb-lŭni-*: finn *ampu-* id. stb.

járulék-mássalhangzó gyanánt is jelentkezik¹. Függetlenül hagyván tehát egyelőre a kérdéses kapcsolat ügyét, nézzük nem kínálkozik-e más irányban is megfejtése a *jugor* népnév eredetének.

Tatiscsev és Boltin, múlt századbeli orosz történetírók, úgy vélték a névhasznosság alapján, hogy a régi Jugra vidéke a Dvina egyik mellékfolyójának a *Jug*-nak mellékére is kiterjedt, melynek neve a zürjén *ju* „folyó“ szónak teljesebb régi alakja². Schönström, 1741-ben orosz fogságba került svéd tiszt szájhagyománykép is közli e nézetet vogulok nyomán, kik t. i. azt állították volna előtte, hogy népük a Dvina és Jug tájairól költözött mai hazájába, mihez a hagyományközlő magyarázata szerint tekintetbe jő, hogy *-ora* végzetű folyónevek a „*Jugora, Pecsora, és Obdora*“³. Érdekes, hogy evvel az immár másfélszázados felfogással találkozunk a jugor népnévnek Kun Géza gróftól adott legújabb megfejtése is, mely t. i. kiindulva abból, hogy a zürjén *Jögra* egyszersmind folyónév, előrésében a finn *joki*, osztják *jojan*, zürjén *ju* „folyó“ szó mását látja a nélkül, hogy evvel kapcsolatban számot adna a végzet értékéről is. Bajos e nézetet elfogadnunk az utóbbi okon kívül azért is, mivel a *Jögra* így önmagában nem folyónév, hanem csak ezen összetételben: *Jögra-laga*, melyben hogy éppen az utórész adja a „viz, folyó“-féle jelentést,⁴ az előtag pedig valami jelző, mutatják a következő hasonló alkotású folyónevek: *Icet-laga, iźid-laga, Šar-laga* (v. ö. *iēt* „kicsiny“, *iźid* „nagy“, *šar* „pacsirta“; l. Smirnov: Permjaki, 81.).

Másképp kísérletet tett a „jugor“ népnév magyarázatát Klaproth, ki azt az osztják *ogor* (az ő írása szerint: *ogur*, vagy *ugor*) szóval veti egybe, melynek „magas“ értelméből kifolyólag, szerinte

¹ Egy ilyen látszólagos példa volna a zürjén *juor, juvär* „hír“ szó összetevetve a voltják *juor, juvär, ibör* és a eszemisz *aver, über* alakokkal: azonban a magyar *hír, hír*, csuvas *zəbur* és arab *zaber* mássai arról tanuskodnak, hogy itt a *j* eredetibb *z* fejleménye. A zürjénbe igen sok szó ment az oroszból át, a szókezelettel, de *j* járulék-mássalhangzónak ilyenek előtt sehol semmi nyoma. Az iráni eredetű *ozs* „őn, ólom“ és *ozir* „gazdag“ szók is pusztán magánhangzós kezdetűek.

² V. ö. eszemisz *jug* „folyó“, finn *joki* „folyó“ stb.; továbbá a *Nurjuk, Kortjug, Korjug, Nerjuk, Jurjuk* tünr „moesár“ kort „vas“, *kar* „város“) s egész sereg hasonló végzetű folyónévet Smirnov „Permjaki“ könyvében (82. l.)

³ En kort anledning till Svenska historiens förbättrande. 1816 (10. l.) idézve és bírálva Sjögrénnél: Gesammelte Schriften 539. l.; továbbá Ferd. Heint. Müller: „Der uralische Volksstamm“ I., 163.

⁴ Wiedemann zürjén szótárában: *Vaga* vertiefung, höhlung“, *Vagjön zerni* in strömen regnen“. A magyarban is *aszó* „patakot“ és „völgyeszerű mélyedést“ jelent.

az „ugor“ népnév „felföldi lakót“ jelentene, mivelhogy t. i. az Uralhegységet lakják (Asia Polyglotta 189. l. jegyz.). Ezt a magyarázatot újabban Tomaszek Vilmos úgy módosítja, hogy inkább az osztyák *joura, jagraz* „schräge, schief, abschüssig“, továbbá a *jūraz* „rand, seite“ szóval tartja a „jugor“ népnevet egybevetendőnek, tekintettel t. i. arra a körülményre, hogy a jugorok földje az Ural bérzeitől lejtősen ereszkedik alá síksággá (Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften. Phil. Hist. cl. in Wien. CXVII., 44.). A mellett, hogy „magas“, „lejtős“-féle fogalmak nem alkalmasak népnevezetekre, mindkét magyarázat abban a fontos hibában sínylik, hogy a „jugor“ népnevet az osztyákból eredtetni, holott semmi bizonyíték sincs rá, hogy e nép, vagy rokonai maguk alkalmazták volna e nevet valaha, hogy tehát e szó egyáltalában nyelvükből való volna.

Ismét más irányban kereste kérdésünk megfejtését Castrén. Ő t. i. ellentétben Klaprothtal ki több ízben óva int az *ugor, jugor* és a török *ujgur* népnevek egybezavarásától, lehetségesnek tartja mégis, hogy a kettő azonegy s hozzájuk tartozik, mint már előtte Müller egybevette (Ugr. Volksstamm, 164.) a *voqul* név is. Okoskodásának alapjai, hogy a tibetiben az ujugorok neve *jugur*, hogy a finn és török népek rokonok, hogy a népvándorlás általában keletről nyugatra történik s különösen a déli osztyákoknál élénken fönmaradt annak emlékezete, hogy az Irtis felvidéke felől költözködtek mai tájékaikra, pedig az Irtis forrásai mélyen benyulnak az Altaj hegység tartományába, ahol már az ujugorok régi műveltségterületének határait érinti (Ethnologische Vorlesungen 93—106 ll.). E nézet hazánkban is hódított. Ismételten emlegetik Vámbéry ethnologiai művei, melyek közül a legutóbbi is kiemeli, hogy „reánk magyarokra nézve már azért is különös érdeke van az *ujgur* névnek, mert ezzel, azaz *ugor* névvel jelölték meg az oroszok a tőlük keletre lakó nem orosz népeket; az orosz *ugri* (tót *uhri*) szóból lett a német *unger* és *ungar*“ (Magyarság Keletk. 32.). Hogy mikép juthatott az *ujgur* név ily szerephez, azt a „Török Faj“-ról írt könyve magyarázza bővebben azon körülménnyel, hogy ez első keresztény térítők igen korán, már a IV. században „előre nyomultak Perzsián és Középpázián kelet felé s éppen az, hogy Krisztus tanítása akkora távolságban is hódított, lehetett főoka, hogy az *Ujgur, Ugur* és *Ogur* név az európai keresztények közt már a VI. és VII. században általáno-

san el volt terjedve“ (388. l.). Még egy okot csatol ehhez a „Magyarok Eredete“, azt t. i. hogy „Ujguria“ néven régtől fogva nemcsak nyugati Khinát, hanem Közép-Ázsia egész éjszaki részét ismerték, melyre Jordanis *Ogur-ja* (sic!) és a kazar király levelében levő *Ugor* vonatkozik; és hogy ennél fogva lehetséges, hogy a Theophylaktosz Ugoriájába a felső Ural körül fekvő vidékeket is befoglalva lássuk“ (418. l.). Még előbb nyilvánít ilyenmü nézetet az ujjur és ugor népnevek viszonyáról nálunk Kun Géza gr. az ő 1873-ban megjelent „Adalékok Krim történetéhez“ czimü értekezésében arra hivatkozván, hogy XIV. század végéről és XV. elejéről való genuai latin oklevelekben ezek „*ogarescha*“, vagy „*ugaricha*“ nyelven írott eredetijeiről történik említés, s különösen, hogy e kifejezéssel váltakozva az egyik oklevélben „*lingua tatarica*“ is előfordúl. Minthogy amúgy is tudvalevő, hogy az ezen korbéli nyugati khánuságokban a Volga és Kuban vidékén, ugyszintén Krimben használatos volt hivatalos okmányokban a Dsingiz utódaitól meghonosított mongol-ujgur írás, nem lehet benne szerinte semmi kétség, hogy a genuai iratok „ogar“, „ugar nyelve“ csak a kipesaki tatár nyelvnek ujjur betűkkel való írására vonatkozhatik (31—35. ll.), vagyis hogy *ugar* = *ujgur*.

Elemezzük kissé e nézeteket. Hogy a magyarokra alkalmazott orosz *ugor* (*ugri*) név csak az *ujgur*-nak egyszerű változata, arról, miután kimutattuk, hogy amaz az ószlovén *ugrin* és lengyel *węgry* (*wengry*) alakokból következő ószláv *ongrü* szabályos fejleménye s így az ismeretes *unugor* népnév képviselője, szó sem lehet. Azt föltennünk, hogy a bizancki írók a Sína nyugati szélén lakó s állítólag keresztyénsége révén már a VI. században Európában is elhíresült ujjur népről nevezték volna el a szomszédságukban lakó s országukat pusztító vad barbarokat ugoroknak, szintén képtelenség. Maga Vámbéry sem veszi ez érvelését komolyan, hiszen midőn arra kerül a sor, hogy az *unugur*, *utigur*, *saragur* népneveket magyarázza, nem habozik végzetüket az ujjur szóval azonosítani, mi tekintve, hogy az előrészek sem görög szók, egyszersmind azt jelenti, hogy ama nevek maguktól az illető törzsektől valók s *nem az idegen bizanckiak* ruházták reájuk. Arra sincs semminemü alapunk, hogy e törzsek ujjur eredetére gondoljunk, vagy nyelvi tekintetben ama néphez tartozóknak tekintsük: jó okkal lehet hinnünk, hogy amaz ugor nevezettel szerepelt népek nyelve, ha csak egyes kölcsönszókban is, megmaradt a velük érintkezésben volt nyelvekben, pl. a

magyarban, vagy a nyugati törökségben; de mindezekben a Kudatku Bilik nyelvemlékben s az ótörök feliratokban fennmaradt ujjur nyelv különös sajátosságainak semmi nyoma. Vámbéry ki szokta emelni, hogy az ujjurok maguk nem nevezhették magukat e hangsajátóságaikkal nem egyező névvel, hogy az említett nyelvemlék csak *türk*-nek mondja az ujjur népet és országát *Türkisztán*-nak: mi varázsa lehetett tehát e névnek, hogy azt oly készséggel alkalmazták volna magukra idegen törzsek? Az ujjuroknak valami világraszóló harci dicsőségéről sem tudunk s hogy korai kulturájuk, letelepedett életmódjuk, írásuk és keresztyénségük volt: az csak nem lehetett valami nagy jelesség a puszták harcias hordái előtt?!

Azután meg, hogy Castrénnak feleljünk, honnan jutottak a zürjének az *ujgur* névhez, hogy ennek másával nevezték volna el a Pecsora mellékén egykor lakott szomszédaitak?! Az osztják hagyományok, melyek szerint ők az Irtis felvidéke felől vándoroltak az Ob mellékeire csak annak emlékezetét jelenti, hogy valamikor délebben és nyugatabbra laktak, amit kétségtelenül bizonyítanak a nyelvükben található iráni elemek s egyéb körülmények is (l. „Az ugorok legrégebb történeti emlékezete“ értekezésemet Ethn. V.). Látnivaló mindezekből, hogy az *ujgur-ugor* névazonosítás merő ötlet, melyet megállható tudományos erősség nem támogat. Igen jól megérthetjük e nélkül a genuai okmányok *ogarescha* jelzését is, csak arra kell gondolnunk, hogy az „Annales Sangallenses“ a magyarokat *Agareni*-nak nevezi s hogy a héberben is használatos *Hágár* mint Magyarország neve (Kun: Relat. I., 135.). Ezek az utóbbi nevek a bibliai Hágárral, Izmaél anyjának nevével azonosak s különösen az előbbi a szaraczenokra, mint Izmaél ivadékaira használatos. Hogy mégis az említett esetekben a magyarokra vannak alkalmazva, annak az *ungri*, *ugri* népnévvel való hangtani kombináció az oka, mely nyelvi jelenségnek a szóalkotásban való nevezetes szerepéről sűrűn folyik szó az utóbbi években a mi nyelvészeti folyóiratainkban is. Hasonló módon való eltorzítása lehet az *ogarescha*, *ugaricha* alaprésze az *ujgur*-nak, nem pedig egyenes maradványa a már hat századdal előbb letűnt *ogur*, *ugur* népnévnek.

Mindezeknél biztosabb nyomon halad az uralvidéki *jugra*, *jugor* nép- és tartománynévnek kutatásában Hoffmann Ernő az ő „Der nördliche Ural und das Küstengebirge Pae-Choi“ című nagybecsű művében (St.-Petersburg, 1856; 47—50. ll.). Már ő előtte

észrevette és fontosnak jelezte Sjögren azt a tényt, hogy a zürjének a vogulokat és osztjákat *jögra* néven ismerik, melynek Wiedemann szótárában még *jogra*, *jugra* változatait találjuk. Hoffmann, ha nem is egészen, de megközelítőleg rájött az okra is, hogy miért hívják a zürjének keleti szomszédaikat *jögra*-nak. Az 1847—50-es években ugyanis egy expedíciónak élén az éjszaki Uralhegységet kutatván, belejutott a Pecsora forrásvidékének egy folyójába az *Ilics*-be, melyet vogulúl szerinte *Ols*-nak, hallomásom szerint pedig *Uls*-nak hívnak. Erről az *Ilicsről* megtudta, hogy van egy kis ága, melynek feje igen közel esvén a Szoszva forrásvidékének hasonló kis ágához átjáróul szolgál a Pecsora és Szoszva folyamvidéke közt. Ezt az átjárót orosz evezősei *jugrinskij perechod*-nak, „jugrai átjáró“-nak nevezték. E nevezet eredetét nyomozva kiderült, hogy ama *Ilics*-beli pataknak is hasonló neve van, t. i. *Jögra-laga*, vogulúl: *Ols*-, recte: *Uls-män-jä*. Fölfelé evezvén az utóbb jelzett patakon körülbelül 10 versztnyi lápos hegymélyedéshez jutni, melyen a ladikot át szokták vonszolni a Szoszva folyamvidékébe eső patakhoz, a *Tvöt-män-jä*-hoz; innen ez útnak vogul neve: *Kéli-sori* (*kéli* „hosszas ingoványos lép“, *sori* „szoros, köz, hegyköz, vízköz“). Ezt az utat járják a zürjének, midőn az éjszaki Szoszva mellékét keresik fel áruikkal s viszont a vogulok is, midőn tél végén réneikkel hótól felszabadúlt mohos térséget keresnek a Pecsora völgyeiben. A *Jögra-laga* folyócskától kapta volna ezen jelentőségénél fogva Hoffmann szerint az egész vogul nép a nevét, a mint folyónév után vannak nevezve a zürjének (*komi-mort* „kámái ember“), a votjakok (*ud-murt* „vjakai ember“), az osztjások (*äs-juz* „obi nép“, vagy *zanda-zu* „kondai ember“) stb. Hunfalvy Pál e nézetet föltétlenül elfogadva tovább ment s a vogulok *manši* nevét is megmagyarázta a *Jögra-laga* vogul nevében foglalt *män* szóval, az utórészre nézve hivatkozván a Reguly hagyatékában talált *uroči* „erdei ember“ (tkp. szellem), *utči* „vízi ember“ szókra és arra, hogy Strahlenberg szerint „*chue, csu, tyu, szü*“ az osztjákban „ember“-t jelent. „Éppen a két *Man* az a folyó“ — mondja — „melyet a szirjének *jögra*-nak, az oroszok *Vogul*-nak, *Vogulká*-nak neveznek“ (Vogul föld és nép. 76—78. ll.). Még a néphagyomány is megerősíti a *Män-jä* kiváló jelentőségét, mely t. i. a feljegyzett szöveg szerint azt mondja, hogy az özönvíz, illetőleg tűzözön idejében „a *Szakerjä, Kangle* és *Mänja* népei voltak; életeik odamenekülének.“

Most, midőn a vogul nyelv és föld újabb átkutatásával módunkban van a régibb adatok hitelességét is ellenőrizni, igen tanulságos látnunk az itt előadott fejtegetésben, hogy mint keresztezi benne egymást egy tudományos szempontból értékes adat körül egész sereg tévedés. — Tudnunk kell jelesül a következőket:

1. A *mān* szó a vogulban „kicsi“-t és *mān-jā* „kis folyót, patak“-ot jelent általában; van is *mān-jā*, azaz „patak“ elég minden határban. A *Jögra-luga* is *Uls-mān-jā*, azaz az „Ilics folyónak patakja“, melyből át lehet jutni a *Tu'it-mān-jā*-hoz, vagyis a „Szoszva patakjához“. Hasonló *mān-jā*-ja van természetesen a Szigvának (*Saku-jā*) is jószámmal; egy azonban a forrásvidéken *Suker-jā-paul* fölött arról nevezetes, hogy a torkolatánál egy kis falu épült, melyet ezért *Mān-jā-paul*-nak, „Patakfalvá“-nak neveznek. Egy másik nevezetessége ennek az utóbbi *mān-jā*-nak az, hogy rajta ugyanoly vízközön át, minőt fentebb az Ilics és Szoszva között említettünk át lehet jutni az oroszúl *Vogulka*-nak nevezett nagy folyóhoz, mely nem messze Berjozovtól torkollik a Szoszvába s mintegy átmérőjét képezi annak a félkörnek, melyet a Szigva és Alsó-Szoszva alkotnak. Ez a legfontosabb és legrövidebb téli közlekedő út az éjszakai Uralon át a Pecsora közép és alsó vidékéről az Obhoz, melyet sűrűn járnak a kereskedők, valamint az izsmái zürjének. Erről az útról, illetőleg a *Vogulka* folyóról nevezik a zürjének — mint már Lehrberg megjegyzi (Untersuchungen, 22.) — a vidékén lakó népet „vogul“-nak, illetőleg Wiedemanu szerint *vakul*, *vakul*-nak, a mely alapja az orosz *vogul*, *vogul*, *vogulici* (mint: *jugriči*) nevezetnek. Megjegyzendő e mellett, hogy a *Vogulka*, vagy mint Lehrberg szintén írja, *Vogulja* nevezet a vogul *Völ-jā* mása, (v. ö. vog. *völ*, *vuol* „folyóvonal, két folyóforduló között való egyenes szakasz“), melynek hogy amaz régies kiejtését tükrözi, bizonyítja a Tavda egyik *Vuol-jā* mellékfolyójának egészen hasonló orosz *Vaglu* neve is. Mindezek egyszersmind azt mutatják, hogy a *vogul* névnek semmi köze a *jugor*, vagy *ugor*-hoz, mint Castrén vélte. — Visszatérve immár Hunfalvy fejtegetéséhez, ő afféle eljárással, mintha pl. valaki nálunk a Bodrognak és a Lajtának egy-egy patakját azonosítaná, egynek veszi a Hoffmanntól tudott szoszva-fői *mān-jā*-t a Regulytól ismert szigva-fői *mān-jā*-val, mely utóbbinak torkolatánál van az a *Mān-jā-paul*, melyről a hely tájékán Reguly azt a nem éppen nagy jelentőségű mondát jegyezte, hogy népe a tűzözüntől, mint a többi környékbeli helység, mely a közlő

tudomása szerint maig is áll, megmenekült. Azután Hunfalvy azt olvasva Castrén könyvében (Ethn. Vorl. 104.), hogy a permieknek a Szoszva és *Vogulka* mentén kereskedelmi útjaik voltak Jugriába, ez utóbbi folyónéven a Hoffmann-féle szoszvafői *mān-jā*-t értette, mely t. i. szintén utat alkotó vízközi folyó s létrejött a következő adata: ép úgy mint a „zürjének a *Mān-jā*-t a vogul nép nevével *Jögra*-nak nevezik, az oroszok is *Vogulka*-nak hívják e folyót“. A szoszvafői *Mān-jā*-t és *Vogulkát* azonosító ezen téves adat alapja lett aztán annak, hogy ugyane *Mān-jā*-ban Hunfalvy a *maiši* név megfejtését is keresse.

2. Pedig a *maiši*, *maiš* (tavdai vogul *māiši*) előrészének s a *mān* „kicsiny“ szónak hangzásában is különbség van, amennyiben t. i. amaz rövid, ez pedig hosszú hangzójú. Amaz mint népnév tovább nem elemezhető s egész hangalkatával egyezik a *magy-er*, *megy-er* népnév előrészével (l. Ethn. I, 290.). Azon adatok közül, melyekkel Hunfalvy a *-ši* végzetet mégis megmagyarázhatónak véli, volt már alkalmam kimutatni, hogy a Strahlenberg-féle érdekes félreértés (u. o. 288—89.). Ami az *uroči* meg *utši* adatokat illeti, e kettő tulajdonképpen egy szó: a vogulban ugyanis *utši* egy vízben és erdőben lakozó szellemféle s rendszeren párhuzamos kifejezőkép található az énekekben: *vör-utši*, vagy *ur-utši* (*vör* „erdő“, *ur* „hegy“) és *vit-utši* (*vit* „víz“). Maga az *utši*, alakja szerint következtetve, mint több egyéb vogul mithikai név (l. Nyelvt. Közl. XXV, 61.), zürjén eredetűnek látszik. Itt ugyanis *utš* ezt jelenti: „ugató“ (igenévi képzés ebből *ut-* „ugatni“), minél figyelembe veendő, hogy a hallucináló vadászember rendszeren valami állati hangkép hallja a vélt erdei lény szavát, továbbá hogy a pelimi vogulban tényleg használatos a *utšep* „ugató“ szó egy erdei mithikai lényre, t. i. az „erdei öregre“ (*vör-ajkš*), vagyis a medvére, még pedig nem az ő igazi nevekép, hanem át-vitelesen káromkodó kifejezés gyanánt (l. Vog. Népk. Gyűjt. III, 525.), mintha a vadászember azt akarná vele a medvére mondani, hogy nem is „ember“ (*ajkš*), hanem „ördög“ (*utši*).

3. Végül Hoffmann sem elég pontosan magyarázta meg a tudomására jutott becses nyelvi adatokat. Ha ő a helyett, hogy maga elmélkedik az embereitől hallott *jugrinskij perechod* és *Jögralaga* kifejezések eredetéről, még egy kérdéssel tovább megy tudakozásában, bizonyynyal egész alaposan értesül arról, hogy az az „átjáró“ azért *jugrinskij* s az a patak azért *jögra*, mivel a közel fekvő nagy *Jugra* nevű helységhez vezet. Így nevezik t. i. az

éjszaki Ural aranybánya-telepein lakó oroszok, valamint *Juzér-pocl* alakkal a középlozvai vogulok a szoszvaí Jäni'paul (= „Nagyfalu“) községet, mely arról nevezetes, hogy mint középpontja és főhelye a Felső-Lozva és Felső-Szoszva voguljainak évenként újv táján nagy gyülekezés színtere. Ide hozzák t. i. az összes vidéki fálvak adójukat, a jazakot, amely alkalomra eljönnek a berjzovi és távolabbi orosz kereskedők is és kölcsönös adás-vevés folyik a becses bőrökkel, iparcikkokkal és élelmiszerekkel. Régebben e helynek, mely úgyszólván torkolatánál épült amaz urali átjárónak — mely egy részről a Visera útján a Káma, más részről az Ilics útján a Pecsora felvidékeit köti össze a Szoszvamellékkal és Alsó-Obbal — nagyobb nevezetessége is lehetett. Erről tanúskodik t. i. a „Tavi-hattyú, obi-hattyú-tehérségü-szoszvaí-fejedelem“-ről följegyzett hősi éneken kívül (Vog. Népk. Gyűjt. 130—159. ll.) *Jäni'-paul*-nak egy másik neve, melylyel e helységet a berjzovkerületi oroszok illetik s mely így hangzik: *Iskar*. Ez a név a XVI. század vége felé szerkesztett *Kniga glagolomaja Bolšoj Čertož* („Nagy térképnek nevezett könyv“) című kiváló becsü karto- és geográfiai műben is szerepel, még pedig a következő helymeghatározással: *a po Sosve říže L'apina grad Iskar* („a Szoszva mellett *L'apin-on*¹ alább van *Iskar* városa“) s a mai hivatalos helynév-jegyzékben is ott szerepel e név, mint az *iskarskij ulus* főközsége (l. *Spisok našelonnij mest. Tobolskaja gubernija*. 784. sz.). *Iskar* pedig zürjén szó és „köváros“-t, vagy „kövár“-at jelent (iz „kö“, *kar* „város, vár“). Ennek megfelelőleg ma is egy tónak neve Jugra közelében: „*ūs-sis tūr*“, azaz: „vár-mögi tó“, melyhez magyarázatul azt jegyezte meg a közlő, hogy ott a *žantlöné jist*, azaz a vogulok régi hadakozó idejében „kövár“ volt. Mindezek a körülmények világos bizonyosságai *Jugra*, vagy mai nevén „Nagyfalu“ egykori és részben mai jelentőségének s arra a fölvételre jogosítanak, hogy benne aféle helynevet lássunk, minők pl. a *Perm*, *Vjatka*, *Bolgar*, *Murom*, *Sibir*, melyek mind tartomány-, főváros- s egyszersmind népnevek. Legrégibb természetesen a név alkalmazásra a népre, ezt követi a tartományra s főhelyre való átruházás. Tekintve a vogul *Juzér*, a Herberstein-féle *Juhar*, *Juharia*, a Tabarinál található s a kazarokra is alkalmazott *Juharin* alako-

¹ Ez a hely *L'api-ūs*, vagy *L'apmūs* nem messze a Szigva torkolatától épült. Ha innen aláfelé utaznak, belejutnak a Szoszvába, hol aztán fölfelé vezet az út *Iskar*-ba, vagyis *Jugrá*-ba.

kat (Kuun: Relat I, 16.), továbbá egyéb mozlim írók *Juġra*, *Jūra*, végül a mi Kézainknak *Joria* írását, a szóban forgó népnév eredeti hangzásaként ezt vehetjük föl: *juġur*, *juġer*, melyet részben az orosz *jugor-skeij* is feltüntet. A *Jugra* alak bátor szláv alakítás is lehet, amint a Nestor-féle krónikában hasonló végzetűek: *Merja*, *Meščera*, *Muroma*, *Čeremisa*, *Pečera* (vogul *Pasür-ja*). Rejtelmes a zürjén *jögra jögra* végzete, melyet e nyelv alaktanával nem lehet megfejtünk¹

Kérdés immár, honnan került általában a *juġur* név a vogulokhoz és osztjákokhoz? Figyelembe véve, hogy az orosz *jugor* mellett *ugor* írás is található (l. fönt 351. l. jegyz.), hogy Tabari a *Juhar* nevet kazarokra is alkalmazza, s ezeket a Nestor-féle krónika egyazon szóval, mint a magyarokat, „fehér *ugrok*“-nak ismeri, végül hogy a vogulok és osztjákok nyelve a magyarnak legközelebbi rokona: mégsem gondolhatjuk merő esetlegességnek, hogy ez utóbbi nép *ugor* (*ugri*) neve oly közel áll az urali népek idegenektől alkalmazott *juġur* nevéhez. A magyarok *ugor* nevéről ismételtelen kiemeltük, hogy *unugur*-ból származik: hogy a *juġur* ugyanennek egészben legyen változata, azt azért nem lehet fölvennünk, mivel nem ismerünk oly nyelvet, melynek hangsajátságai közé tartozzék a szóközépi *ng*-nek *g*, illetőleg *γ* mássalhangzóvá való egyszerűsítése, e mellett a szókezdő *j* járulék mássalhangzót is kedvelje s a melynek beszélőiről végre valami történeti érintkezést lehetne föltennünk az uralvidéki népekkel. De hátha a *juġur* csak az *un-ugur* név utórészének mása, mely tudvalevőleg magán álló *ogor*, *ugur* alakban is többször található bizanci íróknál s melynek egykori önálló létét a vele kapcsolt különböző összetételes népnévből is következtethetjük? Ha ezt fölteesszük, akkor csak a *j* szókezdő szorúl igazolásra: nézzünk hát szét melyik az a történeti szerepű nyelv a Volga és Ural hegység vidékén, melyben az ily hangsajátság kimutatható. A zürjén, mint láttuk, nem az *s* az orosz sem fejlesztett volna eredeti *o*, *u* szókezdő előtt *j*-t. De hátha a volgai bolgár nyelv ilyen, melynek utódát — mint egy ízben már volt alkalmam rámutatni (Ethn. V, 23—24) — a mai csuvasban láthatjuk? Az hogy a muhammedán szerzők *Juhar*, *Jūra* alakokat irnak, már eleve sejteti, hogy e hangzás a bolgárban is dívott; de hogy itt,

¹ Van ugyan a zürjénnek melléknévi *-a* képzője, de ennek nomen possessoris értéke van, pl. *gos* „háj“: *gosa* „hájas“, *va* „viz“: *vaa* „vizes“, *bi* „tűz“: *bia* „tűzes“. A vogul *juġer* alakhoz képest egy zürjén tovább képzés csak ily értelmű lehet: „jugorbéli, jugori“, de ennek kifejezésére az *-a* képző alkalmatlan.

illetőleg valamely hozzá igen közel álló nyelvben keletkezett is, annak valószínűségét a csuvas nyelv bizonyítja, melyben a *j* szókezdő gyakran jelentkezik az egész többi törökség magánhangzós szókezdetével szemben. Ezt igazoló példák: köztörök *at* „név“: csuvas *iat* | török *açır*, tatár *awır*, *aar*, altaji *uur* „nehéz“: csuvas *jıwır* | csagataj, kirgiz *aul* „falu“: csuvas *jal* | köztörök *ak* „folyni“: csuvas *joç* | tatár *as*, *ak as*, altaji *aças* „menyét“: csuvas *jos* | tatár, altaji *aça* „savanyodni“: csuvas *jüs* | szibériai tatár *adaj* „eb“: csuvas *jıdı* (v. ö. köztörök *it*, *et*, jakut *ıt*) | tatár, jakut, altaji *uja* „fészek“: csuvas *jěwa* s az ismeretes csuvas *j-s* szókezdő hangváltozással: török *açız*, tatár *awız*, altaji *uus*, *aas*, kirgiz *awuz* „száj“: csuvas *sěwar* | tatár *ou*, kirgiz, altaji *un* „liszt“: csuvas *şonoç* (magashanguak:) köztörök *iz*, *ez*, altaji *is* „nyom“: csuvas *jér* | jakut *inır*, tatár *ejür*, altaji *eer* „nyereg“: csuvas *jėier* | török *igiz*, altaji *egis* „iker“: csuvas *jėgır* (de: *ikke* „kettő“; v. ö. magy. *iker*). A bolgárok sokkal korábban állottak kereskedelmi összeköttetésben az éjszaki Ural népeivel, mint az oroszok. Kuun Géza gr. az ő „Relationes Hangarorum“ művében igen szép fejezetet szentel a bolgárokkal Ibn Haukal és El-Balchî szerint hasonló nyelvű kazarok kereskedelmének, mely sok becses tanulságot foglal magában a mi tárgyunk szempontjából is. Itt tüzetesen ki van mutatva, hogy az éjszaki népek — a szibériai *Jaşuş* és *Maşuş* (Gog és Magog) — becses prémei a bolgárok révén jutottak a kazarokhoz és más országokba. József kazar király levele szerint a jugorok (יגור) is adófizetői közé tartoztak a kezar birodalomnak (I. II., 13 8—9. ll.). Bakuvî XV. századbéli perzsa író szerint, ki egész pontos s a mai Jugriának megfelelő leírását nyújtja *Jırá*-nak, ide a bolgárok eladás czéljából *kardokat* is hoznak (Lehrberg: 49. l.). Mindezeket igazolják az éjszaki Ural archaeologiai leletei is, melyeknek számos tárgyán ismerik föl a szakértők a bolgár gyártmány határozott bélyegét. Igen közel Jugrához, a permi kormányzóság déli részében gyarmataik is voltak a bolgároknak, amit több *Bulgari* nevű helység igazol (Smirnov: Permjaki, 144.). Történeti nyomok is vannak a bolgárok és jugorok érintkezésére, így pl. Tatişöev az 1218-ik évnél megjegyzi, hogy abban a bolgárok a Kámán fölfelé haladva megtámadták a jugorokat (más kéziratok szerint az ustjugiakat) s hogy ezek csak nagy nehezen védhatték meg magukat amazok ellen. Nyelvi bizonyágnak vehető a bolgárok felsőkámái, illetőleg ural-

vidéki hatására a votják és zürjén nyelvben jelentékeny számban található csuvas elemek, melyeket a csuvasoknak ma ismeretes ethnográfiai elterjedésével nem igazolhatunk s alkalmasan csak a bolgárból magyarázhatunk. A vogul és osztják nyelvek nagyszámu török elemei még nincsenek rendszeresen átkutatva, de fölületes szemlélet mellett is észrevehetőek közöttük olyanok, melyek különösen a csuvasal mutatnak szorosabb egyezést. Ilyen pl. az ismeretes osztják *jax* „nép, emberek“ szó, melyből az *As-jax* „obi emberek“, azaz „osztják“ népnevezet eredt. Evvel pontosan egyezik a többi törökségből egyelőre nem igazolható csuvas *jéχ* „nép, nemzet, nemzetség“ szó (Nyelvtud. Közl. XXI., 39.) számbavéve, hogy e nyelvben a töszótag *é*-ja gyakran felel meg eredetibb *a*-nak. Még tanulságosabb a vogul-osztják *jir* „áldozat, áldozati állat és tárgy“ szó, melyben már a csuvas nyelv sajátos hangváltozásai is jelentkeznek. Az altaji tatárban *ijik* „az áldozatra szánt állat“ neve, a jakutban *itik* „geachtet, verehrt, heilig“, az ötörök feliratok ujgur nyelvében *it̪iχ* „opfer“ (Radloff: 296.), a minusszinszki tatároknál *izik* a jó szellemeknek szentelt lovat jelenti (l. Zolotnyiczki: Kornevoj Čuvašskij Slovarj, 150.): ezeknek szabályos mása a csuvas *jérix*, mely mindenféle áldozati tárgynak (a voguloknál is felaggatva alkalmazott ezüst- és ólomkarikáknak, ágcsomónak stb.) s különösen a fetis-szellemnek is neve. Emez utóbbi csuvas alaknak felel meg a vogul-osztják *jir*, melyben a török alak végzetének hiányán nem ütközhetünk meg, ha tudjuk, hogy ilyen eset több török eredetű magyar szón is mutatkozik, aminők pl. magy. *hód* (vogul-osztják *χunt̪il*): török *konduz*, magy. *sirály*: török *čarlak*, magy. *pocsér* („álló víz, hol a kacsák butykáznak“ Tájsz.): tatár *balčarak* („kot, schlamm“), magyar *bögöly*: kirgiz *büünäläk*, magy. *kökircs*, *kikerics*, e mellett *kökörčün*-virág, mely utóbbinak mása a *kögärčün* „galamb“ (l. Nyelvőr XIII, 262.). Ugyancsak sajátos csuvas hangváltozásokat észlelhetünk az éjszaki vogul *suri* „karika“, *tuľä-suri* „gyűrű“ szón, mely a köztörök *jüzük* csuvas *šörö* (magy. *gyűrű*, *szérű*) mása. Úgy látszik, hogy a rokon nyelveinkben egyébként sehol másutt meg nem található vogul-osztják *törém*, *tärem* „isten, ég“ szó sem más, mint a török *tañri* „isten, ég“ szó csuvas *türé* („isten“) másának első személyü birtokos-ragos alakja (ma: *türrem* „istenem“), aminő ragos átvétel pl. a votják *dusim* „szerető“ szóban is észlelhető (tatár-perzsa *dus* „barát“; ebből: *dusëm* „barátom“; de a votjában 2. és 3. személy-

ben is: *dusimed, dusimez*), melyhez hasonlóan a votják *orom* „barát“ szó *oromä* („barátom“) ragos alakjából is a vogulban az orosz emberre alkalmazott *runa* „barát“ szó válik. A jugor-bolgár kereskedelmi viszonyoknak lehet maradványa a vogul-osztják *tin* „ár, becs“ szó, melyből a *tiniñ*, „drága, becses“, *tineli* „elad“, *tinelahti* „kereskedik“ képzések valók s melynek szabályos másai még a votják *dun*, zürjén *don* „ár, becs“ szók is (v. ö. vogul *lili* „lélek“: votják *lul*, zürjén *lol* stb.; l. Nyelvtud. Közl. XXV, 173.). Tudvalevő, hogy az éjszaki népeknél az evetbör az értékegység s hogy a vogulban a kopékának ma is *lëin*, azaz „evet“ a neve; köztörök szó pedig az evetre: *tëjin, tëjén, tejin*, melynek a kazáni tatárban szintén van „kopéka“ értelme: a vogul-osztják *tin* ez utóbbi szó összerántott változatának tetszik. Ezzel szemben viszont érdekes tény, hogy a vogul-osztják *vondër, vantërt, votják vudor* „vidra“ szó a csuvasba ment által, hol *odor* Zolotnyiczki meghatározása szerint: „pézsmagégér.“ — Mindezek a körülmények, azt hisszük, elég alapot szolgáltatnak annak fölvételére, hogy az *ugur* népuévnek vogulokra és osztjákokra alkalmazott *juzer, jugur* alakja a bolgároktól, vagy valamely bolgárféle néptörzstől származik, még pedig tekintve hogy Menandernek a Kuban folyónál lakó *ugur*-jai közel estek ama földhöz, honnan a bolgárok a hunn népvándorlás kapcsán a Közép-Volga tájékaira költöztek — úgy leheta dolgot felfognunk, hogy e név az utóbbiaknál ha kezdettől fogva nem is éppen a vogul és osztják népre alkalmazva, mégis már igen régi időben volt használatban. A bolgárok adhatták a vogulok és osztjákok tartományának és főhelyének valamely hagyományos, ez említett népeket a délebben lakott *ugur*-okkal azonosító felfogás alapján a *juzer* nevezetet, melyből az orosz *jugor* nép- és *Jugra* tartomány, illetőleg helységnév támadt. A XII. század végével az oroszok kiszorítják a bolgárokat az éjszaki Ural vidékeiről s igen érthető, hogy már a XV. századbeli Bakuvi *Jura*, azaz bolgáros kiejtésű orosz alakot ír. — Alkalmasabb magyarázat híján oroszból eredetnek, vagy legalább a *Jugra* tartománynév képzésétől befolyásoltnak képzelhetjük bár a zürjén *jögra, jogra, jugra* népnevezetet is.

Kimutatván az eddigiekben, hogy eredetük szerint, mi a különbözőség s mi a közösség a magyarok *ugor* s az uralvidéki legközelebbi rokon népek *jugor* neveiben, jelesül, hogy amaz az *un-ugor* népuévnek szláv változata, emez pedig az *un-ugor* összetétel utórészének bolgárféle alakja: rátérhetünk immár annak

nyomozására, hogy miféle nép volt az az „ugur“, vagy „ogur“, mely ma csak a magyarok, vogulok és osztjások idegenektől alkalmazott neveiben ismerhető fel a nélkül, hogy kimutatható volna, hogy ezt a nevet valamikor az említett népek maguk is alkalmazták volna magukra, vagy hogy az saját nyelvükből fejlett volna. Állítsuk e végből mindenelőtt egymásmellé az „ugur, ogur“ népnévnek, illetőleg összetételeinek kimutatható történeti adatait, melyek a következők:

1. Héppzi Herodotnál (V. század Kr. e.). Hogy a történet atyjának e jelzett népre vonatkozó följegyzései, valamint maga a népnév az ugorokra illenek Tomaschek Vilmos bécsi tudós fejtegetései nyomán indulva bővebben igazoltam „Az ugorok legrégebbi történeti emlékezete“ című tanulmányomban (Ethn. V., 160—180. ll.); miért is e helyen röviden csak azt emelem ki, hogy ugyanaz a hangátvetés, melylyel a szkytháktól hallott Herodot-féle Héppzi alak az ugur-tól különbözik kedvelt hangsajátsága az összetételnek, vagyis ama nyelvnek, melyben a tudomány a Pontus éjszaki partvidékén lakott szkitha törzsek iráni részének nyelvbeli hagyományát ismeri el, s melynek hatása a finn-ugor nyelvekre amúgy is számos példával igazolható. Különösen fontos, hogy ezek között hat olyan adat is található, melyekben a szóban forgó metathesis vogul-osztják, magyar és zürjén nyelvekbeli iráni eredetű szavakon észlelhető, jeléül annak, hogy a Héppzi nevezet tényleg ama népekre vonatkozik, melyeket a későbbi történet is e név változataival jelöl. Erre utal Herodot földrajzi meghatározása, valamint a lovas vadászatról adott értesítése is, mely utóbbinak emlékét a vogul népköltészet mai napig fenntartotta. A Herodotosz-féle adatoknak egyéb, különösen nyelvi és néprajzi körülményekkel való egybevetéséből az derül ki, hogy a középkorban szereplő Jugria éjszakabra esik az „ugor“ népek ősi hazájától, más szóval, hogy az uralvidéki rokon népek az Irtis nyugati mellékfolyóinak, az Isimnek és Tobolnak vidékeiről vándoroltak mai tájajkra. E ténynek hagyománya, mint fentebb érintettük, ma is élénk tudatában van a déli osztjásoknak. Megjegyezzük már e helyt, hogy bár ily módon már a Kr. előtti V—VI. századokra nézve is kimutatható az *ugur, jugur*-féle népnév alkalmazása a tudományban ma is „ugor“ néven szereplő népekre, még mindig nincsen igazolva, hogy e nevet maguk e népek használták magukra; hiszen pontusi szkithák voltak azok, kiktől Herodotosznak tudomása a Héppzi-okról

származik s igen lehetséges, hogy e név már nálunk is más nép nevének átruházása volt, melyet esetleg földrajzilag közbeneső népek, vagy hagyomány útján régiebb népek juttattak hozzájuk, úgy amint pl. újabban is a nyugati népek szláv révén kapták a magyaroknak *unger (un-ugur)* nevét, amely nevet bizonyára a szlávok sem magyaroktól hallották. Megerősíthet bennünket e véleményben az a körülmény, hogy míg Herodot a jyrkákat a Θυσσαγέται keleti szomszédainak ismeri, Plinius (I. sz. Kr. u.) a Maeotis körül lakó népekről irván a *Thussagetá*-kat *Tyrca*, más kéziratok szerint *Turca* nevű néppel kapcsolatban említi (l. idézetét Ethn. V., 161.), mi ha nem egyszerűen íráshiba *Jyrca* helyett, azon sejtelmet kelti, hogy a jyrka és tyrca népnevek egyértékűek, úgy mint később az *unugur* és *turk* nevezetek a szlávoknál és bizanciaknál s hogy ebből folyólag a jyrka csak valamely turk nyelvet beszélő törzs nevének átvitele lehet magyarféle nyelvet beszélő törzsekre.

2. Οὔργοι Strabonál (I. sz. Kr. e.), ki szerint „az egész tenger-melléki vonalon a Boryszthenesz (Dnjeper) és Isztrosz (Duna) között legelőbb a géták pusztasága fekszik; aztán a tyrigeták tartománya következik, ezután a szarmát jazygeké, ezután a Βασιλαιοί népe, kiket Οὔργοι-nak is neveznek. Ők nagyobbrészt nomádok; kevesen földműveléssel is foglalkoznak. Gyakran laknak állítólag az Istros két oldalán is.“ (l. idézve eredetiben Ethn. V., 173). Hogy az itt említett urgok azonosak a Herodot-féle jyrkákkal, következik a név egyezőségéből, továbbá abból, hogy amazok Strabo szerint másképp Βασιλαιοί néven is szerepelnek. Ez az utóbbi megjegyzés t. i. igen érthetővé válik abból, hogy Herodot szerint a jyrkák keleti szomszédjai jelesül a Μασσαγέται a Σκόθαι βασιλικοί törzsei közül szakadtak ki, vagyis ama basil népből, melyről még a X. századbéli József kazar királynak is van tudomása, ki azt az avarok és hunnok után ביזל (Bizal) alakkal említi, úgy hogy a görög „királyi szkyltha“ nevezetet csak népetimológiának kell tartanunk (l. erre nézve: Kuun: Cod. Cum. Proleg. 73., valamint Rel. Hung. 89.). Figyelemre méltó Strabo adatában, hogy itt az urgok már a tenger-melléki vonalon szerepelnek, kik a Dontőről állítólag néha az Alduna vidékére is elkalandoznak, valamint hogy közöttük némelyek már földműveléssel is foglalkoznak. Ez a leírás nem illik a magyarokra, vogulokra és osztjásokra, kiknek nyelveiben a déli műveltség fogalmái idegenek a magyarban, különösen a törökből

valók s kik a földművelést Strabó korában még aligha űzhették akárcsak kicsiny fokban is. Itt is ama sejtelmre jutunk, hogy az urgok alatt voltaképp ama török nép értendő, mely a magyar műveltség szók tanúsága szerint, a ma ugynevezett „ugor“ népektől délre lakott s mely egyebek közt több földművelésre vonatkozó műszót is adott a magyarnak (pl. *eke, tarló, szérű, szórni, búza, árpa, borsó, kender, tiló* stb.).

3. Ὀῤρωγοί Priscosz Rhetornál (V. sz.) együtt említve már a *szaragur* és *onogur* törzsekkel, melyeket régibb területeikről a kelet felől betörő *szabirok* kiűznek, minélfogva amazok követséget küldenek a kelet-római császárhoz, hogy ezek ellenében szövetségét megnyerjék (l. idézetét: Ethn. V., 80; vagy Kuun: Relat. 21.). Ez az esemény az V. század közepe tájt történt, tehát akkor az évezred óta ismert ugur-fajnak szkitha-iráni hangalakulattal *urog* (előbb: *urgoi, jyrkai*) néven nevezett s nyilván legnyugatibb részre eső törzsén kívül ugyane fajnak keleti nemzetségei is önálló részekké erősödtek és a Fekete tenger éjszaki partvidékére előretolulva szintén föllépnek az európai történet láthatarán.

4. Ὀῤώρ Theophylaktosz Szimokatta történetirónál (VI. sz.) egy „mind számra, mind hadigyakorlatra nézve igen hatalmas“ néptörzs neve, mely a turkoktól, azaz keleti törököktől „feketé“nek nevezett *Til* vidékén lakott s melytől az *Οὔρ* és *Νοῦνί*, valamint a *Τζοῦζυ* és *Κοτζυζυζ* nemzetségek származnak (l. idézve: Hunfalvy: Vogul föld, 329; Magyarorsz. Ethnogr. 132; Kuun: Relat. 16. és 153.). A „Fekete Til“, azaz *Etil, Itil* folyóról nálunk az a balvélemény van elterjedve, hogy a Volga felső folyásával régebben azonosított *Káma* volna, melyet állítólag „feketé“nek neveznének mai nap is a vidékén lakó török népek (l. Ethn. V., 81. és Magy Nemz. Tört. CCCIII). Azonban a dolog megfordítva áll: a *Káma* a „*Fehér Volga*“, így nevezik t. i. e folyót ma a csuvasok (*Šor-Adél*), valamint a nogaji tatárban is *Ak-Idil* a neve (l. Zolotnyiczki, 2; és Budagov I., 183.), mi úgy látszik alapja annak is, hogy az oroszok a *Káma* egyik gőzhajóval járható nagyobb mellékfolyóját *Belaja*-nak, azaz „Fehér“-nek nevezték el. A Theophylaktosz ogorjai ezek szerint mindenesetre az Alsó-, vagy legfeljebb a Közép-Volga tájaira helyezendők, kiknek faji mivoltát is sejthetjük szerzőnknek ama megjegyzéséből, hogy a belőlük kiszakadt *uar* és *khumni* nemzetségek a keleti turkok elől Európába menekülve, itt az *avarok* nevét nevét vették föl. Az európai avarok nyelvét

ugyanis a néhány főmaradt méltóságnév (*bokolavra, tudun,¹ kha-gan*) után ítélve körülbelül töröknek gondolhatjuk, miből ismét az is következik, hogy az ogorok neve alatt török nyelvű népek szerepeltek.

5. Οὐγούρ Menander Protektornál, ki leírván Zemarchosz császári követnek Dizavul keleti török fejedelem udvarából 568-ban történt visszatérését, útjáról a következőket mondja: „Zemarchosz tizenkét napon át a mocsár fővényes partjain utazván, keresztül hatolt a nehezen járható vidékeken s elérte nemcsak az Ἰγ (Jemba) partját, hanem eljutott a Δαίγ (Jajik, Ural) s ismét más mocsarokon által az Αττίλα (Volga) folyóhoz is, innen pedig az *ugur*-okhoz (ὄς Οὐγούρους), kik a rómaiakat arra intették, hogy a fákkal sűrűn benőtt helyeken a Κορζίν (Kuban) tájékán négyezer perzsa áll lesben, kik őket átmenetükben foglyúl fogják ejteni“ (l. idézetét: Ethn. V., 173 és Kuun: Relat. I., 67.). Itt egészen világos, hogy egyes ugur-törzsek lakóhelye a VI. század közepén a Volga és Kuban között vagyis a Kaukazustól éjszakra volt, hol a Derbendnameh egy helye után ítélve, a VI.—VII. században épült a Kuma partján a romjaiban ma is fönnálló *Mažar* városa (l. Grot: Moravija i Madjary, 151. és Vámb. Magy. Ered. 201.). Ez az utóbbi tény egyszersmind világos bizonyossága, hogy a maiglan is *magyar* nevet viselő nép a jelzett korban az ugurok szomszédságában élt. minél fogva éppenséggel nem csodálkozhatunk rajta, ha a történet látóhatárán föllépve híresebb szomszédjaik nevével jelölik az idegenek.

6. אַוּרִי (*Ugri*) József kazar király ismeretes levelében (X. sz.) mint a kazar nemzetségtáblázat első neve,² vagyis azon hagyománynak kifejezése, hogy a kazarral rokon, vagyis nyugati török törzsek között az *ugur* a legősibb.

A népvándorlás századaira vonatkozó történeti följegyzésekben, mint már eddig is több ízben volt alkalmunk érinteni, gyakran szerepel az *ugur*, *ogur* népnév összetételekben; ilyenek: az

¹ A Radloff közölte ótörök feliratok közt többször található mint „hivatal-nevezet“: *tutuk*, pl. *Könè tutuk*, *Külüg tutuk*, *Küë-Kül tutuk* (Altürk. Inschriften, 435—6.) A *Kül-Tügün* mellett mint egy török bégnek neve előfordul ez is: *Kül-Tudun* (u. o. 435.). Radloff szerint: *tudun* „eine Würde“ (u. o. 276.).

² *Togarmá*-nak, Japhet ivadékának tiz fia: 1. אַוּרִי (*Ugri* = *Ugur*); 2. דּוּרְשׁוּ (= *Dursu*); 3. אַוּרִי (*Avar*); 4. אַוּנִי (*Unin* = *Hunn*); 5. בִּישַׁל (= *Bisal* = *Basili*); 6. תַּרְנַא (*Tarna* = *Tarpanal*); 7. כַּזַּר (*Khazar*); 8. זַגּוֹר (*Zagor*); 9. בּוּלְגַר (*Bulgar*); 10. סַבִּיר (*Savir*) (l. Kuun: Cod. Cumanicus. Proleg. 83.).

un-ugur, *sar-agur*, *ut-igur* vagy *utur-gur*, *kut-igur* vagy *kuir-igur* vagy *kutur-gur*, *bitt-ugor*, *kutzi-agir*, *ultzi-agir*, *ultzin-gur* vagy *ultintzur*. Hogy minő értelmű lehet ezekben az előrészt tevő jelző szó, arra nézve a török nép- és törzsnevek nyujtanak számunkra irányadó tanútságot. Ezek között többször találunk nyilván az egyesült törzsek, vagy nemzetségek mennyiségére vonatkozó számnévi jelzőket, aminők pl. az ujuguroknak Abulghazínál említett *tokuz-ujgur* és *on-ujgur*, azaz „kilencz ujugur“ és „tíz ujugur“ törzsnevei, továbbá a Jeniszei feliratokon található *altı-oghuz* „hat oghuz“, *tokız oghuz* „kilencz oghuz“, *üç oghuz* „három oghuz“ *üç kurykan* „három kurykan“ és „*otuz-tatar*“ „harmincz tatár“ összetételes törzsnevek (Radloff: *Alttürkische Inschriften* 355, 455, 428, 429.). Más esetekben az ilyen jelző *szin* kifejezése olyformán, amint a „*fehér oroszok*“ mellett vannak „*vörös oroszok*“, vagy amint a Nestor-féle krónika a magyarokat „*fehér*“, a kazarokat „*fekete ugrok*“-nak nevezi, de vele szemben Ademar francia szerzetes a magyarok földét „*Alba Ungria*“-nak, a kazarokét meg „*Nigra Ungria*“-nak (Kuun: *Relat.* I, 122.). Ugyanígy vannak „*fehér*“ és „*fekete kúnok*“ (azaz: moldvaiak), „*fehér*“ és „*fekete hunnok*“ (u. o. 156.) A tatárok a baskirokat *sarı istäk* azaz „sárga osztják“-nak nevezik s van *sarıg ujugur* „sárga ujugur“, valamint *kara kirgiz* „fekete kirgiz“ is. Másnemű jelzők mutatkoznak az „aranyhorda“, a „kis-orosz, nagy-orosz“ népnevekben, valamint a „*Magna Hungaria*“ és *ἡ Βουλγαρία ἡ μεγάλη*-féle földrajzi nevekben, mely utóbbiaknál valószínűleg nem a területi nagyság, hanem az ethnikai megkülönböztetés szolgált alapul.

Ezeket szem előtt tartva lássunk immár a fent idézett népnevek lehető megfejtéséhez s közöttük első sorban az *un-ugur*-éhoz, mely mint a magyarok mai külföldi neve bennünket leginkább érdekel. Hogy ez összetétel, abból is kiviláglik, hogy a Kaukázus éjszaki részén, hol mint fentebb is érintettük, a magyaroknak egyik ősi hazája volt, a bizanci írók egy *Ουροβουδοῦρ* nevű népet ismernek, melyet azonban Chorenei Mózes V. századbéli örmény író (kinek régi adatai a Kr. előtti század második felében élt szyr Mar-Abasz-Katina művéből valók¹ *Vgendur*-nak ír, tehát ugyanoly hangzású előrészt hagyva el, minő az *un-ugur* népnévben is van az *ugur* alaprész előtt. Hogy minő nép volt ez az *vgendur*, mely-

¹ L. erre valamint az alábbiakra vonatkozólag Edelpaacher Antal értekezését „Az *ogundur* és *ogur* bolgárokról“ (Nyelvtud. Közl. XIV.).

nek bővebb *onogundur* másában az előrész teljesen s az utórész is némileg egyezik a magyarok *un-ugur* nevével, arról pontos tájékoztatást nyerünk ugyancsak az említett szerzőnél, ki azt mondja, hogy az Ararat tartomány egyik kerületébe, melyet előbb „Felső-Basean“-nak hívtak „*Und (főember) ugendur bolgár gyarmata telepedett meg.*“ Konstantinosz Porphyrogenitosz is egész határozottan megerősíti az onogundurok és bolgárok azonosságát, midőn az utóbbiakról azt írja, hogy „történt vala pedig a barbaroknak (t. i. bolgároknak) átvonulása az Istrosz folyón Konstantinosz Pogonatosz uralkodásának vége felé; *akkor lett az ő nevük ismeretessé; mert előbb őket onogunduroknak nevezték*“¹ Theophanesz (IX. sz.) is szoros kapcsolatban tudja az onogundurukat, bolgárokat és kotragokat s chronographiájában a 671-ik év alatt igen tüzetesen ír róluk, hol egyszersmind kiderül, hogy ezen egy népfajt tevő törzseknek régibb hazája, a „Nagy-Bulgária“ a *Kufis*, vagyis Kuban folyó mellékén volt a Kaukasz nyugati felén, ahol őket Chorenei Mózes is megemlíti, azt mondván róluk, hogy „(I. Arsák) napjaiban a nagy Kaukáz hegységben nagy zavar támadt a *bolgárok* honában.“ Ámde az ó-bolgár nyelv minőségét körülbelől ismerjük. A régi királyjegyzékben, valamint a középvolgai bolgárok sírfeliratain talált egyes szavak határozottan mutatnak a csuvas nyelvre, mint az óbolgár nyelv maradványára (l. Ethn. V., 24.). Tehát az *onogundur*, más írás szerint Ονωουγούνδουρ vagy *ugundur* nép is bolgár nyelvű, azaz török volt s tudván azt, hogy Zemarchosz ugyancsak a Kuban közelében, vagyis a bolgárok földén 568-ban *ugur*-okat talált, rá is jövünk hamarosan, hogy az *ugundur*, *ogundur* csak az *ugur* szónak többes képzése az ily értékű köztörök *-lar*, *-lür* végzettel, mely a jakutban a töszótaghoz illeszkedve *-lor*, *-lör* alakú is s *l*-jét a keleti törökségben *n*, *ñ*, vagy *r* végmássalhangzó után *d*-vé változtatja (pl. az altajiban *jaan* „nagy“: plur. *jaan-dar*, *añ* „vadállat“: *añdar*, jakut *är* „férfi“: *ärdär*, *doγor* „társ“: *doγot-tor*; tehát ugyanígy az óbolgárban is: *oγor-dor*, illetőleg érthető diszszimilációval: *oγon-dor* s ebből az idegenek ajkán: *ogundur*).

Ha azonban az *ogundur* népnév nem más mint az *ugur*, *ogur* többes alakja, egész természetesen következik, hogy az *onogundur* és *onogur*, illetőleg *unugur* nevek is azonosok, valamint az is,

¹) „Ἐγένετο δὲ ἡ τῶν βαρβάρων παράσις ἐπὶ τὸν Ἰστρον ποταμὸν εἰς τὰ τέλη τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογένετου, ὅτε καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν φανερὸν ἐγένετο. Πρῶτον γὰρ Ὀνωουγούνδουρ αὐτοῦς ἐκάλουν“ (Themata II., 46)

hogy ép úgy mint az *ogundur* és *onogundur*, az *ugur* és *un-ugur* nevezetek is legalább eredetileg török, különösen bolgár fajú és nyelvű népre vonatkoztak. És tényleg erre némely egyéb körülmény is utal. Chorenei könyve azt írja a bolgárokról, hogy I. Arsák napjaiban (II. sz. Kr. e.) a „bolgárok közül sokan (honuktól) elvágatának, honunkba jövének és sok időn által lakának *Koç* alatt egy termékeny és kenyere bő helyen“. A *Koç* örmény tartomány a görög-latin *Colchis*-nak felel meg, erről pedig Agathias VI. századbéli történetíró azt mondja, hogy ott egy *Ὀνογοῦρος* nevű erőd volt, mely nevét nyilván a régiebb időkben amaz *onoguroknak* nevezett *hunnoktól* nyerte (*Ὀννων τῶν Ὀνογοῦρων ἐπιλεγουσέων*), kik a *kolchokra* rontván, ott legyőzettek“ (I. idézve: Ethn. V., 81; Kuun: Relat. I., 262 és II., 85.). Egy IX. századbéli latin földrajzi munka is említi *Onogoria* tartományt az azovi tenger mocsarainak vidékén (u. o.), tehát a bolgárok régi területén. Az sem lehet véletlen találkozás, hogy az *unugur* nevet később az a nép viseli, melynek nyelvében a török elemek az *öbolgár* nyelv különös hangsajátságait mutatják. Nem szól az unugurok és bolgárok eredeti azonossága ellen az sem, hogy a VI. századbéli írók, jelesül Theophylaktosz és Jordanesz külön ismerik már a hunugurokat és bolgárokat; mert ez csak azt jelenti, hogy mint a népvándorlás minden nevezetesebb népére nézve megállapítható, az eredetileg közösségben élő törzsek egyike fölkerekedvén a másika visszamaradt a régi hazában, amelybe esetleg a kivándorlottak egy része is visszatért. Hogy az ily módon ketté szakadt nép egyik része megtartja az általános népnevezetet, másika ellenben az ő külön törzsi nevén válik ismertté, egészen természetes. Teljesen egyező esetben őrizte meg emlékét a magyarokra nézve Konstantinosz, ki a tényt a besenyő háborúhoz fűzve elmondja, hogy a magyarok (illetőleg az ő nevezése szerint: turkok) egy része kelet felé költözött s ott „máig is a régi *Σαβαστοίασφαλοι* néven neveződik“. Ugyanígy szerepelnek külön *avar* néven a Theophylaktosz szerint *ogor* népből kiszakadt *uar*-ok és *chunni*-k, mely eseténél, mint alább látni fogjuk, történetírónk a névváltozás okát „tudós népetimológiával“ magyarázta meg. A bolgárokat a hunn népvándorlás áramlatai sodorták ki kaukázusvidéki hazájukból; részt vesznek ők a hunnok harcaiban, kikkel a bizanci írók jóformán azonosítják; már az V. század végén megküzdének az Aldunánál a gótokkal (I. Hunfalvy: Magyarország.

Ethnogr. 125.), később pedig a Feketetenger éjszaki partvidékén birodalmat is alapítanak, mely *Kuvrat* alatt (634 tájt) az avarok hódoltságából is fölszabadúl. De az *un-ugur* törzs — mely úgy látszik — időszámításunk első századaiban keletebbre, a perzsa határszél felé lakott, megmaradt egyelőre az ősi földön, illetőleg annak közelében terjeszkedett. Így látjuk a dolgot Jordanesz nyomán, ki Szkithia rajzát nyujtván, szól előbb az *aest*-ekről, azaz litvánokról, kiktől délre lakik az *akatzir*-ok „nagyon vitéz népe“. „Az akatzirokon túl a Feketetenger fölött a bulgároknak van szállása“; azokon túl a *hunok* két törzse az *ultziagir* és *savir* következik a Chersonesz mellett. Csak mindezek után vannak felemlítve a *hunugur*-ok, kik „onnan ismeretesek, mivelhogy tőlük jö a becses bőrök kereskedése“ (l. idézve Hunfalvy: *Vogul föld és nép*, 327. és Magyarország. Ethnogr. 119.), kik tehát még a VI. században nem annyira a harcznak, mint a békés foglalkozásoknak, a valószínű földművelés és baromtenyésztés mellett vadászatnak, vagy talán még inkább a vadbőrökkel való kereskedésnek élhettek.¹

Igy állván a dolgok immár komolyabban kell vennünk amaz ötletkép sokszor és régóta hangoztatott, de rendszeresen sehol sem bizonyított nézetet, hogy az *ugor*, *ogor*, *ugur* név eredetileg török népekre vonatkozott annál is inkább, minthogy annak fönt elősorolt összetételes alakjai is, ha nem is matematikai bizonyossággal, — mert ilyesmit ősi idők óta letűnt népek neveinél nem is várhatunk; — de legalább nagy valószínűséggel, szintén a törökből fejthetők meg. A Priszkosznál előforduló *Σαργγορ* előrésze lehet bár a török *sari* „sárga“, vagy tekintve a kazar *Σαρκελ* „fehér ház“ (*ασπρον οσπιτιον*, orosz *Bjela-uježa*: v. ö. csuvas *šüré* „fehér“ és *kil* „ház“) városnévnek pontosan egyező előrészét akár a csuvas *šüré*, mely egyéb auralogiák számbavételével régibb *šara* hangzásra utal. — Az azovi tenger mellékén ismert Prokopiosz-féle *Οβούργουρ* hunn néptörzs nevében, melyet mások *Οβίγουρ*-nak

¹ Figyelemre méltó Jordanesz tudósításában, hogy szerinte a *savirok* emerről, azaz a hunuguroktól nyugatra laktak, holott Priszkosz Rhetor tudósításából — mely szerint t. i. az V. század közepe tájt a savirok menekülvén a keletfelől előtörő avaroktól az onugurokat kűzik régi földükről — az következnék, hogy az onugurok lakjanak nyugatabbra. Az ellentét avval a fölvétellel egyenlíthető ki, hogy a savirok betörése idején az onugurok északabbra menekültek, a savirok pedig nem sokára odahagyván az onugurok elfoglalt földjét tovább hatoltak a Feketetenger partvidékén, úgy hogy már Jordanesz idején a VI. században maguk estek nyugatabbra egykori nyugati szomszédjaiknál. A hunugurok éjszakiabb tartózkodására vall a becses bőrökkel való kereskedés is.

irnak, Nagy Géza tekintettel a Kül-Tágin sírfeliratában előforduló *otuz-tatar* „harmincz tatár“ népnévre a csuvas *vottor, vodor* „harmincz“ szót gondolja (Magy. Nemz. Tört. CCCXLVIII.). — Az e népnévvel rendszeren kapcsolatban említett *Κουτούργουρ*, vagy *Κουτίργουρ* hunn népneveket, szem előtt tartva, hogy *Κουτζιργιρ* és Theophylaktosznál *Κουτζιργιρ*, Jordanesnél szintén *Cutziagir* változatai találkoznak, talán a török *köçer* „nomád, vándorló“ szóval fejthetnők meg, minél számba jön hogy több török nyelvjárás a *ç*-t *t*-nek ejti, hogy a csuvasban az *ö* gyakran változik *o*-vá (pl. török *öküz* „ökör“ ott: *vogor*), végül, hogy Thietmarnál a *peçeneig, bessenyö* szó is így van írva: *Pedenei, Petinei* (Kuun: Relat. II., 83.). — Az *Οὐλ-ίν-ζουρ*, *Ultzingur, Ultzintzur* hunn törzsnév előrése az „arany-hordá“-ra gondolva a török *altın* „arany“ csuvasféle változásának tetszik (a mai csuvasban: *ilttēn* „arany“); v. ö. török *alma* „alma“: csuvas *ülma*, tör. *alép* „hős“: csuvas *ülép*, török *arpa* „árpa“: csuvas *úrpa*. A *çür* végzet, mely mellett különben *-gur* is előfordul az *ugur*-nak ismeretes *jugur* s ebből török hangsajátság-gal fejlett *đugur, řugur, çugur*-féle változatát sejteti. — Az *ulziagir* hunn néptörzs neve a keleti török *ölçe* „hadi fogoly, hadi zsákmány“ szóhoz mutat jelző részében hasonlóságot; de vehető bár az előbb említett *jugur, çugur* és a török *alti*, csuvas *ülttē* „hat“ szó összetételének is, mely utóbbi esetben a Jeniszei-feliratok egyikén található *alti oğuz* „hat oghuz“ törzsnévnek volna mása (l. Radloff: Die alttürkischen Inschriften der Mongolei; 355.) — Tekintve a *kułigur* és *kuçagir* írásokat a *Bittugor* hunn törzs nevének előrése talán a török *beş, biş* „öt“ szó, amint a karagaszban rendszeren *đ* felel meg a szóközépre jutó *ř*-nek például *bediške* „ötödik“, *bédik* „bölcş“ (= török *beşik*). Kuun G. gróf itt tekintettel a *Bardor* népnévre a karagasz *bert* „rasch, tapfer, kühu“ szóra gondol (Relat. 17.). Mindezek természetesen csak sejtelmek és lehetőségek; de együttvéve mégis mutatnak annyit, hogy egyezőleg a történeti vallomásokból folyó felfogással az *ugur*-ral összetett népnevek a törökségből megfejthetők.

Azonban, azt hiszem, teljesen eloszlatja az esetleg még fennmaradható kétséget az *ogur, ugur* s vele összetett népnevek török eredetére nézve az a tény, hogy vele félreérthetetlen szabálysággal egyező más népuév is találkozik, melyet a történet világosabb koraiban határozottan török népekre alkalmaznak s ez az *Oğuz, Oğuz*. Így, illetőleg összerántással *ghuz, Oğ* néven nevezik

az arab és bizanci történetírók a turkománokat, szeldsukokat és kúnokat, a népvándorlás utolsó rajait, melyek az eddiglen említett *ugur* népekhez képest keletibb tájról jöttek elő. *Oghuz*-khán neve nagy szerepű a török genealogiában, jelölve annak, hogy benne, illetőleg a nevét viselő törzsből a törökség egyik legősibb képviselőjét ismeri. Tudjuk egyébként az *Oghuz* névnek eredetét is. Mint Vámbéry írja (Török faj 13.) „az *Oxus régi medrét még ma is Ouz-nak nevezik*“. Ha ehhez hozzávesszük, hogy e folyónak régi görög neve Ὠζος, mely a zend *Vaxšū*, szanszkrit *Vakšu*-ban is fölismerszik, nem lehet benne kétség, hogy az *oghuz* népnév az *Oghuz* folyónévtől¹ származik, úgy amint fentebb a votják *Ud-murt*, zürjén *Komi-mort*, vagy osztják *As-jax* népnevekben láttuk. Hogy pedig ez az *oghuz* népnév tényleg összefügg az *ogur*, *ugur* népnévvel, azt a szoros hangtani egyezésem kívül is kétségtelenné teszi Budagov szótárának (I. 142.) következő adata: *ogur čali* „egyik oldalága a *turkoman jomutoknak* (pobočnaja otrsli, turkmen-jomutov)“. Egy másik turkoman törzsnek *csaudur* neve Sejkh Szulejmán szótára szerint egyszersmind „*Ogur* khán fiának neve“ (Vámbéry: Török faj, 6.). Bár az ethnologia céljára eddigelé értéke szerint kiaknázva nem volt, régen feltűnt már az *oguz* és *ogur* népnevek egyezése. Említi már K a s e m b e g 1841-ben, ki egybekapcsolván az *oguz*, *ogur* népneveket az *ujgur*-ral mindnyájukat rokonoknak állítja. Utána V á m b é r y ismétli e nézetet „Uigurische Sprachmonumente“ művének előszavában (2. l.); de elhagyva későbbi munkáiban az *oghuz* tagot, mint fentebb láttuk, az *ogur* népnevet az *ujgur*-ból szokta származtatni. Ez eljárásában követi őt K u u n G é z a gróf is, nagy súlyt helyezvén a magyaroknak és ujuguroknak együttes tartózkodására az Altaj hegység lejtőin (Relat. 3, 21, 24), melynek jellemző nyelvi nyomai is volnának (25). De ugyancsak ő a Codex Cumanicus bevezetésében világosan látja, hogy a „nomen *Ugor* cum nomine Turcarum eponymo *Oghuz* idem esse videtur“, amivel kapcsolatban a fentemlített *ogurčali*

¹ Thury József szerint (Turul IV, 126.) az *oguz* népnév olyan volna, mint az *oszman*, *nogaj*, *tatár*, melyek tudvalevőleg személynévekből eredtek. De míg *Oszman*, *Nogaj*, *Tatar* jól ismert történelmi személyek voltak *Oghuz* khánnak, mint az összes törökség ősenek alakja *mondai*, éppen olyan mint pl. *Hunor* és *Magor*. Megjegyzendő, hogy az ótörök feliratok folyónevei közt van egy *Jasíl-ügüz* nevű is, melyet Radloff „kék folyó“-nak fordít. (Altürk. Inschriften: 430). *Oguz*, *ügüz* tehát eredeti jelentése szerint: „folyó“, ép úgy mint az *čil*, *idil* („folyó“, *idilčik* „folyóeska“: Budagov I. 183), mely tudvalevőleg egyszersmind a *Volgának* török neve.

adaton kívül analogiakép azt is felhozza, hogy ugyanily *z-r* hangváltozással térnek el egymástól a Pliniustól fölhozott *Temerinda* név és Neptunnak szkitha *Thamisadas* neve (l. 63. l.). Még tüzetesebben emeli ki e nézetét „Relationes Hungarorum“ műve II. kötetének szómutatójában, hol a *Jugra* cikkben az *Ugor-t* az *Oguz* név *hunn* változatának mondja s egybeveti bizonyoságképp a Priszkosz-féle *Kézz* női-nevet a török *kiz* „leány“ szóval, továbbá Ibn-Fozlán *blatavār* irását a szláv *vladavaz* alakkal (202. l.). Végül ugyanilyenek vallja e nevek viszonyát a Magyar Nemzet Történetében (CCCII. l.) Nagy Géza, ki megtalálja az *ugor* név eredetének különös területét is a törökséghez tartozó hunn-bolgárban. Valóságos Kolumbusz-tojásaképp kínálkozik tehát mind az elmondottak alapján a megfejtés, hogy az *ogur*, *ugur* népnév nem más mint a *türkmen*, *türk* szóval egyértékű keleti török *oγuz* népnévnek nyugati török ejtése.

De ez a *z-r* hangváltozás, mely a keleti és nyugati török nép- és nyelvágak között itt sibólethképp jelentkezik, nagyon ismeretes máshonnan is a magyar nyelvtudományban. Tudvalevőleg ez a magyar nyelv török elemeinek sajátos hangtulajdonsága, melyet egyéb ugyanily sajátos vonásokkal egyetemben az egész törökség területén csupán a *csuvasban* találunk meg, abban a nyelvben, melyet mint ismételve volt alkalmunk ráutalni (l. Ethn. V., 21—24.) az ó-bolgár nyelv utódjának kell tekintenünk. Most világosodik fel előttünk, miért viselik a magyarok a külföld nyelveiben az *un-ugur*, *on-ugur* nevet, vagyis ama kaukázusvidéki *onogur* népét, melyet főntebbi fejtegetéseinkben a bolgárság egyik ágának ismertünk fel. Ez az *on-ugur*, vagy mint egyszerűbb alakkal Menandernél nevezve van, *ugur* nép volt az, melytől a magyar nyelvnek eddigelé fokozatosan pontosabb „ó-török“, „ó-csuvas“, „ó-bolgár“ jelzőkkel nevezett török elemei származnak s melynek műveltségi hatása, illetőleg történeti kapcsolata a merőben különböző nemű nyelven beszélő magyar néppel magyarázza meg azt is, hogy ezek a IX. századbéli bizanczi írónál *türk* néven jelennek meg, melyen különben eddigelé csak a keleti törököket, az onogurok törzsrokonait értették. A szlávok *ongrŭ* (*ugri*) nevezete csak pontosabb jelölés a bizancziak általánosabb *türk* nevezete ellenében, teljesen úgy mint ha *bajor-t* mondunk *német* helyett. A magyar nyelvnek igazi „*ugor*“ elemei tehát — amint most látjuk — voltaképpen az ő török elemei s az egyetlen

nyelv, melyet az „ugor“ jelző régi történeti jogon megillet ma a *csuvas* nyelv.

Az *ugor* népnév eredetének s ősi értelmének ilyenén megfejtése, mintha egész sereg rejtelemnek adná meg kulcsát. Kiváló fontosságot nyer általa ethnologiai kérdéseinkben különösen a *csuvas* nyelv, mely maga is valóságos rejtelem, mely török nyelvjárás létere egész alakulatában nagyon elüt a többi törökségtől: teli van — mint Budenz nevezte — „látszólagos képtelenségekkel“, egymást keresztező, részben ellentétesnek mutatkozó hangfejeményekkel, melyeknek azonban mindegyike a maga irányában több hasonló esettel szabályosnak igazolható. Ez az állapot legalkalmasabban avval a fölvétellel magyarázható, hogy a *csuvasban* több egymáshoz közel álló — hogy immár a maga nevéen mondjuk — „ugor“ dialektus keveredett együvé, mit történetileg is igazolhatnak ama tények, hogy körülbelül a *csuvasok*nak mai területén, mely a Közép-Volga két oldalán délebbre terjed Szamara városánál, a khattak Theophylaktosznak amaz ogorjai, kiktől az uarok és Chumni-k elszakadva a délebben lakó ugor-török törzsekre rohantak, továbbá hogy ide jöttek a VII. század második felében a Kotrag vezérlete alatt állott bolgárok, amaz onogurok rokonai is, kiktől a magyar nyelv török elemei származnak. Kétségtelenné teszi a nyelvjárás-keveredést a szókinés vizsgálata. Ime a köztörök *teñiz*, *deñiz* „tenger“ szónak szabályos *csuvas* változata *teñer* volna, mely hogy az onogurban meg volt, bizonyítja a magyar *tenger* szó: mindazáltal a mai *csuvas* alak: *tíñés*, mely a tatár *dēñez*-hez szít. A tatár *olak* „válu“ és magy. *válú* egybevetése után azt várhatnók hogy mint egyéb hasonló esetben a *csuvasban* eltűnt volna a végmássalhangzó: mégis a tényleg létező alak: *velak*. Ha a köztörök *ejü* „jó“ szó a *csuvasban* *iré*, azt várhatnók, hogy a *böjük*, *bujuk*, tatár *béjek*, altaji *pijik* „nagy“ szó szintén hasonló hangalakulatot mutasson: de a *csuvas* alak valóságban *pi'zék*, ugymint a kondomi tatárban: *pöziük*. A *csuvas* szókinésben jó számmal található olyan mongol elemek, melyek a mai nyugati törökségben ismeretlenek, köztük pl. a *kivéén* (= mongol *külüsün* „miete, zahlung, mietgeld“) *kölcsön* alakkal, vagy a *söllävés* „hiúz“ (= mongol *šilegüsün*) *hiuz* alakkal megvan a magyarban is (v. ö. tatár *siläüsün*, mely azonban látnivalólag újabb mongol átvétel). Ez hunn érintkezésre vall, melyet még legnagyobb valószínűséggel mongolféle népnek lehet tartanunk. Mikép mutatkozik a nyelvjárás-keveredés a hang-

sajátságokban, arra például szolgálhatnak, a csuvas és köztörök *j* szókezdőnek viszonylásai. Tudvalevő, hogy a török *j* szókezdő sok nyelvjárásban szokott elváltozni: a kazáni tatárban *ž*, a kirgizben *ž*, a baskirban *ž*, *ž*, a teleutban *ł*, a kondomiban *ž*, a karagasznak ágaiban *ł*, vagy *ł*, sőt *u*, a jakutban pedig *s* hangalakot ölt. Mindenütt a hangváltozás egységes, minden adatra kiterjedő. Nem így a csuvasban: itt vannak: 1. mint fentebb (361. l.) tárgyaltuk szókezdő *j*-k, melyek voltaképpen járulékmássalhangzók; — 2. eredeti *j*-k, pl. *júza* „építeni“: tatár *žaza*-, altaji *jaza*-, *taza* | *júldaš* „útitárs“: oszm. *joldaš*, tatár *žuldaš*, mely összetett szó mellett (ezekből *jol* „út“ és *daš* „társ“) meg van azonban csuvas hangfejlődéssel: *šul* „út“ | *jaš*, *jaž* „ifjú“: altaji *jaš*, tatár *žas* | *julaw* „rest“: altaji *jalku*, tatár *žalkau*; — 3. köztörök *k*-ből származott *j* szókezdők: *jur* „hó“: köztörök *kar* | *jun* „vér“: közt. *kan* | *jul*- „maradni“: közt. *kal*- | *jin* „hüvely“: köztörök *kin* s elváltozva *š*-vé ezekben: *šunát* „szárny“: közt. *kanat* | *šorá* „sűrű“: közt. *koju*, tatár *kujě*. Általánosan pedig, mint ismeretes, a török *j* szókezdő el szokott változni *š*-vé (l. pl. Ethn. V., 23); de néha *č*-vé is, pl. *čerá* „szív“: köztör. *jiurek* | *čomor* „kerek“: köztörök *junru*, *junur*. Az ily jelenségek, a mily érdekesek a nyelvészre nézve s ingerlik a kutatás vágyát, oly tanulságosak az ethnologusra nézve is, ki a nyelvalakulás természetes egyneműségét tarkító vonásokból esetleg azok ethnikai alapjaira nézve nyerhet okulást.

Ily szempontból figyelve meg a csuvas nyelvnek hangváltoztató hajlandóságait, azok nézetem szerint némely tekintetbe jöhető tanulságot tartalmaznak fejtegetésünk tárgyára nézve is. A csuvasban a török *oçul*, altaji *uul* „fiú“ így hangzik: *ıwél*, *úwél*, az *açır* „nehéz“: *jiwér*, *júwér*, az *açac*, *jiğac* „fa“: *jiwés*, az *açız* „száj“: *šéwar*, *šúwar*, a *baçır* „máj“: *pagar* és *péwár*, a *toçan* „rokon“: *téwán*, a *toçar*- kifogni (lovat)“: *téwár*-, a *tigiz*, *téyéz*, „szük“: *téwér*, *túwér*. Ha már most azt kérdeznők, hogy az *oçuz*, *oçur* népnév minő alakot ölthetett volna a csuvasban, erre a fentebbi analogiák szerint nem lehetne más a felelet, mint: *ıwér*, *úwér*, mely utóbbinak kezdő hangzója mindenesetre a régibb hangzást tükrözné. Ha ezt az *úwér* alakot bizanci író tollára veszi, abból nem jöhetne ki más, mint Oçuz. Ezt a nevet pedig pontosan megkapjuk Theophylaktosznál, ki tudja róluk s a Chunnikról, hogy a népes és vitéz *oçor* nemzetből szakadtak ki, mely a turkoktól feketének nevezett *Til*, azaz a Volga vidékén lakott s egyszersmind valami

furcsa történetet beszél el róluk. Ez utóbbi szerint: az altaji turk khagán hódításai alkalmával „ezektől az uaroktól és chunniktól Justinianus császár idejében elszakadt egy kis rész s Európába jöven magukat *avarok*-nak s fejedelmüket *khagan*-nak nevezték el *dicsekedésből*. Mialkalmommal történt ez, elmondom“ — így írja a szerző — „a valóság szerint. A barszeltek, unugurok, szavirok és más hunn népek, midőn látták, hogy az uarok és chunnik egy része az ő földjükre tódul, nagyon megijedének, azt gondolván, hogy avarok érkeznek. Azért biztosságuk kieszközlése végett nagy ajándékokkal tisztelék meg a szökevényeket. Az uarok és chunnik észrevevén, hogy szökésük sikerül, *a tisztelkedők csalódását hasznukra fordíták s magukat avaroknak nevezék el; mert a szkitha népek közt legjelesebb az avar nép. Az álavarok* (ψευδοάβαροι) pedig, mert így kellene őket tulajdonképpen nevezni, mai napig külön nemzetségekre oszlanak a régi nevek szerint, kik uarok, kik chunnok lévén“ (l. Hunfalvy: Vogul Föld és nép 329.). Ugyane hamisságra szerzünk másutt is utal. Midőn t. i. azt említi, hogy az altaji turk khagán legyőzte és szolgaságba ejtette az Ázsiában előnyomuló avar népet, így folytatja: „De ne vélje valaki, hogy rosszul beszélem el azon időnek történeteit tudván, hogy Európában, Pannoniában laknak avarok, akik Mauricius előtt költöztek volt oda. *Mert az Iszter mellékein lakó barbarok hazugságból viselik az avar nevet*, a mint ki fog tet-szeni“ (u. o. 328.). Ime itt is egy érdekes esete, hogy mint készülnek pusztá névmagyarázatokból tudós népetimológiák révén történetek. Azok a vitéz ogorok, kik legyőzték a barszelteket, unugurukat és savirokat, aztán Pannoniába jöven itt birodalmat alapítottak szorúlhattak-e arra, hogy az Ázsiában szolgaságba ejtett bármily vitéz *avar* népnek nevét vegyék fel *hamisságból*? Valószínű-e az, hogy egy egész hatalmas nép eldobva saját becsületes nevét egy távoli félelmetes nép nevét vegye magára s ezt aztán állandóan viselje? Theophylaktosz egész elbeszélése nem egyéb mesénél, mely abból támadt, hogy a pannoniai Οὔρα-*ok*, azaz — mint fentebb kimutattuk — pontosabb kiejtéssel *úvér*-*ok* (talán régebben még *owér*-*ok*) nevét, mely nem más, mint az *ogor*, *ugor* változata, a hozzá igen hasonlatos ázsiai Αὔρα-*ok*éval azonosította. A fent előadottak után immár világosabban tudhatjuk azt is, hogy mi-féle népfaj volt a pannoniai avar: *ugor-féle* török nép volt, mely nyelvére nézve közel állhatott az on-ugurhoz, vagyis a magyar nyelv török elemeiben képviselt törökséghez.

Egy másik népnév, melyet a csuvas nyelv hangsajátságai az *ugor* népnévből megmagyaráznak: a *savir*. Prokopiosz (VI. sz.) azt mondja e népről, hogy „οἱ Σάβειροι ἔθνος μὲν ἐστὶν Οὐγγικόν, φησὶν δὲ ὑπὲρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως“ (Kuun: Relat. I. 257.). Ez következik Priszkosz tudósításából is, ki — mint fentebb (367. l.) láttuk — az onoguroktól keletre ismeri a savirokat. Ugyancsak ily tájékra utal a magyarok állítólagos *Σαβαιοί* neve Persis határszélén (l. Ethn. V., 14.). Derbentől délre van ma is a *Šabiran* kerület (Kuun: Relat. I. 88.). A név tényleges kiejtésére nézve tanulságosak Jordanes *savir*, a kazar király *סאביר*, más kézirat szerint *סאב*, Ptolomaeusnak (II. sz.) *Σάβιροι* írása, továbbá a tatároknak és osztyjakoknak hagyományában élő *sivir* népnév (u. o. 257. és Ethn. V., 13.), melyeknek a bizancziak szokásos *Σάβιροι*, *Σάβειροι*, *Σάβηρ* írása sem mond ellen. Ha tudjuk azt, hogy az *ogur* népnévnek dialektice váltakozó *jogur*, *jugur* mellékalakja is volt (l. fönt 364. l.) s hogy a ma fennmaradt egyetlen ugor nyelvnek, a csuvasnak hangsajátsága a szókezdő *j-s* s szintegy — mint az előbbi pontban igazoltuk — a szóközépi *g-g-w* hangváltozás, egész természetesnek fogjuk találni az *ogur* és *savir* népnevek azonosítását; mert *oguz* ép úgy viszonylik a *savir*, *suar*-hoz, mint köztörök *ariz* „száj“ a csuvas *šivar*-hoz.¹ Ha Menander *Αβειρ* írása, melylyel a savirokat jelzi (Kuun: Relat. I. 257.) tényleg nyelvtapasztalaton épül, itt megtaláltuk volna a *savir* népnévnek nyilván dialektice váltakozó eredetibb *j (š)* kezdőhang nélkül való alakját is, mely tehát a *savir*-hoz úgy viszonylik, mint *ugur* a *jugur*-hoz. Egy más dialektikus, vagy talán csak idegenektől ejtett változatot láthatunk a *Sabir*-ban, melyet a *Šabiran* és *Sibir* tartománynevek (az utóbbi tatár kiejtésben: *Sibir* és *Sivir*), a vogul hagyomány *šapér*, *šopér* népneve (Ethn. V., 11.) és Stephanus Byzantinus (V. sz.) következő adata őrizett meg: *Σάβειρος ἔθνος ἐν τῇ μεσογείᾳ τῆς Ποντικῆς οἱ οὖν διὰ τοῦ β' λεγόμενοι Σάβειρος* (l. Kuun: Relat. 88.). Egészen hasonló módon lett az *avar*-ból az oroszban (Nestornál) *obrin*, a tótban és csehben „óriás“ jelentéssel *obor*, *obrin*, mely mellett azonban az ószlovén alak: *avarin* (Miklosich: Etym. Wb. 219.). Hogy ilyes *v-b (p)* szóközépi hangváltozás az

¹ Megjegyzendő, hogy az *š*, mely mint föntebb láttuk, eredetibb *u*, *o*-nak is gyakran megfelelője a csuvasban, igen közel áll akusztikai benyomásában az *a*-hoz; mielőlgva az újabb csuvas nyomatványok orthographiája *a*-val is jelzi s fölébe a rövidség jelét (◌̣) alkalmazza.

ugor-törökben is megtörténhetett, arra bizonyoság a magyar *koporsé* szó, melynek másai a jakut *kuorčax* „sarg“, mongol *kharjurčakh* „sarg; kisten, kästchen“, melyben tehát eredeti *γ*-ből származott *v* erősödött *p*-vé.

Az *ugor* népnevet sejthetjük a *bulgar, bolgar* szó utórészében is. Nálunk az a nézet van elterjedve, hogy e népnév a *Volga* folyónevet foglalja magában; így állítja legutóbb Marczali is, ki szerint a bolgároknak „nevük is a *volgai* hunból (*Hunni Volgares*) származik“ a nélkül azonban, hogy a végzetről is számot adna (Magy. Nemz. Tört. 20.). Ez a nézet Nikephorosz Gregorasz XIV. századbéli írótól ered, ki egy helyt a következőleg ír: „Most pedig én megvilágosítom, hogy honnan vette a nevét *Bulgária*. Van egy vidék túlfelől és éjszakabbra az Iszternél s egy nem jelentéktelen folyó folyik rajta keresztül, melyet az ott lakók Βουλγα-*nak* neveznek; tőle kapták maguk is a Βουλγα-*nevet*; de kezdetben ők szkithák voltak“ (Bysantina historia, bouni kiad. 26.). Látni való, hogy ez ismét csak tudós népetimologia, mely a *Volga* folyónévnek és a *bolgár* népnévnek *v*-t és *b*-t egyformán jelző görög írásán alapúl. Ezzel szemben azonban tudvalevő, hogy a törökben a *Volga* eve *Etil, Idöl*; ha tehát a bolgárok magukat valóban ama folyó után nevezték volna, akkor nevük nem lehetne *bulgar*; hanem az *Etil* képzése. — Hogy eszó összetétel, annak számba jöhető bizonyosága maradt meg abban, hogy a *Volga* vidékén magashangú változatai ismeretesek: a votjákok a tatárokat *bigernek* nevezik, Plano Carpini *Biler* alakkal szól a bolgárokról s a *Bolgar* városnévnek is található a kútfőkben *Bular* mellett *Bülär* írása, mely tények együttvéve a *bulgar, bular* szónak *bülär, bülär* ejtésbeli változataira utalnak. Szakasziott ily módon ismeretes mint törzsnév a *magyar* mellett a *megyer*, mely párhuzamos hangalakulatnak az okát is tudjuk abban, hogy a szó eredeti hangzása az összetételes *magy-er* volt s a hangzó illeszkedés ebben az egyik törzsnél előremenőleg a másiknál hátramenőleg történt. Hogy hasonló kétneműség a hangzóokban lehetett oka a *bulgar* népnév ismeretes kétféle alakjának; azt a Kézainál fenmaradt *Belar* mondai név is igazolja, melyet joggal lehet a *Bulgar* szóval azonosítani (l. Kuun. Relat 98.). Ha föltesszük, hogy e név utórészének alakja eredetileg, mint Theophylaktosz írja, *ogor*, az előrész pedig valamely *bül, bil*-féle alak, igen jól érthetjük, hogy miért vált az egységessé forrott szóban a régibb *o* nyiltabbá. Ezt követeli t. i. a török nyelvek hangsorakozási törvénye, mely a kezdő

szótag *u*-ja után nem tűr meg *o*-t, hanem csak *u*-t, *i*-t, vagy *a*-t. Hogy mi lehetett a kifejthető magashangú előrés, arra nézve természetesen, mint az eddigi ilyenmü magyarázatokban, legfeljebb csak sejtéseket kockáztathatunk. Ha számnevet akarunk, alkalmasnak kínálkozik rá a török *beş* „öt“ szó csuvas *pilék* megfelelőjének képzőtlen előrésze, amely esetben a *bulgar* név etimonja „öt ugor“ volna. De ép úgy gondolhatunk a török *böyük* „nagy“ szónak is csuvaszerű elváltozására, melynek módján a végmássalhangzó elesik, a szóközépi *j* helyett pedig (tekintettel a kondomi *pöyük* alakra) *r* lép fel, s ez a szóvégi *r* miatt természetes disszimiláció útján *l*-vé válhatik (v. ö. magy. *polgár*: német. *burger*). Ily esetben a *bolgar* alapjelentése „nagy ugor“ lehetne. Az utóbbi nézeten van Zolotnyiczki, ki erre nézve egy csuvas *Morgar* helységnévre is hivatkozik, mely szerinte *Bolgar*-nak volna változata (l. a kazáni archaeologiai és néprajzi társaság Izvjestijj-ának III. kötetében. 36.). V. ö. még ehhez: „imperator *Burgaviae*“ egy árpádkori oklevélben és *Buržán* mint a bolgárok neve Tabarinál (Kuun. Relat. II. 195.).

Az *oγuz*, *oγur* alapszóval megfejthetőnek látszik még néhány más török népnév is. Így a kirgizek szomszédságában arab íróktól emlegetett *Tagaz-gaz*, mely nyilván nem egyéb mint *tokuz oγuz* „kilencz oguz“, mely népnév az ótörök feliratokon is előfordul (Radloff: Alttürk. Inschriften; 425.). Nöldecke meg is találta a pázendentben *tughzuz* írásukat (l. Kuun: Relat. 15, 259.). — Tudva azt, hogy az arab írók az *oγuz*-t előhangzó nélkül nyilván az ejtést követve *ghuz*-nak írják, bátran vehetjük a *kirgiz* nevet is *kir-oguz*-nak, azaz a „pusztaság oguz“-jának, (v. ö. *kir* „pusztaság, mező“). Egygyé forrva az összetétel a hangzók illeszkedése természetes. Még külön szóokban (t. i. így: *Xeγ-Xiç*) írja e népnévet Menander (l. Kuun: Relat. II., 186.). A Jeniszei-föliratokban (VII. sz.) alakja: *Kirkiz* (Radloff: Alttürk. Inschriften. 425.). — A baskirok *baškurt*, *bašgird*, csuvas *poškirt* neve, melyet a középkori utazók *Bascard*, *Bascart* alakokkal is írnak ismeretes népetimologiai alkotás a *baš* „fej“ és *kurt* „farkas“ szavakból, amelyhez füződő mondai magyarázatot Budagov szótára is közli (I., 228.). Hogy minő kiejtés lehetett a népetimologia alapja arra nézve Vámbéry az *ortakir* „középső pusztaság“ kifejezés mintája után valami *baš kir* „felső pusztaság“-féle összetételre gondol, csak hogy kérdés, hogy használható-e a *baš* „fej“ szó tényleg ily jelentésben. Látván azt, hogy

egész sereg török népnév van ilyes végzettel, inkább gondolhatunk itt is az *ogur*, *ugur* népnévre, mely mellett az előrészt akár a *baş* „fej“, akár a *beš*, „öt“ szó is lehet. Ez utóbbit látszik javalítani Masúdi X. századbéli arab író *Bežgard* írása.

Rejtelmes szó a csuvasok *ššwás* neve, mely noha a csuvas nyelv a legrégebb alakulás bélyegét mutatja, legelőször csak 1524-ben kerül elő az orosz történeti kútfőkben. A cseremiszek, kiknek pedig nyelve a csuvasnak oly erős hatását igazolja, nem ismernek külön sajátos nevezetet e népre, hanem csupán *kuuruk mari*-nak „hegyi ember“-nek nevezik. Hasonló módon nevezik őket az orenburgi oroszok „hegyi tatárok“-nak. Ezzel szemben a cseremiszek a *kazáni tatárt* nevezik *suas*-nak (Zolotnyiczki: 245.), mely szó amennyire a *csuvas*-hoz hasonlít, oly élénken emlékeztet hangalkatával a kazar király népgenealogiájában található *suvar* (סוּוַר) névre, mely — mint fentebb láttuk — a *savir* s eredete szerint a *jurur* változata. Ez a *suvar* név a genealogiában közlelően a *bulgar*-ra következik, s vajjon tarthatjuk-e merő véletlenségnek, hogy *Bulgar* városa mellett, mint a volgai bolgárok egyik legnevezetesebb városa *Suvar*, El-Balkhi írása szerint *Sivar* (tehát recte: *Sšwar*) volt ismeretes? Ha annyiszor tapasztaltuk, hogy városok népneveket viselnek, itt is föltehetjük, hogy ez a *Suvar* a bizanci írók *savir* s a tobolszki tatár hagyomány *sšwšr* népének nevével azonos s azon sem ütközhetünk meg, hogy e név a mai Tobolszk közelében állott *Sibir* város nevében, továbbá a Kaszpitenger mellékén terülő *Šabiran* tartományában is jelentkezik. Hiszen ép így látjuk, hogy van *Mažar* város a Kuma mellékén s vannak *Madžar*, *Madžarovo* helységek a Kama mellékén, valamint hogy van ugyanazon időben kún terület a Feketetenger partvidékén, Moldvában és Magyarországon, bolgár terület az Aldunánál és a Volga mellékén, ami természetesen következik abból, hogy a népvándorlás egyazon nép törzseit különböző irányokba szakította szét. Ennek a *suvar* népnévnek őrizte meg változatát a cseremisiz *suas*, mely mint látnivaló, amattól csak az ismeretes *z-r* hangkülömbőség sibólethjével tér el. Teljesen egybehangzik e *suas* szó oghuz jellegével az a körülmény, hogy vele a cseremiszek éppen a *tatár*-okat jelzik, kik tudvalevőleg a régi bolgár területen csupán a mongol betörés ideje tájt telepedtek meg keletről, illetőleg dél felől érkezve; továbbá hogy másrészt a csuvas nevet viselő nép az orenburgi oroszoknál „hegyi *tatár*“. Jól tudjuk, hogy

a középkor második felében általánosan dívik az *oγuz*, illetőleg *ghuz*, *úz* név a népvándorlás legújabbán előtört török rajaira s igen föltehető, hogy ily néven valamely kisebb szerepű török törzs a baskirok és bolgárok földén is beékelte magát, mely aztán alapja lett egyrészt a csuvas nyelvben mutatkozó *oghuz vonásoknak*, másrészt hogy az *oγuz* névnek az *ogur*, *jugor* és *suvar* hangmegfelelések képében is mutatkozó *suas*, *tšewas*-féle változatai átmentek a később bevándorlott tatárookra, valamint a régi ugor-bolgár-féle lakosság maradványára is, amint hogy az orosz az utóbbiakat ma is „hegyi *tatár*“-nak nézi. Figyelemreméltó e fölvetel szempontjából, hogy maguknak a kazáni tatároknak sem ismerjük régi igaz nevét, mert ők magukat a régi politikai név átvételével *boljar*-oknak, az oroszok pedig az általános jelzővel *tatar*-oknak nevezik: nincs tehát még az az eset sem kizárva, hogy az ő elveszett ősi *oγuz* (*joγuz*)-féle, maguktól viselt, vagy idegenektől használt nevük szolgáltatta a *suas*, *čurvas* neveknek alapját.

Igen föltűnő, hogy míg az eddigiekben a „török“-kel azonos értelmű *oghuz* szónak *ogur*, *ugor* alakjait csak az Ural- és Volga-vidéki, illetőleg a Kaspi- és Feketetenger között lakó, tehát *nyugati* népek neveiben találtuk: van mégis egy vele egybeszerkesztettnek látszó népnév, mely a törökségnek távol keleten lakó tagjára vonatkozik, ez t. i. az *ujgur*. Azonban, mint már volt alkalmunk érinteni, maguk az *ujgurok* nem nevezték volt magukat e névvel, hanem helyette a legrégebb *ujgur* nyelvemlékben is a keleti törökök általános neve a *türk* szerepel, az ország nevéül pedig *Türkistan*. Ebből az sejthető, hogy a khánságok nyelvében reájuk alkalmazott *ujgur* szó eredete szerint nem is valóságos népnév, hanem csak valami jelző kifejezés volt e helyett t. i. *ujgur türk*. Így magyarázza e szót a *-gur* igenévi képzővel már Abulghazi az *uj-* „követni, engedelmeskedni, egyezni“ tőből, mit Vámbéry is elfogad, ezt tulajdonítván az *ujgur* név alapértelmül: „az engedelmas, a békésen együtt élő“ (*Ujgurische Sprachm.* 2.). Budagov az *ujgur* szót „valakit követő, szövetséges“ értelemben fordítja s az *ujmak* „nemzetség, törzs, gyülekezet“ szóval családositja (I., 162.). A nyugati törökség *ugor* nevével úgy látszik ezek szerint az *ujgur*-nak nincs semminemű összefüggése.¹

¹ A símai írók az *ujguroknak* egyik *nomád* törzsát *kuatschi*-nak, egy másik letelepültet *kinschi* (*kin-szu*) néven nevezik. Amabban talán a török *kücer* „nomád“ szó lappang, emezt pedig már Klaproth egybevételre a *ghuz* (*oγuz*) szóval (*Castrén: Ethn. Vorl.* 67.)

Mindezek után visszatérve az *onugur*, *unugur* népnévre természetesen el kell ejtenem azt a tavaly közlött magyarázatomat, melyben annak előrésztét az osztják *ōn*, *ūn* „nagy“ szóval véltem megfejtethetőnek (Ethn. V., 174.) s melyről időközben azt vettem észre, hogy előttem már Europaeus alkalmazta (Ob Ugorskom narodje, 3.). A magyarban az *ōn*, *un* megfelelője nem mutatható ki; de ha ez lehetséges volna is, bajos föltennünk, hogy a vele szomszédos nagyobb műveltségű és történeti szerepű bolgár törzs — aminő az *on-ugur* volt — tőle vette volna ugor fajnevének jelzőjét. Ennél valószínűbbeknek vehetők a régibb magyarázatok: akár az, mely az *on-ujgur* „tiz ujur“ mintájára benne a köztörök *on* „tiz“ szót látja, akár mely a *hun* (zend *hunu*, görög Οὔνοι) népnévvel hozza kapcsolatba, tehát olyforma nevezetül véli, minők pl. ma „osztrák-lengyel“, vagy „orosz-lengyel“. Hogy miért származott át ezen törökfajú *on-ugur*-ok neve a szlávoknál a magyarokra, azt egészen világossá teszi a magyar nyelv török elemeiben mutatkozó kulturhatásuk, valamint területi szomszédságuk. A magyarok ethnikai képe, megjelenése, viselete, szokásai azon időben, a midőn az európai történet színpadán föllépnek, aligha térhettek el lényegesen a korukbeli törökökétől, különösen a bolgárokétól s ez adja meg magyarázatát annak is, hogy miért tűnnek föl a görögök előtt is *turkok*knak. Szoros történeti kapcsolat is igazolható a magyarok és onugorok, illetőleg bolgárok közt. Az ősi hazából, melyet a déli Ural-hegység két oldalára, illető a Tobol és Ural folyók felvidékére kell helyezni, ahol éjszakfelől a vogulokkal, délfelől pedig iráni törzsekkel, különösen az alánokkal kellett határosaknak lenniök valószínűleg a hunnok betörésétől kényszerítve vonúlhattak a Kaukázus és Kaspri tenger tájaira, az onugorok, vagyis keleti bolgárok szomszédságába. Maguk a bolgárok, kikben az ókori nyugati törökség típusát láthatjuk, szintén nem voltak őslakói a Kaukázus éjszaki vidékeinek, hanem mint Chorenei Mózes igazolja körülbelől a Kr. előtti II. században telepedtek ide nyilván éjszakeletről, a kirgiz pusztaság felől érkezvén, hol *ugor* nevük a IV. században K. e. ismeretes volt Herodotosz szkylthái előtt és az Isim, Tobol és Irtyis vidékén lakott magyarféle népekre is kiterjedt. A kaukázusvidéki hazára utalnak a Derbendnameh szerint VI. században alapított Kis- és Nagy-*Mažar* városok Daghesztánban, a kumamelléki *Mažar* város (l. Kunu: Relat. II., 72), Theophylaktosz *ἡρώδης τῶν Μετῶνων*-ja, mely valószínűleg az előbbivel

azonos (u. o. I., 94.). továbbá Konstantinosz azon tudósítása, hogy a besenyőkkel való szerencsétlen ütközet után a magyarok egy része keletfelé fordúlva Perzsia határszéleire, vagyis a régi hazába költözött (l. Ethn. V., 14.). Midőn innen a bolgárok a hunnokat követve lassanként kirajzottak, mint régi hű társak követték őket a magyarok is. Theophanesztől tudjuk, hogy 528-ban az azovi tenger melléki hunnok megölvén megkeresztelkedett Gordasz fejedelmüket, *Μοβζ-ῥῆτης*-t, azaz *Magyar*-t, amannak testvérét tették királynak. Ez a név bizonyosága, hogy a hunnok, illetőleg az ily néven szereplő bolgárok hadviselésében magyar csapatok is résztvehettek. A bolgárok nyomába tódul a vitézek sikeres előcsatározásai után a nép tömege is és hazát alapít Lebediában, Cherson közelében. Midőn Kuvrát halála után a VII. század második felében fiai a bolgár népet és szövetségeseiket sokféle szakítva Kotrag a Volga középvídekén és a Káma mellékén Nagy-Bolgárországot alapítja, vele együtt nagyszámu magyarságunk is kellett e tájakra vonulnia, kik a középkori utazóktól emlegetett „Magna Hungariá“-t alapítják.¹ Végül ott találjuk a magyarok szomszédságában Ibn-Roszteli tudósítása szerint az *eszkel-bolgárokat* az etelközi hazában is (l. Magy. Nemz. Tört. 23—24.), mely körülmény a többi elősorolttal együtt mind igen érthetővé teszi, hogy miért jelentkeztek

¹ Azon adatokhoz, melyeket a magyar faj történetének ezen kiváló nevezetességü. de eddigelé mély homályban állott szakaszához az utóbbi időkben közöltem (l. Ethn. V. 175. és VI. 110.), e helyt néhány újabbat csatolhatok. Még harmadfél évtizeddel a mohácsi vész után is említi egy orosz krónikás a *mozar*-okat, vagyis *maďsar*-okat, mint külön népfajt Kazan városának vidékén, kik az 1551-ik év június havában egyesülve a csuasokkal, eszemiszekkel, mordvákkal és tarhanokkal hűséget esküdtek az orosz czárnak s ennek szövetségeseiképp kemény ütközetet vívtak a kazáni és krími tatárokkal az arszki mezőn, mely után követeket küldöttek Joann Vasziljevics moszkvai czárhoz, hogy erősítse meg kazáni fejedelemléppén Sigh-Alej-t (*Sah-Ali*-t). E krónikai adattal *Moźarovskij* — kinék látni való neve is a *mozar*-okra utal — foglalkozik bővebben az orosz archaeologusok 1877-ben tartott kazáni gyűlekezésének kiadványában (*Trudy četvertoroarheologičeskoje szjedzda v Rossziji*. Kazan. 1884.), hol egyszersmind 23 helynévre hivatkozik, melyekben a letűnt *mozar*, *maźar* népek látja topográfiai nyomait E helynevek az ufai, kazani, nyizsegorodi, rjazani, tambovi, poltavai és penzai kormányzóságok területéről valók, melyek telhát az elszakadt magyarság szétszört telepeit jelzik. A Volga és Uralközi török nyelvekben is föltetszenek egyes elemek, melyek a beolvadt magyarságtól valóknak látszanak. Ilyen a magyar *béles* szóval egyező tatár *bül*, és „tyúkhússal töltött béles“ (a kazáni arch. tört. és néprajzi társaság Izvjestijja-i IV. kötetében: Malov „*O misarjaj*“ értékezése 56. lapján), mely mellett a baskiroknál van *sija-balis* „eperbéles“ és *zil’ák-balis* „szelnicebogyó-béles“ is (Etnograficeskoje Obozrjenije. 2. évf. IV. köt., 183.). A *lék* székely *vék* változatához hasonló a mecer *rake*, csuas *vak*, *vágé*, tatár *büke* „lék“ (Budagov I., 263.). Föltűnő, hogy a csuasban a kérdőszóeska hátravetett *-i*, míg a többi törökségben *-mí*, *-mu*, *-mi*, *-mé*; talán ez is a magyar *-i*, *-i?*

kezdetben a magyarok a szlávok előtt *keleti-bolgároknak*, vagyis *on-ugoroknak*.

Hasonló okoknál fogva magyarázható az *ugor*, illetőleg éjszaki ejtéssel *jugor* név átszármasztása a magyarokkal rokon törzsekre is. Volt egy ízben már alkalmam annak kimutatására, hogy a magyar, vogul és osztják nyelvekben közös ősi török hatásból eredő elemek is észlelhetők (Ethn. VI., 136—138.); de a különszakadás után is ott élt egy éjszaki ugor törzs, a *szavir*, a vogulok és osztjások déli szomszédságában, melyről élénken emlékszik a hagyomány s mely *Szibériá*-nak nevét is szolgáltatta. Midőn a régiiek *jugor*-t emlegettek, az épeu olyan összefoglaló név lehetett náluk, mint pl. nálunk midőn „*szibériai*“ népekről beszélünk. Igazolja e felfogást az a tény, hogy ugyancsak ez a *jugor* név több más éjszaki népnek idegenektől adott nevében is szerepel. A perzsa *-an* többes képzővel alakított Tabari-féle *Juharân* és a Kézai-féle „*regnum Jorianorum*“ nevezetekből azonnal ráismerünk a *jaran* névre, mely a zürjében és oroszban a „szamojéd“-et jelenti, a melylyel ugyane népnek vogul *jārên, jōrên*, éjszaki osztják *jorên*, déli osztják *jaran, jargan* neve azonos. Ugyan csak *jōrên*-nak nevezi a középlezvai vogul az éjszaki vogult, valamint ezeknek neve az éjszaki Ural orosz lakóinál is *jaran*. Evvel a névvel van képezve a vjatkai kormányzóság egyik kerületi székhelyének, *Jaransk* városának is a neve, mi megint arra a gondolatra vezet, hogy a zürjének *saran, sarân* neve a vogulban és osztjákban szintén csak a *jaran*-nak bolgár csuvas nyelvi változata a szokásos szókezdő *j-s* hangváltozással, melyet a hasonlókép szokásos első szótagbeli *a-í, i* hangtöréssel az orosz *zirjan, sirjan* népnevezet is feltüntet. Hogy mindezekben a végzet perzsa közletésre vall, nem lehet feltűnő, ha tudjuk azt a már bebizonyított tényt, hogy oroszok és bolgárok előtt az irátság volt a kereskedelem eszközlője s a műveltség terjesztője az uralvidéki éjszaki népek között. (l. Ethn. V, 16, 18.). Ezeket szem előtt tartva nem látszik lehetetlennek az sem, hogy a szamojédoknak egy másik neve, t. i. *or* az éjszaki osztjásoknál, valamint a votjásoknak *ar* neve a tatároknál (melyből *Arsk* városnév Kazan közelében) szintén csak az *ugor, jugor* névnek számos nyelvjárás és nép révén keletkezett kaleidoszkopszerű változataihoz tartozik.

Kimondhatjuk mindezek után fejtegetéseink végeredményeképpen a következőket:

1. Az *ugor*, *ogur* név eredetileg az ókorbeli nyugati török törzsek összefoglaló jelzője szemben a keletebbre lakó s tőlük nyelvjárásilag is különböző *oğuz*-okkal, kik magukat közönségesen *türk* néven is nevezték és nevezik ma is.

2. Az ősi ugor nyelvek maiglan élő egyetlen maradványa a keverékjellegű *csuvas* nyelv.

3. Csak történeti és műveltségi érintkezés révén jutott az *on-ugur*, vagy szláv fejlődésében *ugor* név a magyarokhoz s másrészt az egyszerű *ugor*, illetőleg *jugor* név a vogulokhoz és osztjákokhoz.

4. A magyar, vogul és osztják népek közönsnek mondható nevezete a *maiši*, *mašis*, (mely a vogulban vogult és osztjákat jelent), illetőleg az Anonymusféle *moger* (ejtsd: *magyer*) előrészze; minélfogva ezen népek nyelveit okszerűen „magyar“ vagy „magyarféle nyelveknek“ s a nyelvcsoporthoz, melyhez tartoznak „finn-magyar nyelvcsoporthoz“ lehetne nevezni.

5. Mivel azonban az európai tudomány a nyelvtörténeti fejlődés útján hasonlóvá alakult *ugor* és *jugor* népnevek egyezőségéből kiindulva immár megállapodott az *ugor* névnek alkalmazásában a magyarra, vogulra és osztjákra: ez mint történeti alapon legalább némileg igazolható nevezeteme meghatározott szorosabb körben szintén elfogadható.

6. Ellenben teljesen elvetendő az *ugor* nevezett alkalmazása az összes finn-magyar nyelvekre, mely ethnologiai szempontból semmiképen sem igazolható s e mellett nyelvtudományunk fejlődésének mai álláspontján czélszerűtlen.

Munkácsi Bernát.

A cigányok Szegeden.

III.

A kimutatás, mely „Ns. sz. kir. Szeged városában lakozó cigányoknak 1838-ik esztendőre való“ táblázatát tünteti föl a következő rovatokból állott:¹ sorszám, családbélieknek vezeték- és keresztnere, életkora, letelepedés éve, mesterség, vagy foglalatosságának mivolta, és viseletük azon jeggyzettel: volt e valaha fenyítve?

E táblázatban — mely tulajdonkép a legutolsó rendszeres és a Szegeden letelepedett cigányokat híven főtüntető kimutatás — a 104 család összesen 264 tagot számlál. Alig 4—5 van mint idegen városból letelepedett közöttük, azoknál is megjegyezve: „most helybéli“; a többi már mind régi tőzsgyökeres szegedi cigánycsaládok sarjadéka, mint ezt nevük is mutatja.

A 104 család közül heten *kovácsok*; ketten *kovácsok* és *hangászok*; egy *hangász*² és *kolompár*; egy *hangász* és *kőműves*; kettő *kolompár*; öt *lókupecz*; kettő *kolompár* és *lókupecz*; kettő *hangász* és *tapasztó*.

Látjuk tehát, hogy a szegedi cigányságnak nagy zöme már ekkor „hangász“ muzsikus volt, és ha a „viseletük“ rovatba nézünk nyomban érthető lesz előttünk, hogy a Helytartó-tanács miért fektetett oly nagy súlyt a XVIII-ik század közepén kiadott s évről-évre megújított azon rendeletére, melyben a cigányoknak: „lovuknak tartása vagy velek való kereskedése szigoruan tilalmaztatik.“ A szegedi 104 cigány közül 14-nél van a viseletük rovatban beírva, hogy „lőért“ fenyítve volt 1 évvel és 25 bottal s ezek nagy része „lókupecz“ volt. Az egyéb fenyítéseket, — mert nem érdek nélküliek azok — alább közlöm.

Itt a helyesbített kimutatásból, — mely az 1838-ik évi ápril hóban történt leküldés után csak 1839-ik évi Sz. Iván hó 25-ikén készült el — a cigányok feleségeinek foglalkozását említem még föl: Sallai Ferd. felesége Judik Anna: *varró*, más kettő *tollat árul*, háromnak felesége *meszelőkötő-készítő*, egy *meszelőkötő- és szatyng-készítő*, három *kofa*, a többi asszonynál a *foglalkozás* rovatban az van bejegyezve „*semmi*“, s valamennyinél fel van tüntetve az életkor. A kis purdék egész a 2 hetes korukig valamennyien ki vannak mutatva, egynél megjegyezve „*iskolába jár*“, egynél pedig Bakró Antalnál, hogy „*katona*“ és Bakró Antalnak „*igaz gyermeke*“, míg a másik „*fattyú gyermeke*“ csak 5 éves volt.

Az összes cigányság között csak egy van föltüntetve mint „*koldus*“, Bakró Mátyás 76 éves.

¹ A kimutatást *Stoisits* Vazul. kapit. segéd állította össze.

² Itt találok először, hogy a hegedűs cigányt „hangász“nak nevez.

A „viseletük“ rovatában „bótsületős“ szó van írva, a következőknek pedig a fenytítés oka és a büntetése is be van jegyezve u. m.:

Boros Mihály, egy esikőért felévre és 40 bot. — *Bakró József*, káromkodásokért fenytítve. — *Gondi Imre*, gyanús, fenytítve volt pénzlopásért: 12 bot. *Boldizsár Antal*, gyanús, 1 lóért 25 bot. *Gondi Ferencz*, fenytítve 1 lóért: félév. — *Czuczó Antal*, 4 lóért: 50 bot. *Gondi Miklós*, fenytítve: 25 bot, gyanús. — *Bakró Antal*, fajtalaúságért fenytítve. *Zsigmond Antal*, gyanúból, pénz végett. *Fodor J.* piaci zsebelésért többször fenytítve. — *Fehér Antal*, pénztalálásért, mert fel nem jelentette. — *Kolompár József*, lovak végett volt fenytítve. — *Kolompár Péter*, gyanús ló végett egy egyfél esztendő: 25 bot. — *Boros István*, 15 botokkal fenytítve, muzsikálásért tilalom ellen. — *Gondi Imre*, gyanús mint pénztolvaj. — *Kolompár Péter*, rab. — *Bakró István*, tapasztó, rab,

Pótlólag azt jegyzem meg az érdekes kimutatáshoz, hogy abban néhány cigányasszony viseletére az van bejegyezve, hogy „jámbor“. Kiválóan fontos e jegyzék azért is, mert ebben már csoportosan együtt találjuk azon cigány családokat, melyek a szegedi muzsikás cigányság között ma napság is a legnagyobb szerepet játszik és pedig, az *Erdélyi*, *Murka*, *Rácz*, *Dankó*, *Zsiga*, *Urbán* családokat, akik a legkiválóbb muzsikások voltak mindig Szegeden.

Ez összeírásban, mint gyanús és büntetett cigánycsalád a *Kolompár* és *Boros* szerepel legtöbbször és tényleg még ma napság is ezen család szolgáltatja a rendőrségnek a büntetésre méltó piaci zsebelőket; még pedig az asszony népség közül.

Az összeírásban szereplő nevek nagyobbára még most is élő családok által vannak a szegedi cigányság között elterjedve. Mint legismertebbeket megemlítem a *Murka*, *Boldizsár*, *Erdélyi*, *Dankó*, *Zsiga*, *Gondi*, *Bakró*, *Kolompár*, *Rácz* és *Urbán* neveket; de a század elején híres cigánycsaládoknak, mint a *Judik*, *Fehér*, *Menyhért*, *Dinók*, *Horváth* és *Elek* stb. családoknak már nincsenek képviselőik.

Többször volt említve, hogy Szegeden a cigányság régtől óta megtelepedett és hogy itt a sátoros cigányságot nem tűrték. Azt is láttuk, hogy a cigányság Szegeden munkálkodva élt és hogy a szigoru rendőri felügyelet mellett a nemes Magistratus mindenha gondoskodott arról, hogy cigány lakosainak megélhetése biztosítva legyen. Maga a lakóság is védte, pártfogolta az itteni cigányságot, hiszen nem egyszer maguk a gazdák könyörögtek értök, hogy itt maradhassanak és dolgozhassanak.

1791-ben oly kérelmet is találunk, hogy a vasmunkával dolgozó cigányok az elkezdett utak csinálására ne vettessenek, s a Magistratus meg is engedí, hogy az új-paraszrok — gazdauraiméknak instantiája folytán — maguk helyett szabadságukban fog állani mást állítani.

Nem csodálhatjuk tehát, hogy Szegeden a cigányság hamar polgáriasodott és átvette az itteni lakosok szokását és életmódját, sőt ruházkodását is.

A Tisza partja mindig telve volt cigány-picézőkkel, halászgatókkal a *cigány-káposzta* mellett. Legkedvesebb eledelök a „*harcás káposzta*“ volt. Együtt dolgozott egy részök a szegedi hajóépítőkkal, ott verte az iszkábát a parázs mellett, a mely fölött a super a hajó bálványát és pofadeszkáját füstölte, hajlította. A malomkésztők a nagy korong és késség furásához csak a cigányfúrókat használhatták s a legény csizmájának sarka csak akkor jutott biztonságba, ha a patkót az öreg *Hasi* vagy a vén *Bakró* ütötte fel arra s azt hiszem a sarkantyú se pengett oly élesen, ha nem a fecskeszáju *Gondi* verte föl a kordovánacsizmára.

Nem tudott a mi népünk cigánymuzsika nélkül mulatni. Nem is tünik fel tehát a szegedi népet ismerők előtt, ha itt folyton szaporodott a muzsikáló cigányok száma, habár mint figyelemre méltó körülményt jegyzem fel itt, hogy a szegedi nép maga is nagyrészt tud vagy tamburázni, cziterázni vagy czimbalmozni, sőt a hangszereket mind maga is készíti. A tanyán pedig a parasztleányek között igen sok van a ki hegedülni tud. Mikor már a gabna be van rostálva, előkerül a hegedü, aztán a tanyai lakodalmak cigány nélkül ugyan, de csak hegedüszo mellyet folynak.¹

A cigányasszonyok ép oly formán öltözködnek, mint a szegedi nép asszonyai, de ellentétesebb színü selymekbe és gyakran *kirívó színeket használva* és sokkal lazábban kötik be a fejüket. Nem oly kaczkiásan áll a konty, sem oly módosan a nagy selymekendő a nyakukon, mint a mindig izléssel és szolid színekkel öltözködő magyar menyecskeken; innen van aztán, hogy fénylő, nagy fekete szemeken és erős hajzatukon kívül *a lazaságról* rögtön meg lehet a cigánymenyecskét ismerni. A férfi népség, főleg a muzsikálók a modern ruházkodást használták; a mesterséget folytatók pedig egy mis-más öltözködést, melylyel aztán a czéhbeli megszokott ruházkodástól elütve, nyomban feltüntette a cigányt; a nélkül azonban, hogy e miatt cigány- és magyar lakosság között valami háboru ütött volna ki, a mint az ellenben gyakran a különböző czéhbeliak között e miatt előfordúlt.

A negyvenes évek végén kiütött szabadságharc nagyon sok cigányt elvont a hegedüléstől, de a szegedi nemzetörök és polgárörök mégis egy külön bandát szerveztek s a mint régenten még a város dobossa is cigány volt, ép ugy azoknak a kürtöse, vagy mondjam trombitása is cigány volt.²

Az ötvenes évek keserve leginkább összeszoktatta Szegednek népét az ő cigányaival, kiknek egy része az ezen időszak alatt nagyban korlátozott muzsikálást is elhagyva, mesterség után nézett. Volt is gombkötő, szabó, eszmadia, szücs és egyéb mesterséghez értő cigány a legutóbbi időkig elég s ezek aztán házasodás által is mindinkább egybe elegyedtek a lakossággal.

¹ A tanyákon cigány-parasztok, vagy paraszt-cigányoknak hívják őket.

² Az 1848-49 évek nemzetörségének cigány-trombitása most is él még.

Éppen a most vázolt körülménynek tulajdonítható tehát azon jelenség, hogy az utóbbi évtizedekben eszközölt népszámlálások alkalmával a statisztika már oly kevés „*czigányt*“ tüntet föl. Így az 1850-ik évi *csak 53*, az 1873-ik évi pedig 9 férfit és 7 *czigány* nőt, holott Szegeden most is egész „*czigány-furbicz*“ van még sok-sok *czigánynyal*. Ezek már nem tartják magukat *czigányok*nak, hanem egyszerűen *szegedieknek*, s azon hiszemben vannak, hogy tulajdonkép csak az a „*czigány*“, a ki korbórlólag ilyen életet él, ilyenek pedig Szegeden állandólag soha sem voltak, soha sem laktak. Ugy néha-néha a Szeged és Tápé között terülő földeken, vagy a Tisza partján végig nyuló füzes erdőszélben és az árvíz előtt meglevő makkos erdő körül meg-megtelepedtek a *sátoros czigányok*, de ezeket csak hamar a város határán kívül helyezte a mi rendőrségünk.

A *czigányság* Szegeden egyenlő életet él a lakosággal, teljesen tisztán beszéli a magyar nyelvet, csak kissé gyorsabban beszél és rendesen néhány, a mi népüktől is ismert *czigány-szót* kever beszédjébe. Külön dalai, meséi vagy mondái nincsenek, legfeljebb néhány mondása. Gyorsan, lármázva, élesen beszélnek.

Az asszonyok alacsony, kissé zömök termetűek; nagyon sok csinos, sőt feltűnő szép is van közöttük, erős, buja fekete hajjal. Korán fejlenek, de korán elhiznak és elvirulnak. Minden oly foglalkozást űznek, mit a magyar asszonyok, de némelyik *czigány*leány gyönyörűen varr és ez kereset forrását is képezi.

A férfiak szálasabbak, erős vonásokkal és szintén kora fejlettséggel. Nagy részük igen szép formás és kellemes külsővel bír és gyakori közöttük a szőke is; mivel már a házasodás által is keverednek a lakossággal. Egymást rendesen inkább csak *gúnyneveken* szólítják,¹ melylyel talán valamennyi bír, kivéve az *Erdélyi* és *Murka* családokat, mint a melyek nemcsak a legkitünőbb muzsikusokat, de a legkiválóbb férfiakat is szolgáltatták e század elejétől a szegedi *czigányságnak*. Éppen e miatt az egész városszerte ismert két név viselői a *czigányság* részéről nem közönséges becsülésnek és tiszteletnek örvendenek.

Most még végezetül meg kell emlékezni a szegedi *czigány*-muzsikusok kiválóbbjairól, kik a szegedi *czigányságnak*, vagy talán egész bátran irhatom — habár oly általános hírnévvel nem bírtak is — de az egész ország *czigányai* előtt elismert tehetségüknél és egyéniségüknél fogva, mindannyioknak dicsőségét képezték.

Ezek a már fenebb emlitemen *Judit* Zsiga, *Erdélyi* Mihály, *Monyhárd* Zsigmond, *Fehér* József, *Dinák* József, *Murka* Monyhárdt, *Sallen* Ferencz e század első tizedeiben, majd aztán a harminczes évek után *Erdélyi* Ignác, *Boldizsár* János, *Eltk* Monyhárt, *Murka*, *Rätz* Moritz, *Páezi* János, *Ónodi* Kálmán és *Urbán* Lajos meg a híres gordonkás *Rácz* Kálmán és *Murka* Tóni

¹ Kukacz, Buli, Hasi, Feeskeszáju, Mutyuli, Náno, Csikalo, Gilagó, Batla, Uczu-pápa, Úrge, Zöldszömű, Disznóláb, Kole, Garas Pista, Micsura stb stb.

a még híresebb sapos és legjelesebb czimbalmozó cigány, *Koukoj* (Zöldszemü), — ki Amerikában halt el — követtek.

Da mindannyiok fölött állt ifj. *Erdélyi Náczi*, ki az ország első *czigányprimása* volt s nem csak szép, szabályos arczánál, de erős intelligenciájánál és muzsikális tehetségénél fogva is — a fővárosi hirneves *Berkes*, *Bunkó*, *Rácz Pali*, *Sárközi* és a többiek fölött messzire kimagaslott.

Midőn a szegedi cigányságról szólunk, lehetetlen, hogy e mivelte eszü és nemes szivü emberről, ki a magyar nóták legkitünőbb interpretálója és a magyar zenei érzék legkiválóbb fön-tartója volt, meg ne írjuk, hogy benne a művelődésre alkalmas cigányfaj legpraegnansabb képviselőjét és a század második felének a legértelmesebb és legtehetségesebb cigányprimását vesztítettük el, midőn ép úgy, mint atyja néhány év előtt önzezével vetett végett életének. Ennek az értelmes cigánynak egyénisége a szegedi cigányság fejlődésére, vagyonosodására, polgáriasodására több hatással volt, mint száz rendelet. Tanuk erre az itteni cigányok, ezek a nagyban beolvadt és igazán szegediekké lett — romok, kik ép úgy, mint a Náczi, beházasodtak a mi népünkbe, megtanultak dolgozni, vagyont szerezni, otthont alkotni, szépen járni és *szögeliesen* beszélni.

Maga folyton tanult, olvasott, magyarul, németül, angolul beszélt, a cigányságot pedig egyre tanította, oktatta, fejlesztette, szüntelenül magyarázgatva nekik, hogy a cigányságnak ép úgy, mint egyéb társadalmi népnek fejlődni kell és nem szabad a *téglavetői* nivón megmaradnia. A szegedi cigányság még abban is hasonlított a szegedi néphez, hogy a várost nem szerette elhagyni. De nem is volt erre szüksége, mert az itteni nép vagyonos, vig-ságra hajló és muzsikaszót kedvelte mindig, noha tudta, hogy legdrágább a muzsikaszó. Amde volt *húszas* bőviben s jutott a bögöbe is.

A szegedi zenekarok — mert a Náczi az itteni bandákat azzá fejlesztette — csak fürdőhelyekre, a 60-as években Balaton-Füredre, később Herkulesfürdőbe szoktak elrándulni. Csak az árviz után tett ifj. *Erdélyi Náczi* zenekarával egy európai nagy körutat s a szegedi cigányság Bécs, Prága, Berlin, London, Páris, Genf, Zürich és a többi világvárosokban, majd később Amerikában is méltán megérdemelt kitüntetésekert szerzett magának, dicsőséget a magyar zenének és bámulatot a primásának.

Ez időtől aztán — hozzájárulva ehez, hogy a *Rákóczy*-féle nótákat ismét ismertekké tették a szegedi zenekarok az ifj. *Erdélyi Náczi* átíratával — nagyon kapósak lettek a szegedi muzsikusk ország-világszerte.

Konstantinápolyban a szultán előtt játszottak, Párisban pedig az *Urbán Lajos* (Kukacz) zenekara a nemzetközi nagy cigány-muzsikus-versenyben az egyetlen díjat, a nagy arany babérkoszorut nyerte el.

Azt talán fölösleges emlitenem, hogy az utóbbi években

hegyen-völgyön csak *Dankó* Pistának, a szegedi egyszerű cigánynak kitünő nótáit dalolja minden legény, minden leány.

A kissé hosszabbra nyult vázolásból végeredményként levonhatjuk — *a mi tény is* — hogy Szegeden kétszáz év óta a cigányság állandó letelepedése mellett majdnem teljesen beolvadt az itteni lakosságba és mintaszerű munkássága mellett a társadalmi foglalkozások minden terén, mint Szeged hasznos polgárait találjuk őket.

Kovács János.

A dorogmai vesszőmunka-ipar.

A Borsodmegye déli részén fekvő Dorogma községnek egyik legjelentékenyebb keresetágát alkotja a vesszőmunka, jelesebb: a) *korc vessző-szedés*, b) különféle czélra szolgáló *kasok* készítése, c) *vesszőhántás* és d) a szebbnél-szebb gömbölyű vagy szögletes *kézi kaskák* kosárkötése.

A hajas vesszőnek a leghosszából s vastagjából korc vesszőt csavarnak, a mit kerítkezéseknél, vagy a házak kötésénél használnak. A vékonyabb vesszőkből a kocsi- való oldalkast, faroskast, pelyva — szemét — és trágyahordó kerekkasokat, borítókast és tyúkkast kötik. Ha a vesszőt hajától megfosztják, előáll a fehér, hántott vessző, a mit vagy maguk használnak fel a kaskakötéshez, vagy ugyan e czélra eladják. Legbecsesebbek a tavaszi és nyári vesszők, mert ezek szép fehérek, míg a téli és őszi, ugynevezett főzött vesszők kevésbé becsesek sárgás színüknél fogva.

A kaskakötés előzményei: *Vesszőszedés*. A füzesben a szép egyenes vesszőket leszedik s kévékbe kötözve haza viszik. *Hántás és főzés*. Még mielőtt a télen át, vagy ősszel szedett vesszők hántásához fognának, a vesszőt előbb megtözik, hogy annál könnyebben jöjjön a haja. E czélra van egy 4 sukk hosszú és $1\frac{1}{2}$ sukk széles teknőalakú réz üstök, ebben addig főzik a vesszőt, a míg a haja szépen le nem hasad. A tavaszi és nyári vesszőket nem kell főzni, azoknak ugy is lejön a hajuk. A hántás nagyon egyszerű és könnyű munka, a vesszőt az ahoz való „hántó“ segélyével hajától megfosszák.

Megszáritás, kiválogatás. A meghántott fehér vesszőket megszáritják s azután a megszáritott vesszőket a szerint, a mint egyre vagy másra jobban felhasználhatók, kiválogatják és csomókba kötözik. A kiválogatásnál fő a vessző szépségének, vékonyságának,

simaságának és hosszúságának szemmel tartása. A leghosszabb s vastagabb vesszőket a füleznél szokták használni. A csomókba kötött vesszőket aztán beáztatják.

Hasogatás. Ha ki vannak válogatva a vesszők, akkor az e célra szolgáló „hasító“-val a legvastagabbját négy, a kevésbé vastagokat háromfelé hasogatják s belüket kikaparják és megszáritják.

Vesszőfestés. A vessző előkészítési módjának — azt lehet mondani — ez a legérdekesebb része. A hasított — néha a gömbölyű vesszőt is — szép piros, lila, sárga és zöld színűre festik. A festés következőleg megy végbe: Vesznek a boltban — anilinféle — piros, lila, sárga és zöld színű festéket 4 vagy 5 krért, szóval a mennyit gondolnak, hogy elég lesz. Már most, ha piros, lila vagy sárga színűre akarják festeni a vesszőt, az elősorolt festékek közül mindegyiket külön-külön pálinkába — ellenben a zöldet jó, erős eczetbe beáztatják és legkevesebb két napig ázni hagyják — annál jobb azonban, minél tovább ázik. Aztán a festékek egy liternyi, vagy a festék mennyiségéhez képest többkevesebb forró vízbe öntik s összekavarják és ha elég sűrű, meghagyják. Ezután jön az elkészített vesszőknek a megfestése. A festéket egy jó nagy cseréptálba öntik s a vesszőket markonként végig húzzák benne. Mikor megfestették a vesszőt, száradni hagyják mind addig, míg tökéletesen bele nem száradt a vesszőbe a festék, ha jól beleszáradt, akkor ismét beáztatják, mint hasogatás előtt, hideg vízbe, hogy jobban hajoljon s ne törjék. Ha már elég jól meg van ázva a vessző, csak akkor következik aztán a tulajdonképi kaskakötés.

Lássuk már most mielőtt még tovább mennénk, azokat a szerzőszámokat is, a melyekkel a kaskötő az ő munkája közben dolgozik: 1. egy éles kés, 2. harapófogó, 3. kalapács, 4. szúrkáló, melylyel fonás közben a vesszőnek szűr lyukat, 5. hántó, egy 15—16 cm. hosszú s 1—2 cm. vastag fáska, mely egyik vége felől közepéig be van hasítva — valóságban úgy néz ki, mintha a mutató és középső-ujjunkat egymástól kissé elválasztva kinyujtanánk — melynek két szárába a belső oldalról egy-egy szál drót van húzva s ezek közé fogják a vesszőt, mikor hántják, 6. hasító, ez egy arasznyi hosszú, pálcza vastagságú fáska, melynek egyik vége három-, másik vége négyélű, 7. a ráma, van négy: 1-es, 2-es, 3-as és 4-es számú, legnagyobb az 1-es és legkisebb a 4-es számú ráma és épen azért leghosszabb vesszővel dolgoznak az első rámán. A ráma kaskaalakú, simára faragott fa, van hosszukás, szögletes és gömbölyű, 8. egy pár fülező minden rámahoz külön-külön s végül 9. egynéhány kisebb-nagyobb szög. A fából készült szerzőszámokat legtöbbször maguk csinálják, ez az oka aztán, hogy alakjukra nézve bár hasonlóak, de nagyságukra különbözők.

A kaskának a fenekét készítik el legelsőbben, melynek készí-tési módja a következő: A készítendő kaska fenekének hosszához mérten vesznek 3 szál hosszú karót s ezeket a középen behasítják,

úgy azonban, hogy a két vége ki ne hasadjon s ezek közé jön minden rámán egyformán 7 szál keresztkaró. A keresztkarók közeit a hosszú karón laposvesszővel — hasított — becsavarják, úgy, hogy a kis karók, vagyis keresztkarók közei egyenlő távokra legyenek. A karók elválogatása és átalhányása után jön a berakás gömbölyű vesszővel. Már most a feneket két, vagy kisebb kascknál egy szöggel hozzá szögezik a ráamához, a feneket körül beszúrkálják vesszővel, ezeket behajtják és a rámán felül összekötik. Aztán következik az aljának a berakása — minden vessző közé egy szál vékony vesszőt szúrnak — mikor az aljfonás vagy aljberakás még van, akkor egy koszorút fonnak színes, lapos vesszőből s két oldalt fülezőt szúrnak a fül helyére. Most jön a karó párosítódása, azután a derék berakása és erre megint egy koszoru ugyancsak színes vesszőből, Ha ez is meg van, a második karót leszedik és az anyakaróval leszegik.

Alulról a fenekén körül is minden karó mellé szúrnak egy szál vesszőt s a beszúrt vesszőn körül egy sor zsinórt fonnak s aztán leszegik, ezt hívják kasaljszegésnek.

Ekkor kész a derék is, már most csak fedél és fülhija még. A kaska tetejének — fedelének — a kaska hosszához mérten vesznek 5 szál hosszú karót s ezeket a középen behasítják épen úgy, mint ezt már a fenék készítésénél láttuk, vigyázva arra, hogy végeik ki ne hasadjanak. Ezek közé jönnek a keresztkarók, még pedig az 1-es rámajú kasoknál 9, a 2-esnél 8, a 3-asnál és 4-esnél 7 szál. A keresztkarók közeit a hosszú karón lapos vesszővel becsavarják, úgy, hogy a kis- vagy keresztkarók közei egyenlő távokra legyenek. Ezután jön a karók egyenletes elválogatása és az átalhányás. Mikor az átalhányás is meg van, következik körül fehér, vagy czifra gömbölyű vesszővel a berakás, ha az egész tető be van rakva, leszegődik. Már most két gúzst csinálnak rá, fülgúzst, mely a fedelet tartja és felgúzst, a melylyel a fedelet felhúzzák. A fülezőt kihúzzák s helyére teszik a kaska fülét. Hogy milyen magas fül kell a kaskára, legjobban meg lehet tudni, ha a tető is rajta van.

A fül egy, vagy két ujjnyi szélességű abroncs, a melynek két végét leszúriák a fülező helyére s beszögezik, hogy ki ne csúszszék. Hasított vesszővel becsavarják s szépen kiczifrázzák mustra. A fülezés lehet k-ra, szívezésre, koszorúsra, koczkasra, lepkésre, ökörhúgyosra, gallyasra, levelesre, ablakosra, csattosra stb.

Tiszta, fehér kaskákat, sőt feketéket is kötnek, nem csak tarkát; van olyan, a melyiknek az alja hosszukás, majdnem szögletes s viszont van olyan, a melyiké kerek, a szerint a mint a ráma kerek, hosszukás, vagy épen szögletes.

Csinálnak ezeken kívül még nem annyira eladóra, mint inkább csak a maguk használatára: kefe-, fésű-, gyufatartó kis kaskákat és más eféléket is.

Sujórolgyi G. Péter.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A zágoni¹ nép szokásai és babonái.

I. **Menyegző.** A lakodalmi sereg a lányos házhoz gyűl, innen indulnak egy tömegben, rendesen gyalog, a pap házához. Elől megy a *násznagy*, kezében virágos pálczával, utána a menyasszony, fején koszorúval, a *nyoszolyó* lányoktól kísérve. Leghátul jön a vőlegény a férfiak csoportjában. A legények a „Rákóczyinduló“ hangjain lelkesülve kurjongatnak, ugrálnak s pisztolyokból lövöldöznek. A míg benn a papi lakban a kikérdezés tart, azalatt a jókedvű fiatalság tánczra perdül, s ugyancsak aprózza a csárdást. Az esketés végeztével ugyanily módon mennek hazáig. A lakodalmi társaság tagjai az utcára kétfelől kitett vizesedényekre helyezett virággal díszített poharakba pénzt dobálnak.

Haza érve kezdődik az evés, ivás, majd a táncz. A lakoma alatt, hol a bor vagy mézespálinka játszik főbb szerepet, egymást érik az *áldáskivánatok*. Hol egyszerű szavakban, hol pedig cifra, virágos nyelvezettel mondanak pohárköszöntőket az ifjú párra és az *örömszülőkre*. Mikor az evést, ivást és a tánczot megelégették, elkísérik a távozó ifju párt az új lakásra, a férj házába.

Másnap következik a *kárlátó*. A lány szülői látogatást tesznek az új pár lakásán, megnézik a berendezést, gazdaságot, s azután az új asszony főztéből megebédelnek. Ily alkalommal a tyúkhúsos laska és töltött káposzta elmaradhatatlan.

II. **Keresztelés.** Mint a lakadalomra, úgy a keresztelésre a meghívottak étellel és itallal jól megrakva mennek. Az ismerősök a betegágyban fekvő asszonynak *radinát* visznek, a mi levesből, süteményből, sültből és egy pár élő csirkéből vagy tyúkból, bor- vagy mézespálinkából áll. Ha az újszülött fiú, akkor radinában kakast; ha leány, akkor tyúkot visznek.

III. **Temetés.** A halott eltakarítását megelőző napon alkonyat felé *koporsóbatételt* tartanak, mely alkalommal a *rektor* gyászénekeket énekel s a pap imádságot és könyörgést mond a halott felett. Hogy a gyászolók magukra ne maradjanak, a szomszédok és ismerősök éjszakára *virrasztóba* mennek. Egy pár gyászdalt énekelnek, majd kártyáznak és elbeszélik mindazon eseményeket, melyek a halott életével összefüggésben állanak. Éjfél tájban egy kis *dom-űzővel* kínálkoznak a háziak, mely után lassanként szétoszlanak.

¹ Zágon Háromszékmegye orbai járásának egyik nagyobb községe.

A temetőből visszajöve, a gyászoló család egy megbizottja meghívja az elhunyt jó ismerőseit, barátait a *tórba*, melyet a gyászolók áldozathozatalképen az elhunyt emlékére rendeznek.

IV. Szokásban van e vidéken a **kaláka**. Ha valakinek gyorsan elvégezni való dolga *akad*, pl. épület- vagy tűzifa beszállítása. épületanyag összehordása, trágyáztatás, stb. jó ismerőseit, szomszédait fölhívja segítségre, kik örömmel sietnek eleget tenni a kérésnek, mert kölcsönbe megy. A kalákában a *kinárium*: kenyér, tokány, bor vagy mézespálinka.

V. **Aratás** végeztével a kalászból és búzavirágból kötött koszorút a tréfát és bolondozást leginkább szerető arató fejére teszik, ki kurjongatva megy az utcán végig, s igyekszik kikerülni az innen is, onnan is rázuditott kártyavizet. De bizony mire a gazda lakására ér, tetőtől talpig *csurontás* lesz. Jutalomképen a koszorút vivőt kínálják először pálinkával: neki van joga először a tálba nyúlni és áldást mondani a gazdára és háza népére.

VI. Őszi estéken nagy vigsággal jár a **törökbúza-bontás**. Tréfa és dal egymást váltják, miközben gyorsan megy a munka. Bontás után a háziasszony főtt tejes (zsenge) törökbuzával vagy pityókával kínálja a bontókat.

VII. A hosszú téli estéken a **fonókban** jönnek össze. A fiatal-ság mesét mond, vagy énekel, még pedig mindig és mindenütt *duettben*. Az idősb férfiak elbeszélgetnek a közérdekű napi eseményekről, gazdaságról; majd rendre felolvasnak az ifjusági könyvtárból kivett könyvecskéből, a mit a többiek pipázgatva érdeklél hallgatnak. A fonókák is evéssel fejeződnek be. A főtt törökbuzát és a cukrot, melylyel a törökbuzát édesítik, valamint a világitást közköltiségen állítják elő.

VIII. **Néphit**. Már csak az idősebbek közt találhatók olyanok, akik hisznek a tehén tejének elvitelében, a kapu-félfa megfjehetésében, a meghalt lelkének hazajárásában, a gyalogbodza-vágásban és ráolvasásban. Ezek állítják, hogy nem lesz szerencséje az embernek: ha valahova elindulva először fejrénnyel találkozik; ha székéren utazva katolikus pap jön szembe, a midőn, hogy a szerencsétlenség elháríttassék, a pap után szalmaszálakat kell dobálni. — Ha a szekér kereke útközben kiesik, akár vissza is fordulhat. — Ha azonban vásárba menetelkor először cigánynyal találkozik, biztosra veheti, hogy szerencsés vásárt csinál. — A szerelmes lány, kit megcsaltak, hogy kedvesének házasesete ne legyen boldog, kedvese útjába esküvőre menésekor paprikát és seprűágakat szór, vagy az úton keresztül macskát ereszt. — A ki a tehenét, mielőtt a borju megszopná, megfjeheti, s ezen fejéséből 3 pogácsát sütve azokat gondosan megőrzi: ezen pogácsák erejénél fogva, ha a tehén tejt el találtnák vinni, vagy a tehén elveszne, azt visszaszerezheti. — Ha valaki a hat hét letelte előtt betegágyas asszony ágyába ül, a tej ráragad.

Az asszonyok *újságra* nem meszelnek, mert a ház megpoloská-

sodnék; újságra nem veteményeznek, mert a vetemény csak levelében fejlődnek; a viola újságra vetve *puzkona* maradna, azaz nem lenne teljes. — Ujhold péntek után kell a haját levágni, mert jobban nő. — Ujhold péntekén fészüldni nem szabad, mert az ember megnémül, vagy haja elhull. — A tyúkot ujhold péntekén, vagy vásáros napon kell megültetni, hogy jól költsön. — Ha a csirke újságra kelt ki, jó tojóvá válik. — Fát, virágot oltani, gabonát vetni újságra kell. — Disznót újságra ölni nem jó, mert húsa hamar *megperjésedik* (nyüvesedik). — Hogy a zivatar mihamarabb elvonuljon: fejszét, vasvillát dobni az udvar közepére, vagy kést ütnek az ajtó elébe.

Némely asszony a kertjében fekete nadályhoz hasonló vad növényt részesít gondos felügyeletben és ápolásban. „A házhoz mindent be, semmit ki” névvel nevezett növényből a világ minden kincséért sem adna másnak, mert elveszne a szerencsét hozó ereje.

IX. Káromkodások: *A tűz vessen fel! Oh kuczorodj meg, hogy meg! Az uristen pusztítson el! Az isten haragja üssön meg! A fene ett vónu meg, hogy meg!*

Hogy a mondottak inkább hitre találjanak, ráesküszik, mondván: *ha nem igaz kuczorodjam meg; az isten sohase adjon szerencsét, hogy ne; pusztuljak el, hogy el.*

Kovács Balint.

Hétfalusi csángó-babonák.

1. Halottakra vonatkozók: A felnőtt embernek egy pénzdarabot tesznek a markába, mikor meghal, gyermeknek pedig anyatejjel csinált karikós kalácsot húznak a kezényelére, hogy azért áteresz-zék őket a másvilágra.

Hogy a halottól az ördögöt távol tartsák, sok ideig tömjént égetnek széne egy sirhalmukra tett cserépben. S hét évig pomá-náznak (istennévben adás), hogy attól örökre meglegyen mentve a halott.

Minden embernek van egy csillaga s mikor egy-egy csillag lefut, mindig meghal valaki; azé fut le, a ki meghalt.

II. Betegségekre vonatkozók: Ha valakinek hosszason tartó, lap-pangó és sorvasztó láza van, az — hitük szerint — vagy csinál-mányba, vetés-be (valamiféle tárgy, mit vagy egy rossz ember megboszorkányozott s elhányt) lépett, vagy az ördög gyötri; miken csak a tudós asszony vagy az oláh pap segíthet.

Ha az ember valamelyik tagját benuulás éri, vagy nehezen gyógyítható hűlés, merevedés, kirándulás stb. éri, akkor azt mondják, hogy rossz szél érte.

Ha a háznál terhes beteg van, visszafelé seprik a házat, nehogy a halál bemenjen. A hidegrázóst a kürtő alá teszik s rá

kilenczszor bekiáltanak, hogy a hideg elhagyja. Ha valakinek nyavalyatörése (fráz, görcs) van, egy abroncson kilenczszor át kell bujtatni s meggyógyul. A ki a holdra, mikor ujság van, sokáig néz, holdkóros lesz. A ki az ágyban fekszik, ne dugja ki a kezét a takaró alól, mert *megkísértik*.

Ha a kis gyermek beteg, vizet vetnek neki, t. i. egy csu-
porba a patakából vízmentére vizet meritenek, abba eleven szenet
hánynak, s ha a szenek legalább részben lemennek az edény
fenekére, akkor megigézték a gyermeket és a vetett vizet meg-
itatják vele, attól jobban lesz. Hogy a kis gyermeket az igézés
ellen előre is biztosítsák, a homlokán a főkötőcskéjére krajezár-
alaku játékermet kötnék. Ha a kis gyermek valamitől megijed,
ónat öntenek neki: a megolvasztott ólmot beleöntik egy tányér
vagy csupor vízbe s abból — hitük szerint — kiömlik az a tárgy
vagy ember, mitől vagy kitől a gyermek megijedt. A vízből aztán
megmosogatják a gyermek fejét s a mi még megmarad, azt kutyára
öntik, vagy az ajtó sarkára. Ettől aztán elmulik a gyermek ijedt-
sége. **Ki este tükörbe néz, s á r g a s á g o t k a p. Ki a csillagokat
számlálja, annak a kezére szemölcs lesz.**

Születéskori babonák.

Betegüléskor az asszonynak fokhagymát, holt szenet és borsot
kötnék az ingébe, nehogy az ördög vagy valamely fajzata oda
merjen menni.

Hogy az újszülött gyermeket az ördög annál inkább elkerülje,
annak is fokhagymát kötnék a fejére abban a ruhában, mit leg-
először arra rákötnék. A fokhagyma különös jó szer az ördög
ellen; néha még az ajtó-szemöldököt is megkenik vele, hogy az
ördög be ne mehessen.

Ha a kis gyermek még nincs megkeresztelve, nem szabad
egyedül hagyni a házban, mert a *gonosz* elcseréli. Ha az anyjának
mégis ki kell mennie s őt egyedül kell hagynia, akkor a gyer-
mekre egy seprőt tesz keresztül, maga pedig egy kést viszen
magával.

Mikor az asszony felkel a betegágyból s először kimegy az
utczára, kalácsot osztogat azoknak, kiket elétalál, hogy senki
rosszát ne akarja a kicsikének. Ha a szoptatós asszony teje elapad,
azt hiszik, hogy egy másik asszony vitte el. Ilyenkor oda hivatják
a gyanuba vett asszonyt, mind a kettő tejet fej ki emlőjéből egy
darab kenyérre, azt közösen elköltik s akkor megjó az illetőnek
a teje.

Ki olyan helyt tesz látogatást, hol betegágyas asszony van,
annak *foncs*-ot tépnek a ruhájából, nehogy a gyermek álmát
elvigye.

A beteg asszony ágját, vagy a bölcsőt a gerenda hosszában
tenni nem szabad.

III. *Esküvő alkalmával szokásos babonák*: Sokadalom (nagy vásár) hetén nem jó nőszülni, mert az új pár élete zavaros lesz. Mikor esküvőre indulnak, a legény fonákjára veszi fel az ingét, a csizmájába pedig a talpa alá egy krajczárt tesz. Ugyanakkor a leány kalácsot dug a kebelébe, a mit esküvő után ketten titokban esznek meg. Mindezt azért, hogy házaseletük annál szerencsésebb legyen. Ha mikor esküvőre mennek, vagy onnan jönek, üres edénnyel találkoznak, szerencsétlen lesz a házasság, épen ezért sokan vízzel töltött dézsákat, kártyákat is tesznek ki némely háztól elejükbe.

IV. *Időjárásra vonatkozó babonák*: Zivatar és jégeső idején nyársat és vaskalánt stb. effélet hánynak ki az ajtó elé, hogy a rút idő megszűnjék. Ha napmentekor a felleg megég, másnap szél lesz; ha a nap tisztában buvik el, másnap szép idő, ha fellegben, eső lesz.

V. *Egyéb alkalmakra vonatkozók*: Égés alkalmával egy asszony a süetből a legelső kenyérral anyaszült meztelen megkerüli az égő épület telkét s nem terjed tovább a tűz. Kenyérsütéskor a legelső kenyeret mindig megjegyzik, hogy ilyen alkalomra készen legyen. Péntek nap sütni nem szerencsés.

Kováaszt este nem jó kiadni a háztól. Mikor dagasztanak, nem igen eresztenek be senkit, mert megigézi a tésztát s nem kel meg.

A szitát este nem adják ki a háztól, mert szerencsétlenség következik utána. Tejet addig nem adnak ki a háztól, míg sót nem vetnek bele, kivált ha azt vizen is átviszik, mert a tehénnel megromlik a teje. Ha a tehén teje elapad vagy nem engedi, hogy megfejjék, egy seprűvel körül kell seperni s mindjárt lehet fejni.

Ha a tehén teje néha színes, azt hiszik, a kigyó csipte meg a csecset. vagy a szépasszonyok fejték meg. A tarka menyétet nem szabad megkergetni vagy megütöni, mert boszúból megmarja az istállóban a marhát s az meghal tőle. Sok ember a kert támaszából is tejet tud fejni; az ilyen a tehén tejét is el tudja vinni. De vannak olyan emberek is, kik azt visszatudják hozni oly módon, hogy kiválasztanak valamiféle tárgyat (pl. követ, fát stb.) s azt addig verik, míg a tej elvívője nagy jajgatva oda nem megy s isten fizessével nem könyörög, hogy ne üssék többet, mert az elvitt tejet mindjárt visszahozza.

A házat este nem jó kiséperni, még rosszabb, ha a szemetet is kiviszik. Ha valahonnan tyúkot vagy macskát szereznek, annak, mihelyt hazaviszik, mindjárt megmossák hideg vízzel a lábát, mert azt tartják, hogy így nem megy el az új lakásról, még ha mehetne is.

Pénteken nem jó fűsülkődni, mert a feje megtermik. Ha egyszer a leányt felkontyolták, asszony lett belőle, többet nem szabad, hogy a nap megsüsse a fejét; künn a fejrevalót mindig fent kell tartania.

Holdváltózáskor nem szabad vágni az épület- vagy eszközfát,

mert az szúrágta lesz. Nem szabad olyankor meszelni a házat, mert a *faltetű* (poloska) megszorodik.

Szivárvány alatt ha átbúvik: a fiúból leány, a leányból fiú lesz.

Ha forgószelet látnak azt mondják: ott a szépasszonyok járnak.

Sok embernek olyan hatalma van, hdgy előtte minden zár felnyílik, csak keressen *vasfüvet* s azzal érintse meg.

Kolumbán Soma.

Lakodalmi szokások a Nyárád mellett.

Ha elérkezik az az idő, mikor a legény házasodhatik, a szülők és testvérek a rokonok segítségével kinézik azt a lányt, a ki *épen hozzáillő*. Az utat is *megegyengetve*, a szülők kitűzik a *megkérés* idejét. Két *kérő* (a násznagyok) a legény szülőinek megbízásából rendszeren *este* elmegy a lány szülőihez *kérőbe*. Üdvözlés és a napi dolgok s időjárás megbeszélése után térnek valódi küldetésökre. Minthogy pedig a násznagyok és kérők a legjobb beszédű, értelmes *gazdák* közül kerülnek ki, furfangos, székely észjárás szerint rendszeren nagy *feneket* keritnek a *kérésnek*, különösen olyankor, mikor ugyis tudják, hogy a leányt oda adják és nem hiába mentek.

A *kérés* körülbelül ilyen forma:

Már a bibliában meg van írva, a mint ezt mindenki tudja, hogy nem jó az embernek egyedül lenni. Azért rendelte Istenünk is Éva anyánkat Ádám apánk mellé. E *parancsolatot* akarja követni a mi községünkben lakó N. N. érdemes atyánkfia jóavádó legényfia is, N. a kinek nevében itt megjelentünk, hogy a kegyelmed szépen felnevelt lányát, ez ház virágszálát, az ő feleségének megkérjük. Ha tehát nincs ellenvetések, megvárjuk és elvisszük kérésünkre adandó válaszokat.

Ekkor a szülők holmi *apró kifogásokkal* élnek, hogy lányuk még kicsiny, nekik nem eladó stb. de ha ő neki nincs kifogása és gondolja, hogy megtudnak élni, ám kérdezzék őt is, határozának együtt. — A lány, a ki eddig *sütött-főzött* a konyhán, most bejő az *első házba* és *lesütött szemekkel* hallgat, *pirul*, míg végül a biztatásra kimondja, hogy igen is akar Jánoshoz vagy Péterhez menni és ismét kiszalad. Erre a *kérőket* megvendégelik s ezalatt megbeszélük, *elintézik az eljegyzés napját, módját*.

Az *eljegyzés* egyszerű *vacsorából* áll, a mikor a *kérők* a *vőlegény és szülői, testvérei*, a menyasszony részéről felkért *násznagyok* (kiadók vagy tanuk) is megjelennek s *mátkásoknak* nyilvánítják őket. Az *öreg*ek megbeszélük, hogy mit adnak gyermekeiknek, mikor lesz az *esküvő*, kiket *hivjanak meg* stb.

Az *esküvő*, ha *sürgős családi vagy egyéb körülmények* nem követelik, a *háromszori kihirdetés* után lesz.

Ezalatt történik a menyasszony elkészítése, t. i. szabnak, varrnak, kötnek a nővérek, sógorasszonyok, barátnők heteken át; incselkednek a menyasszonynyal, kétszer-háromszor bemennek a városba és megveszik a *parafernumot*, a házasulandók szükségleteihez és anyagi állapotjukhoz viszonyítva. E közben az utolsó vasárnap, mert az esküvő rendesen *kedden* történik, a vőfélyek (kettő, a vőlegény és menyasszony részéről is egy-egy, deli ifjak, ügyes rigmusmondók) pántlikás pálczával kezükben bejárják a falut s meghívják az esküvőn résztvenni akarókat a *kedden* tartandó esküvőre.

Ez alkalommal következő mondókat használnak:

„Nekünk beesülettel jó Urunk és asszonyunk, a mű édes atyánkia, itten nemes Maros-Tordamegyében, Szent-Gericezén lakó nemes, vitőlő N. N. és N. N. kedves életpárjokkal együtt általunk tisztelik jó uram, kegyelmedet. Egyszer-mind hivattalják és jó szívvel látják kedden délután az ök szeretett gyermekeknek az eskü szent szavai elmondásának kihallgatására. És azon estvőli 7 órára N. N. házához a házánál levő asztalához, 1-ször egy pár *tügytő* ételnek az megételire, 2-szor egy pár pohár bornak az megitalára és 3-szor kinek-kinek fog tetszeni egy pár táncznak az eljárása, tiszta szívből, szeretettel látják.”

Az esküvőnek protestánsoknál nem okvetlenül a templomban kell történie s ezért vagy a pap házánál, vagy jobb móduaknál a menyasszony szülői házánál történik. Csak utóbbi időben gyakoribb a templomban való esküvés. A vőlegény vendégei és násznagya az ő szülőinél gyűlnek össze. Ló- és ökröszekereken megy a *násznép* a menyasszonyhoz. Mindkét háznál tarka, piros zsebkészkenőkkel cziczomázzák fel a lovakat, ökröket, a kocsisok is kapnak emlékül és pisztolydurrogatások között érnek a menyasszony házához.

Itt a *kikérő* (násznagy) ilyenformán köszönt be:

„Adjon Isten jó napot, uraim, kegyelmeknek. Akarnók tudni, hogy ezen díszes háznak ki a gazdája, vagyis szószólója?” S mikor az illető *kiadó* (násznagy) jelentkezik, tovább folytatja amaz: „Örvendünk, hogy az Isten felvirasztott ez mai napra egészséggel; tegye is az Úr e mai napot vig és öröm napjává mindnyájunknak, szívünkben kívánjuk. Tisztelt gazda ur! Utazik egy jó atyánkia, N. N., a szelid és jámbor életben nevelkedett ifjú, elindult az násznagyával, *nyszó* (nyoszoló) asszonyával, *nyaszó* leányával, kisebb és nagyobb hozzátartozóival; kéri gazdluramat, hogy legyen szíves egy pár óráig szállást adni, melyet ha megnyertünk, szívesen meg fog köszönni.”

Erre aztán helyet foglalnak és előhozakodnak, hogy az ekkor meg ekkor eljegyzett ifjú hajadont akarják látni, esküvőre vinni s azután a vőlegény felesége gyanánt elvinni, mert asszony kell a házhoz. Most a *kiadó-gazda* holmi pajkosságokat enged a menyasszony násznépének. Így pl. öreg asszonyokat *maszkurának* öltöztetnek fel s előállítják, hogy ime itt van a kért menyasszony; sajnálják, hogy így elváltozott stb., míg végre előkerül az ezalatt ünnepi ruhába öltözött igazi.

Röviden falatoznak, iddogálnak s azután felkészülnek a paphoz menni esküvőre.

Innen visszamennek a lány szülőihez lakomára. Utközben van rikoitozás, lövöldözés, télen a szánkóknak szándékos feldöntése; az utban akadályokat készítenek, hidakból egy-egy talpfát

kivesznek, hogy a vőlegénynek és vőfélyeknek alkalmuk legyen ügyességüket a helyreigazítással kimutatniok és hogy váltságdíjat, vámot adjanak, borralaló képében. — A menyasszony szülőinél a fiatal párnak üdvözlése és az ajándékok átadása után táncz van s azután rövid ebéd, a nagy lakoma pedig este a vőlegény házánál. A menyasszony *parafernumát* szekerekre rakják és pedig úgy, hogy az értékes, szép hozomány könnyen látható legyen; mert erre kíváncsi a falunak asszonynépe és mikor készen vannak, következik a menyasszony búcsuztatója szülőitől, testvéreitől, barát-
nőitől, szomszédaitól, a *legényektől* stb. Mivel pedig a menyasszony ilyenkor nagy sirásban van, vőfélye mondja el helyette. Álljon itt egy mintaképen:

E házban gyűlt vendég, egy kis szóra kérem,
Egy pár szót indítok, a míg végít érem,
Egymás iránt való igaz szeretetre,
Isten s ember előtt való szép életre.
Mig hát elindulnánk tehát azon utra,
Halljunk előbb egy pár búcsuzó szavakra.
Mert méltó, hogy midőn ily utra indulunk,
Isten s ember előtt híven beszámoljunk.
Most a hegedűnek álljon meg zengése,
A sarkantyúnak is némuljon pengése:
Mert búcsuzásomnak most léssen kezdése,
Legyünk esendőségben, míg léssen végzése.
A menyasszony búcsuzik édes szülőitől,
Kedves testvérítől, leánypajrásitól.
Szólana, de nem tud, látom búcsú arczáról,
Én tehát elmondom, mit elméje gondol.
Legyünk esendőségben, nemes kompánia.
A gyermek süttogás szűnjék oda hátra.
Elsőben is atyám, szóm hozzád forlítom.
Búcsuzó beszédem zokogva indítom.
Köszönettel veszem atyai voltodat,
Hogy ápoltál engem, te kedves lányodat,
A szenteknek atyja te öregségedet
Gyámolítsa értem te szép véniségedet.
Az élők sorába tartsa életedet,
Az én örömmömré, ohajtom ezeket.
Diesőség először a nagy magasságba
Istennek, ki lakik fénylő boldogságba,
Ki rendelt énnemek egy igazi társat,
Kivel megnyerhetem menyéi országot.
Reszketnek ajkaim belső félelmétől
S még jobban remeg a szívem sérelmétől.
Engedd meg, oh atyám, ha megbántottalak
És ha téged sokszor háborítottalak.
Az Istenre kérek, engedd el vétkeimet,
Hogy el ne veszesszem én szegény lelkemet.
Köszüöm atyai hű szeretetedet,
Melyet nem érdemlek, gondyviselésedet.
Áldjon meg az Isten, szívemből kívánom,
Ezennel bevégzem föléd búcsuzásom.

A legényektől röviden így búcsuzik:

Álljatok előmbe sok híres legények,
A kik személyemet gyakran szemléltétek,

Ajándékba nekem *hajfomót* vettetek,
 Most már siratjátok: nem lettem tiétek!
 Már jó egészségben elhagylak titeket,
 Az urnak áldása tartson benneteket.

Felpakolva a lány hozományát, férje házához mennek, a hol
 örömmel fogadják, tánczoluak; de a násznép vacsoráig még haza-
 megy, hogy otthon a ház és család körül való teendőit elvégezze.

A vőfélyeknek kötelessége még, most kedden este meghívni
 a násznépet vacsorára és mulatságra. Ez alkalommal következő
 rigmust mondanak:

Szívhajlandósággal jövünk bé e házba,
 Hívtuk kigyelmeket egy ártatlan nászba.
 Az ős atyáink is, mikor házasodtak,
 Minden jó atyafit oda meghívtattak.
 Öseinkről bírjuk e kötelességet,
 Szereti a magyar a szép vendégséget;
 Mert a magyarnak nincs egy ízes falatja, sem egy ital bora,
 Ha nem ülnek ott a jó férfiak sorba.
 Amde nem csak férfi kell a mulatságba.
 Asszony s leány nélkül nem megyünk a tánczba.
 Azért jöttünk most hát e jelen órába.
 Tudjuk szándékjokat s ne féladjunk hűjába.
 Gazdagon fogadni mi senkit se tudunk,
 De minden jó embert tiszta szívből látunk.
 Egy pár *tányér* étel felhasználására,
 Egy pár pohár bornak a megitalára,
 És egy pár táncznak is az eljárására.
 Szívesen látjuk, el is várjuk kigyelmeteket.
 Egy pár víg poharat együtt kiürítünk,
 Akkor az istennek díszétet teszünk,
 Hogy bő áldásiban együtt részesülünk.
 Az Istent megáldva belélelegyedünk a víg mulatságba.
 Ezért jó uraim, magukat felkérém arra,
 Hogy mérnek-e nekem kezet adni.
 Zálogul, hogy köztünk meg fognak jelenni.

A vacsorán a rokonok apraja-nagyja megjelenik, mert min-
 denki hozzá is járult tyukkal, kalácscsal stb., hogy minél több
 enni való legyen. Asztalfőn a menyasszony és vőlegény ülnek,
 tőlük jobbra-balra a *nyuszó lányok*, asszonyok és násznagyok s
 tovább a vendégek érdem szerint. A vőfélyek szolgálnak fel és
 minden tál étel hozásakor, mint ez közzokás, alkalmi verseket
 mondanak. Az új párt a násznagyok köszöntik fel s azután, a
 kiknek van mondani valójuk s tudnak beszélni, többen is az *öröm-
 szülőkre*, *nyuszó lányokra* stb.

A vőlegény és menyasszony egy tányérből esznek, egy pohár-
 ból isznak, jeléül annak, hogy ezután egy a sorsuk, egymást
 jobban-rosszban gyámolítani tartoznak.

Mikor a vendégek asztalhoz ülnek, beköszönt az első vőfély
 s így szól: Boldog megérkeztet!

Uraim az asztal meg vagyon terítve,
 Kés, *tányér*, *kalány* (kanál), villával el vagyon készítve:

Jönek majd az étkek és mindjárt sorjában,
 Ez a sok legényiség nem áll itt hiában,
 Nehogy az asztalon az étel meghűljön
 S felmelegítése dologba kerüljön,
 Tessék uraimék helyre telepedni,
 A muzsikásnak is meg kell melegedni.
 Én mindent, mi tölem telik, elkövetek,
 Jó *apététussal* (!) legyenek kedvetek.

Első fogás ételkor.

Itt van hát az első tál étel, behoztam:
 És hogy el ne ejsem, mindég imádkoztam.
 A szakácsesal jól megfűszerszámoztattam,
 Bors, sáfrány, gyömbérrrel és meg is sózattam.
 Örvendek, ha tálát viszek ki üresen,
 Úgy a vendég gyomra nem marad üresen.
 Lássanak hát hozzá, uraim, jó frissen,
 Jó *apététussal*, kívánom, szívesen.
 Rút a vén katona, rút a vén szerelmes,
 Mivel mindkettőnek dolga veszedelmes,
 Rút dolog, ha vőfély ily helyen nem szemes,
 Nem is vagyok ám én, uraim, szemérmes.

S így tovább a káposzta, sült, kása stb. feladásakor, feiváltva mondják a vőfélyek a mondókáikat. Kása tálaláskor *kásapénzt* (apró pénz) szednek a szakácsnénak, a ki kezét megégette és most gyógyítani kell. A muzsikásoknak szintén gyűjtenek. Végül kezdődik a tánc:

Nosza, Laezi koma, cimbalmod zendüljön,
 Úgy, hogy a menyasszony füle megesendüljön.
 Verd el a Rákóczy híres *áriáját*,
 Melyet dalolt, mikor vívta *Regécz várát*.
 Lám, hiszen nem látsz itt egyet is apácát,
 Járjuk el hát frissen a *vőlegény táncát*.

Ekkor a vőlegény tánczol menyasszonyával, azután mások is, mert az a szokás. Ekkor adják a menyasszony tánczért járó jutalmat is. Tart aztán a táncz, beszélgetés, poharazás egész reggelig. Ekkor kezdődik a *kontyolás*. A menyasszonyt is a *nyuszó asszonyok* megtanítják, hogyan kell a *kontyot* kötnie s egyuttal *főkötőt* tesznek rá. Utána *frustok* (reggeli) következik és ha télen van az esküvő, tovább is mulatnak, mert ekkor kevesebb dolguk van, különben pedig ezzel vége a lakomának és mennek haza.

Szép szokás még az, hogy a legközelebbi vasárnap az *új asszonyt* a nyuszó asszonyok elviszik a templomba, mintegy bemutatják a közönségnek és minthogy jóformán minden családnak (protestánsoknál) megvan a maga külön helye a templomban, bevezetik az új családi székbe, a melyben ezután neki is ülnie kell.

Gál Kálmán.

A hajdúmegyei magyar pásztor chronomantiája.

Ha a nap keltével tisztán mutatkozik: forróságra mutat; de ha tüzesen mutatkozik: nagy és sok szelet jelent. Ha felkelte előtt zöldes-veres felhők látszanak: eső; ha sugarai felkelte előtt mutatkoznak: hideg; ha felhők közül süt ki a nap: hideg, téli idő következik. Ha sugarai megtörve látszanak: hideg téli idő és esőzés; ha nagyon melegen süt ki a felhők közül: hideg téli idő; ha igen veresen süt ki s forráz: szél; de ha veresen süt ki s nem forráz nagyon: esők. Ha keltével vereses felhők látszanak: szintén esőt jelent; ha napközben nagyon tüzesen süt a nap: szeles esőt jelent; ha a nap mintegy órányi időre kisüt és aztán elgyengül s sugarait a felhők közül löveli ki: jégesőre mutat; ha a nap keltével körülötte mintegy gömbölyű kör látszik: hideg és téli időket jelent; épúgy ha nagyok látszik reggel a nap.

Ha nyugtával felhők veszik körül a napot: tiszta időre mutat; de ha ezen felhők veresek s tiszták: kevés de erős szeleket jelentenek; ha pedig szelekkel támadtak ezen felhők a nap köré: hideg téli időre készülhetünk. Ha napnyugtánál balfelől sötét felhők mutatkoznak (délről): közeli eső; ha a nap nyugtával visszapillant és északon veres, délen pedig fekete felhők veszik körül: tiszta de hideg téli időt várhatunk. Ha az ég nagyon feketének mutatkozik, mutatja, hogy a patakok, források és kutak kiapadtak; ha nyugtával felhők borítják el a napot: szeles eső fog következni.

Ha a hold fogyatkozásának idején a „hold udvar“ tiszta: a szél, mely akkor van elváltozik; ha a hold felhőkkel van borítva: hideg téli időt jelent; ha a hold tiszta s nem mutatkozik rajt setéség: tiszta időre mutat; ha felhőkkel van körülvéve: hideg és esős időt várjunk; ha újhold 3. vagy 4. napján a hold sugarak el vannak sötétedve: esők; ha a hold udvar tűzveres: hideg és nagy eső; ha holdtöltekor feketeség látszik rajta: hideg és nagy eső; szintúgy, ha karikák veszik körül.

Ha a hollók csoportosan mutatkoznak és sokat repkednek; ha a legyek tömegesülnek, erősen csípnek és hangosan donganak; erről esőre lehet következtetni.

Ha a bakok és kandisznók szinte telhetetleneknek látszanak a nemi közlekedésben; a disznók sokat fetrengenek a sár és mocsárban; a helyet hol legelnek mélyen feltúrják; a kutyák pedig a földet vájják; a farkas a nyáj felé ha fordul, vagy a tanyák felé; ha az ökrök vagy tehének a folyóba vagy patakba mártogatják szájukat, de nem isznak; a disznók fejüket észak felé fordít-

gatják és végre a kacsák és ludak hápogva és gágogva mennek: ezen jelek mind hidegre és hosszas esőzésekre mutatnak.

Ha a kakas éjjel felkel kukorékolni, reggelre változik az idő, és felhős idő lesz.

Rechnitzer Ignác.

Hajdúmegyei gyermekjátékok.

1. PüNKÖSDI KÖRJÁTÉK.

Leányok egymás kezét megfogva, kört képeznek és egy körön belül körülforognak s éneklük:

Csütörtök csütörtök
Áldozó csütörtök

Az ég megzendüle a föld megrendüle
Jéri Mihály boszorkánya mind összeesődüle.

Ekkor hirtelen megállanak s egy sort tapsolnak, aztán pedig folytatják:

Jól megtaresad, megtaresad, jó lovadnak lábát,
El ne tapod, el ne tapod, a püNKÖZSDI rózsát,
Mert ma léssen, mert ma léssen püNKÖZSDI napja,
Holnap léssen, holnap léssen a második napja.

Den den deszka
Kőpalota.

Ha pénz volnék perülünék
Rózsa volnék derülünék.

Ojan dieső volnék!
Szakaszd ki párodát
Forgasd violádat.

Itt a kör közepén álló egyet kivész a körből, azt néhányszor megforgatja s ő maga a körbe ennek helyére áll s a játék újra kezdődik.

2. KÖRJÁTÉK.

Az előbbihez hasonló, csak a versike más.

A püNKÖZSDI rózsá,
Kiállott az útra

Én csillagom, én galambom
Szakaszd egyet róla.

A körben álló egyet kiválaszt: a többiek folytatják:

Én is szakasztottam
De el szakasztottam
Ejhaj a keeske
Gyenge menyecske

Ferti de moeskos
Coki te vin boeskoros
Szakaszd el párodát
Forgasd violádat.

3. KÖRJÁTÉK.

Leányok és fiuk játszák; kört képezve keringenek, míg egy a közepén áll s együttesen éneklük:

Fürödik a kaesa
Az aranyos tóba
Készül az angyal
Lengyel országba.

Lovagot is vettem
Nyereg alá tettem
Síkos a talpa
Aranyos a farka.

Czitrom-bitrom de jó vőna
Ha valaki kifordúna.

A kör közepén álló rámondja:

Fordulj ki szivem (Julesa).

A nevezett arccal kifelé fordul, s folytatják mig mind így kifordult.

4. Körjáték.

Leányok összefogódzva körbe állanak, egy a körön kívül énekel:

Kapitány uram lányát hirdetjük	Kapufőre sem eresztjük
Szebbiket, jobbikat, karesu magasabbikat	Boros fátyol nélkül
A mi lányunk nem eladó	A kis újját sem mutatja
Csak a zúgba kiállító	Arany gyűrű nélkül.

Ha ti nem adjátok lányatokat
Én sem adom legényemet
Coh fel, Coh fel édes lovam Pétervárosára
Lányt is adnak, bort is adnak, minden jót is adnak,
Állj kezemre Gyurka, emberség tanúja.

Kihez e mondással ér, azt hátbavágja, mire az a körből kilép és az éneklő rubáját hátul megfogva utána megyen.

Ezt így folytatják míg a kör elfogy. Akkor aztán a két első kezeit ivalakuan kapunak emeli, a többi pedig átbú rajta, és most már az átbúvók éneklük:

Nyizsd meg asszony kapudat, kapudat	Haj tulipán, tulipán
Hadd kerüljed váradat, váradat	Tejes szekfű szarkaláb
Rózsafának illatja, illatja	Volt nekem egy kis ösém
Az én szivem buzgatja, buzgatja.	Haját fontam hatosba
	Térdig érő fátyolba.

A nyulacska kis ezinke
Fel van a farka kötve.

Ekkor ismét újra kezdhetik a játékot.

5. Angyal-ördög.

A játék megkezdése előtt két jelöltet állítanak, kik közül az első az angyal, a másik az ördög. Az első jelölttel a következő párbeszéd foly:

„Min állasz?”

„Cserépen.

„Min lebegsz?”

„Levélen.

„Nézz fel az ógre!”

(Ha felnéz megcsikolja a nyakát.)

„Nem nézek.

„Köpj a pipámiba!”

(Tenyerét tartja s midőn köpni akar elkapja.)

„Nem köpök.

„Fordulj hármat ne nevsz!”

A jelölt hármat fordul. Ha nevet mindezeknél angyal, ellenkezőleg ördög. Ezután megindul a már ismeretes játék.

6. Láncjáték.

Csak fiúk játszszaák, kik egymás kezét megfogva egyenes vonalat képeznek. Az első a király, az utolsó a cigány. A cigány az előtte állókat a királyhoz vezeti és e közt, valamint a második fiú közt átvezeti őket, a 2. is megfordul velök és így is marad; most ezután bújnak és a 3. marad megfordúlva és így mind keresztbe nyújtott kézzel. A király és cigány egyenesen marad. Végre a király kérdi:

„Erős a lánc cigány? „Húzd meg jól!
 „Erős. „Hó'don Hó'dvilág.
 „Hogy adod?”

A cigány meghúzza. Elszakadnak, s elkezd szaladni. Ki megfogja az a cigány.

7. Hidasjáték.

A játszó (fiúk s leányok) 2 csoportra oszlanak: az első csoporthoz csak kettő tartozik, ezek „tartják a kaput”; egyik a hidas mester, másik a segéd. A másik csoport elseje megkezdi a párbeszédet:

„Itthon vagy-e hidas mester?”
 „Itthon vagyok, csak most jöttem”.
 „Eresz át a hidadon?”
 „Nem eresztlek, mert leszakad”.
 „Ha leszakad megragasztom”.
 „Mivé, mivé ragasztod meg?”
 „Gyűrű gyönggyel, gyöngyvirággal”.
 „Honnét veszed gyűrű gyöngyöt?”
 „Isten adja jóvoltából”.

Ekkor egymás kezét megfogva, háromszor átbújnak a kapun. Közben, közben mindnyájan éneklik:

Buj, buj zöld ág, Nyitva vagyon arany kapum
 Zöld levelestű Csak bujhatok rajta.

Midőn már 3-szor is átbújnak, a két hátulso előtt leeresztik a kaput, s ezek lesznek a „hidas mester meg segédje”; amazok pedig a másik csoport elejére állanak s folytatják a játékot.

8. Számláló versikék.

Búvás előtt számlálnak s kire az utolsó szó, illetőleg szótag kijut az „húny”.

a) Egyedem, begyedem bibieske, Czim, czám.
 Hová való menyecske? Szabó Pál.
 Szántóföldre ugratni Etyki, potyki te menj ki.
 Egér lyukba bujtatni. Te meg eredj aludni.

b) Hapa cupa
Fulde luka.
Fuldem kálé.
Simen duka.	Hap, cup
Fulde, luk.
Fuldem kálé,
Simen duk.
c) Antoj tokonoj.
Szivem korponoj.	Teke, tóka
Véje voj.
d) Egyedem begyedem ezukrom bé.
Abel; fabel dominé.	Őkös, pőkös pitypalatty
Ajváj, dom.
e) Egyedem begyedem ezikkom Pál
Hajpatkóra pulha Pál.	Ha én kis madárka vő'nék
Búza szemet szedegetnök.
Kőr máj, sodor máj
Balog lapát, vess ki máj.
f) Egyem, kettem, hábor, német, ökör, bika, longyel, László, katona, karján,
bíbor, bíksz.	

Rechnitzer Ignéz.

Szatmármegyei babonák.

II.

Bármely új edényből férfinak kell először enni, vagy inni. mert ekkor az edény tartósabb lesz.

A kotló alá teendő tojásokat a tyúk-ültetéskor fiúk kalapjába kell bele olvasni, mert akkor sok kakas fog kelni a tojásokból.

Olyankor kell ültetni a tyúkot, mikor a csürhe (disznó nyáj) jön haza felé, mert a mily gyorsan futnak a disznók hazafelé, oly gyorsan fognak a csirkék is kikelni. — Arra is kell ügyelni, olyan időben történjék az ültetés, hogy a költés ideje újholdra essék; mert a hogy a hold növekszik, úgy fognak a kis csirkék is növekedni.

Jó a sertések válujába országúton talált lópatkó darabot tenni, mert sok betegség elkerüli őket, ha erről esznek.

Ha sertésvész van, földi bodzát kell a sertések alá hányani s a betegség elkerüli állatainkat.

Oly gazdánál, hol többféle marhát (lovat, tehenet, disznót, juhot stb.) tartanak, jó, hogyha a családi, tűzhely alatt mindig tartanak egy országúton talált lópatkót vagy lópatkó darabot, mert a betegségek kerülni fogják az állatokat.

A teheneknek a tejét Szt.-György nap éjszakáján viszik el a boszorkányok; hogy ez meg ne történhessék, Szt.-György nap estéjén hintsd körül istállódat köleskásával. Ha a boszorkány az ilyen körülhintett ólba be akar menni, a köleskását szemenkint kell felszednie; addig pedig, míg ezt megtehetné, bizonyosan megvirrad.

Úgy is elveszhet a tehén teje, hogy elragad, ha más tehén

tehén tejével keverik össze; azért, ha tejet visznek tőled, mindig vess belé egy kis sót s akkor nem lesz semmi baj.

Ha azt akarjuk, hogy a tehenek megrontása ellen orvosságunk legyen, menjünk el Szt.-György nap hajnalán — tehát napfelkelte előtt — harmatot szedni.

Vigyünk magunkkal egy tiszta új edényt, olyat, a melyben még semmi sem volt és egy tiszta, új vászonkendőt. A vászonkendővel feltörüljük a fürdőt a harmatot s mikor ez teljesen megtelik vízzel, a készen tartott új edénybe kifacsarjuk tartalmát. Ezt mindannyiszor ismétéljük, a mennyiszor csak szükséges, hogy a fazekat megtöltsük harmattal. Az így gyűjtött vízzel aztán pogácsát sütünk — de sót nem szabad tenni a pogácsába — és ezt a pogácsát elteszszük. Valahányszor csak azt vesszük észre, hogy a tehenünket talán megrontották, ebből a pogácsából adunk neki egy darabkát és a rontás elmúlik.

Az a tehén, mely peselni kezd, mikor fejni mennek, bizonyosan meg van rontva.

Ha a tehenet megrontják, teje elapad; az állat rúgóssá, nyughatatlanná válik, régi helyére nem akar beállni.

Onnan tudhatjuk meg ki rontotta meg tehenünket, hogy ez, mikor jön haza este a csordából, nem megy haza a gazdájához, hanem mindig arra az udvarra akar bemenni, hol megrontója lakik. Ha itt be nem eresztenék, megáll a kapuban és bög.

Egy asszony, kinek jámbor és bőtejű tehenét megrontották, úgy, hogy tehenének teje elapadt és a tehén rúgóssá vált — a „tudákos“ asszonyhoz fordult segítségért. A tudákos asszony azt mondta neki, hogy mikor fejni megy és a tehene peselni kezd, hamarosan húzza le ballábáról a csizmáját, hogy a tehén abba peseljen. Ha ez megtörtént, kösse be a csizma szárát oly erősen, hogy friss levegő ne mehessen a belsejébe s azután akasztassa fel a kéménybe.

Ha tüzelni kezdenek s a füst átjárja a csizmát, azonnal megjelenik az, ki a tehenet megrontotta s megkérdi, hogy miért akasztották azt a csizmát a kéménybe? Azt kell rá felelni, hogy „Csak azért, hogy száradjon.“ Majd kérni fogja a házbelieket, hogy csak vegyék le, mert megszáradt már!

Nem kell reá hallgatni s nem kell levenni a csizmát mindaddig, míg a rontás el nem múlik a tehenről. — A boszorkány csak azért vétetné lefelé a kéményből a csizmát, mert míg az ott van, addig ő is ép úgy füstölődik.

Az a gazda, kinek sok patkány, egér stb. van a háza környékén, Szt.-András éjjelén vetközzék le meztelenre, vegyen a kezébe egy elkoptatott, csonka seprőt s meztelenül fussa körül háromszor házát, miközben a seprővel mindig üsse a faltövet és mondja: „Patkányok, egerek stb. menjetek X-be (itt a legközelebbi város nevét emliti), Szt.-András napi nagyvásárra.“ Ily eljárás után, a patkányok ott hagyják telkét.

A ki Szent-András napján kezd csinálni egy kis széket s karácsonyig úgy készíti azt el, hogy naponkint csak egy balta-vágást tesz rajta, karácsony este, e széken ülve a templomban, megismeri, kik a boszorkányok a jelenlevők közül.

Az az eladó lány, ki megakarja tudni, hogy ki lesz az ura, Szent-András napján böjtöljön. Egész nap — a nap lementéig — sem ennie, sem innia nem szabad: este leszel két kis karéj kenyeret, mind a kettőt megpirítja — de semmit nem ken rá — hanem csak úgy szárazon megeszi az egyiket, a másikat pedig tiszta gatyába göngyölve, feje alá, illetőleg párnája alá teszi és úgy fekszik le. Almában meglátja leendő urát, vagy esetleg beszélni is fog vele.

Ugyanezen cél elérésére szoktak még karót olvasni és kendert vetni is.

A karó-olvasás egyszerűen úgy történik, hogy Szent-András estéjén — alkonyatkor — kimegy a leány a sövényhez s bármelyik karónál elkezd a számlálást: „Se nem egy, se nem kettő, se nem három“ stb. egész kilenczig. Ha a kilencedik karó nagy, kicsiny vagy görbe, olyan lesz az úra is.

A kendermagvetés szintén András napján, alkonyatkor történik. E célból két vagy három lány is összejöhet egy helyre. Mikor estenet besötétedik, közébe veszik a kendermagot s kimennek az udvaron levő favágóra. (Favágító az a hely, hol a fát szokták felaprózni.) Itt mindenik kezd szórni a kendermagot, miközben ezt mondja: „András, András, kendert vetek, adja az Isten, hogy megtudjam kivel nyüvöm fel.“ Mikor elszórják a kendermagot, elővesznek egy szemüves férfi gatyát s avval beboronálják. Ha többen vetették a magot, a boronáláskor mindannyioknak fogni kell a gatyát. Ha a megvetés és boronálás ideje alatt nem kacagtak (nevettek). — a mi igen ritkán történik meg — éjjeli álmukban meglátják jövőöbéliöket.

Eladó lányok — karácsony éjjelén 12 órakor — mezitláb mennek a disznó-ólhoz s megrúgják annak ajtaját, akinek háromszori rúgására rőfogni fog a disznó: az férjhez megy a farsangon.

Az a leány, ki megakarja tudni, hogy merre viszik férjhez, seperje össze karácsony este — mikor már sötét van — házukban a szemetet, vigye ki az utcára s borítsa ki a szemetet, tegye rá a szemétre a szeméthordó lapátot s álljon rá a lapátra; addig kell ott állnia, míg elkezd a kutya valamelyik oldalon ugatni. A merre legelőbb ugat a kutya, arra megy férjhez.

A melyik leány Szent-András éjjelén nem álmodta meg, hogy ki lesz a férje, az karácsony este három olyan kútból, mely mesgyén van — tehát két gazdáé — merítsen egy edénybe vizet, otthon ebből a vízből töltsön egy tányérba s tegye ki a pitvarba, a hászijára (ház-híúja, pad, padlás) vezető lajtorja alá s hagyja ott addig, míg az éjjeli isteni tisztelet végével a templomból kinem jön. Meg kell azonban jegyezni, hogy mikor a templomba megy és onnan

jön, egész úton senkihez sem szabad egy szót sem szólania. Mikor a templomból haza ment, vegye elő a vizet és mosdjék meg belőle. megtörülköznie azonban nem szabad, hanem a mosdó vizet, melyben mosdott, a tányérral együtt leteszi az asztalra, mellé tesz egy tiszta törülközőt és egy tükröt, maga pedig törülközőzetlen lefekszik. Almban megjelenik leendő vőlegénye s az asztalon hagyott vízben megmosdik, a kitett törülközővel megtörülközik, a tükörben megnézi magát s aztán őt is megtörüli.

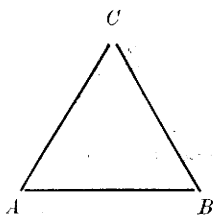
A melyik lány azt akarja, hogy a szeplő és a májfoltok muljanak el arczáról. Pünkösdi hajnalán menjen ki harmatot szedni, — de a napfelkelte előtt — s evvel a harmattal mosdjék, míg tart belőle.

Hogy megtudják melyik leánynak melyik legény a szeretője, a fonóban, „papot“ szoktak csinálni. Ez kétféle módon történik: 1-ször: Abból a maradék szöszből (kender), a mi a megfont szösznek az alja és a guzsalyon marad, sodornak három bábu-alakot, aztán felállítják egy sorba őket úgy, mint az alábbi ábra mutatja:

A, a leány. B és C megnevezett legények. Mikor így felállították a csomókat, B-t és C-t egyszerre meggyújtják s a melyik hamarabb A-hoz — a leányhoz dül, hogy ez is tüzet fog tőle, az szereti igazán. Ha egyik sem dül oda, egyik sem szereti.

2-szor: Szintén a maradék szöszből formálnak egyenlőoldalu háromszöget, ilyformán:

A—B oldal a leány, A—C és B—C oldalak megnevezett legények; ha az elhelyezés megtörtént, C pontban meggyújtják a szöszt. A melyik oldal hamarabb az A—B oldalhoz ér, hogy az is tüzet fog tőle, azon oldaltól képviselt legény szereti a lányt jobban.

Szt.-András estéjén a leányok kettesével, hármasával mennek tőkét hõbõríteni (hengeríteni). Ha a kijelölt tőkét meg tudják mozdítani, férjhez mennek a farsangon, ha nem mozdítják meg, lányok maradnak.

Nagy mosáskor, midõn a mosó kádba berakott ruhára az elsõ üst forró vizet töltik, azt mondják: „A faluban szapulnak, nálunk szappanoznak: olyan fehér legyél, mint a hó; el ne felejtöd a megkelest, mint a lányok a férjhez menést.“

Olyan lakodalmakon, melyekben a vőlegény és a menyasszony bármilyen okból, nem illenek össze, a következő gúnyos versikét dúdolják:

Szól a tücsök a mezőben,
Akar házasodni,
Olelgeti a kis legyet,
El akarja venni.

„Elvennődök, te kis légy,
Ha kicsi nem volnál!”
„Hozzád mennék te tücsök,
Ha görbe nem volnál.”

Oda ugrik a kis róka,
Tésztát akar gyúrti;
Oda ugrik a kis bolha,
Borsot akar tűrti.

Megvolt a szent egyezés;
Szólnak a muzsikák:
A kis béka furulyáz,
Szűnyog a szekundáns.

A melyik leány, vagy asszony azt akarja, hogy a kedvese, illetőleg az ura őt úgy szeresse, hogy másra még csak rá se gondoljon: az kérjen két egytestvér szoptató asszony emlőiből tejet; a kétféle tejet töltsse össze, egyelítse fél vízzel és süssön vele pogácsát. Ebből a pogácsából adjon aztán az urának, illetőleg a kedvesének s czélját eléri.

Ugyanezt a czélt érik el a lányok akkor is, ha a közönséges tehéntejet ingük alsó szélén szűrik át s az így átszűrt tejjel sütött pogácsából etetnek a szeretőjükkel.

Ha valamely leány azt akarja, hogy egy bizonyos legény, többet járjon hozzá, mint a mennyit jár, figyelje meg a legénynek a nyomait, az udvarukon, mikor a legény el fele megy. Ha a legény elment, szedje fel kilenc nyomat, csináljon belőle sárt és tapaszsa a kürtőbe. Tapasztásközben mondja el háromszor: „Úgy forogjak az eszedbe, mint a kürtőben a füst.”

Ha a leány tudott a legénynek kapczájából egy darabot szerezni, akkor a legény egészen az ő hatalmában van; ha ezt a kapczadarabot egy kis új csuporba téve főzni kezdi, a legény bárhol van is oda kell mennie. Azért már közmondássá is vált ez a dolog, mert a ki nagyon siet, azt mondják rá: Főzik a kapczáját.”

A szép gyermeket megigézik (szemekkel megverik) a rossz szeműek. Igézni, azok az emberek tudnak, kiket gyermekkorukban kétszer választott el anyjuk az emlőtől, vagy a kiknek össze van növe a szemöldökük. Az ilyen emberek, ha megnéznek kis gyermekeket, gyöngén meg kell köpködniök, mert így szemük nem fog megártani. Ha a gyermeket megigézték, akkor rossz, siró és betegeskedő lesz, sőt bele is halhat, ha ki nem gyógyítják. A gyógyítás a következő:

Kopott nyírág seprőből égetnek három darab szenet; olyformán, hogy mikor a galyak egészen tüzesek, hirtelen kivesszik és egy készen tartott pohár vízben lehűtik. Ezzel a vízzel aztán megmossák a megigézett gyermeknek arcát, kezét és lábait, a maradék vizet pedig az ajtó sarka mellé öntik. — Esetleg itatnak is a gyermekekkel a szenes vízből.

A igézéstől megóvhatjuk a gyermeket, ha piros fejtőt (piros pamut) kötünk mindkét karjára.

Az olyan asszonynak, kinek gyermekei meghaltak, Szt.-János nap nem szabad földi epret enni, mert a menyországból levő gyermekei elől szedi el azt.

Ha az asszony boldog állapotban van — semmi különös vagy épen törz-alakot nem szabad látnia, mert megcsodálja, s gyermeke is torz-szülött lesz.

Mikor a gyermeknek a tej-foga hull (6—7 éves korában), a kihúzott fogat kezébe adják s ő ezzel elmegy a szoba egyik szögletébe s a következő verset mondja:

Cin, cin, cin egér:
Adjál nekem vasfogat,
Adok neked esontfogat!

Ekkor a fogat a szögletbe dobja. A vers elmondása után a régi fog helyére gyorsan nő az új és erős fog.

Ha a nő terhes, mindabból kell neki adni — legalább kóstolót — a mit csak megkíván, mert különben elmegy a gyermeke.

Leány gyermeknek kis macskát pusztá kézzel megfogni mindaddig nem szabad, míg a macskák nem látnak, mert ha megfogja: egész életében nem fog tudni jó kenyeret dagasztani.

A kis gyermeket, hogy meg ne haljon, mikor a keresztelésről haza viszik, háromszor körül hordják a házon és az ablakon adják be. Ugyan ezen czélból szokták még a gyermeket ládába zárni is.

Gyermeknek a bölcsője szélére ülni nem szabad, mert elviszűk az álmát.

Olyan helyekre, hol sokan járnak, „öntést“ szoktak tenni. Ez az öntés olyformán készül, hogy az, a kinek a testén valahol oly seb van, mely nem akar elmúlni, vesz hétféle terményt — de búzát nem, mert annak végén a Jézus képe van — mindenik terményből 9 szemet s azokat megfőzi. A termények levélét aztán kimosva a sebet s azután ezt a vizet egy új csuporba töltve, a keresztútra kiteszi csuprostól együtt, vagy a csuprot elviszi, s csak tartalmát önti ki.

A ki az arra menők közül napfelkelte előtt az öntésbe lép, arra ragad a betegség, a kiöntőről pedig elmúlik. Ha azonban észreveszik a dolgot és egy kis szalmát téve az öntésre, azt ott elégetik, a baj kétszeresen visszatér a kiöntőre, a járókelőknek pedig nem árt többé.

Bizonyos gazdaembernek alsó lábszárain, hirtelen igen mérges pattanások támadtak. Eléggé értelmes ember lévén az illető, nem akart hinni a kuruzslóknak, hanem egyenesen a doktorokhoz fordult segítségért. Ezek azonban csak írták a sok orvosságot, fizettették magukat, de a bajt nem tudták meggyógyítani. A gazda belefáradván a sok czüldésbe, engedett felesége és leányai rábeszélésének s elhivatta a „tudákos“ asszonyt.

A „tudakos“ asszony megnézvén a bajt — illetőleg a sebet — kijelentette, hogy az egész csekélység, ha régebben látta volna, már azóta hire-hamva se lenne. Az egész baj onnan származott, hogy gazd'uram reggel, napfelkelte előtt, keletnek fordulva, vakondok túrásra peselt. Tehát csak az a fő most, hogy jól figyeljék meg mit mond, mert nem lehet csak úgy szemeszöktiben belé kezdeni a gyógyításba, hanem mindent pontosan meg kell tartani.

Íme a rendelés:

„Keressenek elő kilenczféle terménymagot — de búzát nem szabad venni — vegyenek mindenikből kilencz szemet, egy új cserépfazékba tegyék bele és főzzék meg. Mikor a magvak megfőttek, vegyenek elő egy darab szalonnát s abba a megfőtt magvak mindenikéből dugjanak egyet; ekkor húzzák nyársra a szalonnát s annál a tűznél, melynél előbb a magvak főttek, süssék meg. A szalonnából kicspegegő zsírt, egy hideg vízzel telt cseberbe, vagy vederbe bocsássák, hogy az ott megfagyjon. A vízen megfagyott zsírral kell a sebet bekenni s azután a termények meleg levivel lemosni. Ezt az eljárást három egymásután következő nap kell egyszer-egyszer megtenni. Meg is tették és a seb csakugyan begyógyult.

Ha valaki tüdőgyulladásba vagy tifuszba esett, szedjünk fiatal tölgyfáról galyakat, égessük szénre, olyformán, hogy mikor a tűzben égni kezdenek, vegyük ki és tejben hűtsük le, azután vegyük ki a szenet a tejből, törjük lisztté s ebből a porból hintsünk ismét abba a tejbe, melybe a szenet lehűtöttük s így ittassuk a beteggel.

Jakab József.

Nyitra megyei népmondák.

Pénzes verem. Vág-Vecse és Mocsonok között az út egy mély lapályon vezet keresztül, a neve: Pénzes verem. *Zobor vezér*, midőn a magyarok közeledtek Nyitra várához ide vitette tiz nagy vasládában aranyait. Mindegyik ládát hat erős bivaly húzta. Tiz öl mély gödörbe helyezte el őket, megátkozta és az ördög védelmébe ajánlotta. Azóta ott örködik fölőtte az ördög egy kis fekete kutya képeben, melyet holdtöltekor bárki megláthat. A pénz addig marad ott, a míg egy hét éves leány, a ki három foggal született holdtöltekor, éjjel 12 órakor arra nem megy. Ekkor a vasládák pénzesztül a föld színére jönnek.

A mérnök lelke. A vág-vecseieket földosztáskor a mérnök megcsalta. Mindegyiknek csak fél annyi földet mért, mint a mennyit kellett volna; a többi az uraságnak maradt. Ezért a nép elátkozta. Most holdujuláskor ott bolyong a földéken és mér szüntelen. Nagyon sokan látták már. A régi öregek meg is ismerték őt, sőt van olyan a ki beszélt is vele.

Pofozkodó kísértet. Vág-Vecsén szokás volt valamikor, hogy a bakter az éjszaka minden óráját énekelve kiáltotta ki. Vagy ötven év óta azonban egy bakter sem meri kiáltani. Oka pedig ennek az, hogy meghalt ott egy kolduló barát, a ki nagyon esalta a szerzetet. Ennek a lelke minden éjjel tizenkét órakor megjelent és pofon ütötte az éneklő baktert. Miután ez minden éjjel ismétlődött, most egy bakter sem meri a tizenkét órát énekelni.

Halottak miséje. Hosszúfalun halottak napján a megholtak éjjel misére gyűlnek a templomba. Mindegyiken egy fehér lépedő van, a mely földig ér. A misézőket megnézni nem szabad; mert a ki ezt megteszi, egy év múlva ő is közöttük lesz: egy év leforgása alatt meghal.

Boszorkány nyomta. Kis-Czétény nyitramegyei községben lakott egy kádár, kinek volt egy segéde is. A segéd soványodott betegeskedett: éjjelenként a boszorkány nyomta. Már alig járt hálni is bele a lélek, midőn egy másik segédet is fogadott a mester. A beteg elpanaszolta ennek baját, a ki megígérte, hogy megfogja a boszorkányt csak adja neki át lábravalója madzagát. Éjjel, midőn a betegnél megjelent a láthatatlan boszorkány s az keservesen jajgatott, az új segéd hirtelen lekötötte a lábravaló madzagával az ajtó kilincset s azután kereste a boszorkányt. Meg is találta a falon függő szita alatt, hol béka képében húzódott meg. A legény sőt hintett a szeme közé s azonnal asszonygyá változott. A szomszéd asszony volt, a kiről mindenki beszélt, hogy boszorkány és megrontja a falu teheneit. Megkötözték s az urak elvitték úgy, hogy többé még hírért sem hallották.

Baráthalom. Hosszúfalú és Vág-Vecse határán van egy halom, a melyet a nép: Baráthalomnak nevez. Régen, nagyon régen ennek a halomnak a helyén barát klastrom volt, még pedig „néma barátok“ laktak. A vidék istentéelő szerzeteseknek ismerte őket, pedig egy csöppet sem voltak azok. A hány leány csak arra tévedt vagy gyónni ment hozzájuk, mind ott fogták s eesukva tartották őket. Egyszer egy szegény öreg, özvegyasszony ment egyetlen leányával gyónni hozzájuk. A kolostorból kijövet sehohsem találta leányát. Ekkor imádkozva kérte Istent, tenne csodát s vezetné el leányához. Ima közben egy ősz koldús jelent meg előtte (ez maga az Isten volt) s azt mondta, ne féljen, ő kiszabadítja leányát, és megbünteti azokat a kik fogva tartják. Hét nap múlva az öreg koldus vezetése mellett 33 leány jött a halom felől zsolozsmákat énekelve a falu felé. Az öreg koldus a falunál eltűnt. Reggelre a kolostorból romhalmaz lett s most csupán a tégladarabok emlékeztetnek rá.

Kőkép. Vág-Vecse mellett van egy piramis, a melynek négy fülkéjében szűz Mária képei vannak elhelyezve. E piramis mellé temetik a vág-vecseiek halvaszülött gyermekeiket. E kisdedek a purgatóriumban szenvednek s csak akkor szabadulnak ki és mehetnek mennyországba, ha valaki megkereszteli őket. Az pedig csak

akkor történhetik, ha holdtölte nagypéntekre esik. E napon este 9 órakor mind sirnak s csak annyit kell mondani: Én a fiúkat Adámnak a leányokat Évának megkeresztelem az Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében. Amen.

Mélyutka. Nemes-Pann és Nagy-Czétény között van egy dombon keresztül ásott ut. a neve: Mélyutka. Ez az ut a szőlők között vezet el s rajta régen az uraság piuczejébe a dézsma bort szállították. Történt egyszer, hogy az uraság egyik zsarnok tisztje háromszor annyit vett el, mint a mennyi az uraságot illette. A nép szidta, átkozta ezért. Az Isten ezt nem is hagyta boszulatlanul; mert midőn a hordókat a Mélyutkán keresztül szállították, egy bordó reá gurult a zsarnok tisztre s agyonnyomta. A lelke azóta minden szüretkor megjelen s hordókat görget keresztül-kasul a Mélyuton.

Fejetlen barát. Hosszúfalun régente szokás volt, hogy a nép böjti estéken eljárt a templomba imádkozni. Egy ilyen alkalomkor a templom közepén lefüggő csillárról egy fejetlen barát lépett le s előre meuve megkerülte az oltárt s a csillár alatt ismét eltűnt. Azóta nem megy a nép a templomba böjti estéken.

Az ördög vitte el a lelkét. Volt Vág-Vecsén egy Libek nevű istentelen ember, a ki vadházasságban élt egy cigány asszonnyal. Rokonai kérték esküdjék meg vele törvényesen; de erről hallani sem akart. Beteg lett és meghalt. Midőn az udvaron bucsúztatták, megjelent két lólábú ördög és elvitte. Ezt néhány öreg istenfélő asszony látta. Bizonyítják azok is, kik a koporsót kivitték a temetőbe; mert az olyan könnyű volt, hogy okvetlen üresnek kellett lennie.

Szentkereszty Tivadar.

Dodola.

(Adatok az esőcsináláshoz.)

Az esőcsinálásnak a legkülömbözőbb népek között igen elterjedt módja, midőn személyt vagy dolgot bizonyos szertartások gyakorlása mellett vízbe mártanak, vízzel (vagy tejjel, vérrel, vizelettel) öntenek le.

Andrian Ferd. báró¹ és újabban Herrmann A. dr.² e szokásra vonatkozó érdekes adatokat közöltek. Andrian báró könyvéből ide vágó az új-kaledoniak szokása, kik emberi esontvázat öntenek le vízzel. A kafferek kraaljaiban állandóan van bizonyos fűvel készített víz, melylyel a kraal-t és lakóit megöntözik. A vanika-k

¹ Über Wetterzauberei. Separatabdruck aus den Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. XXIV. Band.

² Az idővarázslás a magyar s egyéb hazai népek hitében. Ethnographia, VI. évf., III. füz., 198. old.

rokonai sírjain áldoznak, hogy esőt idézzenek elő. Egy fekete juhót ölnék s vérével a sírokat megöntözik. A mai görögöknél is nagy szárazság idejében imádkozó s daloló gyermekek járnak házról-házra. Élükön egy teljesen meztelen, de friss lombbal, füvel fejtől-lábig beburkolt gyermek halad, a többiek énekére tánczol s minden házban leöntik vízzel. (Andr. 84.) Az esőcsinálás ilyen módjára a legtöbbet a szláv népek szokásai közt találhatni. Andrian báró az „Odesskij Listok“ után közöl egyet Dél-Oroszországból. A nevezett lap szerint 1892-ben egy nagy falu népe általános ima után a templomba ment, s ott a mise-ruhás papot vízzel öntötte le. (101.) Iván Kupalo (Keresztelő-Szt.-János) napján az asszonyok nagy csoportokban fürdöttek ruhásan, hogy esőt okozzanak, miközben a galyából és zöld füvekből készített Kupalo-t leöntötték. (102.) A szlovén pásztorok hasonló szokása, midőn egy leányt választanak, lábára artemisia-t kötnek, a patakhoz vezetik és vízzel öntözik le a következő mondás között: Adj esőt, adj esőt, oj dodo, dodo le!

Ilyen a Herrmann dr. közölte Magyarországon divatos szokás, hogy „aratás után énekelve vonulnak annak az udvarába, a kinek az aratását befejezték és itt egy kalász-koszorús aratónőt vízzel leöntenek.“ Ugyanő leírta az oláhok paparuga ünnepét. „Husvét utáni harmadik csütörtökön fiatal oláh vagy inkább cigánylányok feldíszítik magukat gyöngyökkel, szalagokkal és bodzalevél-koszorúkkal úgyannyira, hogy ruhájuk is alig látszik ki a sok zöld levél alól, házról-házra járnak tánczolni és esőt kérni. Egy idősebb kilép közülök és egyhangú, de gyors dallammal énekelte versekben esőért fohászodik, mialatt társnői összefogódzva táncolnak, ugrálnak. Végre a háziasszony tejjel, gyakrabban csak vízzel leönti és aztán megajándékozta őket. Udvarról-udvarra járnak s mindenki igyekszik őket látni, mert az a hit, hogy a kinek nem táncolt a paparuga, annak nem fog jól menni dolga a következő évben.¹

A krassován bulgárok büvölői (vrázsitorea) szárazság idejében törvénytelen gyermek friss sirhautjáról keresztet lopnak s azt mindaddig áztatják a patak vizében, míg meg nem ered az eső, vagy meztelen lányt lombokba takarnak s azt locsolgatva s kergetve kiabálják: Hej, haj Dodolai“...²

A felsoroltakkal még részleteiben is egyező a szerb *dodola*.³

¹ Herrmann A. dr., Esőcsinálás. Pallas Lexicon.

² Czirbusz Géza, Krassován bulgárok. Földr. Közl. 1883. 187. old.

³ A dodoláról szól Székács József, Szerb népdalok és hősregék cz. ford. munkája 40–41. old. és közöl is három magyarul. — Réső Ensel Sándor (Magyarországi népszokásokban) szerb és magyar szöveggel közöl egyet, melyben a dodola szót Maskarának fordítja. — Mindkettő forrása volt, úgy látszik Hadzsics Antalnak (A délmagyarországi szerbek: Oszt. Magy. Monarchia irásiban és képm. II. kötet. Magyarország. 645. old.), ki szintén három éneket közöl.

Ha hosszú időn át nem esik eső, úgy, hogy végre nagy szárazság pusztít, akkor Szerbiában, a Balkán félszigeten több helyen és Magyarországnak különösen szerbek által lakott vidékein jár házról-házra a dodola (szerb, bulgár v. nagyon gyakran cigány-lány) 2—15 társnőjével. A lányok közül egyik vagy teljesen meztelenre vagy ingre vetkőzik s aztán füvekkel, falevelekkel, füzágakkal, virágokkal teljesen beburkolják, fejére füzkoszorút tesznek, kezébe füzágot adnak. Az így feldíszített a — dodola. Az utczán. a ház előtt vagy udvarában dalolják társnői tánc közben a dodola-éneket, ő maga pedig körben forog. A háziak tisztelték a dodolát leönteni és megajándékozni.

Ilyen magyarországi dodola-énekek a következők:¹

A) A falun át.²

Mi sietve, ők sietve;
De ők gyorsabban futottak,
Bort s búzát beharmatoztak!

Mi idemo preko sela,
Oj dodo, oj dodo le!³
I oblaci preko neba.
Oj dodo, oj dodo le!
A mi brže, oblak brže.
Oj dodo, oj dodo le!
Oblaci nas pretekose,
Oj dodo, oj dodo le!
Žito, vino porosise.
Oj dodo, oj dodo le!

Mi megyünk a falun által,
Oj dodo, oj dodo le!
A felhők az égen által.
Oj dodo, oj dodo le!
Mi gyorsan, felhők gyorsabban.
Oj dodo, oj dodo le!
Felhők elhagytak bennünket,
Oj dodo, oj dodo le!
Búzát, bort beharmatoztak.
Oj dodo, oj dodo le!

(Orlovát, Torontál vm.)

Pancsován, Sztarecován, Dolován, Bavainstyén így éneklék:

1. Mi idemo preko
[sela]	2. I oblaci preko
[neba]	3. Iz oblaka preten
[pade]	4. Ujagmi ga kolo-
[vogya]
Oj dodo le!	Oj dodo le!	Oj dodo le!	Oj dodo le!
Moj Božo le!	Moj Božo le!	Moj Božo le!	Moj Božo le!
-
1. Mi megyünk a
[falun által]	2. A felhők az égen
[által]	3. A felhőből gyűrű
[pottyant]	4. Főlkapta a kolo-
[vezető]
Oj dodo le!	Oj dodo le!	Oj dodo le!	Oj dodo le!
Moj Božo le!	Moj Božo le!	Moj Božo le!	Moj Božo le!

¹ A közölt dalok gyűjtői növendékeim Dendarszky Kálmán, Markovics Nedelyko, Sztobjkovics Mladon, Nikolics Zsigmond és Péries Lázár tanítónövendékek. A szerb szöveget főt. Nedelykovity Velimir bajai gör. kel. plébános úr volt szíves átadni.

² Székácsnál és Hadzsicsnál egyező ennek magyar szövege. A harmadik sortól így:

³ Jéz a refrain-t Székács szerint írom.

B) A házban.

I.

Molimó se višnyem Bogu,
Oj dodo, oj dodo le!
Da udari rosna kisa,
Da porosi naša polya,
I senieu ozimieu,
I dva pera kukuruza.

Imádkozzunk nagy Istenhez,
Oj dodo, oj dodo le!
Eredjen harmatos eső,
Harmatozza be földünket,
És a telelő búzát,
És a két szál kukoriczát.

Minden sor után refrain: Oj dodo, oj dodo le!

(Orlovát, Torontál vm.)

Ugyanezt Pancsován, Dolován, Sztarcsován és Bavanistyén
így is éneklük:

Molimó se Višnyem Bogu, . Oj dodo le! Oj dodo le! stb.

Ez I. számú dal Székács könyvében a következőképen:

Kérjük a nagy égi Istent,
Oj dodo, oj dodo le!
Hogy zuhogjon harmat-eső,

Harmatozza réteinket,
Rétentűli gabonánkat,
És két szárnyú tengerinket.

Hadzsics Antal czikkében előforduló variansa:

Kérjük, lányok, a nagy Istent,
Oj dodo, oj dodola!
Hogy az eső harmatozzék.

Harmatozzék réten, szántón,
Hogy búzáuk és zöld leveles
Tengerink termékenyüljön.

II.

Naša doda Boga moli,
Oj dodo, oj dodo le!
Da udari rosna kisa,
Da pokisnu svi oráči,
Svi oráči i kopáči,
I po kuči poslováci.

A mi dodánk Istent kéri,
Oj dodo, oj dodo le!
Eredjen harmatos eső,
Hadd ázzék meg minden szántó,
Minden szántó és kapáló,
És a házban dolgozó.

Refrain minden sor után. — —

(Orlovát, Torontál vm.)

Plosiczon, Temes vármegyében a negyedik sor után így:

Da porasti žito, vino,
Kukuruza i kupusa
I kudelya tanko prelya.

Székácsnál így:

Dodánk kéri a nagy Istent,
Hogy zuhogjon harmat-eső,
A szántókat megverendő.

Megfűrösztő a kapátót,
És a háznál dolgozókat.

Ugyanezen dalt Pancsován, Dolován, Sztarcsován, Bavanis-
tyén következőképen:

Naša doda Boga moli Oj dodo le! Oj dodo le! stb.

III.

<p>1. Oj dodo le, moj Božo le!
 Naša doda moli Boga,
 Da udari rosna kiša,
 Da pokisnu svi orači,
 Svi orači i kopāci,
 Oj dodo le, moj Božo le!</p> <p>2. Oj dodo le, moj Božo le!
 Naša doda moli Boga,
 Da udari rosna kiša,
 Da pokisnu rodne njive,
 Rodne njive i planine,
 Oj dodo le, moj Božo le!</p> <p>(Mosorin, Bács-Bodrogh vm.)</p> | <p>1. Oj dodo le, moj Božo le!
 A mi dodánk Istent kéri,
 Eredjen harmatos eső,
 Hadd ázzék meg minden szántó,
 Minden szántó és kapáló,
 Oj dodo le, moj Božo le!</p> <p>2. Oj dodo le, moj Božo le!
 A mi dodánk Istent kéri,
 Eredjen harmatos eső,
 Ázzanak termő szántóink,
 Szántóföldek és a hegyek,
 Oj dodo le, moj Božo le!</p> |
|---|---|

IV.

<p>1. Udri, udri sítna kiša,
 Oj dodo le!
 Moj Božo le!</p> <p>4. I lanove za darove,
 Oj dodo le!
 Moj Božo le!</p> <p>1. Essél, essél apró eső,
 Oj dodo le!
 Moj Božo le!</p> <p>4. És ajándéknak a lent,
 Oj dodo le!
 Moj Božo le!</p> <p>(Orlovát, Torontál vm.)</p> | <p>2. Te porosi žito, vino,
 Oj dodo le!
 Moj Božo le!</p> <p>5. I kudelyn tankoviju,
 Oj dodo le!
 Moj Božo le!</p> <p>2. Harmatozd be a búzát,
 Oj dodo le!
 Moj Božo le!</p> <p>5. És a hajlékony kendert,
 Moj Božo le!
 Oj dodo le!</p> | <p>3. I tri pera kukuruza,
 Oj dodo le!
 Moj Božo le!</p> <p>3. És három szál kuko-
 [bort, Oj dodo le! [riczát,
 Moj Božo le!</p> |
|--|--|--|

V.

<p>1. Oj dodo le, dodo le,
 Sta bi tebi valjalo?
 Jedna kanta vodice,
 I od Boga kisice.</p> <p>2. Pada kiša na dodole,
 Oj dodo le, oj dodo le!</p> <p>(Panesova.)</p> | <p>1. Oj dodo le, dodo le,
 Mi kellene tenéked?
 Egy kannácska vizecske,
 Az Istentől esőcske.</p> <p>2. Esik eső dodolára,
 Oj dodo le, oj dodo le!</p> |
|---|--|

Ez utóbbit közli Réső Eusel Sándor említett könyvében szerb szövegével együtt.

Bellosics Bálint.

Néphit és népszokások a karasmenti románoknál.

A románok a szent jelzővel illetik a világosságot és melegget árasztó napot, a pénteket, a frissen sült házikenyeret. Pénteken különösen az asszonyok többféle munkától (szövés, fonás, varrás stb.) tartózkodnak: azt tartják, hogy az ezen napon megkezdett dologhoz nincsen szerencsájök. A frissen sült búzakenyeret mielőtt megszelnék, a késsel keresztet jelölnek rája; a belőle lehullott kenyérmorzsákat pedig fölszedegetik és a tűzbe dobják, mert ezeket a halottak kívánják maguknak. Ép így vannak a vízzel is: mielőtt valamely edényből innának, keveset a földre öntenek belőle, a halottak szomjának enyhítésére. Általában nincs oly vallási szokásuk, melynél halottjaikról meg ne emlékeznének.

Halottak tiszteletéről lévén szó, e helyt elősorolhatjuk az ezzel összekötött néphitet és szokásokat.

A haldokló kezébe égő viaszgyertyát adnak, mint a testetlen létnek szimbólumát. Románra nézve nincs borzasztóbb gondolat és szerencsétlenség, mint égő gyertya nélkül, vagy a mint ők mondják: „világosság“ nélkül kimúlni, és senki sem követett el nagyobb vétket, mint midőn valakit, habár az legnagyobb ellensége is, világosság nélkül hagy kimúlni. A nem természetes halállal kimúltak, tehát kik világosság nélkül haltak meg, többnyire ott lesznek eltemetve, hol tetemüket föltalálták; azonban halott-eltakarítás, halottsiratás nélkül; nem virasztanak fölöttük, sem halotti tört nem rendeznek lelki üdvökért; még az anyaföldet, melybe visszatértek sem szentelik föl. Az ily szerencsétlenek sírja mellett elhaladó egy száraz ágacskát, vagy tövist dob reá, hogy megjelölve maradjon a szerencsétlenség helye.

A természetes halállal kimúltakat mindjárt a test kihűlése után a saját nemebeli élteőbb rokonok megmossák, körmeit levágják, megfésülik, tiszta ruhába helyezik és kinyújtóztatják valamely hosszú asztalon, vagy magasra felállított halottágyon. A halottmosdató vizet egészen új edényben tartják, melyet az eltakarítás után a halott lábaihoz tesznek. Midőn ezt a szobából temetésre viszik, az edényt a küszöbön széttörik, „hogy a halott egyhamar el ne szólíthasson az életből másokat is a családjából.“

A halottnak egy éjjel és egy napon át kell kiterítve feküdnie; ez idő alatt fölbontott hajjal, s fölváltva majdnem folyton siratják őt a vérrokon nők, vagy olyanok, kik vele, vagy hozzátartozóival a legszorosabb barátságban éltek. Oly távolabb álló nők is megsiratják őt, kik vele az életben engesztelhetlen bosszúban éltek; ez utóbbiak azonban csak azért, hogy kesergő panaszaiikkal kiengesztelődjenek a halottal.

A kesergő- vagy halott-sirató énekek rimes sorokból álló

versek melyeket fájdalmas dallam kíséretében mondanak el a halott fölött. E versek tartalma és czélja szoros összefüggésben van a nép ama hitével, hogy a megboldogútnak lelke nem száll el mindjárt a halál után az égbe vagy a pokolba, hanem egy darabig ott szállong a halott körül; részt vesz a családbeliek örömeiben és bánataiban, bizonyos szükségei vannak, melyeket az élőknek kielégíteni kell: e czélra vannak az úgynevezett „pomának“ — halotti adományok. De ezeken kívül is, ha a halott megjelenik valamely élőnek álmában, ismét ki kell őt elégiteni: ruhával, ha meztelen, — étellel, ha éhesen — és itallal, ha szomjasan jelent meg. Mindazon lelkek, melyeket ilyenformán ki nem elégitenek, bösz szellemekké. boszorkányokká válnak, melyek panaszkodva szállongnak körül, zavarják az élők nyugalmát és sokszor szerencsétlenséget és betegséget hoznak rájuk. — Ezen néphit szerint tehát a lélek csak bizonyos időig tartó földi bolyongás után jut a „más világba“, mert ilyen természetesen létezik a románok hite szerint is.

A kesergő vagy halottsírató énekek czélja a kiterített halottat életre kelteni. A néphit szerint ugyanis mindaddig, míg a halott így fekszik, lelke közvetlen fölötte szállong, érzékei még csak fél dermedtségben vannak, úgy hogy az mindent hall és megért, s csak egy hatalmas akarat kell ahhoz, hogy e megdermedt testbe az ott szállongó lélek visszatérjen, a vér keringésbe, s a tagok mozgásba jöjjenek. Keserveikkel ezért hívogatják, ezért édesgetik őt vissza az életbe; emlékeztetik őt mindenre a mi neki az életben becses és kedves volt: ismételten és szakadatlanul hangoztatják intéseiket: „ne hadd magad félrevezettetni! ne hagyj el! jól vigyázz! majd megcsálnak!“ stb. Ilyen halottsíratókat, mint alább látni fogjuk, gyakran tartanak a megboldogult sírjánál is, de ezeket már lelke kiengesztelésére és emléke megáldására hangoztatják.

A halottat, míg kiterítve fekszik nem csak megsíratják, hanem virasztanak is fölötte, még pedig első sorban azon férfiak, kiknek nejei kötelezve vannak a halottat megsíratni; de ezeken kívül a szomszédok, jó barátok és ismerősök is összegyűlnek virasztani fölötte. A virasztás azonban nem szomorú, ellenkezőleg vígan és mulatságos játékokkal folyik le; — természetesen nem a halottas szobában, hanem csak néha-néha tör át a kesergő asszonyok szomorú hangja, meg-megilletődést okozva a virasztók körében, de a mit ezek ismét eloszlatni igyekeznek, lévén az ő czéljuk a fájdalmat ideig-perczig, amennyire csak lehet felejtetni, enyhíteni.

Elérkezvén a temetés ideje, a halottat födetlen viszik ki az udvarra, s a sz. Mihály lovára helyezik. A pap rövid imádság után beszenteli a koporsót és akkor végleg befödik azt. Hat férfi a vállára veszi s harangzugás és gyászdalok éneklése mellett a templomba mennek, hol a halott fölött eléneklik a gör. keleti szertartás szerint a temetési énekeket. Végül a temetőbe vonúl a gyászki-séret, s letevéen őt a sírba, mindenki az engesztelés rövét dobja reá.

Minden halott sírhalmát a család valamely nőtagja egy évig

— napouként egyszer — meglátogatja. A sirt látogató egy tömjénező edénykével kezében háromszor körüljárja a sírhalmot, ezután a sírra, kereszt alakjában vizet és olajat, vagy vizet, olajat, és bort önt, a sír keresztjét pedig az évszakokhoz képest friss virágokkal, vagy koszorúkkal ékesíti föl. Ezután kövezik a halott megsiratása. A sirt látogató nő fájdalmas, többnyire zokogástól szaggatott bús dallam kíséretében fölhívja a halott figyelmét a látogatásra és a neki hozott áldozatokra, emlékezteti ama fájdalomra, melyet kimúltával családjának okozott. A siratás utolsó versszaka a halott emlékének dicsőítésére van szentelve. Végül a sírkerezt megcsókolásával elbúcsúzik a sírhalomtól.

A halottak ezen szép tisztelete csakis e vidéken szokásos; az alább következők, s ugyancsak a halottak kultuszával összekötött szokások azonban úgy ezen, mint általában minden román lakta vidéken föltalálhatók. A halottat a megboldogúlt családjabeli nők fölbontott hajjal, a férfiak pedig födetlen fövel hat hétig gyászolják. A temetést halotti torral kötik össze, a melyen gyertyát, bögrét vagy vizes korsót, kalácsot, ételt, italt osztogatnak a meghalt emlékére. A haláleset után hat hétre gyászmisét és ezzel összekötött második *pománát* adnak, mely alkalommal a megholtak kedveltebb ruhadarabjait szegényebb sorsú jó barátainak adják. Az év bizonyos szakaiban is osztogatnak adományokat a meghaltak emlékére, így pl. a husvéti ünnepek alkalmával, kalácsot és piros tojást, Pünkösü ünnepén kalácsot és virágot, Péter-Páikor kalácsot és gyümölcsöt, a sz. kereszt felmagasztalása ünnepén kalácsot és szöllőt, Karácson ünnepén kalácsot és füstölt húst. Vasárnapokon és nagyobb ünnepek alkalmával a templomnak adományozott viaszgyertyák is a halottak emlékadományát képezik.

Mindezen kegyeletes szokások bizonyítják a nép erős hitét a jövő vagy földöntúli életbe. Embereink leghöbbs óhaja, úgy szólván mindennapi imádsága az, hogy a jó Isten ajándékozza meg őket becsületet és ájtatos utódokkal, kik családjuk halottaikat tiszteletben tartják és az azoknak járó halotti emlékadományokat nem fogják tőlük megvonni. Sokan halálos ágyukon, mint utolsó kívánságukat s mint vallási kötetmet hagyják ezt utódaikra.

*

A keresztény egyháztól rendelt ünnepeken kívül a Karas-vidék román lakóinak még két különleges ünnepe van, melyeket az előbbieknél is nagyobb előkészületekkel szoktak megülni. Célom, csak e két ünnepnek tárgyalása.

A házak védőszentjeinek (patronusainak) ünnepét, az egyes családok élőtágjainak jóléteért és a halottak nyugalmaért ünneplik a házak védőszentjeinek tiszteletére. Ezen ünnep két napig tart. Első nap a védőszent tiszteletének; második nap a halottak emlékének van szentelve.

A ház ura ez alkalommal mindkét napra vendégeket hív meg ebédre; első napra a ház rokonait és barátait, másodikra pedig a szomszédokat és szegényebb sorsúakat. Az ünneplő családbeli férfiak, valamint az éltesebb nők is részt vesznek e napon az isteni tiszteleten, áldozati gyertyát vivén a védőszent tiszteletére és a halottak emlékadományaké. Templom után hazatérve várják a vendégeket, s a már összegyűltekkal addig is míg az ebéd ideje megérkeznék a már fölterített asztal körül telepedve iszogatják az annyira kedvelt melegített és édesített pálinkát. Az itallal megkínálthoz áldó mondásokat intéznek a patronust segítségül híván az élők egészségére és a halottak nyugalmaára. Az ételek felhordásával mindaddig késnek, míg a pap az asztal, illetőleg az ételek megáldása végett meg nem érkezett. Az asztali áldás, melyet a pap személyesen és minden ünneplő háznál külön-külön végez, áll: tömjénezésből, asztali áldásból, rövid könyörgésből az élők egészségéért s a holtak nyugalmaért, végül pedig a „patronus-kalács“ fölszeléséből. A fölszelt kalács felerésze a papot illeti. — Most hozzá látunk az ebédhez. Az ételeket a következő rendben hordják föl: Marhahús-, szegényebbeknél szárnyashús-leves, hús mártással (többnyire torma vagy hagyma mártás), erre következik az elmaradhatatlan „rizskásaétel“ aprólélekkal, azután töltött vagy csak savanyú káposzta disznóhússal és kolbászszal, lúd- vagy disznósült salátával, de a legkedveltebb a malacpecsenye (ilyenkor még a szegényebbek is igyekeznek ilyenlél kedveskedhetni vendégeiknek); végül fánkot, csőregét, vagy legkedveltebb tésztájukat, a palacsintát hozzák föl. Étkezés közben a bor járja, vagy inkább csak járta; mert bizony most e nemes nedűt nélkülözniök kell, mivel a filoxera hazánkknak e leggazdagabb és legjobb bortermő vidékét e tekintetben egészen tönkre tette.

A ház védőszentjeinek ünnepeit az év következő napjain tartják: Vízkereszt, Cyrill, György, Nagy-Boldogasszony, Kísasszony, Paraszkeva, Demeter, Mihály és Miklós napján.

Másik különös ünnepe e vidéknek a *templom védőszentjének* (patronusának) ünnepe: a búcsú. Ha ezen ünnep a törzsünnepek valamelyikére esik, akkor csak két napig tart a búcsú. Ily alkalom az isteni tiszteletet különös fényvel tartják meg, melyen a község öregje, fiatalja részt vesz, nagy számú áldozati gyertyát hozván templomuk patronusának tiszteletére. A fölszálló tömjénfüst, melynek gomolyait a számtalan gyertya lángja mintegy fényzőöné varázsolja, a pap melodikus imádsága, meg-megtörve az énekkar harmonikus responsoriumjaitól, a kántornak zsolozsmái, melyeknek utolsó hangjait a nép secund-ja mintegy méla viszhangkép adja vissza, a nép áhitata, mely Urának-Istenének ma virágkoszorúzott oltáron mutatja be áldozatát, — mind azt mutatják, hogy e napon nagy ünnep van, az öröm, hála és tisztelet ünnepe.

A karasmenti román községek a következő napokon ünneplik búcsújokat: Szt. György, Husvét, Pünkösöd, Péter-Pál, Szt. Illés,

Nagy-Boldogasszony és Kisasszony napján; mely alkalmakkor nagy templomi körmeneteket rendeznek a községek határaiban.

A Karas forrása vidékén, fent a krassói hegyek között, ezelőtt nagyon divott, de most már kezd kimenni a szokásból, hogy a Szt. György és Péter-Pál-napi búcsúkon a környékbeli leányos házakat úgy szólván mozgósítják; amennyiben t. i. az évek során át font, szövött, varrt, hímzett és menyasszonyi kelengyének szánt szebbnél-szebb ruhák kiválogatott darabjait most csinosan előkészített kocsikra, vagy fölczifrázott lovakra rakják, s a legszebb díszben felöltöztetett leányokat közéjük helyezvén, a szintén ünnepi ruhában öltözött szülők, fivérek, vagy legközelebbi rokonok kíséretében mint valami diadalmenet vonulnak a búcsú helyére, hol csinos ponyvasátrakat rögtönözve, azok alatt a szép házi szöttesek és varrottasokból egész kis kiállítást rendeznek. Tagadhatatlan azonban, hogy a sátor fénypontját az ünnepi díszben álló leányka képezi. Végig nézve ezen kis kiállítási sátrak során, s a ragyogó színű ruhákon, valóban káprázatos kép tárul elénk. A czifra tömegekben ott látjuk a leányok körül forgolódo ifjakat is arany- és ezüstvarottas öveikkel, csipkés ingeikkel és selyem nyakendőkkel, amint egyik vagy másik leánykára vetik szemeiket és megismerve őket, s kelengyéjüket, hozzájuk sietnek.

E búcsú ezen elszórt hegyi lakók és az év legnagyobb részében nyájaik után járkáló pásztorkodók életében úgyszólván egyedüli s legmegfelelőbb alkalmat adnak arra nézve, hogy a fiatalok egymást megismerjék, mely megismerkedés többnyire házassággal végződt. Valóban ez volt határozott céljuk úgy ezen búcsúknak, mint az annyiszor leírt *erdélyi leányvásároknak*.

Az ily alkalmakkor a Péter-Pál napján eljegyzett párok csak a rákövetkező tavaszon, Szt. György napja táján kelhetnek egybe. Így hozzák ezt körülményeik magukkal, mert a többnyire pásztorkodó vőlegényeknek mindjárt Péter-Pál után a mezőket és tarlókat el kell hagyniok, nyájaikkal az erdők felé közelednek, hol aztán el-ellegelésznek késő őszig, akkor pedig az ott levő tanyákra terelik nyájaikat és ott teletetik azokat, csak Szt-György felé térvén ismét vissza a mezőkre, a barátságosan hívogató falucskák közelébe. Ekkor már szívök választottját is oltárhoz vezethetik, főkép miután cselédi viszonyaikat újból rendezték. Mert Szt-György napja a románok életében, mint a különböző szerződések évfordulója szerepel; ekkor szegődttetik ez bocsatják el pásztoraikat és cselédeiket, ekkor hajthatják ki jószágukat a nyári legelőre, ekkor választják el a bárányokat és kezdik a juhok tejeltetését stb.

Emlékeztetnek ezen népszokások ama régiebb időkre, midőn a hegylakó románok nyájaikkal oly elszórtan élve, rájuk nézve az élet egy oly fontos mozzanatához, mint a nőválasztás, a fent vázolt alkalmi összejövetelek nemcsak mulatságosak, de határozottan szükségesek is voltak.

Ugyancsak a búcsú alkalmával nagy táncz-mulatságot is

szoktak rendezni a piacon vagy a templom udvarán. Ezek a község leglátogatottabb és legélénkebb mulatságai közé tartoznak, amennyiben a helybelieken kívül megjelennek ezeken a tehetősebb családokhoz vendégségbe érkezett rokonok és barátok is legény fiaikkal és hajadon leányaikkal együtt.

Majdnem egyedüli alkalom ez arra nézve, hogy más községbeli fiatalok között is ismeretség jöjjön létre. Eljegyzett párok ez alkalommal mutatják be magukat; ekkor lépnek nyilvánosság elé a fiatal leányok is, a lehető legünnepesebb öltözetben, csillogó gyöngyü, virágos pártával, s a leggazdagabbak arany-, vagy ezüst-péNZ nyakékeikkel. Ámde a fiatal menyecskék sem maradnak hátra. Mikor is mutogathatnák inkább hófehér menyasszonyi ruhájukat, virágos selymekendőiket és arany-ezüst szálú kötényeiket?! — A búcsú alkalmával kötött ismeretségekre következnek a háztüznézések, leánykérések. Legények arany- vagy ezüstpéNZ-foglalóval, leányok kivarrt szélű zsebkendőkkel kedveskednek jegyesüknek. Majd előkészítetik a menyasszony kelengyéjét; mire ezzel készen vannak, beáll a farsang, a házasságok évada, s megtartják a lakodalmat is.

Az egybekelésre meghívottaknak előkészülnök kell a lakodalmi ajándékkal. A nászajándék áll: egy kalácsból, egy üveg bor- vagy élesített pálinkából, egy sütesre elkészített lúd-, kácsa- vagy malaczból, egy tányér fánkából, vagy csöregéből és egy szép szövésű törükköző- vagy fejkendőből. Az ajándékkal a menyasszony násznagynak kell beszámolni, ki a lakodalom főszemélye s az asztalfőn foglal helyet; őt csak nagy szükség esetén helyettesítheti a vőlegény násznagya.

Az egyházi szertartás után hazatérvén, ekkorra már egy asztalka van fölállítva az udvar közepén, hol tányérokon búza és törött só van elhelyezve. A lakodalmásoknak elől a nászpárral meg kell kerülnök az asztalkát, miközben mindenki kevés búzát és sőt vevén ujjai közé, ezeket a nászpár feje fölött elszórja, annak jeléül: „Legyen e frigy termékeny, mint a búzaszem s valamint a só fűszerezi s megóvja az ételeket a romlástól, úgy egymáshoz való szerelmük is legyen romlatlan és tartós“. — Most bemennek a házba: a nászpár az asztalfőn ülő násznagy mellé telepedik s a többiek is helyet foglalnak az asztal körül s megkezdődik a lakoma. Lakoma közben előmutatják a nászajándékokat, a mi rendesen tréfás és mulattató versek kíséretében történik. Erre azt szokták mondani: „Bekérik az ajándékokat s megeszik a palacsintákat.“

Lakoma után feláll a násznagy, tánczra szólítja a menyasszonyt, táncz után megcsókolva őt, egy ajándékot ad neki. Ezzel megkezdődik a menyasszonyi táncz. Most őt kézről-kézre adják, amidőn mindenkitől, ki vele tánczol, bizonyos ajándékot — többnyire pénzt — kap.

Másnap reggel a násznagyok a közelebbi rokonság kíséretében: kúthoz vagy folyóhoz vezetik a nászpárt, hol aranyukat és

fejüket „pro forma“ megmossák, jeléül, hogy valamint a víz mindent lemos és megtisztít, úgy e frigy is a tiszta és mocsoktalan házaselet meghozója legyen.

„Kézfogóra egybekelés, erre meg keresztelés“, így szokták mondani. Az újszülött megkeresztelése is gyöngéd és kedves családi ünnepet képez. Minő suttogó találgatásokkal és türelmetlen vágygyal várják a fiatal szülők kis magzatukat. Hát azok a kedves előkészületek mily nagy gondot és mennyi örömet szereznek az ifjú házaspárnak. . . . Ime, alig hogy megjött a várva-várt, már is az ősi szokások szerint vezetik be az életbe: Születés után harmad napra egy tisztán leterített asztal közepére helyezik az újszülöttet, köréje mindenféle ételt, italt és pénzt is helyeznek, hogy jól hangolják a mostanra várt három párkát, melyek a kiseded szerencséje és jövője fölött fognak határozni és most megkezdik e párkák hivatását, hatalmuk magasztalását s kérik kegyeiket az újszülött részére. A kitett ajándékok a bábát illetik, kit a románok különös tiszteletben részesítenek.

A kisedet többnyire templomban keresztelik, onnan visszatérvén, legelőször is anyja karjaiba helyezik, ki megölelvén, megcsókolván magzatját, atyjának adja őt, ki azt szintén megcsókolja s ugyanezt teszik a többi legközelebbi rokonok is. Ez náluk a gyermek „befogadása“, vagy a családba való fölvevése. Ezután asztalhoz ülnek, lakmároznak és koczingtatnak a szülők egészségére, a kicsike szerencséjére, a ház békéjére s jólétére . . . „Gyöngéd ünnepe sugaraiban fürdik a kiseded is!“

A gyermek születésének harmadik évfordulóján történik ennek „hajnyirása“: A keresztanya rendesen új ollóval levágja a gyermek nagyobb hajfürtjeit, azután pedig a feje fölött egy kalácsot ketté tör és ugyan ezen napon egy maradandóbb becsü ajándékot is ad neki. Többnyire valamely szép, fiatal házi állattal szoktak neki ezen alkalommal kedveskedni.

Bezsán Miklós.

A talaborvolgyi ruthén nép lakodalmi szokásai.

A kézfogó zárucsini, v. tokmá úgy történik, hogy a völegény összegyűjti embereit, (kik között egy irástudónak is kell lenni), elmegy velük a leány szüleihez s helyet foglalnak az asztal körül. Az asztal közepére, a háziak egy egész kenyeret tesznek s a kenyérré felül a fiatalok jegygyűrűit. A tanult egyén elénekli az alkalmoszerű imádságot: „Menybeli király, vigasztaló, igazságnak lelke, jöjj el és lakozzál mi bennünk!“ stb. Azután kikérdezi nyilvánosan a „fiatalok“-at: szeretik-e egymást s ezután a leány gyűrűjét a legény és viszont a legényét a leány ujjára illeszti, mi közben így szól: „Eljegyeztetik N. Isten szolgája N. Isten szolgálójának az Atyának F. s sz. L. n. Amen“ és viszont. Azután

isznak, esznek és pár órahosszat tánczolnak. Ezt a szokást most a költség kikerülése tekintetéből elhanyagolni kezdik.

Az esküvő (vincsánki) napján kora reggel jelentkeznek a vőlegénynél a násznagy és vőfélyek. Talabor- és Dulfalván az a szokás, hogy a két vőfély, egyik zászlóval, másik egy felpántlikázott pálczával felszerelve bejárja majdnem az egész falut, minden háznál ezt a mondókat mondván: „Kéri szépen N. N. vőlegényünk, hogy kénd becses családjával egyetemben menyegzői ünnepélyére eljönni szíveskedjék, — az öregek pár lépényt elmorzsolni, a fiatalokat pedig néhány táncot eljádni.“

A vőlegény részéről meghívottak többnyire az ő nőtlen pajtásai. A mint gyülekeznek, azonnal tánczolnak, isznak, kenyeret harapnak, de csak úgy állva, nem ülven az asztalhoz.

A násznagy, a midőn látja, hogy a csoport rendben van, csendet kér, s felállítja a vőlegényt szülei elébe és elbúcsúztatja szüleitől.

A búcsúzás így hangzik:

„Kedves szüleim! Nagy útra állok készen; mert a mint az Isten megteremté Adámot és Évát, megáldván őket, örök időkre követni való köteles parancsot ada, mondván: Elhagyja az Atyját és az Anyját s ragaszkodik feleségéhez és lesznek ketten egy testő. — Így én is ödes szüleim, e parancsot követendő, itt hagylak benneteket és megyek, hogy azzal a társal, a kit nekem Isten rendelt szent anyaegyházunk rendelése szerint áldást nyerjek s vele egy testő legyek. Hanem ilyen fontos lépést tevén, el nem mulaszthatom kendeknek hálás köszönetemet mondani mindazon jókért, melyekben engem, a meddig felneveltek részesítették, kérve egyszersmind az engem életpályámon kísérendő szülői áldásukat. Bocsássanak meg, ha valamikor, éretlen gyermeki őszszel, engedetlenség által harapjukat magamra vontam és adják reám az áldást, mely szerint az ösvényen, melyre ezennel lépek, boldogságot lelhessek.“

A szülők s más hozzátartozói, kikhez a búcsú-beszédben szintén intéznek kérést, könnyezés közben fejük fölött keresztjelet raknak s ezt mondván; „Isten áldjon meg“, megcsókolják a vőlegényt; aztán mennek a menyasszonyhoz.

Ha a menyasszony más faluból való, az uglyai vőlegény nem megy érte gyalog, hanem a legénység lóháton, az idősebbek pedig szekereken. A muzikusoknak külön szekér áll rendelkezésre, mely leghátul halad.

A lakodalmas nap előestvéjén tartják a *huszki*-vendégeskedést. A vőlegény megválasztotta magának a „*sztárosztá*“-t (násznagy), komáját és a *druzsbat* (vőfély). Ezekhez most még néhány nőtlen legény csatlakozik s estve zeneszó mellett, danolva megy a menyasszony szüleihez. A menyasszony szintén gondoskodott a *druzskek*-ről (nyoszolyó lányokról). Az előbbieket oda érve, helyet foglalnak az asztal körül. Az asztal be van terítve, rajta azonban csak kenyér és só van. Isznak pálinkát „mérték nélkül“ t. i. üvegből, melyet kézről-kézre sorba adnak. A „*kuchárjká*“ (szakácsnő) aztán odanyújtja a főtt húst, melyet a druzsba megaprit s legfellebb négy tányérra szétoszt. Abból közösen harapnak, hisz evésről

nincs mit mondani; mert az a szokás, hogy maradjon valami a tányérokban is. Táncoznak utána egy keveset, azután elmennek.

A lakodalmas nap reggelén, a vőlegénynél összeállítják a zászlót; a menyasszonynál pedig koszorúkat kötnek. A zászló egy guzsalyrúdra feltűzött tarka kendőből áll koszorúkkal feldíszítve és zörgőkkel, esetleg kis csengővel is ellátva. E közben alkalmi dalokat énekelnek:

„Oj, esijá toto kuráhóczjá
Po nád szelo (kazse) máje?
Toto toho lekiniká
szeso dolyku (gyí) bo imáje.

Kinek a zászlója
Leng a falu felett?
Az-é a legényé,
Aki szerencsét lelt.“

A strófákat ismételik. A zárójel közti szócška, csak a strófa kiegészítésére szolgál.

A menyasszonynál ezalatt koszorút kötnek s ezt éneklük:

„Oj vinku! Ti muj vinku,
Plelám tebe iz szuboti ná negyilku
Iz zelenoho bervinku.“

Hej koszorú, te koszorúm,
Vasárnapra fontalak szombaton
A zöld színű borostyánból.

A menyasszonynál, míg a fiatalság táncol, a násznagy a menetet rendezi az esküvőre. Most már mind a két házasuló fél megáll egy kiterített pokróczon és a násznagy elbúcsúztatja őket a menyasszony szüleitől, rokonaitól és testvéreitől s más hozzátartozóitól áldásukat kérve e „párra“.

Ezután a násznagy elől megy, utána a vőlegény egy kendővel összefogózkodva a menyasszonynyal, míg a vőfély fölöttük a zászlót lobogtatja. Utánuk lépdel a koma és a többi násznép. Halad az egész menet nagy lármával, ujjongás-danolás és zene közepett a templom felé.

Míg a náspár, a sztároszta, druzsba és druzskák kíséretében bevonul a templomba, addig a lakodalmas nép a pap udvarán tánczol.

Mikor az esketési szertartás be van fejezve, a házasfelek egyik a másikával vetekedve rohan kifelé a templomból; mert azt hiszik, hogy a ki most elől megy, az fog parancsolni. A vőlegény tehát ugyancsak igyekszik elől, mert különben „papucs-kormány“ alá kerül.

A templomból kijövén, a menyasszony a nyoszolólányok kíséretében haza szalad. A vőlegény pedig egyéb násznéppel szintén szülei házához megy, hol rendes trakta következik. Ennek befejezte után megindul a menet a „menyasszony után“.

Ezalatt a menyasszony a szülei házánál pajzánkodásból elrejtőzik. Mikor a nászközönség oda érkezik, a háziak tilalmi jelt tüznek ki egy póznára felkötött szalmacsomag alakjában. A kapura áll a „siroki“ s kérdi: „Hova, hova szándékoznak magok; talán eltévedtek?! — Erre, erre vezet az út N. falvára“. A sztároszta csellel él, szép szóval előadja, hogy ők fáradt, utas emberek, egy kis pihenőt kívánnak tartani s igéri, hogy igen tisztességesen, csendesesen fogják viselni magukat. Ekkor bevonul-

nak s az asztalok körül foglalnak helyet. A „*Siroki-czepnárj*“ (az erre az alkalomra megbízott italkezelő) egy üveg pálinkával fogadja a letelepedteket s közben megkérdi, hogy tulajdonképen mi járatban volnának? „Hja! mi vadászféle emberek vagyunk“ — viszonozza a sztároszta — „mint ilyenek, sok völgyet-hegyet bejártunk; ha valami nemes vadra akadunk, azt el sem szalasztjuk, nem hagyjuk, míg meg nem fogjuk. Úgy vagyunk most is, egy ritka szép *menyének* (oroszul: *kunicza*) a nyomán ide értünk s föl is hívjuk önöket, ne rejtegensék előlünk, hanem adják elő e nemes vadat, mert különben — számosan lévén — házkutatást viszünk véghez s minden ellenkezéssel szemben, erőszakhoz nyúlunk“. A háziak részéről visszautasítják ezt, mint jogtalan föllépést; — úgy mondják — mint átutazókat pihenőre fogadták be őket, de mindennemű garázdálkodás ellen tiltakoznak. Azonban, miután a vendégjogot tiszteletben tartani tanulták, a házkutatást megengedik; hanem ez a „fiatalság“ dolga, — „addig mi iszunk egyet“.

A druzsba kimegy az előszobába, esetleg kamrába, hol a menyasszony körülveve van nyoszolyó lányoktól, kik pajzánkodásból egyik és másik is kínálja magát, mintha ő lenne a keresett, de végre is az igazira reáborítják a fehér, felpáulikázott kendőt, mely alól csak az ábrázatja látszik ki s bekísérik az asztalfőnél ülő völegényéhez.

Jobbról ül a völegény. A menyasszony mellett — balról — folytatólag, helyet foglalnak a druzskák, míg a völegény jobbjánál a koma, a sztároszta és esetleg a völegény szülei s. i. t. Az asztal körül lóczákat állítanak, melyek a széket helyettesítik. Rendesen két asztalt terítenek; de az asztalok annyira távol vannak egymástól, hogy a hézagon állóhelyet foglalhat a drusba s onnan a két asztalra rendezheti a feltálatelt edeledeket. A druzsba ezenfelül énekel, a felköszöntötteknek oda nyújtja az üveget, kínál, sőt sajátkezűleg némelyik szemérmeskedő vendégnek a szájába nyújtja a falatot. A vendégek kezén szüntelen pálinkás üvegek forognak, köszöntik egyik a másikat, az egyik asztal végén ülő, a másik asztal végén ülőt s a druzsba dolga a felköszöntötteknek az üveget átadni. E mellett a cigányok zenélnek, a legények dalolnak, meg tapsolnak hozzá, szóval nagy zaj van. Tizen is beszélnek egyszerre, s hogy a beszélő megértesse magát, kiabálva mondja a mondókáját.

Mikor az étel asztalra kerül, a sztároszta esendetet kér. Elhallgatnak. Ez elmondja a „miatyánkot“ és az asztali áldást; ezután a házigazda nevében így szól:

„Szeretett vendégeink! A mi kedves gyermekeink összehelési ünnepe van, melynek miatta szerencsénk van házuunkban látni kendteket; kérjük tehát, legények szívéssek az isteni adományokban részt venni!“

Mikor az utolsó ételt, a lepényeket feladják, a zene elhallgat,

mert a zenészek is éheznek. A sztároszta feláll: a hálaadási imádságot elmondja, s megint a házigazda nevében így szól:

„Kedves vendégeim! Örömmel fejezem ki, hogy önök szívesek voltak e szerény vendégségben résztvenni. Jól tudom én azt, hogy valamennyiteknek kedvére nem tettem, mert nem is tettem. Hisz tudjátok, hogy a nap mily magasán jár s még sem világít be minden völgyet. Kérlek benneteket, fogadjátok e csekély vendégséget nagyra — hisz a vendégség sora csak most veszi kezdetét, lesz még hosszúna, ródina, keresztelő, krizsma akkor pótolva lesz, kinek most hiányossága van. Most fiatalság táncba, mi öregek pedig még bele nézünk az üvegbe és falba.“

Ezután a násznép kivonul a szabadba táncolni. A sztároszta megint búcsúztatja a fiatalokat a menyasszony szüleitől. Hivatkozik a bibliai történelemre, Ádám és Éva megáldatására és rendeltetésére. A madaraknak törvényére, hogy a fészekből szárnyra kelnek, tehát úgymond: hogy ezen pár boldog legyen, hogy Istennek tetszésére, mint az emberek dicsőségére és az összes rokonságnak örömére boldoguljon, adjátok reá szülői áldástokat!

Most elindul a nászmenet a völlegény házához. Ha más faluból való a menyasszony, lovasbandériumot szerveznek, míg ha egy helységből való, akkor csak úgy yalogszerűen mennek. A legények az úton folyton dalolnak. Dallamuk Máramarosban ősmertes „nóta“; azonos az oláhokéval, vontatott, bús szövege:

„Oj udopri gyi mámka lyszku,
Bo vede ti szin neviszku.“

„Nyisd ki anyám a kaput!
Fiad hozza menyedet.“

„Udopertá szine lyszka,
Aj czi dobra bo neviszka?“

„Fiam ki van nyitva a kapu,
De jó lesz-é a menyem?“

Mikor a házhoz ér a menet, nem mennek be egyszerre, hanem a ház előtt eljárák az oláh körtánczot. Nevezetesen a muzikusok a kör közepén megállnak, a tánczoló, csupa férfiak, körbeforogva, az ütemszerű „volovszky“-t járák. A násznép részéről két szálás férfi, egyikök a körön belül, másika kívül megállnak s kezükbe fogván egy körkalácsot (perezcszerű fonadék) azt, a mennyre érik, feltartják, hogy a tánczoló fejekkel, ha felugranak is, el ne érhessek. A völlegény és a menyasszony nem ugranak, de azért azzal a kenyérral fejük tetejét megérintik az azt tartók. Ez háromszor kell, hogy történnék egymásután. Azalatt a házhoz tartozó „okos“ asszonyok búza szemekkel, néhol komlóvirággal hintik meg a fiatalokat táncz közben és azután történik a szobába való bevonulás. A druzsba elől megy és baltával, vagy 1848 előtti karddal kereszt-alakban az ajtófélfát és küszöbét érinti; aztán a küszöb alá leteszi a baltáját, hogy a fiatalok keresztül lépjenek rajta.

Ily alkalommal némely babona van gyakorlatban, így pl., hogy a menyasszony, a mint a lóczára leül, ha azt kívánja, hogy egyhamar gyermeke ne legyen, keze ujjait az alfele alá teszi. A hány kézujját alfele alá teszi, annyi esztendeig nem lesz gyermeke.

Ha a kebelében hozott tojást a pítvarban leejti s eltörlik, az anyós nem sokáig fog elni. Ha a házban, a hova vezetik, gyakori a halálózás, akkor a menyasszonyt nem az ajtón, hanem az ablakon át taszítják be a szobába. — Ha gerlemadár húsból eszik a fiatal pár, nagyon fogják szeretni egyik a másikat; csakhogy a halálban is egymást követik.

*

A mint a násznép az asztal körül elhelyezkedik, következik a lakoma. Ez ugyanazon rendben megy véghez, mint már a menyasszony házánál végbement. Lakmározás közt a druzsba pajzánkodik a druzskákál. A druzskák egy gombostűn piros szallagokból alakított csokrot mutogatnak; a druzsba pedig egy izi-piczi üvegcsét s kérdi: (ják szjomu imnyá? — felelet — pokloni nányá) „mi ennek a neve?“ felelet: „köszönts reám vele“. A druzskák is hasonló nagyságu üvegcsét mutatnak, s áldomásozás közt azt elcserélni igyekeznek; mert ez vízzel, nem pálinkával van megtöltve. Csokrokat „krám“ (áru)-nak nevezik. Százasok alatt krajezárokat értenek s végtére 3–4 krajezáron a druzsba megvásárolván a csokrot; azt kalapjához tűzik.

Mikor az étkezés ösmeretes sorrendje szerint befejezését éri, a sztároszta imádságot mond s itt is a házigazda nevében kér bocsánatot azoktól, kik netalán nem volnának megelegedve a vendégséggel, s ígéri, hogy még sokszor — de sokszor fognak vendégeskedni. A fiatalságot tánczba küldi; az ifju párt pedig helyén ülve hagyja; mivel a hozott ajándék kiosztása következik.

A menyasszony ajándékot hozott ipjának, anyósának és ura testvéreinek. Az ajándék tárgyai: ruha, csizma, pénz és kalács. A sztároszta miudegyikéhez beszédet tart, melynek befejeztével az annak szánt cikket át is adja. Beszédét érdeklődés kíséri s ez rendesen víg; de szomorú is lehet, ha t. i. a házasultnak szülei nem élnek. Idézek itt egyet mutatványul:

„Édes és nagyon kedves második apám! Növekedtem, mint a mező virága. Bővelkedtem áldásos harmatban s esőben. De vonúltak felettem zivatarok is, helyt álltam; míg fiad, ki már az én kedves uram, férjem, eljött s tövestül szakított ki, hogy saját kertjébe ültessen s virágozni, majd gyümölcsözni lásson. Tudtam én azt, hogy a te védőszárnyaid alá kerülök. Gondolkoztam, micsoda ajándékokkal közelítsek hozzád, hogy megszeress engem, hogy e percztől engem is édes gyermekeid sorába fogadj. Gondoltam, hozok szép hintót parádés lovakkal, de attól tartottam, hogy a lovak megbokrosodnak; nehogy lábtörésnek, avagy ficamodásnak oka legyenek, jobbnak s czélszerűbbnek hittem ruhát hozni ajándékba. Úgy is a kocsit csak ritkán használják s következésképp te is csak ritkán gondolnál reám; hanem a ruha, a ruha az, mely nélkül ki nem lehet mozdulni, s valahányszor a ruhát felöltöd, mindannyiszor eszedbe jut, hogy ezt neked a menyéd hozta. Kívánom és fogadd el tőlem ezt az ajándékot és viseld friss egészségben sok évek során át!“

A kinek kenyér az ajándéka, kivált ha férfu az illető, ahhoz így szól:

„Hja! Hoztam volna számodra négy ökröt ajándékba, de tudtam, hogy az ökör farkától is rettegsz. Azzal az erdőre kellene menned, te pedig tudva-

levőleg 20 év óta nem voltál az erdőben. Nehány köből szemes búzát akartam hozni: de gondoltam: azzal a malomba kellene menned, aztán mennyit várti, míg abból kenyér lesz. Legjobbnak találtam tehát ezt a kész, sült kenyeret hozni számodra, mert a sütni behasalva is elköltheted. Fogadd tehát szívesen és költsd el egészségben!”

Mikor az ajándékosztás befejezését éri, a házaspár is kimegy és a többi fiatalsággal együtt künn tánczol a szabadban. Ezalatt a háziak sűrőgnék-forognak a „propuy“ fogadására. Ez a neve annak a vendégségnek, melyet a menyasszony szülőinek, testvéreinek, nagybátyáinak, nagynénjéinek adnak. Ezek már a menyasszony ingóságait, párnáit és egyéb ágy-, asztal- és ruhaneműt hozzák magukkal. Ezek számára újból külön lakomát rendeznek; isznak, esznek s végtére egyetemes tánc következik, mely eltart éjfélig is.

Az esküvőnél szerepe van a „komá“-nak (*kum*) is, mely abban áll, hogy a házasulók háta megett, egy cipóba beledugott két, égő gyertyát tart és hogy az anyakönybe bevezetik tanuként. A mint a vőlegény házához ér a násznép és ott a trakta befejezését éri, a komát hegedűszóval kísérik haza; de csakhamar érte megy a vőlegény kíséretével és elhívja komával együtt a komasszonyt is és így a „propuy“-hoz tartozókkal együtt mulatnak. A koma, mikor érte mennek, színtén nem üres asztallal vár rájuk. Ott is vendégeskednek.

Mikor koma után útban van a menet, így dalolnak:

„Oj já lyublyu páná kuma,
táj kumovi gyité:
Iszese máj lyublyu v páná kuma,
zá sztalni szegylé.”

Szeretem a koma urat,
és a koma gyermekit;
Jobb szeretek koma urnál
az asztalnál ülni.

Másnap a vőlegénynél és harmadnapra a menyasszony szülei házánál a „hosztiná“-t tartják.

Szokásban van, hogy a lakodalmas házhoz mindenki — kivétel nélkül — a ki rokoni, komasági, akár csak jó barátsági viszonyban áll, élelmi szereket visz, u. m.: pálinkát, tyúkot, tojást, káposztát, sódort stb. A tulajdonképeni lakodalomban mindezek nagy számuk miatt nem vehetnek részt; hogy azonban senkisémmaradjon megvendégeletlenül, azért ezek számára utólag tartanak „hosztiná“-t. És pedig a kik a vőlegényhez vittek valamit, a menyasszonytól tartó hosztiná-ra és a kik a menyasszonyhoz vittek, azok a vőlegény hosztiná-jára hivatalosak.

Ezek a ruthének ősi lakodalmi szokásai. Eltérés ettől amennyit tenne, mint kivetkőzni a fajtájából, a minek látszatát pedig mindenki kerülni óhajtja. Nincs ennél fogva tekintet az anyagi helyzetre, hanem gazdag, ugymint szegény egyaránt megtartja a régi szertartásokat.

Nemes Mihály.

A máramarosmegyei „Nagy-Ág“ völgy ruthén népének hiedelméből.

Ha az éj bekövetkezik, a ruthénség azt állítja, hogy a nap a tengerbe süllyed. A holdat pedig a nap fiának mondják.

A mocsáros helyeken levő lánglobbanásokról azt hiszik, hogy ott a pénz tüze villan föl, és hogy ezt a pénzt az ördögök tolják tova a föld alatt egy nagy üstben. Állítják, hogy az ilyen lánglobbanások, Szent-György éjszakáján igen gyakoriak. Ha a lobbanó helyre ráleshet valaki, és ha a föld alatt tova guruló üstöt egy földbe szúrt nyárssal valaki megállítaná, sok aranyra tenne szert és nagyon meggazdagodhatnék. Azt is mondják azonban, hogy erre óriási erő és bátorság szükséges és hogy a vasnyársat nagyon hirtelen kell szúrni a földbe, mert az ördögök, mihelyt nesztét veszik a szurásnak, az üstöt rögtön tovább gurítják. Egyesekről azt is állítják, hogy ily módon gazdagodtak volna meg. Erősen hiszik, hogy az ily vagyon nem állandó, és hogy a harmadik unokáknál megsemmisül.

A tyúk első tojását sem nem használják el, sem kotló alá nem teszik, mert ha kikél, lidércz lesz belőle, mi sok pénzt hozhat ugyan az ördögök segédelmével, de annak az embernek a ki a pénzt használja sem testén sem lelkén nincs Isten áldása. Az ily tojást a háztól arczczal elfordulva átdobják a házon.

Ha nagy felhők tornyosúlnak az égen, harangoztatnak, de nem azért, hogy a harang hangja szétverje a fellegeket; hanem azért, mert azon nézetben vannak, hogy az a szent kinek nevét a harang viseli, megvédi a határt a jégesőtől.

Vízkereszt után egy hétig nem szabad ruhát sujkolni a vizen, mert a menykő lecsapások gyakoriak lesznek. A menykő felől azt hiszik, hogy az egy tüzes nyíl alakú vas, azért perzsel mindent útjában, és hogy a menykőnek Isten nem azt a rendeltetést adta, hogy embereket és növényeket pusztítson, hanem hogy a pokolból a földre jött embereket csábító ördögöt üldözze. Ha a menykő lecsap, a föld alatt bujkáló ördögre irányúl, de útjában nem kimél semmi élőlényt, sem embert sem állatot. Akit a villám megüt, azt a fentiekből kifolyólag nagyon bünösnek tartják; mert Isten a pokolból kiszabaduló sátánt csak a bünös emberhez engedí közeledni. Azt állítják, hogy az a fa a melyikbe a villám becsap több gyümölcsöt nem is hoz. A villámtól sujtott égő házak egyesek szerint vízzel el nem olthatók, csak édes tejjel.

A szivárvány (oroszúl: tuba vagy veszelka) szerintük vizet iszik és azért esik sok eső. Aki ott lenne a torkánál, sok mindent láthatna. A füvet kézzel tépni nem szabad, mert sok eső fog esni. Egy némelyik helyen ha nagy eső esik szánvónót, lapátot,

és élével fölfele állított baltát szoktak állítani az udvarra, hogy az eső ne essék. Nehéz időben virág vasárnap megáldott galyakat, berkét égetnek a tűzön.

A meteor hullását mennyország ketté nyílásának vélik, a ki ezt látja szerencsés ember lehet, mert a mit kér, Isten megadja. Egyszer egy ember egy véka pénzt akart kérni s ő e helyett azt találta mondani, hogy oly nagyságu fejet adjon neki az Isten, mint egy véka s feje tüstént oly nagy lett, úgy hogy nem tudta behúzni az ablakon. Némelyek kisebb meteor hullásról azt hiszik, hogy egy ember égő gyertyája esett le a földre; mert szerintük minden embernek egy gyertyája ég az egekben, mely mikor az embernek meg kell halni a földre hullva kialszik. Mások meg az ily meteorhullást gonosz szellemnek vélik s ha esni látják, ezt mondják: „da szta loktyüv da zemlyi“ (száz ökölnyire a földre).

A bocskort sohasem szabad az asztalra tenni, vagy a baltát vállon hozni be a szobába, mert ez veszekedést jelent.

Vasat lelni, vagy vaspatkót fölvenni az uton: szegénység.

A szárnyas egérről azt mondják, hogy úgy keletkezett a házi egérből, hogy a husvéti fölszentelt pászka morzsáját ette meg s ettől nőtt szárnya.

Ha valaki hirtelen megbetegszik, azt szokták mondani, hogy rossz szem nézett rá. Ennek a betegnek szemet oltanak abban a vízben, a melyikből a beteg először három kortyot iszik. Azután testét bekenik vele; utóljára a maradék vízbe a beteg hármat köp, a vizet kiöntik, az edényt pedig oda teszik a beteg ágya alá felfordítva. Az ilyen, valamiut az olyan betegnek a ki megijed valakitől vagy valamitől, ólmot is szoktak önteni, melynek alakjából egy öreg asszony következtet arra, hogy ki igazta meg: férfi-e, vagy nő, és kitől ijedt meg: férfitől, nőtől vagy állattól. Ha azután valahogy megtudják, hogy kitől vagy mitől ijedt meg, annak hajából vagy szőréből levágnak egy kis csomót s azzal megfűstölik a beteget.

Roszbajosokról azt hiszik, hogy azt az ördög (biisicza: e fogalom nőnemű ördögöt jelent) közelítette meg és háborgatja. A köszvényesekről azt szoktak mondani, hogy valamibe belegázolt. Hiszik azt is, hogy a tehén tejét elviszik a boszorkányok. Ha a házi gazda istállója elébe Szent-György éjjelén a szarvasmarhától elé boronát és töviseket nem rak s ha valamivel körül nem hinti tehene fekvő helyét: a boszorkányok elszedhetik tejét. Egyesek védelmi szempontból sok hagymával szokták bedörzsölni a tehén tőgyét. A ki ezt meg nem teszi, annak istállójába egy meztelen boszorkány macska képeben behúzódik, és levág egy kötél darabkát annak a tehénnek a köteléből, melynek tejét el akarja vinni és e kötél darabkát otthon a saját tehene köteléhez köti. Ezután harmadnap tejet hozat az illető helyről, bekeni saját tehene tőgyét vele és azt a kötél darabkát is, mit így háromszor

isméti. Megjegyzendő, ha a gazda ezen intézkedéseket megtette, vagy ha az adott tejet megsózta és egy darabka kenyeret dob bele, a boszorkány nem boldogul. Ezért szokás a tejet mielőtt elvinnék a háztól megsózni. Ugy is szokás a tejét elvinni, hogy azon hid alá, melyen a csorda átmegy Szent-György napján sót ásnak be. Ha a csorda háromszor átmegy a hidon, a sót kivesszi s tehenével megeteti: ekkor sok teje lesz. A tej-elvételt nagy bűnnek tartják. Egyesek szerint a kutyától is elvehető a tej.

A hegyek keletkezéséről azt beszélik, hogy mikor az ördög járt a földön s a földről elkergették, ő bebújt a földbe s mérgében föl ütötte hátával a földet. Így keletkezett a hegy. Ezért nem is terem úgy minden a hegyeken, mint a síkságon.

A tatárjárás emlékei is élnek a népben. A tatárokról azt hiszik, hogy szörnycetegek voltak és hogy embereket faltak föl.

Beszélik, hogy mikor az Ur Isten jólétet osztott a népek között, hogy igazságos legyen az eljárás, elküldte a magyart, az orosz és a zsidót alumi, s azt az ígéretet tette, hogy a ki hamarabb fölkel és megjelenik előtte azé lesz a jólét. Csakugyan úgy is történt: elmentek mindhárman aludni, hanem a magyar csak tetette magát, de nem aludt; reggel fölkelte korán és elment az Úrhoz. Az Ur adott szavát teljesítve a következő szavakkal eresztette el a magyart: Látom, te magyarom nem vagy rest, hamar jöttél, te megkapod a legnagyobb jólétet: menj az alföldre, az tied lesz örökre élvezd áldásait! Ahogy a magyar elment, fölébredt az orosz. Midőn meglátta, hogy nincs a magyar, fejét vakarva ő is elsietett. Uram eljöttem a jólét után. „Elkéstél kedves oroszom“ — mond az Isten — „sajnálak de a jólétet már a magyarnak adtam, hanem hogy ne légy földönfutó, ide teszlek a hegyek közé, legyenek a hegyek tieid!“ Az orosznak ez nem tetszett s azt mondta: „Na ez aztán szép dolog!“ Az Ur e szavakkal bocsátá el: „Ha dolog van az eszedben, örökös dolgozással és terős munkával keresd a kenyeredet!“ Ezóta van úgy, hogy az orosz úgy dolgozik mint a barom. Végre nagy sópánkodással az Ur elé érkezett a zsidó is és kérte a jólétet, de az Isten visszautasította és azt mondta, hogy az már a magyaré. A zsidó kérte a hegyeket, hogy fával fog seftelni, de az Ur azt mondta: az pedig már az oroszé. Erre a zsidó reá vágta, hogy micsoda csalás az? „No hát ha csalás, mehetsz és örökösen csalással keresd kenyeredet!“ — mondá az Isten. Ez idő óta van úgy, hogy a magyar jólétben van, az orosz munkával és a zsidó csalással keresi kenyerét.

Később a magyar újból elment az Istenhez, hogy neki fája nem lesz; de az Ur azzal bocsátá el: te adj az orosznak kenyeret ő adjon neked fát. A magyar belenyugodva eltávozott, s ez idő óta az orosz a magyart fával és a magyar az orosz búzával tartja, illetve segíti.

Azt is hallottam beszélni, hogy mikor Krisztus a földön járt

a buzakalász földig ért, és nem volt pusztá szalma. Egy izben azt vette észre Krisztus, hogy a nép csak a tetejét, a szebb szemeket csipi le; a többit pedig tiszteletlen helyekre dobálja. Kezébe fogott ezért egy kalászt s letépve öt hatodát azt mondta: „ezt az egy hatodot a kutyának hagyom“. Azóta oly kicsi a kalász és nagyon vétkezik az, ki kutyáját éheztetí.

Erdekes még Ricska község keletkezésének mondája is. E monda kétféle, az elsőt az idegenek alkották, az utóbbit maga a ricskai nép.

A szomszéd községek azt állítják, hogy Ricska régen óriási erdőség volt, a havas tetejétől a Hideg-Patakig húzódott. E nagy erdőség közepén telepedett le a ricskaiak ősanja, Ilyána nevű cigányasszony Józsi férjével, s innét hordta széjjel madzagait, fazékköteleit, kossornyáit. Ennek az Ilyánának volt három fia, kik fehér bőrű keresztény nőket vettek nőül; ezen vegyüleből keletkezett a mai Ricska népe. Most is mutogatnak egy régi házat, melyben állítólag ez az Ilyána lakott és meg is halt. Halála előtt mint a szomszéd falusiak állítják, három pipaszárt rágott össze kínjában. Ezért mai napig is a ricskaiakat cigányoknak csúfolják.

E monda valódiságát egész Ricska községe tagadja, s Ilyána létezését sem akarja elismerni; koholmánynak tartja az egész dolgot, talán gyilkolni is képes, ha e mondával boszantják. Legjobban haragszik e mondáért az, ki azon a helyen lakik, hol Ilyána élt. Ezt még a ricskaiak is gyakran boszantják, és ha Ilyána létezését elismerik, csak e családot tartják tőle származottnak.

Ricska község keletkezését maga a ricskai nép így adja elő: Régen, ezelőtt vagy háromszáz évvel Ricska nagy vadon volt, ezt a helyet még az emberek sem ismertek jól. Ide letelepedett volt három rabló: u. m. Szrajla, kitől a ricskaiak származnak, Khena ki Tyuskának vetette meg az alapját; a harmadik pedig a kinek a nevét a nép nem tudja, Szrajlának segédje volt és a mostani Ricska község északi oldalán egy savanyuvíz forrás mellett ütötte föl sátorát. Mind a háromról azt állítják, hogy igen markos legények voltak és hogy egy délután egy óriási fenyőfából, melynek törzse asztal gyanánt szerepelt, fölépitették a Szrajla házat. A fenyőt, a melyből a házat építették oly magasságban vágták le, mint amily magas egy asztal. Házat e fenyőtörzs tőlé építették, úgy hogy e törzs éppen a szobája közepén állott. E ház még ma is megvan, és az az asztal is, csakhogy korhadt állapotban. Ma már senki sem lakja.

E három rablóról azt beszélik a ricskaiak, hogy főfoglalkozásuk a medvevadászat volt, és hogy rablásaikat csakis a gazdagokkal szemben követték el. Az összerabolt kincseket a polonina (havas) aljában lévő üregekben rejtegették óriási kádakban, külön az arany és külön az ezüst pénzeket, miből szükség esetén egy-

egy zsákkal haza is hoztak. Mondják azt is, hogy Szrajla lovának a patkóját aranyból és a patkó-szeget ezüsből csináltatta, valamint hogy lovát mindig megfordítva patkoltatta meg, hogy menekülés közben az őt üldöző ellenségek elől könnyen szabadulhasson meg. Rablókalandjai színhelyét a lengyel földre teszik, honnan kövér ökröket hajtottak haza és nyárson sötögették. Azt is állítják, hogy hárman egy ökröt ettek meg egyszerre, és hogy akó számra itták rá a jó bort.

Szrajla és Khena amint azt a nép regéli, egy napon gyűlést tartottak, hogy vadászterületeik határát és halászhelyeiket kiszabják. Ezen úgy állapodtak meg, hogy másnap korán reggel fölkel mind a kettő és egymáshoz indul, a hol találkozniak ott lesz a határ, mit egy nagy kővel fognak megjelölni. De Khena elaludt s csak akkor ébredt föl és indult útnak amikor már Szrajla a tyuska patakon át akart menni. Khena nagyon megijedt és nagyon kérte Szrajlát, hogy legalább azt a patakot hagyja neki, mit könyörületből megis kapott. Tehát a határt a jelenlegi tyuska patak jelezte. Három dombot járt be és tulajdonított el magának Szrajla a Khenát illető birtokból. Délkeletfelé Szrajlának három hegy és négy patak képezte birtokát. Később Khena megölte Tyuska felőli dombot kapta. E domb róla Khenics berehnek lett elnevezve és mai napig is úgy hívják (*bereh* = domb, vagy part). Azóta birják e dombot a tyuskaiak, de különben a ricskaik közös tulajdona lehetett volna.

Zsurek Antal.

Liptói tót népszokások.

Lúcza napján az ajtókon vízkeresztkor megszentelt krétával keresztet csinálnak, az istállókat füvekkel füstölik, szentelt vízzel szentelik és az állatoknak fehér hagymát s foghagymát adnak, hogy a boszorkányok ne árthassanak nekik.

Lúcza napjától karácsonyig a férjhezmenő leányok minden nap egyszer beleharapnak egy almába és karácsony estéjén harangozáskor az almát eddegélve, vízért mennek. A milyen nevű férfival ekkor találkoznak, olyan neve lesz jövődöbéli férjüknek.

Karácsony estéjén pénzt, kenyeret, árpát, zabot, lent, szénát, krumplit és új seprőt tesznek részint az asztalra, részint pedig az asztal alá, hogy az egész évben semmiben hiányt ne szenvedjenek. A vacsora összes ételéből az állatoknak is adnak, hogy kövérek legyenek. Az éjféltől miséig házról-házra járnak és ablakok alatt énekelnek. Misé után a leányok rohauva szaladnak haza s a melyik legelőbb haza ér, az legelőbb fog férjhez menni. Karácsony ünnepén a gazda előbb jóllakik, csak azután etteti a marhát, hogy soha se éhezzen. Etetés után a gatyán keresztül sárga kását és

árpát szór a tyúkoknak, hogy jó tojók legyenek. Karácsonyi ünnepek alatt szobát söpörni és a szemetet kiszórni nem szabad, mert az áldást kiszórják. A szemetet csak ünnepek után szeprik össze, amidőn a szilvafák törzséhez szórják, hogy sok szilva legyen.

Húszenteléskor a pap távozása után a legidősebbik leány azonnal leül arra a székre, melyen a pap ült, hogy előbb menjen férjhez.

Zöldesüttörtökön utolsó harangozáskor megrázzák a gyümölcsfákat, hogy korán virágozzanak.

Nagypénteken virradat előtt a szembeteg, görvélyes és sánta gyermekeket három patakhöz viszik ki és ott beteg helyeiket megmossák. Utközben nem szabad visszatekiíteni, sem ugyanazon az úton visszatérni. P. o. Ha az ajtón mentek ki, az ablakon mennek be és megfordítva, ha az ablakon át távoztak, az ajtón térnek vissza. Nagypénteken sorra meglátogatják a szent sirt és tojást, vaját vagy lent ajándékoznak. Ez ajándékok árán gyertyát vesznek templomi használatra. E napon szokták a gyümölcsfákat is oltani, hogy nagy gyümölcsöket teremjenek.

Saláta és káposztamagot *nagyszombat*on vetnek. Később az első harangszóra a patakhöz sietnek mosakodni, hogy egészségesek legyenek.

Húsvét vasárnapján tojást szentelnek. E célra az első tojást használják, melyet fiatal tyúk tojt és minél többen — néha húszan is — esznek belőle. Ha valaki eltéved az erdőben, gondoljon vissza kivel ette a húsvéti tojást: ekkor azonnal helyes útra talál. A húsvéti öntözést éjjélkor szokták kezdeni a legények és pedig olyképen, hogy egy legény az ablakhoz megy s felkölti a leányt, kettő pedig az ajtónál áll s a mint a leány kinyitja az ajtót, megragadják őt és patakhöz viszik. A pataknál elkecsereedett küzdelem áll be; a leányt vízbe akarják dobni. Gyakran megesisik, hogy a leány helyett a legények kerülnek a vízbe. Egyébiránt az egész eljárás sokszor szerecséntlenül szokott végzödni, mert a jeges vízben való fürdésnek láz vagy görcsök, a köves patakba való dobásnak pedig testsérülés, sőt halál is lehet a következménye.

Pünkösd előestéjén májuszfát ültetnek énekszö mellett. Pünkösd hétfőjén egy legény szalagokkal feldiszitett májuszfát, másik piros kendővel betakart tányért visz és így zeneszó mellett házról-házra járnak. A májuszfát vívő legény felköszöntöt mond a család leányára, „hogy úgy virágozzék mint ez a májusfa“. Ez alatt a másik legény májuszfa-pénzt szed. A felköszöntő után egy tánczot járnak. A májuszfa-pénzből az nap este közös tánczmulatságot rendeznek.

Egyik ősi, de manapság már feledésbe menő szokás a *Vajának-tüz*. Ugyanis június hó 23-án — *János napja előtt* — este a legények és a leányok a faluhatárban fekvő legmagasb hegyre mennek föl. Tapló segítségével száraz virágokból tüzet raknak s ha a tűz erős lánggal ég, zöld fenyőfa-ágakat tesznek rá. E tűz körül körben állnak, énekelnek és tánczolnak egészen éjfélig. A Vajának-tüz állítólag a pogányság idejéből való ősi szokás. Ezen a

napon az ó-szlávok a világosság istenének áldoztak, mert a nép számítása szerint János napján (jun. 24.) leghosszabb a nap.

Jánosnap előestéjén az ajtófélfá repedéseibe minden családtag számára egy-egy virágot — közönségesen királykát — szúrnak: a kinek a virága reggelig elfonyadt, jövő évi János napig meghal. Ezenkívül két-három leány elmegy a patakhoz és mind a három egyszerre koszorút dob a vízbe. Melyikök koszorúját legelőbb a víz árja elsodorja, az fog legelőbb férjhez menni.

Búcsú-napján, délben minden ház előtt sorban két-két mozsarat sütnek el a szomszéd községekből összejött vendégek tiszteletére; a mely napon a szomszéd községek lakosait, ismerőst, ismeretlent megszokták vendégelni.

Az újszülött gyermeket legelőször asztal alá teszik, hogy alázatos, engedelmes és békeszerető legyen. A keresztelésnél a kis gyermeknek feje alá régi arany- és ezüst-pénzdarabokat tesznek, hogy gazdag legyen. Néhány darab régi pénz minden családnál található és nagy becsben áll. A lebetegedett asszony ágját padlástól padlóig lepedőkkel takarják el és a baba asszonyon kívül senkinek, még a férjnek sem szabad az ágyhoz jönni. Ha ilyen szobába idegen — családhoz, vagy rokonsághoz nem tartozó — férfi lép be, elviszik a kalapját. Ha lebetegedett asszony avatás előtt a szobából kijön, bocskort tesznek a fejére, vagy vízzel öntik le.

A lakodalom leánykéréssel kezdődik. A nősülni szándékozó ifjú először is felszólít valamelyik rokonát násznagnak. A násznaggyal megüzeni a kiszemelt leánynak, hogy mikor jönnek leánykérőbe. A kijelölt napon alkonyatkor a vőlegény a násznagy kíséretében elmegy reménybeli menyasszonya házához. Ha az ajtót nyitva találják, a leány elszökött. Ez kikoszorúzás és a legény haza mehet. Ha ellenben az ajtó zárva van, kopogtatnak rajta. De az ajtót többszöri kopogtatására sem nyitják föl. Végre a kint lévők türelmetlenkedést színlelve, távozni akarnak. Erre a leány atyja a kopogatók kilétét kérdezve, félig felnyitja az ajtót. Ezek lengyelországi marhakereskedőknek adván magukat, szállást kérnek. De a házi gazda, csak miután írásbelileg bizonyítják be kereskedő létüket, bocsátja be őket állítván, hogy neki is több darab eladó tehene van. Ezután következik az alkudozás. Elővezetik a szomszéd öreg asszonyokat, kik teheneiket képviselik. A kereskedők ezek közül egyet sem vesznek meg, mert mindegyiknek van valami fogyatkozása. Végre elővezetik a menyasszonynak szánt leányt és a kereskedők meg is veszik száz darab aranyon rézértékben. Erre a vőlegény kendőt nyújt menyasszonyának és az asztalhoz vezet. A menyasszony viszonyt pávatollból és téli zöldből készített bokrétát tűz vőlegényének kalapjához. A kialakudott áron italt vesznek és áldomásznak. Az esküvőt hétfőn vagy csütörtökön szokás megtartani, mert a többi napok szerencsétlenséget hoznak a házasságra. Az esketés után a menyasszony a koszorús-lányokkal a templom mögé megy és szájból-szájba kis pogácskát oszt nekik. A melyik a leg-

előbb kap pogácsát, az legelőbb fog férjhez menni. A papnak menyasszonyi ajándékot szokás adni s ez áll 40 darab tojásból, 2 nagy pogácsából és 1 liter főtt pálinkából. A templomból sem a vőlegény, sem pedig a menyasszony szüleinek házába nem mennek, hanem egészen idegen házba, vagy vendéglőbe és ott tánczolnak estig. Este a menyasszonyt négy lovas szekereu viszik el a vőlegény házába. A házhoz érve, a vőlegény anyja lepedőt terít a szekér elé, a lepedőre pedig árpát és lenmagot szór. Erre a menyasszony a szekérlétrán át a lepedőre ugrik és a vőlegény anyját háromszor megcsókolja, ki őt karon fogva vezeti be a szobába. A fogadtatást reggelig tartó mulatság követi.

Medveczky Soma.

Muraköz és népe. Irta Gönczi Ferencz. Ára 2 frt. Minden jog fenntartva. Budapest, Boruth E. könyvnyomdája, Mozsár-utca 8. sz. 1895. 154 l. 89. 48 képekkel, kóttakkal.

A magyar tanítószág nagy kulturfeladatai tudatától áthatva, szűkös helyzetében és a megélhetés gondoljaival is küzdve, nagy buzgalmat fejt ki a nemzeti művelődés minden terén. Ujabban, különösen az „Ethnographia” buzdításai következtében, tövökony érdeklődéssel fordul a hazai néprajz ügye felé, melynek leghivatottabb anyaggyűjtője a néptanító. Kivált a nem magyar ajkuak lakta vidékeken azzal is missziót teljesít a magyar tanító, hogy avatottan, kitarotán tanulmányozván a nép életét és lelkét, a magyar szakirodalmat gazdagítja megfigyeléseinek és elmékedéseinek eredményeivel. Magyar tanároknak és tanítóknak köszönhetjük már több népelemünk néprajzi leírását. Nem rég Nagy József tudosini tanító ismertette egy tartalmas könyvben az árvamegyei tótokat, és most Gönczi Ferencz nyújtja nekünk a muraközi horvátság monographiáját.

Gönczi Ferencz nem ismeretlen társaságunk tagjai előtt. Már több ízben szerepelt neve felolvasó üléseinken s az „Ethnographia” is már több közleményt hozott tollából. Társaságunk köréből való ajánló bírálata hozzájárult ahhoz, hogy Zalavármegye 350 frttal támogatta a szerzót, a ki azonban így is tetemes áldozattal, a saját költségére adta ki Zalavármegye közönségének ajánlott művét. Bizony, még az irodalom pártolásban is példája lehetne sok szegény falusi néptanító sok dúsgazdag főurnak!

Gönczi 10 évig gyűjtötte és tanulmányozta e könyv anyagát mint muraközi néptanító; a muraparti Zrinyifalváról csak most őszkor nevezték ki az újpesti állami iskolához, részben irodalmi működésének is elismerésül. Derék, hasznos munkát végzett. Főbb részleteiben ismertetni akarom, anélkül, hogy a néprajzi adatok bírálásába becsátkoznám. Ezeket csak a helyszínen lehet ellenőrizni. Ezekre nézve megnyugszunk az író megbízhatóságában és helyes megfigyelésében. Ez utóbbi mellett külömben tanuskodnak a esinos ábrák is, melyeknek némelyike, ha művészi tekintetben nem sikerült is kellően, de mind jellemző és szemlélhető, s az írot mint ügyes rajzoló is mutatja.

Az előszóban (I—III.) a szerző számot ad tárgyaról, tanulmányainak módjáról s irodalmi forrásairól melyek (nem mind értékesek), A közjogi viszonyokkal

okolja meg, hogy az életrajzi munkának történelmi része kissé hosszúra terjedt, végre köszönetet mond azoknak, kik munkájában támogatták.

Az I. fejezet (Muraköz általában 9—10. l.) egész röviden tájékoztat a vidék földrajzi és statisztikai főbb viszonyairól. Szívesen vesszük vala, ha a térkép egész lapra kiterjedő és részletesebb lett volna.

A II. fejezet „Muraköz tájképekben” élénken rajzolja a vidék természeti viszonyait és községeit három szakaszban: a hegy és dombovidék (10—19. l.), a síkvidék és folyói (19—23. l.) s a síkvidék közösei (24—31.). A III. fejezet „Muraköz múltja” (34—51.) összeállítja a vidék történetének fontosabb adatait különös tekintettel a Horvátországhoz való viszonyra, s a tanügyi állapotokra.

A minket első sorban érdekő IV. fejezet Muraköz népéről szól. A természeti alkat és jellem szakasza (51—62.) szakszerűség nélkül sok jellemző adatot állít össze. Az év egyes időszakaihoz s napjaihoz kötött szokások szakaszában (62—72.) a muraközi népek a naptári időkhöz, a bilikom és áldomás iváshoz, a házi állatokhoz s az élet közönséges mozzanataihoz, az égi testekhez és természeti tűneményekhez fűződő hiedelmek és szokásait írja le. Többnyire általános jelenségek; nagy része közös a többi horvátokkal; itt-ott magyar stb. hatás; némelyik egészen speciális vonás. Az emberi élet fő mozzanatai: születés, lakodalom, halál (73—92.) vannak leírva a legterjedelmesebb szakaszban sok népművelői adalékkal. A lakodalom leírása megjelent már is az Ethnographia 5. kötetében (313—331. l.). A muraközi néprajzról (92—97.) többféle befolyást mutat, és mind jobban veszt sajátosságaiból. A helységek, lakóházak leírása (97—103.) elég részletes és kiterjed a butorokra és eszközkörcsre. A nyelvjárás, költészet szakaszának (103—119.) első része nem annyira philologusoknak, mint a nagy közönségnek szánt módon felhívta a muraközi nyelvjárásnak a közhorváttal és irodalmi nyelvel szemben való sajátosságait, különösen kiemelve a magyar nyelv hatását. III. elismeréssel szól Margitai S. a eskőtornyai tanítóképző igazgatójának érdemeiről a muraközi nyelvjárás irodalmi érvényesítése körül. Aztán a népképzőlet alakjait vizsgálja, ami jobban helyén lett volna a szokásokkal és babonákkal kapcsolatban; röviden jellemzi a mese- és monda-féléket s a népköltészet egyes fajából értékes mutatványokat közül eredeti nyelven és kissé gyöngye magyar fordításban. A népdal fordítás legyen vagy művészi, hogy az eredetnek hatását gyakorolja a kedélyre, vagy szó szerinti, különben nem veheti hasznát sem a néppszichológus, sem a linguista. Az ének, zene, tánc szakaszok (119—123.), különösen az igen intenzív magyar hatást mutatja ki. Három népdal mélyhangú szép dallama is van közölve.

Az V. „közgazdaság” fejezet (124—154.) nagy része is néprajzi érdekű, mert a nép életmódját, életviszonyait, jellemző foglalkozásait tárgyalja. A mezőgazdaság, állattenyésztés, szőlőművelés, gyümölcs-, dohánytermelés és selyemtenyésztés fejezetében (124—133.) különösen az időjárásra vonatkozó hiedelmek érdekelhetnek minket. A házi-ipar és mellékfoglalkozások szakasza (133—138.) szinte egészében körünkbe vág. A halászat és aranymosás és (138—145.) igen sok nagyon érdekes népies sajáttságot tüntet fel. Az ipar és kereskedelem (146—150.) ez ismertetésünkön kívül esik, de mi is szívesen esatlakozunk azokhoz az okos és hazafias elmélkedésekhez, melyek e derék könnyű méltó záróként Muraköz gazdasági és művelődési felindulását biztosító teendőkre vonatkoznak.

Gönczi Ferencztől még sok érdeemes dolgozatot várunk a hazai néprajz terén.
Herrmann Antal.

*Český Lid.** Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Redaktori: Dr. Lubor Niederle a Dr. Geněk Zibrt. V Praze. Knihkárna F. Šimáček, nakladatelé.

1891, szeptember 16-én indult meg Niederle és Zibrt szerkesztésében

* *Helyreigazítás.* Multkőri cikkelyemben (Ethn. 6: 277—280.) a következő hibák javítandók: *vystava* helyett *vystava* (gen. *vystavy*) | *česko-slovenská* (cseh-főt v. slovén) helyett *česko-slovanšská* (cseh szláv) | „*Semberytől*” helyett *Sembera* | *valačko* helyett *valášsky* „oláhul, oláh” (ellenben *valáštsco* „oláhság”). *M. J.*

a Český Lid, amely azon értekezések, közlések folyóirata, amelyek Csehország, Morvaország Szilézia vagy Felső-Magyarország csak a tót lakta terület) anthropológiájával, archeológiájával, művelődéstörténetével vagy ethnografiájával foglalkoznak. A folyóirat célját a szerkesztők e pár szóban fejezték ki: „Mindaz, ami a cseh nép lakta területre, továbbá e népnek rokonaihoz, szomszédaihoz való viszonyára vonatkozik, helyet talál e folyóiratban (Roč. I. číslo 1, str. 2).

A hazai tótság, a melyet a csehek félig-meddig a cseh nép kiegészítő részéül tekintenek, gyakori megbeszélés tárgya a Český Lid-ben. A hazai tótságnak van ugyan egy folyóirata, a Slovenské Pohľady (most a XV. kötet jelenik), a mely szép számmal közöl ethnografiai dolgokat is. A legutóbbi számokban igen szépen, összefoglalóan vannak tárgyalva pl. a hazai tótok lakodalmi szokásai. Az összehasonlító magyar néprajznak ügyet kell vetni mind arra, ami a velünk egy hazában, vagy szomszédunkban lakók szokásaiban, hiedelmeiben stb. megvan, különösen nagy súlyt kell fektetnünk a szlávság minél alaposabb ismeretére. A szláv hatás — többé-kevésbé kimerítően — csak a szókincre van kimutatva; de nincsen kimutatva mondattanunkra, szófűzésünkre s ide tartozik a „néprajzunkra” is. E folyóirat szerkesztője engedelmével a már eddig megjelent s koronként megjelenő Český Lid egyes köteteit szándékozom ismertetni. Ismertetésemben csak azokról a cikkekelyekről számolok, a melyek ránk nézve egy s más tekintetben fontosak. Adatokat akarok ezzel azon szerencsésebb kezű kutatóknak nyújtani, kik talán hiányos nyelvismeretükkel a szóban forgó munkát a hazai összehasonlító néprajz érdekében föl nem használhatják.

A „Český Lid” kéthavonként (mindig 15-én) megjelenő folyóirat első kötetében két, ránk nézve is érdekel bíró dolgozatot találunk. Az egyiknek a címe: „Vodník v podání lidu českého (A vízi ember a cseh nép tradíciójában)” s igen szép kiegészítő cikkely Kálmány Lajosnak folyóiratunkban megjelent (VI: 102). A magyar halászköz vízi ellenségeit munkájához. Ez értekezést, amelyet Košťál József írt, főbb vonásaiban a következőkben ismertetjük:

A vízi ember nevei a szlávásban a következők: es. dial. hastrmán, bestrmann (ném. wassermann), irod. vodník, lengy. topielec | or. vodjanik | délszláv vodar | t. molek. E nevek az a megjegyzésem, hogy topelec van a tótságnál is s teljesen födi a magy. vörös sapkás-t. Az a hit róla (B.-Szarvas), hogy a víz felszínére jutva csak a vörös sapkája látszik; ilyenkor fürdésre hívja a gyerekeket. Minden vízbe fúlnak a holtteste | topelec-cé lesz, pláne ha a hullát meg nem találják. A cseh nép hiedelme szerint a víziembernek hatalmában van mindaz ami a víz felszínén és belsejében van. Azokkal a hajósokkal és halászokkal, kik mód fölött tisztelik és félnék tőle, nagyon jótékony: segít hajózásukban, halászatukban; kölcsönöz nekik pénzt; elmegy lakodalmaikra s gyakran keresztapja gyermekeiknek. De a vízi ember különféle szerencsétlenségeknek is az okozója. Ő támasztja a viharokat, vízre esalogatja az embereket, azzal a ezézzattal, hogy elveszíse őket, s különös kedvvel gyermekeket rabol. A vízen járó embereknek tehát az a főtörekvésük, hogy a vízi embert meg ne haragítsák: ha fuldoklót látnak, ne segítsék a megmenekülésben, mert azzal magukra haragítják a vízi embert s szerencsétlenséget hoznak a saját fejükre.

A vízi embernek ez az eredete: Isten megbüntette a főnnhéjázó, kevély angyalokat s ledobta őket az égből. Mint az eső, hullott a sok büszke; akik akkor véletlenül a vízbe estek, vízi embereké váltak. Másutt megint az a hit, hogy a vízi ember megátkozott rabló, aki sok embert gyilkolt meg s a legutolsó áldozata megátkozta s ez fogott rajta (Bydžov-ban, Csehorsz.). A vízi ember folyókban, tavakban, de néha kutakban is lakik.* Új-Bydžovban egyszer a kút kaváján látták ülni; sütkérezett. Hogy azomban a kútban ne szállásolja el magát, arra igen jó orvosság az, ha karácsony első estéjén, a szent estén egy darab vörös pántlikát dobnak a kútba.

* A tavakban élő különbözik a folyóban élőtől. Ez utóbbi víz alatt lakik; itt nincsen hideg s soha sincsen éjszaka. Bíródalma terméketlen; de van sok rétje, mazójé, amelyek közepén kristálypalotaja áll.

A nép különböző alakban képzei magának a vízi embert: néhol kis férfi-alakban, kopott öltözetben jelenik meg; a folyó vagy tó partján ül s ha valaki arrafelé megy, nyerit, mint a ló s ezzel a vízbe ugrik. — Másutt törpének zöld kabátban, ismét másutt mint gyereket zöld ruhában, vörös sapkában látták. Nem lehet mindazt a számtalan „esetet”, mondát, ténylegesen megtörtént dolgot (?) itt elmondani, a mit a vízi ember végrehajtott — emberi alakban. Néha azonban törpének (trpaslik, zwerg) jelenik meg, lólábakkal. Felesége is van, kinek neve Sára. Zöld hajjal meg-meg jelenik a lakásokban s keresztanyának stb. ajánlja magát. — De a vízi ember állat-alakot is ölthet magára; mindenféle állattá elváltozhatik. (V. ö. Jak ukázáno, bere vodník rozmanitou podobu na sebe, ale nikdy se nemůže proměnití ve zvíře, které nemá žluči; v holuba prý se nikdy napromění 245. lap), csak olyanná nem, a melynek nincs epéje; galamb-alakban a vodník sohsem jelenhetik meg. Nem akarom azt a sok változatot itt felsorolni, a melyeket Košťál felsorol s a melyek szerint ló, nyúl, kos, hal, zöldbeka stb. alakban itt-ott látták Valamennyi „kirándulását” azért rendezí, hogy áldozatokat gyűjthessen magának. Valamennyi esetben a visszaváltozásnak (vízi emberré) főkélléke, hogy vizet igyék. Ha pl. mint lovat elfogják az emberek, s dolgoztatnak vele, dolgozik hatszor annyit, mint más, csak vizet ne adjanak neki, mert akkor visszaváltozik s megbosszúlja magát. A vízbe fulladtak lelkét aztán palotájában őrzi.

A vízi ember azonban gyakran be is csapja az embereket. Egyszer pl. húst vett s ezüst huszasokkal fizetett. Mikor este a mészáros olvasni akarta pénzét, látta, hogy halpikkelyei vannak pénz helyett. — Egy másik mészáros-tól hordott aztán húst. Huszasokkal fizetett. A mészáros ládjájába rakta a pénzt; nyolcadik napon meg akarja olvasni, hát látja, hogy apró tömött papirkarikái vannak. Mikor újból jött, elvágta neki a mészáros az újját. Szaladt a tóhoz, de a víz nem fogadta be addig, a míg vérzett az útja.

Különösen a gyermekeket szereti csalogatni a vízre, de ha istenhez fohászkoznak, imádkoznak, mikor a vízben vannak, semmi bajok sem lesz. — Az is fűrődhetik egész bátran, a ki nagypénteken, napfölkelte előtt mogyorófa pálcát vág magának stb.

A szerencsétlen szerelmeseket mindenáron el akarja veszíteni; a leányok, ha a koresmában táncolnak, ne igen mondogassák, hogy szeretnének egyet lejtetni a vízi emberrel, mert rögtön megjelenik.

A vízi ember szereti a zenét; gazdagon fizet a zenélőknek; szereti erejét össze-össze méregetni. Nagyon fél a macskától s a földművelő jól teszi, ha kocsijához macskát köt, mert ezzel megszerzi a maga nyugalmit. — A vízi embereknek megvan a maguk királyuk is, s védik a vízi madarakat.

Košťál végül felsorol néhány játékot. Ilyen a „Hra na Mužička” és „Na hastrmana”. Mindkettő a vízi emberre vonatkozik. Az első így megy végbe: Egy gyerek leül a földre; a többiek oly közel futnak körülötte, hogy kezével elérheti őket; e közben éneklük:

Mužičku! Mužičku!

Strhni mne do potučku!

(Vízi ember, vízi ember, ránts engem a patakocskábat!) A kit a mužiček (vízi ember) meg fog, az ül a helyére. Addig ismétlődik e játék, a míg valamennyi egyszer mužiček-ké nem válik. — A másik „Na hastrmana”. Leginkább fiuk vagy leányok — maguk közt — játszáknak. Megjelölik, hol a folyó vagy tó s hol a partja. A vízi ember csak a kijelölt vízen belül állhat, a parton túl nem terjed ki hatalma. A kiválasztott „hastrmán” beül a vízbe s éneklük, miközben úgy tesz, mintha varrna:

Svíť měsíčku, svíť — atmi šije nit.

(Süss holdacska, süss, hadd varrjon a cérnám.)

Ekkor a fiuk úgy tesznek, mintha fűrődnének, s a vízi embert a következő dallal bosszantják:

Hastrmane, hastrmane,

Dej si kůži na buben

budeme ti bubnovati

až polezeš z vody ven,

(Vízi ember, vízi ember, add át a bőrdödet dobnak, dobolunk aztán neked, a míg kijössz a vízből.)

A melyik fiut a „hasztramán“ megfog, addig tartozik ott lenni, míg valaki ki nem szabadítja, vagy míg az összes fiukat össze nem fogdossa.

Látjuk tehát, hogy a cseh nép emlékezetében mélyen benne van a vízi ember; úton-útfélen látják s védekeznek tőle, mert inkább kárörvendőnek, kárt hozónak képzelik, mint szerencsehozónak.

A másik értekezés Koula János-é, Értekezik a hazai tótok viseletéről, a melyet a jövő számban ismertetünk.

Melich János.

Žite i Slovo, vstnyk literatury, istorii i foljklorü czímmel az 1894. év elején két havonként folyóirat jelent meg Lembergben. A folyóirat czíme és rendeltetése fordításban így hangzik: „Élet és Szó. Folyóirat a szépirodalom, történet és folklóre számára.“ Kiadja: Franko Olga, szerkeszti: Franko Iván.

A folyóirat ama galicziái kis-orosz (rutén) tábornak a tudományos közlönye, amely tábor azt tartja, hogy ha egyszer az Isten nyelvet és fület adott az embernek, s az ember gyermek korában kis-orosz dalt és szót hallott bölcsőjénél, kis-orosz szóra nyitotta meg először ajkait: akkor ezt az először hallott, először kiejtett nyelvet meg kell becsülnie még akkor is, ha később annak a tudatára ébredünk, hogy egyebütt sokan, nagyon sokan más kiejtéssel, sokszor más értelemben használják a bölcsőben hallottakat.

Ez a kis tábor bámulatos kitartással és szívóssággal küzd nyelvéért; ugyszólván minden esztendőben új szépirodalmi és tudományos folyóiratot alapít, amely pártolás hiányában megszűnik ugyan, de azért mindig új meg új vállalkozó akad s az önfentartás eszméjéért tovább folytatja a küzdelmet.

Igy született a „Žite i Slovo“, mely második évét éli s már is deficittel küzd csupán a jobb jövőbe vetve reményét. Pedig a folyóirat nagyon olcsó; 1894-ben megjelent hat füzetet két kötetre osztják, melyek közül az egyik 482, a másik 484 nyomtatott quart oldalra terjed, s előfizetési ára mégis csak 5 forint, Oroszország számára pedig 10 rubel.

Az első évfolyamban öt rovatot találunk. Az első rovat szépirodalmi. Ebben Sophoklesből (Oedipus király), Victor Hugóból és Saadiból (Gulistan) készült fordítások, továbbá Frank Iván szerkesztőnek, galicziái jeles kis-orosz belletristának beszélye (novella), versei és fordításai érdemelnek figyelmet. Vasil Sëurat lefordította a Rolandról szóló ófrancia eposzt is.

A második rovat tudományos. Itt találjuk Biegeleisen Henrik „Uj irány a mythologiai kutatásban“ című cikkét, Vasilovsky L. a nyugoteurópai folklóre-mozgalmat ismerteti, a jeles Dragomanov Mihály hosszú tanulmányt közöl a régi szabadsági aktákról: Zenevics Iván a galicziái rutének irodalmi mozgalmait méltatja 1772-től 1876-ig; a szerkesztő pedig Dragomanov és Tichonravov S. M. életrajzát közli (arcképekük is hozzá van esatolva).

A harmadik rovatnak czíme: történeti, irodalmi és ethnographiai adalékok. E rovatban Dragomanov az ukrainai verses költemények történetét fejtegeti; a szerkesztő igen sok adalékkal járul a rutén népdalokhoz, történetekhez és legendákhoz. Közleményei sorában van egy, amely a magyarságot is közelebről érdeklí, mert czíme: „Kossuth és a Kossuth-háború“. E közlemény a múlt évi (május-juniusi) III. füzetben jelent meg. A kis-orosz nép Magyarországon épen úgy, mint Galicziában Kossuth-háborúnak nevezi a magyar függetlenségl harcot.

Frank Iván szerkesztő összeszedte mindazon népdalokat, és katonanótákat, amelyek Kossuthról és a magyar szabadságharczról a galicziái kis-orosz, részben lengyel katonák száján megfordultak. E daloknak jókora része a Holovacky-féle kis-orosz népdalgyűjteményében már napvilágot látott, más rész pedig olyan, a minőt minden ujonczozás és ujonczbevonulás alkalmával a magyar felvidéken, kivált a tót ujonczoktól és ujonczjelöltektől hallani. A mi a galicziái eredetű Kossuth-katonanótákat illeti, ezeknek közös vonása az, hogy mennyire vitéz és nagyszámu volt 1849-ben a muszka sereg, és mennyire megszeppent a muszkaáktól a magyarság. Magyar rokonszenvet e dalokban hasztalan volna keresni. A magyar felvidékről eredő, Kossuthra vonatkozó s Galicziában is közzsájon forgó dalokról csupán annyit jegyzünk meg, hogy eredetileg a „császár“-nak szöloáltak. A dalokban az a félelem vonúl végig, hogy mit fog a

„császár“ a sok katonával tenni, hiszen nem fogja őket eltartatni, annyian vannak. Hogy e katonadalok, hogy úgy mondjam, 'minden alkalomra' valók kitűnik abból, hogy az egyik variánsban a „császárt“ helyettesítő Kossuth helyett III. Napoleon szerepel, természetesen a rokonszenves említésnek nyoma nélkül.

Hogy a magyarok iránt való gyűlölet hogyan ferközött a galicziai kis-oroszok jámbor lelkébe, mikor arra okuk nem volt, megérteni alig lehet. Valószínű azonban, hogy mivel sok lengyel szabadsághős jött a magyar szabadságharcba, a kis-oroszok pedig a lengyeleket kivétel nélkül gyűlölik, a lengyelek révén a magyarokra is átszállott gyűlöletük. A negyedik rovat kritikai és bibliographiai, az ötödik pedig „krónika“ címet visel. A két kötetben a magyarországi rutének köréből származó legendát és apróbb közleményt is találunk.

A vállalat terjedésének, amely pedig pártolást érdemel, nyilván a kis-orosz nyelvnek szűk körre való szorítása az oka. Kevés a kis-oroszok száma, s azok is két pártra vannak osztva. Valóban rájuk illik a módosított közmondás: *Inter duos litigantes — nullus gaudet.*

Csoply László.

Néhány szó Fiók Károly „Őstörténet és kritika“ című czikkéhez.
Távol áll tőlem a szándék, hogy a „Századok“ legutóbbi füzeteiben tüzetesen fejtegetett „*magasabb nyelvtudomány*“-hoz érdemlegesen hozzászólani bátorkodjam. Kétségtől reudkivül nagyok ennek sikerei s az én „kiskorúságom“, valamint „boldogtalan szótári philológiám“ meg nem akadályozhatják, hogy ma-holnap ki ne tűzze homlokzatára a büszke jelszót: „*Nincs többé titok!*“ Ami fölszólalás készlet az csupán egy-két megjegyzés, melyet igénytelen dolgozataim némely pontjára alkalmaz. Ezek között is legelsőben helyesléssel és megjegyzéssel illik elismernem, hogy nem vagyok abban a szerencsés helyzetben, hogy akár az „árja nyelvész“, akár az „indolog“ nevével kérkedhetném, amint ez Fiók uramnak módjában van (Századok 29, 825.). Egészen új keletű az én érdeklődésem e nyelvkör iránt s szerények voltak a források, melyek reá nézve eddigelé rendelkezésemre állottak. De hát nem is vállalkoztam én az „árja nyelvtudomány“ művelésére, sőt eddigelé még „*az áriják és ugorok érintkezéseinek*“ rendszeres tárgyalására sem; mert amit e tárgyra nézve itt ott közöltem, az legfeljebb néhány „adalék“ volt, melyhez én egyéb irányú, főképp a magyar műveltségszavakra vonatkozó kutatásaim során jutottam s melyeket alkalom adtán másnemű vizsgálódásaim közben is felhasználtam. Nem is hiszem én, amit Fiók önérzetel vall magáról, hogy nézeteimben „*a csalódásnak lehetősége is ki van zárva*“ (u. o. 826.), sőt be kell vallanom, hogy egyik-másik pontra nézve változott a véleményem, amint ennek részben irodalmilag is kifejezést adtam (pl. Ethn. V., 140, 180.). Mindemellett mégsem szólítottam a Fiók nagy tudományának még nagyobb hangú helyreigazításaira,¹ mert fölösen tanit ő engemet pl. arra, hogy a zend a

¹ Hasonló nagy hanggal kongó „helyreigazítások“-at, vigasztalásomra, másoknak is juttat a *kadjész-kadafi-hadfi* „nyelvtudomány“. Ime izelítől egy kis mutatóvány: „Csak csodálkozni lehet azon könnyedségen, melylyel becses történeti emlékekkel tudósaink bánni szoktak. Nálunk *utunfalay* nyomán szokásba jött azon állítás, hogy krónikáinkban az „Evilath földé“ *bibliái kifejezés*. Egyik író átveszi a másiktól és *bítalanul* adja tovább, míg lassan az a tudomány

keleti Baktriában, az óperzsa pedig a tulajdonképi Perzsiában volt divatban s hogy emez azt ki nem szorította, mikor ugyanazon a helyen, hol erről szólok magam is fölteszem, hogy a zend „*mint népnyelv Irán keleti részén folytatta életét*“ (Ethn. V., 17.) s hasonlóképpen jogtalanul sürjja ő gombostűre s demonstrálja az „ujperzsa“ jelzővel becsúszott *vyághra* hibát, mikor azt régóta észrevettem magam s a *farkas* szó vélt iráni másainak sorából három különböző alkalommal történt idézetüknél (Ethn. 5, 178; Magy. Nyelvőr 24, 374. és Nyelvtud. Közl. 25, 379.) ki is hagytam. Másrészt az egetverő „indologia“, illetőleg árja nyelvudományyal szemben nekem volna egy szerény észrevételem: a zend *daenu* szerinte így olvasandó: „*dénu*“ (Század. 29, 832.), de Geiger még is úgy tanítja, hogy az *ae* a *diflongusok* sorába tartozik ép úgy, mint az *oi*, *ái*, vagy *au* (5. l.), sőt a szóban forgó alak nem is *daenu*, hanem: *daenu* (l. Justi Wb. 143.). Csak is ezek alakból s nem a szanszkrit *dhénu*-ból lehetett a magyarban *tehen*, amint nem lett a *chorus*-ból sem *kohórus*, hanem *kórus* s szüntígy a *charta*, *cholera* szavakból sem *kahártya*, *koholera*, hanem: *kártya*, *kolera*. De lehet, hogy ez az igazság is, mint több hasonló, Fiók elbírálása szerint szüntén csak amolyan „*szótárszagú*“² — Nagy örömmel hivatkozik költőnyelvészünk

közkinsévé lesz. Pedig valóság az, hogy „*az Evilath név a bibliában sehol sem fordult elő*“ s jegyzetben folytatva: „A bibliában (I. Móz. 10, 7. és I. Krón. 1, 9.) előjön a *Khavila* név, mint Khus második fiának nevet. E nevet *Kuun G.* egynek veszi az *Evilath*-tal. Mi jogosítja fel az azonosításra. azt nem mondja meg. Sőt *Khavila földéről* (*Terram Chavila*) beszél, amely kifejezést már sem biblia. sem krónika nem ismer.“ — A biblia nem oly távoleső dolog a közönséges halandótól, mint az óind feliratok: ehhez igen kis tudás mellett is hozzáférhet bárki. Szól pedig Mózes I. könyve 2. fejezetének 11. verse az Edenből kiágazó négy folyó kapesán a következőképpen: „*az egyiknek (t. i. folyónak) a neve Píshón; ez az a mely körül folyja Chaviláh egész földét (reccz huchaviláh), ahol az arany található.*“ Ugyancsak itt a 25. fej. 18. verse szerint Ismáel fia, *lakának Chaviláh-tól Sár-ig mely Egyptom átellenében van.*“ Sámuel I. könyvének 15. fejezetében pedig (7. v.) az van megírva, hogy Saul király Amalék-ot „*Chaviláh-tól egész Sár-ig* verte, mely Egyptom átellenében van.“ Azt is kell tudnia annak, ki ilyen dolgokról oly magas hangan beszél, hogy a görög átirást követő *Eca*, *Énok*, *Aggeus* nevek is a héberben *ch* kezdő mássalhangzóval vannak: *Charváh*, *Chánókn*, *Chaggaj*: továbbá hogy *Evilath* végzetében a *tó*alakot tükrözi. Világosan mondja a bécsi képes krónika: „*sicut dicit sacra Scriptura, et sancti doctores, hungari descenderunt a Magor (e helyett: Mágóg) filio Japhet, qui post diluuium anno quinquagesimo VIII-o, sicut dicit sanctus Sigilbertus episcopus . . . intrauit terram Evilath*“ (l. Kuun: Relat. 133.) A Hojse-kiadásu latin bibliában is megtalálható a „*terram Hevilath*“-hoz (I. Móz. 2, 11.) fűződő jegyzetkép: „*Evilath* (alias *Evila* vel *Hevila*)“. Mégis ez az „*Evilath földé*“ krónikáinkban Fiók szerint a bibliai Chaviláh-tól teljesen függetlenül „*az ugorok, sőt éppen a magyarok baktriai szereplésének szép és nem is egyetlen emléke a magyar hagyományokban*“; vele szemben azonban a bibliai kifejezésre való utalás „*csűrés-csavarás*.“ Az igazság szerinte ez: *Evilath* = éjszaki osztják *evi* „hit“ + *la* „talan, telen“ + *t* többesképző; egészben: „*hitetlenek*“; ugyanez az *eftalita* népnév is, mely = osztják *evi* + *vogul* -tal „talan, telen“.

² Tudni érdemes ugyanis, hogy jeles „indolog“-unk, midőn a nyelvész *szótárak*-ból meríti adatait, ezt valami alantas műveltnek tekinti, mely tulajdonkép nem

Budenzzel s velem szemben a finn *kurkku* „torok“ hangutánzó voltának kérdésében Szinnyeire, ki Mikkola nyomán azt igazolja, hogy e szó germán átvétel a *gurgel* atyafiságából (Nyelvt. Közl. 25, 87.) Mintha bizony ezzel megszűnt volna hangutánzónak lenni! Nézzze meg csak pl. Sanders szótárát; megtalálhatja ott a következőket: „ahd. *gurgula*, mhd. *gurgel* und *gorge* ton wort wie lat. *gurgulio*, hebr. *gargeroth*; s. *gurgeln* (gr. γαργαρίζω, *gargarizo*, *gurren* etc.“ — Diadalmasan kiáltja, hogy az állítólag „ösmagyarból szanszkritba jutott *bheka*“ török eredete „nagy mondás, melyet ugyan *bebizonyítani* nem fogok“. Hát ime: oszm. *baga*, tatár *baka*, altaji *baka*, *baga*, kojbál-karagasz *baga*, *paga*, csagataj *baka*, kirgiz *baka*, jakut *baŕa*, burját *baŕa*, *baka*. A hangszinváltozásra nézve v. ö. *kélgyó*, *kígyó*: mongol *χaltun* stb. (l. Ethn. IV, 179.), magyar. *harnyú*, *hornyú*, *hernyó*. *hirnyó* (l. Tájzs.). Az igaz, hogy mindez nem bizonyosság Fiók előtt, ki a törökség egész vonalán, sőt a mongolban is közhasználatú, ellenben a finn-ugor nyelvekben *sehol* elő nem fordul *χatun* „asszony“ szót mély meggyőződéssel *ugor* eredetűnek magyarázza, mivel az osztjákban van *χāt* „ház“ és *ün* „nagy“, mely szók esetleg „háznagy“-gyá összerakva kellő lovagiassággal és nőtisztelettel a „nő“ fogalmára is alkalmazhatók *volnának*. „Ily bizonyág láttára“ — mondja — „alig lehet szólni (t. i. rólunk) kifakadás nélkül s azt nem mondani Juvenalissal: *difficile est satiram non scribere*“. — Ide iktatjuk kuriózumképpen még a következő „megrovási kalandot“: „Szomorú jelenség, hogy annyi török-ugor nyelvészeink közül nem akadt még egyetlen egy, aki az ösugorból törökbe átment *nagy mennyiségű szókincsnek* kimutatására gondot és munkát fordított volna. Így lett azán, hogy a tőlünk törökbe *átszedett* szavakból éppen a magyarság török eredetiségének, e merő légies hypothesisnek, bizonyítására kovácsoltunk fegyvert. *Elvablott saját kincsiünket* (!) *aknázzák ki őstörténetünk elborítására*, hogy helyette egy *tőlünk idegen*, velünk mindig *ellenséges* viszonyban álló, bár rokon népfaj fegyvertényeiből alkossák meg multunkat bekötözve a történet *komoly muzsájának szeméit*“. Ime idáig jutottunk! Másfél évtizedig azért mocskoltak bennünket Vámbéry és hívei, különösen a sajtó, hogy vak elfogúltságunkban nincs érzékünk a magyar nyelvben mutatkozó tömerdek török elem méltánylására: most pedig azt halljuk, még pedig a „Századok“-ban (horribile dictu!), hogy két-háromszáz török eredetű szó elismerésével „a magyarság török eredetiségének bizonyítására *kovácsoltunk fegyvert*“ s „*elvablott saját kincsiünket aknáztatjuk ki őstörténetünk elborítására*“. Méltán kiálthatjuk föl ezen hyper-ugrismus láttára: Uram,

is *nyelvtudomány*, „hanem csak *kézimunka* (ipsissima verba: Századok 29, 895. l.). Legérdekesebb pedig e nézetnél az, hogy akkor is midőn valamely *vogul* szónak határozom meg jelentését, szememre hányja, hogy tudásom „*szótárszagú*“ (u. o. 888. l.). Mennyivel biztosabb ennél az ő szótáraktól és nyelvtanoktól *független* magyar összehasonlító nyelvtudománya!

uram, ellenségeinktől csak megvédjük magunkat, de óvj meg barátainktól! — Külömben az ilyen s még sokkal ilyenebb bölcseégektől, melyekben Fiók Károly „őstörténete és kritikája“ dúslakodik, még a „Századok“ közönségét sincs okunk féltetni.

Munkácsi Bernát.

Helyreigazítás. Az *Ethnographia* idei III. füzete 147. lapján *Hunföldi Lehel* álnévű író gúnyolódását a *Budapesti Hírlap* folyó évi jun. 19-ki számában a *Székely tímora* című cikkemért rám is kiterjeszteni szives volt. Megtiszteltetés oly nagy önérzetű s magát tekintélynek láttató írótl figyelemre méltattatni. Én gúnyjával szemben félszázados szerény írói munkásságom önérzetét és sikereit állítom, csak egy igazságtalan és sértő állítást kell helyreigazítanom, a mi gyanúsítást foglalván magában, szükségkép a gyanúsítót kell hogy megbélyegezze. Midőn én érintett cikkemben sajnálatomat fejeztem ki hazai krónikáinknak s nemzeti hagyományainknak némely írók által merev visszaütésesítése s elvetése fölött, így zárom be a panaszos helyet: „Ebből az fog következni, hogy a székely hajdankor teljesen feledésbe megy, s a rég elmúlt századokból még hírmondó sem marad, a ki tudtul adja az utókornak: élt itt egykor egy vitéz nemzet, mely ellenséges érzületű idegen írók, s csak okleveleknek hívő hazai tudósok elmélete, s magának is hajdankora s ősei iránti kegyeletlensége irtott ki a népek és történelem emlékezetéből“. Erre Hunföldi Lehel azt jegyzi meg: Igen drága hazámfiak! kiknek szívéz eddigelé bű mar-dosta az ellenséges érzelmű idegen írók (Hunfalvy, Budenz stb.) kegyeletlen és hazafiatlan tanításai miatt nincs ok többé keseregni!.. Utalás Vámbéry leg-újabb művére. . . Itt, miután a nevezett álnévű író sokunk — írók és emberek felett — végig gázolt, Isten tudáskörébe téved bele, a ki egyedül tudja a szívek és vesék titkát, s megmondja olvasóinak, hogy én cikkem irásakor az idegen tudósok alatt kiket értettem. Nem adva vissza gúnyolódását, sőt mint keresztény szánom, hogy ezzel roszakaratát árulta el. Én, Büsching, Schlözer göttingai, Büdinger, Löher müncheni, Dümmler, Roesler osztrák tudósokra tudósokra gondoltam, a kiknek kivált elsője, nemzeti gyűlölet szülte hamis történeti tanaival végtelen sokat ártott nemzetünknek, kiknek némely tana Hunfalvy tiszta látását is megzavarta. Hunfalvyt született magyarnak, Budenzet jó magyar érzelműnek, mindkettőt nagy tudósnak tartja az egész ország, engem az elsőhöz a m. tud. Akadémia könyvtárában együtt hivataloskodás, Budenzhez ifjúkori barátság főzött, a mit a közöttünk a hun-székely rokonság kérdésében létezett nézetkülönbség soha nem zavart meg, mi egymásnak végig igaz barátai maradtunk.

Jakab Elek.

Örömmel vesszük tudományosságunk régi bajnokától az itt közölt helyreigazítást. Kár, hogy a benne adott minden félreértést kizáró felvilágosítás nem sejtethető magából a szóban forgó cikkből is. Mert bizony, ha valaki a székelyek előtt arról szónokol, hogy „oroszszá lett, testben vézna, lélekben rabszolgai éjszakai fajokkal népesítik be a hun, székely és magyar őstörténetek birodalmát“ s hogy „ellenséges érzületű idegen írók s csak okleveleknek hívő hazai tudósok ridegen utasítják vissza és elvetik a hazai krónikák és nemzeti hagyományos emlékezések összes tanuságait.“ — az ember önkénytelenül Hunfalvyra és Budenzre gondol. kiknek nagy részük van hazánkban a fönt elősorolt bűnökben s kiket német származásuk miatt szintén nem egyszer tüntettek fel „ellenséges érzületű idegen íróknak“. No de hát most már szent a béke!

Szerk.

A P R Ó S Á G O K.

A régi magyar „turul“ madárnév igazi hangzására nézve becses tanúlságot foglal magában a „fekete sas“ értelmű éjszaki vogul *turuj* szó (melynek változatai: lozvai vogul *turrei* és szigvai *turi* „fehérfarkú sólyom, bjelochvostjik“). Teljesen analog hangmegfelelések ugyanis még éjszaki vogul *zarzej* „harkály“ (lozvai *khwar-khei*, tavdai *kharkaj*) és magyar *harkály*, melyekben a szóvégző *l*, *j* mássalhangzónak *l*-ből való fejlődésére utalnak a török-mongol *kirgaul*, *kirkaul*, *zorjoul* („fácán“), jakut *kirgil* („schwarzspecht“) alakok (l. Nyelvtud. Közl. XXL, 117.). Hasonló eset mutatkozik a magyar *karvaly*, *karuly* madárnévben, melynél az eredeti nyelvetület, t. i. a törökség *kirgi*, *kirgaj* („karvaly“; l. u. o. 118.) alakja mellett az ujszlovén *kragulj*, szerb *kraguljac*, lengyel *krogulec* „sperber“ régi átvételek mutatják a magyarból is igazolható eredetibb *l*-es hangzást. Ugyanígy viszonylanak még: magyar *sirály*: török *čarлак* (kondai vogul *šorč*, *šorč*, tavdai *čara*; l. Ethn. IV., 295.); magyar *seregély*: kojbal *sirgei* („knäkente“) stb. (l. Nyelvtud. Közl. XXI, 125.); *görvély*, *göre* („vizi borjú“): mongol *gürbel* („eidechse“; l. u. o. 122.) s a szóközépen: *gólya*: burjét *galuñ*, *galü*, mongol *yalayun* („gans“), mordvin *gula*, zürjén *gulu* („taube“) stb. (u. o. 116.); v. ö. ezekhez: *körtvély*, *körtve*: török *kürtmä* (u. o. 121.). — Mindezek nyomán ha a keleti török *turful* „kis, fekete sólyom“ és vogul *turuj* „fekete sas“ alakokkal szemben (l. Vámbéry: Magy. Ered. 185. és Thúry József érdemes dolgozatát a „Turul“ folyóirat IV. kötetében: 124. l.) Kézai krónikájában s egyéb régi okiratban *turul* jegyzést találunk: ezt tekintve, hogy ama korban a magyar orthographia még nem tesz különbséget a *l* és *l* (ly) között nem „turul“-nak, hanem helyesen „turuly“-nak kell olvasnunk és ejtünk.

M. B.

A regös énekeknek Wagner Aladártól fentebb közölt változatában (318. l.) igen figyelemre méltó a következő bekezdés: „*Ne fuss, ne szaladj Sz. István királyunk! Mi sem vagyunk ördögök, hanem a te szolgálid.* Haj regő rajta! Azt is megengedte a nagy úr Isten“ (más közlés szerint: „*az a nagy úr Isten*“; Ethn. II, 399.). ... Mintha a regös e szavakkal amaz üldözés ellenében védekeznek, melylyel a meghonosodó kereszténység az ily fajta pogányeredetű énekeket és szokásokat kiirtani igyekezett. Kiegészítve talán ez az eredeti értelem: „*Mi sem vagyunk ördögök*“ (amint a papok feltüntetik), „*hanem Sz. István szolgálí*“ (jó keresztények). „*Azt is megengedte az a nagy úr Isten*“ (t. i. az az új „nagy úr“ Isten, a Sz. Istváné; nem az elhagyott régi „Isten“).

A kolozsvári gembák utóhatása siralmas módon nyilatkozik az „Erdélyi Múzeum“ I. évi VIII. füzetében. Boldogtalan tenyésztők nem restelnek immár nyílt irodalmi téren könyökig vájkálni a „stercus“-ban és belőle golyóbisokát formálva dobálóztatni. Azt kiabálják, hogy a magamfélé „parányok“ „levett kalappal szóljanak hozzájuk“ s hogy ők „*haz fia és nemzeties irányban*“ dolgoznak, mi ellenben „*közpoliták*“ vagyunk. ... Szegény „Hazaffy“-ak! — Látnivaló, hogy itt nem *eszmék* beoltása s nem *írótoll* segíthet.

Hivatalos nyugtázás

1895. június 30-ától december 31-éig terjedő időre.

Tagdíjat fizettek, illetőleg előfizettek:

1891-re: Glósz Miksa, Mailand Oszkár.

1892-re: Glósz Miksa (1 frtot), Lázár Ernő, Mailand Oszkár, Peisner Ignác, Péter János.

1893-ra: Lázár Ernő, Lele község.

1894-re: Baranyai Gyula, dr. Gyulay László, Jovanovits István, Kónya József, Kőrösi Henrik (pótlásul 2 frtot), Lázár Ernő, Lele község, Nagy Gyula, dr. Simonyi Jenő, Péter János, Veress Endre (1 frt 80 krt.).

1895-re: dr. Ágai Adolf, dr. Ágh Timót, Alberti község, Aradi Kölcsey-Egyesület, Asbóth János, dr. Badics Ferenc, dr. Ballagi Aladár, dr. Bánóczy József, Bartalus István, Bellosics Bálint, Benedek Elek, Beniczky Attila, dr. Bereczeller Imre, Berecz Antal, dr. Beretzky Endre, Berghoffer József, Binder Jenő, Blay István, Bodola Sándor, Bogisich Mihály, ifj. Bölönyi Sándor, Brádi g. kel. gimnázium, Brózik Károly, Budai Paedagogium, Budai Paedagogium ifj. könyvtára, Budapesti VII. ker. főgimnázium, Budapesti kegyesrendi főgimnázium, Christian Antal, dr. Czambel Samu, Demel Károly, Donáth Imre, Ebenspanger János, Eötvös Károly, dr. Fabró Henrik, dr. Fejérpataky László, Feszty Arpád, Főkövi Lajos, Gálffy Ignác, Gárdonyi Géza, Gebhardt Sándor, dr. Goldziher Ignác, Gyertyánffy István, György Lajos, dr. Hampel József, Hagara Viktor, dr. Heinrich Gusztáv, Hermély Győző, Hódmezővásárhelyi polg. iskola, Hoitsy Pál, Huszka József, Jakab József, dr. Jancsó Benedek, dr. Jókai Mór, Jovanovits István, br. Kaas Ivor, Kabdebo Gergely, Kalmár Elek, dr. Kardos Albert, dr. Kármán Mór, Kassai áll. főreáliskola, dr. Katona Lajos, Kézdivásárhelyi felső népiskola, dr. Klamarik János, Kmetykó József, dr. Kohn Sámuel, Kolba Lajos, Kovács János, Kóváry László, Kristály Balázs, Kuliszky Ernő, Kutnyánszky Jenő, Lill Tivadar, Lotz Károly, Magyar-Csanád község, Mangu Béla (pótlásul 1 frt 50 krt.), dr. Marczali Henrik, Melich János, Mikszáth Kálmán, Molnár Viktor, Morelli Gusztáv, Nagymajlát község, Nagy Miklós, Paikert Alajos, Pancsovai közs. leányiskola, br. Perényi Zsigmond, dr. Pikler Gyula, Popovics V. István, dr. Radó Antal, Rajner Ferenc, Rakovszky István, dr. Réthy László, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, dr. Simonyi Zsigmond, Singer és Wolfner, Spitzer Mór, Starr Frigyes (Chicago), Strausz Adolf, Strobl Alajos, Sümegi közs. reáliskola, Szamota István, Szarvas Gábor, Szathmáry György, Sztankó Béla, Tagányi Károly, Tattay Irén, Thallóczy Lajos, P. Thewrewk Emil, Tompa Miklós, Trenesény Lajos, dr. Váczy János, dr. Varga Bálint, Végh Lajos, Volf György, gr. Wass Béla, Weber Rudolf, Wolf Dezső, Wosinszky Mór.

1896-ra: Budapesti Egyetemi Könyvtár, Geöcze Sarolta, György Aladár, Jászberényi gimnázium, Pozsonyi kir. akadémia, Szegszárdi Kaszinó.

Alapítói díjat fizettek: Ifj. Heidlberg Mór 50 frtot, Király Pál pótlásul 10 frtot, Lindenbaum Mór 50 frtot.

Adományt küldött: Lindenbaum Mór 50 frtot.

Budapest, 1895. december 31.

Dr. Zolnai Gyula,

a Magyarorsz. Népr. Társaság pénztárosa.
(Markó-uccai főgimnázium.)

Pápai Károly művét („Az uralvidéki népek anthropológiája“) újabban megrendelték: Budapesti VI. ker. áll. reáliskola, Melich János, Bécs. (Összesen 19.)

A Néprajzi Társaság tagjai (illetőleg az „Ethnographia“ előfizetői közé) újabban beléptek: *Bozóky János* plebános, Jász-Dósa (ajánlja Semayer Vilibáld). Budapesti VI. ker. áll. reáliskola. *Chicagói Egyetem*, Amerika. *Frecskay János*, Budapest (aj. dr. Zolnai Gy.). *Dr. Gindele Jenő* nyug. kir. tábl. fogalmazó, Budapest (aj. dr. Jankó János). *Hild Viktor* szerkesztő, Jászberény (aj. Semayer V.). *Kandra Kabos* káptalani levéltáros, Eger (aj. dr. Zolnai Gy.). *Kiszling István* tanító, Ujpest (aj. Gönczi Ferenc). *Dr. Krausz Jakab* tanár, Budapest (aj. dr. Zolnai Gy.). *Mészáros Gyula* tanító, Dunapataj (aj. dr. Munkácsi B.). *Somogyi-Könyvtár*, Szeged (aj. dr. Zolnai Gy.). *Szente Arnold* polg. isk. tanár, Liptószentmiklós (aj. dr. Munkácsi B.).

Ujabbán beérkezett s az előbbi füzetekben jelzettekkel együtt a jövő év folyamán kiadásra kerülő dolgozatok :

- Jankó János dr.*: Adatok a bács-bodroghmegyei sokaczkok néprajzához.
Istvándy Gyula: A borsodi matyó nép élete.
Mailand Oszkár: Egy csángómagyar karácsonyi misztérium.
Mikó Pál: Palóc népszokások.
Nagy József: Bezdáni néprajzi adalékok.
Nemes Mihály: Halál és femetkezés a ruthénség közt s egyéb néprajzi apróságok.
Sajóvölgyi G. Péter: Dorogmai néphit.
Somossy Miklós: Igézet Szatmármegyéből.
Sőrés János: Adalékok Szabolcsmegye Polgár községének néprajzához.
Sztankó Béla: Karácsonyi misztérium.

Értesítés. Ismételve fölkérem a tisztelt gyűjtőket, hogy kerülve a lőbeszédűséget s tárgyhoz nem tartozó dolgokat, lehetőleg *szabatosan* írjanak annál is inkább, minthogy az efféle fölös részek a szerkesztés alatt amugy is kiesnek s a munka gyors megjelenését akadályozzák. Meséket és népdalokat, ha csak valami kiváló tudományos érdekességük nincsen, a folyóirat mai terjedelme mellett nem közölhetünk. Kérjük a gyűjtők figyelmét a tárgyi néprajzra s különösen a *népiparv*ra is. Jó rajzokat szívesen közlünk. Nem közölhető kéziratok visszaküldésére csak bélyeggel és czimzessel ellátott boríték beküldése mellett vállalkozunk.

Szerk.

TARTALOM.

<i>Munkácsi Bernát</i> : Az ugor népnevezet eredete	349
<i>Kovács János</i> : A cigányok Szegeden	388

Tárgyi néprajz:

<i>Sajóvölgyi G. Péter</i> : A dorogmai vesszőipar	393
--	-----

Néphit és népszokások:

<i>Kovács Bálint</i> : A zágoni nép szokásai és babonái	396
<i>Kolumbán Samu</i> : Hétfalusi csángó babonák	398
<i>Gál Kálmán</i> : Lakodalmi szokások a Nyárád mellett	401
<i>Rechnitzer Ignác</i> : A hajdumegyei magyar pásztor chronomantiája	406
— Hajdumegyi gyermekjátékok	407
<i>Jakab József</i> : Szatmármegyei babonák	410
<i>Szentkereszty Tivadar</i> : Nyitramegyei népmondák	416
<i>Bellosics Bálint</i> : Dodola (Adatok az esőcsináláshoz)	418
<i>Bezsán Miklós</i> : Néphit és népszokások a karasmenti románoknál	423
<i>Nemes Mihály</i> : A talaborvölgyi ruthén nép lakodalmi szokásai	429
<i>Zsurek Antal</i> : A mármarosmegyei Nagy-Ág-völgy ruthén népének hiedelmeiből	436
<i>Medveczky Soma</i> : Liptói tót népszokások	440

Irodalom:

<i>Hermann Antal dr.</i> : Gönczi Ferencz „Muraköz és népe“	443
<i>Melich János</i> : Český Lid. I. évf. szerkesztik: Dr. Lubor Niederle és Dr. Čeněk Zíbrt	444
<i>Csopey László</i> : Žite i Slovo. I. évf. szerszesztik: Franko Iván	447
<i>Munkácsi Bernát</i> : Néhány szó Fiók Károly „Östörténet és kritika“ czimű czikkéhez	448
<i>Jakab Elek</i> : Helyreigazítás	451

Apróságok.

<i>M. B.</i> : A régi magyar „turul“ madárnév.	452
— — Egy regős ének bevezetése	452
— — A kolozsvári gombák utóhatása	452